

การเรียนการสอนพระพุทธศาสนาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทย

พระมหาปฎิภาจธรรม เพิ่มพิทยางกูร

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา
คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ปีการศึกษา 2553
ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

TEACHING BUDDHISM IN THAI SANGHA UNIVERSITIES

Phramaha Paticcadham Permpitayangkura

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Arts Program in Buddhist Religion Studies

Faculty of Arts

Chulalongkorn University

Academic Year 2010

Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์
โดย
สาขาวิชา
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

การเรียนการสอนพระพุทธศาสนาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทย
พระมหาปฏิจจธรรม เพิ่มพิทยางกูร
พุทธศาสนศึกษา
ศาสตราจารย์ ดร.สมภาร พรมทา

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้หัวข้อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทบริหารธุรกิจ

..... คณบดีคณะอักษรศาสตร์
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประพจน์ อัครวิรุฬหการ)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(ศาสตราจารย์ ดร.วิทย์ วิศทเวทย์)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
(ศาสตราจารย์ ดร.สมภาร พรมทา)

..... กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย
(พระศรีคัมภีร์ญาณ, รองศาสตราจารย์ ดร.)

พระมหาปฏิจเจอร์ม เพิ่มพิทยากร : การเรียนการสอนพระพุทธศาสนาในมหาวิทยาลัย
สงฆ์ไทย. (TEACHING BUDDHISM IN THAI SANGHA UNIVERSITIES)

อ.ที่ปริกษาวิทยานิพนธ์หลัก : ศ.ดร.สมภาร พรหมทา, 305 หน้า.

เนื่องจากมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทย ได้แก่ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและ
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยได้ผลิตบัณฑิตทางด้านพระพุทธศาสนามาเป็นระยะเวลาานาน แต่
ปรากฏว่ามีบัณฑิตที่มีความเชี่ยวชาญด้านพระพุทธศาสนาเพียงจำนวนน้อยเท่านั้น จึงเป็นที่มาของ
วิทยานิพนธ์เล่มนี้โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาหาสาเหตุของปัญหาดังกล่าวนั้นโดยใช้วิธีการศึกษา
เอกสารร่วมกับการสัมภาษณ์เชิงลึกแล้วจึงนำมาวิเคราะห์และประมวลผล

ผลการศึกษาพบว่า สาเหตุที่ทำให้บัณฑิตมีความเชี่ยวชาญในพระธรรมวินัยมีเพียงจำนวน
น้อยนั้น คือ

1) วัตถุประสงค์ของหลักสูตรเน้นให้มีความเชี่ยวชาญแต่ปรัชญาและพันธกิจของ
มหาวิทยาลัยไม่ได้เน้นด้านความเชี่ยวชาญเพียงอย่างเดียวแต่ได้เน้นแบบองค์รวม 2) โครงสร้างของ
หลักสูตรถูกจำกัดกรอบจากสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา (สกอ.) และสำนักงานรับรอง
มาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (สมศ.) 3) เนื้อหาสาระของหลักสูตรมีลักษณะที่กว้างและ
ครอบคลุมแต่ไม่เจาะลึกจึงไม่เอื้อให้เกิดความเชี่ยวชาญได้ 4) คุณลักษณะของอาจารย์ยังขาดคุณ
สมบัติด้านเทคนิคและวิธีการสอนและยังขาดผู้เชี่ยวชาญที่มาทำหน้าที่ในการสอนให้เกิดประสิทธิภาพ
ตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ได้ 5) ผู้เข้าศึกษาแม้จะมีวุฒิการสมัครเข้าศึกษาตามมหาวิทยาลัยกำหนดแต่
ส่วนใหญ่มีเป้าหมายเรียนให้จบเพื่อจะได้รับปริญญาบัตรไปประกอบอาชีพในทางโลกมากกว่าจะให้
เกิดความเชี่ยวชาญในคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า 6) การจัดการเรียนการสอนยังติดอยู่ในเงื่อนไข
ด้านความต้องการของตลาด งบประมาณ และกรอบของ สกอ.และสมศ. เพราะมหาวิทยาลัยสงฆ์
เกรงว่าเมื่อผลิตบัณฑิตแบบเฉพาะทางแล้วจะไม่มีตลาดรองรับและหากเปิดเป็นเฉพาะทางแล้วไม่มีผู้
เรียนก็จะทำให้เสียงบประมาณ และเกรงว่าหลักสูตรจะไม่ผ่าน สกอ.และ สมศ. 7) การวัดและการ
ประเมินผลเป็นไปตามระบบมาตรฐานที่หลักสูตรกำหนดแต่ครูอาจารย์ยังมีฉันทาคติเพราะเห็นแก่
สถานภาพความเป็นพระภิกษุสามเณรของผู้เรียน 8) คุณลักษณะของผู้สำเร็จการศึกษามีความเชี่ยวชาญ
ที่ยังไม่ได้ตามเกณฑ์มาตรฐานตามพระธรรมวินัยที่ได้กำหนดให้ผู้เรียนพระพุทธศาสนาจะต้องมี
ความเชี่ยวชาญ ชำชองในพระพุทธรวณะ

จากผลการวิจัย มีข้อเสนอแนะให้ภาครัฐได้ให้อิสระในการจัดหลักสูตรโดยไม่ตัดด้านงบประมาณและเสนอให้มหาวิทยาลัยสงฆ์ได้จัดการเรียนการสอนให้เข้มข้นเป็นแบบเฉพาะทางมากขึ้น
และให้สอดคล้องกับหลักพระธรรมวินัยมากที่สุดเพื่อพัฒนาคุณภาพบัณฑิตด้านพระพุทธศาสนาให้มีผู้
เชี่ยวชาญจนเป็นที่ประจักษ์แก่สายตาชาวพุทธมากยิ่งขึ้น

สาขาวิชา.....พุทธศาสนศึกษา..... ลายมือชื่อนิลิต.....

ปีการศึกษา.....2553..... ลายมือชื่อ อ.ที่ปริกษาวิทยานิพนธ์หลัก.....

5080110922 : MAJOR BUDDHIST RELIGION STUDIES

KEYWORDS :TEACHING/ BUDDHISM / THAI / SANGHA / UNIVERSITIES

PHRAMAHA PATICCADHAM PERMPITAYANGKURA : TEACHING BUDDHISM
IN THAI SANGHA UNIVERSITES.

ADVISOR : PROF. SOMPARN PROMTA. Ph.D., 305 pp.

Thai Sangha universities, namely Mahachulalongkornrajavidyalaya University and Mahamakut Buddhist University have produced graduates in Buddhism for a long time. However, there are very few graduates who can truly claim expertise in this field. This thesis, therefore, aims to explore the cause of this problem and bases on documentary research and intensive interview.

As the result, this thesis reveals that the problem is caused by 1) the purpose of the curriculum emphasizes on merely philosophy and the mission of the universities do not place much emphasis on specialization but on holistic knowledge, 2) the structure of the curriculum is restricted by the policies of the Office of the Higher Education Commission and The Office for National Education Standards and Quality Assessment, 3) the content of the curriculum emphasizes on generalized knowledge, not specialization, 4) the instructors lack of appropriate techniques and methods in teaching, 5) the students, though they have qualification as required by the university, lack inner enthusiasm, because some of them desire for a degree which is useful for their ordinary career more than determination to venerate their faith and maintain Buddhism. 6) the teaching and studying activity which is conditioned by students' demand, budget and the policies of the Office of the Higher Education Commission and the Office for National Education Standards and Quality Assessment, 7) the assessment and evaluation is not authentic according to the curriculum because, sometimes, the instructors are not strict with the students since they do not wish to fail them, and 8) the quality of the graduate has failed to reach the standards as expected in the Dhammavinaya.

From the result of this study, it is suggested that the government should give freedom to the Sangha universities in designing their own curriculum and should not reduce the budget allocation. Besides, it is suggested that the Sangha universities should modify the curriculum and see that it conforms more closely to the Dhammavinaya in order to develop the teaching and studying of Buddhism to ensure more effective provision of education.

Field of Study : Buddhist Studies..... Student's Signature

Academic Year : 2010..... Advisor's Signature

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จได้ ด้วยอาศัยความเมตตาอนุเคราะห์จากหลายๆท่าน ผู้เขียนขอขอบพระคุณและอนุโมทนาไว้ ณ ที่นี้ คือ

ศ.ดร.วิทย์ วิศวเวทย์ (ราชบัณฑิต) ผู้แนะนำการเขียนโครงร่าง ศ.กิตติคุณปรีชา ช่างขวัญยืน (ราชบัณฑิต) รศ.ดร.ประทุม อังกูโรหิต รศ.ดร.สุวรรณา สถาอานันท์ ดร.สุภัทวดี อมาตยกุล ผศ.ร.ท.ดร.บรรจบ บรรณรุจิ อาจารย์แม่ชีวิมุตติยา (รศ.ดร.สุภาพรรณ ณ บางช้าง) ผศ.ดร.จูลี เทียนไทย อาจารย์ผู้ประสาทวิชาความรู้ในระหว่างการเข้าศึกษาและเอาใจใส่ถามไถ่ความก้าวหน้าวิทยานิพนธ์อยู่เสมอ

ขอเจริญพรขอบพระคุณเป็นอย่างยิ่ง คือ ศ.ดร.สมภาร พรหมทา ประธานกรรมการบริหาร หลักสูตรพุทธศาสน์ศึกษาและเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาที่มีความเมตตากรุณาและอดทนเป็นอย่างยิ่งต่อการส่งงานไม่ตรงเวลาและล่าช้าของผู้เรียนทั้งยังได้คอยแนะนำเอาใจใส่เป็นอย่างดีตลอดมา

ขอขอบพระคุณและอนุโมทนาต่อครูอาจารย์เจ้าของตำราทั้งหลายที่ผู้วิจัยได้ใช้ค้นคว้าทำวิทยานิพนธ์ในครั้งนี้ทุกๆท่าน

ขอขอบพระคุณคณะผู้บริหาร คณาจารย์ นิสิต และผู้มีส่วนร่วมทั้งในส่วนมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยที่ได้ให้ข้อมูลอันเป็นประโยชน์ต่อการทำวิทยานิพนธ์ในครั้งนี้

ขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงยิ่ง คือ พระปริยัติกิจวิธาน พระมหาปรีชนันท์ เตชวณโณ พระครูสุตภาวนาพิธาน วัดโสธรวราราม พระมหาวิเชียร สิริวฑฺฒโน วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม อาจารย์ผู้เป็นที่เคารพยิ่งได้ให้ทุนการศึกษาตลอดหลักสูตรและให้ความช่วยเหลือด้วยดีเสมอมา

ขอขอบพระคุณครูอาจารย์ผู้ให้ความเอื้อเฟื้อและผู้มีพระคุณ คือ หลวงพ่อทองใบ จรณธมโม พระมหาพิระนัย กลยาณเมธี พระครูปริยัติวราณัฐ พระครูวรกิตติโสภณ พระครูไพศาลธรรมนุยุต พระมหาสมพล เขมตโต พระมหาพิทยา ปภัสโร พระอธิการชัยศิริ กิตติโสภโณ พระมหาพิทักษ์ จิตตโสภโณ พระอาจารย์ถนอม วรวิโส พระมหาไมตรี จันทโชโต พระมหาวรพงษ์ เขมาภีโร พระมหาวิศักดิ์ จารุธมโม พระมหาสุริยา อริชโย คุณศิเวพงษ์ ยศแก้ว คุณยายรัตนา ปัญญสุทธิ อาจารย์อุทัย แก้วเพชร อาจารย์วิทยา พิมพ์หอม ผศ.เบญจณี พันธุ์วงศ์ ผศ.จุฑาทิพ ศิริพันธ์ รศ.จุฑามาศ เทพชัยศรี คุณครูวันเพ็ญ คชนิล แม่ทองดา ประจวบบุญ นายนริศ ทองบาง นายสุรชัย ลือพงศ์พัฒนะ นายภูมินทร์ วาดเขียน และ น.ส.ประทุมวรรณ พันธุ์นิยม

ขอขอบพระคุณผู้ที่อำนวยความสะดวกในระหว่างการศึกษา คือ คุณอรวรรณ สะหาปคุณสังเวียง พู่เฟื่อง และคุณนิรอรธานี จันทลั้งษ์

ประโยชน์ได้อันเป็นบุญกุศลที่เกิดจากวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ผู้เขียนขอน้อมบูชาแด่พระรัตนตรัย และขอส่วนบุญจงมีแด่ คุณแม่ นครศรี (เพิ่ม) - คุณพ่อพิตภัณฑ (พิต) พันธุ์นิยม มารดาบิดาผู้ให้กำเนิดและอบรมเลี้ยงดูมาอย่างยากลำบาก และขออุทิศแด่คุณครูสาโรจน์ งามเหลือ ครูคนแรกในโรงเรียนผู้ล่วงลับ และญาติโยมสาธุชนผู้ให้ข้าวและน้ำทุกๆ ท่าน

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ญ
สารบัญแผนภูมิ.....	ฎ
บทที่	
1. บทนำ.....	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	4
1.3 ขอบเขตของการวิจัย.....	4
1.4 วิธีดำเนินการวิจัย.....	5
1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	5
2. การเรียนการสอนพระพุทธศาสนา ก่อนจะมาเป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทย.....	6
2.1 ความหมายและความสำคัญของการเรียนการสอนพระพุทธศาสนา.....	6
2.2 ความเป็นผู้เชี่ยวชาญในทางพระพุทธศาสนา.....	8
2.3 การเรียนการสอนพระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาล.....	11
2.4 การเรียนการสอนพระพุทธศาสนาในสมัยหลังพุทธปรินิพพาน.....	57
2.5 การเรียนการสอนพระพุทธศาสนาในประเทศไทย.....	79
3. การเรียนการสอนพระพุทธศาสนาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทย.....	97
3.1 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.....	97
3.1.1 ระดับปริญญาบัณฑิต.....	97
3.1.2 ระดับปริญญามหาบัณฑิต.....	116
3.1.3 ระดับปริญญาดุษฎีบัณฑิต.....	124
3.2 มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.....	146
3.2.1 ระดับปริญญาบัณฑิต.....	146
3.1.2 ระดับปริญญามหาบัณฑิต.....	160
3.1.3 ระดับปริญญาดุษฎีบัณฑิต.....	167

บทที่	หน้า
4. การวิเคราะห์และประเมินผล.....	178
4.1 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.....	179
4.1.1ระดับปริญญาบัณฑิต.....	179
4.1.2 ระดับปริญญามหาบัณฑิต.....	192
4.1.3 ระดับปริญญาดุษฎีบัณฑิต.....	202
4.2 มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.....	213
4.2.1 ระดับปริญญาบัณฑิต.....	213
4.2.2 ระดับปริญญามหาบัณฑิต.....	225
4.2.3 ระดับปริญญาดุษฎีบัณฑิต.....	237
4.3 อภิปรายผลการวิจัยจากการศึกษาภาคเอกสารและภาคสนาม.....	246
5. สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ.....	249
5.1 สรุปผลการวิจัย.....	249
5.2 ข้อเสนอแนะ.....	250
รายการอ้างอิง.....	255
บรรณานุกรม.....	260
ภาคผนวก.....	262
ภาคผนวก ก.	263
ภาคผนวก ข.	287
ภาคผนวก ค.	288
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	305

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 1 คณาจารย์ประจำสาขาวิชาพระพุทธศาสนาระดับปริญญาบัณฑิต (มจร.).....	104
ตารางที่ 2 คณาจารย์พิเศษสาขาวิชาพระพุทธศาสนาระดับปริญญาบัณฑิต (มจร.).....	105
ตารางที่ 3 โครงสร้างหลักสูตรสาขาวิชาพระพุทธศาสนาระดับปริญญามหาบัณฑิต (มจร.)....	116
ตารางที่ 4 คณาจารย์ประจำสาขาวิชาพระพุทธศาสนาระดับปริญญามหาบัณฑิต (มจร.).....	118
ตารางที่ 5 คณาจารย์พิเศษสาขาวิชาพระพุทธศาสนาระดับปริญญามหาบัณฑิต (มจร.).....	119
ตารางที่ 6 การประเมินผลการศึกษาวิทยาระดับปริญญามหาบัณฑิต (มจร.).....	123
ตารางที่ 7 โครงสร้างหลักสูตรสาขาวิชาพระพุทธศาสนาระดับปริญญาดุขฎีบัณฑิต แบบ 1.1 (มจร.).....	124
ตารางที่ 8 โครงสร้างหลักสูตรสาขาวิชาพระพุทธศาสนาระดับปริญญาดุขฎีบัณฑิต แบบ 2.1 (มจร.).....	125
ตารางที่ 9 โครงสร้างหลักสูตรสาขาวิชาพระพุทธศาสนา ระดับปริญญาดุขฎีบัณฑิต แบบ 2.2 (มจร.).....	125
ตารางที่ 10 คณาจารย์ประจำสาขาวิชาพระพุทธศาสนาระดับปริญญาดุขฎีบัณฑิต (มจร.)....	129
ตารางที่ 11 คณาจารย์พิเศษสาขาวิชาพระพุทธศาสนาระดับปริญญาดุขฎีบัณฑิต (มจร.).....	131
ตารางที่ 12 การประเมินผลการศึกษาวิทยาระดับปริญญาดุขฎีบัณฑิต (มจร.).....	143
ตารางที่ 13 โครงสร้างหลักสูตรสาขาวิชาพุทธศาสตร์ระดับปริญญาบัณฑิตต่อเนื่อง (มจร.).....	147

	หน้า
ตารางที่ 14 คณาจารย์ประจำคณะศาสนาและปรัชญา (มมร.).....	152
ตารางที่ 15 คณาจารย์พิเศษคณะศาสนาและปรัชญา (มมร.).....	153
ตารางที่ 16 โครงสร้างหลักสูตรสาขาวิชาพุทธศาสนศึกษาระดับปริญญาโท (มมร.).....	161
ตารางที่ 17 คณาจารย์ประจำสาขาวิชาพุทธศาสนศึกษาระดับปริญญาโท (มมร.)....	164
ตารางที่ 18 คณาจารย์พิเศษสาขาวิชาพุทธศาสนศึกษาระดับปริญญาโท (มมร.).....	165
ตารางที่ 19 โครงสร้างหลักสูตรสาขาวิชาพุทธศาสนศึกษาระดับปริญญาตรี (มมร.).....	168
ตารางที่ 20 คณาจารย์ประจำสาขาวิชาพุทธศาสนศึกษาระดับปริญญาตรี (มมร.)...	171
ตารางที่ 21 คณาจารย์พิเศษสาขาวิชาพุทธศาสนศึกษาระดับปริญญาตรี (มมร.)....	172
ตารางที่ 22 ผู้ทรงคุณวุฒิและอาจารย์พิเศษประจำหลักสูตร (มมร.).....	173
ตารางที่ 23 อาจารย์พิเศษจากต่างประเทศ (มมร.).....	174
ตารางที่ 24 การประเมินผลรายวิชาโดยสัญลักษณ์ (มมร.).....	176

สารบัญแผนภูมิ

	หน้า
แผนภูมิที่ 1 โครงสร้างคำสอนพระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาล.....	16
แผนภูมิที่ 2 โครงสร้างผู้สอนพระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาล.....	21
แผนภูมิที่ 3 โครงสร้างผู้เรียนพระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาล.....	34
แผนภูมิที่ 4 โครงสร้างของพระไตรปิฎก.....	64
แผนภูมิที่ 5 โครงสร้างของอรรถกถาพระไตรปิฎก.....	65
แผนภูมิที่ 6 โครงสร้างการเรียนการสอนพระพุทธศาสนาในประเทศไทย.....	88

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

แต่โบราณกาลมา การเรียนการสอนพระพุทธศาสนานั้น ได้สืบทอดกันมาแบบจำปากต่อปาก หรือที่เรียกว่า แบบมุขปาฐะ โดยมีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสอนด้วยพระองค์เอง และในเวลาต่อมา ทรงมีพุทธานุญาตให้เป็นภาระหน้าที่ของพระอุปัชฌาย์และพระอาจารย์ผู้ทรงความรู้ช่วยแบ่งเบาภาระ ธุระในการอบรมสั่งสอนถ่ายทอดความรู้แก่ลูกศิษย์ผู้เป็นลัทธิวิhariกและอันเตวาลิกที่เข้ามารับการ ศึกษาอบรมในบวรพระพุทธศาสนา

การเรียนการสอนในสังฆมณฑลสมัยพุทธกาลนั้น ได้ขึ้นอยู่กับความชอบใจของผู้เรียนซึ่งมีความแตกต่างกันออกไป ผู้ที่มีความชอบใจในด้านใดก็มักจะเลือกเรียนตามความถนัดของตนแต่ละรูป แต่ละคนไป ถ้าชอบใจในพระวินัย พระสูตร หรือพระอภิธรรม ก็จะเข้าหาพระอุปัชฌาย์อาจารย์ที่สอนในเรื่องนั้นๆ แล้วเรียนเอาจนเกิดความแตกฉานเชี่ยวชาญในปิฎกหรือนิกายนั้นๆ ผลจากการศึกษาในลักษณะดังกล่าวปรากฏว่า มีผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านเกิดขึ้นมากมายหลายรูปตลอดระยะเวลา 45 พรรษา แห่งการประกาศพระพุทธศาสนา ดังในสมันตปาสาทิกาได้กล่าวไว้ในคราวจะปลุมนั่งคายนาว่า

“พระเถระเวไนภิกษุผู้เป็นปุถุชน พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระชีณาสพ สุกขวิปัสสก ผู้ทรงปริยัติ คือ นวังกัลตตุคาสนทั้งหลายสิ้นเสียจำนวนหลายร้อยและหลายพัน เลือกเอา เฉพาะพระภิกษุชีณาสพเท่านั้น มีจำนวน 499 รูป ผู้ทรงไว้ซึ่งประเภทแห่งสรรพปริยัติ คือ พระไตรปิฎก ได้บรรลุปฏิสัมภิตา มีอานุภาพมาก แตกฉานในไตรวิชชา เป็นต้น ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงยกขึ้นสู่อุตตคคะโดยมาก”¹

จากหลักฐานดังกล่าว แสดงให้เห็นว่า ในสมัยโบราณมีพระผู้ทรงปริยัติมีความเชี่ยวชาญในพระพุทธวจนะเป็นจำนวนมาก แต่คัดเอาเพียงจำนวนจำกัดที่คิดว่าเพียงพอต่อการสังคายนาเท่านั้น

ต่อมาในสมัยหลังพุทธปรินิพพาน การเรียนการสอนก็ยังคงเป็นแบบเดิมอยู่ถึงแม้ในภายหลัง จะมีการแยกนิกายเกิดขึ้นก็ตาม แต่ในส่วนของเถรวาทก็ยังคงมีพระสงฆ์ผู้เชี่ยวชาญในพระธรรมวินัย สืบทอดกันมาไม่ขาดสาย ดังจะมีให้เห็นในการคัดเลือกพระสงฆ์เข้าร่วมทำสังคายนาพระธรรมวินัย ทุกๆ ครั้ง อีกประการหนึ่งคัมภีร์อรรถกถาโบราณรุ่นแรกๆ เช่น มหาอรรถกถาซึ่งอธิบายพระ สุตตันตปิฎก กุรุนทีอรรถกถาอธิบายพระวินัยปิฎก เป็นต้น ก็ล้วนเกิดขึ้นในสมัยการเรียนการสอน แบบเดิมนี่ซึ่งเป็นหลักฐานอย่างหนึ่งว่าพระเถระในสมัยนั้นที่มีความแตกฉานเชี่ยวชาญในพระ ไตรปิฎกยังคงมีอยู่เป็นจำนวนมาก และในคราวสังคายนาครั้งที่ 3 นี้ก็เป็นอีกกรณีหนึ่งซึ่งพิสูจน์ว่า การเรียนการสอนพระพุทธศาสนาในสมัยนั้นได้ผลิตบุคลากรที่มีความเชี่ยวชาญในพระธรรมวินัยดีมาก

¹ พระวินัยปิฎก เล่มที่ 1 สมันตปาสาทิกา อรรถกถาพระวินัย มหาวิภังควรรณา, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2552), หน้า 25.

เห็นได้จากผลงานการส่งพระธรรมทูตออกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในนานาประเทศจนเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวาง ดังมีความว่า

“พระโมคคัลลีบุตรติสสเถระ...ส่งพระมัชฌันติกเถระไปยังรัฐกัสมีร์คันธาระ...ส่งพระมหาเทวเถระอย่างนั้นเหมือนกันแล้วส่งไปยังมทิลกมณฑล ส่งพระรักขิตเถระไปยังวนวาสีชนบท ส่งพระโยนกธรรมรักขิตเถระไปยังอปรันตกชนบท ส่งพระมหาธรรมรักขิตเถระไปยังมหารัฐชนบท ส่งพระมหารักขิตเถระไปยังโลกเป็นที่อยู่ของชาวโยนก ส่งพระมัชฌิมเถระไปยังชนบทอันเป็นส่วนหนึ่งแห่งติมวันตประเทศ ส่งพระโสณเถระ 1 พระอุตตรเถระ 1 ไปยังสุวรรณภูมิชนบท ส่งพระมหินทเถระผู้เป็นลัทธิวิhariกของตนกับพระอัญญาเถระ พระอุตตยเถระ พระสัมพลเถระ พระภัททกาลเถระ ไปยังเกาะดัมพปณณทวีป”²

จากที่ยกมา แสดงให้เห็นว่า พระเถระที่ส่งออกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้ง 9 สายนั้น ล้วนเป็นผู้ที่มีความแตกฉานเชี่ยวชาญในพระธรรมวินัยทั้งสิ้นซึ่งก็นับว่าไม่น้อยทีเดียวในยุคนั้น

เมื่อพระพุทธศาสนาเข้ามาสู่ดินแดนสุวรรณภูมิ ไทยเราก็ได้ยอมรับนับถือตั้งแต่ตอนนั้นสืบเนื่องเรื่อยมา การเรียนการสอนก็ยังคงเน้นความแตกฉานเชี่ยวชาญในพระไตรปิฎกแต่รูปแบบอาจจะเปลี่ยนไปจากสมัยที่ผ่านมาบ้างเล็กน้อย กล่าวคือไม่ได้เป็นมุขปาฐะเต็มรูปแบบเหมือนดังสมัยที่ผ่านมาเนื่องจากพระไตรปิฎกได้ถูกจารึกลงใบลานเป็นตัวหนังสือแล้วด้วยอักษรสิงหลในลังกาทวีปสมัยพระเจ้าวิภูควคามินิอภัยนับเป็นลังคายนาคครั้งที่ 5 ต่อมาสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์นักปราชญ์พระพุทธศาสนาชาวอินเดียบได้ปริวรรตกลับเป็นมคธภาษา แล้วไทยเราก็รับเอาพระไตรปิฎกมาศึกษาอีกต่อหนึ่ง แต่ถึงอย่างไรก็ตามแม้พระไตรปิฎกจะถูกบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรแต่ก็หายากมากต้องเก็บไว้อย่างดีเพราะกลัวสูญหายหรือถูกทำลายจึงต้องอาศัยเรียนแบบต่อหนังสือจากครูอาจารย์เหมือนเดิมในยุคที่พระพุทธศาสนาเข้าสู่ประเทศไทยนี้ นักปราชญ์ที่แตกฉานเชี่ยวชาญในพระไตรปิฎกจนสามารถรจนาวรรณคดีพระพุทธศาสนาเป็นภาษาบาลีได้เป็นที่ยอมรับที่ปรากฏชื่อเสียงก็มีอยู่จำนวนไม่น้อย ดังมีความว่า

“สมัยลานนาไทย...มีพระสงฆ์เป็นนักปราชญ์คัมภีร์ภาษาบาลีขึ้นมาก เช่น พระสิริมังคลาจารย์ (แต่่มังคลัตถทีปนี เวลสันตทีปนี จักกวาฬทีปนี สังขยาปกาสกฐีกา) พระญาณกิตติ (โยชนาวินัย โยชนาอภิธรรม เป็นต้น) พระรัตนปัญญา (วชิรสารัตถสังคหะ และ ชินกาลมาลีปกรณ์) พระโพธิรังษี (จามเทวีวงศ์) พระนันทาจารย์ (สารัตถสังคหะ) พระสุวรรณรังสี (ปฐมสมโพธิสังเขป) เป็นต้น ล้นนิชฐานกันว่า ปัญญาสาตก ก็แต่งในยุคนี้”³

นับจากนั้นมาถึงยุครัตนโกสินทร์ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ทรงปฏิรูปการศึกษาตามแบบตะวันตกซึ่งถือเป็นการเริ่มต้นการศึกษาแบบสมัยใหม่ในประเทศไทย ทรงตั้งกระทรวงธรรมการขึ้นให้การศึกษาในฝ่ายชาติและศาสนาเนืองอยู่ในนโยบายเดียวกัน ต่อมาพระองค์โปรดให้สถาปนามหาวิทยาลัยสงฆ์ขึ้น 2 แห่ง คือ เมื่อ พ.ศ. 2430 สถาปนามหาจุฬาลงกรณ

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 105-106.

³ พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต), พระพุทธศาสนาในเอเชีย. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ธรรมสภา, 2543), หน้า 148-150.

ราชวิทยาลัย ตั้งที่วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์สำหรับการศึกษาของคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย ได้เปิดการเรียนการสอนในปี พ.ศ. 2532 และเริ่มดำเนินการจัดการเรียนการสอนในรูปแบบมหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม 2490 เป็นต้นมาและ เมื่อ พ.ศ. 2436 สถาปนามหามกุฏราชวิทยาลัย ตั้งที่วัดบวรนิเวศสำหรับคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกาย ได้เปิดการเรียนการสอนในปี พ.ศ. 2439 และได้เริ่มเปิดการเรียนการสอนในรูปแบบมหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ 16 กันยายน พ.ศ.2489 เป็นต้นมา จวบจนถึงปัจจุบันนี้ก็ผ่านมากี่ศตวรรษแล้วที่มหาวิทยาลัยสงฆ์ไทยทั้ง 2 แห่งได้จัดการเรียนการสอน พระพุทธศาสนาที่เป็นรูปแบบสมัยใหม่และได้ผลิตบัณฑิตสาขาวิชา พระพุทธศาสนา ออกมาหลายรุ่น แต่ปรากฏว่า บัณฑิตที่มีความแตกฉานเชี่ยวชาญ กล่าวคือ มีความชัดเจน ชำชอง หรือแม่นยำในพระพุทธรวจนะแต่ละนิกายๆ แต่ละปฏิภก หรือว่าทั้งสามปฏิภกจนเป็นที่ประจักษ์แก่สายตาชาวพุทธนั้นยังมีไม่มากนัก ดังมีคำที่กล่าวไว้ว่า

“โดยที่ความมั่นคงของพระพุทธศาสนามีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับคุณภาพการศึกษาของพุทธบริษัท 4 ต้องยอมรับว่าการขาดความรู้ความเข้าใจในพระพุทธศาสนาได้นำไปสู่ความวิกฤติของคณะสงฆ์และพระพุทธศาสนาโดยรวม เมื่อเกิดความวิกฤติขึ้นมาก็หาพระสงฆ์ผู้ทรงความรู้แม่นยำในพระธรรมวินัยมาช่วยแก้ไขซึ่งถูกชี้ผิดได้ยาก ข้อนี้ย่อมแสดงว่า องค์การพระพุทธศาสนาไทยยังขาดแคลนบุคลากรผู้มีความเชี่ยวชาญพระพุทธศาสนาอย่างมากทั้งทางด้านปริมาณและคุณภาพ ปัญหาดังกล่าวปรากฏให้เห็นในรูปของการขาดแคลนครูอาจารย์สอนพระพุทธศาสนาทั้งในแวดวงของมหาวิทยาลัยสงฆ์ และการสั่งสอนเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้งแก่บุคคลทั่วไป รวมทั้งกิจการงานพระธรรมทูตในต่างประเทศ”⁴

จากข้อความในเบื้องต้นนั้นเป็นหลักการและเหตุผลในการขอเปิดหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตซึ่งเป็นข้อบ่งชี้ได้ว่ามหาวิทยาลัยสงฆ์เองก็ยอมรับว่าผู้เชี่ยวชาญในพระธรรมวินัยนั้นยังมีจำนวนน้อยและขาดแคลน จึงเป็นสิ่งที่ควรศึกษาว่า อะไรคือสาเหตุที่ทำให้ผู้สำเร็จการศึกษาด้านวิชาพระพุทธศาสนาซึ่งมีจำนวนมากแต่ผู้ที่มีความเชี่ยวชาญในพระธรรมวินัยจึงมีเพียงจำนวนน้อย

เมื่อพิจารณาตามระบบการเรียนการสอนจะได้สมมติฐานอันมีองค์ประกอบของปัญหาที่จะศึกษาวิเคราะห์มีทั้งหมด 4 ด้าน คือ

1. ด้านบริบท (Context) ได้แก่ วัตถุประสงค์ของหลักสูตร โครงสร้างของหลักสูตรและเนื้อหาสาระของหลักสูตร ยังไม่เอื้อต่อการผลิตบัณฑิตให้เกิดความเชี่ยวชาญอย่างแท้จริง
2. ด้านปัจจัยเบื้องต้น (Input) ได้แก่ คุณลักษณะของอาจารย์ คุณสมบัติของผู้เข้าศึกษา วัสดุการศึกษา ตำราเรียน และสถานที่เรียน ยังไม่เอื้อต่อการผลิตบัณฑิตให้เกิดความเชี่ยวชาญอย่างแท้จริง

⁴ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, คู่มือการศึกษาระดับปริญญาเอก หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (หลักสูตรปรับปรุง พ.ศ. 2551), (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2551), หน้า 12.

3. ด้านกระบวนการ (Process) ได้แก่ การจัดการเรียนการสอน การวัดและการประเมินผล ยังไม่เอื้อต่อการผลิตบัณฑิตให้เกิดความเชี่ยวชาญอย่างแท้จริง

4. ด้านผลผลิต (Product) ได้แก่ คุณลักษณะของผู้สำเร็จการศึกษา มีความเชี่ยวชาญยังไม่ได้ตามเกณฑ์มาตรฐานตามหลักพระธรรมวินัย

จากที่กล่าวมานี้ ผู้วิจัยจึงเสนองานวิจัยนี้ขึ้น เพื่อทำการศึกษาวិเคราะห์ให้ได้ทราบข้อเท็จจริง อันจะนำไปสู่ทางออกของปัญหาที่ถูกต้องและเหมาะสม

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาวิเคราะห์หาสาเหตุว่า เพราะเหตุใดมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทยได้เปิดการเรียนการสอนพระพุทธศาสนามาเป็นระยะเวลาานาน แต่บัณฑิตผู้มีความรู้อย่างเชี่ยวชาญในพระธรรมวินัยจึงยังคงมีจำนวนน้อย

2. เพื่อหาทางออกที่เหมาะสมสำหรับการเรียนการสอนพระพุทธศาสนาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทยเพื่อสร้างและผลิตบัณฑิตให้เป็นผู้มีความเชี่ยวชาญด้านพระพุทธศาสนา

1.3 ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยนี้ มีขอบเขตการศึกษา ดังนี้

เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพโดยเน้นการศึกษาเอกสารเป็นหลัก และใช้ข้อมูลการสัมภาษณ์ช่วยในบางส่วนเพื่อให้งานวิจัยชัดเจนยิ่งขึ้น โดยผู้วิจัยได้ประยุกต์ใช้แบบจำลองชิปปี้ (CIPP Model) เป็นแนวทางในการศึกษาวิเคราะห์การเรียนการสอนพระพุทธศาสนาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทยใน 4 ด้าน ดังต่อไปนี้

1. ด้านบริบท (Context) เป็นการศึกษาวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายนอกและภายใน ดังนี้

1.1 ศึกษาวิเคราะห์วัตถุประสงค์ของหลักสูตร

1.2 ศึกษาวิเคราะห์โครงสร้างของหลักสูตร

1.3 ศึกษาวิเคราะห์เนื้อหาสาระของหลักสูตร

2. ด้านปัจจัยเบื้องต้น (Input) เป็นการศึกษาวิเคราะห์ความเหมาะสมสอดคล้องของปัจจัยเบื้องต้น ได้แก่ อาจารย์ นักศึกษา และส่วนประกอบอื่นๆที่สนับสนุนการจัดการเรียนการสอน ดังนี้

2.1 อาจารย์ ได้แก่ คุณลักษณะของอาจารย์ ระดับการศึกษา ประสบการณ์

2.2 นักศึกษา ได้แก่ คุณสมบัติของผู้เข้าศึกษา การคัดเลือกเข้าศึกษา

2.3 ส่วนประกอบอื่นๆ ได้แก่ วัสดุการศึกษา ตำราเรียน สถานที่เรียน

3. ด้านกระบวนการ (Process) เป็นการศึกษาวิเคราะห์ความเหมาะสมสอดคล้องของกระบวนการปฏิบัติงาน ดังนี้

3.1 การจัดการเรียนการสอน

3.2 การวัดและการประเมินผล

4. ด้านผลผลิต (Product) เป็นการศึกษาวิเคราะห์คุณลักษณะของผู้สำเร็จการศึกษา

และจะทำการวิจัยเฉพาะสาขาวิชาพระพุทธศาสนาที่เปิดสอนในมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทยส่วนกลาง ทั้ง 2 แห่ง คือ มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย โดยจะทำการวิจัยทั้งระดับปริญญาตรี ปริญญาโทและปริญญาเอก

สำหรับเกณฑ์การศึกษาวิเคราะห์เพื่อหาสาเหตุของปัญหาในวิทยานิพนธ์นี้จะใช้เกณฑ์การเปรียบเทียบกับสิ่งที่ดีที่สุด (Benchmarking) กล่าวคือ จะใช้การศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบระหว่างการเรียนการสอนพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในหลักพระธรรมวินัยกับการเรียนการสอนพระพุทธศาสนาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทยโดยยึดเอาหลักพระธรรมวินัยเป็นเกณฑ์ตัดสินความถูกต้องเหมาะสมหรือสอดคล้องในด้านต่างๆตามที่กล่าวมาข้างต้นนั้น เพราะถือว่าหลักพระธรรมวินัยเป็นองค์แทนพระพุทธเจ้าจึงนับว่าดีที่สุด

ส่วนของการค้นคว้าเอกสารคัมภีร์ในงานวิจัยนี้ ใช้พระไตรปิฎกและอรรถกถา 91 เล่ม ของโรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย พิมพ์ปี พ.ศ. 2552 เนื่องจากสะดวกในการค้นคว้าเพราะมีอรรถกถาแปลอยู่ในชุดเดียวกันกับพระบาลี ส่วนหนังสือและเอกสารอื่นๆใช้ทั่วไปที่มีข้อมูลเกี่ยวข้องกับงานวิจัยนี้

1.4 วิธีดำเนินการวิจัย

ขั้นตอนที่ 1 วางโครงเรื่องและกำหนดประเด็นขอบเขตเนื้อหาที่จะทำการวิจัยเพื่อให้เห็นภาพรวมก่อน จากนั้นก็หาคัมภีร์ หนังสือ เอกสาร ที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาที่จะศึกษามาเตรียมไว้เพื่อค้นคว้า

ขั้นตอนที่ 2 ลงมือค้นคว้าข้อมูลที่เตรียมไว้ไปที่ละประเด็น เริ่มบทแรกเป็นต้นไป เมื่อถึงส่วนที่ต้องใช้การสัมภาษณ์ช่วยในการวินิจฉัยข้อมูล จึงออกแบบสอบถามนำไปสัมภาษณ์แล้วจึงนำข้อมูลมาช่วยในการวิจัย

ขั้นตอนที่ 3 เมื่อค้นคว้าและสัมภาษณ์ข้อมูลเพียงพอกับเนื้อหาแล้ว ก็นำมาประมวลและวิเคราะห์ผล ในประเด็นต่างๆ ที่ได้ตั้งสมมติฐานไว้ตามวัตถุประสงค์ เมื่อได้ข้อสรุปแล้วก็นำเสนอวิธีแก้ปัญหาและข้อเสนอแนะ

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทราบสาเหตุการขาดความรู้อย่างเชี่ยวชาญในพระพุทธศาสนาของบัณฑิตสาขาวิชาพระพุทธศาสนา

2. ได้วิธีแก้ปัญหาการเรียนการสอนพระพุทธศาสนาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทยให้มีประสิทธิภาพ

บทที่ 2

การเรียนการสอนพระพุทธศาสนาก่อนจะมาเป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทย

ในบทนี้จะทำการศึกษาวเคราะห์การเรียนการสอนพระพุทธศาสนาในยุคต่างๆ เพื่อเป็นเกณฑ์ในการศึกษาวเคราะห์สาเหตุของปัญหาในบทต่อไป โดยจะแบ่งการศึกษาออกเป็น 3 ยุคสมัย คือ สมัยพุทธกาล สมัยหลังพุทธปรินิพพาน และในประเทศไทย

2.1 ความหมายและความสำคัญของการเรียนการสอนพระพุทธศาสนา

2.1.1 ความหมายของการเรียนการสอนพระพุทธศาสนา

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ได้นิยามความหมายของคำต่างๆ ไว้ดังนี้

การ เป็นคำนาม หมายถึง “งาน, สิ่งหรือเรื่องที่ทำ...ถ้าอยู่หน้านามหมายความว่าเรื่อง, ฐานะ, หน้าที่... ถ้าอยู่หน้ากริยาทำกริยาให้เป็นนาม”¹

เรียน เป็นคำกริยา หมายถึง “เข้ารับความรู้จากผู้สอน, รับการฝึกฝนอบรมเพื่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจหรือความชำนาญ, เช่น เรียนหนังสือ เรียนวิชาความรู้, ฝึกให้เกิดความรู้ความเข้าใจจนเป็นหรือมีความชำนาญ...”²

สอน เป็นคำกริยา หมายถึง “บอกวิชาความรู้ให้ เช่น ครูสอนหนังสือนักเรียน, แสดงให้เข้าใจ โดยวิธีบอกหรือทำให้เห็นเป็นตัวอย่างเพื่อให้รู้ดีชั่วเป็นต้น...”³

พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์ได้ให้นิยามคำว่า พุทธศาสนา ไว้ว่า “คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า,อย่างกว้างในบัดนี้ หมายถึง ความเชื่อ การประพฤติปฏิบัติและกิจการทั้งหมดของหมู่ชนผู้กล่าวว่าตนนับถือพระพุทธศาสนา”⁴

พจนานุกรมศัพท์ศาสนาสาทุก อังกฤษ - ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถานให้นิยามไว้ว่า “พระพุทธศาสนา คือ คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า(พระพุทธเจ้าคือท่านผู้ตรัสรู้หรือผู้รู้อย่างแจ่มแจ้ง)ซึ่งแนะนำให้ยกฐานะของมนุษยชาติขึ้นสู่ความบริสุทธิ์ สะอาด (ด้วยศีล) ความสงบระงับ (ด้วยสมาธิ) และ ความเข้าใจแจ่มแจ้ง (ด้วยปัญญา)”⁵

¹ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, 2546), หน้า 115.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 969.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 1147.

⁴ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ เอส.อาร์.พรินติ้ง แมสโปรดักส์), หน้า 164.

⁵ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมศัพท์ศาสนาสาทุก อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัดอรุณการพิมพ์, 2548), หน้า 128.

ดังนั้น เมื่อรวมนิยามของคำว่า การเรียนการสอนพระพุทธศาสนาเข้าด้วยกัน ก็จะได้ความหมายว่า “การถ่ายทอดและการรับวิชาความรู้จากผู้สอนสู่ผู้เรียนเพื่อให้ผู้เรียนเกิดความรู้ความเข้าใจหรือความชำนาญในคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า”

2.1.2 ความสำคัญของการเรียนการสอนพระพุทธศาสนา

พระพุทธองค์ได้ตรัสถึงความสำคัญของการเรียนการสอนพระพุทธศาสนาไว้หลายนัย พอจะสรุปได้เป็น 2 นัย คือ 1) แสดงความสำคัญในเชิงซีโทษ 2) แสดงความสำคัญในเชิงแนะประโยชน์

พระพุทธพจน์ที่แสดงความสำคัญในเชิงซีโทษ มีตัวอย่าง ดังนี้

“ในอนาคต ภิกษุทั้งหลายจักไม่อบรมกาย...ศีล...จิต...ปัญญา เมื่อไม่อบรมกาย...ศีล...จิต...ปัญญา เมื่อแสดงอภิธรรมกถา เวทลลกถา หยั่งลงสู่ธรรมที่ผิดก็จักไม่รู้ลึก เพราะเหตุดังนี้แล การลบล้างวินัยย่อมมีเพราะการลบล้างธรรม การลบล้างธรรมย่อมมีเพราะการลบล้างวินัย

อีกประการหนึ่ง...พระสูตรต่างๆ ที่ตถาคตได้ภาสิตไว้ เป็นสูตรลึกซึ้ง มีอรรถลึกซึ้ง เป็นโลกุตระไม่ประกอบด้วยสุญญตาธรรม เมื่อพระสูตรเหล่านั้นอันบุคคลแสดงอยู่ก็จักไม่ฟังด้วยดี จักไม่เงี่ยโสตลงสดับ จักไม่ตั้งจิตเพื่อรู้ จักไม่ใฝ่ใจในธรรมเหล่านั้นว่าควรศึกษาเล่าเรียน แต่ว่าสูตรต่างๆ ที่นักกวีแต่งไว้ ประพันธ์เป็นบทกวี มีอักษรสละสลวย มีพยัญชนะสละสลวย เป็นพาหิรกถา เป็นสาวกภาสิต เมื่อพระสูตรเหล่านั้น อันบุคคลแสดงอยู่ ก็จักฟังด้วยดี จักเงี่ยโสตลงสดับ จักตั้งจิตเพื่อรู้ จักใฝ่ใจในธรรมเหล่านั้นว่า ควรศึกษาเล่าเรียน เพราะเหตุดังนี้แล การลบล้างวินัยย่อมมีเพราะการลบล้างธรรม การลบล้างธรรมย่อมมีเพราะการลบล้างวินัย...”⁶

“ภิกษุทั้งหลายในธรรมวินัยนี้ ไม่ฟังธรรมโดยเคารพ 1 ไม่เล่าเรียนธรรมโดยเคารพ 1 ไม่ทรงจำธรรมโดยเคารพ 1 ไม่ใคร่ครวญอรรถแห่งธรรมที่ทรงจำไว้โดยเคารพ 1 รู้ธรรมรู้ธรรมแล้วไม่ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมโดยเคารพ 1 ภิกษุทั้งหลายธรรม 5 ประการนี้แล ย่อมเป็นไปเพื่อความลบล้างธรรม การลบล้างธรรมย่อมมีเพราะการลบล้างวินัย”⁷

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย...โมฆบุรุษเหล่านั้นเรียนธรรมเพื่อชมผู้อื่น เพื่อเปลื้องตนจากคำนิทานของผู้อื่น โมฆบุรุษเหล่านั้น ย่อมไม่ได้รับประโยชน์แห่งธรรมนั้นตามจุดมุ่งหมายที่กุลบุตรทั้งหลายได้รับ ธรรมเหล่านั้นอันโมฆบุรุษเหล่านั้นเรียนไม่ดีแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อสิ่งไม่เป็นประโยชน์เพื่อความทุกข์สิ้นกาลนาน ช้อนั้นเป็นเพราะอะไร เพราะเขาเรียนธรรมมาไม่ดี”⁸

จากพระพุทธพจน์ข้างต้น จะเห็นว่า การไม่ศึกษาเล่าเรียนพระพุทธศาสนานั้นทำให้เกิดผลเสียคือไม่รู้ว่าจะอะไรผิดอะไรถูกและเป็นเหตุให้พระธรรมวินัยเสื่อมสูญไป ส่วนการไม่ตั้งใจเรียนพระพุทธ

⁶ พระสูตรตันตปิฎก เล่มที่ 36 อังคตตรนิกาย ปัญจกนิบาต ตติยอนาคตสูตร. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาหมากกุราชวิทยาลัย, 2552), หน้า 192.

⁷ พระสูตรตันตปิฎก เล่มที่ 36 อังคตตรนิกาย ปัญจกนิบาต ปฐมสัทธัมมสัมโมสสูตร. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาหมากกุราชวิทยาลัย, 2552), หน้า 319.

⁸ พระสูตรตันตปิฎก เล่มที่ 18 มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก อลคัททูปมสูตร. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาหมากกุราชวิทยาลัย, 2552), หน้า 269.

พจน์แต่กลับไปสนใจเรียนในสิ่งที่พระพุทเจ้าไม่ได้สอนก็เป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้พระลัทธรรวมลบลื่อนซึ่งตรงนี้เราจะเห็นว่าพระพุทเจ้าไม่ได้ทรงประสงค์จะให้เรียนอย่างอื่นทรงเน้นให้ศึกษาพระพุทพจน์เป็นหลักและแม้ว่าจะมีการศึกษาเล่าเรียนพระพุทพจน์อย่างจริงจังแต่ถ้าเรียนผิดก็ไม่ได้รับประโยชน์ที่ควรจะได้มีแต่จะสร้างผลเสียหายเท่านั้น การศึกษาพระธรรมวินัยจึงเป็นเรื่องละเอียดอ่อนมีรูปแบบเฉพาะซึ่งต่างจากวิชาการด้านอื่นๆ

ส่วนพระพุทพจน์ที่แสดงความสำคัญในเชิงแนะนำประโยชน์นั้น ขอยกตัวอย่างมาเป็นบางส่วน ดังนี้

“ภิกษุทั้งหลายในธรรมวินัยนี้ ย่อมเล่าเรียนพระสูตรที่เรียนมาดี ด้วยบทและพยัญชนะที่ตั้งไว้ดี แม้อรรถแห่งบทและพยัญชนะที่ตั้งไว้ดี ย่อมมีนัยดี...ภิกษุทั้งหลายเป็นผู้วาง่ายประกอบด้วยธรรมที่กระทำให้เป็นผู้วาง่าย เป็นผู้อดทน รับคำพร่ำสอนโดยเคารพ...ภิกษุทั้งหลายเป็นพหูสูต มีการเล่าเรียนมาก ทรงธรรม ทรงวินัย ทรงมาติกา ย่อมบอกพระสูตรแก่ผู้อื่นโดยเคารพ เมื่อภิกษุเหล่านั้นล่วงลับไป พระสูตรย่อมไม่ขาดเค้ามูล มีหลักฐานอยู่...ย่อมเป็นไปเพื่อความตั้งมั่น ไม่ลบลื่อน ไม่เสื่อมสูญแห่งลัทธรรม”⁹

“ภิกษุทั้งหลาย เมื่อพระสุคตก็ดี วินัยของพระสุคตก็ดี ยังประดิษฐานอยู่ในโลก ข้อนี้พึงเป็นไปเพื่อเกื้อกูลแก่คนมาก เพื่อความสุขของคนมาก เพื่ออนุเคราะห์โลก เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย”¹⁰

จากพระพุทพจน์ที่ยกมานั้น จะเห็นว่า พระพุทเจ้าทรงให้ความสำคัญกับการเรียนการสอนพระธรรมวินัยมากเพราะนั่นหมายถึงการดำรงอยู่ของพระพุทศาสนาเมื่อพระลัทธรรวมยังคงมีอยู่ก็จะเป็นประโยชน์ต่อมวลมนุษย์ ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า การเรียนการสอนพระพุทศาสนานี้คือ การรักษาผลประโยชน์ของมวลมนุษยชาติไว้นั่นเอง

2.2 ความเป็นผู้เชี่ยวชาญในทางพระพุทศาสนา

เมื่อกล่าวถึงความเชี่ยวชาญ โดยทั่วไปเรามักจะนึกถึงคำว่า เอตทัคคะ เพราะมีความหมายบ่งชี้ว่าต้องเป็นผู้เชี่ยวชาญในด้านใดด้านหนึ่ง แต่ในวิทยานิพนธ์นี้คำทั้งสองนั้นมีนัยที่ต่างกันเล็กน้อยอธิบายได้ ดังนี้

คำว่า เอตทัคคะ มาจากภาษาบาลีว่า เอตทคฺคํ แยกศัพท์ได้เป็น เอต + อคฺคํ ศัพท์ว่า เอต แปลว่า นั่น หรือ นี้ ส่วนศัพท์ว่า อคฺค แปลว่า เบื้องต้น ปลาย ส่วน และประเสริฐที่สุด เมื่อรวมเป็นคำว่า เอตทคฺคํ จะให้ความหมายว่า ที่สุดนี้ ประเสริฐที่สุดนี้¹¹

⁹ พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 36 อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต ตติยลัทธัมมลัมโฆสสูตร. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2552), หน้า 323.

¹⁰ พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 35 อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต สุตตสูตร. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2552), หน้า 397-398.

¹¹ พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 32 มโนรทปุรณี อรรถกถาอังคุตตรนิกาย เอกนิบาต อรรถกถาเอตทัคคบาลีวรรคที่ 1. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2552), หน้า 193.

เอตทัคคะ เป็นตำแหน่งที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประทานให้แก่ผู้ประเสริฐที่สุดในด้านนั้นๆ ซึ่งมีความแตกต่างกันออกไป พระอรรถกถาจารย์อธิบายไว้ว่า เมื่อพระพุทธเจ้าจะทรงแต่งตั้งพุทธบริษัทไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะ กล่าวคือ การยกย่องว่าเป็นผู้ประเสริฐที่สุดในด้านใดด้านหนึ่งนั้นพระองค์จะทรงแต่งตั้งตามหลักเกณฑ์และเหตุผล 4 ประการ คือ

- 1) โดยเหตุเกิดเรื่อง (อัตถุปฏิบัติ) คือ ได้รับยกย่องตามเรื่องที่เกิดขึ้น เพราะสามารถแก้ปัญหาในเรื่องที่เกิดขึ้นได้เหนือกว่าคนอื่น
- 2) โดยการมาก่อน (อาคมนะ) คือ ได้รับยกย่องเพราะได้สั่งสมบุญมาในอดีตชาติและเคยปรารถนาตำแหน่งนั้นไว้
- 3) โดยเป็นผู้ช่ำของชำนาญ (จิณณวลี) คือ ได้รับยกย่องตามความเชี่ยวชาญในเรื่องนั้นๆ เป็นพิเศษ
- 4) โดยเป็นผู้ยิ่งใหญ่ด้วยคุณ (คุณาติเรก) คือ ได้รับยกย่องตามคุณสมบัติที่หาใครเทียบไม่ได้¹²

จากหลักเกณฑ์และเหตุผล 4 ประการข้างต้นนั้น จะเห็นว่า ความเป็นเอตทัคคะของแต่ละบุคคลนั้นมิใช่จะได้มาจากความเชี่ยวชาญเพียงอย่างเดียว แต่อาจจะได้มาด้วยเหตุผลอื่นด้วย ความช่ำของชำนาญ หรือ ความเชี่ยวชาญ จึงเป็นเพียงข้อหนึ่งที่ทำให้ได้รับแต่งตั้งเป็นเอตทัคคะเท่านั้น และนอกจากนี้ผู้ที่ได้รับตำแหน่งเอตทัคคะยังมีเพียงจำนวนจำกัดอีกด้วย ในมโนรถปुरुณีวรรคกถาอังคุตตรนิกายกล่าวไว้ว่าในฝ่ายภิกษุมีเอตทัคคะ 41 รูป ฝ่ายภิกษุณีมีเอตทัคคะ 13 รูป ฝ่ายอุบาสิกา มีเอตทัคคะ 10 ท่าน และฝ่ายอุบาสิกา มีเอตทัคคะ 10 ท่าน

ส่วนคำว่า เชี่ยวชาญ นั้นหมายถึง “สันต์จัดเจน, ช่ำชอง, มีความชำนาญมาก”¹³

เมื่อนำคำทั้งสองมาเทียบความหมายกัน จะได้นัยที่แตกต่าง ดังนี้

คำว่า เอตทัคคะ ซึ่งมีความหมายว่า ประเสริฐที่สุดนี้ จะหมายเอาเฉพาะผู้ที่ได้รับการแต่งตั้งในตำแหน่งผู้เลิศในทางใดทางหนึ่งจากเหตุผลใดก็ได้ใน 4 ข้อข้างต้นนั้นและมีเพียงจำนวนจำกัด จึงมีนัยที่กว้างและครอบคลุมไม่เพียงเฉพาะความเชี่ยวชาญเท่านั้นยังรวมไปถึงเรื่องอื่นๆด้วย

ส่วนคำว่า เชี่ยวชาญ จะหมายเอาผู้ที่มีความจัดเจน ช่ำชอง ชำนาญมากในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เช่น ช่ำชองในพระวินัย ช่ำชองในพระสูตร เป็นต้น ซึ่งมีจำนวนไม่จำกัด ยกตัวอย่างเช่น ในเรื่องพระวินัยผู้ที่เชี่ยวชาญในพระวินัยมากที่สุดจนได้รับแต่งตั้งเป็นเอตทัคคะฝ่ายวินัย ได้แก่ พระอุบาลี ซึ่งมีเพียงรูปเดียว นั้นหมายถึง เอตทัคคะ ส่วนผู้ที่เชี่ยวชาญพระวินัยรูปอื่นๆก็มีจำนวนมากแต่ไม่ได้รับแต่งตั้งนั้นหมายถึง ผู้เชี่ยวชาญ

ดังนั้น ในวิธานิพนธ์นี้ ความเป็นผู้เชี่ยวชาญในทางพระพุทธศาสนาจึงไม่ได้หมายความว่าเอตทัคคะเท่านั้น ยังหมายถึงผู้เชี่ยวชาญที่ไม่ใช่เอตทัคคะได้ด้วย ยกตัวอย่าง เช่น ในสมัยพุทธกาล

¹² พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 32 มโนรถปुरुณี อรรถกถาอังคุตตรนิกาย เอกกนิบาต. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาเมฆราชวิทยาลัย, 2552), หน้า 194.

¹³ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, 2546), หน้า 372.

หรือแม่หลังพุทธกาลผู้ที่ไม่ได้รับการแต่งตั้งเป็นเอตทัคคะจากพระพุทธเจ้าที่มีความสามารถทรงจำ และวินิจฉัยพระธรรมวินัยสืบทอดกันมาถึงปัจจุบันนี้ก็ไม่ว่าจะปฏิเสธได้ว่า แม่ท่านเหล่านั้นไม่ได้รับ ตำแหน่งเอตทัคคะแล้วจะไม่เชี่ยวชาญ เพราะความเชี่ยวชาญไม่ได้จำกัดเพียงเฉพาะเอตทัคคะเท่านั้น

ความเชี่ยวชาญ จึงเป็นคุณสมบัติอย่างหนึ่งที่พระพุทธเจ้าทรงยกย่องและสรรเสริญมาก ดังพระพุทธเจ้าตรัสชมพระโสณะผู้เป็นสัทธีวิหาริกของพระมหากัจจายนะที่ได้สวดพระสูตรในอัฐกวรรค ถวาย เรื่องมีอยู่ว่า

“ครั้งเวลาเข้ามิด พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตื่นบรรทมแล้วทรงเชื้อเชิญท่านพระโสณะว่า ภิกษุ เธอจงกล่าวธรรมตามถนัดเถิด ท่านพระโสณะกราบทูลสนองพระพุทธบัญชาว่า พระพุทธเจ้าข้า แล้ว ได้สวดพระสูตรทั้งหลายอันมีอยู่ในอัฐกวรรคจนหมดสิ้นโดยสรภัญญะ ครั้นจบสรภัญญะของท่าน พระโสณะแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงชื่นชมยิ่งโปรดประทานสาธุการว่า ดีละ ดีละ ภิกษุ สูตรทั้งหลายที่มีในอัฐกวรรคเธอเรียนมาดีแล้ว ทำไว้ในใจดีแล้ว ทรงจำได้แม่นยำดี เธอเป็นผู้ประกอบด้วย วาจาไพเราะเพราะพริ้ง ไม่มีโทษ ให้เข้าใจความได้แจ่มชัด”¹⁴

การศึกษาพระธรรมวินัยนั้น ความเชี่ยวชาญ เป็นสิ่งจำเป็นที่จะขาดมิได้ต้องมีความชัดเจน หรือซ้ำซ้อนในพระพุทธพจน์ที่เล่าเรียนนั้นๆ กล่าวคือ ถ้าเรียนในส่วนใดก็ต้องมีความชัดเจนในส่วนนั้น จะผิดพลาดไม่ได้ เพราะถ้าผิดพลาดก็หมายถึงการนำไปสู่หลักปฏิบัติที่ผิด ผลก็คือปฏิบัติไม่เกิดขึ้น ดังพระพุทธพจน์ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ธรรม 2 อย่างนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความตั้งมั่น ไม่พินเพื่อน ไม่เลือนหายแห่ง พระสัทธรรม 2 อย่างเป็นไฉน? คือ บทพญัญชนะที่ตั้งไว้ดี 1 อรรถที่นำมาดี 1 แม้เนื้อความแห่งบท พญัญชนะที่ตั้งไว้ดีแล้วก็ย่อมเป็นอันนำมาดี ภิกษุทั้งหลาย ธรรม 2 อย่างนี้แล ย่อมเป็นไปเพื่อความ ตั้งมั่น ไม่พินเพื่อน ไม่เลือนหายแห่งพระสัทธรรม”¹⁵

อีกอย่างหนึ่งคำสอนทั้งหลายนั้นไม่มีลักษณะของความน่าจะเป็น มีแต่ชี้ลงไปว่า ทำอย่างไร แล้วจะเกิดผลอย่างนี้ค่อนข้างที่จะแน่นอนตายตัว ยกตัวอย่างในมัจฉัตตสูตรว่า

“ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีความเห็นผิด ย่อมมีความดำริผิด ผู้มีความดำริผิด ย่อมมีวาจาผิด ผู้มีวาจาผิด ย่อมมีการงานผิด ผู้มีการงานผิด ย่อมมีการเลี้ยงชีพผิด ผู้มีการเลี้ยงชีพผิด ย่อมมีความ พยายามผิด ผู้มีความพยายามผิด ย่อมมีความระลึกผิด ผู้มีความระลึกผิด ย่อมมีความตั้งใจผิด ผู้มี ความตั้งใจผิด ย่อมมีความรู้ผิด ผู้มีความรู้ผิด ย่อมมีความหลุดพ้นผิด...”¹⁶

ชาวพุทธมีความเชื่อว่า คำสั่งสอนทั้งหลายของพระพุทธเจ้านั้นเกิดจากผลการตรัสรู้ของพระองค์ที่ได้ผ่านการทดสอบมาเป็นที่เรียบร้อยแล้ว การศึกษาคำสอนในพระพุทธศาสนาจึงให้ความสำคัญ

¹⁴ พระวินัยปิฎก เล่มที่ 7 มหาวรรค ภาค 2 จัมมชันทกะ, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2552), หน้า 33-34.

¹⁵ พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 33 อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต สูตรที่ 10, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราช วิทยาลัย, 2552), หน้า 303.

¹⁶ พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 38 อังคุตตรนิกาย ทสกนิบาต มัจฉัตตสูตร, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2552), หน้า 340.

ที่การจำให้ได้และเข้าใจให้ถูก หากจำผิดพลาดคาดเคลื่อนหรือเข้าใจผิดนั้นก็หมายถึงการตั้งลัทธิ ศาสนาใหม่ขึ้นหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือเป็นการกล่าวต่อพระพุทธเจ้า ดังในพระพุทธพจน์ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย คน 2 จำพวกนี้ ย่อมกล่าวต่อตถาคต 2 จำพวกเป็นไฉน? คือ คนที่แสดงสิ่งที่ ตถาคตมิได้ภาษิตไว้มิได้ตรัสไว้ว่า ตถาคตได้ภาษิตไว้ ได้ตรัสไว้ 1 คนที่แสดงสิ่งที่ตถาคตภาษิตไว้ตรัส ไว้ว่า ตถาคตมิได้ภาษิตไว้ มิได้ตรัสไว้ 1 ภิกษุทั้งหลาย คน 2 จำพวกนี้แลย่อมกล่าวต่อตถาคต”¹⁷

ดังนั้น ความเชี่ยวชาญในทางพระพุทธศาสนาจึงเป็นเรื่องของความชัดเจนในคำสอนที่มีอยู่แล้ว มิใช่การคิดขึ้นมาใหม่

2.3 การเรียนการสอนพระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาล

สังคมสมัยนั้นคนถูกแบ่งออกเป็น 4 วรณะตามหลักคำสอนของศาสนาพราหมณ์โดยใช้ชาติ กำหนดเป็นเครื่องแบ่งแยกมีสิทธิเกียรติฐานะทางสังคมและอาชีพการงานแตกต่างกันไปตามวรรณะ ของตนทุกกล่าวเฉพาะในด้านการศึกษาค้นชั้นต่ำคือ คูทร และพวกนอกรวรรณะจะไม่มีโอกาสได้เรียนรู้ คัมภีร์พระเวทที่ถือเป็นความรู้สูงสุดในสมัยนั้นด้วยประการใดๆ เลย¹⁸ ถึงแม้ว่าในสมัยนั้นจะมีการ ศึกษาอักษรวิธีกันแล้ว แต่ในทางการศึกษาด้านศาสนาก็ยังคงใช้แบบมุขปาฐะอยู่คงจะเนื่องมาจาก ความเชื่อถือของคนอินเดียสมัยนั้นที่นิยมท่องจำคำสอนทางศาสนาด้วยใจแล้วก็ถ่ายทอดให้คนอื่นด้วย ปากเพราะเห็นว่าคำสอนทางศาสนาเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ควรอยู่ในใจและถ่ายทอดด้วยใจไม่ควรให้ไปอยู่ กับวัตถุภายนอกซึ่งอาจจะสูญหายได้ด้วยภัยต่างๆ¹⁹ เพราะความศักดิ์สิทธิ์นี้เองคนวรรณะคูทรจึงไม่มี สิทธิที่จะฟังหรือกล่าวความในพระเวทอันเป็นคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ของพวกพราหมณ์ได้มีกำหนดโทษไว้ อย่างรุนแรงถึงฝ่าร่างกายเป็น 2 ชัก²⁰ เมื่อกกล่าวโดยสรุปสังคมในยุคนั้น คนพวกหนึ่งกำลังรุ่งเรือง ขึ้นด้วยอำนาจวาสนาและกำลังผลิตผลิตนมัวเมาแสวงหาทรัพย์สมบัติและความสุขทางวัตถุต่างๆ พร้อมกับที่คนหลายพวกกำลังมีฐานะและความเป็นอยู่ด้อยลงๆทุกที ไม่ค่อยได้รับความเหลียวแล ส่วนคนอีกพวกหนึ่ง ก็ปลีกตัวออกไปเสียจากสังคมที่เดียว ไปมุ่งมั่นค้นหาความจริงในทางปรัชญาโดย มิได้ใส่ใจสภาพสังคม²¹

ต่อมาเมื่อพระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้วทรงประกาศพระศาสนาด้วยหลักมัชฌิมาปฏิปทา แสดงอัมมจัก กัปปวัตตนสูตร²² แก่พระปัญจวัคคีย์ ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน แขวงเมืองพาราณสี การเรียนการสอน พระพุทธศาสนาจึงได้เริ่มขึ้นเป็นครั้งแรก ในวันเพ็ญอาสาฬหะ ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 8 ก่อนพุทธศักราช

¹⁷ พระสูตรตันตปิฎก เล่มที่ 33 อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต สูตรที่ 3. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2552), หน้า 308.

¹⁸ พระราชวรมณี, ปรัชญาการศึกษาไทย, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, 2528), หน้า 276.

¹⁹ แสง จันทร์งาม, พระพุทธศาสนาจากพระโอษฐ์สมเด็จพระสังฆราช, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์บุ๊คส์, 2548), หน้า 3.

²⁰ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ 11, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2552), หน้า 2.

²¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 3.

²² พระวินัยปิฎก เล่มที่ 6 มหาวรรค ภาค 1 ข้อที่ 13. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2552), หน้า 19.

45 ปี และเริ่มขยายวงกว้างมากขึ้นเมื่อพระองค์ทรงส่งพระอรหันตสาวกจำนวน 60 รูป ไปประกาศ พระศาสนาเป็นครั้งแรก ด้วยพระดำรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เราพ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ แม้พวก เธอก็พ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ พวกเธอจงเที่ยวจาริกไป เพื่อประโยชน์ และความสุขแก่ชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์โลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ พวกเธออย่าได้ไปรวมทางเดียวกันสองรูป จงแสดงธรรมงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถทั้งพยัญชนะครบบริบูรณ์บริสุทธิ สัตว์ทั้งหลายจำพวกที่มีรูปใน จักขุน้อยมีอยู่ เพราะไม่ได้ฟังธรรมย่อมเสื่อม ผู้รู้ทั่วถึงธรรมจักมี ภิกษุทั้งหลาย แม้เราก็จักไปยัง ตำบลอุรุเวลาเสนานิคม เพื่อแสดงธรรม”²³

ในระยะเริ่มแรก พระพุทธองค์จะทรงสั่งสอนแก่นักบวชด้วยกันก่อน เมื่อมีผู้เชื่อถือและ ต้องการเข้ามาศึกษาในพระพุทธศาสนาโดยการทูลขอบวชก็ทรงอนุญาตด้วยการตรัสว่า เป็นภิกษุมาเกิด เพียงเท่านี้ก็เป็นที่อันทรงรับเข้าหมู่ซึ่งเรียกการบวชแบบนี้ว่า เอหิภิกขุอุปสัมปทา แปลว่า อุปสมบท ด้วยทรงอนุญาตให้เป็นภิกษุมา เมื่อมีสาวกหลายรูปดังที่กล่าวมาข้างต้น พระองค์ทรงส่งให้แยกกันไป ประกาศพระศาสนาในที่ต่างๆจนมีผู้เลื่อมใสและขอบวชจำนวนมากขึ้น พระสาวกทั้งหลายก็จะพากัน เหล่านั้นมารับการอุปสมบทกับพระศาสดาตามธรรมเนียมที่ได้ปฏิบัติมา พระองค์ได้เห็นความยาก ลำบากในเรื่องนี้จึงทรงมีพุทธานุญาตให้พระสาวกให้อุปสมบทได้เองแต่เปลี่ยนวิธีการใหม่โดยให้ผู้บวช ปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสายะแล้วกล่าวแสดงตนถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะด้วยอาการเคารพ การบวชอย่างนี้เรียกว่า ติสรรณคมนุปสัมปทา แปลว่า อุปสมบทด้วยถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง ในระยะ ต่อมาเมื่อมีผู้เข้ามานับถือพระพุทธศาสนาและเข้ามาขอบวชมากขึ้นอีก พระองค์จึงได้ทรงมอบอำนาจ ให้คณะสงฆ์เป็นผู้บวชซึ่งเรียกการบวชแบบนี้ว่า ญัตติจตุตถกัมมอุปสัมปทา คือการบวชโดยมีภิกษุ ประชุมครบองค์ที่กำหนดไว้แล้วสวดประกาศเรื่องการจะรับผู้ที่ขออุปสมบทเข้าหมู่หนึ่งครั้งและขอ ความเห็นชอบจากภิกษุที่เป็นองค์ประชุมนั้นอีกสามครั้ง เมื่อได้รับความยินยอมโดยไม่มีใครคัดค้าน แล้วการบวชนี้จึงถือว่าสำเร็จ ไม่ว่าจะบวชด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา ติสรรณคมนุปสัมปทา หรือ ญัตติ จตุตถกัมมอุปสัมปทา ก็มีการอยู่ร่วมเป็นอันเดียวกันเสมอกันด้วยธรรม เมื่อทรงเลิกการบวชแบบติ สรรณคมนุปสัมปทาแล้วก็ได้ทรงอนุญาตวิธีนี้มาใช้บวชสามเณรแทน การบวชจึงเป็น 2 แบบ กล่าว คือ บวชเป็นภิกษุ เรียกว่า อุปสัมปทาหรืออุปสมบท ถ้าบวชเป็นสามเณร เรียกว่า พรรพชา และวิธีที่ สงฆ์จะให้อุปสมบทแก่กุลบุตรก็ต้องได้รับการบรรพชาเป็นสามเณรมาแล้วซึ่งใช้เป็นธรรมเนียมมาจน ถึงปัจจุบัน²⁴

เหตุผลหนึ่งที่ทำให้พระพุทธศาสนาขยายตัวอย่างรวดเร็วและมีผู้ถือบวชมากขึ้นตามลำดับก็ คือการที่พระพุทธองค์ทรงให้สิทธิเสรีภาพกับทุกชนชั้นโดยไม่แบ่งแยกวรรณะซึ่งไม่เคยปรากฏมาก่อน ในระบบการศึกษาของสังคมสมัยนั้น ดังมีพระพุทธพจน์ว่า

²³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 38.

²⁴ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, สารานุกรมพระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2539), หน้า 82.

“ดูก่อนปหาราทะ แม่น้ำสายใหญ่ๆบางสาย คือ แม่น้ำคงคา ยมนา อจิรวดี สรรภู มหิ แม่น้ำเหล่านี้ไหลไปถึงมหาสมุทรแล้วย่อมละนามและโคตรเดิมหมด ถึงความนับว่ามหาสมุทรมันเองฉันใดฉันนั้นเหมือนกัน วรรณะ 4 เหล่านี้ คือ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ คูทร ออกบวชเป็นบรรพชิตในธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้ว ย่อมละนามและโคตรเดิมเสีย ถึงความนับว่า ศากยบุตรทั้งนั้น”²⁵

เมื่อพระพุทธองค์ทรงประกาศพระพุทธศาสนานั้นเป็นจุดเริ่มต้นของการเรียนการสอนซึ่งได้เปิดโอกาสให้ผู้สนใจในคำสอนของพระองค์ได้เข้ามาศึกษาเรียนรู้ได้อย่างเต็มที่ไม่มีกีดกันด้วยชาติพรรณวรรณะแต่อย่างใดจึงได้มีผู้เข้ามาศึกษาเรียนรู้ในลักษณะต่างๆกันทั้งมาฟังธรรมตามโอกาสแบบเป็นศฤงคารองเรือนบ้างและมีทั้งสละเรือนออกบวชเป็นบรรพชิตเพื่อเข้ารับการศึกษาบรมอย่างจริงจังบ้างซึ่งก็มีมากขึ้นเรื่อยๆจนเกิดเป็นสถาบันสงฆ์ขึ้น การก่อตั้งในรูปแบบของสถาบันในพระพุทธศาสนานั้น งานหลักหรือภารกิจสำคัญของสถาบันสงฆ์ก็คือการศึกษา ระบบการต่างๆ ที่จัดขึ้นในการปกครองก็ดี ทางการศึกษาชีวิตที่ดี ทางชีวิตสังคมก็ดี ล้วนมุ่งให้เป็นเครื่องส่งเสริมสนับสนุนระบบการศึกษาอบรมทั้งนั้น กล่าวได้ว่า การศึกษาเป็นความหมายหรือเป็นตัวแท้ของชีวิตพรหมจรรย์ คำสอนและบทบัญญัติต่างๆในทางพระพุทธศาสนามีสาระสำคัญที่ส่งเสริมการศึกษาอบรม²⁶ ดังจะได้ทำการศึกษาวิเคราะห์เป็นลำดับต่อไป

2.3.1 ด้านบริบท

2.3.1.1 พุทธประสงค์ที่ทรงสอน

เนื่องจากคำสอนของพระพุทธองค์มีจำนวนมากและได้ทรงสอนไว้ต่างสถานที่ บุคคล และกาลเวลา จึงเป็นเรื่องยากที่จะบอกว่าพระองค์มีพระประสงค์ในการสอนอย่างไร แต่ก็เป็นที่ทราบกันดีว่าการเสด็จอุบัติของพระพุทธเจ้านั้นคือพระมหากษัตริย์ผู้ที่จะช่วยสัตว์โลกให้พ้นจากทุกข์ การประกาศศาสนาก็เพื่อให้คนได้ฟังธรรมอันจะนำไปสู่การบรรลุธรรม หลุดพ้นจากกิเลสอาสวะดังพระพุทธพจน์ว่า

“ปหาราทะ มหาสมุทรมีรสเดียวคือรสเค็มฉันใด ปหาราทะ ฉันนั้นเหมือนกัน ธรรมวินัยนี้มีรสเดียว คือ วิมุตติรส”²⁷

แต่กล่าวเฉพาะในเรื่องของการศึกษาคำสอนของพระองค์นั้น นอกจากการบรรลุธรรม หลุดพ้นจากกิเลสเป็นเป้าหมายสูงสุดแล้ว ก็น่าจะมีพุทธประสงค์ในอีกแง่หนึ่งต่างหากซึ่งมีข้อสังเกตได้อยู่ตอนหนึ่งคือช่วงก่อนที่พระองค์จะปรินิพพานไม่นาน มารได้มาทูลขอให้พระองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานเสีย แล้วพระองค์ได้ตรัสกับมารนั้นอย่างน่าสนใจว่า

²⁵ พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 37 อังคุตตรนิกาย อัฏฐกนิบาต ปหาราทสูตร, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2552), หน้า 334.

²⁶ พระราชวรมณี, ปรัชญาการศึกษาไทย, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, 2528), หน้า 281.

²⁷ พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 37 อังคุตตรนิกาย อัฏฐกนิบาต ปหาราทสูตร, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2552), หน้า 335.

“มารผู้มีบาป ภิกษุผู้เป็นสาวกของเรา...ภิกษุณีผู้เป็นสาวิกาของเรา...อุบาสกผู้เป็นสาวกของเรา...อุบาสิกาผู้เป็นสาวิกาของเรา จักเป็นผู้ฉลาด ได้รับแนะนำดี แก่ล้าวกล้า เป็นพหูสูตร ทรงธรรม ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม เป็นผู้ปฏิบัติชอบ ประพฤติตามธรรม เรียบกับอาจารย์ของตนแล้ว จักบอก แสดง บัญญัติ แต่งตั้ง เปิดเผย จำแนก กระทำให้ตื่น แสดงธรรมมีปาฏิหาริย์ ช่มชี่ ปรึบปรวาทที่เกิดขึ้นให้เรียบร้อยโดยสธรรม ยังไม่ได้เพียงใด เราจักยังไม่ปรินิพพานเพียงนั้น”^{28*}

จากพระพุทธพจน์ที่ยกมานั้น แสดงถึงความตั้งพระทัยของพระองค์ในเรื่องการสอนที่ทรงคาดหวังจะให้ผู้เรียนได้มีลักษณะดังกล่าวถึงกับตรัสยืนยันอย่างแน่วแน่ว่า หากไม่บรรลุความประสงค์ดังกล่าวพระองค์จะไม่ยอมปรินิพพานโดยเด็ดขาดคงยังต้องสอนต่อไป ดังนั้นพระพุทธพจน์นี้จึงกล่าวได้ว่าเป็นวัตถุประสงค์ของการเรียนการสอนพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง

พระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายพระพุทธพจน์ข้างต้นไว้ว่า ผู้ฉลาด คือ ฉลาดโดยมรรค ผู้ได้รับคำแนะนำดี ผู้แก่ล้าวกล้าก็เหมือนกัน เป็นพหูสูตร เพราะได้ยินได้ฟังมากโดยพระไตรปิฎก ผู้ทรงธรรม เพราะทรงธรรมนั่นเอง หรืออีกอย่างหนึ่ง เป็นพหูสูตรโดยปริยัติและปฏิเวธ ผู้ทรงธรรมเพราะทรงธรรมคือปริยัติและปฏิเวธนั่นเอง เป็นผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม หมายถึง ปฏิบัติวิปัสสนาธรรมอันสมควรแก่อริยธรรม เป็นผู้ปฏิบัติชอบ หมายถึง ปฏิบัติปฏิบัติพาอันเหมาะสม คำว่า ประพฤติตามธรรม หมายถึง ประพฤติธรรมอันสมควรเป็นปกติ คำว่า อาจารย์ของตน หมายถึง คำสอนของอาจารย์ ส่วนคำว่า จักบอก แสดง บัญญัติ แต่งตั้ง เปิดเผย จำแนก กระทำให้ตื่น เป็นไฉพจน์ของกันและกัน คำว่า โดยสธรรม คือ ถ้อยคำอันมีเหตุมีการณ์ คำว่า มีปาฏิหาริย์ หมายความว่า จักแสดงธรรมจนถึงธรรมอันนำสัตว์ออกจากทุกข์²⁹

จากพระพุทธพจน์และคำอธิบายของพระอรรถกถาจารย์ สามารถสรุปได้เป็นข้อๆ มีดังนี้

- 1) เพื่อให้พุทธบริษัทมีความเฉลียวฉลาด มีความสามารถในวิชาการนั้นๆ (วิยัตตะ) มองเห็นทางดำเนินชีวิตที่ถูกต้องชัดเจน และสามารถเดินตามที่มองเห็นไปถึงเป้าหมายได้
- 2) เพื่อให้พุทธบริษัทได้รับการฝึกดีตามแนวทางที่กำหนดไว้ (วินิตตะ) ไม่เกิดความผิดพลาดเสียหายในการปฏิบัติ ปฏิบัติตามที่ได้รับฝึกมาอย่างชำนาญมีทักษะ

²⁸ พระสูตรตันตปิฎก เล่มที่ 13 ทีฆนิกาย มหาวรรค มหาปรินิพพานสูตร ข้อ 102. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2552), หน้า 275-276.

* น ตวาท ปาปิม ปรินิพพายิสสสามิ ยาว เม ภิกขุ น สาวกา (ภิกขุณีโย น สาวิกา,อุบาสกา น สาวกา, อุบาสิกา น สาวิกา) ภวิสสนติ วิยตตวา วินิตตา วิสารทา พหุสสุตา ธมมธรา ธมมานุธมมปฏิปนนา สามิจิปปินนา ธนุธมมาจาริโน (ธนุธมมาจารินิโย) สก อจจริยก อุกคเหตุวา อาจิกขิสสนติ เทเสสสนติ ปถณเปสสนติ ปฏกเปสสนติ วิวริสสนติ วิภสิสสนติ อุตตานิกริสสนติ อุปปนันน ปรปวาท สหธมเมเน สุนิคคหิต นิคคเหตุวา สปปาฏิหาริย ธมม เทเสสสนติ. (สยามมกุฎราชวิทยาลัย ทีฆนิกายสส มหาวคโค เล่มที่ 10, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, หน้า 122-124.)

²⁹ พระสูตรตันตปิฎก เล่มที่ 13 สุมังคลวิลาสิณี อรรถกถาทีฆนิกาย มหาวรรค มหาปรินิพพานสูตร ข้อ 102. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2552), หน้า 383.

3) เพื่อให้พุทธบริษัทมีความกล้าหาญ มีความมั่นใจ (วิสารทะ) ในการดำเนินไปตามแนวทางที่ได้ศึกษาฝึกอบรมมา ไม่ประหวั่นพรั่นพรึง เมื่อเผชิญหน้ากับปัญหาหรือเผชิญหน้ากับนักปราชญ์

4) เพื่อให้พุทธบริษัทมีความเป็นปราชญ์ เช่น ศึกษาจบพระไตรปิฎก (พหุสสุตะ) จบนวังคัลลตฤคศาสตร์

5) เพื่อให้พุทธบริษัททรงความรู้ มีความรู้อยู่กับตัว (ธัมมธรา) มีความพร้อมทุกเวลา และทุกสถานการณ์ทั้งภาคปริยัติและปฏิบัติ

6) เพื่อให้พุทธบริษัทปฏิบัติหลักย่อยสอดคล้องกับหลักใหญ่ (ธัมมานุธัมมปฏิบัติปันนะ) เช่น ปฏิบัติวิปัสสนาสอดคล้องกับบอริยธรรม

7) เพื่อให้พุทธบริษัทปฏิบัติสมควรน่าเลื่อมใส สมกับฐานะ (สามิจปฏิบัติปันนะ)

8) เพื่อให้พุทธบริษัทปฏิบัติตามหลักการ (อนุธรรมปฏิบัติปันนะ)

9) เพื่อให้พุทธบริษัทเรียนจากอาจารย์ สามารถ บอก แสดง ทำให้(ผู้อื่น)เข้าใจได้

10) เพื่อให้พุทธบริษัทสามารถปราบลัทธิอื่นได้อย่างมีเหตุผล (ปรีบาท) แสดงธรรมอันมีปฎิหาริย์ทำให้พันทุกได้³⁰

และเมื่อจะสรุปให้สั้นลงอีกได้เป็นเพียง 3 ข้อ ดังนี้

1) ต้องเป็นผู้มีความรู้ เข้าใจหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าได้ดี และประพฤติปฏิบัติได้ถูกต้องตามคำสอน

2) นอกจากรู้เข้าใจเอง และปฏิบัติได้ดีแล้ว ยังสามารถบอกกล่าวแนะนำสั่งสอนผู้อื่นได้ด้วย

3) เมื่อมีปรับาทเกิดขึ้น คือ คำจ้วงจาบสอนคลาดเคลื่อนผิดเพี้ยนจากพระธรรมวินัย ก็สามารถชี้แจงแก้ไขได้ด้วย³¹

2.3.1.2 โครงสร้างของคำสอน

ในสมัยพระพุทธเจ้ายังพระชนม์อยู่นั้น หลักคำสอนต่างๆ ของพระองค์ยังมีได้จัดเป็นหมวดหมู่หรือเป็นระเบียบแบบแผนแต่อย่างใด ยังไม่มีพระไตรปิฎกบันทึกคำสอนดังที่เราเห็นอยู่ในปัจจุบัน พุทธวจนะ หรือคำสอนของพระพุทธเจ้ามีชื่อเรียกกันสมัยนั้นเพียง 2 อย่าง คือ พรหมจรรย์ และธรรมวินัย แต่มีหลักฐานบางประการบ่งชี้ว่า ได้มีการแบ่งพุทธวจนะเป็นรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งบ้างแล้ว พอประมวลได้เป็น 3 แบบ ดังนี้

1) การแบ่งพุทธวจนะเป็นนวังคัลลตฤคศาสตร์

นวังคัลลตฤคศาสตร์ หมายถึง หลักคำสอนของพระศาสดาที่มีส่วนประกอบสำคัญ 9 ประการด้วยกันคือ สุตตะ เคยยะ เวยยาकरणะ คาถา อุทาน อิติวุตตกะ ชาตกะ อัพภูตธรรม และเวทัลละ

³⁰ สนิท ศรีลำแดง, พระพุทธศาสนากับการศึกษา, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2547), หน้า 56.

³¹ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พระไตรปิฎกสิ่งที่ชาวพุทธต้องรู้, (กรุงเทพฯ : บริษัท เอส.อาร์.พรีนติ้งแมส โปรดักส์ จำกัด, 2546), หน้า 8.

นวังคลัตตุศาสน์ เป็นการแบ่งที่เก่าแก่มาก คือ เก่าแก่ในรูปของการแบ่ง แต่คำว่า “นวังคลัตตุศาสน์” นี้ไม่เก่าเป็นคำที่ใช้ในคัมภีร์รุ่นหลังๆ แต่การแบ่งเป็น 9 ประเภทนั้นเป็นการแบ่งในสมัยพุทธกาล³²

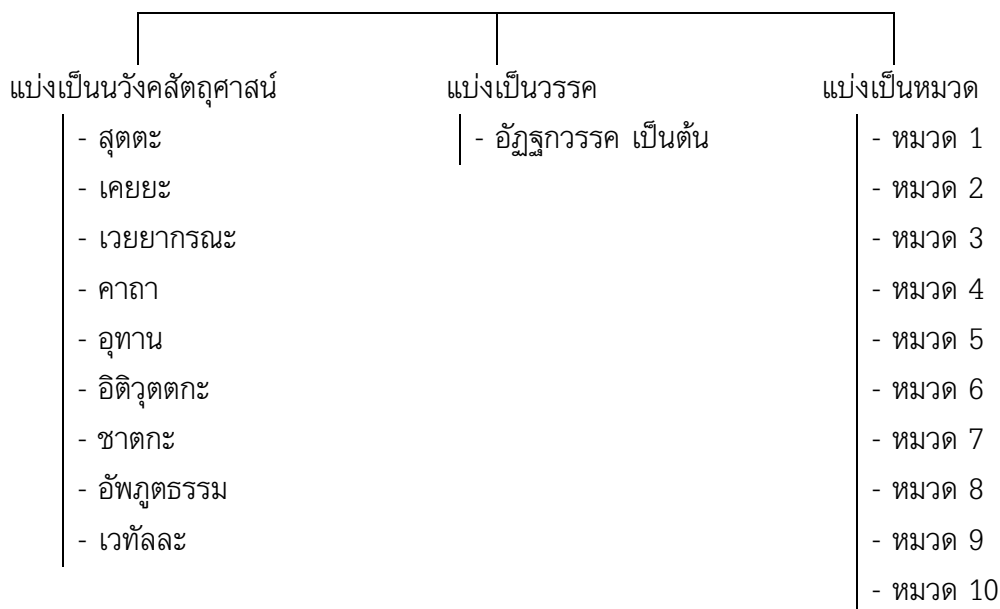
2) การแบ่งพุทธวณะเป็นวรรค

นอกจากแบ่งเป็นนวังคลัตตุศาสน์ ดังกล่าวข้างต้นแล้ว มีคำส่อให้เห็นว่าพระพุทธรวณะได้ถูกรวบรวมเป็น “วรรค” แล้ว ส่วนจะมีกี่วรรคนั้นสืบไม่ได้ มีหลักฐานอยู่แห่งเดียวคือ ในพระวินัยปิฎกเล่าไว้ว่า พระโสณกุฎทิมบคณเถระ ลัทธิวิหาริกของพระมหากัจจายนะ ถูกพระอุปัชฌายะส่งไปเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อทูลขอให้พระองค์ทรงลดหย่อนสิกขาบทบางข้อ พระโสณกุฎทิมบคณเถระพักอยู่ที่เดียวกับพระพุทธเจ้า ได้สวดพระพุทธรวณะส่วนที่เรียกว่า “อัญญูวรรค” โดยทำนองสรภัญญะให้พระพุทธเจ้าฟัง อัญญูวรรคที่ว่านี้มีบันทึกอยู่ใน ขุททกนิกาย สุตตนิบาต เป็นสูตรสั้นๆ รวม 16 สูตร

3) การแบ่งพุทธวณะเป็นหมวด

แบ่งเป็นหมวด 1- หมวด 10 ครั้งหนึ่งพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมแก่ภิกษุสงฆ์จบแล้ว ครั้นทรงเห็นว่าพวกเธอยังมีฉันทะจะฟังธรรมต่อ จึงมีพุทธบัญญัติให้พระสารีบุตรอัครสาวกแสดงธรรมให้พวกเธอฟังต่อ พระสารีบุตรเถระได้ปรารภเหตุที่พวกนิครนถ์แตกแยกความคิดเห็นกันรุนแรงหลังจากศาสดาของตนล่วงลับไปไม่นาน พระเถระชี้ว่า เพราะเหตุที่ศาสดามหาวิระมิได้รวบรวมคำสอนไว้เป็นหมวดหมู่จึงทำให้สาวกถกเถียงกันไม่ลงรอยกัน จึงแนะนำให้ภิกษุทั้งหลาย “สังคายนา” ธรรมวินัยไว้เป็นหมวดหมู่ เพื่อให้พระภิกษุจาริกอยู่ย่นนานสืบไป ธรรมทั้ง 10 หมวดนี้มีปรากฏอยู่ใน “สังคีติสูตร”³³

แผนภูมิที่ 1 โครงสร้างคำสอนพระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาล

³² เสฐียรพงษ์ วรรณปก, พระไตรปิฎกวิเคราะห์, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สันตปาณี, 2546), หน้า 19.

³³ เสฐียรพงษ์ วรรณปก, คำบรรยายพระไตรปิฎก, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ : ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, 2543), หน้า 3-4.

2.3.1.3 เนื้อหาสาระของคำสอน

มีเรื่องเล่าในพระสูตรว่า ครั้งหนึ่ง พระพุทธองค์ประทับอยู่ที่สัสสปาวนใกล้เมืองโกสัมพี ได้ทรงหยิบใบประดู่ลายมา 2-3 ใบแล้วตรัสถามพระภิกษุทั้งหลายว่า

“ภิกษุทั้งหลายเธอทั้งหลายจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน ใบประดู่ลาย 2-3 ใบที่เราถืออยู่ กับใบที่บนต้นในป่าประดู่ลาย ไหนจะมากกว่ากัน ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ใบประดู่ลาย 2-3 ใบที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงถืออยู่มีประมาณน้อย ที่บนต้นมีมากกว่าพระพุทธเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า อย่างนั้นเหมือนกัน ภิกษุทั้งหลาย สิ่งที่เรารู้แล้วมิได้บอกเธอทั้งหลายมีมาก ก็เพราะเหตุไรเราจึงไม่บอก เพราะสิ่งนั้น ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ มิใช่พรหมจรรย์เบื้องต้น ย่อมไม่เป็นไปเพื่อความหน่าย ความคลายกำหนัด ความดับ ความสงบ ความรู้ยิ่ง ความตรัสรู้ นิพพาน เพราะเหตุนี้ เราจึงไม่บอก”³⁴

จากพระพุทธพจน์ที่ยกมา จะเห็นว่า สิ่งที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้นั้นมีมากมาย แต่สิ่งที่พระองค์ทรงนำมาสอนนั้นมีเพียงปริมาณน้อย และสิ่งที่ได้นำมาสอนนั้นทรงนำมาด้วยเหตุผล 9 ประการ คือ เพื่อประโยชน์ เพื่อเป็นพื้นฐานการประพาสพรหมจรรย์ เพื่อความหน่าย เพื่อคลายกำหนัด เพื่อความดับ เพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ และสุดท้ายคือ เพื่อพระนิพพาน สิ่งที่ทรงนำมาสอนในปริมาณน้อยนี้ เมื่อนำมาแบ่งเนื้อหาสาระตามนัยต่างๆ จะได้ ดังนี้

1) เนื้อหาสาระของคำสอนแบ่งเป็นนวัคคัลลัตถุศาสน์ มีดังนี้

(1) สุตตะ ได้แก่ บรรดาพระสูตรทั้งหลาย รวมทั้งพระวินัยปิฎกและคัมภีร์นิทเทส 2 คัมภีร์ (คือ มหานิทเทส และจุฬนิทเทส)

(2) เคยยะ หมายถึง พระพุทธพจน์ที่มีลักษณะเป็นร้อยแก้วและร้อยกรองผสมกัน ได้แก่ พระสูตรที่มีคาถาทั้งหมด

(3) เวยยาकरणะ คือ ไวยาकरण หมายถึง พระพุทธพจน์ที่มีลักษณะเป็นร้อยแก้วล้วนๆ ได้แก่ พระอภิธรรมทั้งหมด และพระสูตรที่ไม่มีคาถา

(4) คาถา คือ พระพุทธพจน์ที่มีลักษณะเป็นร้อยกรองล้วนๆ ได้แก่ พระธรรมบท เถรคาถา เถรีคาถา และคาถาล้วนในสุดตนิบาตที่ไม่มีชื่อว่าเป็นสูตร

(5) อุทาน ได้แก่ พระคาถาที่พระพุทธเจ้าทรงเปล่ง ที่เรียกว่า พุทธอุทาน พร้อมทั้งข้อความที่ประกอบอยู่ด้วย รวม 82 สูตร

(6) อิติวุตตกะ ได้แก่ พระสูตร 110 สูตร ที่พระพุทธเจ้าตรัสโดยมีคำขึ้นต้นว่า วุตตํ เหน็ด ภควตา (คำนี้พระผู้มีพระภาคได้ตรัสไว้) บรรดาถ้อยคำใดๆที่พระพุทธเจ้าทรงอ้างคำของผู้อื่น ก็น่าจะอนุโลมเป็นอิติวุตตกะด้วย

³⁴ พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 31 สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค สัสปาสูตร ข้อ 1712. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2552), หน้า 448.

- (7) ชาตกะ คือ ชาตก ได้แก่ ชาตก 550 เรื่อง เช่น อปฺปนกชาตก
- (8) อพฺพุตธรรม คือ เรื่องอัศจรรย์ ได้แก่ บรรดาพระสูตรที่ว่าด้วยข้ออัศจรรย์ที่ไม่เคยมี โดยมีคำว่า อพฺพุตํ ภิกฺขเว (ภิกษุทั้งหลาย เรื่องไม่เคยมี)
- (9) เวทลละ ได้แก่ พระสูตรที่แสดงหลักธรรมชั้นสูง มักแสดงออกในรูปคำถามตอบ เช่น จุฬเวทลลสูตร มหาเวทลลสูตร³⁵

2) เนื้อหาสาระของคำสอนแบ่งเป็นวรรค มีดังนี้

ดังที่กล่าวมาแล้วว่า คำสอนที่แบ่งเป็นวรรคยังไม่มีหลักฐานแน่ชัดว่าในสมัยพุทธกาลนั้นแบ่งเป็นกี่วรรค มีหลักฐานเพียงอัฐกัฏฐวรรคเท่านั้น จึงขอยกมาเท่าที่ปรากฏ ดังนี้

อัฐกัฏฐวรรค มีทั้งหมด 16 สูตร ดังนี้

- (1) กามสูตร ว่าด้วยเรื่องกาม
- (2) คุหฺฏิกฺกสูตร ว่าด้วยผู้ชั่งอยู่ในถ้ำคือกาย
- (3) ทุฏฺฐิกฺกสูตร ว่าด้วยเดิรถียฺประทุษร้ายมุนี
- (4) สุตฺถิกฺกสูตร ว่าด้วยเรื่องเห็นผู้บริสุทธิ์
- (5) ปรมฺมิกฺกสูตร ว่าด้วยสิ่งที่ยอดเยี่ยมตามความเห็นผิด
- (6) ชราสูตร ว่าด้วยชรา
- (7) ติสฺสเมตเตยฺยสูตร ว่าด้วยปัญหาของติสฺสเมตเตยฺยมานพ
- (8) ปสุรสูตร ว่าด้วยปริพาชกชื่อปสุระ
- (9) มาคันทียสูตร ว่าด้วยมาคันทียพราหมณ์
- (10) ปุราเภทสูตร ว่าด้วยการดับตัณหาก่อนสรีระแตก
- (11) กลหวิวาทสูตร ว่าด้วยการทะเลาะวิวาท
- (12) จุฬวิญฺหสูตร ว่าด้วยการวิวาทกันด้วยทิวลิป สูตรเล็ก
- (13) มหาวิญฺหสูตร ว่าด้วยการวิวาทกันด้วยทิวลิป สูตรใหญ่
- (14) ตวฏฺกสูตร ว่าด้วยธรรมเพื่อบรรลุสันติบทโดยเร็ว
- (15) อัตตพัฒฺทสูตร ว่าด้วยภัยเกิดจากโทษของตน
- (16) สารีปุตตสูตร ว่าด้วยพระสารีบุตรทูลถามปัญหา³⁶

³⁵ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมศัพท์ศาสนาสาทุก อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัดอรุณการพิมพ์, 2548), หน้า 348.

³⁶ พระสูตรต้นตปิฎก เล่มที่ 47 ขุททกนิกาย สุตตนิบาต อัฐกัฏฐวรรค, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2552), หน้า 566-696.

3) เนื้อหาสาระของคำสอนแบ่งเป็นหมวด

ในสังคิติสูตรแบ่งเป็น 10 หมวด ดังต่อไปนี้

(1) หมวดที่ 1 มีดังนี้

สัตว์ทั้งหลายทั้งปวงดำรงอยู่ด้วยอาหาร สัตว์ทั้งหลายทั้งปวงดำรงอยู่ด้วยสังขาร

(2) หมวดที่ 2 มีดังนี้

นามรูป, อวิชชา ภาวตัณหา, ภาวทัญญู วิภวทัญญู, อทริกะ โอนัตตปปะ, ทิริ โอนัตตปปะ, โทวจัสสตา ปาปมิตตตา, โสวจัสสตา กัลยาณมิตตตา, อปัตติกุสลตา อาปัตติวฏฏฐานกุสลตา, สમાปัตติกุสลตา สમાปัตติวฏฏฐานกุสลตา, ชาติกุสลตา มนสิการกุสลตา, อายตนกุสลตา ปฏิจจสมุปปาทกุสลตา, ฐานกุสลตา อัญฐานกุสลตา, อาชชวะ มัททวะ, ชันติ โสรัจจะ,สาชัลยะ ปฏิสันถาวร, อวิหิงสา โสเจยยะ, มุฏฐลัจจะ อลัมปชัญญะ, สติ สัมปชัญญะ, อินทริเยสุ อคฺคตทวารตา โภชนมัตตัญญตา, ปฏิสังขานพะละ ภาวนาพะละ, สติพะละ สมာธิพะละ, สมถะ วิปัสสนา, สมถนิมิตะ ปัคคหนิมิตะ, ปัคคหะ อวิกเขปะ, สิลวิบัติ ทัญญูวิบัติ, สิลลัมปทา ทัญญูลัมปทา, สิลวิสุทฺธิ ทัญญูวิสุทฺธิ, ทัญญูวิสุทฺธิ ยถาทัญญูปธานะ, สังเวชนิเยสุ ฐานะสุ สังเวคะ สังวิคคัสสะ จ โยนิโส ปธานะ, กุสเลสุ ธิมเมสุ อลันตญฺญิตา ปธานันลิมิง อปฺปปฏิวานิตา, วิชชา วิมุตติ, ขยญฺญาณ อนุปปาทญฺญาณ.

(3) หมวดที่ 3 มีดังนี้

อกุศลมูล 3, กุศลมูล 3, ทุจฺจิต 3, สุจฺจิต 3, อกุศลวิตก 3, กุศลวิตก 3, อกุศลสังกัปปะ 3, กุศลสังกัปปะ 3, อกุศลสังกัปปะ 3, กุศลสังกัปปะ 3, อกุศลธาตุ 3, กุศลธาตุ 3, ชาติอีก 3, ชาติอีก 3, ชาติอีก 3, ตัณหา 3, ตัณหาอีก 3, ตัณหาอีก 3, สังโยชน 3, อาสวะ 3, ภพ 3, เอสนา 3, วิรามานะ 3, อัถา 3, อันตะ 3, เวทนา 3, ทุกขตา 3, ราสี 3, กังขา 3, ข้อที่ตถาคตไม่ต้องรักษา 3 อย่าง, กิฏฺฐณะ 3, อัคคี 3, อัคคีอีก 3, รูปสังคหะ 3, สังขาร 3, บุคคล 3, เถระ 3, ปุญฺญกิริยาวัตถุ 3, โจทนาวัตถุ 3, กามอุปปัตติ 3, สุขอุปปัตติ 3, ปัญญา 3, ปัญญาอีก 3, อาวุธ 3, อินทริย 3, จักขุ 3, ลิกขา 3, ภาวนา 3, อนุตตรियะ 3, สมာธิ 3, สมာธิอีก 3, โสเจยยะ 3, โมเนยยะ 3, โกสลละ 3, มทะ 3, อธิปเตยยะ 3, กถาวัตถุ 3, วิชชา 3, วิหารธรรม 3, ปาฏิหาริยะ 3.

(4) หมวดที่ 4 มีดังนี้

สติปฏิฐาน 4, สัมมปฺปธาน 4, อิทธิบาท 4, ฌาน 4, สมာธิภาวนา 4, อปฺปมัญญา 4, อรูป 4, อปฺปเสนะ 4, อริยวงค์ 4, ปธาน 4, ญาณ 4, ญาณอีก 4, องค์แห่งการบรรลุโสดาบัน 4, องค์แห่งพระโสดาบัน 4, สามัญญผล 4, ชาติ 4, อาหาร 4, วิญญานลลิตี 4, การถึงอคติ 4, เหตุเกิดขึ้นแห่งตัณหา 4, ปฏิปทา 4, ปฏิปทาอีก 4, ธรรมบท 4, ธรรมสมาทาน 4, ธรรมชั้น 4, พละ 4, อธิฐาน 4, ปัญหาพยากรณ์ 4, กรรม 4, ลัจฉิกรณียธรรม 4, โอะมะ 4, โยคะ 4, วิสังโยคะ 4, คันถะ 4, อุปาทาน 4, โยนิ 4, การก้าวลงสู่ครรภ์ 4, การได้อัตภาพ 4, ทักขินาวิสุทฺธิ 4, สังคหวัตถุ 4, อนริยโวหาร 4, อริยโวหาร 4, อนริยโวหารอีก 4, อริยโวหารอีก 4, อนริยโวหารอีก 4, อริยโวหารอีก 4, บุคคล 4, บุคคลอีก 4, บุคคลอีก 4, บุคคลอีก 4.

(5) หมวดที่ 5 มีดังนี้

ชั้น 5, อุปาทานชั้น 5, กามคุณ 5, คติ 5, มัจฉริยะ 5, นิวรรณ์ 5, โอรัมภาคิยสังโยชน์ 5, อุทัมภาคิยสังโยชน์ 5, ลิกขาบท 5, อภัพพฐาน 5, พยสนะ 5, สัมปทา 5, โทษแห่งศีลวิบัติ 5, อานิสงส์แห่งศีลสมบัติ 5, ธรรมสำหรับโจทก์ 5, องค์แห่งความเพียร 5, สุตทวาราส 5, พระอนาคามี 5, เจโตชิละ 5, วินิพนธ 5, อินทรีย์ 5, อินทรีย์อีก 5, อินทรีย์อีก 5, นิสสารณียธาตุ 5, วิมุตตตายตนะ 5, สัญญาที่ควรเจริญเพื่อความหลุดพ้น 5.

(6) หมวดที่ 6 มีดังนี้

อายตนะภายใน 6, อายตนะภายนอก 6, วิญญาณ 6, ผัสสะ 6, เวทนา 6, สัญญา 6, สัญเจตนา 6, ตัณหา 6, อकारวะ 6, คารวะ 6, โสมนัสสุปฏิวาร 6, โทมนัสสุปฏิวาร 6, อุกุปชุปปฏิวาร 6, สาราณียธรรม 6, วิวาทมุล 6, ธาตุ 6, นิสสารณียธาตุ 6, อนุตตริยะ 6, อนุสสติฐาน 6, สตตวิหาร 6, อภิชาท 6, นิพเพธภาคิยสัญญา 6.

(7) หมวดที่ 7 มีดังนี้

อริยทรัพย์ 7, โพชฌงค์ 7, สมာธิบริหาร 7, อลัทธิธรรม 7, สัทธิธรรม 7, สัมปปริสธรรม 7, นิททสวัตถุ 7, สัญญา 7, พละ 7, วิญญาณฐิติ 7, ทักขิณียบุคคล 7, อนุสัย 7, สังโยชน์ 7, อธิกรณสมณะ 7.

(8) หมวดที่ 8 มีดังนี้

มิจฉัตตะ 8, ลัมมัตตะ 8, ทักขิณียบุคคล 8, กุสัตวัตถุ 8, อารัมภวัตถุ 8, ทานวัตถุ 8, ทานุปปัตติ 8, โลกธรรม 8, บริษัท 8, อภิกายตนะ 8, วิโมกข์ 8.

(9) หมวดที่ 9 มีดังนี้

อาฆาตวัตถุ 9, อาฆาตปฏิวินัย 9, สัตตาวาส 9, กาลที่ไม่ใช่ขณะ 9, พรหมจริยวาส 9, อนุปปพวิหาร 9, อนุปปพนิโรธ 9.

(10) หมวดที่ 10 มีดังนี้

นาถกรณธรรม 10, กลิณายตนะ 10, อุกุศลกรรมบถ 10, กุศลกรรมบถ 10, อริยวาส 10, อเสกขธรรม 10³⁷

2.3.2 ด้านปัจจัยเบื้องต้น

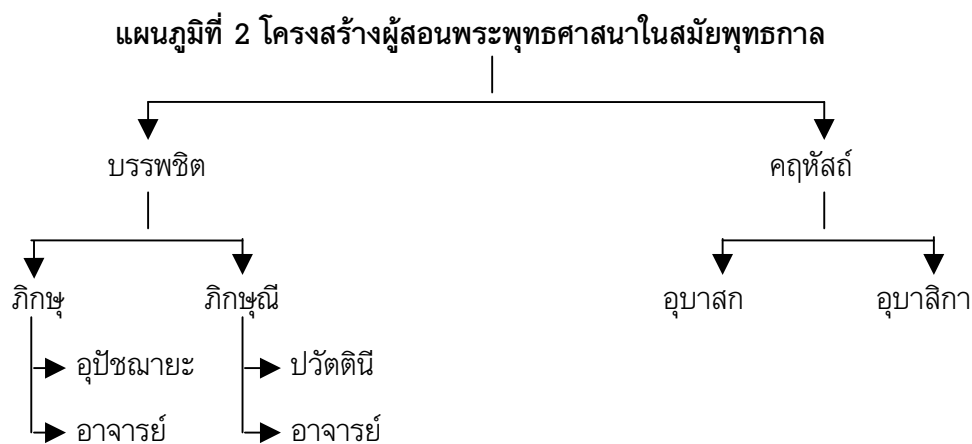
2.3.2.1 ผู้สอนในทางพระพุทธศาสนา

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงประกาศพระศาสนา ในเวลาต่อมาก็ได้มีผู้ยอมรับนับถือคำสอนของพระองค์อย่างกว้างขวางและมีจำนวนมาก สามารถแบ่งสาวกของพระองค์ออกเป็น 2 ประเภท กล่าวคือ

³⁷ พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 16 ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค สังคีตสูตร. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2552), หน้า 141-253.

- 1) ประเภทที่ศรัทธาเลื่อมใสแล้วออกบวชตามพระองค์ เรียกว่า บรรพชิต และ
- 2) ประเภทที่ศรัทธาเลื่อมใสแต่ยังอยู่ครองเรือนมิได้ออกบวช เรียกว่า คฤหัสถ์ หรือ ฆราวาส

ในบรรดาสาวก 2 ประเภทนั้น สามารถแยกออกไปอีกเป็น 4 กลุ่ม หรือเรียกว่า พุทธบริษัท 4 ได้แก่ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา พุทธบริษัท 4 เหล่านี้ต่างก็มีหน้าที่ในการบำรุงพระพุทธศาสนาแตกต่างกันออกไปตามสถานะของตน และหนึ่งในหน้าที่นั้นก็คือ การเป็นผู้บรมสั่งสอนพระธรรมวินัยอันเป็นการช่วยแบ่งเบาภาระของพระพุทธองค์ พอแสดงเป็นโครงสร้างให้เห็นชัดเจน ดังนี้

จากโครงสร้างที่ยกมาแสดงนั้น จะขออธิบายผู้สอนในทางพระพุทธศาสนาในแต่ละประเภทเป็นลำดับไป ดังนี้

1) ผู้สอนพระพุทธศาสนาประเภทบรรพชิต

1.1) ผู้สอนในฐานะภิกษุ

ภิกษุ หมายถึง ชายผู้ได้อุปสมบทแล้ว ชายที่เป็นพระ พระผู้ชาย แปลตามรูปศัพท์ว่า ผู้ขอ หรือ ผู้มองเห็นภัยในสังขาร หรือ ผู้ทำลายกิเลส³⁸

ผู้สอนในฐานะเป็นพระภิกษุนั้น มีอยู่ 2 ประเภท คือ 1) อุปัชฌายะ 2) อาจารย์ แยกกล่าวแต่ละประเภทได้ ดังนี้

(1) อุปัชฌายะ

อุปัชฌายะนั้น คือ ผู้ที่เห็นโทษน้อยใหญ่แล้วตัดเดือนและให้ระลึก³⁹ หมายถึง ผู้รับรองกุลบุตรเข้ารับการอุปสมบทในท่ามกลางภิกษุสงฆ์ เป็นทั้งผู้นำเข้าหมู่ และเป็นผู้ปกครอง คอยดูแลฝึกและชอบ ทำหน้าที่ฝึกสอน อบรมให้การศึกษาต่อไป อุปัชฌายะในฝ่ายภิกษุณี เรียกว่า ปวัตตินี⁴⁰

³⁸ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า 373.

³⁹ พระวินัยปิฎก เล่มที่ 1 สมันตปาสาทิกา อรรถกถาพระวินัย มหาวิภังควรรณนา พาหิรินิทานวรรณนา ตติยสังคายนา, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2552), หน้า 82.

⁴⁰ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), หน้า 368.

ในระยะเริ่มแรกของการประกาศพระศาสนาที่พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้บรมสั่งสอนด้วยพระองค์เอง ต่อเมื่อมีผู้เข้ามาศึกษาพระพุทธศาสนาและถือบวชมากขึ้นจึงได้ทรงมีพระบรมพุทธานุญาตให้มีพระอุปัชฌายะช่วยแบ่งเบาภาระในการอบรมสั่งสอนดังมีความว่า

“ก็โดยสมัยนั้นแล ภิกษุทั้งหลายไม่มีอุปัชฌายะ ไม่มีใครตักเตือนไม่มีใครพร่ำสอน ย่อมมุ่งหม้มไม่เรียบร้อย มีมรรยาทไม่สมควร...คนทั้งหลายจึงพึงโทษติเตียนโทษทนา...ครั้งนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้ารับสั่งให้ประชุมภิกษุสงฆ์ในเพราะเหตุเป็นคัมภีร์นั้น...แล้วรับสั่งว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตอุปัชฌายะ อุปัชฌายะจักตั้งจิตสนทนสนมในสังฆวิทวาริกฉันทนุตร สังฆวิทวาริกจักตั้งจิตสนทนสนมในอุปัชฌายะฉันทนุตา เมื่อเป็นเช่นนี้ อุปัชฌายะและสังฆวิทวาริกนั้นต่างจักมีความเคารพยำเกรง ประพฤติกลมเกลียวกันอยู่จักถึงความเจริญอกงามไพบุลย์ในธรรมวินัยนี้”⁴¹

เหตุจำเป็นที่จะต้องให้มีอุปัชฌายะตามพุทธานุญาตที่กล่าวไว้นั้น ก็เพื่อให้ผู้เข้ามาบวชได้มีที่พึ่งอาศัยในเรื่องต่างๆ เช่น การศึกษาเล่าเรียน การปกครองดูแล เป็นต้น การพึ่งพิงอาศัยกันระหว่างอุปัชฌายะและผู้อุปสมบทนั้น เรียกว่า นิสัย⁴² ดังนั้นผู้ที่จะเป็นอุปัชฌายะได้ต้องมีคุณสมบัติที่เหมาะสมตามพุทธรูปัญญัติจึงสามารถเป็นที่พึ่งพิงอาศัยของลูกศิษย์ได้

คุณสมบัติของอุปัชฌายะ⁴³

แรกเริ่มพระพุทธองค์ยังไม่ได้กำหนดคุณสมบัติของพระอุปัชฌายะไว้ ต่อมาเมื่อเกิดปัญหาขึ้น กล่าวคือ สังฆวิทวาริกและอันเตวาลิก มีความฉลาดเฉียบแหลมรู้มากและมีปัญญามากกว่าอุปัชฌายะและอาจารย์ กล่าวง่ายก็คือ ลูกศิษย์เก่งกว่าอาจารย์ จึงเป็นปัญหา ด้วยสาเหตุนี้พระพุทธองค์จึงได้ทรงบัญญัติคุณสมบัติของอุปัชฌายะและอาจารย์ขึ้น

อุปัชฌายะที่จะต้องให้นิสัย หรือเป็นที่พึ่งพิงของลูกศิษย์ได้นั้นต้องมีคุณสมบัติเพียงพร้อมโดยเฉพาะต้องเป็นผู้ที่ฉลาดและมีพรรษามาก หรือจะเรียกว่าต้องพร้อมทั้งคุณวุฒิและวัยวุฒิด้วย ดังพระพุทธพจน์ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้เขลา ไม่เฉียบแหลม ไม่พึงให้นิสัย รูปใดให้ต้องอาบัติทุกกฏ ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ภิกษุผู้ฉลาด ผู้สามารถมีพรรษาได้ 10 หรือมีพรรษาเกิน 10 ให้นิสัย”⁴⁴

ดังนั้น พระพุทธองค์จึงทรงแสดงการขาดคุณสมบัติและการประกอบด้วยคุณสมบัติของภิกษุผู้ควรเป็นอุปัชฌายะมีกำหนดเป็นอย่างละ 5 ข้อบ้าง รวม 16 หมวด และอย่างละ 6 ข้อบ้าง รวม 16 หมวด ในแต่ละหมวดนั้นแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ ประเภทการขาดคุณสมบัติ 8 หมวดๆ ละ 5 ข้อ และ 6 ข้อ และประเภทการประกอบด้วยคุณสมบัติอีก 8 หมวดๆ ละ 5 ข้อ และ 6 ข้อ

⁴¹ พระวินัยปิฎก เล่มที่ 6 มหาวรรค ภาคที่ 1, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2552), หน้า 77-80.

⁴² พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), หน้า 105.

⁴³ พระวินัยปิฎก เล่มที่ 6 มหาวรรค ภาคที่ 1, หน้า 124-140.

⁴⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 122-123.

ในที่นี้จะขอแสดงแต่เพียงประเภทประกอบด้วยคุณสมบัติของภิกษุผู้ควรเป็นอุปัชฌายะ 8 หมวดๆ ละ 5 ข้อ ดังนี้

1) คุณสมบัติของภิกษุผู้ควรเป็นอุปัชฌายะ 5 อย่าง

ภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์ 5 ควรให้อุปสมบท (ควรเป็นอุปัชฌายะ) ควรให้นิสลัย (ปกครองภิกษุอื่น) ควรมีสถาณेरอุปัฏฐาก คือ

(1) ประกอบด้วยกองศีล อันเป็นของพระอเสขะ (ศีลของพระอรหันต์บุคคลผู้ไม่ต้องศึกษาคือเป็นพระอรหันต์)

(2) ประกอบด้วยกองสมาธิ อันเป็นของพระอเสขะ

(3) ประกอบด้วยกองปัญญา อันเป็นของพระอเสขะ

(4) ประกอบด้วยกองวิมุตติ(ความหลุดพ้น) อันเป็นของพระอเสขะ และ

(5) ประกอบด้วยกองวิมุตติญาณทัสสนะ (ญาณรู้ว่าหลุดพ้น) อันเป็นของพระอเสขะ

2) คุณสมบัติของภิกษุผู้ควรเป็นอุปัชฌายะอีก 5 อย่าง ดังนี้

(1) ตนเองประกอบด้วยกองศีลอันเป็นของพระอเสขะ และชักชวนผู้อื่นในกองศีลอันเป็นของพระอเสขะ

(2) ตนเองประกอบด้วยกองสมาธิอันเป็นของพระอเสขะ และชักชวนผู้อื่นในกองสมาธิอันเป็นของพระอเสขะ

(3) ตนเองประกอบด้วยกองปัญญาอันเป็นของพระอเสขะ และชักชวนผู้อื่นในกองปัญญาอันเป็นของพระอเสขะ

(4) ตนเองประกอบด้วยกองวิมุตติอันเป็นของพระอเสขะ และชักชวนผู้อื่นในกองวิมุตติอันเป็นของพระอเสขะ และ

(5) ตนเองประกอบด้วยกองวิมุตติญาณทัสสนะอันเป็นของพระอเสขะ และชักชวนผู้อื่นในกองวิมุตติญาณทัสสนะอันเป็นของพระอเสขะ

3) คุณสมบัติของภิกษุผู้ควรเป็นอุปัชฌายะอีก 5 อย่าง ดังนี้

(1) เป็นผู้มิมีศรัทธา

(2) เป็นผู้มิมีหิริ

(3) เป็นผู้มิมีโศตตปปะ

(4) เป็นผู้ปรารภความเพียร และ

(5) เป็นผู้มิสติตั้งมั่น

4) คุณสมบัติของภิกษุผู้ควรเป็นอุปัชฌายะอีก 5 อย่าง ดังนี้

(1) เป็นผู้ไม่วิบัติด้วยศีล ในอธิศีล (ศีลชั้นสูง)

- (2) เป็นผู้ไม่วิบัติด้วยอาการ (ความประพฤติ) ในอัยการ (ความประพฤติชั้นสูง)
- (3) เป็นผู้ไม่วิบัติด้วยทฤษฎีในอติทฤษฎี (ทฤษฎีชั้นสูง)
- (4) เป็นผู้ได้ยินได้ฟังมาก และ
- (5) เป็นผู้มิปัญญา

5) คุณสมบัติของภิกษุผู้ควรเป็นอุปัชฌายะอีก 5 อย่าง ดังนี้

- (1) สามารถจะพยาบาลเองหรือให้ผู้อื่นให้พยาบาลอันเดวาลิกหรือสัทธีวิหริกผู้อาพาธ
- (2) สามารถจะระงับเอง หรือหาผู้อื่นให้ช่วยระงับความกระสัน (ความไม่สบายใจ)
- (3) สามารถจะบรรเทาเองหรือหาผู้อื่นให้ช่วยบรรเทาความเมือหน่ายอันเกิดขึ้นแล้ว
โดยธรรม
- (4) รู้จักอาบัติ และ
- (5) รู้จักวิธีออกจากอาบัติ

6) คุณสมบัติของภิกษุผู้ควรเป็นอุปัชฌายะอีก 5 อย่าง ดังนี้

- (1) สามารถฝึกปรืออันเดวาลิกหรือสัทธีวิหริกในสิกขาอันเป็นอภิสมจาริกาได้
(ศึกษาในมารยาทอันดีงาม)
- (2) สามารถแนะนำในสิกขา อันเป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ (ศีลข้อสำคัญๆ ที่
จำเป็นจะต้องรู้สำหรับผู้บวช)
- (3) สามารถแนะนำในธรรมอันยิ่งขึ้นไปได้
- (4) สามารถแนะนำในวินัยอันยิ่งขึ้นไปได้ และ
- (5) สามารถจะเปลื้องความเห็นผิดอันเกิดขึ้นแล้วโดยธรรมได้

7) คุณสมบัติของภิกษุผู้ควรเป็นอุปัชฌายะอีก 5 อย่าง ดังนี้

- (1) รู้จักอาบัติ
- (2) รู้จักอนาบัติ (ไม่ใช่อาบัติ)
- (3) รู้จักลหุกาบัติ (อาบัติเบา)
- (4) รู้จักครุกาบัติ (อาบัติหนัก) และ
- (5) เธอจำปาฏิโมกข์ทั้งสอง (ของภิกษุและภิกษุณี) ได้ดีโดยพิสดาร จำแนกดี
คล่องแคล่วดี วินิจฉัยเรียบร้อยโดยสุตะ (โดยหลักการ) โดยอนุพยัญชนะ (โดยละเอียด)

8) คุณสมบัติของภิกษุผู้ควรเป็นอุปัชฌายะอีก 5 อย่าง ดังนี้

- (1) รู้จักอาบัติ
- (2) รู้จักอนาบัติ (ไม่ใช่อาบัติ)

- (3) รู้จักลหุกาบติ (อาบัติเบา)
- (4) รู้จักครุกาบติ (อาบัติหนัก) และ
- (5) มีพรธรรษาได้ 10 หรือมีพรธรรษาเกิน 10

ส่วนคุณสมบัติของภิกษุผู้ควรเป็นอุปัชฌายะ 6 อย่างนั้นเพียงแต่เพิ่มเรื่องพรธรรษาเข้ามา กล่าวคือ มีพรธรรษาได้ 10 หรือมีพรธรรษาเกิน 10 นอกนั้นมีน้อยเดียวกันกับคุณสมบัติ 5 อย่างที่กล่าวมาในข้างต้น

หน้าที่ของอุปัชฌายะ

หน้าที่ของอุปัชฌายะในการให้ที่พึ่งพาอาศัยที่ต้องกระทำต่อลัทธิวิहारิกนั้นเรียกว่า ลัทธิวิहारิกวัตร ซึ่งมีอยู่จำนวนหลายข้อ แต่พอที่จะสรุปลงได้ย่อๆ เป็น 4 อย่าง ดังนี้

1) หน้าที่ในด้านการศึกษา ดังพุทธพจน์ว่า “ภิกษุทั้งหลาย อุปัชฌายะพึงสงเคราะห์อนุเคราะห์ ลัทธิวิहारิกด้วยอุทเทส ปริบุจฉา โอวาท และอนุศาสนี”⁴⁵

2) หน้าที่ในด้านการสงเคราะห์ด้วยปัจจัยสี่ ดังพุทธพจน์ว่า “ถ้าอุปัชฌายะมีบาตร...มีจีวร...มีบริขาร ลัทธิวิहारิกไม่มีบาตร...ไม่มีจีวร...ไม่มีบริขาร อุปัชฌายะพึงให้บาตร...จีวร...บริขารแก่ลัทธิวิहारิก หรือพึงทำความชวนชวายเป็นด้วยอุบายอย่างไรหนอ บาตร...จีวร...บริขารพึงบังเกิดแก่ลัทธิวิहारิก”⁴⁶

3) หน้าที่ในด้านการปกครองหรือป้องกันระงับความเสื่อมเสีย ดังตัวอย่างพุทธพจน์ว่า “ถ้าสงฆ์ปรารถนาจะทำการแก่ลัทธิวิहारิก คือ ตัชชเนยยกรรม นียสกรรม ปัพพาทเนยยกรรม ปฏิสารณียกรรม หรืออุกเขปนียกรรม อุปัชฌายะพึงทำความชวนชวายเป็นด้วยอุบายอย่างไรหนอ สงฆ์ไม่พึงทำการแก่ลัทธิวิहारิก หรือสงฆ์พึงน้อมไปเพื่อกรรมสถานเบา หรือลัทธิวิहारิกนั้นถูกสงฆ์ลง ตัชชเนยยกรรม นียสกรรม ปัพพาทเนยยกรรม ปฏิสารณียกรรม หรืออุกเขปนียกรรมแล้ว อุปัชฌายะพึงทำความชวนชวายเป็นด้วยอุบายอย่างไรหนอลัทธิวิहारิกพึงประพฤติชอบ พึงหายเย่อหยิ่ง พึงประพฤติแก้ตัว สงฆ์พึงระงับกรรมนั้นเสีย”⁴⁷

4) หน้าที่ดูแลเมื่อเจ็บป่วยอาพาธ ดังพุทธพจน์ว่า “ถ้าลัทธิวิहारิกอาพาธ พึงพยาบาลจนตลอดชีวิต พึงรอจนกว่าจะหาย”⁴⁸

หน้าที่ของอุปัชฌายะที่มีต่อลัทธิวิहारิกจะหมดลงหรือไม่มีภาระต่อกันนั้น เรียกว่า นิสัยระงับ พระพุทธองค์ได้ตรัสเอาไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย นิสัยระงับจากอุปัชฌายะ 5 อย่าง ดังนี้ คือ 1) อุปัชฌายะหลีกไป 2) สึกเสีย 3) ถึงมรณภาพ 4) ไปเข้าริตเดียรฉัตร และ 5) สิ้นบังคับ”⁴⁹

⁴⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 86.

⁴⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

⁴⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 86-87.

⁴⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 87.

⁴⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 123.

(2) อาจารย์

ในเวลาต่อมา เมื่ออุปชฌายะไม่อยู่บ้าง ลีกบ้าง มรณภาพบ้าง ไปเข้าศาสนาอื่นบ้าง จึงไม่มีใครสั่งสอนอบรมลัทธิวิหริกรทำให้เกิดความประพฤติไม่ดีไม่งามขึ้นในคณะสงฆ์ พระพุทธองค์จึงได้ทรงอนุญาตให้มีอาจารย์ตามลำดับดังพระพุทธพจน์ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตอาจารย์ อาจารย์จักตั้งจิตสนิทสนมในอันเตวาลิกฉนฺบุตร อันเตวาลิกจักตั้งจิตสนิทสนมในอาจารย์ฉนฺบิดา เมื่อเป็นเช่นนี้ อาจารย์และอันเตวาลิกนั้นต่างจักมีความเคารพ ยำเกรง ประพฤติกลมเกลียวกันอยู่ จักถึงความเจริญงอกงามไปพลอยในธรรมวินัยนี้ ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้อาศัยภิกษุมีพรรษา 10 อยู่ อนุญาตให้ภิกษุมีพรรษาได้ 10 ให้นิสัย”⁵⁰

อาจารย์ หมายถึง ผู้สั่งสอนวิชาความรู้ ผู้ฝึกหัดอบรมมารยาท⁵¹ หรือว่า ผู้ที่ให้อันเตวาลิก และลัทธิวิหริกรตั้งอยู่ในธรรมที่ควรศึกษาในพระศาสนา⁵² ซึ่งว่า อาจารย์⁵² ในบาลีหมายถึงเอาภิกษุผู้ให้นิสัยแทนอุปชฌายะเท่านั้น แต่ในอรรถกถานับอาจารย์เป็น 4 ประเภท คือ ท่านผู้ให้สรณคมน์เมื่อบรรพชา ท่านผู้สวดกรรมวาจาเมื่ออุปสมบท ท่านผู้ให้นิสัย และท่านผู้สอนธรรม จะให้รู้ว่าเป็นอาจารย์ในฝ่ายอะไรก็ออกชื่อภิกษุนั้นด้วย กล่าวคือ อาจารย์ผู้ให้บรรพชา เรียกว่า ปัพพาชาจารย์ อาจารย์ผู้ให้อุปสมบท เรียกว่า อุปสัมปทาจารย์ อาจารย์ผู้ให้นิสัย เรียกว่า นิสยาจารย์ อาจารย์ผู้บอกธรรม เรียกว่า อุกเทสาจารย์⁵³

คุณสมบัติของอาจารย์

เรื่องคุณสมบัติของอาจารย์นั้น เจาะจงเอาเฉพาะอาจารย์ผู้ให้นิสัยแทนอุปชฌายะตามนัยแห่งบาลี กำหนดต้องเป็นภิกษุมีพรรษา 10 หรือมากกว่า 10 ขึ้นไป อย่างอื่นมิได้ระบุไว้ แต่ผู้วิจัยเห็นว่าอาจารย์ต้องมีคุณสมบัติเหมือนดังอุปชฌายะทุกประการจึงจะสามารถเป็นที่อาศัยของอันเตวาลิกได้ เพราะกล่าวให้เข้าใจง่ายสาเหตุที่ต้องมีอาจารย์ก็เพื่อจะได้มีผู้ทำหน้าที่แทนพระอุปชฌายะนั้นเอง

หน้าที่ของอาจารย์

หน้าที่ของอาจารย์ที่มีต่ออันเตวาลิกนั้น เรียกว่า อันเตวาลิกวัตร⁵⁴ ซึ่งมีนัยเหมือนกันกับลัทธิวิหริกวัตรดังที่กล่าวไว้แล้ว

อาจารย์หมดภาระหน้าที่ที่กล่าวคือไม่ต้องรับผิดชอบต่ออันเตวาลิกนั้น เรียกว่า นิสัยระงับจากอาจารย์ พระพุทธองค์ได้ตรัสเอาไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย นิสัยระงับจากอาจารย์ 6 อย่าง ดังนี้ คือ

⁵⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 106.

⁵¹ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), หน้า 344.

⁵² พระวินัยปิฎก เล่มที่ 1 สมันตปาสาทิกา อรรถกถาพระวินัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬารามราชวิทยาลัย, 2552), หน้า 82.

⁵³ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, สารานุกรมพระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, 2539), หน้า 59.

⁵⁴ พระวินัยปิฎก เล่มที่ 6 มหาวรรค ภาคที่ 1, หน้า 112.

1) อาจารย์หลักไป 2) ลึกเสีย 3) ถึงมรณภาพ 4) ไปเข้ารีตเดี๋ยวยุ้ย และ 5) สั่งบังคับ และ 6) ไปร่วมเข้ากับอุปชฌายะ”⁵⁵

จะสังเกตเห็นว่านิสัยระงับ 5 ข้อแรกนั้นมีนัยเดียวกันกับลัทธิวิหริกวัตร เพียงแต่เพิ่มข้อ 6 เข้ามาคือ ไปร่วมเข้ากับอุปชฌายะ หมายถึง เมื่ออันเตวาลิกไปพบอุปชฌายะของตนเข้าก็ให้ถือว่าอันเตวาลิกวัตรระงับและให้ถือลัทธิวิหริกวัตรแทน

ในสมัยพุทธกาล ผู้สอนในฐานะภิกษุที่เป็นอุปชฌายะหรืออาจารย์นั้น มิได้รับยกย่องในเรื่องของการสอนอยู่หลายท่าน ขอยกมาเพียงแต่ผู้ที่ได้รับยกย่องว่าเลิศที่สุด ดังมีพระพุทธรพจน์ว่า

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย...สารีบุตรเลิศกว่าพวกภิกษุสาวกของเราผู้มีปัญญามาก...ลกฺขณฺณกัทฺตทียะ เลิศกว่าพวกภิกษุสาวกของเราผู้มีเสียงไพเราะ...ปุณณมณฺฑานินฺบุตร เลิศกว่าพวกภิกษุสาวกของเราผู้เป็นธรรมกถิก มหาจักรยานะ เลิศกว่าพวกสาวกของเราผู้จำแนกอรธแห่งภาสิตโดยย่อให้พิสดาร”⁵⁶

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย...กุมารกัสสปะ เลิศกว่าพวกภิกษุสาวกของเราผู้แสดงธรรมได้วิจิตร”⁵⁷

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อานนทฺ์ เลิศกว่าพวกภิกษุสาวกของเราผู้เป็นพหูสูต...ผู้มีสติ...ผู้มีคติ...ผู้มีความเพียร...ผู้เป็นอุปัฏฐาก...อุบาลี เลิศกว่าพวกภิกษุสาวกของเราผู้ทรงวินัย นันทกะ เลิศกว่าพวกภิกษุสาวกของเราผู้กล่าวสอนนางภิกษุณี...มหากปิณะ เลิศกว่าพวกภิกษุสาวกของเราผู้กล่าวสอนภิกษุ”⁵⁸

1.2) ผู้สอนในฐานะภิกษุณี

ภิกษุณี หมายถึง หญิงที่ได้รับอุปสมบทแล้ว กล่าวคือ พระผู้หญิงในพระพุทธศาสนา⁵⁹

เดิมทีมีเพียงผู้ชายเท่านั้นที่ขอบวชเป็นพระภิกษุ พระพุทธองค์ยังไม่อนุญาตให้ผู้หญิงบวชเป็นภิกษุณีในพระพุทธศาสนา ต่อมาพระพุทธองค์ได้เสด็จไปประทับ ณ นิโครธาราม เมืองกบิลพัสดุ์ แคว้นสักกะ พระนางมหาปชาบดีโคตมีผู้เป็นพระน้านางของพระองค์ได้เข้ามาทูลขอบวชเป็นจำนวน 3 ครั้ง แต่พระพุทธองค์ก็ตรัสห้าม เมื่อพระพุทธองค์เสด็จไปประทับที่กุฎาคาราณในป่ามหาวัน เมืองเวสาลี พระนางพร้อมด้วยบริวารจำนวนมากได้ปลงผมทมห่มผ้ากาสาเยเสด็จไปยังเมืองเวสาลีเพื่อทูลขอบวชอีก จึงได้มีพุทธานุญาตให้สตรีบวชในพระพุทธศาสนาได้ แต่มีเงื่อนไขว่า สตรีที่จะบวชต้องปฏิบัติครุธรรม 8 ประการ ดังพระพุทธรพจน์ว่า

⁵⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 123.

⁵⁶ พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 32 อังคุตตรนิกาย เอกนิบาตเอตทัคคบาลี, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2552), หน้า 192.

⁵⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 330.

⁵⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 369.

⁵⁹ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), หน้า 173.

“อานนท์ ถ้าพระนางมหาปชาบดีโคตมียอมรับครุธรรม 8 ประการ ข้อนั้นแหละ จงเป็นอุปสัมปทาของพระนาง...”⁶⁰

ครุธรรม 8 ประการ มีดังนี้

- 1) ภิกษุณีอุปสมบทแล้ว 100 ปี ต้องกราบไหว้ ลูกรับ ทำอัญชลีกรรม สามิฉกรรม แก่ภิกษุที่อุปสมบทในวันนั้น ธรรมแม่นี้ ภิกษุณีพึงสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่พึงละเมิดตลอดชีวิต
- 2) ภิกษุณีต้องไม่อยู่จำพรรษาในอาวาสที่ไม่มีภิกษุ ธรรมแม่นี้ ภิกษุณีพึงสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่พึงละเมิดตลอดชีวิต
- 3) ภิกษุณีต้องหวังธรรม 2 ประการ คือ ฅามอุโบสถ 1 เข้าไปฟังคำสั่งสอน 1 จากภิกษุสงฆ์ทุกกึ่งเดือน ธรรมแม่นี้ ภิกษุณีพึงสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่พึงละเมิดตลอดชีวิต
- 4) ภิกษุณีอยู่จำพรรษาแล้ว ต้องปวารณาในสงฆ์ 2 ฝ่าย โดยสถานทั้ง 3 คือ โดยได้เห็น โดยได้ยิน หรือโดยสงสัย ธรรมแม่นี้ ภิกษุณีพึงสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่พึงละเมิดตลอดชีวิต
- 5) ภิกษุณีผู้ต้องธรรมที่หนักแล้ว ต้องประพฤตูปักขมานัตในสงฆ์ 2 ฝ่าย ธรรมแม่นี้ ภิกษุณีพึงสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่พึงละเมิดตลอดชีวิต
- 6) ภิกษุณีต้องแสวงหาอุปสัมปทาในสงฆ์ 2 ฝ่าย เพื่อสักขีมานา ผู้มีสักขีมานา อันศึกษาแล้วในธรรม 6 ประการครบ 2 ปีแล้ว ธรรมแม่นี้ ภิกษุณีพึงสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่พึงละเมิดตลอดชีวิต
- 7) ภิกษุณีต้องไม่ด่า ไม่บริภาษภิกษุ โดยปริยายอย่างใดอย่างหนึ่ง ธรรมแม่นี้ ภิกษุณีพึงสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่พึงละเมิดตลอดชีวิต
- 8) ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป ปิดทางไม่ให้ภิกษุณีทั้งหลายสอนภิกษุ เปิดทางให้ภิกษุทั้งหลายสอนภิกษุณี ธรรมแม่นี้ ภิกษุณีพึงสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่พึงละเมิดตลอดชีวิต⁶¹

เมื่อพระนางปชาบดีโคตมีได้บวชด้วยการรับครุธรรม 8 ประการนั้นดังพระพุทธพจน์ว่า

“อานนท์ มหาปชาบดีโคตมี รับครุธรรม 8 ประการแล้วในกาลใด พระนางชื่อว่าอุปสมบทแล้วในกาลนั้นทีเดียว”⁶²

การรับครุธรรม 8 ประการนั้นเป็นการอุปสมบทของพระนาง ส่วนเจ้าหญิงศากยะที่ตามมาทั้งหมดพระพุทธองค์ตรัสอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์บวชให้ด้วยวิธีอุตติจตุตถกรรม นับว่าพระนางเป็นภิกษุณีรูปแรกในพระพุทธศาสนาและถือว่าเป็นการประทานการบวชเป็นกรณีพิเศษ ระยะเวลาต่อมาเมื่อหญิงผู้เข้ารับอุปสมบทถูกพระภิกษุสงฆ์ซักไซ้ไล่เรียงถามอันตรายิกธรรมก็เกิดความอับอาย จึงมีพุทธานุญาตให้ภิกษุณีสงฆ์ซักไซ้ไล่เรียงอันตรายิกธรรมและอุปสมบทให้คราวหนึ่งก่อน จากนั้นค่อยพา

⁶⁰ พระวินัยปิฎก เล่มที่ 9 จุลวรรค ภาคที่ 2. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2552), หน้า 435.

⁶¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 435-436.

⁶² เรื่องเดียวกัน, หน้า 440.

มารับอุปสมบทในสำนักภิกษุสงฆ์อีกครั้งหนึ่งโดยไม่ต้องถามอันตรายิกกรรม กล่าวให้ง่ายก็คือ สตรีที่จะบวชเป็นภิกษุณีในพระพุทธศาสนาต้องบวชจากสงฆ์ทั้งสองฝ่าย ถ้าบวชเพียงฝ่ายเดียวในฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งก็ยังไม่จัดเป็นภิกษุณีเต็มตามที่ตามสิกขาบท

ส่วนข้อวัตรปฏิบัติของภิกษุณีนั้น ต้องปฏิบัติตามสิกขาบทที่เป็นของภิกษุด้วยและปฏิบัติตามสิกขาบทที่บัญญัติเฉพาะภิกษุณีด้วย ดังพระพุทธพจน์ว่า

“โคตมี สิกขาบทของภิกษุณีเหล่านั้นใด ที่เป็นสิกขาบททั่วไปแก่ภิกษุ พวกเธอจงศึกษาในสิกขาบทเหล่านั้นดูจกภิกษุทั้งหลายศึกษาอยู่ ฉะนั้น...”

โคตมี สิกขาบทของภิกษุณีเหล่านั้นใด ที่ไม่เป็นสิกขาบททั่วไปแก่ภิกษุ พวกเธอจงศึกษาในสิกขาบทเหล่านั้นตามที่เรบัญญัติไว้แล้ว”⁶³

จากที่กล่าวมาในเบื้องต้น เมื่อสตรีจะบวชต้องบวชในสำนักภิกษุณีก่อนนั้น ผู้รับรองการบวชให้ในฝ่ายภิกษุณีนั้น เรียกว่า ปวัตตินี เนื่องจากมีพุทธบัญญัติให้ภิกษุณีถือสิกขาบทเหมือนภิกษุทั้งหลายตามที่ได้กล่าวไว้แล้ว ปวัตตินี จึงมีคุณสมบัติและหน้าที่เหมือนกับอุปัชฌายะในฝ่ายภิกษุ ส่วนอาจารย์ผู้ทำหน้าที่แทนปวัตตินีนั้นก็มีย่นเช่นเดียวกัน เพียงแต่ฝ่ายภิกษุณีไม่สามารถเป็นผู้สอนภิกษุได้ ทำหน้าที่สอนได้เพียง ภิกษุณีด้วยกัน และอุบาสก อุบาสิกา เท่านั้น

ภิกษุณีที่ได้รับยกย่องในเรื่องของการสอนก็มีอยู่หลายท่าน แต่ที่เลิศที่สุดนั้นก็คือ ภิกษุณี ปฎาจารา และภิกษุณีธรรมทินนา ดังมีพระพุทธพจน์ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย...ปฎาจาราภิกษุณี เลิศกว่าพวกภิกษุณีสาวิกาของเราผู้ทรงวินัย ธรรมทินนาภิกษุณี เลิศกว่าภิกษุณีสาวิกาของเราผู้เป็นธรรมกถิก”⁶⁴

2) ผู้สอนพระพุทธศาสนาประเภทคฤหัสถ์

ผู้ที่ไม่ได้ออกบวชนั้น แต่ได้อาศัยการฟังธรรมและศึกษาอยู่ในเพศคฤหัสถ์จนมีความรู้ความเชี่ยวชาญในพระธรรมวินัย ก็สามารถทำหน้าที่สั่งสอนผู้อื่นได้ ซึ่งแยกออกเป็น 2 ประเภท คือ 1) ผู้สอนในฐานะอุบาสก 2) ผู้สอนในฐานะอุบาสิกา

2.1) ผู้สอนในฐานะอุบาสก

อุบาสก หมายถึง ชายผู้นั่งใกล้พระรัตนตรัย หรือ คนใกล้ชิดพระศาสนา กล่าวคือ ผู้ชายที่แสดงตนเป็นคนนับถือพระพุทธศาสนาโดยประกาศถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ⁶⁵ ดังพระพุทธพจน์ว่า

⁶³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 441.

⁶⁴ พระสูตรต้นตปิฎก เล่มที่ 33 อังคุดตรนิกาย เอกนิบาต เอตทัคคบาลี. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2552), หน้า 1.

⁶⁵ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), หน้า 362.

“มหานาม เมื่อใดแล บุคคลถึงพระพุทธเจ้า ถึงพระธรรม ถึงพระสงฆ์ว่าเป็นสรณะ ด้วยเหตุมีประมาณเท่านี้ บุคคลชื่อว่าเป็นอุบาสก”⁶⁶

คุณสมบัติของอุบาสก

ในจันทาลสูตร พระพุทธองค์ได้ตรัสคุณสมบัติของอุบาสกไว้ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย อุบาสกผู้ประกอบด้วยธรรม 5 ประการ ย่อมเป็นอุบาสกแก้ว อุบาสกปทุม อุบาสกบุญชริก ธรรม 5 ประการเป็นไฉน? คือ

อุบาสกยอมเป็นผู้มีศรัทธา 1 เป็นผู้มีศีล 1 เป็นผู้ไม่ถือมงคลตื่นข่าวเชื่อกรรมไม่เชื่อมงคล 1 ไม่แสวงหาเขตบุญภายนอกศาสนานี้ 1 ทำการสนับสนุนในศาสนานี้ 1

ภิกษุทั้งหลาย อุบาสกผู้ประกอบด้วยธรรม 5 ประการนี้แล เป็นอุบาสกแก้ว อุบาสกปทุม อุบาสกบุญชริก”⁶⁷

หน้าที่ของอุบาสก

นอกจากนี้ พระพุทธองค์ยังได้ตรัสคุณสมบัติและหน้าที่ของอุบาสกไว้อีก 8 ประการ ดังนี้

“มหานาม เมื่อใดแล ตัวอุบาสกเองเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธาและชักชวนผู้อื่นให้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา 1

ตนเองถึงพร้อมด้วยศีลและชักชวนผู้อื่นให้ถึงพร้อมด้วยศีล 1

ตนเองถึงพร้อมด้วยจาคะและชักชวนผู้อื่นให้ถึงพร้อมด้วยจาคะ 1

ตนเองเป็นผู้ใคร่เพื่อเห็นภิกษุและชักชวนผู้อื่นในการเห็นภิกษุ 1

ตนเองเป็นผู้ใคร่เพื่อฟังสัทธรรมและชักชวนผู้อื่นในการฟังสัทธรรม 1

ตนเองเป็นผู้ทรงจำธรรมที่ตนฟังแล้วและชักชวนผู้อื่นเพื่อการทรงจำธรรม 1

ตนเองเป็นผู้พิจารณาอรรถแห่งธรรมที่ตนฟังแล้วและชักชวนผู้อื่นใ้การพิจารณาอรรถแห่งธรรม 1

ตนเองรู้ทั่วถึงอรรถรู้ทั่วถึงธรรมแล้วปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมและชักชวนผู้อื่นในการปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม 1

ด้วยเหตุมีประมาณเท่านี้แล อุบาสกชื่อว่าเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตนและเพื่อประโยชน์ผู้อื่น”⁶⁸

⁶⁶ พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 37 อังคุตตรนิกาย อัฏฐกนิบาต มหานามสูตร, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2552), หน้า 364.

⁶⁷ พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 36 อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต จันทาลสูตร, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2552), หน้า 368.

⁶⁸ พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 37 อังคุตตรนิกาย อัฏฐกนิบาต ชิวกสูตร, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2552), หน้า 367.

จากที่กล่าวมานั้น อุบาสกที่ได้ชื่อว่ายอมรับนับถือพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งแล้ว ยังจะต้องเป็นผู้มีศรัทธา มีศีล มีจาคะ มีความปรารถนาเพื่อจะเห็นภิกษุเพื่อจะได้ฟังธรรมจากท่านแล้วทรงจำธรรมไว้นำมาพิจารณาอรรถแห่งธรรมให้เข้าใจ แล้วนำไปปฏิบัติให้ถูกต้อง และยังมีหน้าที่ต้องชักชวนผู้อื่นด้วย การชักชวนอันเป็นหน้าที่นี้เองเป็นเหตุผลหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่า อุบาสกก็มีบทบาทในการสอนธรรมเช่นเดียวกันไม่ใช่แต่เพียงนับถือพระรัตนตรัยเท่านั้น

อุบาสกที่ได้รับการยกย่องในเรื่องของการสอนนั้น ก็มีอยู่หลายท่าน แต่เลิศที่สุดคือ จิตตคฤหบดีชาวเมืองมัจฉิกลั่นทะ ดังมีพระพุทพจน์ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย จิตตคฤหบดีชาวเมืองมัจฉิกลั่นทะ เลิศกว่าพวกอุบาสกสาวกของเราผู้เป็นธรรมกถิก”⁶⁹

2.2) ผู้สอนในฐานะอุบาสิกา

อุบาสิกา หมายถึง หญิงผู้นั่งใกล้พระรัตนตรัย หรือคนใกล้ชิดพระศาสนาที่เป็นหญิง กล่าวคือ คฤหัสถ์ผู้หญิงที่แสดงตนเป็นคนนับถือพระพุทธศาสนาโดยประกาศถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ⁷⁰ ส่วนคุณสมบัติและหน้าที่ของอุบาสิกานั้นก็มีนัยเดียวกันกับอุบาสกที่ได้กล่าวไว้แล้ว

อุบาสิกาที่เป็นพหุสูตมีการศึกษามากก็มีหลายท่าน แต่เลิศที่สุดคือ นางชูชชุตตรา ดังมีพระพุทพจน์ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย นางชูชชุตตรา เลิศกว่าพวกอุบาสิกาสาวิกาของเราผู้เป็นพหุสูต”⁷¹

คุณสมบัติ หน้าที่ และจรรยาบรรณ ในฐานะผู้สอนพระพุทธศาสนา

จากที่ได้อธิบายมาในเบื้องต้นนั้น ได้กล่าวถึงคุณสมบัติและหน้าที่เฉพาะของผู้สอนในฐานะต่างๆตามสถานภาพของแต่ละประเภท ส่วนในที่นี่จะได้อธิบายคุณสมบัติและหน้าที่ทั่วไปสำหรับผู้สอน กล่าวคือ ไม่ว่าจะอยู่ในฐานะภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก หรืออุบาสิกา ก็ต้องมีคุณสมบัติ หน้าที่และจรรยาบรรณเหมือนกัน ดังต่อไปนี้

คุณสมบัติและหน้าที่ของผู้สอนในฐานะเป็นกัลยาณมิตรและทิศเบื้องขวา

กัลยาณมิตร มิได้หมายถึงเพื่อนที่ดีอย่างในความหมายสามัญเท่านั้น แต่หมายถึงบุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติที่จะสั่งสอน แนะนำ ชี้แจง ชักจูง ช่วยบอกช่องทาง หรือเป็นตัวช่วยให้ผู้อื่นดำเนินไปในมรรคาแห่งการฝึกฝนอบรมอย่างถูกต้อง⁷² ซึ่งมีคุณสมบัติ 7 ประการ ดังนี้

⁶⁹ พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 33 อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต เอตทัคคบาลี, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2552), หน้า 48.

⁷⁰ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า 362.

⁷¹ พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 32 อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต เอตทัคคบาลี, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2552), หน้า 71.

⁷² พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า 623.

1) มีความน่ารัก มีเมตตากรุณาสร้างความรู้สึกเป็นกันเองกับลูกศิษย์ทำให้เป็นที่อยากเข้าไปไต่ถาม หรือที่เรียกว่า ปิโย

2) มีความน่าเคารพ เป็นผู้หนักแน่นถือหลักการเป็นสำคัญและมีความประพฤติสมควรแก่ฐานะ ทำให้เกิดความรู้สึกอบอุ่นใจ เป็นที่พึ่งได้และปลอดภัย หรือที่เรียกว่า ครุ

3) มีความน่าเจริญใจ เช่น มีความรู้จริง ทรงภูมิปัญญาแท้จริง และเป็นผู้ฝึกฝนปรับปรุงตนอยู่เสมอ เป็นที่น่ายกย่องควรเอาอย่าง ทำให้ศิษย์เฝ้าอย่างและรำลึกถึงด้วยความซาบซึ้ง มั่นใจ และภาคภูมิใจ หรือที่เรียกว่า ภวานิโย

4) รู้จักการพูดหรือบรรยายให้ได้ผล กล่าวคือ รู้จักชี้แจงให้เข้าใจ รู้ว่าเมื่อไรควรพูดอะไร พูดอย่างไร คอยให้คำแนะนำว่ากล่าวตักเตือน หรือเป็นที่ปรึกษาที่ดี หรือที่เรียกว่า วัตตา

5) รู้จักอดทนต่อถ้อยคำ กล่าวคือ พร้อมทั้งจะรับฟังคำปรึกษาหรือการซักถามตลอดจนคำล่วงเกินและคำตักเตือน วิพากษ์วิจารณ์ต่างๆ โดยไม่เบือนหน้าหรือโกรธเคือง ที่เรียกว่า วณักขโม

6) เป็นผู้อธิบายเรื่องละเอียดลึกซึ้งได้ สามารถชี้แจงเรื่องยากๆ ให้ศิษย์เข้าใจได้ง่าย หรือที่เรียกว่า คัมภีร์ญาณ กลัง กัตตา

7) เป็นผู้ไม่แนะนำหรือชักจูงลูกศิษย์ไปในทางที่ผิด หรือที่ไม่ดี ไม่งาม เรียกว่า โย จัญฉานะ นิโยชเย

ผู้มีคุณสมบัติดังกล่าวมานี้พระพุทธองค์ทรงสรรเสริญและทรงแนะนำให้พยายามเข้าหาดังมีพุทธพจน์ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ผู้ประกอบด้วยธรรม 7 ประการ ควรเสพ ควรคบเป็นมิตร ควรเข้าไปนั่งใกล้ แม้ถูกขับไล่ ธรรม 7 ประการเป็นไหน คือ ภิกษุเป็นที่รักใคร่พอใจ 1 เป็นที่เคารพ 1 เป็นผู้ควรสรรเสริญ 1 เป็นผู้ฉลาดพูด 1 เป็นผู้อดทนต่อถ้อยคำ 1 พูดถ้อยคำลึกซึ้ง 1 ไม่ชักนำในทางที่ไม่ดี 1 ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม 7 ประการนี้แล ควรเสพ ควรคบเป็นมิตร ควรเข้าไปนั่งใกล้ แม้ถูกขับไล่”⁷³

ส่วนคุณสมบัตินทางวิชาการที่ผู้สอนจะพึงมีอันจะส่งผลต่อการสอนให้เกิดประสิทธิภพนั้น คือ

1) ต้องเป็นผู้ที่ได้ศึกษาเล่าเรียนมามาก หรือที่เรียกว่า พหุสสุตา

2) ต้องเป็นผู้ที่สามารถจำเนื้อหาสาระได้และแม่นยำ หรือที่เรียกว่า ธตา

3) ต้องเป็นผู้ที่ท่องจนคล่องปากหรือบรรยายได้อย่างเชี่ยวชาญ หรือที่เรียกว่า วจสา ปริจิตา

4) ต้องชัดเจนจนในเนื้อหาจนขึ้นใจนึกถึงเมื่อใดก็ชัดเจนสว่างขึ้นเมื่อนั้น หรือที่เรียกว่า มนसानุเปกขิตา

⁷³ พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 37 อังคุตตรนิกาย สัตตกนิบาต ทุติยชาสูตร, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2552), หน้า 75.

5) ต้องมีความเข้าใจแจ่มแจ้งลึกซึ้งซึ่งขบได้ด้วยทฤษฎี หรือที่เรียกว่า ทฤษฎีฯ สุปฏิวิธาน
ดังพระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย...เป็นพหูสูต ทรงไว้ซึ่งสุตะ สะสมสุตะ เป็นผู้ได้สติดีมาก ทรงจำไว้
คล่องปาก ชื่นใจ แทงตลอดด้วยดีด้วยทฤษฎีซึ่งธรรมทั้งหลายอันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งาม
ในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถ พร้อมทั้งพยัญชนะ บริสุทธิ์ บริบูรณ์สิ้นเชิง...ย่อมเป็นที่รัก
เป็นที่พอใจ เป็นที่เคารพ และเป็นที่ยกย่องของเพื่อนพรหมจรรย์”⁷⁴

เมื่อมีคุณสมบัติความเป็นพหูสูตแล้ว จะนิ่งเฉยไม่ได้ต้องทำหน้าที่ในการบอก สอน แนะนำ
ผู้อื่นด้วย ดังพระพุทธพจน์ว่า

ภิกษุทั้งหลายเป็นพหูสูต มีการเล่าเรียนมาก ทรงธรรม ทรงวินัย ทรงมาติกา ย่อม
บอกพระสูตรแก่ผู้อื่นโดยเคารพ เมื่อภิกษุเหล่านั้นล่วงลับไป พระสูตรย่อมไม่ขาดค้ำมูล มีหลักฐาน
อยู่...ย่อมเป็นไปเพื่อความตั้งมั่น ไม่ลบลือน ไม่เสื่อมสูญแห่งสัทธรรม”⁷⁵

“ภิกษุทั้งหลาย อุปัชฌายะพึงสงเคราะห์ อนุเคราะห์ สัทธินทรีย์ด้วยอุทเทส ปริปัญญา
โอวาท และอนุศาสนี”⁷⁶

จากพระพุทธพจน์นั้น ผู้มีความรู้ดี เป็นพหูสูต เป็นผู้ฉลาด จะต้องทำหน้าที่สอนผู้อื่น
เพื่อเป็นการอนุเคราะห์ สงเคราะห์ ดังมีพระพุทธพจน์ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย...พวกเธอจงเที่ยวจาริกไป เพื่อประโยชน์และความสุขแก่ชนหมู่มาก
เพื่ออนุเคราะห์โลก เพื่อประโยชน์แก่กุลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ พวกเธออย่าได้ไปรวม
ทางเดียวกันสองรูป จงแสดงธรรมงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด จงประกาศ
พรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถทั้งพยัญชนะครบบริบูรณ์...”⁷⁷

“คหบดีบุตร อาจารย์ผู้เป็นทิศเบื้องขวา อันศิษย์บำรุงด้วยสถาน 5 เหล่านี้แล้ว ย่อม
อนุเคราะห์ศิษย์ด้วยสถาน 5 คือ แนะนำดี1 ให้เรียนดี1 บอกศิษย์ด้วยดีในศิลปวิทยาทั้งหมด1 ยกย่อง
ให้ปรากฏในเพื่อนฝูง1 ทำความป้องกันในทิศทั้งหลาย1”⁷⁸

จรรยาบรรณของผู้สอนในฐานะเป็นกัลยาณมิตรและทิศเบื้องขวา

เมื่อมีคุณสมบัติได้รับเลือกให้เป็นผู้สอน และมีหน้าที่ในการสอนแล้ว ยังต้องมีจรรยา
บรรณในการสอนด้วย คือ

⁷⁴ พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 36 อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต สิลสูตฺร. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2552), หน้า 206.

⁷⁵ พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 36 อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต ตติยสัทธัมมสัมโมสสูตฺร. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2552), หน้า 323.

⁷⁶ พระวินัยปิฎก เล่มที่ 6 มหาวรรค ภาคที่ 1. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2552), หน้า 86.

⁷⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 38.

⁷⁸ พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 16 ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค ลิงคาลกสูตฺร. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2552), หน้า 79.

1) ต้องสอนไปตามลำดับเนื้อหาจากง่ายและความลุ่มลึก ไม่รวบรัดตัดตอน หรือที่เรียกว่า อนุบุพพิกขา

2) ต้องสอนอย่างมีเหตุมีผล ไม่มั่ว ยกเหตุผลมาแสดงให้เข้าใจชัดเจนในแต่ละประเด็น หรือที่เรียกว่า ปริยายทัสสาวิ

3) ต้องสอนด้วยความเอ็นดูมีเมตตา มีความปรารถนาดีมุ่งประโยชน์ต่อศิษย์ หรือที่เรียกว่า อนุทยตา

4) ต้องสอนด้วยความจริงใจ ไม่ใช่เห็นแก่อำภิมลทินจ้างหรือที่เรียกว่า อนามิลันตร

5) ต้องสอนไม่ให้เกิดกระทบกระเทือนทั้งตนเองและผู้อื่นหรือที่เรียกว่า อนุปหัจจ

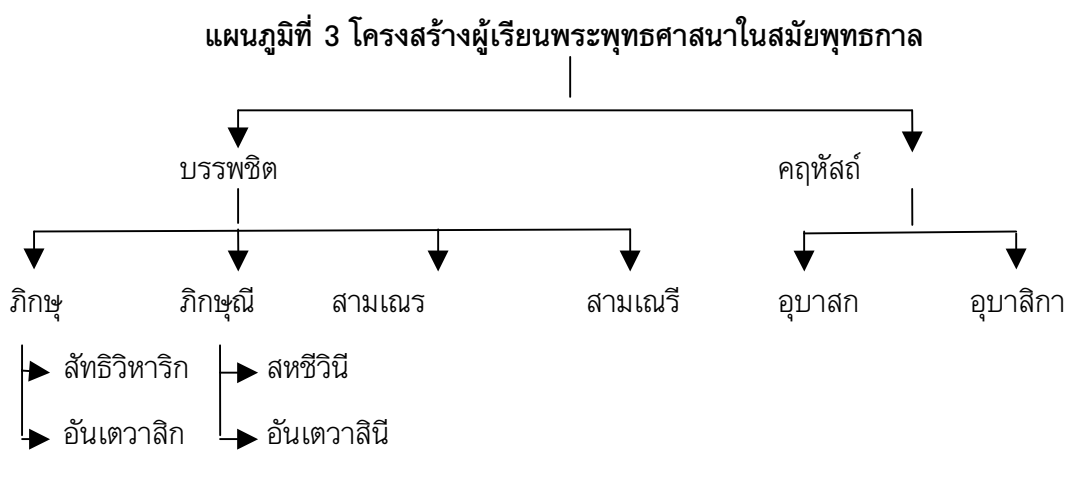
ดังพระพุทธองค์ได้ตรัสองค์แห่งพระธรรมกถึกเอาไว้ว่า

“ภิกษุ เมื่อจะแสดงธรรมแก่ผู้อื่น พึงตั้งธรรม 5 ประการไว้ภายใน แล้วจึงแสดงธรรมแก่ผู้อื่น ธรรม 5 ประการเป็นไฉน? คือ ภิกษุตั้งใจว่า เราจักแสดงธรรมไปโดยลำดับ 1 เราจักแสดงธรรมอ้างเหตุผล 1 เราจักแสดงธรรมอาศัยความเอ็นดู 1 เราจักไม่แสดงธรรมเห็นแก่อำภิมล 1 เราจักไม่แสดงธรรมกระทบตนและผู้อื่น 1 แล้วจึงแสดงธรรมแก่ผู้อื่น”⁷⁹

กล่าวโดยสรุป ผู้สอนในทางพระพุทธศาสนานั้น จะต้องมีความสมบูรณ์ทั้งในด้านสถานภาพส่วนตัว และในทางวิชาการด้วย

2.3.2.2 ผู้เรียนในทางพระพุทธศาสนา

ผู้เรียนในทางพระพุทธศาสนานั้น คือผู้ที่เข้ามานับถือพระพุทธศาสนา และยินดีที่จะเข้ารับการศึกษาอบรมในพระธรรมวินัยมีทั้งผู้ที่สละเพศคฤหัสถ์เข้ามาบวชเป็นบรรพชิตและผู้ที่ยังครองเรือนเป็นคฤหัสถ์อยู่ซึ่งก็มีสถานภาพต่าง ๆ กันดังนี้ของผู้สอนที่ได้กล่าวมาแล้วเพียงแต่ต่างกันตรงที่ว่าอยู่ในฐานะเป็นผู้เรียนเท่านั้นเอง แสดงเป็นโครงสร้างให้เห็นได้ชัดขึ้น ดังนี้

⁷⁹ พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 36 อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต อุทายีสุตต. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬารามราชวิทยาลัย, 2552), หน้า 330.

1) ผู้เรียนพระพุทธศาสนาประเภทบรรพชิต

1.1) ผู้เรียนในฐานะภิกษุ

ผู้เรียนในฐานะเป็นพระภิกษุนั้น มีอยู่ 2 ประเภท คือ 1) ลัทธิวิหาริก 2) อันเตวาลิก แยกกล่าวแต่ละประเภทได้ ดังนี้

(1) ลัทธิวิหาริก

ลัทธิวิหาริก หมายถึง ศิษย์ผู้อยู่ด้วย เป็นคำเรียกผู้ที่ได้รับอุปสมบท ถ้าอุปสมบทต่อพระอุปัชฌายะใดก็เป็นลัทธิวิหาริกของพระอุปัชฌายะนั้น⁸⁰ เพราะผู้ที่บวชเข้ามาศึกษาในพระพุทธศาสนานั้นจำเป็นจะต้องมีพระอุปัชฌายะเป็นผู้รับรองการบวชให้จึงจะสามารถบวชได้ ดังนั้นผู้ที่บวชจึงต้องอยู่ภายใต้การปกครองดูแลและการอบรมสั่งสอนของพระอุปัชฌายะจนกว่าจะครบกำหนดตามหลักพระธรรมวินัย ผู้ที่อาศัยอยู่ด้วยนั้นจึงเรียกว่า ลัทธิวิหาริก แปลว่า ผู้อยู่ด้วย⁸¹

คุณสมบัติของลัทธิวิหาริก

เนื่องจากลัทธิวิหาริกจะเรียกเฉพาะผู้ที่บวชเป็นที่เรียบร้อยแล้ว และจะต้องถือศีลในอุปัชฌายะที่รับรองบวชให้ ซึ่งมีคุณสมบัติของลัทธิวิหาริกที่ต้องถือศีลอีก แต่ผู้วิจัยเห็นว่าการจะได้บวชเป็นลัทธิวิหาริกก็มีไม่เรื่องง่าย ต้องมีคุณสมบัติก่อนที่จะบวชมากมาย ดังนั้น จึงจะขอกล่าวคุณสมบัติก่อนบวชก่อน และจะอธิบายคุณสมบัติของลัทธิวิหาริกที่จะต้องถือศีลในภายหลัง

ในระยะเริ่มแรกของการบวชนั้น พระพุทธองค์ยังไม่ได้กำหนดคุณสมบัติผู้ที่บวชแต่ประการใด เมื่อมีเรื่องราวหรือเหตุการณ์เกิดขึ้นที่มีความจำเป็นจะต้องบัญญัติเพื่อให้เกิดความดีงามในพระธรรมวินัย พระองค์จึงได้กำหนดคุณสมบัติต่างๆสำหรับผู้ที่จะบวช พอประมวลได้ ดังนี้

1) ต้องเป็นผู้ที่ไม่เคยเป็นอัญญเดียรถีย์ หรือเคยนับถือศาสนาอื่น เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา แล้วลาสิกขาไปเป็นอัญญเดียรถีย์อีกหรือไปเข้าศาสนาอื่นอีก ถ้ากลับมาบวชอีกไม่ควรบวชให้ผู้นั้น ส่วนผู้ที่เคยเป็นอัญญเดียรถีย์ประสงค์จะบวช ต้องให้อยู่ปริวาส 4 เดือนจนเป็นที่น่าพอใจจึงควรบวชให้ ดังพุทธพจน์ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุที่เคยเป็นอัญญเดียรถีย์ อันพระอุปัชฌายะว่ากล่าวอยู่โดยธรรม ได้ยกวาทะอุปัชฌายะเสีย แล้วเข้าไปสู่ลัทธิเดียรถีย์นั้นดังเดิม มาแล้ว ไม่พึงให้อุปสมบทแก่ผู้อื่นที่เคยเป็นอัญญเดียรถีย์หวังบรรพชา อุปสมบทในพระธรรมวินัยนี้ พึงให้ปริวาสแก่เธอ 4 เดือน”⁸²

2) ต้องเป็นผู้ที่ไม่เป็นโรค 5 ชนิด ได้แก่ โรคเรื้อน โรคฝี โรคกลาก โรคมองคร้อ โรคลมบ้าหมู เป็นโรคเหล่านี้ห้ามบวช สาเหตุเนื่องมาจาก สมัยนั้นในแคว้นมคธมีคนเป็นโรค 5 ชนิดนี้มาก พวกนี้ไปหาหมอชิวกเพื่อให้ช่วยรักษา หมอชิวกไม่รับรักษาเพราะภรรยาในราชสำนักมีมากและยังต้องรักษาพระภิกษุอีกด้วย คนเหล่านั้นไม่มีทางเลือกจึงขอบวชเพื่อรักษาโรค เมื่อโรคหาย

⁸⁰ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), หน้า 272.

⁸¹ สุชีพ ปุญญานุภาพ, พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน, พิมพ์ครั้งที่ 17, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2550), หน้า 217.

⁸² พระวินัยปิฎก เล่มที่ 6 มหาวรรค ภาคที่ 1, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2552), หน้า 140.

ก็เลิกไป ทำให้เกิดการติเตียน พระพุทธองค์จึงมีบัญญัติว่า “ภิกษุทั้งหลาย กุลบุตรผู้ถูกรอค 5 ชนิด กระทบเข้าแล้ว ภิกษุไม่พึงให้บวช รูปใดให้บวชต้องอาบัติทุกกฏ”⁸³

3) ต้องเป็นผู้ที่ไม่ได้อยู่ในระหว่างราชการ เป็นราชการห้ามบวช สาเหตุมาจากเกิดความไม่สงบในชายแดน พระเจ้าพิมพิสารตรัสสั่งนายทัพให้ไปปราบ แต่มีราชการหลายคนหนีไปบวช พระราชาจึงทูลขอต่อพระพุทธเจ้าห้ามมิให้คนรับราชการบวชเพราะอาจมีพระราชาที่ไม่ได้เลื่อมใสพระพุทธศาสนาจะหาโทษเบียดเบียนภิกษุได้ พระพุทธองค์จึงทรงบัญญัติว่า “ภิกษุทั้งหลาย ราชภักฏ ภิกษุไม่พึงให้บวช รูปใดให้บวช ต้องอาบัติทุกกฏ”⁸⁴

4) ต้องไม่เคยเป็นโจรที่มีชื่อเสียงโด่งดัง ถ้าเป็นโจรลือชื่อห้ามบวช มีสาเหตุมาจากโจรองคฺคิมาลบวชอยู่ในสำนักภิกษุทั้งหลาย คนเห็นก็ตกใจกลัว วังหนี เกิดการติเตียน พระพุทธองค์จึงทรงบัญญัติว่า “ภิกษุทั้งหลาย โจรที่ขึ้นชื่อโด่งดัง ภิกษุไม่พึงให้บวช รูปใดให้บวช ต้องอาบัติทุกกฏ”⁸⁵

5) ต้องไม่เคยเป็นโจรที่แหกเรือนจำ ถ้าเป็นโจรแหกเรือนจำห้ามบวช มีสาเหตุมาจากพระเจ้าพิมพิสารทรงประกาศมิให้ใครทำอะไรบุคคลที่เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา มีโจรคนหนึ่งที่ถูกจองจำได้แหกเรือนจำออกมาแล้วหนีไปบวช ชาวบ้านจึงพากันติเตียนพระภิกษุที่บวชให้โจรนั้น พระพุทธองค์จึงทรงบัญญัติว่า “ภิกษุทั้งหลาย โจรผู้แหกเรือนจำ ภิกษุไม่พึงให้บวช รูปใดให้บวช ต้องอาบัติทุกกฏ”⁸⁶

6) ต้องไม่เคยเป็นโจรผู้ถูกออกหมายจับ ถ้าเป็นห้ามบวช มีเรื่องอยู่ว่ามีโจรที่ถูกออกหมายจับเจ้าหน้าที่ประกาศไปทั่วราชอาณาจักรว่าถ้าพบที่ใดให้ฆ่าที่นั่น โจรนั้นได้หนีไปบวชเมื่อมีคนเห็นโจรที่บวชนั้นเป็นภิกษุนั้นก็จะฆ่าตามหมายที่ประกาศไว้ แต่พระเจ้าพิมพิสารทรงประกาศมิให้ใครทำอะไรบุคคลที่เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา จึงเกิดการติเตียนภิกษุทั้งหลายขึ้น พระพุทธองค์จึงทรงบัญญัติว่า “ภิกษุทั้งหลาย โจรผู้ถูกออกหมายสังจับ ภิกษุไม่พึงให้บวช รูปใดให้บวช ต้องอาบัติทุกกฏ”⁸⁷

7) ต้องไม่เป็นลูกกลางอากาศเขียนด้วยหวาย มีสาเหตุมาจากมีบุตรผู้หนึ่งถูกเขียนด้วยหวายหนีมาบวชในสำนักภิกษุ จึงมีคนติเตียน พระพุทธองค์จึงทรงบัญญัติว่า “ภิกษุทั้งหลาย บุตรผู้ถูกกลางอากาศเขียนด้วยหวาย ภิกษุไม่พึงให้บวช รูปใดให้บวช ต้องอาบัติทุกกฏ”⁸⁸

8) ต้องไม่เป็นผู้ถูกสักหมายโทษ เพราะมีผู้ถูกกลางอากาศสักหมายโทษหนีมาบวชในสำนักภิกษุ ทำให้เกิดการติเตียน พระพุทธองค์จึงทรงบัญญัติว่า “ภิกษุทั้งหลาย บุตรผู้ถูกกลางอากาศสักหมายโทษ ภิกษุไม่พึงให้บวช รูปใดให้บวช ต้องอาบัติทุกกฏ”⁸⁹

⁸³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 148.

⁸⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 150.

⁸⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

⁸⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 151.

⁸⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 152.

⁸⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 153.

⁸⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

9) ต้องเป็นคนไม่มีหนี้ เพราะมีลูกหนี้คนหนึ่งหนีมาบวชในสำนักภิกษุ เมื่อเจ้าหนีมาพบเข้าจึงจะจับภิกษุนั้น แต่พระเจ้าพิมพิสารได้ประกาศไว้แล้วว่าห้ามทำอะไรต่อคนที่เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา จึงเกิดการติเตียนพระภิกษุขึ้น พระพุทธเจ้าจึงบัญญัติว่า “ภิกษุทั้งหลาย คนมีหนี้ภิกษุไม่พึงให้บวช รูปใดให้บวชต้องอาบัติทุกกฏ”⁹⁰

10) ต้องไม่ใช่ทาส เพราะสมัยหนึ่งมีทาสคนหนึ่งได้หนีไปบวช เมื่อเจ้านายเจอเข้าจึงไล่จับ แต่ก็ทำอะไรไม่ได้เพราะพระเจ้าพิมพิสารได้สั่งห้ามไว้ จึงเกิดการติเตียนขึ้น พระพุทธองค์จึงได้ทรงบัญญัติว่า “ภิกษุทั้งหลาย คนเป็นทาส ภิกษุไม่พึงให้บวช รูปใดให้บวช ต้องอาบัติทุกกฏ”⁹¹

11) ต้องเป็นผู้มีอายุ 20 ปีขึ้นไป ต่ำกว่า 20 ปีห้ามบวช มีสาเหตุมาจาก มีเด็กจำนวน 17 คนได้ขออนุญาตพ่อแม่ออกบวช พอถึงกลางคืนเกิดหิวจึงร้องไห้เพื่อขออาหาร พระพุทธองค์ได้ยินเสียงเด็กเหล่านั้นร้องไห้จึงตรัสถามเรื่องราวกับพระอานนท์ เมื่อทราบเรื่องแล้วจึงได้ติเตียนภิกษุที่บวชให้เด็กเหล่านั้น แล้วทรงบัญญัติว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุรู้อยู่ ไม่พึงให้บุคคลมีอายุ หย่อน 20 ปีอุปสมบท รูปใดให้อุปสมบท ต้องปรับอาบัติตามธรรม”⁹²

นอกจากนี้ ยังมีบุคคลที่ทรงห้ามให้อุปสมบทอีก 11 จำพวก หากอุปสมบทแล้ว ต้องให้ลาสิกขา มีดังต่อไปนี้

1) บัณเฑาะก์ มีพุทธบัญญัติว่า “ภิกษุทั้งหลายอนุปลัมบันผู้เป็นบัณเฑาะก์ ภิกษุไม่พึงให้อุปสมบท ที่อุปสมบทแล้วต้องให้สึกเสีย”⁹³

2) คนลักเพศ (บวชเอาเองโดยไม่ถูกต้อง) มีพุทธบัญญัติว่า “ภิกษุทั้งหลาย อนุปลัมบัน ผู้ลักเพศ ภิกษุไม่พึงให้อุปสมบท ที่อุปสมบทแล้วต้องให้สึกเสีย”⁹⁴

3) ภิกษุที่ไปเข้าริตเตียรถีย์ มีพุทธบัญญัติว่า “ภิกษุทั้งหลาย อนุปลัมบัน ผู้ไปเข้าริตเตียรถีย์ ภิกษุไม่พึงให้อุปสมบท ที่อุปสมบทแล้วต้องให้สึกเสีย”⁹⁵

4) สัตว์ดิรัจฉาน สาเหตุจากนาคออกบวช มีพุทธบัญญัติว่า “ภิกษุทั้งหลาย อนุปลัมบันผู้เป็นสัตว์ดิรัจฉาน ภิกษุไม่พึงให้อุปสมบท ที่อุปสมบทแล้ว ต้องให้สึกเสีย”⁹⁶

5) คนฆ่ามารดา มีพุทธบัญญัติว่า “ภิกษุทั้งหลาย อนุปลัมบันผู้ฆ่ามารดา ภิกษุไม่พึงให้อุปสมบท ที่อุปสมบทแล้ว ต้องให้สึกเสีย”⁹⁷

6) คนฆ่าบิดา มีพุทธบัญญัติว่า “ภิกษุทั้งหลาย อนุปลัมบันผู้ฆ่าบิดา ภิกษุไม่พึงให้อุปสมบท ที่อุปสมบทแล้ว ต้องให้สึกเสีย”⁹⁸

⁹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 154.

⁹¹ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

⁹² เรื่องเดียวกัน, หน้า 158.

⁹³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 178.

⁹⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 179.

⁹⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

⁹⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 181.

⁹⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 182.

⁹⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 182-183.

7) คนฆ่าพระอรหันต์ มีพุทธบัญญัติว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพวกนั้นเป็นพระอรหันต์ ภิกษุทั้งหลาย อนุปลัมบันผู้ฆ่าพระอรหันต์ ภิกษุไม่พึงให้อุปสมบท ที่อุปสมบทแล้ว ต้องให้สึกเสีย”⁹⁹

8) คนประทุษร้ายภิกษุณี(ข่มขืนภิกษุณี) มีพุทธบัญญัติว่า “ภิกษุทั้งหลาย อนุปลัมบันผู้ประทุษร้ายภิกษุณี ภิกษุไม่พึงให้อุปสมบท ที่อุปสมบทแล้ว ต้องให้สึกเสีย”¹⁰⁰

9) คนทำสังฆเภท (ทำสงฆ์ให้แตกกัน) มีพุทธบัญญัติว่า “ภิกษุทั้งหลาย อนุปลัมบันผู้ทำสังฆเภท ภิกษุไม่พึงให้อุปสมบท ที่อุปสมบทแล้ว ต้องให้สึกเสีย”¹⁰¹

10) คนทำร้ายพระพุทธเจ้าถึงห้อพระโลหิต มีพุทธบัญญัติว่า “ภิกษุทั้งหลาย อนุปลัมบันทำร้ายพระพุทธเจ้าจนถึงห้อพระโลหิต ภิกษุไม่พึงให้อุปสมบท ที่อุปสมบทแล้ว ต้องให้สึกเสีย”¹⁰²

11) อุภโตพยัญชนก (คนมีอวัยวะ 2 เพศ) มีพุทธบัญญัติว่า “ภิกษุทั้งหลาย อนุปลัมบันผู้เป็นอุภโตพยัญชนก ภิกษุไม่พึงให้อุปสมบท ที่อุปสมบทแล้ว ต้องให้สึกเสีย”¹⁰³

ยังมีบุคคลที่ไม่ควรให้อุปสมบทอีก 20 จำพวก ถ้ารูปใดให้อุปสมบท ต้องอาบัติทุกกฏ บุคคลเหล่านั้น มีดังนี้

- 1) ผู้ไม่มีอุปชฌายะ
- 2) ผู้มีอุปชฌายะเป็นสงฆ์ (อุปชฌายะต้องมีรูปเดียว ไม่ใช่มีหลายรูป)
- 3) ผู้มีอุปชฌายะเป็นคณะ (2 หรือ 3 รูป เรียกว่า คณะ ถ้า 4 รูปขึ้นไป เรียกว่า สงฆ์)
- 4) ผู้มีอุปชฌายะเป็นบัณฑิต
- 5) ผู้มีอุปชฌายะเป็นคนลักเพศ
- 6) ผู้มีอุปชฌายะเป็นผู้เข้ารีตเดิยรลัถย
- 7) ผู้มีอุปชฌายะเป็นสัตว์ดิรัจฉาน
- 8) ผู้มีอุปชฌายะเป็นผู้ฆ่ามารดา
- 9) ผู้มีอุปชฌายะเป็นผู้ฆ่าบิดา
- 10) ผู้มีอุปชฌายะเป็นผู้ฆ่าพระอรหันต์
- 11) ผู้มีอุปชฌายะเป็นผู้ข่มขืนนางภิกษุณี
- 12) ผู้มีอุปชฌายะเป็นผู้ทำลายสงฆ์ให้แตกกันหรือสังฆเภท

⁹⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 183.

¹⁰⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 184.

¹⁰¹ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

¹⁰² เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

¹⁰³ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

- 13) ผู้มีอุปชฌายะเป็นผู้ประทุษร้ายพระพุทธเจ้าจนถึงพระโลหิตห้อ
- 14) ผู้มีอุปชฌายะเป็นผู้มีอวัยวะ 2 เพศ
- 15) ผู้ไม่มีบาตร
- 16) ผู้ไม่มีจีวร
- 17) ผู้ไม่มีทั้งบาตรทั้งจีวร
- 18) ผู้ขอขมบาตรเขามาบวช
- 19) ผู้ขอขมจีวรเขามาบวช
- 20) ผู้ขอขมทั้งบาตรทั้งจีวรเขามาบวช¹⁰⁴

เมื่อมีคุณสมบัติถูกต้องและไม่ขัดต่อข้อห้ามที่ทรงบัญญัติแล้ว จึงจะสามารถเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาได้ เมื่อบวชเรียบร้อยแล้วก็อยู่ในฐานะสังฆวิหาริกที่จะต้องถือศีลในพระอุปชฌายะตามระยะเวลาและความเหมาะสมที่พระพุทธองค์ได้ทรงบัญญัติไว้ ดังมีพระพุทธพจน์ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ภิกษุผู้ฉลาด ผู้สามารถ ถือศีลอยู่ 5 พรรษา และให้ภิกษุผู้ไม่ฉลาดถือศีลอยู่ตลอดชีวิต”¹⁰⁵

คุณสมบัติของสังฆวิหาริกที่จะต้องถือศีลและไม่ต้องถือศีลนั้นแบ่งเป็นหลายหมวด มีหมวดละ 5 ข้อบ้าง 6 ข้อบ้าง แต่ในที่นี้จะขอกว่าเฉพาะคุณสมบัติของสังฆวิหาริกที่จะต้องถือศีลเท่านั้น ดังนี้

คุณสมบัติของสังฆวิหาริกผู้ต้องถือศีล 5 อย่าง ดังนี้

ภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์ 5 จะอยู่โดยไม่ถือศีลไม่ได้ คือ

- (1) ไม่ประกอบด้วยกองศีล อันเป็นของพระอเสขะ
- (2) ไม่ประกอบด้วยกองสมาธิ อันเป็นของพระอเสขะ
- (3) ไม่ประกอบด้วยกองปัญญา อันเป็นของพระอเสขะ
- (4) ไม่ประกอบด้วยกองวิมุตติ อันเป็นของพระอเสขะ และ
- (5) ไม่ประกอบด้วยกองวิมุตติญาณทัสสนะ อันเป็นของพระอเสขะ¹⁰⁶

คุณสมบัติของสังฆวิหาริกผู้ต้องถือศีล อีก 5 อย่าง ดังนี้

- (1) เป็นผู้ไม่มีศรัทธา
- (2) เป็นผู้ไม่มีหิริ

¹⁰⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 185-187.

¹⁰⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 161.

¹⁰⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

- (3) เป็นผู้ไม่มีโอดตปปะ
- (4) เป็นผู้เกียจคร้าน และ
- (5) เป็นผู้มึสตีพ่นเพื่อน¹⁰⁷

คุณสมบัติของสัทธิวิหาริกผู้ต้องถือนิสัย อีก 5 อย่าง ดังนี้

- (1) เป็นผู้วิบัติด้วยศีล ในอธิศีล
- (2) เป็นผู้วิบัติด้วยอาจาระ ในอธยาจาระ
- (3) เป็นผู้วิบัติด้วยทัญญู ในอดิตัญญู
- (4) เป็นผู้ได้ยินได้ฟังน้อย และ
- (5) เป็นผู้มึปัญญาทราวม¹⁰⁸

คุณสมบัติของสัทธิวิหาริกผู้ต้องถือนิสัย อีก 5 อย่าง ดังนี้

- (1) ไม่รู้จักอาบัติ
- (2) ไม่รู้จักอนาบัติ
- (3) ไม่รู้จักลหุกาบัติ
- (4) ไม่รู้จักครุกาบัติ และ

(5) เธอจำปาฏิโมกข์ทั้งสองไม่ได้ดี โดยพิสดาร จำแนกไม่ได้ด้วยดี ไม่คล่องแคล่วดี วินิจฉัยไม่เรียบร้อย โดยสุตตะ โดยอนุพยัญชนะ¹⁰⁹

คุณสมบัติของสัทธิวิหาริกผู้ต้องถือนิสัย อีก 5 อย่าง ดังนี้

- (1) ไม่รู้จักอาบัติ
- (2) ไม่รู้จักอนาบัติ
- (3) ไม่รู้จักลหุกาบัติ
- (4) ไม่รู้จักครุกาบัติ และ
- (5) มีพรรษาหย่อน 5¹¹⁰

ส่วนคุณสมบัติของสัทธิวิหาริกผู้ต้องถือนิสัย 6 อย่างนั้นมีนัยเดียวกันกับผู้ต้องถือนิสัย 5 อย่างเพียงแต่เพิ่มมีพรรษาหย่อน 5 เท่านั้นก็รวมเป็น 6 อย่าง และส่วนผู้ที่ไม่ต้องถือนิสัย ก็มีคุณสมบัติตรงกันข้ามกับคุณสมบัติของผู้ที่ตองถือนิสัย ดังยกมากล่าวแล้วนั้น

¹⁰⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 162.

¹⁰⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 163.

¹⁰⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 164.

¹¹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 165.

หน้าที่ของสัทธิวิหาริก

หน้าที่ของสัทธิวิหาริกที่จะต้องประพฤติปฏิบัติต่ออุปัชฌายะนั้น เรียกว่า อุปัชฌายวัตร¹¹¹ ซึ่งมีอยู่จำนวนหลายข้อ แต่พอที่จะสรุปลงได้ย่อๆเป็น 4 อย่าง ดังนี้

1) หน้าที่ในด้านการอุปฐากด้วยปัจจัยสี่ ดังตัวอย่างพุทธพจน์ว่า “สัทธิวิหาริกพึงลุกขึ้นแต่เช้าตรู่ ถอดรองเท้า ห่มผ้าเฉวียงบ่า แล้วถวายไม้ชำระฟัน ถวายน้ำล้างหน้า ปูอาสนะไว้ ถ้ายาคูมี พึงล้างภาชนะแล้วน้อมมาคู้เข้าไปถวาย เมื่ออุปัชฌายะดื่มยาแล้ว พึงถวายน้ำ รับภาชนะมาถือต่ำๆอย่าให้กระทบกัน ล้างให้สะอาดแล้วเก็บไว้ เมื่ออุปัชฌายะลุกแล้ว พึงเก็บอาสนะ ถ้าที่นั้นรก พึงกวาดที่นั้นเสีย”¹¹²

2) หน้าที่ในทางการศึกษา ดังพุทธพจน์ว่า “ถ้าประสงค์จะเรียนบาลี พึงขอให้อุปัชฌายะแสดงบาลีขึ้น ถ้าประสงค์จะสอบถามอรรถพึงสอบถาม”¹¹³

3) หน้าที่ในด้านการอยู่ใต้การปกครองดูแล ดังตัวอย่างพุทธพจน์ว่า “ถ้าสงฆ์ปรารถนาจะทำการแก่อุปัชฌายะ คือ ตัชฌนียกรรม นิสกรรม ปัพพาทนียกรรม ปฏิสารณียกรรม หรืออุกเขปนียกรรม สัทธิวิหาริกพึงทำความขวนขวายว่า ด้วยอุบายอย่างไรหนอ สงฆ์ไม่พึงทำการแก่สัทธิวิหาริก หรือสงฆ์พึงน้อมไปเพื่อกรรมสถานเบา หรือสัทธิวิหาริกนั้นถูกสงฆ์ลง ตัชฌนียกรรม นิสกรรม ปัพพาทนียกรรม ปฏิสารณียกรรม หรืออุกเขปนียกรรมแล้ว สัทธิวิหาริกพึงทำความขวนขวายว่า ด้วยอุบายอย่างไรหนออุปัชฌายะพึงประพฤติดชอบ พึงหายเยอหยิ่ง พึงประพฤติแก้ตัว สงฆ์พึงระงับกรรมนั้นเสีย”¹¹⁴

4) หน้าที่ดูแลเมื่อเจ็บป่วยอาพาธ ดังพุทธพจน์ว่า “ถ้าอุปัชฌายะอาพาธ พึงพยาบาลจนตลอดชีวิต พึงรอนจนกว่าจะหาย”¹¹⁵

หน้าที่ของสัทธิวิหาริกที่มีต่ออุปัชฌายะหมดลงหรือไม่มีภาระต่อกันนั้น เรียกว่า นิสัยระงับ พระพุทธองค์ได้ตรัสเอาไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย นิสัยระงับจากอุปัชฌายะ 5 อย่าง ดังนี้ คือ 1) อุปัชฌายะหลีกไป 2) ลี้กเสีย 3) ถึงมรณภาพ 4) ไปเข้าริตเดียรฉัตร และ 5) ลังบังคับ”¹¹⁶

(2) อันตเววาลิก

อันตเววาลิก หมายถึง ผู้อยู่ในสำนัก ภิกษุผู้ขออยู่ร่วมสำนัก¹¹⁷ กล่าวคือ เมื่อนิสัยระงับจากอุปัชฌายะด้วยเหตุใดเหตุหนึ่ง ภิกษุผู้มิคุณสมบัติยังต้องถือนิสัยอยู่ต้องเข้าหาภิกษุรูปอื่นที่ถึงพร้อมด้วยคุณสมบัติให้เป็นอาจารย์เพื่อเป็นที่พึ่งพาอาศัยของตน ภิกษุที่ให้ที่พึ่งพิงนั้นเรียกว่า อาจารย์ ส่วนภิกษุผู้เข้าไปขออาศัย เรียกว่า อันตเววาลิก

¹¹¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 81-85.

¹¹² เรื่องเดียวกัน, หน้า 81.

¹¹³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 82.

¹¹⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 84.

¹¹⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 85.

¹¹⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 123.

¹¹⁷ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า 340.

ในอรรถกถาแบ่งอันเตวาลิกออกเป็น 4 ประเภท คือ

- 1) อันเตวาลิกในบรรพชา เรียกว่า ปัพพชันเตวาลิก
- 2) อันเตวาลิกในอุปสมบท เรียกว่า อุปสัมปทันเตวาลิก
- 3) อันเตวาลิกผู้ถือศีล เรียกว่า นิสสยันเตวาลิก
- 4) อันเตวาลิกผู้เรียนธรรม เรียกว่า ธัมมันเตวาลิก

แต่ในบาลีก้าวไว้เพียงอันเตวาลิกผู้ถือศีล หรือ นิสสยันเตวาลิก เท่านั้น ในที่นี้จึงจะกล่าวเฉพาะอันเตวาลิกผู้ถือศีล ดังนี้

คุณสมบัติของอันเตวาลิก

คุณสมบัติของอันเตวาลิกก็มีนัยเช่นเดียวกับสัทธวิหาริกดังที่ได้กล่าวไว้แล้วในคุณสมบัติของสัทธวิหาริกนั้น

หน้าที่ของอันเตวาลิก

หน้าที่ของอันเตวาลิกที่จะต้องประพฤติปฏิบัติต่ออาจารย์นั้น เรียกว่า อจารยวัตร¹¹⁸ ซึ่งมีอยู่จำนวนหลายข้อมีนัยเช่นเดียวกับอุปัชฌายวัตรดังที่กล่าวไว้แล้ว

อันเตวาลิกหมดภาระหน้าที่ต่ออาจารย์ เรียกว่า นิสัยระงับจากอาจารย์ พระพุทธองค์ได้ตรัสเอาไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย นิสัยระงับจากอาจารย์ 6 อย่าง ดังนี้ คือ 1) อาจารย์หลีกไป 2) ลี้กเสียด 3) ถึงมรณภาพ 4) ไปเข้านิตยเวศน์ และ 5) ลังคับ และ 6) ไปร่วมเข้ากับอุปัชฌายะ”¹¹⁹

1.2) ผู้เรียนในฐานะภิกษุณี

ผู้เรียนในฐานะเป็นภิกษุณีนั้น มีอยู่ 2 ประเภท คือ 1) สหชวีณี 2) อันเตวาลินี แยกกล่าวแต่ละประเภทได้ ดังนี้

(1) สหชวีณี

สหชวีณี เป็นคำเรียกแทนคำว่า สัทธวิหารินี ของภิกษุณี ทั้ง 2 คำนี้ แปลว่า ผู้อยู่ร่วมตรงกับสัทธวิหาริกในฝ่ายภิกษุ¹²⁰ กล่าวให้เข้าใจง่าย สหชวีณีคือศิษย์ของปวัตตินีนั่นเอง

คุณสมบัติของสหชวีณี

สหชวีณีจะเรียกเฉพาะผู้ที่บวชเป็นที่เรียบร้อยแล้ว และจะต้องถือศีลในปวัตตินีที่รับรองบวชให้เหมือนกรณีสัทธวิหาริกถือศีลในอุปัชฌายะ คุณสมบัติของสหชวีณีที่ต้องถือศีลนั้นก็มียุเหมือนกันกับสัทธวิหาริก ส่วนคุณสมบัติก่อนบวชนั้นมีนัยเหมือนผู้บวชเป็นภิกษุดังที่กล่าวไว้แล้วในคุณสมบัติของสัทธวิหาริกก่อนบวช แต่สหชวีณีนี้นั้นจะมีข้อแตกต่างออกไปเล็กน้อย กล่าวคือ

¹¹⁸ พระวินัยปิฎก เล่มที่ 6 มหาวรรค ภาค 1 มหาขันธกะ. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2552), หน้า 107-122.

¹¹⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 123.

¹²⁰ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า 258.

- 1) ผู้ที่จะบวชเป็นภิกษุณี ต้องอยู่เป็นสิกขมานาก่อน 2 ปี แต่ภิกษุไม่ต้อง
- 2) ผู้ที่จะบวชเป็นภิกษุณี ต้องปฏิบัติกรรม 8 ประการ แต่ภิกษุไม่ต้อง
- 3) ผู้ที่จะบวชเป็นภิกษุณี ต้องบวชจากสงฆ์ทั้ง 2 ฝ่าย คือทั้งฝ่ายภิกษุณีก่อน และทั้งฝ่ายภิกษุสงฆ์ ส่วนภิกษুবวชจากฝ่ายเดียว

คำว่า สิกขมานา นั้น แปลว่า นางผู้กำลังศึกษา กล่าวคือ สตรีที่จะบวชเมื่อมีคุณสมบัติอย่างอื่นครบแล้ว ภิกษุณีสงฆ์จะประชุมตกลงกันให้สตรีที่จะบวชนั้นปฏิบัติรักษาสิกขาบท 6 ข้อ ตั้งแต่ปาณาติปาตา เวรมณี จนถึง วิกาลโภชนา เวรมณี เรียกว่า สิกขาสम्मติ ให้ปฏิบัติอย่างเคร่งครัดไม่ให้ขาดตลอด 2 ปีเต็ม ถ้าขาดแม้ข้อใดข้อหนึ่งต้องเริ่มใหม่อีก 2 ปี เมื่อทำได้ครบตามกำหนดแล้ว ภิกษุณีสงฆ์จึงจะทำการอุปสมบทให้ ในระหว่างที่สมทานสิกขาบท 6 ข้ออย่างเคร่งครัดนี้ เรียกว่า นางสิกขมานา¹²¹

หน้าที่ของสหชวินี

หน้าที่สหชวินีที่ต้องปฏิบัติต่อบุคคลนั้น ก็มีน้อยเหมือนกับลัทธินิเวศนิกที่ปฏิบัติต่ออุปัชฌายะดังที่กล่าวไว้แล้ว

(2) อันเตวาลินี

อันเตวาลินี หมายถึง ภิกษุณีที่ยังต้องถือนิสสัยต่ออาจารย์ในฝ่ายภิกษุณีอยู่ และมีคุณสมบัติและหน้าที่ที่พึงประพฤติปฏิบัติต่ออาจารย์มีน้อยเดียวกันกับสหชวินีประพฤติต่อบุคคลนั้น

1.3) ผู้เรียนในฐานะสามเณร

สามเณร แปลตามศัพท์ว่า เหล่ากอแห่งสมณะ หมายถึง บรรพชิตในพระพุทธศาสนา ผู้ยังมิได้อุปสมบทเพียงแต่รับบรรพชาด้วยไตรสรณคมน์ถือสิกขาบท 10 ข้อ และกิจวัตรบางอย่างตามปกติ มีอายุยังไม่ครบ 20 ปีบริบูรณ์¹²²

ตามที่กล่าวมาแล้วในคุณสมบัติของผู้ที่จะบวชเป็นภิกษุณีนั้นมีพุทธบัญญัติห้ามบวชให้คนที่อายุยังไม่ครบ 20 ปีบริบูรณ์ จึงเป็นที่มาของการบรรพชาสามเณรเพราะยังบวชเป็นพระภิกษุไม่ได้นั่นเอง

ครั้งหนึ่ง เมื่อพระพุทธองค์เสด็จไปยังเมืองกบิลพัสดุ์ ได้ประทับอยู่ที่นิโครธาราม ราชสกุลมารได้เข้ามาทูลขอทรัพย์มรดกกับพระองค์ในฐานะพระโอรส พระพุทธองค์จึงรับสั่งพระสารีบุตรให้บรรพชาราหุลกุมารด้วยไตรสรณคมน์ ดังมีพุทธาณุญาตว่า “ภิกษุทั้งหลาย เรานุญาตการบรรพชาเป็นสามเณรด้วยไตรสรณคมน์”¹²³

นับว่าเป็นครั้งแรกในการบรรพชาสามเณรและสามเณรราชกุลได้เป็นสามเณรรูปแรกในพระพุทธศาสนา

¹²¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 284.

¹²² เรื่องเดียวกัน, หน้า 280.

¹²³ พระวินัยปิฎก เล่มที่ 6 มหาวรรค ภาค 1 มหาชนธกะ. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2552), หน้า 171.

จากนั้นมีการบรรพชาสามเณรเรื่อยมา ครั้งหนึ่งมีพ่อลูกคู่หนึ่งที่รอดตายจากอหิวาตกโรค แล้วเข้ามาบวชในพระพุทธรศาสนาโดยผู้เป็นพ่ออุปสมบท ส่วนลูกอายุยังไม่ถึง 15 ปีจึงบรรพชาเป็นสามเณรไปบิณฑบาตด้วยกันเมื่อมีคนถวายอาหารสามเณรจึงวิ่งไปขอแบ่งอาหารจะภิกษุผู้เป็นพ่อทำให้เกิดการติเตียนขึ้นพระพุทธรองค์จึงห้ามบวชสามเณรที่มีอายุต่ำกว่า 15 ปี ดังมีพุทธบัญญัติว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เด็กชายมีอายุหย่อนกว่า 15 ปี ภิกษุไม่พึงให้บรรพชา รูปใดให้บรรพชา ต้องอาบัติทุกกฏ”¹²⁴

ต่อมามีตระกูลที่เคยอุปัฏฐากพระอานนท์ได้เสียชีวิตลงด้วยอหิวาตกโรคเหลือเพียงเด็กชาย 2 คนที่อายุยังไม่ถึง 15 ปี พระอานนท์จึงได้กราบทูลขอให้เด็กทั้งสองบรรพชา พระพุทธรองค์จึงทรงอนุญาตให้เด็กอายุต่ำกว่า 15 ปีบรรพชาได้แต่มีเงื่อนไขว่าต้องโล่กาได้ ดังพระพุทธรพจน์ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้บรรพชาเด็กชายมีอายุหย่อน 15 ปี แต่สามารถโล่กาได้”¹²⁵

การที่พระพุทธรองค์อนุญาตให้มีการบรรพชาสามเณรนั้นเป็นสิ่งหนึ่งที่บ่งบอกว่าพระพุทธรศาสนานอกจากไม่ปิดกั้นทางชนชั้นวรรณะแล้วยังเปิดโอกาสให้ทุกเพศทุกวัยได้เข้ามาศึกษาด้วย

คุณสมบัติของสามเณร

ผู้ที่จะบรรพชาเป็นสามเณรได้นั้นต้องไม่เป็นผู้ประกอบด้วยอาการ 32 อย่าง ดังนี้

- 1) คนมือด้วน
- 2) คนเท้าด้วน
- 3) คนมีทั้งมือทั้งเท้าด้วน
- 4) คนหูขาด
- 5) คนจมูกแหว่ง
- 6) คนมีทั้งหูขาดและจมูกแหว่ง
- 7) คนมีนิ้วมือขาด
- 8) คนมีนิ้วหัวแม่มือขาด
- 9) คนมีเอ็น (เท้า)ขาด
- 10) คนมีมือเป็นแผ่น (นิ้วติดกัน)
- 11) คนค่อม
- 12) คนเตี้ย (เกินไป)
- 13) คนคอพอก

¹²⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 158.

¹²⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 159.

- 14) คนถูก نابด้วยเหล็กแดงจนเสียโฉม (ในการลงโทษ)
- 15) คนถูก โขยด้วยแล้ (มีรอยแผล)
- 16) คนถูก หมายจับ (ให้ฆ่าเมื่อได้พบ)
- 17) คนมี เท้าปุก (เป็นตุ่ม)
- 18) คนเป็น โรคอันเป็นโทษแห่งบาป (โรคเรื้อรังที่รักษาไม่หาย)
- 19) คนประทุษร้ายบริษัท (คืออยู่ในหมู่แล้วทำให้หมู่คูวิปริตด้วยรูปร่างอันผิดปกติของตน เช่น สูงเกินไป เตี้ยเกินไป ดำเกินไป ขาวเกินไป ผอมเกินไป อ้วนเกินไป เป็นต้น)
- 20) คนตาบอดข้างเดียวหรือทั้งสองข้าง
- 21) คนเป็น ง่อย
- 22) คนกระจอก (เท้าผิดปกติ ต้องเดินด้วยหลังเท้า เป็นต้น)
- 23) คนเป็น อัมพาต
- 24) คนเปลี้ย (เดินเองไม่ได้)
- 25) คนชรา ทูพพลภาพ
- 26) คนตาบอดแต่กำเนิด
- 27) คนใบ้
- 28) คนหูหนวก
- 29) คนทั้งบอดทั้งใบ้
- 30) คนทั้งบอดทั้งหนวก
- 31) คนทั้งใบ้ทั้งหนวก
- 32) คนทั้งบอดทั้งใบ้ทั้งหนวก¹²⁶

ดังพระพุทธพจน์ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงบรรพชาคนมีอด้วน.....คนทั้งบอดทั้งใบ้ และทั้งหนวก รูปใดบรรพชาให้ ต้องอาบัติทุกกฏ”¹²⁷

การอุปสมบทเป็นพระภิกษุ นั้น ต้องผ่านการบรรพชาเป็นสามเณรก่อน หากคุณสมบัติในการบรรพชาสามเณรไม่ครบก็ไม่สามารถอุปสมบทได้ ดังนั้นคุณสมบัติการบวชเป็นสามเณรจึงเป็นคุณสมบัติของการจะอุปสมบทด้วย

¹²⁶ สุชีพ ปุญญานุภาพ, พระไตรปิฎก ฉบับสำหรับประชาชน, หน้า 225.

¹²⁷ พระวินัยปิฎก เล่มที่ 6 มหาวรรค ภาค 1 มหาวชิทธกะ, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2552), หน้า 188-189.

หน้าที่ของสามเณร

เมื่อสามเณรทั้งหลายได้บรรพชาแล้วก็มีความสงสัยว่าจะศึกษาและปฏิบัติอะไร ภิกษุทั้งหลาย จึงได้ไปกราบทูลพระพุทธเจ้าให้ทรงทราบเรื่องนั้น และพระองค์ทรงมีรับสั่งให้สามเณรมีหน้าที่ ดังพระพุทธพจน์ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตสิกขาบท 10 แก่สามเณรทั้งหลาย และให้สามเณรทั้งหลาย ศึกษาในสิกขาบท 10 นั้น คือ

- 1) เว้นจากการทำสัตว์ที่มีชีวิตให้ตกลงไป
- 2) เว้นจากถือเอาพัสดุดันเจ้าของมิได้ให้
- 3) เว้นจากกรรมอันเป็นข้าศึกแก่พรหมจรรย์
- 4) เว้นจากการกล่าวเท็จ
- 5) เว้นจากการดื่มน้ำเมา คือ สุราและเมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท
- 6) เว้นจากการบริโภคอาหารในเวลาวิกาล
- 7) เว้นจากการพ้อนรำ ขับร้อง ประโคมดนตรี และดูการเล่นที่เป็นข้าศึก
- 8) เว้นจากการตัดทรงตกแต่งด้วยดอกไม้ของหอมและเครื่องลูบไล้อันเป็นฐานแห่งการแต่งตัว
- 9) เว้นจากที่นั่งและที่นอนอันสูงและใหญ่
- 10) เว้นจากการรับเงินและทอง

ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตสิกขาบท 10 นี้ แก่สามเณรทั้งหลายและให้สามเณรทั้งหลาย ศึกษาในสิกขาบท 10 นี้”¹²⁸

เมื่อมีสามเณรที่ประพฤติไม่เหมาะสมต่างๆพระพุทธองค์ก็มีพุทธานุญาตให้ลงทัณฑ์กรรม เช่น กักบริเวณ เป็นต้น สามเณรที่ต้องถูกลงทัณฑ์กรรมนั้นพระพุทธองค์อนุญาตไว้ว่า

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ลงทัณฑ์กรรมแก่สามเณรผู้ประกอบด้วยองค์ 5 คือ

- 1) พยายามเพื่อความเสื่อมลาภแห่งภิกษุทั้งหลาย
- 2) พยายามเพื่อความพินาศแห่งภิกษุทั้งหลาย
- 3) พยายามเพื่อความอยู่ไม่ได้แห่งภิกษุทั้งหลาย
- 4) ด่า บริภาษ ภิกษุทั้งหลาย
- 5) ยุยงภิกษุต่อภิกษุให้แตกกัน

ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ลงทัณฑ์กรรมแก่สามเณรผู้ประกอบด้วยองค์ 5 นี้แล”¹²⁹

¹²⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 174.

¹²⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 175.

“ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ลงทัณฑ์กรรม คือห้ามปราม”¹³⁰

ต่อมามีสามเณรที่ประพฤติดัดขึ้นรุนแรงขึ้นคือ สามเณรของพระอุปนันทคากยบุตรชื่อ กัณฐกะได้ข่มขืนภิกษุณีกัณฐิกิ พระพุทธเจ้าจึงมีรับสั่งให้นำสนะสามเณรคือ ไส่ลิก ดังพระพุทธพจน์ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้นำสนะสามเณรผู้ประกอบด้วยองค์ 10 คือ

- (1) ทำสัตว์ที่มีชีวิตให้ตกลงไป
- (2) ถือเอาสิ่งที่เจ้าของมิได้ให้
- (3) ประพฤติกรรมอันเป็นข้าศึกแก่พรหมจรรย์
- (4) กล่าวเท็จ
- (5) ดื่มน้ำเมา
- (6) กล่าวติพระพุทธเจ้า
- (7) กล่าวติพระธรรม
- (8) กล่าวติพระสงฆ์
- (9) มีความเห็นผิด
- (10) ประทุษร้ายภิกษุณี

ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้นำสนะสามเณรผู้ประกอบด้วยองค์ 10 นี้”¹³¹

1.4) ผู้เรียนในฐานะสามเณรี

สามเณรี หมายถึง สามเณรผู้หญิง กล่าวคือ หญิงรับบรพชาในสำนักภิกษุณีถือสิกขาบท 10 เหมือนสามเณร¹³² มีคุณสมบัติและหน้าที่เหมือนสามเณร ส่วนสามเณรีที่มีอายุครบ 18 ปีบริบูรณ์ก็จะได้รับสิกขาสมมติเป็น ลิกขมานา เพื่อรออุปสมบทเป็นภิกษุณีในกาลต่อไป

2) ผู้เรียนพระพุทธศาสนาประเภทคฤหัสถ์

คฤหัสถ์ที่ไม่ได้ออกบวชแต่เลื่อมใสในพระพุทธศาสนามีพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งนั้น ก็มีเพียง 2 ประเภทคือ ผู้ชายที่มีพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งหรือที่เรียกว่า อุบาสก และผู้หญิงที่มีพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งหรือที่เรียกว่า อุบาสิกา บุคคลทั้ง 2 ประเภทนี้ก็มีคุณสมบัติเหมือนกันกับอุบาสกอุบาสิกาที่ทำหน้าที่สอน เพียงแต่ต่างกันตรงที่อุบาสกอุบาสิกาเหล่านี้ยังมีสุตะน้อยด้อยปัญญาจึงอยู่ในฐานะของผู้เรียน

คุณสมบัติ และหน้าที่ในฐานะผู้เรียนพระพุทธศาสนา

จากที่ได้อธิบายมาในเบื้องต้นนั้น ได้กล่าวถึงคุณสมบัติและหน้าที่เฉพาะของผู้เรียนในฐานะต่างๆ ตามสถานภาพของแต่ละประเภท ในที่นี้จะได้อธิบายคุณสมบัติและหน้าที่ทั่วไปสำหรับผู้เรียน

¹³⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 175.

¹³¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 177-178.

¹³² เรื่องเดียวกัน, หน้า 280.

พระพุทธศาสนาที่มีร่วมกัน กล่าวคือไม่ว่าผู้เรียนจะอยู่ในฐานะภิกษุ ภิกษุณี สามเณร สามเณรี อุบาสก หรืออุบาสิกาก็ตามก็ต้องประกอบไปด้วยคุณสมบัติและหน้าที่เหมือนกัน ดังต่อไปนี้

คุณสมบัติและหน้าที่ของผู้เรียนในฐานะเป็นศิษย์และพึงปฏิบัติต่อทิศเบื้องขวา

คุณสมบัติที่ผู้เรียนจะพึงมีนั้น พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ว่า

“...ภิกษุทั้งหลายเป็นผู้ว่าง่ายประกอบด้วยธรรมที่กระทำให้เป็นผู้ว่าง่าย เป็นผู้อดทน รับคำพร่ำสอนโดยเคารพ...ย่อมเป็นไปเพื่อความตั้งมั่น ไม่ลบเลือน ไม่เสื่อมสูญแห่งสังฆธรรม”¹³³

เมื่อมีคุณสมบัติดังกล่าวแล้ว ผู้เรียนมีหน้าที่จะต้องเข้าหากัลยาณมิตรเพื่อความเจริญแห่งปัญญาหรือเพื่อความเป็นเลิศทางวิชาการ ดังมีพระพุทธพจน์ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ธรรม 4 ประการนี้ เป็นไปเพื่อความเจริญปัญญา ธรรม 4 ประการ เป็นไหน? คือ สัมปยุตตสังเสวะ (คบสัตบุรุษ) สัทธัมมัสสวนะ (ฟังพระสังฆธรรม) โยนิโสมนสิการ (ทำในใจโดยแยบคาย) อัมมานุธัมมปฏิบัติ (ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม) ภิกษุทั้งหลาย ธรรม 4 ประการนี้แล เป็นไปเพื่อความเจริญปัญญา”¹³⁴

เมื่อเข้าหากุรูอาจารย์ผู้เป็นกัลยาณมิตรแล้วได้ฟังคำสอน ได้พิจารณาในใจโดยแยบคายแล้ว ได้ปฏิบัติถูกต้องแล้ว แต่หากมีสิ่งใดที่ยังขัดข้องไม่แจ่มชัดก็ให้เรียนและสอบถามท่าน ดังมีพระพุทธพจน์ว่า

“ถ้าประสงค์จะเรียนบาลี พึงขอให้อุปัชฌายะแสดงบาลีขึ้น ถ้าประสงค์จะสอบถามอรรถพึงสอบถาม”¹³⁵

ในฐานะผู้เรียนนั้นต้องมีอิทธิบาท 4 คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา เป็นสิ่งสำคัญที่จะใช้ในการศึกษาเล่าเรียนพระพุทธพจน์จากครูอาจารย์ทั้งหลาย เพื่อก้าวไปสู่ความเป็นพหุสุตและความเป็นผู้เชี่ยวชาญ คือ

ผู้เรียนต้องมีฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสาในการศึกษาเล่าเรียนให้มาก เพื่อก้าวไปสู่ความเป็นพหุสุต

ผู้เรียนต้องมีฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสาในการจำเนื้อหาสาระให้ได้และแม่นยำ เพื่อก้าวไปสู่ความเป็น ฐตา

ผู้เรียนต้องมีฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสาในการท่องให้คล่องปาก หรือให้บรรยายได้อย่างเชี่ยวชาญ เพื่อก้าวไปสู่ความเป็น วจสา ปริจิตา

ผู้เรียนต้องมีฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา ในการทำความเข้าใจเนื้อหาที่ลึกซึ้งให้แจ่มแจ้งขบได้ด้วยทฤษฎี เพื่อก้าวไปสู่ความเป็น ทิฎฐิชา สุปฏิวิทธา

¹³³ พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 36 อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต ตติยสังฆมสังโฆสสูตร. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2552), หน้า 323.

¹³⁴ พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 35 อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต ปัญญาวุฑฒิสสูตร. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2552), หน้า 636.

¹³⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 82.

หากปฏิบัติตามหลักที่พระพุทธองค์ทรงแนะนำไว้นั้นก็จะประสบความสำเร็จในด้านการเรียนเป็นอย่างดี ดังมีพระพุทธพจน์ตรัสไว้ว่า

“ภิกษุทั้งหลายในธรรมวินัยนี้ ย่อมเล่าเรียนพระสูตรที่เรียนมาดี ด้วยบทและพยัญชนะที่ตั้งไว้ดี แม้อรรถแห่งบทและพยัญชนะที่ตั้งไว้ดี ย่อมมีน้อย...ย่อมเป็นไปเพื่อความตั้งมั่น ไม่ลบลือน ไม่เสื่อมสูญแห่งสัมมาธรรม”¹³⁶

และในฐานะศิษย์ที่ได้รับคำแนะนำพร่ำสอนดีแล้วก็ต้องปฏิบัติต่อครูอาจารย์ผู้เป็นทิศเบื้องขวา ดังพระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ว่า

“คหบดีบุตร อาจารย์ผู้เป็นทิศเบื้องขวา อันศิษย์พึงบำรุงด้วยสถาน 5 คือ ด้วยลุกขึ้นยืนรับ 1 ด้วยเข้าไปยืนคอยต้อนรับ 1 ด้วยการเชื่อฟัง 1 ด้วยการปรนนิบัติ 1 ด้วยการเรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ 1”¹³⁷

2.3.2.3 วัสดุการศึกษา

วัสดุการศึกษาเป็นสิ่งจำเป็นในการเรียนการสอนอันเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้อย่างมีประสิทธิภาพ ในสมัยพุทธกาล ก็มีการใช้วัสดุการศึกษาเช่นเดียวกันซึ่งมีหลายๆเหตุการณ์ที่พระพุทธองค์ทรงใช้วัสดุการศึกษาในการเรียนการสอนดังมีตัวอย่าง ดังนี้

1) เรื่อง พระนันทาเถรี ผู้เลิศกว่าภิกษุณีผู้ยินดีในฌาน เรื่องมีอยู่ว่า พระนางมีรูปโฉมงดงามอย่างยิ่ง ได้ออกบวชเป็นภิกษุณีในสำนักพระนางมหาปชาบดีโคตมี นับแต่วันออกบวช พระนางไม่กล้าที่จะเข้าเฝ้าฟังธรรมพระพุทธองค์เพราะเกรงว่าจะถูกตำหนิเรื่องรูปโฉม แต่มีวันหนึ่งจำเป็นต้องเข้าเฝ้าโดยหลีกเลี่ยงไม่ได้ เมื่อพระนางเข้าเฝ้าฟังธรรมพระศาสดาได้เนรมิตรูปหญิงคนหนึ่งซึ่งงดงามกว่าพระนางด้วยพุทธฤทธิ์จับใบตาลถวายนางพาดอยู่ แล้วพระองค์ได้ทรงเนรมิตให้รูปหญิงนั้นค่อยๆแก่งเรื่อยๆจนตาย พระนางนันทาเถรีเห็นความเป็นอนิจจังจึงบรรลุปะระอรหัตต์¹³⁸

2) เรื่อง พระกิสสาโคตมีเถรี ผู้เป็นเลิศกว่าภิกษุณีสาวิกากผู้ทรงจักรศรัทธามอง เรื่องมีอยู่ว่า นางเกิดความเศร้าโศกเสียใจเพราะบุตรเสียชีวิต จึงได้เข้าเฝ้าขอยาจากพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ได้ตรัสกับนางว่า “โคตมี เธอมาที่นี่เพื่อต้องการยานับว่าทำดีมาก เธอจงเข้าไปยังนครเดินเที่ยวไปตลอดนครนับแต่ทำบ้านไป ในเรือนใดไม่เคยมีคนตาย จงนำเอาเมล็ดพันธุ์ผักกาดจากเรือนนั้นมา” นางได้เที่ยวหาตามรับสั่งปรากฏว่าเมล็ดพันธุ์ผักกาดในเรือนนั้นๆไม่มีเลย จนทำให้นางปลงชีวิตเรื่องความตายได้และฟังธรรมจากพระพุทธองค์จนได้บรรลุปะระอรหัตต์¹³⁹

¹³⁶ พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 36 อังคุตตรนิกาย ปุญจกนิบาต ตติยสัมมัสมัมมิมสสูตร. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2552), หน้า 323.

¹³⁷ พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 16 ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค สิงคาลกสูตร. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2552), หน้า 79.

¹³⁸ พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 33 มโนรทปุรณี อรรถกถาอังคุตตรนิกาย เอกนิบาต อรรถกถาเอตทัคคบาลีวรรคที่ 5 สูตรที่ 6. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2552), หน้า 27.

¹³⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 43.

3) เรื่องพระพุทธรองค์ทรงประทานโอวาทแก่พระราหุล เรื่องมีอยู่ว่า เวลาเย็นวันหนึ่งพระพุทธรองค์เสด็จไปหาพระราหุลที่อัมพลัญญิกาปราสาท พระราหุลได้ปูลาดอาสนะและตักน้ำล้างพระบาทถวาย เมื่อพระองค์ทรงล้างพระบาทแล้วได้เหลือน้ำไว้หน่อยหนึ่งในภาชนะ แล้วตรัสสอนพระราหุลว่า คนที่พูดเท็จทั้งที่รู้ย่อมมีคุณงามความดีเหลืออยู่น้อยเหมือนน้ำในภาชนะ แล้วพระองค์ก็เทน้ำน้อยในภาชนะนั้นทิ้ง แล้วตรัสว่า คนที่พูดเท็จทั้งที่รู้ย่อมมีคุณงามความดีที่มีอยู่ออกไปหมดเหมือนน้ำที่เทจากภาชนะนี้ แล้วพระองค์ก็ทรงคว่ำภาชนะลง แล้วตรัสว่า คนที่พูดเท็จทั้งที่รู้ย่อมไม่มีคุณงามความดีอะไรเหลืออยู่เลย เหมือนภาชนะที่คว่ำแล้วนั้นย่อมไม่เหลือน้ำแม้หยดเดียว¹⁴⁰

จากที่ยกตัวอย่างมา จะเห็นว่าในสมัยพระพุทธกาลนั้นพระพุทธเจ้าทรงใช้วัสดุการศึกษาในการเรียนการสอน เช่น การเนรมิตภาพในเรื่องที่หนึ่ง การใช้เมล็ดพันธุ์ฝักกาด การใช้การเทน้ำจากภาชนะ เป็นต้น จะสังเกตเห็นว่าพระพุทธรองค์จะทรงใช้วัสดุต่างๆไปที่มีอยู่ตามที่ต่างๆตามความเหมาะสมของจริตของผู้เรียนที่จะสามารถเข้าใจได้และตามสภาวะการณ์นั้นๆ

2.3.2.4 ตำราเรียน

ในสมัยพุทธกาลนั้น สันนิษฐานกันว่าได้มีการใช้อักษรเขียนเป็นหนังสือแล้วมีหลักฐานปรากฏในตติยปาราชิกกัณฑ์เกี่ยวกับการพรรณนาความตายด้วยการเขียนหนังสือว่า

“ที่ชื่อว่า พรรณนาด้วยหนังสือ ได้แก่ ภิกษุเขียนหนังสือไว้ว่า ผู้ใดตายอย่างนี้ ผู้นั้นจะได้ทรัพย์ ได้ยศ หรือไปสวรรค์ ดังนี้ ต้องอาบัติทุกกฏทุกๆตัวอักษร ผู้ใดผู้หนึ่งเห็นหนังสือแล้วคิดว่าเราจักตาย แล้วยังทุกขเวทนาให้เกิด ภิกษุผู้เขียน ต้องอาบัติถุลลัจจัย เขาตาย ภิกษุผู้เขียน ต้องอาบัติปาราชิก”¹⁴¹

นอกจากนี้ยังมีหลักฐานอีกหลายแห่งที่แสดงให้เห็นว่ามีการใช้ตัวหนังสือกันแล้วในสมัยพุทธกาล แสง จันทรงาม ได้ให้ทัศนะว่า

“ในสมัยพุทธกาล แม้จะมีตัวอักษรใช้กันแล้ว แต่ยังไม่แพร่หลาย เพราะอุปกรณ์การเขียนหายาก และคนสมัยนั้นไม่นิยมเขียนคำสอนทางศาสนาลงบนวัตถุใดๆ ฉะนั้นจึงใช้วิธีท่องจำจากท่านผู้รู้ แล้วก็ถ่ายทอดให้ผู้อื่นด้วยปาก”¹⁴²

เสฐียรพงษ์ วรรณปก ได้ให้ทัศนะที่ตรงกันว่า

“ความจริง การเขียนหนังสือน่าจะมีมาก่อนพุทธกาลแล้ว ในพระไตรปิฎกเองก็มีข้อความเอ่ยถึงการขีดเขียนเป็นครั้งคราว เช่น ตอนหนึ่งห้ามภิกษุเล่นเกม “อักษริกา” (ซึ่งพระอรชกถาจารย์อธิบายว่า ได้แก่ การเล่นทายอักษรในอากาศหรือบนหลังของเพื่อนภิกษุ) วิชาเขียนหนังสือ (เลขา) ได้รับยกย่องว่าเป็นศิลปะพิเศษอย่างหนึ่ง สิกขาบทบางข้อห้ามภิกษุณีเรียนศิลปะทางโลก หนึ่งในศิลปะเหล่านี้มีวิชาเขียนหนังสือด้วย ในบทสนทนาภายในครอบครัว พ่อปรารภว่าจะให้บุตรเรียนวิชา

¹⁴⁰ พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 20 มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ ภิกขุวรรค จุฬราหูโลวาทสูตร ข้อที่ 125, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2552), หน้า 249.

¹⁴¹ พระวินัยปิฎก เล่มที่ 2 มหาวีรังก์ ภาคที่ 1 เล่ม 2, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2552), หน้า 257.

¹⁴² แสง จันทรงาม, พุทธศาสนวิทยา, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เจริญกิจ, 2535), หน้า 12.

อะไรดี ถ้าจะให้เรียนเขียนหนังสือ บุตรอาจยังชีพอยู่ได้สบายแต่อาจเจ็บนิ้วมือ(เพราะเขียนหนังสือ) ถ้าภิกษุเขียนหนังสือพรรณนาคุณของอัครวินิบาตกรรมปรับอาบัติทุกกฎทุกตัวอักษร ถ้ามีผู้อ่านพบข้อความนั้นเข้าเห็นดีเห็นงามแล้วฆ่าตัวตายตามนั้นปรับอาบัติปาราชิก หลักฐานเหล่านี้แสดงว่า อักษรหรือการเขียนหนังสือมีมาก่อนสมัยพระพุทธเจ้าแล้ว แต่ที่พระพุทธองค์ไม่นิยมใช้ หันมาใช้วิธีมุขปาฐะแทน น่าจะทรงเห็นประโยชน์อันสูงส่งบางสิ่งบางอย่างกระมัง หรือว่าระบบการขีดเขียนยังไม่เป็นที่แพร่หลายเท่าที่ควร ทั้งยังไม่มีอุปกรณ์การขีดเขียนเพียงพอก็ยากจะทราบได้ แต่ที่น่าคิดอยู่อย่างหนึ่งวิธีเรียนด้วยมุขปาฐะนี้ นอกจากจะสร้างสัมพันธภาพอย่างใกล้ชิดระหว่างผู้เรียนและผู้สอนแล้ว ยังเป็นการสร้างสมาธิฝึกจิตของผู้เรียนไปในตัวด้วย”¹⁴³

ในเรื่องนี้ผู้วิจัยมีข้อสังเกตอีกอย่างหนึ่งว่า การที่พระพุทธองค์ทรงเลือกใช้วิธีมุขปาฐะในการเรียนการสอนแทนการใช้การขีดเขียนนั้น อาจเกิดจากในสมัยนั้นมีผู้เข้ามาบวชจากวรรณะต่างๆและผู้ที่ไม่ได้เรียนหนังสือมาก่อนก็มีจำนวนมากโดยเฉพาะผู้ที่มาจากวรรณะศูทรซึ่งถ้าหากมีการใช้ตำราเรียนเป็นตัวหนังสือก็อาจจะเป็นอุปสรรคต่อผู้ที่ไม่รู้หนังสือเหล่านั้นก็เป็นได้

จากที่กล่าวมา สรุปได้ว่า ในสมัยพุทธกาลไม่ได้ใช้ตำราในการเรียนการสอนแต่ใช้วิธีมุขปาฐะแทน

2.3.2.5 สถานที่เรียน

สถานที่เรียนในสมัยพุทธกาลนั้น นับได้ว่าเกิดขึ้นได้ทุกที่เมื่อมีการแสดงธรรม เช่น ในป่าบ้าง ถนนบ้าง ใต้ร่มไม้บ้าง แต่สถานที่เรียนที่ถาวรและเป็นกิจลักษณะนั้น ได้แก่ วัด ซึ่งสมัยนั้นมีชื่อเรียกแตกต่างกันออกไป เช่น เรียกว่า วิหารบ้าง มีเขตวันมหาวิหาร เป็นต้น เรียก อารามบ้าง มีปูพวาราม เป็นต้น ผู้ซึ่งได้ถวายสถานที่เรียนเป็นท่านแรก ได้แก่ พระเจ้าพิมพิสารราชาแห่งแคว้นมคธโดยทรงคำนึงถึงความเหมาะสมต่างๆ ดังมีความว่า

“อุทยานเวสุวันของเรานี้แล ไม่ไกลไม่ใกล้จากบ้านนัก สะดวกด้วยการคมนาคม ควรที่ประชาชนผู้ต้องประสงค์จะพึงเข้าไปเฝ้าได้ กลางวันไม่พลุกพล่าน กลางคืนเงียบสงบ เสียงไม่กึกก้องปราศจากคนสัญจรไปมา ควรเป็นที่ประกอบกิจของผู้ต้องการที่สงบและควรเป็นที่หลีกเลี่ยงอยู่ตามสมณวิสัย ฉะนั้น เราพึงถวายอุทยานเวสุวันแก่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข...จึงทรงจับพระสุวรรณภิงคารทรงหลังน้ำน้อมถวายแต่พระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยพระดำรัสว่า หม่อมฉันถวายสวนเวสุวันนั้นแก่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข พระพุทธเจ้าข้า...พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรับแล้ว...รับสั่งกะภิกษุทั้งหลายว่า ตูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรานุญาตอาราม”¹⁴⁴

นับจากนั้นเป็นต้นมา วัด หรือ อาราม จึงได้เป็นที่พักของพระภิกษุสงฆ์สามเณร เป็นที่ทำศาสนกิจต่างๆรวมทั้งการเรียนการสอนด้วย และเป็นที่พักของประชาชนทั่วไป ดังนั้น วัดจึงจัดเป็นสถานที่เรียนพระพุทธศาสนาของคนในสมัยนั้น

¹⁴³ เสฐียรพงษ์ วรรณปก, คำบรรยายพระไตรปิฎก, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ : ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, 2543), หน้า 14.

¹⁴⁴ พระวินัยปิฎก เล่มที่ 6 มหาวรรค ภาคที่ 1, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2552), หน้า 69.

2.3.3 ด้านกระบวนการ

2.3.3.1 การจัดและวิธีการศึกษา

การศึกษาตามระบบเดิมของศาสนาพราหมณ์เป็นการศึกษาแบบครัวเรือน สถานศึกษาก็จัดที่บ้านของอาจารย์แต่ละคน ศิษย์ที่ไปสมัครเรียนก็ต้องอยู่รับใช้อาจารย์ที่บ้าน¹⁴⁵ เมื่อพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นทำให้เกิดการศึกษาระบบใหม่ที่เป็นแบบแผนมากยิ่งขึ้น กล่าวคือ ในพระวินัยมีบทบัญญัติกำหนดไว้ให้ผู้อุปสมบทใหม่ต้องถือนิสสัย คือ อยู่รับการฝึกอบรมจากอุปัชฌาย์หรืออาจารย์จนกว่าจะมีความรู้ความสามารถปกครองตนเองได้ เป็นเวลาอย่างน้อยที่สุด 5 ปี บทบัญญัตินี้เป็นเหตุให้สมาชิกทุกคนของคณะสงฆ์ได้รับการศึกษาอบรมอย่างที่เรียกได้ว่า เป็นหลักสูตรเดียวกัน เป็นการศึกษามีลักษณะโน้มไปในทางเป็นแบบแผนและมีชีวิตแบบนักศึกษามบูรณยิ่งขึ้น¹⁴⁶ การศึกษาที่จัดเป็นระบบการแท่งๆ นี้ มีเฉพาะในคณะสงฆ์ คือ วัดเท่านั้น และในระยะแรกเป็นการศึกษาที่มุ่งปฏิบัติเพื่อเข้าถึงจุดหมายของพระพุทธศาสนาเป็นสำคัญ เพราะผู้ที่ต้องการบรรลุถึงจุดหมายนี้ ก็ต้องสละเพศฆราวาสเข้าอยู่ในคณะสงฆ์ และโดยปกติท่านเหล่านั้นย่อมได้ศึกษาความรู้อย่างอื่นมาเพียงพอหรือไม่ต้องการศึกษาอย่างอื่นแล้ว ส่วนพุทธศาสนิกชนผู้ยังไม่พร้อมที่จะสละเพศฆราวาสก็มาวัดฟังธรรมสนทนาธรรมตามโอกาสและฝึกอบรมบุตรหลานปฏิบัติธรรมไปตามกำลังความสามารถของตน¹⁴⁷ วัดได้เป็นแหล่งการศึกษาใหญ่ ประกอบด้วยกลุ่มอาจารย์และศิษย์กลุ่มต่างๆ หลากๆ กลุ่มรวมเข้าด้วยกันและมีระบบการบริหารร่วมกันทั้งหมดอีกชั้นหนึ่ง เมื่อพระพุทธศาสนาเจริญแพร่หลายมากขึ้น มีวัดเกิดมากขึ้น ก็นับว่าการศึกษาได้ก้าวหน้าขึ้นอีกชั้นหนึ่ง คือ ขยายตัวจากระบบการศึกษาในครัวเรือนแบบพราหมณ์มาเป็นระบบการศึกษาในวัดแบบพระพุทธศาสนาอันเป็นกิจแบบสหสัมพันธ์และเป็นการศึกษาแบบให้เปล่าโดยสิ้นเชิง¹⁴⁸

ในสมัยพุทธกาลนั้นได้เปิดทำการเรียนการสอนแยกเป็นสาขาต่างๆดังจะมีข้อความปรากฏให้เห็นเป็นหลักฐานว่า

“ก็แล ท่านพระทัฬหฬลบุตร อันสงฆ์สมมติแล้ว ย่อมแต่งตั้งเสนาสนะรวมไว้เป็นพวกๆสำหรับภิกษุผู้สม่าเสมอกัน คือ ภิกษุเหล่าใดเป็นผู้ทรงพระสูตร ท่านก็แต่งตั้งเสนาสนะรวมภิกษุเหล่านั้นไว้แห่งหนึ่งด้วยประสงค์ว่า พวกเขาจักชกซ้อมพระสูตรกัน ภิกษุเหล่าใดเป็นผู้ทรงพระวินัย ท่านก็แต่งตั้งเสนาสนะรวมภิกษุเหล่านั้นไว้แห่งหนึ่งด้วยประสงค์ว่า พวกเขาจักวินิจฉัยพระวินัยกัน ภิกษุเหล่าใดเป็นผู้ทรงอภิธรรม ท่านก็แต่งตั้งเสนาสนะรวมภิกษุเหล่านั้นไว้แห่งหนึ่งด้วยประสงค์ว่า พวกเขาจักสนทนาพระอภิธรรมกัน...”¹⁴⁹

และยังมีพระพุทธพจน์อีกแห่งหนึ่งที่แสดงว่าได้มีการแยกสาขาการเรียนการสอนแล้วในสมัยพุทธกาล ดังนี้

¹⁴⁵ พระราชวรมณี, ปรัชญาการศึกษาไทย, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, 2528), หน้า 291.

¹⁴⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 289.

¹⁴⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 293.

¹⁴⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 292.

¹⁴⁹ พระวินัยปิฎก เล่มที่ 3 มหาวินัยปิฎก ภาคที่ 1, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2552), หน้า 426.

“ภิกษุเหล่าใด เป็นพหูสูต เล่าเรียนจบคัมภีร์ ทรงธรรม ทรงวินัย ทรงมาติกา ภิกษุเหล่านั้นไม่เอาใจใส่บอกสอนสูตรแก่ผู้อื่น เมื่อภิกษุเหล่านั้นล่วงลับไป สูตรก็ขาดมุล ไม่มีที่อาศัยสืบไป นี่เป็นธรรมประการที่ 3 ย่อมเป็นไปเพื่อความเลอะเลือนอันตรธานไปแห่งพระสัทธรรม”¹⁵⁰

จากข้อความนั้น จะเห็นว่า ในสมัยพุทธกาลได้มีการเรียนการสอนที่แยกเป็นสาขาแล้ว อันเป็นไปตามความถนัดของผู้สอนและเป็นไปตามความประสงค์ของผู้เรียน กล่าวคือ อาจารย์ผู้มีความเชี่ยวชาญในด้านใดก็จะสอนในด้านนั้นๆ และผู้เรียนประสงค์จะเรียนสาขาใดก็จะเลือกเข้าเรียนในสาขานั้นตามความปรารถนาของตน ดังมีตัวอย่างในสมัยหนึ่งพระพุทธเจ้าตรัสพรรณนาคุณของพระวินัยและทรงสรรเสริญยกย่องพระอุบาสีจนทำให้พระภิกษุสงฆ์สมัยนั้นหันไปเรียนพระวินัยเป็นจำนวนมาก ทำให้พระฉัพพัคคีย์ต้องเข้าขัดขวาง ดังมีข้อความว่า

“อาวุโสทั้งหลาย บัดนี้ภิกษุเป็นอันมากทั้งเถระ นวกะ และมีชณิมะ พวกนี้เล่าเรียนพระวินัยในสำนักท่านพระอุบาสี ถ้าภิกษุเหล่านี้จักเป็นผู้รอบรู้พระบัญญัติในพระวินัย ท่านจักจุดกระชากผลักไสพวกเราได้ตามใจชอบ อย่างกระนั้นเลย พวกเราจงช่วยกันกั้นพระวินัยเถิด”¹⁵¹

ส่วนวิธีการศึกษาในสมัยพุทธกาลนั้น ใช้วิธี मुखปาฐะ กล่าวคือ เรียนเอาโดยการจำจากปากของอาจารย์โดยตรง ไม่ได้มีการขีดเขียนหรืออ่านตำราแต่อย่างใด วิธีการเรียนแบบ मुखปาฐะ นี้ ปรากฏในปาจิตตยิกัณฑ์ มุสสาวาทวรรค ลิกขาบทที่ 4 ที่มีพุทธบัญญัติว่า

“อนึ่ง ภิกษุใดยังอนุปสัมบันให้กล่าวธรรมโดยบท เป็นปาจิตตย”¹⁵²

เหตุที่ทรงบัญญัติ ก็เพราะในสมัยก่อนสอนธรรมกันด้วยปากแล้วให้ลูกศิษย์ว่าตามจนกว่าจะจำได้ ในกรณีนี้ ถ้าภิกษุใดให้ลูกศิษย์ที่เป็นอนุปสัมบัน กล่าวคือ ผู้ที่ไม่ใช้ภิกษุหรือภิกษุณี เรียนโดยการว่าตามไปพร้อมกับตน ท่านปรับอาบัติปาจิตตย ต้นเรื่องคือ พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ให้พวกอุบาสกกล่าวธรรมโดยบท ทำให้พวกอุบาสกไม่เคารพยำเกรง ไม่ประพฤติให้ถูกอภัยอาศัยในหมู่ภิกษุจึงเป็นที่มาของพระวินัยบัญญัติข้อนี้ ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า สมัยก่อนใช้การเรียนแบบวิธี मुखปาฐะ นั้นเอง

การเรียนแบบ मुखปาฐะนี้ทรงเน้นในด้านการรักษาสืบทอดคำสอนซึ่งได้ผลเป็นอย่างดี ดังมีพระพุทธพจน์ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ธรรม 5 ประการนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความตั้งมั่น ไม่ลบลือน ไม่เสื่อมสูญแห่งพระสัทธรรม 5 ประการเป็นไฉน? คือ

ภิกษุทั้งหลายในธรรมวินัยนี้ ย่อมเล่าเรียนธรรม คือ สุตตะ เคยยะ เวຍยาकरणะ คาถา อุทาน อิติวุตตกะ ชาดก อัฏฐกธรรม เวทลละ นี้เป็นธรรมข้อที่ 1 ย่อมเป็นไปเพื่อความตั้งมั่น ไม่ลบลือน ไม่เสื่อมสูญแห่งพระสัทธรรม

อีกประการหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายย่อมแสดงธรรมตามที่ได้ฟังมา ตามที่ได้เล่าเรียนมาแก่ผู้อื่นโดยพิสดาร นี้เป็นธรรมข้อที่ 2 ย่อมเป็นไปเพื่อความตั้งมั่น ไม่ลบลือน ไม่เสื่อมสูญแห่งพระสัทธรรม

¹⁵⁰ พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 35 อังคุตตรนิกาย จตุกนิบาต สุตตสูตร. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2552), หน้า 398.

¹⁵¹ พระวินัยปิฎก เล่มที่ 4 มหาวีรังก์ ภาคที่ 2, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2552), หน้า 741.

¹⁵² เรื่องเดียวกัน, หน้า 178.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายย่อมบอกธรรมตามที่ได้ฟังมา ตามที่ได้เล่าเรียนมาแก่ผู้อื่น โดยพิสดาร นี่เป็นธรรมข้อที่ 3 ย่อมเป็นไปเพื่อความตั้งมั่น ไม่ลบลือน ไม่เสื่อมสูญแห่งพระสัทธรรม

อีกประการหนึ่ง ภิกษุทั้งหลาย ย่อมทำการสาธยายธรรมตามที่ได้ฟังมา ตามที่ได้เล่าเรียนมาโดยพิสดาร นี่เป็นธรรมข้อที่ 4 ย่อมเป็นไปเพื่อความตั้งมั่น ไม่ลบลือน ไม่เสื่อมสูญแห่งพระสัทธรรม

อีกประการหนึ่ง ภิกษุทั้งหลาย ย่อมตรึกตรอง พงศ์ดูด้วยใจ ซึ่งธรรมตามที่ได้สดับมา ตามที่ได้เล่าเรียนมาโดยพิสดาร นี่เป็นธรรมข้อที่ 5 ย่อมเป็นไปเพื่อความตั้งมั่น ไม่ลบลือน ไม่เสื่อมสูญแห่งพระสัทธรรม

ภิกษุทั้งหลาย ธรรม 5 ประการนี้แล ย่อมเป็นไปเพื่อความตั้งมั่น ไม่ลบลือน ไม่เสื่อมสูญแห่งพระสัทธรรม”¹⁵³

และในสมัยนั้น ไม่ได้มีการเรียนการสอนแต่เพียงการท่องจำจากปากต่อปากเท่านั้น ยังทรงเน้นในการนำไปปฏิบัติด้วย ดังพระพุทธพจน์ว่า

“บุคคลผู้สดับน้อย ทั้งไม่ได้รับประโยชน์เพราะการสดับ เป็นอย่างไร? สุตตะ เคยยะ เวຍยาकरणะ คาถา อุทาน อิติวุตตะกะ ชาดก อัมภุตธรรม เวทลละ อันบุคคลบางคนในโลกนี้สดับน้อย ทั้งเขาหาธุรรธ หาธุธรรม แห่งคำสอนอันน้อยที่ได้สดับนั้น แล้วปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมไม่ บุคคลผู้สดับน้อย ทั้งไม่ได้รับประโยชน์เพราะการสดับ เป็นอย่างนี้แล

บุคคลผู้สดับน้อย แต่ได้ประโยชน์เพราะการสดับ เป็นอย่างไร? สุตตะ เคยยะ ฯลฯ เวทลละ อันบุคคลบางคนในโลกนี้ได้สดับน้อย แต่เขาหาธุรรธธุรรธแห่งคำสอนอันน้อยที่ได้สดับนั้น แล้วปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม บุคคลผู้สดับน้อย แต่ได้ประโยชน์เพราะการสดับ เป็นอย่างนี้แล

บุคคลผู้สดับมาก แต่ไม่ได้รับประโยชน์เพราะการสดับ เป็นอย่างไร? สุตตะ เคยยะ ฯลฯ เวทลละ อันบุคคลบางคนในโลกนี้ได้สดับมาก แต่เขาหาธุรรธธุรรธแห่งคำสอนเป็นอันมากที่ได้สดับนั้น แล้วปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมไม่ บุคคลผู้สดับมาก แต่ไม่ได้รับประโยชน์เพราะการสดับ เป็นอย่างนี้แล

บุคคลผู้สดับมาก ทั้งได้ประโยชน์เพราะการสดับ เป็นอย่างไร? สุตตะ เคยยะ ฯลฯ เวทลละ อันบุคคลบางคนในโลกนี้ได้สดับมาก ทั้งเขาหาธุรรธธุรรธแห่งคำสอนเป็นอันมากที่ได้สดับนั้น แล้วปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม บุคคลผู้สดับมาก ทั้งได้ประโยชน์เพราะการสดับ เป็นอย่างนี้แล”¹⁵⁴

“ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเล่าเรียนธรรม คือ สุตตะ เคยยะ เวຍยาकरणะ คาถา อุทาน อิติวุตตะกะ ชาดก อัมภุตธรรม เวทลละ เธอย่อมไม่ปล่อยให้วันคืนล่วงไป ไม่ละการหลีกเร้นอยู่ ประกอบความสงบใจภายใน เพราะการเล่าเรียนธรรมนั้น ภิกษุนี้ชื่อว่า เป็นผู้อยู่ในธรรมอย่างนี้แล”¹⁵⁵

¹⁵³ พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 36 อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต ทุติยสังฆมสังฆโมสสุตฺต (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2552), หน้า 321-322.

¹⁵⁴ พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 35 อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต อัปสุตสุตฺต ข้อที่ 6. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2552), หน้า 15-16.

¹⁵⁵ พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 36 อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต ปฐมธรรมวิทวาริกสุตฺต ข้อที่ 73. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2552), หน้า 165.

การจัดและวิธีการศึกษาคำสอนของพระพุทธศาสนานั้น ย่อมเป็นไปตามเนื้อหาความยากง่ายลุ่มลึก ดังมีพระพุทธพจน์ว่า

“...ปหาราทะ มหาสมุทรา ลาด ลุ่ม ลึก ลงไปโดยลำดับ ไมโครกชั้นเหมือนเหว ฉันใดในธรรมวินัยนี้ก็ฉันนั้นเหมือนกัน มีการศึกษาไปตามลำดับ มีการกระทำไปตามลำดับ มีการปฏิบัติไปตามลำดับ มิใช่ว่าจะมีการบรรลุหรือตัดผลโดยฉับพลัน...”¹⁵⁶

2.3.3.2 การวัดผลและการประเมินผลการศึกษา

การวัดผลและประเมินผลการศึกษาสมัยพุทธกาลนั้น สันนิษฐานว่า อาจารย์ผู้สอนคงจะเป็นผู้วัดผลด้วยตนเองเพราะการจำคำสอนจากปากของอาจารย์นั้น มิใช่จะจำครั้งเดียวได้หมด เป็นลักษณะของการค่อยๆ จำตามกำลังสติปัญญาของแต่ละคน เมื่อจำบทที่อาจารย์กล่าวให้ฟังครั้งหนึ่งได้แล้ว ก็จะมาขอเรียนบทต่อไปจนกว่าจะครบหลักสูตรทั้งหมดของสาขานั้นๆ มีอยู่ เมื่อสามารถจำได้หมดแล้วอาจารย์ก็จะให้สวดให้ฟัง ดังกรณีของพระโสณะที่สวดพระสูตรในอัฐกุวรรคให้พระพุทธเจ้าฟัง เมื่อสวดจบพระองค์ก็ทรงชื่นชมยินดีและประทานสาธุการว่า

“ดีละ ดีละ ภิกษุ สูตรทั้งหลายที่มีในอัฐกุวรรคเธอเรียนมาดีแล้ว ทำไว้ในใจดีแล้ว ทรงจำได้แม่นยำดี เธอเป็นผู้ประกอบด้วยวาจาไพเราะเพราะพริ้ง ไม่มีโทษ ให้เข้าใจความได้แจ่มชัด”¹⁵⁷

และแน่นอนว่าก่อนที่พระโสณะจะมาสวดให้พระพุทธเจ้าฟังได้อย่างคล่องแคล่วนี้ ต้องได้ผ่านการสวดให้อาจารย์ผู้สอนฟังมาแล้ว และอาจารย์ผู้สอนจะเป็นผู้ตัดสินว่าผ่านหรือไม่ผ่าน นั้นคงจะเป็นการวัดผลการเรียนรู้ในสมัยนั้นเนื่องจากวิธีการศึกษาเป็นแบบมุขปาฐะจึงต้องมีการวัดผลแบบมุขปาฐะเช่นเดียวกัน

ส่วนเกณฑ์การวัดผลนั้น นอกจากจะพิจารณาจากการสวดได้แล้ว ยังพิจารณาในด้านของความถูกต้องด้วย พระพุทธองค์ได้ให้เกณฑ์การวัดผลนี้ในหลักมทปเทศ 4 ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย มทปเทศ 4 เป็นไฉน?

1. ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ฟังกล่าวอย่างนี้ว่า ท่านผู้มีอายุ ข้อนี้ข้าพเจ้าได้สดับมา ได้เรียนมาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาคเจ้าว่าเป็นธรรม นี่เป็นวินัย นี่เป็นคำสั่งสอนของพระศาสดา ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายไม่พึงยินดี ไม่พึงคัดค้านคำกล่าวของภิกษุนั้น ฟังเรียนบทพหุญชนะเหล่านั้นให้ดี แล้วพึงเทียบเคียงในพระสูตร พึงสอบสวนในพระวินัย บทพหุญชนะเหล่านั้นเทียบเคียงกันไม่ได้ในพระสูตร สอบสวนกันไม่ได้ในพระวินัย ในข้อนี้พึงสันนิษฐานได้ว่า นี่มิใช่พระดำรัสของพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นแน่แท้ และภิกษุนี้เรียนมาผิดแล้ว เธอทั้งหลายพึงตั้งคำนี้เสีย

ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ฟังกล่าวอย่างนี้ว่า ท่านผู้มีอายุ ข้อนี้ข้าพเจ้าได้สดับมา ได้เรียนมาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาคเจ้าว่า...บทพหุญชนะเหล่านั้นเทียบเคียงกันได้ในพระสูตร...นี้

¹⁵⁶ พระสูตรตันตปิฎก เล่มที่ 37 อังคุตตรนิกาย อัฐกนิบาต ปหาราทสูตร. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2552), หน้า 333.

¹⁵⁷ พระวินัยปิฎก เล่มที่ 7 มทวรรค ภาค 2 จัมมช้นธกะ. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2552), หน้า 33-34.

เป็นคำรัสของพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นแน่แท้ และภิกษุนี้เรียนมาดีแล้ว ภิกษุทั้งหลาย นิมทาปเทสข้อที่ 1 เธอทั้งหลายพึงทรงจำไว้

2. ภิกษุในธรรมวินัยนี้ พึงกล่าวอย่างนี้ว่า สงฆ์อยู่ในอาวาสชื่อโน้น พร้อมทั้งพระเถระพร้อมทั้งท่านที่เป็นประธาน ข้าพเจ้าได้สดับมา ได้เรียนมาเฉพาะหน้าสงฆ์นั้นว่า...นิมทาปเทสข้อที่ 2 เธอทั้งหลายพึงทรงจำไว้

3. ภิกษุในธรรมวินัยนี้ พึงกล่าวอย่างนี้ว่า พระผู้เป็นเถระมากด้วยกันอยู่ในอาวาสชื่อโน้น เป็นพหูสูต ชำนาญในนิกาย ทรงธรรม ทรงวินัย ทรงมาติกา ข้าพเจ้าได้สดับมา ได้เรียนมาเฉพาะหน้าพระเถระเหล่านั้นว่า...นิมทาปเทสข้อที่ 3 เธอทั้งหลายพึงทรงจำไว้

4. ภิกษุในธรรมวินัยนี้ พึงกล่าวอย่างนี้ว่า พระผู้เป็นเถระรูปหนึ่งอยู่ในอาวาสชื่อโน้น เป็นพหูสูต ชำนาญในนิกาย ทรงธรรม ทรงวินัย ทรงมาติกา ข้าพเจ้าได้สดับมา ได้เรียนมาเฉพาะหน้าพระเถระรูปนั้นว่า...นิมทาปเทสข้อที่ 4 เธอทั้งหลายพึงทรงจำไว้”¹⁵⁸

หลักมทาปเทส 4 นี้ กล่าวได้ว่า เป็นเกณฑ์การวัดผลการเรียนการสอนพระพุทธรูปในสมัยพุทธกาล เมื่อผู้เรียนมาสอบกับอาจารย์ในเรื่องของการสวดแล้วก็ต้องพิจารณาความถูกต้องของเนื้อหาด้วยตามหลักมทาปเทสดังกล่าวนั้น เพราะคำสอนของพระพุทธรูปนั้นมีเกณฑ์มาตรฐานของความถูกต้องอยู่โดยการพิจารณาจากความเข้ากันได้กับของเดิม กล่าวคือ ต้องไม่มีความขัดแย้งกันโดยประการอื่น จึงนับว่า ถูกต้อง ดังมีพระพุทธรูปรับรองว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตย่อมตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณในราตรีใด และย่อมปรินิพพานด้วยอนุปาทีเสสนิพพานธาตุในราตรีใด ย่อมบอกแสดงซึ่งพระพุทธรูปอันใด ในระหว่างนี้ พุทธรูปนั้นทั้งหมด ย่อมเป็นอย่างนั้นนั่นเอง ไม่เป็นไปอย่างอื่น”¹⁵⁹

จากที่กล่าวมา ผู้เรียนในสาขาต่างๆไม่ว่าจะเป็น สาขาพระสูตร พระวินัย มาติกาหรือ อภิธรรม ต่างต้องวัดผลโดยการสวดให้อาจารย์ฟังแบบมุขปาฐะ และต้องตรวจสอบเนื้อหาโดยหลักมทาปเทส เมื่อได้รับการวัดผลตามเกณฑ์ดังกล่าวแล้ว จึงจะนับว่า สอบผ่าน และเป็นผู้ทรงความรู้ในสาขานั้นๆ ที่เรียกกันว่า ธรรมธรร วิสัยธรร และมาติกาธรร

2.3.4 ด้านผลผลิต

2.3.4.1 การสำเร็จการศึกษา

การสำเร็จการศึกษาในทางพระพุทธศาสนาจริง ๆ นั้น ผู้ศึกษาจะต้องก้าวไปถึงความเป็นพระอรหันต์ซึ่งเรียกว่า พระอเสขะ หมายถึง ผู้ไม่ต้องศึกษาเพราะศึกษาเสร็จสิ้นแล้ว¹⁶⁰ ตามวัตถุประสงค์สูงสุดของศาสนานี้ ดังมีพระพุทธรูปว่า

¹⁵⁸ พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 35 อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต มทาปเทสสูตร, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2552), หน้า 451-454.

¹⁵⁹ พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 45 ขุททกนิกาย อิติวุตตกะ จตุกกนิบาต, โลกสูตร(กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2552), หน้า 696.

¹⁶⁰ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า 333.

“ภิกษุทั้งหลาย ดั่งพรรณนามาฉะนี้ พรหมจรรย์นี้จึงมิใช่มีลาภสักการะและสรรเสริญเป็นอันสูงส่ง มิใช่มีความถึงพร้อมแห่งศีลเป็นอันสูงส่ง มิใช่มีความถึงพร้อมแห่งสมาธิเป็นอันสูงส่ง มิใช่มีญาณทัสสนะเป็นอันสูงส่ง แต่พรหมจรรย์นี้มีเจโตวิมุตติอันไม่กำเริบ เป็นประโยชน์ เป็นแก่น เป็นที่สุด”¹⁶¹

จากที่กล่าวมาในเบื้องต้นนั้น การสำเร็จการศึกษาที่เรียกว่า อเสขะ นั้นถือว่าเป็นคุณสมบัติภายในคนที่ผู้เรียนพระพุทธศาสนาทุกคนจะต้องพัฒนาไปให้ถึง แต่เมื่อก้าวเฉพาะด้านการเรียนการสอนนั้นก็มิใช่ขีดขั้นความสำเร็จอยู่อีกชั้นหนึ่ง ดังกรณีของพระอานนท์ที่ท่านบรรลุนิพพานเพียงขั้นโสดาบันในสมัยพุทธกาลนั้นซึ่งยังนับว่าเป็นพระเสขะอยู่ แต่ท่านก็ได้รับยกย่องในเรื่องของความสำเร็จในการศึกษาคือ ความเป็นพหูสูต

ดังนั้น ในกรณีการสำเร็จการศึกษาที่เป็นไปตามโครงสร้างของคำสอนที่แบ่งเป็นวงศัตถุศาสตร์ แบ่งเป็นวรรค หรือแบ่งเป็นหมวด ที่ยกมาไว้ในเบื้องต้นนั้น ผู้เรียนจึงต้องผ่านการท่องจำจนขึ้นใจและสวดได้จนคล่องปากอันเป็นไปตามหลักของพหูสูตร 5 ประการ กล่าวคือ

1. ต้องเป็นผู้ที่ได้ผ่านการศึกษาล่าเรียนมาตามสาขานั้นๆ เช่น ผู้เรียนพระสูตรก็ต้องเรียนจนครบจบสูตรที่มี
2. ต้องเป็นผู้จำเนื้อหาสาระที่เรียนมานั้นได้อย่างแม่นยำ เช่น เรียนพระวินัยก็ต้องจำพระวินัยได้ทั้งหมด
3. ต้องเป็นผู้ที่ผ่านการท่องจำจนคล่องปากหรือบรรยายได้อย่างเชี่ยวชาญในสาขาที่ตนเรียนมา เช่น ท่องจำพระสูตรได้เหมือนกรณีของพระโสดะ
4. ต้องชัดเจนในเนื้อหาจนขึ้นใจนึกถึงเมื่อใดก็สว่างขึ้นเมื่อนั้นไม่สับสน
5. ต้องมีความเข้าใจแจ่มแจ้งลึกซึ้งซึ่งขบได้ด้วยทฤษฎี กล่าวคือ ไม่เพียงจำได้แต่มีความเข้าใจถูกต้องด้วยสามารถตรวจสอบได้ด้วยหลักมหาปเทส 4

กล่าวโดยสรุป ผู้ที่สำเร็จการศึกษานั้นคือผู้ที่ผ่านการเรียนตามโครงสร้างคำสอนในสาขานั้นๆ คือ พระสูตร พระวินัย หรือมคคา ที่ตนได้เลือกเรียนตามระยะเวลาอย่างน้อย 5 ปีของการถือศีล โดยสอบผ่านแบบมุขปาฐะและตรวจความถูกต้องตามหลักมหาปเทส จึงเรียกผู้ผ่านการเรียนมานั้นว่า ผู้ทรงธรรม ทรงวินัย ทรงมคคา หรือ ธรรมธรร วินัยธรร มคคาคธรร ซึ่งผู้สำเร็จการศึกษามาเช่นนี้ก็จะต้องคล้องกับพุทธประสงค์ที่ทรงตั้งไว้ก่อนพุทธปรินิพพาน

2.4 การเรียนการสอนพระพุทธศาสนาในสมัยหลังพุทธปรินิพพาน

นับตั้งแต่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสรู้แล้วประกาศพระศาสนาสั่งสอนเวไนยสัตว์มาโดยตลอดรวมระยะเวลาได้ทั้งหมด 45 พรรษา จึงได้เสด็จดับขันธปรินิพพาน ณ เมืองกุสินารา ใน

¹⁶¹ พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 18 มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์ มหาสารโอบมสูตร ข้อที่ 347. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาเมฆกุฎราชวิทยาลัย, 2552), หน้า 542.

วันวิสาขบูชาจะมี ขึ้น 15 ค่ำเดือน 6 ในเวลาใกล้รุ่ง ระหว่างต้นสาละคู่ในศาลวัน¹⁶² รวมพระชนมายุได้ 80 พรรษา

หลังพระพุทธองค์ได้เสด็จดับขันธปรินิพพานเข้าวันที่ 7 พระมหากัสสปะซึ่งเป็นพระเถระผู้ใหญ่ที่สุดในสังฆมณฑลสมัยนั้นกำลังพาคณะสงฆ์หมู่ใหญ่เดินทางจากเมืองปาวาไปกุสินาราในระหว่างทางท่านได้ทราบข่าวการปรินิพพานของพระพุทธเจ้าจากอาชีวกผู้หนึ่ง เมื่อภิกษุผู้เป็นปุถุชนได้ฟังข่าวนั้นก็ได้พากันร้องไห้คร่ำครวญ ในขณะที่นั้นมีพระหลวงตาชื่อว่า สุภัททวุฒมบรรพชิต ได้กล่าวกับพระเหล่านั้นว่า

“อย่าเลยผู้มีอายุ พวกท่านอย่าเศร้าโศก อย่ารำไรไปเลย เราพ้นดีแล้ว ด้วยว่าพระมหาสมณะนั้นเบียดเบียนพวกเราอยู่ว่า สิ่งนี้ควรแก่เธอ สิ่งนี้ไม่ควรแก่เธอ ก็บัดนี้พวกเราปรารถนาในสิ่งใด ก็จักกระทำสิ่งนั้น ไม่ปรารถนาสิ่งใดก็จักไม่ทำสิ่งนั้น”¹⁶³

หลังจากถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระเรียบร้อยแล้ว พระมหากัสสปเถระได้ประชุมพระภิกษุสงฆ์ ณ สถานที่ปรินิพพานขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นได้ปรารภค้ำกล่าวของสุภัททวุฒมบรรพชิต¹⁶⁴ เพื่อจะหาวิธีรักษาพระพุทธพจน์จึงตกลงกันในที่ประชุมว่า

“เอาเถิด ท่านทั้งหลาย พวกเราจงสังคายนาพระธรรมและพระวินัยเถิด ในภายหน้าสภาวะมิใช่ธรรมจักรุ่งเรือง ธรรมจักถูกคัดค้าน สภาวะมิใช่วินัยจักรุ่งเรือง วินัยจักถูกคัดค้าน ภายหน้าธรรมวาทีบุคคลจะมีกำลัง ธรรมวาทีบุคคลจักอ่อนกำลัง อวินยวาทีบุคคลจักมีกำลัง วินยวาทีบุคคลจักอ่อนกำลัง”¹⁶⁵

จากนั้นก็ได้อัดเอาพระภิกษุสงฆ์ผู้เป็นอรหันตชีนาสพทรงธรรมทรงวินัยจำนวน 500 รูป เพื่อทำการรวบรวมคำสั่งสอนที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้แล้ว จัดเป็นหมวดหมู่ให้กำหนดจดจำง่ายและชักจูงอบรมทวนกันจนลงตัว แล้วสวดสาธยายพร้อมกันแสดงความยอมรับเป็นแบบแผนเพื่อทรงจำสืบทอดกันมา วิธีการนี้จึงเรียกว่า สังคายนา หรือ สังคีติ ซึ่งแปลตามตัวอักษรว่า การสวดพร้อมกัน (ส “พร้อมกัน” + คายน หรือ คีติ “การสวด”)¹⁶⁶

การรวบรวมคำสั่งสอนหรือการสังคายนานี้ในประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาเถรวาท นับตามสังคีตियวงศ์ได้มีการกระทำทั้งหมด 9 ครั้ง คือ

¹⁶² พระวินัยปิฎก เล่มที่ 1 สมันตปาสาทิกา อรรถกถาพระวินัย มหาวิภังควรรณนา พาหิรินิทานวรรณนา, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2552), หน้า 23.

¹⁶³ พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 13 ทีฆนิกาย มหาวรรค มหาปรินิพพานสูตร, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2552), หน้า 322.

¹⁶⁴ พระวินัยปิฎก เล่มที่ 1 สมันตปาสาทิกา อรรถกถาพระวินัย มหาวิภังควรรณนา พาหิรินิทานวรรณนา, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2552), หน้า 23.

¹⁶⁵ พระวินัยปิฎก เล่มที่ 9 จุลวรรค ภาค 2 ปัญจสติกขันธกะ, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2552), หน้า 501.

¹⁶⁶ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พระไตรปิฎกสิ่งที่ชาวพุทธต้องรู้, (กรุงเทพฯ : บริษัท เอส.อาร์.พี.ริ้นดิงแมส โปรดักส์ จำกัด, 2546), หน้า 13.

สังคายนาครั้งที่ 1 ทำในประเทศอินเดีย ณ เมืองราชคฤห์ ในถ้ำสัตตบรรณคูหาแห่ง ภูเขาเวภาระ
 ปรารภเหตุพระสุภัททวฑฒบรพชิตกล่าวจ้วงจาบพระธรรมวินัย เริ่มทำหลังจากพระพุทธเจ้า
 ปรีณิพพานได้ 3 เดือน โดยมีพระมหากัสสปเถระเป็นประธานในการซักถามพระธรรมวินัย พระอุบาลี
 เป็นผู้ตอบวินัย พระอาณนทีเป็นผู้ตอบพระธรรม มีพระภิกษุสงฆ์ร่วมประชุมรวมทั้งหมด 500 รูป ใช้เวลา
 7 เดือนจึงแล้วเสร็จ มีพระเจ้าอชาตศัตรูทรงให้ความอุปถัมภ์¹⁶⁷ในการสังคายนาครั้งนี้ได้เกิดเหตุการณ์
 สำคัญคือ พระธรรมวินัยได้ถูกรวบรวมเป็นหมวดหมู่โดยไม่ตัดตอนและเพิ่มเติมพระพุทธพจน์ขึ้นแต่
 อย่างไม่ได้ กล่าวคือ ได้คงของเดิมไว้ทั้งหมด จึงนับว่าการสังคายนาครั้งที่ 1 นี้เป็นการสังคายนาครั้ง
 สำคัญที่สุด เพราะพระพุทธพจน์ที่รวบรวมประมวลมาได้ทรงจำเป็นแบบแผนหรือเป็นมาตรฐานไว้
 ครั้งนี้มีเท่าใด ก็คือได้เท่านั้น ต่อจากนั้น ก็มีแต่จะต้องทรงจำรักษาพุทธพจน์ที่รวมได้ในสังคายนาครั้งที่
 1 นี้ไว้ให้ถูกต้องแม่นยำ บริสุทธิ์หมดจด และครบถ้วนที่สุด ด้วยเหตุนี้ ในเวลาหลังจากนี้ พระเถระ
 ผู้รักษาพุทธพจน์จึงเน้นวิธีการรักษาด้วยการสาธยาย และการมอบหมายหน้าที่ในการทรงจำแต่ละ
 หมวดหมู่¹⁶⁸ เนื่องจากคำสอนของพระพุทธองค์มีมากมายเกินความสามารถของปัจเจกบุคคลคนเดียว
 จะจดจำได้หมด จึงได้มีการแบ่งหน้าที่กันในกลุ่มสงฆ์ให้บางรูปที่เชี่ยวชาญทางพระวินัยรับผิดชอบท่อง
 จำพระวินัย เรียกว่า วินัยธร ให้บางรูปปรับหน้าที่ท่องจำพระสูตร เรียกว่า ธรรมธร แม้พระสูตรก็แบ่ง
 หน้าที่ท่องจำเป็นส่วนๆ เช่น ผู้ท่องจำสูตรขนาดยาว เรียกว่า ทีฆภาณกะ ผู้ท่องจำสูตรขนาดกลาง
 เรียกว่า มัชฌิมภาณกะ เป็นต้น จึงเป็นแบบแผนในการเรียนการสอนพระพุทธศาสนาและการสังคายนา
 ในครั้งต่อๆ มาจนถึงสมัยที่คำสอนได้ถูกจารึกลงบนใบลานเป็นลายลักษณ์อักษร ระบบมุขปาฐะจึงได้เฟลา
 ความเข้มแข็งแต่ก็ยังถือปฏิบัติอยู่ในบางประเทศ¹⁶⁹

สังคายนาครั้งที่ 2 ทำในประเทศอินเดีย ณ วาลิการาม เมืองเวสาลี แคว้นวัชชี หลังพุทธปรินิพพาน
 ได้ 100 ปี ปรารภเหตุพวกภิกษุวัชชีบุตรชาวเมืองเวสาลีปฏิบัติย่อหย่อนในทางพระวินัย 10 ข้อ การ
 สังคายนาครั้งนี้มีพระยสกากัณทบุตรเป็นผู้ชักชวน พระเรวตะเป็นผู้ถาม พระสัพพกามีเป็นผู้ตอบ
 ปัญหาทางวินัยที่เกิดขึ้น มีพระภิกษุสงฆ์ร่วมประชุมรวมทั้งหมด 700 รูป ใช้เวลา 8 เดือน จึงแล้ว
 เสร็จ¹⁷⁰ ในการสังคายนาครั้งนี้มีภิกษุส่วนหนึ่งไม่ยอมรับการวิไลชนาพระวินัยครั้งนี้ซึ่งมีมากกว่าที่
 เรียกว่า มหาสังฆิกะ ได้แยกทำสังคายนาต่างหากจึงทำให้เกิดการแตกนิกายขึ้นเป็น 2 ฝ่าย คือ ฝ่าย
 ที่ถือตามมติของพระเถระที่ตกลงกันไว้แล้วในคราวสังคายนาครั้งที่ 1 ว่าจะไม่เพิ่มและไม่ตัดพระพุทธ
 พจน์ออกมีมติให้รักษาของเดิมไว้ จึงเรียกว่า เถรวาท และฝ่ายที่ต้องการเปลี่ยนแปลงไปตามความ
 เหมาะสมถือตามวาทของอาจารย์กล่าวคือ กลุ่มมหาสังฆิกะ จึงเรียกว่า อัจฉริยวาท และต่อมาได้แตก
 เป็นนิกายย่อยรวมทั้งเถรวาทด้วยเป็น 18 นิกาย

สังคายนาครั้งที่ 3 ทำในประเทศอินเดีย ณ อโศการาม เมืองปาฏลิบุตร หลังพุทธปรินิพพานได้
 235 ปี ปรารภเหตุพวกเดียรถีย์ปลอมบวชแล้วแสดงลัทธิความเห็นของตนว่าเป็นพระพุทธศาสนา การ

¹⁶⁷ พระวินัยปิฎก เล่มที่ 9 จุลวรรค ภาค 2 ปัญจลตติกขันธกะ, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2552), หน้า 500-516.

¹⁶⁸ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พระไตรปิฎกสิ่งที่ชาวพุทธต้องรู้, หน้า 18.

¹⁶⁹ เสฐียรพงษ์ วรรณปก, คำบรรยายพระไตรปิฎก, หน้า 15.

¹⁷⁰ พระวินัยปิฎก เล่มที่ 9 จุลวรรค ภาค 2 สัตตลตติกขันธกะ, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2552), หน้า 519-546.

สังคายนาครั้งนี้มีพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระเป็นประธาน มีพระภิกษุสงฆ์ร่วมประชุมรวมทั้งหมด 1,000 รูป ใช้เวลา 9 เดือนจึงแล้วเสร็จ มีพระเจ้าอโศกมหาราชทรงให้ความอุปถัมภ์¹⁷¹ ในการสังคายนา 2 ครั้งที่ผ่านมาเรียกว่า สังคายนาพระธรรมวินัย แต่ในครั้งที่ 3 นี้เกิดการแบ่งพระธรรมวินัยออกเป็น 3 ปีกฎ ได้แก่ พระสุตร พระวินัย และพระอภิธรรม จึงได้เปลี่ยนการเรียกพระธรรมวินัยมาเป็น พระไตรปิฎก และหลังจากการสังคายนาเสร็จแล้วได้ส่งพระธรรมทูตแบ่งออกเป็น 9 สายเพื่อไปเผยแผ่ในนานาประเทศ

สังคายนาครั้งที่ 4 ทำในประเทศศรีลังกา ณ ภูปาราม เมืองอนูรธปุระ หลังพุทธปรินิพพาน ได้ 238 ปี ปรารภเหตุเพื่อให้พระพุทธศาสนาตั้งมั่นในเกาะลังกา การสังคายนาครั้งนี้มีพระมหินทเถระเป็นประธาน พระมหาอริฏฐเถระสวดพระวินัย มีพระเถระ 68 รูปนั่งล้อมธรรมมาสน์นอกนั้นนั่งตามลำดับ มีพระสงฆ์ร่วมประชุมรวมทั้งหมด 68,000 รูปและพุทธบริษัทพร้อมทั้งพระราชอาเทวานัมปิยติสซึ่งเป็นผู้ให้ความอุปถัมภ์การสังคายนาครั้งนี้เป็นการวางรากฐานให้ชาวลังกาท่องจำพระพุทธพจน์กลายเป็นการประชุมชี้แจงให้ชาวลังกาได้เข้าใจรูปแบบหมวดหมู่พระพุทธพจน์ตามแนวที่ได้จัดระเบียบไว้ในคราวสังคายนาครั้งที่ 3 ซึ่งผ่านมาไม่นาน บางมติจึงไม่ยอมรับการประชุมครั้งนี้ว่าเป็นการสังคายนา¹⁷²

สังคายนาครั้งที่ 5 ทำในประเทศศรีลังกา ณ อาโลกเถณสถาน มตเลชนบท หลังพุทธปรินิพพานได้ 433 ปี บางแห่งว่า 450 ปี ในรัชสมัยพระเจ้าวิภูคามณีอภัย ปรารภเรื่องการใช้วิธีมุขปาฐะท่องจำพระพุทธพจน์ในกาลต่อไปอาจมีข้อผิดพลาดได้เพราะปัญญาในการท่องจำของคนลดลง จึงตกลงจารึกพระพุทธวจนะลงในใบลานพร้อมด้วยอรรถกถา โดยมีพระรักขิตมหาเถระเป็นประธานในการสังคายนาครั้งนี้¹⁷³ ถือว่าเป็นการเปลี่ยนวิธีการถ่ายทอดคำสอนที่สืบทอดมายาวนานเป็นครั้งแรกจากมุขปาฐะสู่ใบลาน

สังคายนาครั้งที่ 6 ทำในประเทศศรีลังกา หลังพุทธปรินิพพาน 956 ปี พระพุทธโฆสะได้แปลและเรียบเรียงอรรถกถาจากภาษาลังกา(สิงหล)เป็นภาษาบาลีในรัชสมัยของพระเจ้ามทานาม เนื่องจากการแปลอรรถกถาเป็นภาษาบาลีครั้งนี้ มีใช้การสังคายนาพระไตรปิฎก ทางลังกาเองจึงไม่ถือว่าเป็นการสังคายนาตามแบบแผนที่นิยมกันว่า จะต้องมีการชำระพระไตรปิฎก¹⁷⁴

สังคายนาครั้งที่ 7 ทำในประเทศศรีลังกา หลังพุทธปรินิพพาน 1587 ปี พระกัสสปเถระได้เป็นประธาน มีพระเถระร่วมด้วยกว่า 1,000 รูป ได้รจนาคำอธิบายอรรถกถาพระไตรปิฎกเป็นภาษาบาลีกล่าวคือ แต่งตำราอธิบายคัมภีร์อรรถกถาซึ่งพระพุทธโฆสะได้ทำเป็นภาษาบาลีไว้ในการสังคายนาครั้งที่ 6 คำอธิบายอรรถกถานี้กล่าวตามสำนวนนักศึกษาก็คือ คัมภีร์ฎีกา ตัวพระไตรปิฎก เรียกว่า บาลี คำอธิบายพระไตรปิฎก เรียกว่า อรรถกถา คำอธิบายอรรถกถา เรียกว่า ฎีกา การทำสังคายนาครั้งนี้ เนื่องจากมีใช้สังคายนาพระไตรปิฎกแม้ทางลังกาเองก็ไม่รับรองว่าเป็นสังคายนา¹⁷⁵

¹⁷¹ พระวินัยปิฎก เล่มที่ 1 สมันตปาสาทิกา อรรถกถาพระวินัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พาทิรนิทานวรรณนา, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2552), หน้า 67-159.

¹⁷² เรื่องเดียวกัน, หน้า 149.

¹⁷³ สุชีพ ปุญญานุภาพ, พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน, หน้า 11.

¹⁷⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 12.

¹⁷⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

สังคายนาครั้งที่ 8 ทำในประเทศไทย หลังพุทธปรินิพพานประมาณ 2020 ปี พระเจ้าติโลกราช แห่งเชียงใหม่ได้อาราธนาพระภิกษุผู้ทรงพระไตรปิฎกหลายร้อยรูปให้ช่วยชำระอักษรพระไตรปิฎกใน วัดโพธารามเป็นเวลา 1 ปีจึงสำเร็จสังคายนา ครั้งนี้จัดเป็นครั้งที่ 1 ในประเทศไทย¹⁷⁶

สังคายนาครั้งที่ 9 ทำในประเทศไทย หลังพุทธปรินิพพาน 2331 ปี พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชแห่งราชวงศ์จักรี กรุงรัตนโกสินทร์ ได้ทรงอาราธนาพระสงฆ์ให้ชำระพระไตรปิฎก ในครั้งนี้มีพระสงฆ์ 218 รูปกับราชบัณฑิตอุบาสก 32 คน ช่วยกันชำระพระไตรปิฎกแล้วจัดให้มีการจารึกลงในใบลาน สังคายนาครั้งนี้สำเร็จภายใน 5 เดือน จัดว่าเป็นการสังคายนาครั้งที่ 2 ในประเทศไทย¹⁷⁷

สมัยหลังพุทธปรินิพพานนี้เป็นระยะเวลาที่ยาวนานกว่าสมัยพุทธกาลมากและได้เกิดเหตุการณ์สำคัญพร้อมทั้งการเปลี่ยนแปลงต่างๆขึ้นมากมาย ดังที่กล่าวไว้ในเบื้องต้น เช่น เกิดการสังคายนาพระธรรมวินัยขึ้นหลายครั้ง เกิดการแตกแยกของคณะสงฆ์เป็นนิกายต่างๆ เกิดการเปลี่ยนจากพระธรรมวินัยไปเป็นพระไตรปิฎก เกิดการเปลี่ยนการสืบทอดคำสอนจากมุขปาฐะไปสู่การจารึกลงในใบลาน เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านสถานที่เรียนจากวัดพัฒนาไปเป็นระดับมหาวิทยาลัย มีมหาวิทยาลัยนาลันทา มหาวิทยาลัยवलภี เป็นต้น และเกิดการแผ่ขยายพระพุทธศาสนาไปสู่นานาชาติ ประเทศ เป็นต้น

ดังนั้น เมื่อจะกล่าวถึงการเรียนการสอนพระพุทธศาสนาท่ามกลางระยะเวลาที่ยาวนานนี้ พร้อมทั้งมีเหตุการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้นอย่างมากมายนั้น นับเป็นเรื่องยากที่จะกล่าวได้โดยละเอียดและครอบคลุมประเด็นทั้งหมดในงานวิจัยที่จำกัด ในที่นี้จึงขอกว่าเฉพาะการเรียนการสอนสายเถรวาทในอินเดียและลังกา คือ นับตั้งแต่หลังพุทธปรินิพพานไปจนถึงก่อนพระพุทธศาสนาจะเข้าสู่ประเทศไทยอย่างเป็นทางการและขออธิบายพอให้เห็นภาพในบางประเด็นที่เด่นชัดและมีความเกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์ในบทต่อไปเท่านั้น ซึ่งมีดังต่อไปนี้

2.4.1 ด้านบริบท

2.4.1.1 วัตถุประสงค์ของหลักสูตร

ก่อนพระพุทธองค์จะเสด็จดับขันธปรินิพพานได้ประทานโอวาทแก่พระภิกษุสงฆ์โดยรับสั่งกับพระอานนท์ว่า

“อานนท์ บางทีพวกเขาจะพึงมีความคิดอย่างนี้ว่า ปาพจน์มีพระศาสดาล่วงแล้ว พระศาสดาของพวกเราไม่มี ชื่อนี้พวกเขาไม่พึงเห็นอย่างนั้น ธรรมก็ดี วินัยก็ดีอันใด อันเราแสดงแล้ว ได้บัญญัติไว้แล้วแก่พวกเขา ธรรมและวินัยอันนั้นจักเป็นศาสดาแห่งพวกเขาโดยกาลล่วงไปแห่งเรา”¹⁷⁸

¹⁷⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

¹⁷⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 13.

¹⁷⁸ พระสูตรต้นตปิฎก เล่มที่ 13 ที่มณิกาย มหาวรรค มหาปรินิพพานสูตร. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาภูมิราชวิทยาลัย, 2552), หน้า 313.

เมื่อพระศาสดาได้มอบพระธรรมวินัยไว้แทนพระองค์ การดำรงอยู่ของพระธรรมวินัย トラบใดจึงเปรียบเสมือนพระศาสดายังดำรงอยู่ตราบนั้น เมื่อเกิดการจ้วงจาบพระธรรมวินัยขึ้นจึง เป็นเหตุให้คณะสงฆ์ประชุมตกลงกันมีมติให้ทำสังคายนาในครั้งที่ 1 นั้นโดยมีวัตถุประสงค์ดังมีความว่า

“อย่ากระนั้นเลย เราพึงสังคายนาพระธรรมและพระวินัยซึ่งจะเป็นวิธีที่พระศาสนานี้ จะพึงดำรงมั่นตั้งอยู่สิ้นกาลนาน”¹⁷⁹

การสังคายนาครั้งที่ 1 นั้นได้มีการรวบรวมพระธรรมวินัยไว้เป็นหมวดหมู่และมีมติไม่ เพิกถอนและเพิ่มเติมหรือเปลี่ยนแปลงสิ่งใดยังคงให้รักษาของเดิมไว้ทั้งหมดและถือเป็นหลักมาตรฐาน หรือเป็นแม่บทในการสังคายนาครั้งต่อๆมาและการทำสังคายนาทุกๆครั้งแม้จะมีมูลเหตุที่ต่างกัน แต่ก็ มีวัตถุประสงค์เพื่อตรวจสอบชำระอธิกรณ์ต่างๆ ให้พระธรรมวินัยบริสุทธิ์บริบูรณ์คงเดิมตลอดไป จึง ถือเป็นหลักสูตรที่ใช้ในการเรียนการสอนสืบทอดกันต่อมา

ดังที่กล่าวมา จึงสรุปได้ว่า วัตถุประสงค์ของหลักสูตรการเรียนการสอนพระธรรมวินัย ในสมัยหลังพุทธปรินิพพานนี้ คือ “เพื่อรักษาและสืบทอดพระธรรมวินัยให้บริสุทธิ์บริบูรณ์สืบต่อไป อันจะทำให้พระพุทธศาสนาดำรงมั่นสิ้นกาลนาน”

2.4.1.2 โครงสร้างของหลักสูตร

ในสมัยหลังพุทธปรินิพพานนี้ พระอรธรรคทายได้มีการแบ่งฐานะในพระพุทธศาสนา ออกเป็น 2 อย่างคือ 1) คันถฐานะ 2) วิปัสสนาฐานะ ดังมีความว่า

“ฐานะนี้คือ การเรียนนิกายหนึ่งก็ดี สองนิกายก็ดี จบพุทธวจนะคือพระไตรปิฎกก็ดี ตามสมควรแก่ปัญญาของตนแล้วทรงจำไว้ กล่าวบอก พุทธวจนะนั้นชื่อว่า คันถฐานะ ส่วนการเริ่มตั้ง ความสิ้นและความเสื่อมไว้ในอัตภาพ ยังวิปัสสนาให้เจริญด้วยอำนาจแห่งการกระทำติดต่อแล้วถือเอา พระอรหัตของภิกษุผู้มีความประพฤติเบาพร้อม ยินดียิ่งแล้วในเสนาสนะอันสงัด ชื่อว่า วิปัสสนาฐานะ”¹⁸⁰

ส่วนการเรียนแบบคันถฐานะนั้น ได้มีวิวัฒนาการโครงสร้างพระพุทธพจน์จากที่ยังไม่ เป็นรูปแบบมากนักมาเป็นการแบ่งพระพุทธพจน์ในรูปแบบต่างๆ ดังในสมันตปาสาทิกากล่าวไว้ว่า

“พระพุทธพจน์แม้ทั้งหมดนี้ทั้งนี้ พึงทราบว่ามีอย่างเดียวกับด้วยอำนาจรส มี 2 อย่างด้วย อำนาจธรรมและวินัย มี 3 อย่าง ด้วยอำนาจปฐมะ มัชฌิมะ ปัจฉิมะ อนึ่ง มี 3 อย่าง ด้วยอำนาจปิฎก มี 5 อย่างด้วยอำนาจนิกาย มี 9 อย่างด้วยอำนาจองค์ มี 84,000 อย่างด้วยอำนาจพระธรรมชั้น”¹⁸¹

1) พระพุทธพจน์มีอย่างเดียวกับด้วยอำนาจรส คือ วิมุตติรส

¹⁷⁹ พระวินัยปิฎก เล่มที่ 1 สมันตปาสาทิกา อรรถกถาพระวินัย มหาวิภังควรรณนา พาหิรินิทานวรรณนา, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2552), หน้า 23-24.

¹⁸⁰ พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 40 ธัมมปทัฏฐกถา อรรถกถาขุททกนิกาย คาถาธรรมบท, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2552), หน้า 12.

¹⁸¹ พระวินัยปิฎก เล่มที่ 1 สมันตปาสาทิกา อรรถกถาพระวินัย มหาวิภังควรรณนา พาหิรินิทานวรรณนา, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2552), หน้า 38.

- 2) พระพุทธพจน์มี 2 อย่าง คือ พระธรรม และ พระวินัย¹⁸²
- 3) พระพุทธพจน์มี 3 อย่าง คือ ปฐมพุทธพจน์ มัชฌิมพุทธพจน์ ปัจฉิมพุทธพจน์ หรือ พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก¹⁸³
- 4) พระพุทธพจน์มี 5 อย่าง คือ ทิฆนิกาย มัชฌิมนิกาย ลังยุตตนิกาย อังคุตตรนิกาย และขุททกนิกาย¹⁸⁴
- 5) พระพุทธพจน์มี 9 อย่าง คือ สุตตะ เคยยะ เวยยาकरणะ คาถา อุทาน อิติวุตตกะ ชาดก อัมภุตธรรม เวทัลละ¹⁸⁵
- 6) พระพุทธพจน์แบ่งเป็นชั้นมี 84,000 พระธรรมชั้น¹⁸⁶

แต่การแบ่งพระพุทธพจน์ที่นิยมใช้กันเป็นมาตรฐานในการเรียนการสอนสมัยหลังพุทธปรินิพพานนั้น คือ แบ่งเป็นไตรปิฎก ซึ่งได้ใช้สืบทอดคำสอนมาจนถึงปัจจุบัน มีดังนี้

¹⁸² เรื่องเดียวกัน, หน้า 39.

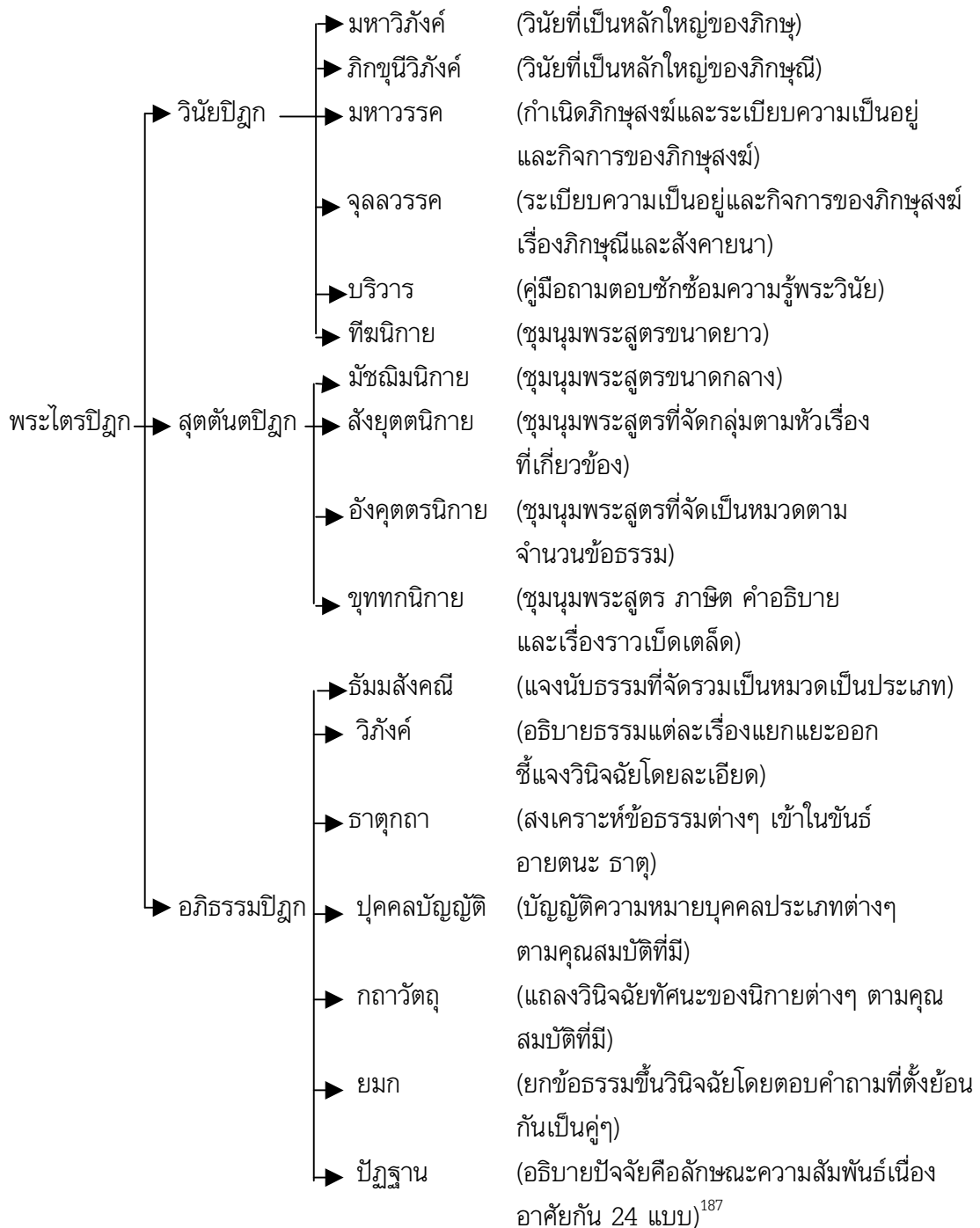
¹⁸³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 39-41.

¹⁸⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 52.

¹⁸⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 54.

¹⁸⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 55.

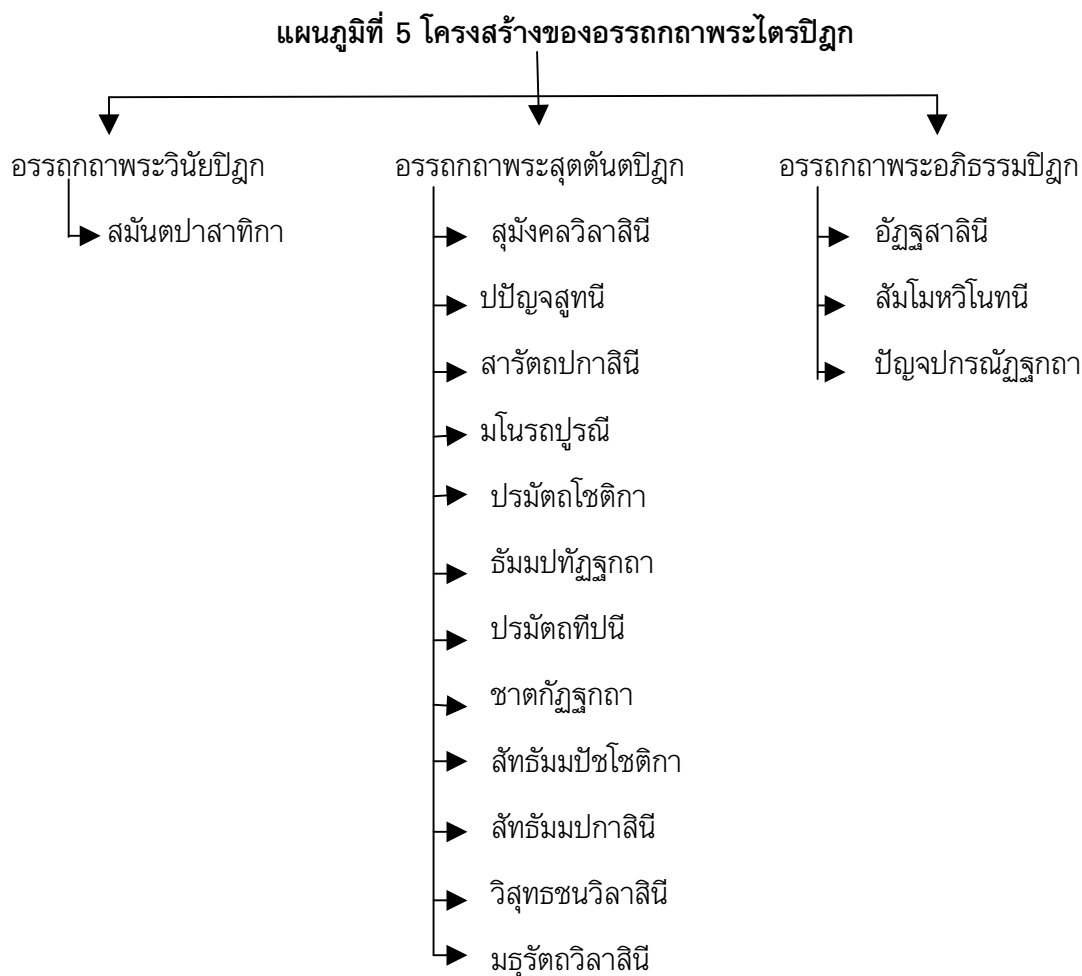
แผนภูมิที่ 4 โครงสร้างของพระไตรปิฎก

เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสแสดงคำสอนคือพระธรรมวินัยแล้ว สาวกทั้งพระสงฆ์และคฤหัสถ์ก็นำหลักธรรมวินัยนั้นไปเล่าเรียนศึกษา คำสอนหรือพระพุทธพจน์ส่วนใดที่อยากต้องการคำอธิบายนอกจากทูลถามจากพระพุทธเจ้าโดยตรงแล้ว ก็มีพระสาวกผู้ใหญ่ที่เป็นอุปัชฌายะหรืออาจารย์คอยแนะนำชี้แจงช่วยตอบข้อสงสัย คำอธิบายและคำตอบที่สำคัญก็ได้รับการทรงจำถ่ายทอดต่อกันมา

¹⁸⁷ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พระไตรปิฎกสิ่งที่ชาวพุทธต้องรู้ หน้า 33.

ควบคู่กับหลักธรรมวินัยที่เป็นแม่บทนั้นๆจากสาวกรุ่นก่อนสู่สาวกรุ่นหลัง ต่อมาเมื่อมีการจัดหมวดหมู่พระธรรมวินัยเป็นพระไตรปิฎกแล้ว คำชี้แจงอธิบายเหล่านั้นก็เป็นระบบและมีลำดับไปตามพระไตรปิฎกด้วย คำอธิบายพระพุทธพจน์หรือคำอธิบายความในพระไตรปิฎกนั้น เรียกว่า อรรถกถา¹⁸⁸ ซึ่งได้ใช้ในการเรียนการสอนในสมัยหลังด้วย มีโครงสร้าง ดังนี้

2.4.1.3 เนื้อหาสาระของหลักสูตร

ในสมัยที่พระพุทธพจน์ยังไม่ได้แบ่งเป็นพระไตรปิฎกก็ได้จัดไว้ในฐานะเป็นแบบแผนไว้ให้ศึกษาตามนั้น จึงน่าจะเรียกว่า เป็นหลักสูตรในสมัยนั้นกว่าได้ และเมื่อพระพุทธพจน์อย่างเดียวกันนี้ได้ถูกจัดแบ่งเป็นหมวดหมู่พระไตรปิฎกจึงตกอยู่ในฐานะคัมภีร์ มีหมายความว่า “หนังสือตำราที่สำคัญทางศาสนา”¹⁸⁹ เพราะในพระไตรปิฎกมิได้มีเพียงพระพุทธพจน์เท่านั้นยังประกอบไปด้วยสาวกภาษาชาติที่อนุโลม

¹⁸⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 48.

¹⁸⁹ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, 2546), หน้า 241.

เข้ากันได้กับพระพุทธพจน์ และได้มีอรรถาธิบายพระพุทธพจน์เพิ่มเติมเพื่อให้ละเอียดชัดเจนยิ่งขึ้น ที่เรียกว่า อรรถกถา นั้น

ทั้งพระพุทธพจน์และคำอธิบายพระพุทธพจน์ล้วนแต่ได้ถูกถ่ายทอดมาตั้งแต่ยุคมุขปาฐะจนมาสู่การจารึกเป็นลายลักษณ์อักษร จึงไม่อาจจะปฏิเสธได้ว่า พระไตรปิฎกและอรรถกถาเป็นเพียงตำราหาใช่หลักสูตรไม่ เพราะหากไม่ใช่หลักสูตรที่กำหนดให้เรียนให้สอนแล้วก็คงจะไม่มีการถ่ายทอดกันมาจนถึงทุกวันนี้

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความเห็นว่า พระไตรปิฎกและอรรถกถา นอกจากจะมีฐานะเป็นตำราหรือคัมภีร์แล้ว เมื่อพิจารณาตามความหมายของคำว่า หลักสูตร หมายถึง “ประมวลวิชาและกิจกรรมต่างๆ ที่กำหนดไว้ในการศึกษาเพื่อวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่ง”¹⁹⁰ แล้ว พระไตรปิฎกและอรรถกถาจึงมีฐานะเป็นหลักสูตรได้ด้วย

เนื้อหาสาระพระไตรปิฎก

เนื้อหาสาระของพระไตรปิฎกสมัยที่ยังใช้วิธีมุขปาฐะในการสืบทอดนั้นยังไม่ได้แบ่งเป็นเล่มเพียงแต่แบ่งตามโครงสร้างเท่านั้น เมื่อมีการจารึกเป็นอักษรแล้วได้พิมพ์เป็นเล่มหนังสือในเวลาต่อมาจึงมีการแบ่งเล่มซึ่งนิยมในประเทศไทยเรานิยมแบ่งเท่ากับจำนวนเวลาที่พระพุทธองค์ทรงสอน เวไนยสัตว์ คือ แบ่งเป็น 45 เล่มเฉพาะภาษาบาลี ส่วนพระไตรปิฎกแปลมีจำนวนเล่มไม่เท่ากัน ในที่นี้จึงอธิบายเนื้อหาย่อตามจำนวนเล่มเพราะถือได้ว่าได้เป็นแบบแผนใช้มาจนถึงปัจจุบัน

พระวินัยปิฎก

ประมวลพระพุทธพจน์หมวดพระวินัย คือพุทธบัญญัติเกี่ยวกับความประพฤติ ความเป็นอยู่ ขนบธรรมเนียม และการดำเนินกิจการต่างๆ ของภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์ แบ่งเป็น 5 คัมภีร์ มี 8 เล่ม

เล่ม 1 มหาวิภังค์ ภาค 1 ว่าด้วยสิกขาบทในปาติโมกข์ฝ่ายภิกษุสงฆ์ (กฎหรือข้อบังคับที่เป็นหลักใหญ่สำหรับพระภิกษุ) 19 ข้อแรก ซึ่งอยู่ในระดับอาบัติหนักหรือความผิดสถานหนัก คือ ปาราชิก 4 สังฆาทิเสส 13 และอนิยต 2

เล่ม 2 มหาวิภังค์ ภาค 2 ว่าด้วยสิกขาบทในปาติโมกข์ฝ่ายภิกษุสงฆ์ข้อที่เหลือซึ่งอยู่ในระดับอาบัติเบาหรือความผิดสถานเบา คือ ตั้งแต่เน็สลักคิยปาจิตตีย์ 30 จนครบสิกขาบท 227 หรือที่มักเรียกกันว่า ศีล 227

เล่ม 3 ภิกขุณีวิภังค์ ว่าด้วยสิกขาบท 311 ของภิกษุณี

เล่ม 4 มหาวรรค ภาค 1 ว่าด้วยสิกขาบทนอกปาติโมกข์ (ระเบียบข้อบังคับทั่วไปเกี่ยวกับความเป็นอยู่และการดำเนินกิจการของภิกษุสงฆ์) ตอนต้น มี 4 ชั้นธกะ (หมวด) คือ เรื่องกำเนิดภิกษุสงฆ์และการอุปสมบท อุโบสถ จำพรรษา และปวารณา

เล่ม 5 มหาวรรค ภาค 2 ว่าด้วยสิกขาบทนอกปาติโมกข์ตอนต้น (ต่อ) มี 6 ชั้นธกะ (หมวด) คือ เรื่องเครื่องนุ่ง เกล็ด กฐิน จีวร นิคกรรม และการทะเลาะวิวาทและสามัคคี

¹⁹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 1272.

เล่ม 6 จุลลวรรค ภาค 1 ว่าด้วยสิกขาบทนอกปาติโมกข์ ตอนปลาย มี 4 ชั้นธกะ คือ เรื่องนิกกรรม ฐานานวรี และการระงับอธิกรณ์

เล่ม 7 จุลลวรรค ภาค 2 ว่าด้วยสิกขาบทนอกปาติโมกข์ตอนปลาย (ต่อ) มี 8 ชั้นธกะ คือ เรื่องข้อบัญญัติปลีกย่อย เรื่องเสนาสนะ สังฆเภท วัตรต่างๆ การงดสวดปาติโมกข์ เรื่องภิกษุณี เรื่องสังคายนา ครั้งที่ 1 และครั้งที่ 2

เล่ม 8 ปรีวาร คู่มือถามตอบข้อความรู้พระวินัย

พระสูตรต้นปิฎก

ประมวลพุทธพจน์หมวดพระสูตร คือ พระธรรมเทศนา คำบรรยายหรืออธิบายธรรมต่างๆที่ตรัสยกย่องให้เหมาะกับบุคคลและโอกาส ตลอดจนบทประพันธ์ เรื่องเล่า และเรื่องราวทั้งหลายที่เป็นชั้นเดิมในพระพุทธศาสนา แบ่งเป็น 5 นิกาย มี 25 เล่ม คือ

1. ทีฆนิกาย (ชุมนุมพระสูตรขนาดยาว) มี 3 เล่ม
2. มัชฌิมนิกาย (ชุมนุมพระสูตรขนาดกลาง) มี 3 เล่ม
3. สังยุตตนิกาย (ชุมนุมพระสูตรที่เกี่ยวกับหัวเรื่องเดียวกัน) มี 5 เล่ม
4. อังคุตตรนิกาย (ชุมนุมพระสูตรที่จัดเป็นหมวดตามจำนวนข้อธรรม) มี 5 เล่ม
5. ขุททกนิกาย (ชุมนุมพระสูตร ภาษิต คำอธิบาย และเรื่องราวเบ็ดเตล็ด) มี 9 เล่ม

1) ทีฆนิกาย

เล่ม 9 สีสันธวรรค มีพระสูตรขนาดยาว 13 สูตร เริ่มด้วยพรหมชาลสูตร (หลายสูตรกล่าวถึงความถึงพร้อมด้วยสีลันธซึ่งบางทีก็จำแนกเป็นจุลศีล มัชฌิมศีล มหาศีล จึงเรียกว่า สีสันธวรรค)

เล่ม 10 มหาวรรค มีพระสูตรขนาดยาว 10 สูตร ส่วนมากชื่อเริ่มด้วย มหา เช่น มหาปรินิพพานสูตร มหาสมยสูตร มหาสติปัฏฐานสูตร เป็นต้น

เล่ม 11 ปาฎิกวรรค (ปาถิกวรรค ก็เรียก) มีพระสูตรขนาดยาว 11 สูตร เริ่มด้วยปาฎิกสูตร หลายสูตรมีชื่อเสียง เช่น จักกวัตติสูตร อัคคัณญสูตร ลิงคาลกสูตร และสังคีติสูตร

2) มัชฌิมนิกาย

เล่ม 12 มูลปนิณาสก์ (บันฑิต) มีพระสูตรขนาดกลาง 50 สูตร บางสูตรอาจจะค้นชื่อ เช่น ธรรมทายาทสูตร ลัมมาทิฏฐิสูตร สติปัฏฐานสูตร รถวินิตสูตร วิมังสกสูตร

เล่ม 13 มัชฌิมปนิณาสก์ (บันฑิตกลาง) มีพระสูตรขนาดกลาง 50 สูตร ที่อาจจะค้นชื่อ เช่น เสขปฏิปทาสูตร ชิวกสูตร อุपालิวาทสูตร อภยราชกุมารสูตร มาคัณทียสูตร รัฏฐุปาลสูตร โพธิราชกุมารสูตร องคฺลิมาลสูตร ธรรมเจตียสูตร วาเสฏฐสูตร

เล่ม 14 อุปริปัญญาสก์ (ปั้นปลาย) มีพระสูตรขนาดกลาง 52 สูตร มีเนื้อหาแตกต่างกันหลากหลาย เช่น เทวทหสูตร โคปกโมคคัลลานสูตร สัมบุตติสูตร มหาจิตตาริสกสูตร อาณาปานสติสูตร กายคตาสติสูตร ภัทเทกรัตตสูตร จูฬกรรมวิงคสูตร สัจจวิงคสูตร ปุณโณวาทสูตร สหายตนวิงคสูตร อินทริยภาวนาสูตร

3) สังยุตตนิกาย

มาร ภิกษุณี พรหมณ์ พระเจ้าโกศล เป็นต้น จัดเป็นเล่ม 15 สคาถวรรค รวมคาถาภาษิตที่ตรัสและกล่าวตอบบุคคลต่างๆ เช่น เทวดากลุ่มเรื่องตามบุคคลแลสถานที่ มี 11 สังยุตต์

เล่ม 16 นิทานวรรค ครึ่งเล่มว่าด้วยเหตุและปัจจัย คือ หลักปัจจุสมุปบาท นอกนั้น มีเรื่องชาติ การบรรลุธรรม สังสารวัฏ ลากลักการะ เป็นต้น จัดเป็น 10 สังยุตต์

เล่ม 17 ชันธวารวรรค ว่าด้วยเรื่องชั้น 5 ในแง่มุมต่างๆ มีเรื่องเบ็ดเตล็ดรวมทั้งเรื่อง สมานิ และทฎฐิตต่างๆ ประปนอยู่บ้าง จัดเป็น 13 สังยุตต์

เล่ม 18 สหายตนวรรค เกือบครึ่งเล่มว่าด้วยอายตนะ 6 ตามแนวไตรลักษณ์ เรื่องอื่นมีเบญจศีล ข้อปฏิบัติให้ถึงอสังขตะ อันตคาทิกทฎฐิต เป็นต้น จัดเป็น 10 สังยุตต์

เล่ม 19 มหาวารวรรค ว่าด้วยโพธิปักขิยธรรม 37 แต่เรียงลำดับเป็นมรรค (พร้อมทั้งองค์ธรรมก่อนมรรค) โพชฌงค์ สติปัฏฐาน อินทริย์ สัมมปธาน พละ อิทธิบาท รวมทั้งเรื่องที่เกี่ยวข้อง เช่น นิวรรณ์ สังโยชน อริยสังจ ฉาน ตลอดถึงองค์คุณของพระโสดาบันและอานิสงส์ของการบรรลุโสดาปัตติผล จัดเป็น 12 สังยุตต์

4) อังคุตตรนิกาย

(ชุมนุมพระสูตรที่เพิ่มจำนวนขึ้นทีละหน่วย คือ ชุมนุมพระสูตรที่จัดรวมเข้าเป็นหมวดๆ เรียกว่า นิบาต หนึ่งๆ ตามลำดับจำนวนหัวข้อธรรมที่เพิ่มขึ้น เริ่มตั้งแต่หมวด 1 , หมวด 2 ฯลฯ ไปจนถึงหมวด 11 รวม 11 นิบาต หรือ 11 หมวดธรรม มี 9,557 สูตร)

เล่ม 20 เอก-ทุก-ตินิกาต ว่าด้วยธรรม หมวด 1 เช่น ธรรมเอกที่ฝึกอบรมแล้วเหมาะแก่การใช้งาน ได้แก่ จิต องค์คุณภายในอันเอกที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ยิ่งใหญ่ ได้แก่ ความไม่ประมาท ฯลฯ รวมทั้งเรื่องเอตทัคคะ หมวด 2 เช่น สุข 2 ลิบสามชุต, คนพาล 2, บัณทิต 2, ปฏิสันถาร 2, ฤทธิ์ 2 ฯลฯ หมวด 3 เช่น มารดาบิดามีฐานะต่อบุตร 3 อย่าง, ความเมา 3, อธิปไตย 3, ลิกขา 3 ฯลฯ

เล่ม 21 จตุกกนิบาต ว่าด้วยธรรมหมวด 4 เช่น อริยธัมม์หรืออารยธรรม 4, พุทธบริษัท 4, ปธาน 4, อคติ 4, จักร 4, สังคหวัตถุ 4 ฯลฯ

เล่ม 22 ปัญจก-ฉกนิบาต ว่าด้วยธรรมหมวด 5 เช่น พละ 5, นิวรรณ์ 5, อภินหัชจเวกขณ 5, นักรบ 5 ฯลฯ และหมวด 6 เช่น สาธาณียธรรม 6, อนุตตริยะ 6, คารวตา 6, อภัพพฐาน 6 ฯลฯ

เล่ม 23 สัตตก-อัฐก-นวกนิบาต ว่าด้วยธรรมหมวด 7 เช่น อริยทรัพย์ 7, อนุสัย 7, อปรีหานิยธรรม 7, สัปปริสธรรม 7, กัลยาณมิตรธรรม 7, ภรรยา 7 ฯลฯ หมวด 8 เช่น โลกธรรม 8, คุณสมบัติของภิกษุที่จะไปเป็นทูต 8, ทาน 8, ทานวัตถุ 8, การบำเพ็ญบุญกิริยาวัตถุ 3 ในระดับต่างๆ 8, สัปปริสทาน 8, ทิฏฐิธัมมิกัลมปรายิกัตถิกรธรรม 8 ฯลฯ และหมวด 9 เช่น อาฆาตวัตถุ 9, อนุப்புพนิโรธ 9, อนุப்புพวิหาร 9, นิพพานทันตา 9 ฯลฯ

เล่ม 24 ทสก-เอกทสกนิบาต ว่าด้วยธรรม หมวด 10 เช่น สังโยชน์ 10, สัญญา 10, นาถกรณธรรม 10, วัฑฒิธรรม 10 ฯลฯ และหมวด 11 เช่น ธรรมที่เกิดต่อกันตามธรรมดา ไม่ต้องเจตนา 11, อานิสงส์เมตตา 11 ฯลฯ

ในอังคุตตรนิกายมีข้อธรรมหลากหลายลักษณะ ตั้งแต่ที่ภุชฌัมมิกัตถะถึงปรมัตถะ ทั้งสำหรับบรรพชิตและสำหรับคฤหัสถ์ กระจายกันอยู่โดยเรียงตามจำนวน

5) ขุททกนิกาย

ชุมนุมพระสูตร คาถาภาษิต คำอธิบาย และเรื่องราวเบ็ดเตล็ดที่จัดเข้าในสีนิกายแรกไม่ได้ 15 คัมภีร์

เล่ม 25 รวมคัมภีร์ย่อย 5 คือ

- 1) ขุททกปาฐะ รวมบทสวดย่อยๆ เช่น มงคลสูตร รตนสูตร กรณียเมตตสูตร
- 2) ธรรมบท บทแห่งธรรม หรือบทร้อยกรองเอ่ยเอื้อนธรรมมี 423 คาถา
- 3) อุทาน พระสูตรแสดงคาถาพุทธอุทาน มีความนำเป็นร้อยแก้ว 80 เรื่อง
- 4) อิตติวุตตกะ พระสูตรที่ไม่ขึ้นต้นด้วย “เอวมฺ เม สุตฺ” แต่เชื่อมความเข้าสู่คาถาด้วยคำว่า “อิตติ วุจฺจติ” รวม 112 สูตร

5) สุตตนิบาต ชุมนุมพระสูตรชุดพิเศษ ซึ่งเป็นคาถาล้วนหรือมีร้อยแก้ว เฉพาะส่วนที่เป็นความนำ รวม 71 สูตร

เล่ม 26 มีคัมภีร์ย่อย 4 ซึ่งเป็นบทประพันธ์ร้อยกรองคือคาถาล้วน ได้แก่

- 1) วิมานวัตถุ เรื่องผู้เกิดในสวรรค์อยู่วิมาน เล่าการทำความดีของตนในอดีตที่ทำให้ได้ไปเกิดเช่นนั้น 85 เรื่อง
- 2) เปตวัตถุ เรื่องเปรตเล่ากรรมชั่วในอดีตของตน 51 เรื่อง
- 3) เถรคาถา คาถาของพระอรหันเถระ 264 รูป ที่กล่าวแสดงความรู้สึกสงบประณีตในการบรรลุธรรม เป็นต้น
- 4) เถรีคาถา คาถาของพระอรหันต์เถรี 73 รูป ที่กล่าวแสดงความรู้สึกเช่นนั้น

เล่ม 27 ซาดก ภาค 1 รวมบทร้อยกรองคือคาถาแสดงคติธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสเมื่อครั้งเป็นพระโพธิสัตว์ในอดีตชาติ และมีคาถาภาษิตของผู้อื่นปนอยู่บ้าง ภาคแรก ตั้งแต่เรื่องที่มีคาถาเดียว(เอกนิบาต)ถึงเรื่องมี 40 คาถา(จัดตาฬีสนิบาต) รวม 525 เรื่อง

เล่ม 28 ซาดก ภาค 2 รวมคาถาอย่างในภาค 1 นั้นเพิ่มอีก แต่เป็นเรื่องอย่างยาว ตั้งแต่เรื่องมี 50 คาถา (ปัญญาสนิบาท) ถึงเรื่องมีคาถามากมาย (มหานิบาท) จบลงด้วยมหาเวสสันดรซาดก ซึ่งมี 1,000 คาถา ภาคนี้มี 22 เรื่อง บรรจบทั้งสองภาค เป็น 547 ซาดก

เล่ม 29 มหานิทเทศ ภาษิตของพระสารีบุตรอธิบายขยายความพระสูตร 16 สูตร ในอัฐกัฏฐวรรคแห่งสุดตนิบาท

เล่ม 30 จุฬนิทเทศ ภาษิตของพระสารีบุตรอธิบายขยายความพระสูตร 16 สูตร ในปารายนวรรค และชัคควิสถาณสูตร ในอุรควรรคแห่งสุดตนิบาท

เล่ม 31 ปฏิสัมภิตามรรค ภาษิตของพระสารีบุตร อธิบายข้อธรรมที่ลึกซึ้งต่างๆ เช่น เรื่องญาณ ทิฏฐิ อานาปาน อินทริย์ วิโมกข์ เป็นต้น อย่างพิสดารเป็นทางแห่งปัญญาแตกฉาน

เล่ม 32 อปทาน ภาค 1 บทประพันธ์ร้อยกรอง (คาถา) แสดงประวัติพระอรหันต์ โดยเฉพาะในอดีตชาติ เริ่มด้วยพุทธอปทาน (ประวัติของพระพุทธเจ้า) ปัจเจกพุทธอปทาน (เรื่องราวของพระปัจเจกพุทธเจ้า) ต่อด้วยเถรอปทาน (อดีตประวัติแห่งพระอรหันต์เถระ) เริ่มตั้งแต่พระสารีบุตร พระมหาโมคคัลลานะ พระมหากัสสปะ พระอนุรุทธ ฯลฯ พระอานนท์ ต่อเรื่อยไปจนจบภาค 1 รวม 410 รูป

เล่ม 33 อปทาน ภาค 2 คาถาประพันธ์แสดงอดีตประวัติพระอรหันต์เถระต่ออีกจนถึงรูปที่ 550

ต่อนั้นเป็นเถรอปทาน แสดงเรื่องราวของพระอรหันต์เถรี 40 เรื่อง เริ่มด้วยพระเถรีที่ไม่คันทาม 16 รูป ต่อด้วยพระเถรีที่สำคัญ คือ พระมหาปชาบดีโคตมี พระเขมา พระอุบลวรรณา พระปฏาจารา ฯลฯ พระยโสธรา และท่านอื่นๆ ครั้นจบอปทานแล้ว ท้ายเล่ม 33 นี้มีคัมภีร์ พุทธวงส์ เป็นคาถาประพันธ์แสดงเรื่องของพระพุทธเจ้าในอดีต 24 พระองค์ที่พระพุทธเจ้าพระองค์ปัจจุบันเคยได้ทรงเฝ้าและได้รับพยากรณ์ จนถึงประวัติของพระองค์เอง รวมเป็นพระพุทธเจ้า 25 พระองค์ จบแล้วมีคัมภีร์สั้นๆ ชื่อ จรียาปิฎก เป็นท้ายสุด แสดงพุทธจรียาในอดีตชาติ 35 เรื่องที่มีแล้วในซาดก แต่เล่าด้วยคาถาประพันธ์ใหม่ ซึ่งตัวอย่างการบำเพ็ญบารมีบางข้อ

ซุททุกนิบาตนี้ เมื่อมองโดยภาพรวม ก็เห็นลักษณะที่กล่าวว่าเป็นที่ชุมนุมของคัมภีร์ปลีกย่อยเบ็ดเตล็ด คือ แม้จะมีถึง 5 คัมภีร์รวมได้ถึง 9 เล่ม แต่มีเพียงเล่มแรกเล่มเดียว (25) ที่หนักในด้านเนื้อหาหลักธรรมแต่ก็เป็นคัมภีร์เล็กๆในเล่มเดียวมีถึง 5 คัมภีร์ ทุกคัมภีร์มีความสำคัญและลึกซึ้งมาก อีก 3 เล่ม (28-29-30) คือ นิทเทศ และปฏิสัมภิตามรรคแม้จะแสดงเนื้อหาธรรมโดยตรง แต่ก็เป็นคำอธิบายของพระสาวก (พระสารีบุตร) ที่ไขความพุทธพจน์ที่มีอยู่แล้วในคัมภีร์ข้างต้น (ถือได้ว่าเป็นต้นแบบของอรรถกถา) ที่เหลือจากนั้นอีก 8 คัมภีร์ ล้วนเป็นบทประพันธ์ร้อยกรองที่มุ่งความไพเราะงดงามให้เร้าความรู้สึก เช่น เสริมศรัทธา เป็นต้น คือ เล่ม 26 วิมานวัตถุ เปตวัตถุ เถรคาถา เถรีคาถา เล่าประสบการณ์ความรู้สึก และคติของคนดี คนชั่ว ตลอดจนพระอรหันต์สาวกที่จะเป็นตัวอย่าง แบบอย่างสำหรับเร้าให้เกิดความรู้สึกสังเวช เตือนใจ และเร้ากำลังใจ ให้ละความชั่ว ทำความดี และเพียรบำเพ็ญอริยมรรค เล่ม 27-28 ซาดก แสดงคติธรรมที่สั่งสอนและเร้าเตือนให้กำลังใจจากการบำเพ็ญบารมีของพระพุทธเจ้าเอง เล่ม 32-33 อปทาน พุทธวงส์ จรียาปิฎก เป็นบทร้อยกรอง

บรรยายประวัติ ปฏิปทา และจริยา ของพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้าและพระอรหันตสาวก ในแนวของวรรณศิลป์ที่ละเอียดประณีตและจรรโลงศรัทธาในพระรัตนตรัย

พระอภิธรรมปิฎก

ประมวลพุทธพจน์หมวดพระอภิธรรม คือ หลักธรรมและคำอธิบายที่เป็นเนื้อหาวิชา ล้วนๆไม่เกี่ยวข้องกับบุคคลหรือเหตุการณ์ แบ่งเป็น 7 คัมภีร์ มี 12 เล่ม ดังนี้ 1) อัมมสังคณี 2) วิภังค์ 3) ธาตุกถา 4) ปุคคลบัญญัติ 5) กถาวัตถุ 6) ยมก 7) ปฏฐาน

เล่ม 34 สังคณี ต้นเล่มแสดงมาติกา (แม่บท) อันได้แก่บทสรุปแห่งธรรมทั้งหลายที่จัดเป็นชุดๆมีทั้งชุด 3 เช่น จัดทุกสิ่งทุกอย่างประดามีเป็นกุศลธรรม อกุศลธรรม อัพยาทธรรม ชุดหนึ่ง เป็นอดีตธรรม อนาคตธรรม ปัจจุบันธรรม ชุดหนึ่ง ฯลฯ และชุด 2 เช่น จัดทุกสิ่งทุกอย่างเป็นสังขตธรรม อสังขตธรรม ชุดหนึ่ง โลกียธรรม โลกุตตรธรรม ชุดหนึ่ง เป็นต้น รวมทั้งหมดมี 164 ชุด หรือ 164 มาติกา ต่อจากนั้น ซึ่งเป็นเนื้อหาส่วนสำคัญของคัมภีร์นี้เป็นคำวิไลชญา ขยายความมาติกาที่ 1 เป็นตัวอย่าง แสดงให้เห็นกุศลธรรม อกุศลธรรม และอัพยาทธรรม ที่กระจายออกไปในแง่ของจิต เจตสิก รูป และนิพพาน ท้ายเล่มมีอีก 2 บท แต่ละบทแสดงคำอธิบายย่อหรือคำจำกัดความข้อธรรมทั้งหลายในมาติกาที่กล่าวถึงข้างต้นจนครบ 164 มาติกาได้คำจำกัดความข้อธรรมใน 2 บทต่างแนวกันเป็น 2 แบบ แต่บทท้ายจำกัดความไว้เพียง 122 มาติกา

เล่ม 35 วิภังค์ ยกหลักธรรมสำคัญขึ้นมาแจกแจง แยกแยะ อธิบายกระจายออกให้เห็นทุกแง่ และวินิจฉัยจนชัดเจนจบไปเป็นเรื่องๆ รวมอธิบายทั้งหมด 18 เรื่อง คือ ชั้น 5 आयตนะ 12 ธาตุ 18 อริยสัจ 4 อินทรีย์ 22 ปฏิจลสมุปบาท สติปฏฐาน 4 สัมมปปธาน 4 อิทธิบาท 4 โพชฌงค์ 7 มรรคมีองค์ 8 ฌาน อัปปมัญญา ศิล 5 ปฏิสัมภทา 4 ญาณประเภทต่างๆ และเบ็ดเตล็ดว่าด้วยอกุศลธรรมต่างๆอธิบายเรื่องใด ก็เรียกว่า วิภังค์ ของเรื่องนั้น เช่น อธิบายชั้น 5 ก็เรียกชั้นวิภังค์ เป็นต้น รวมมี 18 วิภังค์

เล่ม 36 มี 2 คัมภีร์ คือ ธาตุกถา นำข้อธรรมในมาติกาทั้งหลายและข้อธรรมอื่นๆอีก 125 อย่าง มาจัดเข้าในชั้น 5 आयตนะ 12 และธาตุ 18 ว่าข้อใดจัดเข้าได้หรือไม่ได้อย่างไร และบุคคลบัญญัติ บัญญัติความหมายของชื่อที่ใช้เรียกบุคคลต่างๆตามคุณธรรม เช่นว่า โสตาบัน ได้แก่ “บุคคลผู้ละสังโยชน 3 ได้แล้ว” ดังนี้ เป็นต้น

เล่ม 37 กถาวัตถุ คัมภีร์ที่พระโมคคัลลีสบุตรติสสเถระ ประธานการสังคายนาครั้งที่ 3 เรียบเรียงขึ้นเพื่อแก้ความเห็นผิดของนิกายต่างๆในพระพุทธศาสนาครั้งนั้นซึ่งได้แตกแยกกันออกไปแล้วถึง 18 นิกาย เช่น ความเห็นว่า พระอรหันต์เสื่อมจากอรหัตผลได้ เป็นพระอรหันต์พร้อมกับการเกิดได้ ทุกอย่างเกิดจากกรรม เป็นต้น ประพันธ์เป็นคำปูลงฉาวิไลชญา มีทั้งหมด 219 กถา

เล่ม 38 ยมก ภาค 1 คัมภีร์ยมกนี้อธิบายหลักธรรมสำคัญให้เห็นความหมายและขอบเขตอย่างชัดเจน และทดสอบความรู้อย่างลึกซึ้ง ด้วยวิธีตั้งคำถามย้อนกันเป็นคู่ๆ (ยมก แปลว่า คู่) เช่น ถามว่า “ธรรมทั้งปวงที่เป็นกุศล เป็นกุศลมูล หรือว่า ธรรมทั้งปวงที่เป็นกุศลมูลเป็นกุศล”, “รูปทั้งหมดเป็นรูปชั้นหรือว่ารูปชั้นทั้งหมดเป็นรูป”, “ทุกขทั้งหมดเป็นทุกขสัจหรือว่าทุกขสัจทั้งหมดเป็นทุกข” หลักธรรมที่นำมาอธิบายในเล่มนี้มี 7 คือ มูล (เช่น กุศลมูล) ชั้น 5 आयตนะ ธาตุ สัจจะ สังขาร

อนุสัย ถ้ามตบอธิบายเรื่องใด ก็เรียกว่า ยมก ของเรื่องนั้นๆ เช่น มุขยมก ชั้นธยมก เป็นต้น เล่มนี้ จึงมี 7 ยมก

เล่ม 39 ยมก ภาค 2 ถ้ามตบอธิบายหลักธรรมเพิ่มเติมจากภาค 1 อีก 3 เรื่อง คือ จิตตยมก ธรรมยมก (กุศล-อกุศล-อภัยพาทธรรม) อินทริยยมก บรรจบเป็น 10 ยมก

เล่ม 40 ปฏฐาน ภาค 1 คัมภีร์ปฏฐาน อธิบายปัจจัย 24 โดยพิสดาร แสดงความสัมพันธ์อิงอาศัยเป็นปัจจัยแก่กันแห่งธรรมทั้งหลายในแง่ด้านต่างๆธรรมที่นำมาอธิบายก็คือ ข้อธรรมที่มีในมาติกา คือแม่บทหรือบทสรุปธรรม ซึ่งกล่าวไว้แล้วในต้นคัมภีร์สังคณินันตนเอง แต่อธิบายเฉพาะ 122 มาติกาแรกที่เรียกว่า อภิธรรมมาติกา ปฏฐานเล่มแรกนี้ อธิบายความหมายของปัจจัย 24 เป็นการปูพื้นฐานความเข้าใจเบื้องต้นก่อน จากนั้นจึงเข้าสู่เนื้อหาของเล่ม คือ อนุโลมติกปฏฐาน อธิบายความเป็นปัจจัยแก่กันแห่งธรรมทั้งหลายในแม่บทชุด 3 (ติกมาติกา) โดยปัจจัย 24 นั้น เช่นว่า กุศลธรรมเป็นปัจจัยแก่กุศลธรรมโดยอุปนิสสยปัจจัยอย่างไร กุศลธรรมเป็นปัจจัยแก่อกุศลธรรมโดยอุปนิสสยปัจจัยอย่างไร อกุศลธรรมเป็นปัจจัยแก่กุศลธรรมโดยอุปนิสสยปัจจัยอย่างไร กุศลธรรมเป็นปัจจัยแก่อกุศลธรรมโดยอารัมมณปัจจัยอย่างไร ฯลฯ ฯลฯ (เล่มนี้อธิบายแต่ในเชิงอนุโลม คือ ตามนัยปกติ ไม่อธิบายตานัยปฏิเสธ จึงเรียกว่า อนุโลมปฏฐาน)

เล่ม 41 ปฏฐาน ภาค 2 อนุโลมติกปฏฐาน ต่อ คือ อธิบายความเป็นปัจจัยแก่กันแห่งธรรมทั้งหลายในแม่บทชุด 3 ต่อจากเล่ม 40 เช่น อดีตธรรมเป็นปัจจัยแก่ปัจจุบันธรรมโดยอารัมมณปัจจัย (พิจารณารูป เสียง เป็นต้น ที่ดับเป็นอดีตไปแล้ว ว่าเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา เกิดความโทมนัสขึ้น ฯลฯ) เป็นต้น

เล่ม 42 ปฏฐาน ภาค 3 อนุโลมทุกปฏฐาน อธิบายความเป็นปัจจัยแก่กันแห่งธรรมทั้งหลายในแม่บทชุด 2 (ทุกมาติกา) เช่น โลภียธรรมเป็นปัจจัยแก่โลภียธรรม โดยอารัมมณปัจจัย (รูปายตนะ เป็นปัจจัยแก่จักขุวิญญาณ ฯลฯ) ดังนี้ เป็นต้น

เล่ม 43 ปฏฐาน ภาค 4 อนุโลมทุกปฏฐาน ต่อ

เล่ม 44 ปฏฐาน ภาค 5 ยังเป็นอนุโลมปฏฐาน แต่อธิบายความเป็นปัจจัยแก่กันแห่งธรรมทั้งหลายในแม่บทต่างๆ ข้ามชุดกันไปมาประกอบด้วย อนุโลมทุกติกปฏฐาน ธรรมในแม่บทชุด 2 (ทุกมาติกา) โยงกับธรรมในแม่บทชุด 3 (ติกมาติกา) เช่น อธิบาย “กุศลธรรมที่เป็นโลกุตตรธรรมเป็นปัจจัยแก่กุศลธรรมที่เป็นโลกียธรรม โดยอธิปัตปัจจัย” เป็นอย่างไร เป็นต้น อนุโลมติกทุกปฏฐาน ธรรมในแม่บทชุด 3 (ติกมาติกา) โยงกับธรรมในแม่บทชุด 2 (ทุกมาติกา) อนุโลมติกติกปฏฐาน ธรรมในแม่บทชุด 3 (ติกมาติกา) โยงกับธรรมในแม่บทชุด 3 (ติกมาติกา) โยงระหว่างต่างชุดกัน เช่น อธิบายว่า “กุศลธรรมที่เป็นอดีตธรรม เป็นปัจจัยแก่อกุศลธรรมที่เป็นปัจจุบันธรรม” เป็นอย่างไร เป็นต้น อนุโลมทุกทุกปฏฐาน ธรรมในแม่บทชุด 2 (ทุกมาติกา) กับธรรมในแม่บทชุด 2 (ทุกมาติกา) โยงระหว่างต่างชุดกัน เช่น ชุดโลกียะโลกุตตระ กับชุดสังขตะอสังขตะ เป็นต้น

เล่ม 45 ปฏฐาน ภาค 6 เป็นปัจจนียปฏฐาน คือ อธิบายความเป็นปัจจัยแก่กันแห่งธรรมทั้งหลายอย่างเล่มก่อนๆ นั้นเอง แต่อธิบายแง่ปฏิเสธ แยกเป็น ปัจจนียปฏฐาน คือ ปัจจนีย (ปฏิเสธ) + ปัจจนีย (ปฏิเสธ) เช่นว่า ธรรมที่ไม่ใช่กุศล อาศัยธรรมที่ไม่ใช่กุศลเกิดขึ้นโดยเหตุปัจจัย

เป็นอย่างไร อนุโลมปัจฉินิยมปฏิฐาน คือ อนุโลม + ปัจฉินิยม (ปฏิเสธ) เช่นว่า อาศัยโลกิยธรรม ธรรมที่ไม่ใช่โลกุตตรธรรม เกิดขึ้นโดยเหตุปัจจัย เป็นอย่างไร ปัจฉินิยานุโลมปฏิฐาน คือ ปัจฉินิยม (ปฏิเสธ) + อนุโลม เช่นว่า อาศัยธรรมที่ไม่ใช่กุศล ธรรมที่เป็นอกุศล เกิดขึ้นโดยเหตุปัจจัยเป็นอย่างไร และในทั้ง 3 แบบนี้ แต่ละแบบ จะอธิบายโดยใช้ธรรมในแม่บทชุด 3 แล้วต่อด้วยชุด 2 แล้วข้ามชุดระหว่างชุด 2 กับ ชุด 3/ ชุด 3 กับ ชุด 2/ชุด 3 กับ ชุด 3/ชุด 2 กับ ชุด 2 จนครบทั้งหมดเหมือนกัน ดังนั้นแต่ละแบบจึงแยกชอยละเอียดยออกไปเป็น ดิกทุก-ทุกดิก-ดิกทุก-ดิกดิก-ทุกทุก ตามลำดับ เขียนให้เต็มเป็น ปัจฉินิยมดิกปฏิฐาน ปัจฉินิยมทุกปฏิฐาน ปัจฉินิยมทุกดิกปฏิฐาน ฯลฯ ดังนี้เรื่อยไปจนถึงท้ายสุดคือ ปัจฉินิยานุโลมทุกทุกปฏิฐาน¹⁹¹

เนื้อหาสาระของอรรถกถา

- 1) สมันตปาสาทิกา เรียบเรียงโดยพระพุทธโฆสะ อธิบายพระวินัยปิฎกทั้งหมด
- 2) สุมังคลวิลาสินี เรียบเรียงโดยพระพุทธโฆสะ อธิบายพระสุตตันตปิฎกในส่วนที่มณีกาย
- 3) ปปัญจสุทนี เรียบเรียงโดย พระพุทธโฆสะ อธิบายพระสุตตันตปิฎกในส่วนมัชฌิมนิกาย
- 4) สารัตถปกาลินี เรียบเรียงโดย พระพุทธโฆสะ อธิบายพระสุตตันตปิฎกในส่วนสังยุตตนิกาย
- 5) มโนรณปุรณี เรียบเรียงโดย พระพุทธโฆสะ อธิบายพระสุตตันตปิฎกในส่วนอังคุตตรนิกาย
- 6) ปรมัตถโชติกา เรียบเรียงโดย พระพุทธโฆสะ อธิบายพระสุตตันตปิฎกในส่วนขุททกปาฐะ, สุตตนิบาต
- 7) ธัมมปทัฏฐกถา เรียบเรียงโดย พระพุทธโฆสะ อธิบายพระสุตตันตปิฎกในส่วนธรรมบท
- 8) ปรมัตถทีปนี เรียบเรียงโดย พระธรรมปาละ อธิบายพระสุตตันตปิฎกในส่วนอุทาน, อิติวุตตกะ, วิมานวัตถุ, เปตวัตถุ, เถรคาถา, เถรีคาถา, จรียาปิฎก
- 9) ชาตักัฏฐกถา เรียบเรียงโดย พระพุทธโฆสะ อธิบายพระสุตตันตปิฎกในส่วนชาดก
- 10) สัทธัมมปัชโชติกา เรียบเรียงโดย พระอุปเสนะ อธิบายพระสุตตันตปิฎกในส่วนนิตเทส
- 11) สัทธัมมปกาลินี เรียบเรียงโดย พระมหานาม อธิบายพระสุตตันตปิฎกในส่วนปฏิสัมภิทามัคค์

¹⁹¹ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พระไตรปิฎกสิ่งที่ชาวพุทธต้องรู้, หน้า 34-48.

- 12) วิสุทธชนวิลาสินี ไม่ปรากฏชื่อผู้เรียบเรียง อธิบายพระสูตรต้นปิฎกในส่วน
อปทาน
- 13) มจรูตถวิลาสินี เรียบเรียงโดย พระพุทธทศตะ อธิบายพระสูตรต้นปิฎกใน
ส่วนพุทธวงศ์
- 14) อัญญุสสาลินี เรียบเรียงโดย พระพุทธโฆสะ อธิบายพระอภิธรรมปิฎกในส่วน
ธัมมสังคณี
- 15) สัมโมหวิโนทนี เรียบเรียงโดย พระพุทธโฆสะ อธิบายพระอภิธรรมปิฎกใน
ส่วนวิภังค์
- 16) ปัญจปรภณัญญุกถา เรียบเรียงโดย พระพุทธโฆสะ อธิบายพระอภิธรรมปิฎก
อีก 5 คัมภีร์ที่เหลือ

นอกจากนี้ ยังมีคัมภีร์ที่เกิดหลังยุคอรรถกถาที่ได้มีการสังคายนาครั้งที่ 7 ในลังกา ซึ่งได้
ใช้ในการเรียนการสอนเช่นเดียวกัน มีทั้งคัมภีร์ที่อยู่ในสายเดียวกับอรรถกถา คือเป็นคัมภีร์ที่อธิบาย
พระไตรปิฎก และอธิบายอรรถกถา และอธิบายกันเอง เป็นขั้นๆต่อกันไป และมีทั้งคัมภีร์นอกสายพระ
ไตรปิฎก เช่น ตำนานหรือประวัติและไวยากรณ์ เป็นต้น คัมภีร์เหล่านี้ มีชื่อเรียกแยกประเภทต่างกัน
ออกไปหลายอย่าง ส่วนคัมภีร์ที่อยู่ในสายเดียวกับอรรถกถา ได้แก่ ฎีกา ที่เป็นคัมภีร์อธิบายอรรถกถาอีก
ทอดหนึ่ง และอนุฎีกา ที่เป็นคัมภีร์อธิบายฎีกาอีกทอดหนึ่ง ส่วนคัมภีร์ชื่ออย่างอื่นนอกนี้ก็มีหลายประเภท
บางที่ท่านเรียกรวมๆ ว่า ตัฟพินิมุต แปลว่า คัมภีร์ที่พ้นหรือนอกเหนือจากนั้น¹⁹²

2.4.2 ด้านปัจจัยเบื้องต้น

2.4.2.1 คณาจารย์ของหลักสูตร

คณาจารย์ผู้สอนยังคงมีรูปแบบและคุณสมบัติหน้าที่เหมือนสมัยพุทธกาล ที่สืบทอดกัน
มาจากรุ่นสู่รุ่นโดยแบ่งเป็นสายตามพระไตรปิฎก ในสมันตปาสาทิกา กล่าวไว้โดยสังเขป มีดังนี้

1. สายพระวินัยปิฎก มีการสืบทอดกันมาโดยลำดับ คือ 1) พระอุบาลี 2) พระทาสก
เถระ 3) พระโสณกเถระ 4) พระสิคควเถระ 5) พระโมคคลีบุตร ติสสเถระ ดังมีความว่า

“ท่านอุบาลีเรียนเอาวงศ์ ระเบียบประเพณี พระวินัย ต่อพระพักตร์พระผู้มีพระภาคเจ้า
แล้วให้ตั้งอยู่ในหทัยของภิกษุเป็นอันมาก จริ่งอยู่ บรรดาบุคคลผู้เรียนเอาวินัยวงศ์ในสำนักของท่าน
นั้นแล้วถึงความเป็นผู้ฉลาดสามารถในพระวินัย ผู้ที่เป็นปุถุชน พระโสดาบัน พระสกทาคามี และพระ
อนาคามี กำหนดนับไม่ถ้วน ที่เป็นพระชีณาสพได้มีจำนวน 1,000 รูป”¹⁹³

¹⁹² เรื่องเดียวกัน, หน้า 52.

¹⁹³ พระวินัยปิฎก เล่มที่ 1 สมันตปาสาทิกา อรรถกถาพระวินัย มหาวีถังควรรณนา พาหิรินิทานวรรณนา,
(กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2552), หน้า 59-60.

2. สายพระสูตรตันตปิฎก มีสืบทอดกันมาโดยแบ่งเป็นแผนก คือ

1) มอบให้พระอานนท์ท่องจำสั่งสอนที่ฆนิกาย

2) มอบให้ภิกษุทั้งหลายของพระสารีบุตรท่องจำชฌิมนิกาย

3) มอบให้พระมหากัสสปะท่องจำสั่งยุตตนิกาย

4) มอบให้พระอนูรุทธ์ท่องจำอังคุตตรนิกาย ส่วนขุททกนิกายไม่ได้กล่าวไว้ว่ามอบเป็นหน้าที่ของใคร¹⁹⁴

3. สายพระอภิธรรมปิฎก สืบทอดกันมาโดยลำดับ คือ

1) พระสารีบุตร 2) พระภิกขุ 3) พระโสภิตะ 4) พระปิยชาลี 5) พระปิยปาละ 6) พระปิยทัสสี 7) พระโกสิยปุตตะ 8) พระลัคคะ 9) พระสันเทหะ 10) พระโมคคัลลินบุตร 11) พระติสสทัตตะ 12) พระธัมมิมะ 13) พระทาสกะ 14) พระโสณกะ 15) พระเวระตะ

ตามรายนามที่กล่าวมาทั้ง 3 สายนี้ สืบต่อมาเพียงชั่ว 235 ปีเท่านั้น ต่อจากนั้นยังมีรายนามอีกมากซึ่งนับแต่แฝดศาสนาไปในลังกาแล้ว

2.4.2.2 คุณสมบัติของผู้เข้าศึกษา

คุณสมบัติของผู้เข้าศึกษายังคงเป็นไปตามรูปแบบสมัยพุทธกาล

2.4.2.3 วัตถุประสงค์การศึกษา

ระยะแรกใช้วัตถุประสงค์ทั่วไปเหมือนสมัยพุทธกาล ภายหลังเมื่อมีการจารึกพระไตรปิฎกจึงได้มีตำราเพิ่มมาเป็นวัตถุประสงค์ศึกษาด้วย

2.4.2.4 ตำราเรียน

แม้ว่าในสมัยหลังพุทธปรินิพพานได้มีการสังคายนาพระธรรมวินัยเป็นหมวดหมู่มาตรฐานแล้ว แต่ก็ยังคงใช้วิธีเรียนแบบ मुखปาฐะ เหมือนสมัยพุทธกาลมาจนกระทั่งพระธรรมวินัยได้จารึกลงใบลานเป็นลายลักษณ์อักษรที่เรียกว่า โปตถกาโรปะนะ¹⁹⁵ นับจากนั้นมาจึงได้มีการเริ่มใช้เป็นตำราเรียนแต่ก็ยังไม่แพร่หลายมากนักในระยะแรกเพราะตำราหายากมาก

2.4.2.5 สถานที่เรียน

วัดยังเป็นสถานที่เรียนพระพุทธศาสนาสำหรับพระภิกษุสามเณรและพุทธบริษัทตลอดมาตามที่เราพบหลักฐานทางประวัติศาสตร์ต่างๆที่แสดงให้เห็นว่าวัดเป็นสถานที่เรียน ยกตัวอย่างเช่นการใช้วัดเป็นสถานที่ทำสังคายนาพระธรรมวินัยหลายครั้ง เป็นต้นว่า วาฬการาม เมืองเวสาลี แคว้นวัชชี ประเทศอินเดียใช้ทำสังคายนาครั้งที่ 2, อโศการาม เมืองปาฏลิบุตร ประเทศอินเดียใช้ทำสังคายนา

¹⁹⁴ พระสูตรตันตปิฎก เล่มที่ 11 สุมังคลวิสาลินี อรรถกถาที่ฆนิกาย สีลขันธวรรค. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2552), หน้า 76-78.

¹⁹⁵ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พระไตรปิฎกสิ่งที่ชาวพุทธต้องรู้ หน้า 20.

ครั้งที่ 3, อนุสาวรีย์เมืองอนุราชปุระ ประเทศศรีลังกาใช้ทำสังคายนาครั้งที่ 4 เป็นต้น ดังนั้น วัดจึงได้ชื่อว่าเป็นศูนย์กลางการศึกษาโดยตลอด

เมื่อพระพุทธศาสนาเริ่มขยายกว้างขึ้น การศึกษาก็ขยายไปตามวัดต่างๆด้วยซึ่งวัดเหล่านี้ก็เป็นสาขาของวัดใหญ่อีกทีหนึ่ง ในเวลาต่อมาวัดจึงได้พัฒนาไปสู่ระบบมหาวิทยาลัย ดังมีคำกล่าวว่

“มหาวิทยาลัยนาลันทา เป็นที่รวมของวัดเป็นอันมาก เพราะในสมัยนั้น วัดที่รวมกันหลายๆวัดเรียกว่า มหาวิทยาลัย”¹⁹⁶

ในอินเดีย มีมหาวิทยาลัยที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จัก เช่น มหาวิทยาลัยวัลลภี ซึ่งเป็นมหาวิทยาลัยที่ใหญ่ที่สุดของภิกษุฝ่ายเถรวาท และมหาวิทยาลัยนาลันทา เป็นมหาวิทยาลัยที่ใหญ่ที่สุดของภิกษุฝ่ายมหายาน ส่วนในลังกาก็มี มหาวิทยาลัยที่อนุราชปุระ และอภัยคีรีวิหาร เป็นต้น

2.4.3 ด้านกระบวนการ

2.4.3.1 การจัดและวิธีการศึกษา

การจัดการศึกษาสมัยหลังพุทธปรินิพพานนี้ ในช่วงแรกที่ยังไม่ได้บันทึกคำสอนลงในใบลานก็ใช้วิธีการท่องจำเหมือนเดิม แต่ได้มีการแบ่งหน้าที่กันค่อนข้างจะชัดเจนและเป็นทางการ ซึ่งเป็นไปตามมติในที่ประชุมสังคายนาในครั้งที่ 1 ในสมัยคัลลวีสาลินีได้กล่าวการแบ่งหน้าที่กันเอาไว้ว่า

“แม้ในเวลาเสร็จการสังคายนาวินัยปิฎก...พระธรรมสังคาคหกเถระทั้งหลายได้มอบท่านพระอุบาลีให้ไปสอนลูกศิษย์ของท่าน”¹⁹⁷

“พระธรรมสังคาคหกเถระทั้งหลาย สังคายนาบาลีประมาณ 64 ภาณวาร ประดับด้วยสูตร 34 สูตร จัดเป็น 3 วรรคอย่างนี้ คือ มหาวรรคต่อจากศีลขันธวรรคนั้น ปาฏิกวรรคต่อจากมหาวรรคนี้ แล้วกล่าวว่า นิกายนี้ชื่อที่ขนิทาย แล้วมอบท่านพระอาณนทีให้ไปสอนลูกศิษย์ของท่าน

ต่อจากการสังคายนาคัมภีร์ที่ขนิทายนั้น พระธรรมสังคาคหกเถระทั้งหลายได้สังคายนามัชฌิมนิกาย ประมาณ 80 ภาณวาร แล้วมอบแก่นิสิตของพระธรรมเสนาบดีสารีบุตรเถระว่า ท่านทั้งหลายจงบริหารคัมภีร์มัชฌิมนิกายนี้

ต่อจากการสังคายนาคัมภีร์มัชฌิมนิกายนั้น พระธรรมสังคาคหกเถระทั้งหลายได้สังคายนาสังยุตตนิกาย ประมาณ 100 ภาณวาร แล้วมอบแก่พระมหากัสสปเถระให้ไปสอนลูกศิษย์ของท่าน

ต่อจากการสังคายนาคัมภีร์สังยุตตนิกายนั้น พระธรรมสังคาคหกเถระทั้งหลายได้สังคายนาอังกุตตรนิกาย ประมาณ 120 ภาณวาร แล้วมอบแก่พระอนุรุทธเถระให้ไปสอนลูกศิษย์ของท่าน”

¹⁹⁶ เอส.ดัตต์, การศึกษาในพระพุทธศาสนา, แปลโดย อมร โสภณวิเชษฐวงศ์, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2543), หน้า 18.

¹⁹⁷ พระสูตรต้นตปิฎก เล่มที่ 11 สมัยคัลลวีสาลินี อรรถกถาที่ขนิทาย ศีลขันธวรรค, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2552), หน้า 76.

ต่อจากการสังคายนาคัมภีร์อังคุตตรนิกายนั้น พระอรหันต์ 500 องค์ ได้สังคายนาพระ
อภิธรรม...”¹⁹⁸

จากข้อความนั้น เราจะเห็นว่า พระธรรมวินัยได้ถูกแบ่งออกเป็น 3 สาย คือ สายพระวินัย
สายพระสูตร และสายพระอภิธรรม ในแต่ละสายก็มีการจารึกคำสอนลงในใบลานในปี พ.ศ. 433 หรือบางแห่งว่า พ.ศ. 450
ซึ่งในระหว่างนั้นก็ยังมีอรรถกถาเพิ่มเข้ามาด้วย

ในสมัยต่อมา มีการเรียนการสอนก็ได้พัฒนาเป็นรูปแบบมากขึ้น เช่น มีการแบ่งเป็น
คณะ คือ สุตตันตินิกคณะ (พวกที่เชี่ยวชาญในพระสุตตันตปิฎก) อภิธัมมิกคณะ (พวกที่เชี่ยวชาญใน
อภิธรรมปิฎก) วินยคคณะ (พวกที่เชี่ยวชาญในพระวินัยปิฎก) นอกจากนี้ยังมีการแบ่งเป็นระดับชั้น ซึ่ง
ในแต่ละชั้นก็มีการกำหนดหลักสูตรไว้อย่างเรียบร้อย ดังนี้

ภิกษุในระดับชั้นต้น เรียกว่า นิสสยมุจจนกะ คือ พระที่บวชได้ครบ 5 พรรษาแล้ว จะ
ต้องท่องให้ได้ขึ้นใจอย่างน้อย 2 มาติกา และควรจะรู้ทั้ง 4 ภาณวาร แห่ง พระสุตตันตปิฎก ทั้งนี้เพื่อ
จะได้เอาไปเทศน์ในวันอุโบสถ สูตรสำคัญบางสูตร เช่น อังธกวินทสูตร มหาราทุโลวาทสูตร และอัม
พัฏฐสูตร ก็ต้องเตรียมไว้เพื่อใช้สนทนากับผู้ที่มาเยี่ยม ค่านุโมทนา 3 แบบ ก็ต้องท่องให้ได้เพื่อใช้สวด
อนุโมทนาในโอกาสพิเศษ จะต้องมีความรู้ขั้นมูลฐานตลอดจนหัวข้อกรรมฐานที่จะนำไปสู่ความเป็นพระ
อรหันต์อีกด้วย ทั้งหมดนี้พระต้องศึกษาก่อนจึงจะได้รับอนุญาตให้จาริกไปได้อย่างเสรี และอยู่อิสระได้

ภิกษุในระดับชั้นที่สอง เรียกว่า ปริสุปฏิฐาปะกะ ได้แก่ ผู้ที่มีพรรษาครบ 10 แล้วและมี
ความรู้อย่างน้อยสองวิภังค์แห่งพระวินัยอย่างขึ้นใจทีเดียว มิฉะนั้นก็สามารถท่องวิภังค์นี้พร้อมกับอีก 3
วิภังค์ให้ได้และจะต้องรู้วิสัย กรรมฐาน และชั้นธกวัตถุ ถ้าเป็นมัชฌิมภิกษุ ก็ต้องรู้มูลปณาสกใน
50 สูตรแรกแห่งมัชฌิมนิกาย ถ้าเป็นทิฆภิกษุ ก็ต้องรู้มหารวรรค คือ 10 สูตรแห่งวรรคที่ 2 ของทีฆ
นิกาย ถ้าเป็นสังยุตตภิกษุ ก็ต้องรู้ 3 ตอนแรกแห่งสังยุตตนิกาย ถ้าเป็นอังคุตตรภิกษุ ก็ต้องรู้ครึ่ง
แรกหรือครึ่งหลังของอังคุตตรนิกาย มิฉะนั้นก็ต้องเรียนตั้งแต่ตอนต้นถึงตอนที่ 3 คือ ดิกนิบาต ถ้าเป็น
ชาตภิกษุ ก็ต้องเรียนชาตภิกษุพร้อมทั้งอรรถกถาทั้งหมด ต่ำกว่านี้ไม่ได้ ภิกษุรูปใดมีความเชี่ยวชาญใน
คัมภีร์เหล่านี้แล้ว ก็ถือว่าเป็น พหุสูตร จะได้รับพิจารณาให้เป็นผู้สอนที่ประชุม และจะได้ชื่อว่าเป็นทิสา
ปาโมกข์สามารถไปในที่ทุกหนทุกแห่งได้ตามต้องการ

ภิกษุในระดับชั้นสูงสุด เรียกว่า ภิกษุโนวาทกะ คือ ผู้สอนภิกษุณี จะต้องศึกษาพระไตร
ปิฎก พร้อมทั้งอรรถกถาก่อน มิฉะนั้นก็ต้องรู้อรรถกถาแห่งนิกายใดนิกายหนึ่งในบรรดานิกายทั้ง 4 เป็น
อย่างดี ซึ่งโดยวิธีนี้จะทำให้สามารถอธิบายนิกายอื่นๆได้ ในบรรดาอภิธรรมทั้ง 7 คัมภีร์จะต้องรู้อรรถ
กถาแห่งอภิธรรมให้ได้ 4 คัมภีร์ เพราะจะทำให้สามารถอธิบายคัมภีร์ที่เหลือได้ ส่วนวินัยปิฎกพร้อมทั้ง
อรรถกถานั้นจะต้องรู้ดีทั้งหมด ภิกษุรูปใดศึกษาได้เช่นนี้ก็ได้รับการยกย่องให้เป็น ภิกษุโนวาทกะ คือ
ผู้สอนภิกษุณีได้¹⁹⁹

¹⁹⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 78.

¹⁹⁹ จานงค์ ทองประเสริฐ, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในลังกา แปลจาก *History of Buddhism in Ceylon*, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพฯ : สหธรรมิก, 2547), หน้า 324-326.

ส่วนวิธีการศึกษานั้น ในวัดจะจัดให้มีการเรียนการสอนทั้งตอนเช้า ตอนบ่าย และตอนเย็นขึ้นอยู่กับปฏิบัติศาสนกิจเป็นที่เรียบร้อยแล้วจึงเป็นเวลาเรียนโดยมีทั้งการท่องจำ และการฟังบรรยายทั่วไป ยกตัวอย่าง เช่น ท่านธัมมรักขิตเถระ แห่งตุลาธารบรรพต ณ โรหณชนบท ท่านได้จัดเป็นตารางสอนไว้ว่า นักศึกษาต้องไปท่องคัมภีร์ต่อหน้าอาจารย์ในตอนกลางคืน ซึ่งอาจารย์จะอธิบายให้ฟังทุกวัน ส่วนชาวบ้านที่สนใจก็จะสร้างมหาณทพหน้าที่พัก แล้วมาฟังคำบรรยายเหล่านี้เป็นประจำ²⁰⁰

จากที่กล่าวมา ไม่ว่าจะเป็นการเรียนการสอนแบบมุขปาฐะหรือไปดถกหาโรปะนะก็ตาม ก็ยังเน้นการท่องจำเป็นสำคัญซึ่งขึ้นอยู่กับว่าจะท่องจากอาจารย์หรือท่องจากใบลานเท่านั้น

2.4.3.2 การวัดผลและการประเมินผลการศึกษา

วัดและประเมินผลจากการท่องจำได้ตามที่กำหนดไว้ในสาขานั้นๆหรือในระดับชั้นนั้นๆ ตามที่กล่าวไว้แล้ว

2.4.4 ด้านผลผลิต

2.4.4.1 การสำเร็จการศึกษา

ดังที่กล่าวมาแล้ว การเรียนการสอนพระพุทธพจน์สมัยหลังพุทธกาลนี้ ได้แบ่งเป็นสาย กล่าวคือ แบ่งเป็นสายพระวินัย สายพระสูตร และสายพระอภิธรรม ในแต่ละสายก็จะมีแบ่งเรียนย่อยออกไปอีก การสอบวัดผลสมัยนั้นก็คงใช้การจำได้เป็นหลักโดยให้ผู้เรียนสวดให้อาจารย์ฟัง ผู้ที่ผ่านการสอบตามเกณฑ์ที่สายนั้นๆได้กำหนดไว้แล้ว ก็จะถือว่าเป็นผู้สำเร็จการศึกษาตามที่สาขานั้นกำหนด และเนื่องจากในสมัยก่อนไม่ได้มีการมอบปริญญาบัตรเหมือนปัจจุบัน แต่มีตำแหน่งที่ใช้เรียกผู้ทรงพระพุทธพจน์ในสมัยนั้นตามสายที่เรียน ดังนี้

1) สายพระวินัยปิฎก จะต้องสามารถทรงพระวินัยได้ เรียกว่า วินัยธร แปลว่า ผู้ทรงวินัย ใช้เรียก ภิกษุผู้ชำนาญวินัย ซึ่งในสมัยพุทธกาล พระอุบาลีเถระ ได้รับยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่าเป็นผู้เลิศกว่าพระวินัยธรทั้งหลาย²⁰¹

2) สายพระสุตตันตปิฎก ซึ่งแบ่งเป็น 4 สาขาย่อย คือ

(1) ทิฆนิกาย ผู้เรียนจะต้องจำสูตรในทิฆนิกายจนสามารถสวดได้ทั้งหมด จึงเรียกว่า ทิฆภาณกะ แปลว่า ผู้สวดทิฆนิกาย

(2) มัชฌิมิกาย จะต้องจำสูตรในมัชฌิมิกายจนสามารถสวดได้ทั้งหมด เรียกว่า มัชฌิมภาณกะ แปลว่า ผู้สวดมัชฌิมิกาย

(3) สัจยุตตนิกาย จะต้องจำสูตรในสัจยุตตนิกายจนสามารถสวดได้ทั้งหมด เรียกว่า สัจยุตตภาณกะ แปลว่า ผู้สวดสัจยุตตนิกาย

²⁰⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 326.

²⁰¹ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ เอส.อาร์. พรินติ้ง แมสโปรดักส์), หน้า 230.

(4) อังคุตตรนิกาย จะต้องจำสูตรในอังคุตตรนิกายจนสามารถสวดได้ทั้งหมด เรียกว่า อังคุตตรภาณกะ แปลว่า ผู้สวดอังคุตตรนิกาย

ส่วนในขุททกนิกายท่านมิได้กล่าวไว้ แต่หากผู้เรียนจำได้ทั้ง 4 นิกาย ก็จะเรียกว่า จตุนิกาย ภาณกะ

ผู้ที่สามารถทรงพระสูตรได้นั้น มักจะเรียกกันว่า พระธัมมธร หรือจะเรียกเป็นแต่ละแผนกไป เช่น

3) สายพระอภิธรรมปิฎก ก็จะต้องทรงจำได้ทั้งหมดเช่นเดียวกัน

นอกจากนี้ ก็ยังมีผู้ที่เรียนจบทั้งสามปิฎกสามารถจดจำได้ทั้งหมด ก็เป็นผู้ทรงพระไตรปิฎก

เนื่องจากสมัยก่อนไม่ได้มีปริญญาบัตรแสดงให้ทราบว่า ผู้เรียนจบอะไร จบสาขาใด แต่ก็จะเป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไปว่า ผู้จบวินัย จะเรียกกันว่า พระวินัยธร ผู้จบพระสูตร เรียกว่า พระธรรมธร หรือจะเรียกตามแผนก เป็น พระทีฆภาณกาจารย์บ้าง มัชฌิมภาณกาจารย์บ้าง เป็นต้น และ ผู้ทรง อภิธรรม ก็จะเรียกว่า มาติกาธร ดังมีปรากฏในพระพุทธพจน์ว่า

“ภิกษุเหล่าใด เป็นพหูสูต เล่าเรียนจบคัมภีร์ ทรงธรรม ทรงวินัย ทรงมาติกา ภิกษุเหล่านั้น ไม่เอาใจใส่บอกสอนสูตรแก่ผู้อื่น เมื่อภิกษุเหล่านั้นล่วงลับไป สูตรก็ขาดมูล ไม่มีที่อาศัยสืบไป นี่เป็น ธรรมประการที่ 3 ย่อมเป็นไปเพื่อความเลอะเลือนอันตรธานไปแห่งพระสังฆธรรม”²⁰²

ในสมัยต่อมา เมื่อมีรถรถกาก็ให้จำรถรถกไว้ด้วย แต่เนื่องจากการทรงจำของผู้เรียนได้ ลดลงก็ได้มีการลดบทเรียนลงด้วย โดยไม่ได้ให้ศึกษาทั้งหมด แต่แบ่งเป็นชั้นซึ่งในแต่ละชั้นก็ได้มี กำหนดกฎเกณฑ์ไว้ต่างหาก ตามที่ได้กล่าวไว้แล้วในเรื่องการจัดและวิธีการศึกษา

2.5 การเรียนการสอนพระพุทธศาสนาในประเทศไทย

พระพุทธศาสนาได้เข้ามาสู่ดินแดนอันเป็นที่ตั้งของประเทศไทยในปัจจุบัน เมื่อประมาณ พ.ศ. 236 สมัยเดียวกันกับลังกา ภายหลังจากการสังคายนาครั้งที่ 3 ณ โอศการาม เมืองปาฏลีบุตร ประเทศอินเดีย เป็นเวลา 1 ปี โดยพระเจ้าอโศกมหาราชและพระมหาโมคคัลลิตตสเถระผู้เป็นองค์ประธานในการ สังคายนาครั้งนั้น ได้ส่งพระสมณทูตออกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในนานาประเทศโดยแบ่งเป็น 9 สาย ส่วนสายที่ 8 ได้ส่งมายังสุวรรณภูมิ ดังมีความว่า

“แลพระมหาโมคคัลลิตตสเถระเจ้า ได้ส่งพระโสณเถระ แลพระอุตตรเถระเจ้าไปสุวรรณภูมิ แล้ว ลังว่า พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญทั้ง 2 เมื่อไปถึงสถานที่นั้นแล้วจงประดิษฐานพระพุทธศาสนาในรัฐนั้น”²⁰³

²⁰² พระสูตรตันตปิฎก เล่มที่ 35 อังคุตตรนิกาย จตูกกนิบาต สุตตสูตร(กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราช วิทยาลัย, 2552), หน้า 398.

²⁰³ สมเด็จพระวันรัตน์ วัดพระเชตุพน ในรัชกาลที่ 1, สังคีตยวงศ์พงศาวดารเรื่องสังคายนาพระธรรมวินัย. แปลโดย พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาลอักษรณ) เปริยัญ, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่ห้างหุ้นส่วนจำกัดศิพร, 2521), หน้า 66. (คณะสงฆ์วัดพระเชตุพนจัดพิมพ์ถวายเป็นธรรมบรณการโดยเสด็จพระราชกุศลในงานพระราชทานเพลิงศพ พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (กมลเถระ) วัดพระเชตุพน ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 1 เมษายน พุทธศักราช 2521)

พระพุทธศาสนาที่เข้ามาในสุวรรณภูมิครั้งนั้น จึงมักเรียกกันว่า พระพุทธศาสนาเถรวาทแบบอโศก²⁰⁴

ส่วนพระพุทธศาสนาที่คนไทยเรานับถืออยู่ในปัจจุบันนี้ เป็นพระพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกาวงศ์ ที่กรุงสุโขทัยได้รับมาจากประเทศศรีลังกาผ่านทางนครศรีธรรมราช ซึ่งมีเหตุการณ์และความ เป็นมาพอสรุป ได้ดังต่อไปนี้

เมื่อ พ.ศ. 1697 – 1730 พระเจ้าปรักรมพาทูที่ 1 ทรงเป็นมหาราชที่สำคัญที่สุดองค์หนึ่งของลังกา ทรงปกครองบ้านเมืองได้สงบเรียบร้อย ในด้านการพระศาสนาทรงชำระพระศาสนาให้บริสุทธิ์ และยังคงสงฆ์ที่แตกกันในครั้งสมัยพระเจ้าวฤฏคามนีอภัยให้รวมเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้อีกครั้งหนึ่ง พระองค์ทรงสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช ปกครองสงฆ์ทั้งประเทศเป็นครั้งแรก ทรงสร้างวัดวาอาราม เป็นยุคที่มีศิลปกรรมงดงาม ลังกาจึงได้กลายเป็นศูนย์กลางการศึกษาพระพุทธศาสนาที่ปรากฏชื่อเสียงเกียรติคุณแพร่ไปทั่วได้มีพระสงฆ์และนักปราชญ์เดินทางจากประเทศใกล้เคียงเพื่อมาศึกษาพระพุทธศาสนาในลังกาแล้วนำไปเผยแพร่ในประเทศของตนเป็นอันมาก พระสงฆ์จากพุกามและมอญก็ได้เดินทางไปศึกษาพระธรรมวินัยและบวชแปลงใหม่ในคณะสงฆ์ลังกา นี้ จากนั้นพระสงฆ์ผู้ ออกบวชแปลงใหม่ได้พาพระสงฆ์ลังกากลับเมืองพุกามและมอญ แล้วได้ตั้งคณะสงฆ์ลังกาวงศ์ขึ้นจนได้รับความเลื่อมใสศรัทธาจากประชาชนในเมืองทั้งสอง ต่อมาพระสงฆ์ชาวลังกาชื่อ ราชูล ได้จาริกจากเมืองพุกามมาตั้งคณะสงฆ์ลังกาวงศ์ขึ้นที่เมืองนครศรีธรรมราชและสร้างศรัทธาให้กับประชาชนจนพระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์เจริญรุ่งเรืองมากในนครศรีธรรมราช²⁰⁵

เมื่อประมาณ พ.ศ. 1800 อาณาจักรพุกามและกัมพูชาเสื่อมอำนาจลง ชนชาติไทยตั้งตัวเป็นอิสระขึ้นโดยพ่อขุนบางกลางหาว ได้ปราบดาภิเษกเป็นปฐมกษัตริย์ก่อตั้งราชวงศ์สุโขทัยขึ้น ทรงมีพระนามว่า พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ ในระหว่างรัชสมัยพ่อขุนศรีอินทราทิตย์มาถึงรัชสมัยพ่อขุนรามคำแหง (พ.ศ. 1800 – 1822) ประชาชนในกรุงสุโขทัยได้นับถือพระพุทธศาสนาเถรวาทที่มีมาแต่เดิม รวมทั้งมหายานที่รับผ่านจากประเทศจีนมาตั้งแต่สมัยพระเจ้ามิ่งดี นอกจากนี้ยังมีการนับถือศาสนาพราหมณ์และนับถือผีด้วย²⁰⁶

เมื่อมาถึงรัชสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราชเสด็จขึ้นครองราชย์ (พ.ศ. 1822 - 1841) พระองค์ได้ทรงสดับกิตติศัพท์พระสงฆ์ที่ไปศึกษาที่ลังกาแล้วกลับมาสอนอยู่ที่นครศรีธรรมราช มีความรอบรู้พระธรรมวินัยจบพระไตรปิฎกและมีวัตรปฏิบัติน่าเลื่อมใส จึงได้อาราธนา พระมหาเถรสังฆราช จากเมืองนครศรีธรรมราชขึ้นมาตั้งสำนักและเผยแผ่ ณ วัดอรัญญิกในกรุงสุโขทัย ดังมีความตอนหนึ่งในศิลาจารึกว่า

“เบื้องตะวันตกเมืองสุโขทัยนี้ มีอรัญญิก พ่อขุนรามคำแหงกระทำไอยทานแก่มหาเถรสังฆราชปราชญ์เรียนจบปิฎกไตรหลวงกว่าปู่ครูในเมืองนี้ ทุกคนลูกแต่เมืองศรีธรรมราชมา”²⁰⁷

²⁰⁴ พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต), พระพุทธศาสนาในเอเชีย, (กรุงเทพฯ : ธรรมสภา, 2540), หน้า 143.

²⁰⁵ พระเมธีธรรมการณ (ประยูร ธมฺมจิตโต), ระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ไทย, พิมพ์ครั้งที่ 7, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2536), หน้า 4.

²⁰⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 1.

²⁰⁷ กรมศิลปากร, จารึกสมัยสุโขทัย, (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2526), หน้า 13-14. (พิมพ์เนื่องในโอกาสฉลอง 700 ปีลายสือไทย พุทธศักราช 2526)

พระพุทธศาสนาสมัยนี้ จึงถูกเรียกชื่อตามแหล่งที่มาว่า พระพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกาวงศ์²⁰⁸ ซึ่งเป็นพระพุทธศาสนาแบบที่คนไทยส่วนใหญ่นับถือมาจนถึงปัจจุบัน

หลังจากที่พระองค์ทรงนำพระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์จากนครศรีธรรมราชมาประดิษฐานไว้ ณ กรุงสุโขทัยแล้ว พระองค์ยังได้ศึกษาจนมีความรอบรู้หลักธรรมในพระศาสนาและเอาพระทัยใส่ในการอบรมสั่งสอนพลนิกรของพระองค์โดยได้ทรงปลูกดงตาลให้ประดิษฐานพระแท่นมนังคศิลา กลางดงตาลนั้น ในวันธรรมสวนะโปรดให้พระมหาเถระขึ้นนั่งแสดงธรรมแก่อุบาสกผู้จำศีล ส่วนในวันอื่นๆพระองค์เสด็จขึ้นทรงอบรมข้าราชการและประชาชนเอง²⁰⁹ ดังความในศิลาจารึกว่า

“1214 ศก ปีมะโรง พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองศรีสุพรรณาลัยสุโขทัยนี้ ปลูกไม้ตาลนี้ได้ลิบลิ่ เข้าจึงให้ช่างฟันขดานหินตั้งระหว่างกลางไม้ตาลนี้ วันเดือนดับเดือนเฎกแปดวัน วันเดือนเต็ม เดือนข้างแปดวัน ฟุ้งปู่ครู เถร มหาเถระขึ้นนั่งเหนือขดานหินสุดธรรมแก่อุบาสก ฟุ้งท่วยจำศีล ผิใช้วันสุดธรรม พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองศรีสุพรรณาลัยสุโขทัยขึ้นนั่งเหนือขดานหินให้ฟุ้งท่วยลูกเจ้าลูกขุน ฟุ้งท่วยถือบ้านถือเมือง”²¹⁰

เมื่อมาถึงรัชสมัยพระมหาธรรมราชาลิไท (พ.ศ. 1897 - 1919) นับว่าพระพุทธศาสนาลังกาวงศ์ในยุคนี้เจริญรุ่งเรืองมาก พระองค์ตรัสนิมนต์พระมหาสวามีสังฆราช(สุนนมมหาเถระ) มาจากลังกา และได้เสด็จออกผนวชชั่วคราวถือเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์แรกของไทยที่ออกผนวชในระหว่างครองราชย์ พระองค์ทรงรอบรู้ในภาษามคธและทรงศึกษาพระไตรปิฎกแตกฉานรวมทั้งคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาต่างๆ ถึงกับสามารถพระราชนิพนธ์ “เตภูมิกถา” (ไตรภูมิพระร่วง) โดยทรงรวบรวมจากหลักฐานที่มาต่างๆจากอรรถกถา ฎีกา ปกรณ์วิเศษรวม 30 คัมภีร์ แสดงให้เห็นว่า การศึกษาพระปริยัติธรรมในสมัยนั้นรุ่งเรืองมาก นอกจากนั้นทรงสร้างปราสาทราชมณฑิยรสถาน แล้วทรงเผด็จสงฆ์ให้เข้าไปเรียนพระไตรปิฎกในบริเวณมหาปราสาทนั้น ทรงรับภาระสั่งสอนศีลธรรมแก่ประชาชนเพิ่มเข้าในราชกิจด้วย

คณะสงฆ์ลังกาวงศ์นั้นนิยมพำนักอยู่ในป่าตั้งวัดห่างไกลจากตัวเมือง คณะนี้จึงมีชื่อเรียกว่า คณะอรัญญวาสี หมายถึง คณะสงฆ์ที่อยู่ป่าเน้นหนักไปในทางวิปัสสนาธุระ ส่วนคณะสงฆ์เดิมนิยมตั้งวัดอยู่ในละแวกบ้านจึงมีชื่อเรียกว่า คณะคามวาสี หมายถึง คณะสงฆ์ที่อยู่ใกล้บ้านเป็นสายพระนักวิชาการที่เน้นไปในการศึกษาพระปริยัติธรรม²¹¹

และอีกสมัยหนึ่งที่สำคัญมากคือ สมัยล้านนา ซึ่งเป็นอาณาจักรไทยอีกแห่งหนึ่งที่ตั้งตนขึ้นร่วมสมัยกับอาณาจักรสุโขทัยและอยุธยาตอนต้น (พ.ศ. 1824 - 2121)²¹² พระพุทธศาสนาในสมัยนี้เจริญรุ่งเรืองมากซึ่งในสมัยพระเจ้ากือนาหรือดือนา (พ.ศ. 1898 - 1928)²¹³ ได้ทรงส่งราชทูตทูลขออาราธนาพระสังฆราชสุนนเถระจากพระเจ้าลิไท มาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในล้านนาถือเป็นการเริ่มต้น

²⁰⁸ พระราชวรมณี, ปรัชญาการศึกษาไทย, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, 2528), หน้า 342.

²⁰⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 345.

²¹⁰ กรมศิลปากร, จารึกสมัยสุโขทัย, หน้า 16-17.

²¹¹ พระเมธีธรรมภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตโต), ระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ไทย, หน้า 6.

²¹² พระราชวรมณี, ปรัชญาการศึกษาไทย, หน้า 374.

²¹³ พระธรรมปิฎก (ประยูร ปยุตโต), พระพุทธศาสนาในอาเซียน, หน้า 148.

พระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ในล้านนา ทรงโปรดให้สร้างวัดบุปผารามมหาวิหาร(วัดสวนดอก)มอบถวายแด่พระสุนทรและที่สำคัญยิ่งคือในรัชสมัยพระเจ้าติโลกราช (พ.ศ. 1978 - 2030)²¹⁴ ซึ่งตรงกับรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ แห่งกรุงศรีอยุธยา มีเหตุการณ์สำคัญเกี่ยวกับการศึกษา ดังนี้

ประมาณ พ.ศ. 1990 พระเจ้าติโลกราชเสด็จออกผนวชชั่วคราว ณ วัดป่าแดง

พ.ศ. 1998 พระสงฆ์คณะหนึ่ง มีพระญาณคัมภีร์ พระเมธีกร พระศีลวงค์ เป็นต้น ได้รับพระราชูปถัมภ์ไปศึกษาและดูการพระศาสนาในประเทศลังกา และเมื่อกลับได้นำต้นศรีมหาโพธิ์มาด้วยพระองค์ให้สร้างพระอารามถวายชื่อ วัดโพธาราม (วัดเจ็ดยอด)

พ.ศ. 2020 โปรดอาราธนาพระสงฆ์ประชุมสังคายนาพระไตรปิฎกที่วัดโพธารามหรือวัดเจ็ดยอดนั้นเป็นเวลา 1 ปีนับเป็นการสังคายนาครั้งแรกของประเทศไทย และเป็นครั้งที่ 8 ของโลก แล้วสร้างหอมณเฑียรธรรมขึ้นไว้เก็บพระไตรปิฎกด้วย²¹⁵

ต่อมาในรัชสมัยพระเจ้าพระเมืองแก้ว (พ.ศ. 2038 - 2068)²¹⁶ ได้มีพระสงฆ์เป็นปราชญ์แต่งคัมภีร์ภาษาบาลีขึ้นหลายท่านจนอาจกล่าวได้ว่า เป็นยุคที่การศึกษาภาษาบาลีในถิ่นนี้เจริญถึงขีดสุด คัมภีร์ภาษาบาลีเท่าที่พบว่าแต่งในล้านนาไทยแทบว่าทั้งหมดเป็นของแต่งเสร็จในรัชกาลนี้ จะก่อนหลังบ้างก็เพียงไม่กี่ปี ถ้าจะมียกเว้นว่าแต่งก่อนหลังนั้นนานบ้าง ก็เห็นแต่รัตนพิมวงค์คัมภีร์เดียว²¹⁷ พระสงฆ์ผู้เป็นปราชญ์ทางภาษาบาลีที่รจนาคัมภีร์บาลีขึ้นตามหลักฐานมีดังนี้

พระสิริมงคลจารย์ แต่งมังคลัตถทีปนี เวสสันดรทีปนี จักกวาหทีปนี สังขยาปกาสฏีกา

พระญาณกิตติ แต่งคัมภีร์โยชนาวินัย โยชนาอภิธรรม เป็นต้น

พระรัตนปัญญา แต่ง คัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะและชินกาลมาลีปกรณ์

พระโพธิรังสี แต่งคัมภีร์จามเทวีวงศ์

พระนันทาจารย์ แต่งคัมภีร์สารัตถสังคหะ

พระสุวรรณรังสี แต่งคัมภีร์ปฐมสมโพธิสังเขป เป็นต้น สันนิษฐานกันว่า *ปัญญาสชาดก* ก็แต่งในยุคนี้²¹⁸

สมัยอยุธยา (พ.ศ. 1893 - 2310) ความนับถือพระพุทธศาสนาไม่สู้ไ่มไปในหลักธรรมชั้นสูงนัก โดยมากสนใจมุ่งไปแต่เรื่องการบุญการกุศล บำรุงพระสงฆ์ สร้างวัดวาอาราม ปูชนียสถานปูชนียวัตถุ พิธีกรรม การบำเพ็ญจิตภาวนาก็เน้นไปข้างความหลังคักดีลึทธิอิทธิทธิปาฏิหาริย์ มีเรื่องไสยศาสตร์ อาถรรพณ์เข้ามาปะปนเป็นอันมากโดยเฉพาะในช่วงปลายสมัยปรากฏหลักฐานว่า มีความเชื่อหมกหมุ่น

²¹⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 149.

²¹⁵ พระราชวรมุนี, *ปรัชญาการศึกษาไทย*, หน้า 378.

²¹⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 375.

²¹⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 378.

²¹⁸ พระธรรมปิฎก (ประยูร ปยุตโต), *พระพุทธศาสนาในเอเชีย*, หน้า 150.

ในเรื่องโชคกลางและไสยศาสตร์มากซึ่งแสดงถึงความไม่สงบของเหตุการณ์บ้านเมือง และอาจจะเป็นสาเหตุของความอ่อนแอของชาติได้อย่างหนึ่ง ต่อมากรุงศรีอยุธยาก็ได้เสียแก่พม่าเมื่อ พ.ศ. 2310²¹⁹

ในส่วนของการศึกษาพระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยา ยังคงเป็นแบบสุโขทัยคือ วัดยังคงเป็นศูนย์การศึกษาพระพุทธศาสนาเช่นเดิมโดยมีวังให้การอุปถัมภ์อันจะเห็นได้จากในรัชกาล สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ. 1991 - 2031) ทรงถวายพระราชวังเป็นวัดและสละราชสมบัติออกผนวชใน พ.ศ. 2008 ต่อมาในปี พ.ศ. 2027 ทรงโปรดให้พระราชโอรสและพระราชนัดดาผนวชเป็นสามเณรอาจจะนับได้ว่าเป็นต้นประเพณีการบวชเรียนของพวกเขาเจ้านาย ขุนนาง ข้าราชการ เพราะถือว่าการบวชเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา และสมัยนี้ได้เกิดวรรณคดีพระพุทธศาสนาขึ้น ได้แก่ มหาชาติคำหลวง

การบวชเรียนอันเป็นประวัติของการศึกษาพระพุทธศาสนาในประเทศไทยยังคงสืบทอดมาถึงรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม(พ.ศ. 2163 - 2171) พระองค์ทรงอุปถัมภ์บำรุงการศึกษาพระพุทธศาสนาอย่างมาก ดังปรากฏในหนังสือพระราชพงศาวดารว่า

“...ได้ทรงศึกษาพระปริยัติธรรมชำนาญมาตั้งแต่ยังทรงผนวช ครั้นเมื่อเสด็จขึ้นเถลิงถวัลราชสมบัติทรงพระราชศรัทธาเสด็จออกบวชหนังสือพระภิกษุสามเณรที่พระที่นั่งจอมทองสามหลังเนื่องๆ”²²⁰

และทรงโปรดให้ราชบัณฑิตเป็นอาจารย์บวชหนังสือพระ การศึกษาในสมัยนี้นอกจากให้วังเป็นเป็นที่เล่าเรียนแล้วยังดำเนินเรื่องการสอนด้วย

ความนิยมในการบวชเรียนได้รับการอุปถัมภ์ตามลำดับจนถึงสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. 2199 - 2231) พระองค์มีพระราชศรัทธามากทรงอุปถัมภ์แก่ผู้บวชเป็นพระภิกษุสามเณรนานับประการ จนเกิดปัญหาผู้คิดหลบเลี่ยงราชการบ้านเมืองเข้ามาบวชจำนวนมากเมื่อบวชแล้วก็ไม่ศึกษาพระธรรมวินัยกลับไปเรียนวิชาอย่างอื่นทำให้ศาสนาหม่อมหม่อง จนพระองค์ต้องโปรดให้ขุนหลวงสรศักดิ์จัดการสอบพระปริยัติธรรมขึ้น เพื่อเป็นการตรวจสอบความรู้ของพระภิกษุสามเณรผู้ใดสอบได้ก็ให้อยู่ในพระพุทธศาสนาต่อไป ส่วนผู้สอบตกก็โปรดให้ลาสมณเพศและดำเนินคดีตามกบิลเมืองต่อไป จึงเป็นที่มาของคำว่า สอบไล่ และได้แบ่งชั้นเรียนออกเป็น 3 ชั้น คือ บาเรียนตรี บาเรียนโท และบาเรียนเอก ถือว่าเป็นต้นแบบแห่งการเรียนการสอนที่มีการแบ่งเป็นกิจลักษณะครั้งแรกของไทย²²¹

การบวชเรียนในสมัยอยุธยานี้ ตอนแรกๆยังคงเป็นเรื่องของความศรัทธาเฉพาะ ต่อมาในสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ (พ.ศ. 2275 - 2301) ได้ถือเป็นประเพณีเมืองว่า กุลบุตรทุกคนจะต้องบรรพชาและอุปสมบทเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา กล่าวกันว่าในรัชกาลนี้ ผู้ที่จะเป็นขุนนางมียศบรรดาศักดิ์ต้องเป็นผู้ได้บวชแล้วจึงจะทรงแต่งตั้ง ดังนั้นเจ้านายในราชวงศ์ก็ต้องผนวชทุกพระองค์เช่นเดียวกัน และในรัชสมัยนี้ พระพุทธศาสนาได้เสื่อมลงในลังกา พระองค์ได้ทรงส่งคณะสงฆ์ไทยไปอุปสมบทแก่กุลบุตรในลังกา อันเป็นเหตุให้เกิด อุบาสีวงศ์หรือสยามวงศ์ขึ้นในลังกา ในด้านวรรณคดี

²¹⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 155.

²²⁰ พระราชวรมณี, ปรัชญาการศึกษาไทย, หน้า 391.

²²¹ กระทรวงศึกษาธิการ กรมการศาสนา, ประวัติพระพุทธศาสนาแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี ภาค 2, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, 2526), หน้า 456 - 457.

ทางพระพุทธศาสนาได้เกิดขึ้นหลายเรื่อง เป็นต้นว่า นันทโศปนนทสูตร พระมาลัยคำหลวง ปุณโณวาท คำฉันท์ พระราชปูลงคามคณະสงฆ์

สมัยกรุงธนบุรี (พ.ศ. 2310 - 2325) เนื่องจากสมัยนี้สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเพิ่งจะกู้เอกราชจากพม่าได้ บ้านเมืองเสียหายมาก แต่พระองค์ก็ทรงเอาพระทัยใส่การพระศาสนาอย่างมาก ทรงโปรดให้ฟื้นฟูวัดวาอารามที่เสียหายจากกรุงศรีอยุธยาแตก และให้หมื่นต๋มพระสงฆ์ที่กระจัดกระจายคราวเสียกรุงให้กลับวัดเดิม ทรงทะนุบำรุงพระศาสนาโปรดให้รวบรวมพระไตรปิฎกและปกรณ์พิเศษต่างๆจากหัวเมืองและที่กระจัดกระจายมาคิดเป็นฉบับหลวง แต่ยังมีทันเรียบร้อยบริบูรณ์ก็สิ้นรัชกาลเสียก่อน รวมระยะเวลาได้เพียง 15 ปีเท่านั้น

สมัยรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. 2325 - ปัจจุบัน) ในรัชกาลต่างๆพระมหากษัตริย์ไทยได้ทรงทำนุบำรุงพระพุทธานุศาสนาและได้ส่งเสริมการศึกษา ดังนี้

รัชกาลที่ 1 (พ.ศ. 2325 - 2352) พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เมื่อเสด็จขึ้นครองราชย์ได้ย้ายเมืองหลวงจากกรุงธนบุรี มาสร้างเมืองทางฝั่งตะวันออกเป็น กรุงเทพมหานครในปัจจุบัน ทรงสร้างและบูรณะวัดหลายแห่งมี วัดพระศรีรัตนศาสดาราม(วัดพระแก้ว) วัดสุทัศนเทพวราราม วัดสระเกศ และวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม(วัดโพธิ์ท่าเตียน) เป็นต้น แม้เจ้านายขุนนางผู้ใหญ่มีสมเด็จพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท ก็ได้สร้างวัดมหาธาตุขึ้น ในปี พ.ศ. 2331 โปรดให้ประชุมสงฆ์และราชบัณฑิตทำการสังคายนาพระธรรมวินัยขึ้นเป็นครั้งที่ 9 ณ วัดมหาธาตุนั้น และได้คัดลอกสร้างเป็นพระไตรปิฎกฉบับหลวง เรียกว่า ฉบับทองใหญ่ ต่อมาทรงสร้างเพิ่ม 2 ฉบับ คือ ฉบับรองทอง และ ฉบับทองชุบ โปรดให้มีการสอนพระปริยัติธรรมในพระบรมมหาราชวัง บ้านเจ้านาย ขุนนางชั้นผู้ใหญ่ นอกจากนี้พระองค์ทรงตรา กฎหมายพระสงฆ์ เพื่อกวดขันความประพฤติของพระสงฆ์ชำระพระศาสนาให้บริสุทธิ์ และทรงสืบต่อประเพณีพระราชปูลงคามคณະสงฆ์ด้วย

รัชกาลที่ 2 (พ.ศ. 2352 - 2367) พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ได้มีการเปลี่ยนแปลงการศึกษาภาษาบาลีของพระสงฆ์ทรงมีพระดำริกับสมเด็จพระสังฆราช(มี)โดยได้ขยายเปรียญจาก 3 ระดับ เป็น 9 ชั้น คือ 1-5 เป็นเปรียญตรี 6-7 เป็นเปรียญโท 8-9 เป็นเปรียญเอกและขยายเวลาเรียนออกไปอีก²²² การจัดสอบและการรับรองผลเป็นหน้าที่ของรัฐ ส่วนวัดเป็นผู้จัดการเรียนการสอนมีในหลวงเสด็จเป็นองค์ประธานในการสอบของพระภิกษุสามเณร และพระองค์ยังได้ฟื้นฟูประเพณี วิสาขบูชา ที่งดไปตั้งแต่สมัยอยุธยา และทรงส่งพระสงฆ์ไทยไปสืบศาสนาที่ลังกา พร้อมทั้งได้บูรณะวัดอรุณราชวราราม(วัดแจ้ง)เป็นวัดประจำรัชกาลด้วย

รัชกาลที่ 3 (พ.ศ. 2367 - 2394) พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้สร้างพระไตรปิฎกฉบับหลวงเพิ่มขึ้นไว้หลายฉบับครบถ้วนสมบูรณ์กว่าในรัชกาลก่อนๆ และโปรดให้แปลพระไตรปิฎกเป็นภาษาไทย ทรงสร้างและปฏิสังขรณ์พระอารามหลวง มีวัดเฉลิมพระเกียรติ วัดเทพธิดาราม วัดราชนันทาราม เป็นต้นและทรงใช้วัดเป็นศูนย์กลางการศึกษาเด่นชัดมากขึ้นโดยให้วัดพระเชตุพนเป็นศูนย์กลางการศึกษาแห่งแรกของประเทศไทย และในรัชสมัยนี้ได้เกิดนิกายใหม่ขึ้นในประเทศไทย

²²² สนิท ศรีสำแดง, พระพุทธศาสนากับการศึกษา. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2547), หน้า 287.

โดยเจ้าฟ้ามงกุฎทรงผนวชมีพระฉายาตามภาษาบาลีว่า “วชิรญาณภิกขุ” ทรงเลื่อมใสในปฏิบัติปทัชชาวัตรของพระมอญชื่อ ชาย ฉายา พุทรวังโส จึงได้ขอรับการอุปสมบทตามอย่างรามัญวงศ์คณะกัลยาณิ แล้วได้ตั้งนิกายใหม่ชื่อว่า ธรรมยุติกนิกาย

รัชกาลที่ 4 (พ.ศ. 2394 - 2411) วชิรญาณภิกขุ ได้ผนวชอยู่ 27 พรรษา ภายหลังได้ลาผนวชเสด็จขึ้นครองราชย์เป็น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อพระชนมายุได้ 47 พรรษา การที่พระองค์ได้ผนวชอยู่เป็นเวลานานและทรงสอบไล่ได้เป็นเปรียญธรรม 5 ประโยค พระองค์จึงมีความรอบรู้เรื่องราวในพระพุทธศาสนาและแตกฉานในพระไตรปิฎกอย่างยิ่งและได้เรียนรู้ภาษาอังกฤษจากครูสอนคริสตศาสนาด้วย จึงเป็นประโยชน์ต่อพระองค์ในการบริหารราชการแผ่นดินและพระพุทธศาสนาอย่างมาก พระองค์ได้ทรงสร้างวัดใหม่คือ วัดบรมนิวาส วัดโสมนัสวิหาร วัดปทุมวนาราม วัดราชประดิษฐ์สถิตมหาสีมาราม และวัดมกุฏกษัตริยาราม พร้อมทั้งให้บูรณะพระปฐมเจดีย์ โปรดให้มีพิธีมาฆบูชา ขึ้นเป็นครั้งแรก ทรงสร้างพระไตรปิฎกฉบับล่องชาด และอุปถัมภ์สงฆ์ญวน นับเป็นการให้ความรับรองเป็นทางการแก่พระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานขึ้นใหม่เป็นครั้งแรก²²³

รัชกาลที่ 5 (พ.ศ. 2411 - 2453) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชกรณียกิจของพระองค์มีมากมาย เฉพาะในเรื่องของการศึกษานั้น เมื่อพ.ศ.2414 โปรดเกล้าฯให้มีอาจารย์สอนหนังสือไทยและสอนเลขทูกๆพระอาราม นับเป็นการเริ่มต้นของการศึกษาแบบสมัยใหม่ของประเทศไทยโดยให้พระสงฆ์รับภาระช่วยการศึกษาของชาติ ต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2427 โปรดให้ตั้งโรงเรียนหลวงสำหรับราษฎรขึ้นตามวัด เริ่มที่ วัดมทรณพาราม เป็นแห่งแรก พ.ศ. 2430 โปรดเกล้าฯ ประกาศตั้งกรมศึกษาธิการ สำหรับดูแลเรื่องการศึกษาทั้งหมด ต่อมา พ.ศ. 2431 โปรดให้สร้างพระไตรปิฎกโดยใช้วิธีเรียงพิมพ์ด้วยอักษรไทยขึ้นครั้งแรกเป็นครั้งแรก แทนการจาร(เขียน)ลงใบลาน และทรงสถาปนาสถาบันการศึกษาชั้นสูงทางพระพุทธศาสนาขึ้นสองแห่ง คือ มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ และมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยที่วัดบวรนิเวศวิหาร ให้เป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์แห่งประเทศไทย ซึ่งจะได้กล่าวรายละเอียดในบทต่อไป

รัชกาลที่ 6 (พ.ศ. 2453 - 2468) พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงสนพระทัยในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง ทรงพระราชนิพนธ์หนังสือเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาไว้หลายเรื่อง เป็นต้นว่า เทศนาเสือป่า พระพุทธเจ้าตรัสรู้อะไร และทรงให้ยกเลิกการใช้รัตนโกสินทร์ศก (ร.ศ.) แล้วเปลี่ยนมาใช้พุทธศักราช (พ.ศ.) แทนเพื่อเป็นการยกย่องเกียรติแก่พระพุทธศาสนา และในสมัยพระองค์นี้โปรดให้มีการเปลี่ยนระบบการสอบภาษาบาลีจากการแปลด้วยปากเปล่า มาเป็นการสอบด้วยข้อเขียน

รัชกาลที่ 7 (พ.ศ. 2468 - 2475) พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้จัดพิมพ์พระไตรปิฎก 45 เล่มชุด จำนวน 1,500 จบ เพื่ออุทิศถวายเป็นพระราชกุศลแด่รัชกาลที่ 6 เรียกว่า พระไตรปิฎกสยามรัฐ ส่วนคัมภีร์อื่นๆที่พิมพ์ต่อมาในรัชกาลนี้คือ อภิธัมมัตถวิภาวินีและฎีกาวิสุทธิมรรค ต่อมาทรงให้ย้ายกรมธรรมการมารวมกับกระทรวงศึกษาธิการ และเปลี่ยนชื่อกระทรวงศึกษาธิการเป็นกระทรวงธรรมการอย่างเดิม โดยมีพระราชดำริว่าการศึกษาไม่ควรแยกจากวัดและกระทรวง

²²³ พระธรรมปิฎก (ประยูร ปยุตโต), พระพุทธศาสนาในเอเชีย, หน้า 160.

กรรมการประกาศเพิ่มหลักสูตรทางด้านจริยศึกษาสำหรับนักเรียน ต่อมาได้เปิดโอกาสให้ฆราวาสเรียน พระปริยัติธรรมแผนกธรรม โดยแยกจากแผนกนักธรรมสำหรับพระภิกษุสามเณร เรียกว่า ธรรมศึกษา

รัชกาลที่ 8 (พ.ศ. 2475 - 2489) พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล เริ่มแปลพระไตรปิฎกเป็นภาษาไทย 2 ประเภท คือ พระไตรปิฎกภาษาไทยแปลสำนวนธรรมดา และพระไตรปิฎกภาษาไทยแปลโดยสำนวนเทศนา เรียกว่า “พระไตรปิฎกเทศนาฉบับหลวง” มีการออกพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ฉบับใหม่ เมื่อ พ.ศ. 2484 โดยการเปลี่ยนการปกครองคณะสงฆ์ให้สอดคล้องกับการปกครองระบอบประชาธิปไตยของบ้านเมือง

รัชกาลที่ 9 (พ.ศ. 2489 - ปัจจุบัน) พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช มีการจัดพิมพ์พระไตรปิฎก 80 เล่มชุด จำนวน 2,500 จบ และสังคายนาพระไตรปิฎกจัดพิมพ์เป็น 45 เล่มชุด ประกาศให้ วันอาสาฬหบูชา เป็นวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาอีกวันหนึ่ง พระองค์ได้เสด็จออกผนวช ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม เมื่อวันที่ 22 ตุลาคม พ.ศ. 2499 ประทับอยู่วัดบวรนิเวศวิหารเป็นเวลา 15 วันจึงทรงลาผนวช ต่อมาได้จัดฉลอง 25 พุทธศตวรรษ ใน พ.ศ. 2500 โดยรัฐบาลไทยได้เชิญผู้แทนและสมณทูตจากประเทศที่มีประชาชนนับถือพระพุทธศานามาร่วมงาน มีการบำเพ็ญกุศลต่างๆ เช่น จัดพิมพ์พระไตรปิฎกออกเผยแพร่ ปฏิสังขรณ์วัดทั่วพระราชอาณาจักร สร้างพุทธมณฑลขึ้น ที่จังหวัดนครปฐม และปีถัดมาได้จัดตั้งโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ขึ้นเป็นแห่งแรก ณ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เมื่อ พ.ศ. 2505 รัฐบาลประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ กำหนดให้สมเด็จพระสังฆราชทำหน้าที่เป็นประมุขของพุทธจักร บังคับบัญชาพระสงฆ์ผ่านทางมหาเถรสมาคม

เมื่อทราบความเป็นมาโดยรวมแล้ว ต่อไปจะอธิบายเกี่ยวกับบทบาทการเรียนการสอนพระพุทธศาสนาในประเทศไทยตามประเด็นที่ได้กำหนดไว้ ดังต่อไปนี้

2.5.1 ด้านบริบท

2.5.1.1 วัตถุประสงค์ของหลักสูตร

ในสมัยสุโขทัยหลักสูตรการศึกษายังไม่ปรากฏชัด จึงทราบเพียงว่ามีแบ่งเป็นคัมภีร์และวิปัสสนาธุระตามคณະคามวาสีและอรัญญวาสี วัตถุประสงค์ก็คงดำเนินตามอินเดียและลังกา

สมัยอยุธยา สมเด็จพระนารายณ์มหาราชได้โปรดให้คณะสงฆ์ดำเนินการด้านโรงเรียนพระปริยัติธรรมขึ้นให้ผู้เข้าบวชในพระพุทธศาสนาได้ศึกษากันอย่างจริงจัง ซึ่งมีวัตถุประสงค์อยู่ 3 ประการ คือ

- 1) เพื่อธำรงรักษาไว้ซึ่งพระศาสนา
- 2) เพื่อกำจัดผู้เข้ามาอาศัยพระศาสนาโดยวิธีอื่นไม่ชอบธรรม
- 3) เพื่อความเจริญรุ่งเรืองแห่งพระสัทธรรม²²⁴

²²⁴ กระทรวงศึกษาธิการ กรมการศาสนา, ประวัติพระพุทธศาสนาแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี ภาค 2, หน้า 457.

ในสมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์ตอนต้นก็ได้ดำเนินตามแบบอยุธยา เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงหลักสูตรจากบาเรียนตรี โท เอก เป็น ประโยค 1-9 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเลิศหล้านภาลัยนั้น มีวัตถุประสงค์จะกวาดล้างให้พระภิกษุสามเณรมีความรู้ยิ่งขึ้นกว่าบาเรียนแต่ก่อน²²⁵

ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ทางราชการได้ประกาศ พระราชบัญญัติเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 124 เกณฑ์ชายฉกรรจ์เข้ารับราชการทหารเพื่อป้องกันประเทศชาติ ในพระราชบัญญัตินี้ยกเว้นพระภิกษุทั่วไป สำหรับสามเณรเว้นเฉพาะแต่สามเณรรัฐธรรม เพื่อให้โอกาสสามเณรที่มีนิสัยและปรารถนาจะศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมได้อยู่ศึกษาในเพศของบรรพชิตต่อไป แต่คำว่า สามเณรรัฐธรรมนั้น ยังไม่ได้มีข้อกำหนดว่ารัฐธรรมเพียงใด ทางบ้านเมืองจึงอาราธนาให้คณะสงฆ์กำหนดองค์แห่งสามเณรรัฐธรรมขึ้นเพื่อเป็นแนวปฏิบัติ ขณะนั้นมหาเถรสมาคมมีสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงเป็นประธาน จึงได้มีการประชุมเพื่อกำหนดองค์แห่งสามเณรรัฐธรรม จึงเป็นที่มาของการจัดตั้งแผนกนักธรรมขึ้นสอบความรู้คู่กับแผนกบาลีด้วยวัตถุประสงค์ดังกล่าว²²⁶

2.5.1.2 โครงสร้างของหลักสูตร

สมัยสุโขทัยมีหลักสูตรไม่ปรากฏชัดแต่คงได้แก่ ภาษาบาลี พระไตรปิฎก และศิลปะต่างๆ²²⁷ ในล้านนาก็คงคล้ายสุโขทัยเพราะต่างยึดแบบมาจากลังกา

เชื่อกันว่า พระไตรปิฎกของกรุงสุโขทัยครั้งแรกนั้น ได้มาจากมอญสมัยทวารวดี แต่ในระยะเวลาห่างไกลคงจะขาดตกบกพร่อง ไม่สมบูรณ์ เมื่อถึงสมัยลังกาวงศ์นี้ พระไตรปิฎกคงจะสมบูรณ์เพราะได้จากลังกามาเพิ่ม ฉะนั้น การศึกษาของสงฆ์จึงเป็นแบบลังกา คัมภีร์ต่างๆจะเป็นอักษรสิงหลและปริวรรตเป็นอักษรขอม มีปัญหาว่า เมื่อพ่อขุนรามคำแหงได้ทรงประดิษฐ์อักษรไทยขึ้นใช้แล้ว เหตุใดจึงไม่ปริวรรตออกมาเป็นอักษรไทย คำตอบก็คือ คนไทยสมัยนั้นได้รับอิทธิพลจากขอมไว้ทุกด้าน ด้านอักษรขอมก็มีมาก ส่วนอักษรไทยที่พ่อขุนรามคำแหงประดิษฐ์ขึ้นยังเป็นของใหม่และอักษรไม่ครบถ้วนที่จะเขียนภาษาบาลี จึงใช้อักษรขอมไปก่อน และก็ใช้มาเรื่อยๆจนเกิดความเข้าใจผิดคิดไปว่า อักษรขอมเป็นอักษรเขียนพระไตรปิฎก จนมาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดเกล้าให้พิมพ์พระไตรปิฎกด้วยอักษรไทยเพื่อลบล้างความเข้าใจผิดและอิทธิพลของขอม²²⁸

สมัยอยุธยา ได้แบ่งหลักสูตรออกเป็น 3 ชั้น คือ บาเรียนตรี บาเรียนโท และบาเรียนเอก

²²⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 463.

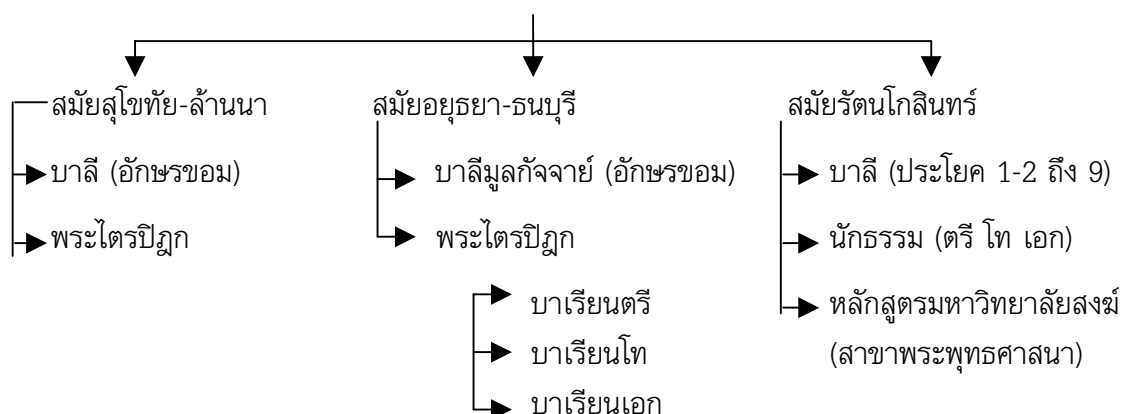
²²⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 485.

²²⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 545.

²²⁸ พระมหาทองดี ปญญาวิโร, คู่มือเปิดตำราเรียนบาลี สำนักศาสนศึกษาวัดเทพศิลา แขวงหัวหมาก เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2545), หน้า 40. (คณะศิษยานุศิษย์จัดพิมพ์ถวายเป็นธรรมวิद्याทานเนื่องในงานพิธีบำเพ็ญกุศลอายุวัฒนมนมงคลครบ 5 รอบ 60 ปีและฉลองตราตั้งเจ้าคณะเขตบางกะปิ พระครูอาทรสุทธิวัฒน์(ประสาร เตชสีโล) เจ้าอาวาสวัดเทพศิลา 28 กุมภาพันธ์ 2545)

สมัยธนบุรี ก็ยังดำเนินตามแบบอยุธยาจนถึงต้นรัตนโกสินทร์ สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 จึงได้เปลี่ยนแปลงหลักสูตรจากบาเรียน 3 ชั้น เป็น 9 ประโยค ต่อมาสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ได้จัดตั้งมหาวิทยาลัยสงฆ์ขึ้นทั้ง 2 แห่งก็ได้บรรจุหลักสูตรพระพุทธศาสนาเข้าในการเรียนการสอนด้วย และเมื่อสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรสก็ได้จัดให้มีการเรียนการสอนนักธรรมขึ้นเพื่อเป็นการเสริมความรู้ความเข้าใจในการศึกษาพระปริยัติธรรมและเพื่อเป็นการกำหนดองค์แห่งสามเณรผู้ธรรมขึ้นเพื่อเป็นแนวปฏิบัติ²²⁹ แสดงเป็นโครงสร้างได้ ดังนี้

แผนภูมิที่ 6 โครงสร้างการเรียนการสอนพระพุทธศาสนาในประเทศไทย

2.5.1.3 เนื้อหาสาระของหลักสูตร

สมัยสุโขทัย เนื่องจากพระไตรปิฎกได้จารึกเป็นภาษาบาลีซึ่งเป็นภาษาของชาวมัชฌิมประเทศที่พระสงฆ์สาวกทำการสังคายนา เมื่อพระพุทธศาสนาแพร่ออกไปยังนานาประเทศที่ใช้ภาษาอื่นจำเป็นต้องศึกษาภาษาบาลีให้ได้ก่อนเพื่อจะได้เรียนพระธรรมวินัยในพระไตรปิฎกต่อไป²³⁰ ดังนั้น บาลีจึงเป็นเนื้อหาสาระของหลักสูตรมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย ส่วนพระไตรปิฎกก็มีเนื้อหาสาระเหมือนเดิมกับสมัยก่อน

สมัยอยุธยา ผู้เรียนในชั้นต้นจะต้องเรียนมูลกัจจายน์ให้รู้จักอักขรวิธีเสียก่อนอย่างน้อย 2 ปี แล้วจึงเรียนแปลพระไตรปิฎกได้ตามหลักสูตรที่ได้แบ่งเป็นบาเรียน ตรี โท และเอก นั้น ซึ่งมีข้อกำหนด ดังนี้

- 1) บาเรียนตรี ต้องแปลจบพระสูตร
- 2) บาเรียนโท ต้องแปลจบพระสูตรและพระวินัย

²²⁹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ประวัติมหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2521), หน้า 179.

²³⁰ กระทรวงศึกษาธิการ กรมการศาสนา, ประวัติพระพุทธศาสนาแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี ภาค 2, หน้า 454.

3) บาเรียนเอก ต้องแปลจบพระสูตร พระวินัย และพระอภิธรรม²³¹

ในสมัยต่อมายังคงรูปแบบเดิมจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 จึงได้เปลี่ยนแปลงแก้ไขวิธีสอบไล่พระปริยัติธรรมชั้นใหม่ ทั้งนี้ โดยพระราชดำรัสของ สมเด็จพระสังฆราช (มี) เดิมอยู่วัดราชบูรณราชวรวิหาร ดำรงตำแหน่งสกลมหาสังฆปริณายกในระหว่างปี พ.ศ. 2359 – 2362 ถวายพระพรให้ทรงแก้ไขวิธีสอบใหม่ด้วยความมุ่งหมายจะกวดขันให้บรรดาพระภิกษุ สามเณรมีความรู้ยิ่งขึ้นกว่าบาเรียนแต่ก่อน จึงโปรดกำหนดวิธีการสอบให้เป็นประโยค ตั้งแต่ ประโยค 1 ถึง ประโยค 9 เหตุที่มีเพียง 9 ประโยค นั้น ก็เนื่องมาจากถือตามหลักอยู่ 2 ประการ คือ

- 1) เพราะคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าประกอบด้วยองค์ 9 ประการ ได้แก่ นวัคคัลลัตถุศาสน์
- 2) เพราะพระธรรมคำสั่งสอนนั้นมีผลที่พึงจะได้รับ 9 ประการ ได้แก่ มรรค 4 ผล 4 และนิพพาน 1

การกำหนดชั้นของบาเรียนมีหลักเกณฑ์ ดังนี้

สำหรับผู้ที่ได้ประโยค 1-2 ยังไม่จัดว่าเป็นบาเรียน ต่อเมื่อสอบไล่ได้ 3 ประโยคแล้วจึงจัดเป็นบาเรียน

บาเรียน 3 ประโยค เป็นบาเรียนตรี

บาเรียน 4-6 ประโยค เป็นบาเรียนโท

บาเรียน 7-9 ประโยค เป็นบาเรียนเอก และในบาเรียนเอกด้วยกันนั้นยังจัดลำดับต่างกัน ดังนี้

บาเรียน 7 ประโยค เรียกว่า เอก ส. หมายถึง เอกสามัญญ

บาเรียน 8 ประโยค เรียกว่า เอก ม. หมายถึง เอกมัชฌิมา

บาเรียน 9 ประโยค เรียกว่า เอก อ. หมายถึง เอกอุดม²³²

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 (พ.ศ. 2453 – 2468) ได้แยกการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมออกจากแผนกบาลี และจัดแบ่งชั้นภูมิของการศึกษาแผนกบาลีเป็น 3 คือ

1) ประโยค 1-3 เป็นเปรียญธรรมชั้นตรี

2) ประโยค 4-6 เป็นเปรียญธรรมชั้นโท

3) ประโยค 7-9 เป็นเปรียญธรรมชั้นเอก

นอกจากนี้ ได้กำหนดนักธรรมชั้นต่างๆ เป็นบูรพประโยคของเปรียญธรรมชั้นต่างๆ ดังนี้

1) นักธรรมชั้นตรี เป็นบูรพประโยคของประโยค 1-3

2) นักธรรมชั้นโท เป็นบูรพประโยคของประโยค 4-6

²³¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 458.

²³² เรื่องเดียวกัน, หน้า 463.

3) นักธรรมชั้นเอก เป็นบรรพชโยคของประโยค 7-9

ประมาณ พ.ศ. 2470 สมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 มีการกำหนดหลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกบาลีในฝ่ายไทยเป็น 9 ชั้น ประกอบด้วย

ชั้น 1-3	เรียน	ธัมมปทัฏฐกถา
ชั้น 4	เรียน	มังคลัตถปิณีสันตน์
ชั้น 5	เรียน	สารัตถลัษณะ
ชั้น 6	เรียน	มังคลัตถปิณีสันตน์ปลาย
ชั้น 7	เรียน	ปฐมสมันตปาสาทิกา
ชั้น 8	เรียน	วิสุทธิมรรค
ชั้น 9	เรียน	สารัตถทีปนี (ฎีกาวิწყ)

ทั้งหมดนี้ คือ พัฒนาการเกี่ยวกับหลักสูตรการเรียนการสอน วิธีการวัดผลประเมินผลซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงมาเป็นลำดับ ใน พ.ศ. 2507 สมัยสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ฟื้น ชุตินธโร ป.ธ. 9) วัดสามพระยาเป็นแม่กองบาลีสนามหลวงได้ดำเนินการปรับปรุงหลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกบาลีและมหาเถรสมาคมอนุมัติเมื่อวันที่ 7 พฤษภาคม 2507 ต่อมาใน พ.ศ. 2511 มหาเถรสมาคม ในคราวประชุมครั้งที่ 11/2511 เมื่อวันที่ 29 กรกฎาคม 2511 มีมติอนุมัติให้หลักสูตรการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีแบบใหม่ แต่ไม่เป็นที่ยอมรับ จึงได้ยุติไป หันมาใช้หลักสูตรการเรียนการสอนและวิธีการวัดผลประเมินผลที่ปรับปรุงครั้งแรกในสมัยสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์เป็นแม่กองบาลีสนามหลวงกระทั่งปัจจุบัน

ในหลักสูตรการศึกษาปริยัติธรรมแผนกบาลีที่ใช้กันในการเรียนการสอนและการสอบบาลีสนามหลวงได้รับการปรับปรุงให้เหมาะสมกับกาลสมัยทั้งประสานสอดคล้องกันตามความจำเป็นและความต้องการในการปกครองเป็นที่ยุติที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบัน มีดังนี้

1. ประโยค 1-2

- 1) วิชาแปลมคธเป็นไทย โดยพยัญชนะและโดยอรรถ หลักสูตรใช้หนังสือ ธัมมปทัฏฐกถา ภาคที่ 1-4
- 2) วิชาบาลีไวยากรณ์ หลักสูตรใช้หนังสือบาลีไวยากรณ์ประเภทสอบถามความจำ

2. ประโยค ป.ธ. 3

- 1) วิชาแปลมคธเป็นไทย โดยพยัญชนะและโดยอรรถ หลักสูตรใช้หนังสือ ธัมมปทัฏฐกถา ภาคที่ 5-8
- 2) วิชาสัมพันธไทย หลักสูตรใช้หนังสือ ธัมมปทัฏฐกถา ภาคที่ 5-8
- 3) วิชาบาลีไวยากรณ์ หลักสูตรใช้หนังสือบาลีไวยากรณ์ ประเภทสอบถามความจำและความเข้าใจประกอบกัน

4) วิชาบูรพภาค ข้อเขียนภาษาไทย โดยแก้ไขให้ถูกต้องตามระเบียบ ลักษณะวรรคตอนตัวอักษรตามสมัยนิยม หลักสูตรใช้หนังสือที่ควรรู้ เช่น จดหมายทางราชการ

3. ประโยค ป.ธ. 4

- 1) วิชาแปลไทยเป็นมคธ หลักสูตรใช้หนังสือ ธรรมปัทมฎกเถา ภาคที่ 1
- 2) วิชาแปลมคธเป็นไทย หลักสูตรใช้หนังสือ มังคลัตถทีปนี ภาคที่ 1

4. ประโยค ป.ธ. 5

- 1) วิชาแปลไทยเป็นมคธ หลักสูตรใช้หนังสือ ธรรมปัทมฎกเถา ภาคที่ 2-4
- 2) วิชาแปลมคธเป็นไทย หลักสูตรใช้หนังสือ มังคลัตถทีปนี ภาคที่ 2

5. ประโยค ป.ธ. 6

1) วิชาแปลไทยเป็นมคธ หลักสูตรใช้หนังสือ ธรรมปัทมฎกเถา ภาคที่ 5-8 แต่ในการสอบกรรมการจะแปลประโยคที่ออกสอบเป็นความไทย โดยสันทัดหรืออาจดัดแปลงสำนวนและท้องเรื่องหรือตัดตอนที่ต่างมาเรียงติดต่อกันเป็นประโยคสอบไล่ก็ได้

- 2) วิชาแปลมคธเป็นไทย หลักสูตรใช้หนังสือ ตติย-จตุตถ-ปญจสมันตปาสาทิกา

6. ประโยค ป.ธ. 7

- 1) วิชาแปลไทยเป็นมคธ หลักสูตรใช้หนังสือ มังคลัตถทีปนี
- 2) วิชาแปลมคธเป็นไทย หลักสูตรใช้หนังสือ ปฐมสมันตปาสาทิกา-ทุติยสมันตปาสาทิกา

7. ประโยค ป.ธ. 8

1) วิชาแต่งฉันทมคธ แต่งฉันทเป็นภาษมคธ 3 ฉันท ในจำนวน 6 ฉันท ได้แก่ (1) ปัฐยาวัต (2) อินทรวีเชียร (3) อุเปนทรวีเชียร (4) อินทรวงศ์ (5) วังสัฎฐะ (6) วสันตติลก ข้อความแล้วแต่กรรมการจะกำหนดให้

- 2) วิชาแปลไทยเป็นมคธ หลักสูตรใช้หนังสือ ปฐม-ทุติยสมันตปาสาทิกา
- 3) วิชาแปลมคธเป็นไทย หลักสูตรใช้หนังสือวิสุทธิมรรค

8. ประโยค ป.ธ. 9

- 1) วิชาแต่งไทยเป็นมคธ แต่งมคธจากภาษาไทยล้วน ข้อความแล้วแต่กรรมการจะกำหนดให้
- 2) วิชาแปลไทยเป็นมคธ หลักสูตรใช้หนังสือวิสุทธิมรรค
- 3) วิชาแปลมคธเป็นไทย หลักสูตรใช้หนังสือ อภิธัมมัตถวิภาวินี²³³

²³³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 473-475.

ส่วนหลักสูตรของการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรม เป็นที่ยุติใช้กันในสมัยปัจจุบัน มีดังนี้

1. นักธรรมชั้นตรี

- 1) วิชาเรียงความแก้กระทู้ธรรม หลักสูตรใช้หนังสือพุทธศาสนสุภาษิต เล่ม 1
- 2) วิชาธรรม หลักสูตรใช้หนังสือนวโกวาท แผนกธรรมวิภาคและคิปปิปฏิบัติ
- 3) วิชาตำนาน (พุทธประวัติ) หลักสูตรใช้หนังสือพุทธประวัติเล่ม 1-3 ปฐมสมโพธิ พระนิพนธ์สมเด็จพระสังฆราช (สา) ศาสนพิธี เล่ม 1 ขององค์การศึกษา
- 4) วิชาวินัย หลักสูตรใช้หนังสือนวโกวาท แผนกวินัยบัญญัติ วินยมุขเล่ม 1

2. นักธรรมชั้นโท

- 1) วิชาเรียงความแก้กระทู้ธรรม หลักสูตรใช้หนังสือพุทธศาสนสุภาษิตเล่ม 2 ให้นักเรียนแต่งเป็นทำนองเทศนา ยกภาษิตในที่อื่นมาอ้าง 2 แห่ง ไม่ให้ซ้ำกัน เรียงเชื่อมความให้สืบเนื่องติดต่อกันสนิท
- 2) วิชาธรรม หลักสูตรใช้หนังสือธรรมวิภาค ปริเฉทที่ 2 แก้ปัญหาธรรมวิภาค พิสดารออกไป
- 3) วิชาตำนาน (อนุพุทธประวัติ) หลักสูตรใช้หนังสืออนุพุทธประวัติอันกล่าวเฉพาะประวัติของพระสาวก
- 4) วิชาวินัย หลักสูตรใช้หนังสือวินยมุขเล่ม 2

3. นักธรรมชั้นเอก

- 1) วิชาเรียงความแก้กระทู้ธรรม หลักสูตรใช้หนังสือสุภาษิตเล่ม 3 ให้นักเรียนแต่งเป็นทำนองเทศนาศุภภาษิตในที่อื่นมาอ้าง 3 แห่ง อย่างให้ซ้ำกัน เรียงเชื่อมความให้สืบเนื่องติดต่อกันสนิท
- 2) วิชาธรรม หลักสูตรใช้หนังสือธรรมวิจารณ์ ส่วนปรมัตถและสังขารวิภูฏี สมถกัมมัฏฐาน วิปัสสนากัมมัฏฐาน มหาสติปัฏฐาน ศิริมานนทสูตร
- 3) วิชาตำนาน (พุทธอนุพุทธประวัติ) หลักสูตรใช้หนังสือทั้งเกี่ยวกับพุทธประวัติและประวัติพระสาวก
- 4) วิชาวินัย หลักสูตรใช้หนังสือวินยบัญญัติเกี่ยวกับเรื่องต่างๆ มี สังฆกรรม เป็นต้น

ส่วนหลักสูตรธรรมศึกษาสำหรับคฤหัสถ์ก็มีความคล้ายคลึงกัน แต่ใช้เป็นข้อสอบปรนัย ยกเว้น วิชาเรียงความแก้กระทู้ธรรมเท่านั้นที่ใช้อัตนัยเหมือนกัน

2.5.2 ด้านปัจจัยเบื้องต้น

2.5.2.1 คณาจารย์ของหลักสูตร

คณาจารย์ผู้สอนในประเทศไทยนี้ ก็ยังคงมีทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ดังสมัยโบราณ ซึ่งแยกกล่าวแต่ละสมัย ได้ดังนี้

สมัยสุโขทัย ได้แก่ พระมหากษัตริย์และพระมหาเถระผู้คงแก่เรียน²³⁴ มีตัวอย่าง เช่น พ่อขุนรามคำแหงมหาราชโปรดให้ประดิษฐ์อักษรแทนมโนคลึงกลางดงตาล แล้วอาราธนาพระมหาเถระขึ้นนั่งแสดงธรรมในวันธรรมสวนะ ส่วนในวันอื่นๆเสด็จขึ้นว่าราชการทรงอบรมราชการและประชาชนเอง²³⁵

สมัยอยุธยา ได้แก่ พระมหากษัตริย์ ราชบัณฑิต²³⁶ และพระเถระผู้คงแก่เรียน มีตัวอย่าง เช่น สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมได้ทรงศึกษาพระปริยัติธรรมชำนาญมาแต่ยังทรงผนวช เมื่อพระองค์ได้เสด็จขึ้นครองราชย์แล้วทรงศรัทธาเสด็จออกบวชหนังสือพระภิกษุสามเณรที่พระที่นั่งจอมเกล้า 3 หลัง เนื้อหา²³⁷ มาจนถึงสมัยธนบุรี

สมัยรัตนโกสินทร์ ได้แก่ พระสงฆ์และราชบัณฑิต มีตัวอย่าง เช่น การประชุมเพื่อค้นหาผู้ทรงคุณวุฒิตรวจชำระพระไตรปิฎก ได้พระภิกษุที่เรียนคัมภีร์จำนวน 218 รูป และราชบัณฑิต 32 คน เป็นต้น²³⁸

2.5.2.2 คุณสมบัติของผู้เข้าศึกษา

คุณสมบัติพื้นฐานของผู้เข้าศึกษายังคงเหมือนกับสมัยโบราณซึ่งมีคุณสมบัติตามสภาพ ส่วนคุณสมบัติย่อยตามที่กำหนดไว้ในหลักสูตรนั้น กล่าวโดยสังเขปมีดังนี้

คุณสมบัติของผู้เข้าเรียนบาลีและพระไตรปิฎกในสมัยสุโขทัยมาจนถึงรัตนโกสินทร์ ตอนต้นนั้น ไม่ปรากฏว่ามีการกำหนดคุณสมบัติการเข้าศึกษาแต่อย่างใด แต่คุณสมบัติการเข้าสอบแปลพระไตรปิฎกนั้นได้กำหนดไว้ให้เรียนบาลีมูลกัจจายน์ให้รู้อักขรวิธีเสียก่อนจึงเข้าแปลพระไตรปิฎกได้

ต่อมาเมื่อมีระบบการศึกษาแผนกธรรมและแผนกบาลีจึงได้มีการกำหนดคุณสมบัติของผู้เข้าศึกษาและเข้าสอบไว้อย่างแน่นอน คือ

- 1) ผู้ที่จะเข้าสอบประโยค 1-2 ถึง ประโยค 3 ได้นั้น ต้องเป็นผู้ที่สอบได้นักธรรมชั้นตรีขึ้นไปจึงมีสิทธิ์เข้าสอบ
- 2) ผู้ที่จะเข้าสอบประโยค 4-6 ต้องเป็นผู้ที่สอบได้นักธรรมชั้นโทขึ้นไปจึงมีสิทธิ์เข้าสอบ

²³⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 454.

²³⁵ ชาย โปธิสิตา, มหาวิทยาลัยสงฆ์ในสังคมไทย การศึกษาบทบาทของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, (กรุงเทพฯ : สหประชาพานิชย์, 2522), หน้า 7-8. (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จัดพิมพ์เนื่องในงานอนุสรณ์ครบรอบ 90 ปี แห่งการสถาปนามหาธาตุวิทยาลัย-มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 8-11 พฤศจิกายน 2522)

²³⁶ กระทรวงศึกษาธิการ กรมการศาสนา, ประวัติพระพุทธศาสนาแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี ภาค 2, หน้า 458.

²³⁷ ชาย โปธิสิตา, หน้า 9.

²³⁸ กระทรวงศึกษาธิการ กรมการศาสนา, หน้า 462.

3) ผู้ที่จะเข้าสอบประโยค 7-9 ต้องเป็นผู้ที่สอบได้นักธรรมชั้นเอก จึงมีสิทธิ์เข้าสอบ²³⁹ ส่วนคุณสมบัติผู้เข้าศึกษาในหลักสูตรของมหาวิทยาลัยสงฆ์จะกล่าวรายละเอียดในบทที่ 3

2.5.2.3 วัสดุการศึกษา

สมัยสอบปากเปล่าใช้คัมภีร์ใบลาน ต่อมาสอบข้อเขียนจึงมีการใช้สมุด ปากกา เป็นต้น

2.5.2.4 ตำราเรียน

สมัยก่อนใช้พระไตรปิฎกบาลี อรรถกถาบาลี ฎีกาบาลีที่จารึกลงใบลานด้วยอักษรขอม ต่อมาใช้พระไตรปิฎกบาลีและหนังสือบาลีต่างๆที่อยู่ในหลักสูตรเป็นอักษรไทย เมื่อมีการแปลพระไตรปิฎกเป็นภาษาไทยก็ได้นำมาใช้เป็นตำราเรียนด้วย

2.5.2.5 สถานที่เรียน

สมัยก่อนใช้พระราชวังเป็นสถานที่เรียนหลัก ส่วนวัดต่างๆเป็นสถานที่เรียนย่อย²⁴⁰ ต่อมาได้เพิ่มมหาวิทยาลัยเป็นสถานที่เรียนด้วย

2.5.3 ด้านกระบวนการ

2.5.3.1 การจัดและวิธีการศึกษา

ในสมัยสุโขทัยยังไม่มีระเบียบวิธีการจัดการศึกษาที่ชัดเจน การเรียนการสอนเป็นไปตามอรรถาจารย์และตามพระราชศรัทธาขององค์พระมหากษัตริย์

ในสมัยอยุธยา การจัดการศึกษาที่มีการกำหนดหลักสูตรเวลาเรียนเป็นการแน่นอนได้เกิดขึ้นในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ได้จัดให้มีการเรียนเป็นบาเรียนตรี (เรียนพระสูตร) บาเรียนโท (เรียนพระสูตรและพระวินัย) บาเรียนเอก (เรียนพระสูตร พระวินัย และพระอภิธรรม) ตามลำดับ และผู้เรียนในขั้นต้น จะต้องเรียนมูลกัจจายน์ให้รู้จักอักขวิธีเสียก่อนอย่างน้อย 2 ปี แล้วจึงเรียนแปลพระไตรปิฎกได้ โดยปกติผู้เรียนใช้เวลาในการเรียนตั้งแต่มูลกัจจายน์จนแปลพระไตรปิฎกได้อย่างน้อย 3 ปี เมื่อเห็นว่ามีความรู้ความสามารถในการแปลพระไตรปิฎกได้ดีแล้วก็แจ้งให้ครูอาจารย์ได้ทราบและให้เจ้าสำนักเรียนกราบทูลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเพื่อประกาศการสอบขึ้น เรียกว่าสอบสนามหลวง ใช้ระยะเวลาเรียน 3 ปีและมีการวัดผล 1 ครั้ง²⁴¹

การเรียนแบบบาเรียนตรี โท เอก นั้น คงจะไม่ได้เรียนทั้งหมด แต่จะคัดเลือกบางเรื่องบางคัมภีร์ในแต่ละปีฎกมาเรียน ความรู้จึงอาจไม่เพียงพอเผยแผ่ พอถึงสมัยรัชกาลที่ 2 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์จึงได้ทรงเปลี่ยนเป็น 9 ประโยค²⁴² เพื่อจะกวัดขั้นให้บรรดาพระภิกษุสามเณรมีความรู้ยิ่งขึ้นกว่าบาเรียนแต่ก่อน

²³⁹ พระมหาทองดี ปญญาชิโร, หน้า 164-166.

²⁴⁰ กระทรวงศึกษาธิการ กรมการศาสนา, หน้า 454 และ 457.

²⁴¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 458.

²⁴² พระมหาทองดี ปญญาชิโร, หน้า 44-45.

การสอบพระปริยัติธรรมบาลีเรียนสมัยโบราณมาจนถึงสมัยเปรียญ 1-9 ประโยคนั้น ใช้วิธีแปลด้วยปากเปล่าให้กรรมการฟัง ได้หรือตก กรรมการตัดสินกันในขณะนั้น ครั้นถึง พ.ศ. 2455 จึงเปลี่ยนมาเป็นสอบข้อเขียนในบางประโยค คือ ประโยค 1-2 ส่วนประโยค 3-9 คงสอบด้วยวิธีเดิม จนกระทั่งปี พ.ศ. 2459 จึงให้สอบด้วยวิธีเขียนทุกประโยค นับได้ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ และการสอบบาลีนั้นเมื่อก่อนไม่มีการกำหนดเวลาแน่นอน กรรมการจะประกาศให้ทราบเป็นคราวๆ ไป เมื่อถึงปี พ.ศ. 2436 จึงกำหนดให้สอบเป็นปีละครั้งตลอดมา เพิ่งมาเปลี่ยนเป็นสอบ 2 ครั้งเมื่อ พ.ศ. 2491 นี้เอง เพราะมีจำนวนนักเรียนมากขึ้นไม่สะดวกที่จะสอบพร้อมกันจึงแบ่งสอบเป็น 2 ครั้ง คือ

ครั้งแรก ป.ธ. 6-9 สอบวันขึ้น 2 ค่ำ เดือน 3 ทุกปี

ครั้งที่สอง ประโยค 1-2,ป.ธ. 3-5 สอบวันแรม 10 ค่ำ เดือน 3 ทุกปี

สถานที่สอบ มักจะจัดสอบวัดที่พระสังฆราชประทับอยู่ หรือที่พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามแล้วแต่ความสะดวก ต่อมาเมื่อนักเรียนมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นจึงขยายสนามสอบไปตามวัดต่างๆ²⁴³

ส่วนด้านการเรียนนักรธรรมนั้น ก็ได้จัดการเรียนการสอนตามวัดต่างๆและจัดสอบก่อนบาลีประมาณ 1 เดือนโดยใช้วิธีสอบด้วยการเขียน

2.5.3.2 การวัดผลและการประเมินผลการศึกษา

สมัยสุโขทัย ยังไม่มีระเบียบวิธีการวัดผลและการประเมินผลที่แน่นอน²⁴⁴ เพราะการเรียนการสอนยังไม่ถือว่าจัดทำกันอย่างจริงจังจึงเป็นไปตามอัชฌาศัยของผู้สอนและผู้เรียนเท่านั้น

สมัยอยุธยา สำหรับการสอบพระปริยัติธรรมนั้น ในสมัยนี้ยังไม่ปรากฏหลักฐานว่ามีระเบียบวิธีการจำเพาะ นอกจากจะท่องจำและแปลด้วยปากเปล่าให้ฟังตามทีผู้สอนได้กำหนดไว้ให้ การสอบบาลีโดยการแปลภาษาบาลีเป็นไทย สำหรับการสอบสนามหลวง ในการแปลนั้นใช้การแปลปากเปล่าต่อหน้าคณะกรรมการโดยพระเจ้าแผ่นดินทรงเป็นประธานในการสอบ ซึ่งแต่ละชั้นต้องสอบดังนี้ คือ บาลีเรียนตรี ต้องแปลจบพระสูตร บาลีเรียนโท ต้องแปลจบพระสูตรและพระวินัย บาลีเรียนเอก ต้องแปลจบพระสูตร พระวินัย และพระอภิธรรม²⁴⁵

สมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์ตอนต้น ก็คงไว้ตามแบบฉบับของกรุงศรีอยุธยาโดยการสอบบาลีเรียนแบบปากเปล่า

การสอบประโยค 1-9 สมัยสอบปากเปล่า วิธีสอบจะให้นักเรียนผู้เข้าสอบจับฉลากหนังสือผูกใบลานที่จะเข้าสอบก่อน เมื่อจับฉลากได้หนังสือในหลักสูตรของประโยคใด ก็จะนำหนังสือที่จับฉลากได้นั้นเข้าแปล โดยผ่านคณะกรรมการทั้ง 3 กอง ถ้าได้ จัดว่าได้ประโยค 1 ในปีนั้น เมื่อถึงปีที่ 2 หากผ่านไปได้ก็เท่ากับได้ประโยค 2 ในทำนองเดียวกันนี้ เมื่อผ่านถึงปีที่ 3 แล้ว จึงนับเป็นบาลีเรียน 3 ประโยค

²⁴³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 49.

²⁴⁴ กระทรวงศึกษาธิการ กรมการศาสนา, หน้า 454.

²⁴⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 458.

คณะกรรมการจะใช้วิธีตัดสินโดยการทักท้วงในการแปลและทอดระยะเวลาให้แก่ผู้เข้าสอบจำนวน 3 ครั้ง หากทักท้วงถึง 3 ครั้ง ยังยักย้ายแก้ไขแปลให้ถูกต้องไม่ได้นับว่าเป็นตก

ส่วนพระภิกษุสามเณรบางรูปที่เก่งและเชี่ยวชาญในการแปล เมื่อถึงเวลาเข้าสอบในปีเดียวกันจะแปลตั้งแต่ประโยค 1 ถึง 6-7 และ 9 ประโยค รวดเดียวได้ตามความสามารถ โดยมีการจัดสอบ 3 ปีต่อ 1 ครั้ง²⁴⁶ ต่อมาเมื่อมีการจัดสอบเป็นข้อเขียนจึงได้จัดสอบทุกปี สามารถสอบได้ปีละชั้นเท่านั้น

การวัดผลบาลีและนักธรรมสมัยเป็นแบบข้อเขียนนั้น ทางแม่กองบาลีและแม่กองธรรมสนามหลวงจะเป็นผู้เฉลยข้อสอบและแต่งตั้งคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิเป็นผู้ตรวจข้อสอบ สำหรับเกณฑ์การตรวจวัดผลนั้นไม่ขอกกล่าวในที่นี้เพราะมีรายละเอียดอีกมาก

2.5.4 ด้านผลผลิต

2.5.4.1 การสำเร็จการศึกษา

สมัยสอบแบบบาเรียน 3 ชั้น ต้องเป็นผู้สอบผ่านตามกำหนด ดังนี้

- 1) ผู้แปลพระสูตรได้ตามที่คณะกรรมการกำหนดให้ในวันสอบ ถือว่าสอบได้เป็น บาเรียนตรี
- 2) ผู้ที่แปลพระสูตรและพระวินัยได้ตามที่คณะกรรมการกำหนดให้ในวันสอบ ถือว่าสอบได้เป็น บาเรียนโท
- 3) ผู้ที่แปลพระสูตร พระวินัยและพระอภิธรรมได้ตามที่คณะกรรมการกำหนดให้ในวันสอบ ถือว่าสอบได้เป็น บาเรียนเอก

สมัยเรียนแบบประโยค 1-9 นั้น ก็ได้กำหนดว่าจะต้องสอบได้ถึงประโยค 9 จึงถือว่าสำเร็จการศึกษา แต่ให้เน้นการสำเร็จการศึกษาไปตามชั้นประโยคนั้นๆ และแผนกนักธรรมก็มีนัยเช่นเดียวกัน

ส่วนการสำเร็จการศึกษาแผนกบาลีและแผนกนักธรรมนั้น ก็ต้องเป็นผู้สอบผ่านตามหลักสูตรกำหนดไว้ ตามที่กล่าวไว้แล้วในเบื้องต้นนั้น

จากที่ผู้วิจัยได้อธิบายเรื่องการเรียนการสอนพระพุทธศาสนาทั้ง 3 ยุคสมัยนั้น อาจจะไม่ครอบคลุมเนื้อหาทั้งหมด แต่ก็พอทำให้เห็นประเด็นที่จะนำไปวิเคราะห์ในบทต่อไปได้

ดังนั้น ผู้วิจัยจะใช้เนื้อหาในบทที่ 2 นี้ไปเทียบกับเนื้อหาในบทที่ 3 เพื่อศึกษาวิเคราะห์หาสาเหตุของปัญหาในงานวิจัยนี้ เป็นลำดับต่อไป

²⁴⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 465.

บทที่ 3

การเรียนการสอนพระพุทธศาสนาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทย

3.1 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

3.1.1 ระดับปริญญาบัณฑิต

การเรียนการสอนพระพุทธศาสนาในระดับปริญญาบัณฑิตนั้น จัดอยู่ในหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา สังกัดภาควิชาพระพุทธศาสนา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ใช้หลักสูตรปรับปรุงพุทธศักราช 2550¹

3.1.1.1 วัตถุประสงค์ของหลักสูตร²

- 1) เพื่อผลิตบัณฑิตที่มีความรอบรู้และเชี่ยวชาญในพระพุทธศาสนา สามารถวิเคราะห์ วิพากษ์และวิจัยวิชาการด้านพระพุทธศาสนาได้อย่างแตกฉาน
- 2) เพื่อผลิตบัณฑิตให้มีศีลธรรม คุณธรรม และจริยธรรม เป็นผู้นำสังคมด้านจิตใจและปัญญา
- 3) เพื่อผลิตบัณฑิตให้สามารถนำพุทธธรรมไปประยุกต์ใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และพัฒนาชีวิตและสังคม

3.1.1.2 โครงสร้างของหลักสูตร

โครงสร้างหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิตสาขาวิชาพระพุทธศาสนา

1. โครงสร้างที่ 1 วิชาเอก-โท³

1.1 หมวดวิชาศึกษาทั่วไป	30 หน่วยกิต
1.2 หมวดวิชาเฉพาะ	104 หน่วยกิต
1.2.1 วิชาแกนพระพุทธศาสนา	30 หน่วยกิต
1.2.2 วิชาเฉพาะด้าน	74 หน่วยกิต
1.2.2.1 วิชาพระพุทธศาสนาประยุกต์	10 หน่วยกิต
1.2.2.2 วิชาเอก	46 หน่วยกิต
1.2.2.3 วิชาโท	18 หน่วยกิต
1.3 วิชาเลือกเสรี	6 หน่วยกิต
รวม	140 หน่วยกิต

¹ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, คู่มือนิสิตระดับปริญญาตรี ปีการศึกษา 2552, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2552), หน้า 54.

² เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 54-55.

2. โครงสร้างที่ 2 วิชาเอกเดี่ยว⁴

2.1 หมวดวิชาศึกษาทั่วไป	30 หน่วยกิต
2.2 หมวดวิชาเฉพาะ	104 หน่วยกิต
2.2.1 วิชาแกนพระพุทธศาสนา	30 หน่วยกิต
2.2.2 วิชาเฉพาะด้าน	74 หน่วยกิต
2.2.2.1 วิชาพระพุทธศาสนาประยุกต์	10 หน่วยกิต
2.2.2.2 วิชาเฉพาะสาขา	64 หน่วยกิต
2.3 หมวดวิชาเลือกเสรี	6 หน่วยกิต
รวม	140 หน่วยกิต

3.1.1.3 เนื้อหาสาระของหลักสูตร

3. รายวิชา⁵

1. โครงสร้างที่ 1 วิชาเอก-โท⁶

1.1 หมวดวิชาศึกษาทั่วไป	30 หน่วยกิต
นิสิตทุกคนจะต้องศึกษาจำนวน 30 หน่วยกิต จากกลุ่มวิชาต่างๆ ดังต่อไปนี้	
1) กลุ่มวิชาสังคมศาสตร์	8 หน่วยกิต
2) กลุ่มวิชามนุษยศาสตร์	8 หน่วยกิต
3) กลุ่มวิชาภาษา	8 หน่วยกิต
4) กลุ่มวิชาวิทยาศาสตร์และคณิตศาสตร์	6 หน่วยกิต
1) กลุ่มวิชาสังคมศาสตร์ 8 หน่วยกิต	
ก. วิชาบังคับ 4 หน่วยกิต	
000 101 มนุษย์กับสังคม	2 (2-0-4)
000 102 กฎหมายทั่วไป	2 (2-0-4)
ข. วิชาเลือก 4 หน่วยกิต	
000 103 การเมืองกับการปกครองไทย	2 (2-0-4)
000 104 เศรษฐศาสตร์ในชีวิตประจำวัน	2 (2-0-4)
000 205 มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม	2 (2-0-4)
000 206 เหตุการณ์โลกปัจจุบัน	2 (2-0-4)
2) กลุ่มวิชามนุษยศาสตร์ 8 หน่วยกิต	
ก. วิชาบังคับ 6 หน่วยกิต	
000 107 เทคนิคการศึกษาระดับอุดมศึกษา	(2) (2-0-4)

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 55.

⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 55-61.

⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 55-59.

000 108	ปรัชญาเบื้องต้น	2 (2-0-4)
000 109	ศาสนาทั่วไป	2 (2-0-4)
000 210	ตรรกศาสตร์เบื้องต้น	2 (2-0-4)

หมายเหตุ : รายวิชา 000 107 เป็นวิชาบังคับโดยไม่นับหน่วยกิต

ข. วิชาเลือก 2 หน่วยกิต

000 211	วัฒนธรรมไทย	2 (2-0-4)
000 212	มนุษย์กับอารยธรรม	2 (2-0-4)
000 213	ชีวิตกับจิตวิทยา	2 (2-0-4)

3) กลุ่มวิชาภาษา 8 หน่วยกิต

ก. วิชาบังคับ 4 หน่วยกิต

000 114	ภาษากับการสื่อสาร	2 (2-0-4)
000 115	ภาษาศาสตร์เบื้องต้น	2 (2-0-4)

ข. วิชาเลือก 4 หน่วยกิต ให้เลือกเรียน 1 ภาษา

000 116	ภาษาอังกฤษเบื้องต้น	2 (2-0-4)
000 117	ภาษาอังกฤษชั้นสูง	2 (2-0-4)
000 118	ภาษาสันสกฤตเบื้องต้น	2 (2-0-4)
000 119	ภาษาสันสกฤตชั้นสูง	2 (2-0-4)
000 120	ภาษาเวียดนามเบื้องต้น	2 (2-0-4)
000 121	ภาษาเวียดนามชั้นสูง	2 (2-0-4)
000 122	ภาษาพม่าเบื้องต้น	2 (2-0-4)
000 123	ภาษาพม่าชั้นสูง	2 (2-0-4)
000 124	ภาษามาลาย์เบื้องต้น	2 (2-0-4)
000 125	ภาษามาลาย์ชั้นสูง	2 (2-0-4)
000 126	ภาษาลาวเบื้องต้น	2 (2-0-4)
000 127	ภาษาลาวชั้นสูง	2 (2-0-4)
000 128	ภาษาจีนเบื้องต้น	2 (2-0-4)
000 129	ภาษาจีนชั้นสูง	2 (2-0-4)
000 130	ภาษาญี่ปุ่นเบื้องต้น	2 (2-0-4)
000 131	ภาษาญี่ปุ่นชั้นสูง	2 (2-0-4)
000 132	ภาษาเขมรเบื้องต้น	2 (2-0-4)
000 133	ภาษาเขมรชั้นสูง	2 (2-0-4)
000 134	ภาษาฮินดีเบื้องต้น	2 (2-0-4)
000 135	ภาษาฮินดีชั้นสูง	2 (2-0-4)
000 136	ภาษาเกาหลีเบื้องต้น	2 (2-0-4)
000 137	ภาษาเกาหลีชั้นสูง	2 (2-0-4)

4) กลุ่มวิชาวิทยาศาสตร์และคณิตศาสตร์ 6 หน่วยกิต

ก. วิชาบังคับ 4 หน่วยกิต

000 238	สถิติเบื้องต้นและการวิจัย	2 (2-0-4)
000 139	คณิตศาสตร์เบื้องต้น	2 (2-0-4)

ข. วิชาเลือก 2 หน่วยกิต

000 140	โลกกับสิ่งแวดล้อม	2 (2-0-4)
000 241	วิทยาศาสตร์กายภาพและประยุกต์วิทยา	2 (2-0-4)
000 242	คอมพิวเตอร์และเทคโนโลยีสารสนเทศเบื้องต้น	2 (2-0-4)
000 243	สาธารณสุขมูลฐาน	2 (2-0-4)

1.2 หมวดวิชาเฉพาะ 104 หน่วยกิต

1.2.1 วิชาแกนพระพุทธศาสนา 30 หน่วยกิต

นิสิตทุกคนจะต้องศึกษาวิชาแกนพระพุทธศาสนา จำนวน 30 หน่วยกิต ประกอบด้วย
กลุ่มวิชาภาษาบาลี 6 หน่วยกิต และกลุ่มวิชาพระพุทธศาสนา 24 หน่วยกิต

ก. กลุ่มวิชาภาษาบาลี 6 หน่วยกิต

000 144	แต่งแปลบาลี	2 (2-0-4)
000 145	วรรณคดีบาลี	2 (2-0-4)
000 246	บาลีไวยากรณ์ชั้นสูง	2 (2-0-4)

ข. กลุ่มวิชาพระพุทธศาสนา 24 หน่วยกิต

000 147	พระไตรปิฎกศึกษา	2 (2-0-4)
000 148	พระวินัยปิฎก	2 (2-0-4)
000 149	พระสุตตันตปิฎก	2 (2-0-4)
000 250	อภิธรรมปิฎก	2 (2-0-4)
000 151	ธรรมะภาคปฏิบัติ 1	(2) (1-2-4)
000 152	ธรรมะภาคปฏิบัติ 2	1 (1-2-4)
000 253	ธรรมะภาคปฏิบัติ 3	(2) (1-2-4)
000 254	ธรรมะภาคปฏิบัติ 4	1 (1-2-4)
000 355	ธรรมะภาคปฏิบัติ 5	(2) (1-2-4)
000 356	ธรรมะภาคปฏิบัติ 6	1 (1-2-4)
000 457	ธรรมะภาคปฏิบัติ 7	1 (1-2-4)
000 158	ประวัติพระพุทธศาสนา	2 (2-0-4)
000 259	เทศกาลและพิธีกรรมพระพุทธศาสนา	2 (2-0-4)
000 260	การปกครองคณะสงฆ์ไทย	2 (2-0-4)
000 261	ธรรมะภาคภาษาอังกฤษ	2 (2-0-4)
000 262	ธรรมนิเทศ	2 (2-0-4)

000 263 งานวิจัยและวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา 2 (2-0-4)

1.2.2 วิชาเฉพาะด้าน 74 หน่วยกิต

ก. วิชาพระพุทธศาสนาประยุกต์ 10 หน่วยกิต

000 301 พระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์ 2 (2-0-4)

000 302 พระพุทธศาสนากับสังคมสงเคราะห์ 2 (2-0-4)

000 403 พระพุทธศาสนากับนิเวศวิทยา 2 (2-0-4)

000 404 ธรรมประยุกต์ 2 (2-0-4)

000 405 พระพุทธศาสนากับเศรษฐศาสตร์ 2 (2-0-4)

ข. วิชาเอก 46 หน่วยกิต

(1) วิชาบังคับ 36 หน่วยกิต

101 306 หลักพุทธธรรม 3 (3-0-6)

101 307 พุทธปรัชญาเถรวาท 3 (3-0-6)

101 308 ธรรมบทศึกษา 3 (3-0-6)

101 309 วิสุทธิมรรคศึกษา 3 (3-0-6)

101 310 นิเทศศาสตร์ในพระไตรปิฎก 3 (3-0-6)

101 311 พระพุทธศาสนามหายาน 3 (3-0-6)

101 412 พระสูตรมหายาน 3 (3-0-6)

101 413 พุทธศิลปะ 3 (3-0-6)

101 414 ธรรมะภาคภาษาอังกฤษชั้นสูง 3 (3-0-6)

101 415 จิตวิทยาในพระไตรปิฎก 3 (3-0-6)

101 416 ศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา 3 (3-0-6)

101 417 สัมมนาพระพุทธศาสนา 3 (3-0-6)

(2) วิชาเลือก 10 หน่วยกิต

101 318 เปรียบเทียบเถรวาทกับมหายาน 2 (2-0-4)

101 319 ศึกษาศาสตร์ในพระไตรปิฎก 2 (2-0-4)

101 320 อักษรจารึกในพระไตรปิฎก 2 (2-0-4)

101 321 ชาดกศึกษา 2 (2-0-4)

101 322 พระพุทธศาสนากับภูมิปัญญาไทย 2 (2-0-4)

101 323 พระพุทธศาสนาในโลกปัจจุบัน 2 (2-0-4)

101 324 ชีวิตและผลงานของปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา 2 (2-0-4)

101 325 พุทธธรรมกับสังคมไทย 2 (2-0-4)

101 326 สังคมวิทยาในพระไตรปิฎก 2 (2-0-4)

101 427 รัฐศาสตร์ในพระไตรปิฎก 2 (2-0-4)

101 428 พุทธประวัติในพระไตรปิฎก 2 (2-0-4)

101 429 พระพุทธศาสนากับสันติภาพ 2 (2-0-4)

101 430	พระพุทธศาสนากับลัทธิมนุษยชน	2 (2-0-4)
101 431	พระพุทธศาสนากับการพัฒนาที่ยั่งยืน	2 (2-0-4)
101 432	มังคลัตถทีปনীศึกษา	2 (2-0-4)
101 433	พระพุทธศาสนากับสตรี	2 (2-0-4)
101 434	พระพุทธศาสนากับวรรณคดีไทย	2 (2-0-4)
101 435	พระพุทธศาสนากับพระมหากษัตริย์	2 (2-0-4)
101 436	ทศบารมีในพระพุทธศาสนาเถรวาท	2 (2-0-4)
101 437	พระพุทธศาสนากับสาธารณสุข	2 (2-0-4)
101 438	มิลินทปัญหาศึกษา	2 (2-0-4)

ค. วิชาโท 18 หน่วยกิต

นิสิตสาขาวิชาพระพุทธศาสนา วิชาเอก-โท ต้องศึกษารายวิชาในสาขาวิชาอื่นสาขาใดสาขาหนึ่ง จำนวน 18 หน่วยกิต เป็นวิชาโท หรือศึกษาวิชาโทวิชาใดวิชาหนึ่งที่เปิดสอน ในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยความเห็นชอบของอาจารย์ที่ปรึกษา

นิสิตที่ประสงค์จะศึกษาสาขาวิชาพระพุทธศาสนาเป็นวิชาโท จะต้องศึกษารายวิชาในสาขาวิชาพระพุทธศาสนา จำนวนไม่น้อยกว่า 18 หน่วยกิต ตามองค์ประกอบดังต่อไปนี้

(1) วิชาบังคับ 2 วิชา จำนวน 6 หน่วยกิต คือ 101 306, 101 417

(2) วิชาเลือกจำนวน 12 หน่วยกิต

ให้เลือกศึกษารายวิชาต่างๆ ในวิชาเอกสาขาวิชาพระพุทธศาสนาอีกจำนวน 12 หน่วยกิต โดยความเห็นชอบของอาจารย์ที่ปรึกษา

1.3 หมวดวิชาเลือกเสรี 6 หน่วยกิต

นิสิตสาขาวิชาพระพุทธศาสนา วิชาเอก-โท ต้องเลือกศึกษารายวิชาต่างๆ ที่เปิดสอนในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นวิชาเลือกเสรี จำนวน 6 หน่วยกิต โดยความเห็นชอบของอาจารย์ที่ปรึกษา

2. โครงสร้างที่ 2 วิชาเอกเดี่ยว⁷

2.1 หมวดวิชาศึกษาทั่วไป 30 หน่วยกิต

ดูรายละเอียดตามโครงสร้างที่ 1 วิชาเอก-โท

2.2 หมวดวิชาเฉพาะ 104 หน่วยกิต

1) วิชาแกนพระพุทธศาสนา 30 หน่วยกิต

ดูรายละเอียดตามโครงสร้างที่ 1 วิชาเอก-โท

⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 59-61.

2) วิชาเฉพาะด้าน 74 หน่วยกิต

ก. วิชาพระพุทธศาสนาประยุกต์ 10 หน่วยกิต

ดูรายละเอียดตามโครงสร้างที่ 1 วิชาเอก-โท

ข. วิชาเฉพาะสาขา 64 หน่วยกิต

(1) วิชาบังคับ 36 หน่วยกิต

101 306	หลักพุทธธรรม	3 (3-0-6)
101 307	พุทธปรัชญาเถรวาท	3 (3-0-6)
101 308	ธรรมบทศึกษา	3 (3-0-6)
101 309	วิสุทธิมคคศึกษา	3 (3-0-6)
101 310	นิเทศศาสตร์ในพระไตรปิฎก	3 (3-0-6)
101 311	พระพุทธศาสนamahayan	3 (3-0-6)
101 412	พระสูตรมหายาน	3 (3-0-6)
101 413	พุทธศิลปะ	3 (3-0-6)
101 414	ธรรมะภาคภาษาอังกฤษชั้นสูง	3 (3-0-6)
101 415	จิตวิทยาในพระไตรปิฎก	3 (3-0-6)
101 416	ศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา	3 (3-0-6)
101 417	สัมมนาพระพุทธศาสนา	3 (3-0-6)

(2) วิชาเลือก 28 หน่วยกิต

101 318	เปรียบเทียบเถรวาทกับมหายาน	2 (2-0-4)
101 319	ศึกษาศาสตร์ในพระไตรปิฎก	2 (2-0-4)
101 320	อักษรจารึกในพระไตรปิฎก	2 (2-0-4)
101 321	ชาดกศึกษา	2 (2-0-4)
101 322	พระพุทธศาสนากับภูมิปัญญาไทย	2 (2-0-4)
101 323	พระพุทธศาสนาในโลกปัจจุบัน	2 (2-0-4)
101 324	ชีวิตและผลงานของปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา	2 (2-0-4)
101 325	พุทธธรรมกับสังคมไทย	2 (2-0-4)
101 326	สังคมวิทยาในพระไตรปิฎก	2 (2-0-4)
101 427	รัฐศาสตร์ในพระไตรปิฎก	2 (2-0-4)
101 428	พุทธประวัติในพระไตรปิฎก	2 (2-0-4)
101 429	พระพุทธศาสนากับสันติภาพ	2 (2-0-4)
101 430	พระพุทธศาสนากับสิทธิมนุษยชน	2 (2-0-4)
101 431	พระพุทธศาสนากับการพัฒนาที่ยั่งยืน	2 (2-0-4)
101 432	มังคลัตถปิณีศึกษา	2 (2-0-4)
101 433	พระพุทธศาสนากับสตรี	2 (2-0-4)
101 434	พระพุทธศาสนากับวรรณคดีไทย	2 (2-0-4)
101 435	พระพุทธศาสนากับพระมหากษัตริย์	2 (2-0-4)

101 436	ทศบารมีในพระพุทธศาสนาเถรวาท	2 (2-0-4)
101 437	พระพุทธศาสนากับสาธารณสุข	2 (2-0-4)
101 438	มิลินทปัญหาศึกษา	2 (2-0-4)

2.3 หมวดวิชาเลือกเสรี 6 หน่วยกิต

นิสิตสาขาวิชาพระพุทธศาสนา วิชาเอกเดี่ยว ต้องเลือกศึกษารายวิชาต่างๆที่เปิดสอนในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นวิชาเลือกเสรี จำนวน 6 หน่วยกิต โดยความเห็นชอบของอาจารย์ที่ปรึกษา

3.1.1.4 คณาจารย์ของหลักสูตร⁸

คณาจารย์ภาควิชาพระพุทธศาสนา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ประกอบด้วย 1. คณาจารย์ประจำ 2. คณาจารย์พิเศษ ดังนี้

ตารางที่ 1 คณาจารย์ประจำสาขาวิชาพระพุทธศาสนาระดับปริญญาบัณฑิต (มจร.)

ที่	ตำแหน่งทางวิชาการ	รายนาม	วุฒิการศึกษา
1		พระเทพปริยัติสุธี	ป.ธ.9, พธ.บ. (ปรัชญา-ศาสนา)
2		พระเมธีรัตนดิลก	ป.ธ.9, พธ.บ., Ph.D. (Buddhism)
3		พระมหาประสิทธิ์ สิริปญโญ	ป.ธ.9, พธ.บ., พธ.ม. (ปรัชญา)
4		พระมหาพัฒน์พงษ์ สิริภทฺโท	ป.ธ.6, พธ.บ. (ปรัชญา-ศาสนา)
5	ผู้ช่วยศาสตราจารย์	พระสมภาร สมภาโร	ประโยค 1-2, พธ.บ., อ.ม (ศาสนาเปรียบเทียบ)
6		พระมหาสุรศักดิ์ ปจฺจนฺตเสโน	ป.ธ.7, พธ.บ., ศศ.บ., ศศ.ม. (พุทธศาสนศึกษา)
7		พระมหาสุทิตย์ อากาศโร	ป.ธ.7, ร.บ., พช.ม., พธ.ด.
8	ผู้ช่วยศาสตราจารย์	อาจารย์ไกรวุฒิ มะโนรัตน์	ป.ธ.9, พธ.บ., อ.ม. (ศาสนาเปรียบเทียบ)
9	ผู้ช่วยศาสตราจารย์	อาจารย์พิพัฒน์ คงประเสริฐ	ป.ธ.8, พธ.บ. (ปรัชญา-ศาสนา), M.A. (Social)

⁸ คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, คู่มือแนะแนวการศึกษา ปีการศึกษา 2552, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2552), หน้า 4.

ที่	ตำแหน่งทางวิชาการ	รายนาม	วุฒิการศึกษา
10	ผู้ช่วยศาสตราจารย์	อาจารย์มัน เลือสูงเนิน	ป.ธ.3 พธ.บ. (มานุษยสงเคราะห์ ศาสตร์) M.A. (Linguistics)
11	ผู้ช่วยศาสตราจารย์	อาจารย์สุเทพ พรหมเลิศ	ป.ธ.9, พธ.บ., ศศ.ม. (จารึกภาษาไทย)
12		อาจารย์อิทธิพล แก้วพิลา	ป.ธ.4, พธ.บ., ศศ.ม. (พุทธศาสนศึกษา)
13		ดร.อิทธิเทพ ผาธา	ป.ธ.4, พธ.บ., พธ.ม., พธ.ด.
14	ผู้ช่วยศาสตราจารย์	ดร.เสนาะ ผดุงฉัตร	ป.ธ.9, พธ.บ., M.A., พธ.ด.
15		แม่ชีกฤษณา รักษาโณม	บ.ศ.9, อ.บ. (อภิธรรม), พธ.ม., พธ.ด.

ตารางที่ 2 คณาจารย์พิเศษสาขาวิชาพระพุทธศาสนาในระดับปริญญาบัณฑิต (มจร.)⁹

ที่	ตำแหน่งทางวิชาการ	รายนาม	วุฒิการศึกษา
1		พระราชวิสุทธิโมลี	ป.ธ.9, M.A.
2		พระเมธีวรคณาจารย์	ป.ธ.9, พธ.บ.
3		พระญาณสุนทร	ป.ธ.3, พธ.บ.
4		พระมหาอุไร อาตาทโป	ป.ธ.3, พธ.บ.
5		พระมหากิตติศักดิ์ จานวโร	ป.ธ.7, พธ.บ., ศษ.บ., ศศ.ม.
6	ศาสตราจารย์ (พิเศษ)	จ่านงค์ ทองประเสริฐ	ป.ธ.9, พธ.บ., M.A.
7	ศาสตราจารย์ (พิเศษ)	อดิศักดิ์ ทองบุญ	ป.ธ.7, พธ.บ., M.A.
8	ศาสตราจารย์ (พิเศษ)	ดร.จำลอง สารพัฒน์	ป.ธ.5, พธ.บ., M.A., Ph.D.
9	ผู้ช่วยศาสตราจารย์	ดร.จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา	ป.ธ.3, ศศ.บ., M.A., Ph.D.
10	รองศาสตราจารย์	ชูศักดิ์ ทิพย์เกสร	ป.ธ.7, พธ.บ., ABT., M.A.
11	รองศาสตราจารย์	ดร.วัชรระ งามจิตรเจริญ	ป.ธ.9, พธ.บ., ศษ.บ., M.A., อ.ด. (ปรัชญา)
12	รองศาสตราจารย์	ดร.สำเนียง เลื่อมใส	ป.ธ.9, พธ.บ., ศศ.ม. Ph.D.
13	ผู้ช่วยศาสตราจารย์	บุญมี แทนแก้ว	ป.ธ.5, พธ.บ., M.A.,
14		พ.อ. (พิเศษ) เลื่อน สุนทรเศวต	ป.ธ.7, พธ.บ., M.A.
15	ผู้ช่วยศาสตราจารย์	บูรณ เกตุทัตสา	ป.ธ.6, พธ.บ., M.A.

⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 6-7.

ที่	ตำแหน่งทางวิชาการ	รายนาม	วุฒิการศึกษา
16	ผู้ช่วยศาสตราจารย์	ดร.ปกรณ์ สิงห์สุริยา	Ph.D.
17	ผู้ช่วยศาสตราจารย์	ดร.บำรุง คำเอก	ป.ธ.4, พธ.บ., ศศ.ม., Ph.D.
18	ผู้ช่วยศาสตราจารย์	ดร.สมบัติ มั่งมีสุขศิริ	ป.ธ.9, พธ.บ., ศศ.ม., Ph.D.
19		ดร.วีรชาติ นิ่มอนงค์	ป.ธ.6, พธ.บ., ศษ.บ., M.A., Ph.D.
20	ผู้ช่วยศาสตราจารย์	ดร.ชาญณรงค์ บุญหนุน	ป.ธ.5, พธ.บ., อ.ด. (ปรัชญา)
21		อาจารย์เอกมงคล เพชรวงษ์	ป.ธ.5, พธ.บ., อ.ม. (ศาสนาเปรียบเทียบ)
22		ดร.ชัยณรงค์ กลิ่นน้อย	ป.ธ.9, พธ.บ., Ph.D.
23		อาจารย์กนกวรรณ โกมลิตพิพงศ์	ค.บ., M.Ed., พธ.ด.
24		ดร.ชัยสิทธิ์ สุวรรณวางกุล	ศศ.ม., Ph.D.
25		อาจารย์วิศิษฐ์ ชัยสุวรรณ	M.B.A. (บริหารธุรกิจ), วศ.ม. (ไฟฟ้า), พธ.ด.
26		อาจารย์กอบกาญจน์ เทียนไชยมงคล	ศศ.บ. (ประวัติศาสตร์), อ.บ. (อภิธรรม)
27		พลตรีทองขาว พวงรอดพันธุ์	ป.ธ.6, พธ.บ.
28		พลตรีหญิง ดร.ศรีศรัณย์ ธีรอำรง	Ph.D.
29		อาจารย์ธีรพร ชัยวัชรภรณ์	ค.บ. (อังกฤษ), M.A. (English), Intensive
30		ดร.มงคล คำมูล	พธ.บ., Ph.D.
31		อาจารย์นัตติมา ชูดวงแก้ว	อ.บ. (อภิธรรม), พธ.ม. (พระพุทธศาสนา)
32		อาจารย์สุมาลัย พาณิชย์กุล	วท.บ. (มหิดล), อ.บ. (อภิธรรม)
33		อาจารย์ดาร์ดี มุกดาอุดม	อ.บ., กศ.ม.

3.1.1.5 คุณสมบัติของผู้เข้าศึกษา

1. คุณสมบัติของผู้สมัคร¹⁰

1) คุณสมบัติของพระภิกษุสามเณรผู้สมัครเข้าศึกษา¹¹

- (1) เป็นผู้สอบได้เปรียญธรรม 3 ประโยคและต้องศึกษาวิชาสามัญเพิ่มเติมตามที่มหาวิทยาลัยกำหนด หรือ
- (2) เป็นผู้สอบได้เปรียญธรรม 3 ประโยคและสำเร็จการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น หรือ
- (3) เป็นผู้สอบได้เปรียญธรรม 3 ประโยค และได้รับประกาศนียบัตรอื่นที่มหาวิทยาลัยรับรอง หรือ
- (4) เป็นผู้สำเร็จการศึกษามัธยมศึกษาตอนปลายของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา หรือ
- (5) เป็นพระสังฆาธิการหรือครูสอนพระปริยัติธรรมที่สำเร็จการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บ.ส.) หรือเทียบเท่า หรือ
- (6) เป็นพระสังฆาธิการหรือครูสอนพระปริยัติธรรมที่สอบได้นักธรรมชั้นเอกและสำเร็จการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลายหรือเทียบเท่า หรือ
- (7) เป็นผู้สอบได้นักธรรมชั้นเอก และสำเร็จการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลายหรือเทียบเท่า และต้องศึกษาวิชาภาษาบาลี ไม่น้อยกว่า 12 หน่วยกิต ยกเว้น ผู้สำเร็จการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรสาขาวิชาภาษาบาลีที่มหาวิทยาลัยรับรอง หรือ
- (8) เป็นผู้สำเร็จระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย หรือผู้ได้รับประกาศนียบัตรอื่นที่มหาวิทยาลัยรับรอง และต้องศึกษาวิชาภาษาบาลี ไม่น้อยกว่า 24 หน่วยกิต ยกเว้น ผู้สำเร็จการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตร สาขาวิชาภาษาบาลีที่มหาวิทยาลัยรับรอง หรือ
- (9) เป็นผู้ที่มหาวิทยาลัยอนุมัติให้เข้าศึกษาเป็นกรณีพิเศษเพื่อขอรับปริญญาตามเกณฑ์ที่สภาวิชาการกำหนด
- (10) ไม่เคยถูกตัดชื่อออกหรือถูกไล่ออกจากสถาบันการศึกษาใดๆ เพราะความผิดทางความประพฤติหรือวินัย

¹⁰ มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, คู่มือนิสิตระดับปริญญาตรี ปีการศึกษา 2552. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2552), หน้า 3.

¹¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 3-4.

2) คุณสมบัติของคฤหัสถ์ผู้สมัครเข้าศึกษา¹²

- (1) เป็นผู้สอบได้เปรียญธรรมหรือบาลีศึกษา 3 ประโยค และต้องศึกษาวิชาสามัญเพิ่มเติมตามที่มหาวิทยาลัยกำหนด หรือ
- (2) เป็นผู้สอบได้เปรียญธรรมหรือบาลีศึกษา 3 ประโยค และสำเร็จการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น หรือ
- (3) เป็นผู้สอบได้เปรียญธรรมหรือบาลีศึกษา 3 ประโยค และได้รับประกาศนียบัตรอื่นที่มหาวิทยาลัยอื่นรับรอง หรือ
- (4) เป็นผู้สำเร็จการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลายของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา หรือ
- (5) เป็นผู้สำเร็จการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลายหรือผู้ได้รับประกาศนียบัตรอื่นที่มหาวิทยาลัยรับรอง และต้องศึกษาวิชาภาษาบาลีไม่น้อยกว่า 12 หน่วยกิต ยกเว้นผู้สำเร็จการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตร สาขาวิชาภาษาบาลีที่มหาวิทยาลัยรับรอง หรือ
- (6) เป็นผู้ที่มหาวิทยาลัยอนุมัติให้เข้าศึกษาเป็นกรณีพิเศษเพื่อขอรับปริญญาตามเกณฑ์ที่สภามหาวิทยาลัยกำหนด
- (7) ไม่เคยถูกคัดชื่อออกหรือถูกไล่ออกจากสถาบันการศึกษาใดๆ เพราะความผิดทางความประพฤติหรือวินัย

3) คุณสมบัติสำหรับผู้สมัครเข้าศึกษาต่อเนื่อง¹³

- (1) เป็นผู้สำเร็จการศึกษาเปรียญธรรม 9 ประโยค หรือ
- (2) เป็นผู้สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี หรือเทียบเท่า หรือเคยศึกษาหลักสูตรระดับปริญญาตรี หรือ
- (3) เป็นผู้สำเร็จการศึกษาระดับอนุปริญญาหรือเทียบเท่า
- (4) คุณสมบัติตามข้อ (2) และข้อ (3) ต้องสอบได้นักธรรมชั้นเอกและเมื่อเข้าศึกษาแล้ว ต้องเรียนรายวิชาเพิ่มเติมจนครบตามหลักสูตรที่มหาวิทยาลัยกำหนด

2. จำนวนที่รับเข้าศึกษาสาขาวิชา พระพุทธศาสนา¹⁴

- (1) สำหรับพระภิกษุสามเณร รับจำนวน 25 รูป
- (2) สำหรับคฤหัสถ์ รับจำนวน 60 คน

¹² เรื่องเดียวกัน, หน้า 4-5.

¹³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 5.

¹⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

3. วิชาสำหรับสอบคัดเลือก¹⁵

- (1) พระพุทธศาสนา
- (2) ภาษาอังกฤษ
- (3) ความรู้ความสามารถทั่วไป วิชาละ 100 คะแนน
- (4) สอบสัมภาษณ์ 100 คะแนน

3.1.1.6 วัสดุการศึกษา

เครื่องฉายโปรเจคเตอร์ คอมพิวเตอร์ และอื่นๆ

3.1.1.7 ตำราเรียน

ตำราทางคณาจารย์มหาวิทยาลัยผลิตขึ้น และส่วนอาจารย์ผู้สอนเป็นผู้กำหนด เช่น พระไตรปิฎก อรรถกถา หนังสือเพื่ออ่านเพิ่มเติม เป็นต้น

3.1.1.8 สถานที่เรียน

ระดับปริญญาบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา ทำการเรียนการสอนที่ อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

3.1.1.9 การจัดและวิธีการศึกษา¹⁶

ข้อบังคับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ว่าด้วยการศึกษาระดับปริญญาตรี พ.ศ. 2542

หมวดที่ 1

การจัดและวิธีการศึกษา

ข้อ 10 การจัดการศึกษาในมหาวิทยาลัยให้ใช้ระบบหน่วยทวิภาค (Semester Credit System) โดยแบ่งเวลาการศึกษาในแต่ละปีการศึกษาออกเป็น 2 ภาคการศึกษาปกติ

10.1 ภาคการศึกษาที่หนึ่ง (First Semester) มีเวลาเรียนไม่ต่ำกว่า 16 สัปดาห์

10.2 ภาคการศึกษาที่สอง (Second Semester) มีเวลาเรียนไม่ต่ำกว่า 16 สัปดาห์

นอกจากนั้นจะจัดการศึกษาภาคฤดูร้อน (Summer Session) ต่อจากภาคการศึกษาที่สอง อีก 1 ภาคก็ได้ โดยมีเวลาเรียนไม่น้อยกว่า 6 สัปดาห์ แต่ให้เพิ่มชั่วโมงการเรียนในแต่ละรายวิชา ให้เท่ากับภาคปกติภาคการศึกษาฤดูร้อนเป็นภาคการศึกษาที่ไม่บังคับ

¹⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 6.

¹⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 10-12.

ข้อ 11 ระยะเวลาการศึกษาตามหลักสูตรระดับปริญญาตรีต้องไม่ต่ำกว่า 8 ภาคการศึกษาปกติ และต้องปฏิบัติงานตามข้อบังคับมหาวิทยาลัยอีก 2 ภาคการศึกษาปกติ ยกเว้นกรณีข้อ 8 ให้เป็นไปตามที่มหาวิทยาลัยกำหนดสำหรับผู้เข้าศึกษาในหลักสูตรต่อเนื่อง ระยะเวลาการศึกษาให้เป็นไปตามที่มหาวิทยาลัยกำหนด

ข้อ 12 หลักสูตรระดับปริญญาตรีให้ศึกษารายวิชาตามโครงสร้างหลักสูตรที่มหาวิทยาลัยกำหนด

ข้อ 13 ให้กำหนดหน่วยกิต (Credit) เป็นหน่วยสำหรับวัดปริมาณการศึกษาตามลักษณะงานของแต่ละรายวิชา

ข้อ 14 การกำหนดค่าหน่วยกิตของรายวิชาในภาคการศึกษาปกติให้กำหนดเกณฑ์ ดังนี้

14.1 รายวิชาที่นิสิตใช้เวลาฟังบรรยายสัปดาห์ละ 1 ชั่วโมง และมีการเตรียมหรือการศึกษานอกเวลาเรียนอีกสัปดาห์ละ 2 ชั่วโมงตลอดภาคการศึกษาให้มีค่าเท่ากับ 1 หน่วยกิต

14.2 รายวิชาที่นิสิตใช้เวลาปฏิบัติการอภิปรายหรือสัมมนาสัปดาห์ละ 2-3 ชั่วโมง และเมื่อรวมกับการศึกษานอกเวลาเรียนแล้ว นิสิตใช้เวลาไม่น้อยกว่าสัปดาห์ละ 3 ชั่วโมง ตลอดภาคการศึกษาให้มีค่าเท่ากับ 1 หน่วยกิต

ข้อ 15 ให้แต่ละคณะหรือวิทยาลัยกำหนดหลักสูตรและจำนวนหน่วยกิตที่จะต้องเรียน โดยจะต้องมีวิชาแกนพระพุทธศาสนาและวิชาพื้นฐานทั่วไปที่มหาวิทยาลัยกำหนดในแต่ละหลักสูตร

ข้อ 16 การเลือกและขอเปลี่ยนสาขาวิชาเอกให้เป็นหน้าที่และความรับผิดชอบของคณะหรือ วิทยาลัยที่จะออกระเบียบและกำหนดหลักเกณฑ์

ข้อ 17 ให้แต่ละคณะหรือวิทยาลัยส่งชื่อรายวิชาที่จะเปิดสอนในแต่ละภาคการศึกษา ให้กองทะเบียนและวัดผลทราบก่อนวันลงทะเบียน ภายหลังจากวันลงทะเบียนรายวิชาแล้ว หากคณะหรือวิทยาลัยจำเป็นต้องเปิดสอนรายวิชาใหม่เพิ่มขึ้น หรือไม่เปิดสอนรายวิชาใดที่ได้แจ้งไว้ก็ให้ดำเนินการได้แต่ต้องได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการประจำคณะหรือคณะกรรมการประจำวิทยาลัย และต้องแจ้งให้กองทะเบียนและวัดผลทราบ ทั้งนี้ ต้องไม่เกิน 15 วัน นับจากวันเปิดภาคการศึกษา

ข้อ 18 ให้มหาวิทยาลัยออกระเบียบและกำหนดหลักเกณฑ์ซึ่งไม่ขัดกับข้อบังคับนี้ในการรับนิสิตที่จะขอย้ายจากคณะหรือวิทยาลัยต่างๆภายในมหาวิทยาลัยหรือโอนจากสถาบันการศึกษาอื่น โดยจะต้องมีเวลาการศึกษาต่อเนื่องในคณะหรือวิทยาลัยที่เข้าศึกษาใหม่ไม่น้อยกว่า 3 ภาคการศึกษาปกติและต้องมีหน่วยกิตสะสมใหม่ไม่น้อยกว่า 60 หน่วยกิต

ข้อ 19 การเทียบฐานะชั้นปีที่ของนิสิตให้มหาวิทยาลัยกำหนดจำนวนหน่วยกิตที่นิสิตลงทะเบียนเรียนและสอบได้ตามหลักสูตรของมหาวิทยาลัยเป็นเกณฑ์พิจารณาและกระทำเมื่อสิ้นภาคการศึกษาปกติทุกภาค

ข้อ 20 สภาพนิสิต แบ่งออกได้ ดังนี้

20.1 นิสิตสภาพสมบูรณ์ (On Promotion) ได้แก่ นิสิตที่สอบได้ค่าระดับเฉลี่ยสะสมตั้งแต่ 2.00 ขึ้นไป

20.2 นิสิตสภาพรอพินิจ (On Probation) ได้แก่ นิสิตที่สอบได้ค่าระดับเฉลี่ยสะสมต่ำกว่า 2.00

การจำแนกสภาพนิสิตจะกระทำเมื่อสิ้นภาคการศึกษาแต่ละภาค ทั้งนี้ ยกเว้นนิสิตที่เข้าศึกษาเป็นปีแรก ซึ่งการจำแนกสภาพจะกระทำเมื่อสิ้นภาคการศึกษาที่สองนับแต่เริ่มเข้าศึกษา

กองทะเบียนและวัดผลจะต้องแจ้งสภาพพินิจให้นิสิตที่มีสภาพเช่นนั้น และอาจารย์ที่ปรึกษาของนิสิตผู้นั้นทราบโดยเร็วที่สุด

ข้อ 21 การลาพักและการกลับเข้าศึกษาใหม่ นิสิตอาจยื่นคำร้องขอลาพักการศึกษาต่อคณบดีหรือผู้อำนวยการวิทยาลัยได้ในกรณีใดกรณีหนึ่งดังต่อไปนี้

21.1 ถูกเกณฑ์หรือระดมเข้ารับราชการทหารกองประจำการ

21.2 ได้รับทุนการศึกษาระหว่างประเทศ หรือทุนอื่นใดซึ่งมหาวิทยาลัยเห็นสมควรสนับสนุน

21.3 เจ็บป่วยต้องพักรักษาตัวเป็นเวลานานตามคำสั่งแพทย์โดยมีใบรับรองแพทย์มาแสดงต่อมหาวิทยาลัย

21.4 มีเหตุจำเป็นสุดวิสัยอื่นที่สำคัญ

ในกรณีที่นิสิตขอลาพักก่อนลงทะเบียนรายวิชาหรือก่อนเปิดภาคการศึกษา นิสิตต้องยื่นคำร้องต่อคณบดีหรือผู้อำนวยการวิทยาลัยที่ตนสังกัดอย่างช้าภายใน 7 วัน นับจากวันที่เปิดภาคการศึกษา และจะต้องเสียค่าธรรมเนียมเพื่อรักษาสถานภาพการเป็นนิสิตไว้ หากไม่ปฏิบัติตามมหาวิทยาลัยจะถอนชื่อนิสิตผู้นั้นออกจากทะเบียนนิสิตและให้พ้นสภาพการเป็นนิสิตทันที

อนึ่ง ถ้านิสิตขอลาพักการศึกษาหลังจากที่ได้ลงทะเบียนรายวิชาแล้ว หรือในระหว่างภาคการศึกษานิสิตต้องยื่นคำร้องโดยเร็วที่สุดและจะต้องมีเวลาเรียนโดยสม่ำเสมอ ในระยะก่อนการยื่นคำร้องขอลาพัก หากรายวิชาใดนิสิตขาดเรียนเกินร้อยละ 20 ของเวลาเรียนทั้งหมด ให้ถือว่าได้ผลการศึกษาระดับ F เฉพาะรายวิชานั้นและให้นำไปคิดค่าระดับเฉลี่ยด้วย

ข้อ 22 ให้คณบดีหรือผู้อำนวยการวิทยาลัยที่นิสิตสังกัดอนุมัติให้ลาพักได้ครั้งละไม่เกิน 2 ภาคการศึกษา ถ้านิสิตยังมีความจำเป็นที่จะต้องขอลาพักต่อไปอีกให้ยื่นคำร้องขอลาพักใหม่ตามวิธีการดังกล่าวแล้ว

นิสิตที่ได้รับอนุมัติให้ลาพักหรือถูกล้างพักการศึกษา เมื่อจะกลับเข้ามาศึกษาใหม่จะต้องยื่นคำร้องขอกลับเข้าศึกษาต่อคณบดี หรือผู้อำนวยการวิทยาลัยก่อนวันเปิดภาคการศึกษาไม่น้อยกว่า 15 วัน หากไม่ปฏิบัติตามจะไม่มีสิทธิลงทะเบียนรายวิชาในภาคการศึกษานั้น เว้นแต่คณะกรรมการประจำคณะหรือคณะกรรมการประจำวิทยาลัยเห็นว่ามีเหตุผลสำคัญและจำเป็นที่จะทำให้นิสิตผู้นั้นไม่อาจยื่นคำร้องขอกลับเข้าศึกษาได้ทันตามกำหนดจะอนุมัติให้เป็นกรณีพิเศษก็ได้

ข้อ 23 คณะหรือวิทยาลัยจะต้องแจ้งรายชื่อนิสิตที่ได้รับอนุมัติให้ลาพักหรือถูกล้างพักการศึกษาและรายชื่อนิสิตที่กลับเข้าศึกษาใหม่ให้กองทะเบียนและวัดผลทราบโดยเร็วที่สุด

3.1.1.10 การวัดผลและการประเมินผลการศึกษา¹⁷

ข้อบังคับมหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ว่าด้วยการศึกษาระดับปริญญาตรี พ.ศ. 2542

หมวดที่ 3

การวัดผลและการประมวลผลการศึกษา

ข้อ 30 ให้มีการวัดผลการศึกษาทุกรายวิชาที่นิสิตได้ลงทะเบียนเรียนไว้แต่ละภาคการศึกษา

ข้อ 31 การวัดผลการศึกษาอาจทำได้หลายวิธี ในระหว่างภาคการศึกษาจะมีการสอบทุกรายวิชาที่ลงทะเบียนเรียนไว้ในภาคการศึกษานั้น ถ้ารายวิชาใดไม่มีการสอบ ให้คณบดีหรือผู้อำนวยการวิทยาลัยประกาศให้นิสิตทราบก่อนการลงทะเบียนเรียนในภาคการศึกษานั้น

ข้อ 32 นิสิตต้องมีเวลาเรียนแต่ละรายวิชาที่ได้ลงทะเบียนเรียนไว้ไม่น้อยกว่าร้อยละ 80 ของเวลาเรียนทั้งหมด ในภาคการศึกษานั้น จึงจะมีสิทธิเข้าสอบในรายวิชานั้น ยกเว้นกรณีตามข้อ 255

นิสิตผู้ที่มีเวลาเรียนในรายวิชาใดไม่ครบเกณฑ์กำหนดดังกล่าว และมิได้รับอนุมัติจากคณบดีจะได้ระดับ F ในรายวิชานั้นและให้นำมาคำนวณค่าระดับเฉลี่ยด้วย

ข้อ 33 การประเมินผลการศึกษา

ระบบการประเมินผลการศึกษาในแต่ละรายวิชานั้นให้มีผลการศึกษาระดับ (Grade) และค่าระดับ (Grade-Point) ดังนี้

ผลการศึกษา	ระดับ	ค่าระดับ
ดีเยี่ยม (Excellent)	A	4.0
ดีมาก (Very Good)	B+	3.5
ดี (Good)	B	3.0
ค่อนข้างดี (Very Fair)	C+	2.5
พอใช้ (Fair)	C	2.0
ค่อนข้างพอใช้ (Quite Fair)	D+	1.5
อ่อน (Poor)	D	1.0
ตก (Failed)	F	0

ทั้งนี้ เกณฑ์คะแนนต่ำสุดที่ถือว่าผ่านในรายวิชานั้นๆ คือ ระดับ D

ข้อ 34 การให้ระดับ F ให้กระทำในกรณีใดกรณีหนึ่ง ดังนี้

34.1 นิสิตเข้าสอบและสอบตก

34.2 นิสิตขาดสอบโดยมิได้รับอนุมัติจากคณบดีหรือผู้อำนวยการวิทยาลัย

34.3 นิสิตไม่มีสิทธิ์เข้าสอบตามข้อ 32

34.4 นิสิตถอนรายวิชาในกรณีอื่น นอกจากที่ระบุไว้ในข้อ 28.2.4

¹⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 14-17.

34.5 นิสิตไม่แก้ผลการศึกษที่ไม่สมบูรณ์ (I) ตามกำหนดเวลาที่ระบุไว้ในข้อ 37 วรรค 2

34.6 นิสิตกระทำผิดระเบียบการสอบไล่และได้รับการตัดสินให้สอบตก

ข้อ 35 นอกจากการวัดผลเป็นระดับตามข้อ 33 แล้ว รายงานผลการศึกษาอาจแสดงได้ด้วยสัญลักษณ์อื่นอีก ดังนี้

สัญลักษณ์	ผลการศึกษา
I (Incomplete)	ไม่สมบูรณ์
S (Satisfactory)	สอบได้ไม่กำหนดระดับ
U (Unsatisfactory)	สอบตกไม่กำหนดระดับ
W (Withdrawn)	ถอนรายวิชาที่ศึกษา
Au (Audit)	ศึกษาโดยไม่นับหน่วยกิต

ข้อ 36 ในการศึกษารายวิชาตามหลักสูตรวิชาพื้นฐานทั่วไปของมหาวิทยาลัย หรือรายวิชาที่มีลักษณะเช่นเดียวกับวิชาพื้นฐานทั่วไปของมหาวิทยาลัย อาจมีการวัดผลโดยไม่มีค่าระดับก็ได้ และให้แสดงผลการศึกษาโดยใช้สัญลักษณ์ S หรือ U

รายวิชาใดซึ่งมีลักษณะเช่นเดียวกับรายวิชาพื้นฐานทั่วไปของมหาวิทยาลัยตามความในวรรคก่อนให้เป็นไปตามประกาศของมหาวิทยาลัย

ข้อ 37 การให้สัญลักษณ์ I สำหรับรายวิชาใดรายวิชาหนึ่งให้กระทำได้ในกรณีใดกรณีหนึ่งดังต่อไปนี้

37.1 นิสิตไม่ส่งงานมอบหมายหรือไม่เข้าทดสอบย่อยให้ครบเกณฑ์ตามกำหนดที่อาจารย์ผู้สอนวิชานั้นสั่งหรือดำเนินการในภาคการศึกษา

37.2 นิสิตป่วยไม่อาจกระทำการสอบระหว่างการสอบรายวิชานั้นโดยมีใบรับรองแพทย์มาแสดงต่อมหาวิทยาลัย

37.3 นิสิตขาดสอบโดยไม่ได้รับอนุมัติ จากคณบดีหรือผู้อำนวยการวิทยาลัย หรือด้วยเหตุสุดวิสัยบางประการ ซึ่งทำให้นิสิตนั้นยังปฏิบัติงานที่ได้รับมอบหมายสำหรับรายวิชานั้นไม่สมบูรณ์ และอาจารย์ผู้สอนเห็นว่าไม่สมควรประเมินผลการศึกษาขั้นสุดท้ายของนิสิตผู้นั้น

ในกรณีดังกล่าวตามข้อ 37.1, 37.2 และ 37.3 นิสิตจะต้องทำการสอบและปฏิบัติงานที่ได้รับมอบหมายจากอาจารย์ผู้สอนให้เรียบร้อยเพื่อให้ผลการศึกษาที่สมบูรณ์ อย่างช้าภายใน 15 วัน หลังจากวันลงทะเบียนรายวิชาในภาคการศึกษาปกติถัดไป มิฉะนั้นสัญลักษณ์ I จะถูกปรับเป็น F ทันที

นิสิตที่ได้รับผลการศึกษาสมบูรณ์ตามเงื่อนไขในวรรคแรก จะได้ระดับคะแนนไม่สูงกว่า C เว้นแต่นิสิตผู้นั้นจะมีประวัติการเรียนเป็นพิเศษ และผลไม่สมบูรณ์ (I) นั้นเกิดเนื่องมาจากเหตุสุดวิสัย อาจให้ได้รับระดับสูงกว่า C ได้ ทั้งนี้ให้อยู่ในดุลพินิจของอาจารย์ผู้สอนหรืออาจารย์ที่ปรึกษา และคณะกรรมการประจำคณะหรือคณะกรรมการประจำวิทยาลัยพิจารณาร่วมกันอนุมัติ

ข้อ 38 การให้สัญลักษณ์ S จะให้เฉพาะรายวิชาซึ่งนิสิตสอบได้และหลักสูตรระบุว่าเป็นรายวิชาที่นิสิตต้องเรียนและสอบให้ได้โดยไม่กำหนดระดับ

ข้อ 39 การให้สัญลักษณ์ U จะให้เฉพาะรายวิชาที่นิสิตสอบตกและหลักสูตรระบุว่า เป็นรายวิชาที่นิสิตต้องเรียนและสอบให้ได้โดยไม่กำหนดระดับ ในกรณีนี้นิสิตต้องลงทะเบียนเรียนใหม่ จนกว่าจะสอบได้สัญลักษณ์ S

ข้อ 40 การให้สัญลักษณ์ Au ให้กระทำเฉพาะรายวิชาที่นิสิตได้ลงทะเบียนไว้และแจ้ง ความจำนงในวันลงทะเบียนว่าจะเรียนโดยไม่นับหน่วยกิต และไม่ประสงค์จะให้มีการวัดผล

ข้อ 41 การให้สัญลักษณ์ W ให้กระทำเฉพาะรายวิชาในกรณีที่ระบุไว้ในข้อ 28.2.2 และ 28.2.3

ข้อ 42 นิสิตที่ผลการสอบในรายวิชาใดไม่ต่ำกว่าระดับ D ให้ถือว่าสอบได้ในรายวิชานั้น ยกเว้นในรายวิชาที่หลักสูตรกำหนดว่าจะต้องได้ให้สูงกว่าระดับ D

หากรายวิชาที่สอบตกเป็นวิชาบังคับในหลักสูตร นิสิตจะต้องลงทะเบียนเรียนวิชานั้น จนสอบได้ตามหลักเกณฑ์ที่กำหนดไว้ในวรรคแรก

หากรายวิชาที่สอบตกเป็นวิชาเลือกนิสิตอาจลงทะเบียนเรียนซ้ำในรายวิชานั้นหรือ อาจลงทะเบียนเรียนวิชาอื่นแทนก็ได้

ข้อ 43 รายวิชาใดที่นิสิตสอบได้สูงกว่าระดับ D ไม่มีสิทธิลงทะเบียนเรียนในรายวิชานั้นอีก ส่วนรายวิชาที่นิสิตลงทะเบียนโดยไม่นับหน่วยกิต (Audit) นิสิตอาจลงทะเบียนเรียนอีกก็ได้

ข้อ 44 การนับหน่วยกิตสะสมให้นับรวมเฉพาะหน่วยของรายวิชาที่นิสิตสอบได้ตาม เกณฑ์ข้อ 38 และข้อ 42 เท่านั้น

44.1 ในกรณีที่นิสิตลงทะเบียนเรียนรายวิชาใดมากกว่าครั้งหนึ่งให้นับจำนวน ของหน่วยกิตของรายวิชานั้นไปคิดเป็นหน่วยกิตสะสมได้เพียงครั้งเดียว

44.2 ในกรณีที่นิสิตลงทะเบียนเรียนวิชาที่ระบุไว้ว่าเป็นวิชาที่เทียบเท่ากันให้นับ หน่วยกิตเฉพาะรายวิชาใดรายวิชาหนึ่งเท่านั้นเป็นหน่วยกิตสะสม

ข้อ 54 ให้มีการประเมินผลการศึกษาเมื่อสิ้นสุดการศึกษาทุกภาคโดยคำนวณหา “ค่า ระดับเฉลี่ย” ของรายวิชาที่นิสิตได้ลงทะเบียนไว้สำหรับภาคการศึกษานั้น ค่านี้เรียกว่า “ค่าระดับ เฉลี่ยประจำภาค” (SEMESTER GRADE POINT AVERAGE = SGPA) และให้คิดค่าระดับเฉลี่ย สำหรับรายวิชาทั้งหมดทุกภาคการศึกษา ตั้งแต่เริ่มเป็นนิสิตถึงภาคการศึกษาปัจจุบัน ค่านี้เรียกว่า “ค่าระดับเฉลี่ยสะสม” (COMULATIVE GRADE POINT AVERAGE = CUM GPA)

ข้อ 46 การคิดค่าระดับเฉลี่ยประจำภาค (SGPA) คำนวณได้จากการนำผลบวกของผลคูณ ระหว่างค่าระดับต่อหน่วยกิตกับจำนวนหน่วยกิตของแต่ละรายวิชาที่ลงทะเบียนในภาคการศึกษานั้นตั้ง แล้วหารด้วยหน่วยกิตทั้งหมดที่ลงทะเบียนไว้ในภาคการศึกษานั้น

ข้อ 47 การคิดค่าระดับเฉลี่ยสะสม (CUM GPA) คำนวณได้จากการนำผลบวกของผลคูณ ระหว่างค่าระดับต่อหน่วยกิตกับจำนวนหน่วยกิตของแต่ละรายวิชาที่ลงทะเบียนไว้ทั้งหมดตั้งแล้วหาร ด้วยจำนวนหน่วยกิตทั้งหมดที่ได้ลงทะเบียนไว้ไม่ว่ารายวิชานั้นจะซ้ำกันหรือแทนกันก็ตาม

ข้อ 48 รายวิชาใดที่มีรายงานผลการศึกษาเป็นสัญลักษณ์ I, S, W, Au จะไม่นำมา คำนวณหาค่าระดับเฉลี่ย ตามข้อ 46 และข้อ 47

ข้อ 49 การหาค่าระดับเฉลี่ยให้คิดทศนิยมสองตำแหน่งไม่ปัดเศษ

3.1.1.11 การสำเร็จการศึกษา¹⁸

ข้อบังคับมหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ว่าด้วยการศึกษาระดับปริญญาตรี พ.ศ. 2542

หมวดที่ 7

การสำเร็จการศึกษา

ข้อ 64 นิสิตผู้สำเร็จการศึกษาต้องมีคุณสมบัติดังต่อไปนี้

64.1 สอบได้หน่วยกิตสะสมครบตามหลักสูตรที่เข้าศึกษาภายในระยะเวลาไม่เกิน 2 เท่าของเวลาการศึกษาตามหลักสูตรและมีค่าระดับเฉลี่ยสะสมไม่ต่ำกว่า 2.00

64.2 ผ่านการฝึกภาคปฏิบัติตามข้อบังคับมหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยว่าด้วยการฝึกภาคปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน

64.3 ไม่มีพันธะอื่นใดกับมหาวิทยาลัย

ข้อ 65 นิสิตที่จะได้รับปริญญาเกียรตินิยม จะต้องมีความสมบัติเพิ่มเติม ดังนี้

65.1 เกียรตินิยมอันดับหนึ่ง

65.1.1 ต้องสอบได้หน่วยกิตครบตามหลักสูตรภายในระยะเวลาที่กำหนดไว้ในหลักสูตรการศึกษานั้น

65.1.2 สอบได้ค่าระดับเฉลี่ยสะสมทุกรายวิชาไม่ต่ำกว่า 3.50

65.1.3 ไม่เคยสอบได้ต่ำกว่า C หรือได้สัญลักษณ์ U ในรายวิชาที่ลงทะเบียนไว้ และ

65.1.4 ไม่มีประวัติในระเบียนการศึกษาว่าเป็นผู้เคยประพฤติผิดอย่างร้ายแรงในระหว่างที่ศึกษา

65.2 เกียรตินิยมอันดับสอง

65.2.1 สอบได้หน่วยกิตครบตามหลักสูตรภายในระยะเวลาที่กำหนดไว้ในหลักสูตรการศึกษานั้นๆ

65.2.2 สอบได้ค่าระดับเฉลี่ยสะสมไม่ต่ำกว่า 3.00

65.2.3 ไม่เคยสอบได้ต่ำกว่า D หรือได้สัญลักษณ์ U ในรายวิชาที่ลงทะเบียนเรียนไว้ และ

65.2.4 ไม่มีประวัติในระเบียนการศึกษาว่าเป็นผู้เคยประพฤติผิดอย่างร้ายแรงในระหว่างที่ศึกษา

ข้อ 66 นิสิตที่โอนมาจากมหาวิทยาลัยหรือสถาบันอุดมศึกษาอื่นไม่มีสิทธิได้รับปริญญาเกียรตินิยม เว้นแต่จะได้ศึกษาและได้หน่วยกิตสะสมตามหลักสูตรของมหาวิทยาลัยไม่น้อยกว่าสามในสี่ของจำนวนหน่วยกิตทั้งหมด

¹⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 21-22.

ข้อ 67 นิสิตต้องยื่นคำร้องต่อกองทะเบียนและวัดผลเพื่อขอรับปริญญาในภาคการศึกษาสุดท้ายที่นิสิตจะสอบได้หน่วยกิตครบตามหลักสูตร

ข้อ 68 ให้คณะกรรมการประจำคณะหรือคณะกรรมการประจำวิทยาลัยและผู้อำนวยการกองทะเบียนและวัดผลเป็นผู้พิจารณาคำร้องของนิสิตเบื้องต้นแล้วเสนอต่อสภาวิชาการเพื่อพิจารณาเสนอสภามหาวิทยาลัยอนุมัติปริญญาหรือปริญญาเกียรตินิยมต่อไป

ข้อ 69 สภามหาวิทยาลัยจะพิจารณานุมัติปริญญาอย่างน้อยปีละ 1 ครั้ง

ข้อ 70 มหาวิทยาลัยจัดให้มีพิธีประสาทปริญญาบัตรปีละ 1 ครั้ง ซึ่งจะประกาศกำหนดวันให้ทราบเป็นปีๆ ไป

3.1.2 ระดับปริญญามหาบัณฑิต

3.1.2.1 วัตถุประสงค์ของหลักสูตร¹⁹

เพื่อผลิตพุทธศาสตรมหาบัณฑิตสาขาวิชาพระพุทธศาสนา ให้มีคณาจารย์วัดดิ่งงาม เป็นแบบอย่างที่ดีของสังคมและให้มีความรู้ความเชี่ยวชาญในสาขาวิชาพระพุทธศาสนาสามารถวิเคราะห์และประยุกต์พุทธธรรม เพื่อประโยชน์ในการสอนและการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอย่างมีประสิทธิภาพ

3.1.2.2 โครงสร้างของหลักสูตร

จำนวนหน่วยกิตตลอดหลักสูตร แผน ก (2) 38 หน่วยกิต

ตารางที่ 3 โครงสร้างหลักสูตรสาขาวิชาพระพุทธศาสนาระดับปริญญามหาบัณฑิต (มจร.)²⁰

โครงสร้างหลักสูตร	แผน ก (1)	แผน ก (2)	แผน ข
1. หมวดวิชาบังคับ		8	
2. หมวดวิชาเอก		12	
3. หมวดวิชาเลือกไม่น้อยกว่า		6	
4. วิทยานิพนธ์		12	
รวมทั้งสิ้น		38	

¹⁹ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, คู่มือบัณฑิตศึกษา, พิมพ์ครั้งที่ 5, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2551), หน้า 60.

²⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

3.1.2.3 เนื้อหาสาระของหลักสูตร

1. รายวิชาในหลักสูตร²¹

1.1 วิชาบังคับ จำนวน 8 หน่วยกิต

600 101	พระไตรปิฎกวิเคราะห์ (Tipitaka Analysis)	3 (3-0-6)
600 120	พุทธปรัชญา* (Buddhist Philosophy)	3 (3-0-6)
600 102	พุทธปรัชญาเถรวาท** (Theravada Buddhist Philosophy)	3 (3-0-6)
600 203	ระเบียบวิธีวิจัยทางพระพุทธศาสนา (Research Methodology in Buddhism)	2 (2-0-4)
600 104	ภาษาอังกฤษ*** (English)	(3) (3-0-6)
600 205	กรรมฐาน*** (Buddhist Meditation)	(2) (2-0-4)

หมายเหตุ * เฉพาะพระภิกษุและสามเณร เท่านั้นจึงศึกษารายวิชา 600 120 นี้
 ** พระภิกษุและสามเณรไม่ต้องศึกษารายวิชา 600 102 นี้
 *** รายวิชา 600 104 และ 600 205 เป็นวิชาบังคับไม่ต้องนับหน่วยกิต

1.2 วิชาเอก จำนวน 12 หน่วยกิต

602 106	พระพุทธศาสนาเถรวาท (Theravada Buddhism)	3 (3-0-6)
602 307	พระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน (Mahayana Buddhism)	3 (3-0-6)
602 208	ศึกษางานสำคัญทางพระพุทธศาสนา (Selected Buddhist Works)	3 (3-0-6)
602 309	สัมมนาพระพุทธศาสนา (Seminar on Buddhism)	3 (3-0-6)

1.3 วิชาเลือกไม่น้อยกว่า 6 หน่วยกิต โดยเลือกศึกษาจากรายวิชาต่อไปนี้

602 310	พระพุทธศาสนากับประชาสังคม (Buddhism and Civil Society)	2 (2-0-4)
602 311	พุทธจริยศาสตร์กับปัญหาสังคมร่วมสมัย (Buddhist Ethics and Contemporary Social Problems)	2 (2-0-4)
602 312	ขบวนการพุทธใหม่ในโลกปัจจุบัน (Neo-Buddhist Movements in Contemporary World)	2 (2-0-4)
602 313	พระพุทธศาสนานิกายเซน (Zen Buddhism)	2 (2-0-4)
602 314	ศึกษาอิสระในงานสังคมสงเคราะห์ (Independent Studies In Social Work)	2 (2-0-4)
602 315	ไทยศึกษา (Thai Studies)	2 (2-0-4)
602 316	พระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่ (Buddhism and Modern Sciences)	2 (2-0-4)
602 317	ศาสนาเปรียบเทียบ (Comparative Religions)	2 (2-0-4)
602 318	พระพุทธศาสนากับการศึกษา (Buddhism and Education)	2 (2-0-4)

²¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 60-62.

1.4 วิทยานิพนธ์

602 400 วิทยานิพนธ์ (Thesis)

12 หน่วยกิต

3.1.2.4 คณาจารย์ของหลักสูตร

คณาจารย์หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิตสาขาวิชาพระพุทธศาสนาประกอบด้วย อาจารย์ประจำ และ อาจารย์พิเศษ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ตารางที่ 4 คณาจารย์ประจำ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ระดับปริญญามหาบัณฑิต (มจร.)²²

ที่	ตำแหน่งทางวิชาการ	รายนาม	วุฒิการศึกษา
1	ศาสตราจารย์	พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)	ป.ธ.9, พธ.บ., M.A. (Philosophy), M.phil., Ph.D. (Philosophy)
2	รองศาสตราจารย์	พระสุธีวรญาณ (ณรงค์ จิตฺตโสภโณ)	ป.ธ.8, พธ.บ., M.A., Ph.D. (Buddhist Studies)
3		พระวิสุทธีภักทธาดา (ประสิทธิ์ พรหมรสี)	ป.ธ.5, พธ.บ., M.A. (Philosophy), Ph.D. (Philosophy)
4	รองศาสตราจารย์	พระศรีคัมภีรญาณ (สมจินต์ สมฺมาปญฺโณ)	ป.ธ.9, ศษ.บ., พธ.ม. (พระพุทธศาสนา), Ph.D. (Buddhist Studies)
5		พระราชวรมนี (พล อากาศโร)	ป.ธ.9, พธ.บ., M.A. (Linguistic), M.Phil, Ph.D. (Linguistic)
6	ผู้ช่วยศาสตราจารย์	พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ สิริธมาโณ)	ป.ธ.9, M.A. (Pali&Sanskrit), Ph.D. (Pali)
7		พระราชสิทธิมนี วิ. (บุญชิต ญาณส่วโร)	ป.ธ.9, พธ.บ., อ.ม. (ศาสนาเปรียบเทียบ)
8		พระเมธีรัตนดิลก (จรรยา ชินวโร)	ป.ธ.9, พธ.บ., M.A. (Linguistics) Ph.D. (Buddhist Studies)

²² บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, คู่มือการศึกษาระดับปริญญาเอก หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (หลักสูตรปรับปรุง พ.ศ. 2551), (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2551), หน้า 80-81.

ที่	ตำแหน่งทางวิชาการ	รายนาม	วุฒิการศึกษา
9	ผู้ช่วยศาสตราจารย์	พระมหากฤษณะ ตรุโณ	ป.ธ.3, พธ.บ., พธ.ม. (ปรัชญา), Ph.D. (Philosophy)
10	ผู้ช่วยศาสตราจารย์	พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส	ป.ธ.6, พธ.บ. (ปรัชญา), ศศ.ม. (พุทธศาสนศึกษา), พธ.ด. (พระพุทธศาสนา)
11	ผู้ช่วยศาสตราจารย์	พระมหาทวิ มหาปญโญ	ป.ธ.9, พธ.บ. (ปรัชญา), ศน.ม. (พุทธศาสนศึกษา), M.Phil., Ph.D. (Buddhist Studies)
12		พระมหาสมบุญ วุฑฺฒิกโร	ป.ธ.7, พธ.บ. (ปรัชญา), ศน.ม. (พุทธศาสนศึกษา), พธ.ด. (พระพุทธศาสนา)
13	ผู้ช่วยศาสตราจารย์	ดร.สมิทธิพล เนตรนิมิตร	ป.ธ.9, พธ.บ. (ปรัชญา), พธ.ม. (พระพุทธศาสนา), Ph.D. (Pali & Buddhist Studies)

ตารางที่ 5 คณาจารย์พิเศษ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ระดับปริญญาโท (มจร.)²³

ที่	ตำแหน่งทางวิชาการ	รายนาม	วุฒิการศึกษา
1	รองศาสตราจารย์	พระราชปัญญาเมธี (สมชัย กุศลจิตโต)	ป.ธ.9, พธ.บ., M.A.(Philosophy), Ph.D. (Philosophy)
2	ศาสตราจารย์พิเศษ ราชบัณฑิต	นายจ่านงค์ ทองประเสริฐ	ป.ธ.9, พธ.บ., M.A. (Asian Studies)
3	ศาสตราจารย์	ดร.จ่านงค์ อติวัฒนสิทธิ์	ป.ธ.6, พธ.บ., M.A. (Sociology), Ph.D. (Sociology)
4	ศาสตราจารย์	ดร.บุญทัน ดอกไธสง	Ph.D. (สาขาผู้นำพฤติกรรม เชี่ยวชาญบริหารการพัฒนา เมือง) (US international University)

²³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 82-83.

ที่	ตำแหน่งทางวิชาการ	รายนาม	วุฒิการศึกษา
5	รองศาสตราจารย์	ดร.สมาน งามสนิท	ป.ธ.3, B.A. (Government), M.A. (Communication Arts), พบ.ด. (พัฒนบริหาร ศาสตร์)
6	ศาสตราจารย์	ดร.สมภาร พรหมทา	ป.ธ.8 พธ.บ., อ.ม., อ.ด. (ปรัชญา)
7	รองศาสตราจารย์	ดร.วัชระ งามจิตร์เจริญ	ป.ธ.9, พธ.บ., ศษ.บ., M.A. (Philosophy), อ.ด. (ปรัชญา)
8	รองศาสตราจารย์	ดร.โสรัจ โปธิแก้ว	วท.บ. (เกียรตินิยม), ค.ม. (จิตวิทยาการศึกษาและ การแนะแนว), Ed.D. in Counselor Education (Northern Illinois University)
9	รองศาสตราจารย์ ราชบัณฑิต	นางสิวลี ศิริไล	ศศ.บ., อ.ม. (ปรัชญา)
10		ดร.วีรชาติ นิ่มอนงค์	ป.ธ.6, พธ.บ. (ปรัชญา), M.A., M.Phil., Ph.D. (Philosophy)
11		ดร.อำนาจ บัวศิริ	กศ.บ. (เคมี), ค.ม. (วิจัยการศึกษา), ค.ด. (อุดมศึกษา)
12	ผู้ช่วยศาสตราจารย์	ร.ท. ดร. บรรจบ บรรณรุจิ	ป.ธ.9, พธ.บ. (การศึกษา), อ.ม. (บาลีสันสกฤต), Ph.D. (Buddhist Philosophy)
13	ผู้ช่วยศาสตราจารย์	ดร.ปาริชาติ สุวรรณบุปผา	ค.บ., อ.ม. (ศาสนาเปรียบเทียบ), M.A. (Religious Studies), Ph.D. (Theology)
14	ผู้ช่วยศาสตราจารย์	ดร.ชาญณรงค์ บุญหนุน	ป.ธ.5, พธ.บ., อ.ด. (ปรัชญา)
15	ผู้ช่วยศาสตราจารย์	ดร.ประเวศ อินทองปาน	พธ.บ. (เกียรตินิยม), M.A. (Philosophy), Ph.D. (Philosophy)

ที่	ตำแหน่งทางวิชาการ	รายนาม	วุฒิการศึกษา
16	สมาชิก สภาผู้แทนราษฎร	ร.ท. ดร.กฤเทพ ไสกระจำง	พธ.บ., น.บ., ร.บ., M.A (English Literature), บ.ปร.ด.

3.1.2.5 คุณสมบัติของผู้เข้าศึกษา

1. คุณสมบัติผู้เข้าศึกษา²⁴

1.1) เป็นผู้สำเร็จการศึกษาปริญญาตรีหรือเทียบเท่า จากมหาวิทยาลัยหรือสถาบันการศึกษาที่สภามหาวิทยาลัยรับรอง

1.2) ต้องได้ค่าระดับเฉลี่ยสะสมในระดับปริญญาตรี ไม่ต่ำกว่า 2.50 จากระบบ 4 แต้ม ยกเว้นผู้มีประสบการณ์การทำงานติดต่อกันเป็นเวลาไม่น้อยกว่า 2 ปี นับแต่สำเร็จการศึกษา และผู้จบเปรียญธรรม 9 ประโยค และ

1.3) ไม่เคยถูกลงโทษให้พ้นสภาพการเป็นนิสิตบัณฑิตวิทยาลัย

2. วิธีคัดเลือกผู้เข้าศึกษา²⁵

2.1) บัณฑิตวิทยาลัยจะดำเนินการคัดเลือกผู้สมัครเข้าศึกษา โดยแต่งตั้งคณะกรรมการสอบคัดเลือกผู้เข้าศึกษา ในแต่ละปีการศึกษา ผู้สมัครต้องผ่านกระบวนการสอบคัดเลือกตามที่บัณฑิตวิทยาลัยกำหนด

2.2) วิธีการคัดเลือกอื่นๆให้นำข้อบังคับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยว่าด้วยการศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา มาใช้โดยอนุโลม

3.1.2.6 วัสดุการศึกษา

วัสดุการศึกษาใช้เครื่องโสตทัศน และอื่นๆ

3.1.2.7 ตำราเรียน

คัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา และหนังสืออื่นๆ

3.1.2.8 สถานที่เรียน

ระดับปริญญามหาบัณฑิตทำการเรียนการสอนที่วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ กรุงเทพมหานคร

²⁴ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, คู่มือบัณฑิตศึกษา, พิมพ์ครั้งที่ 5, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2551), หน้า 21.

²⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 19.

3.1.2.9 การจัดและวิธีการศึกษา

1. ระบบการศึกษา²⁶

1) บัณฑิตวิทยาลัย จัดการศึกษาระบบหน่วยกิตทวิภาค โดยแบ่งเวลาการศึกษาในแต่ละปีการศึกษาออกเป็น 2 ภาคการศึกษาปกติ แต่ละภาคการศึกษามีระยะเวลาศึกษาไม่น้อยกว่า 15 สัปดาห์

2) ระบบการศึกษาในเรื่องอื่นๆให้นำข้อบังคับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ว่าด้วยการศึกษาระดับบัณฑิตศึกษามาใช้โดยอนุโลม

2. ระยะเวลาการศึกษา²⁷

1) ให้ระยะเวลาการศึกษาตลอดหลักสูตรไม่น้อยกว่า 4 ภาคการศึกษาปกติและไม่เกิน 10 ภาคการศึกษาปกติในระบบทวิภาค

2) รายวิชาที่กำหนดให้นิสิตฟังการบรรยายสัปดาห์ละ 1 ชั่วโมงและศึกษานอกเวลาอีกไม่น้อยกว่าสัปดาห์ละ 3 ชั่วโมงตลอดภาคการศึกษา ให้มีค่าเท่ากับ 1 หน่วยกิต

3) รายวิชาที่นิสิตใช้เวลาปฏิบัติการ อภิปราย หรือสัมมนา สัปดาห์ละ 2 ถึง 3 ชั่วโมง และเมื่อรวมเวลาการศึกษานอกเวลาแล้ว นิสิตใช้เวลาไม่น้อยกว่าสัปดาห์ละ 3 ชั่วโมง ตลอดภาคการศึกษาให้มีค่าเท่ากับ 1 หน่วยกิต

4) รายละเอียดอื่นๆ ใดที่เกี่ยวข้องกับระยะเวลาการศึกษาให้นำข้อบังคับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยว่าด้วยการศึกษาระดับบัณฑิตศึกษามาใช้โดยอนุโลม

3.1.2.10 การวัดผลและการประเมินผลการศึกษา

1. การวัดผลประเมินผลรายวิชา²⁸

1) ให้มีการวัดผลทุกรายวิชาที่นิสิตลงทะเบียนในแต่ละภาคการศึกษาโดยวิธีการทดสอบ การเขียนรายงาน การมอบหมายงานให้ทำ หรือวิธีอื่นใดที่เหมาะสมกับรายวิชา

2) นิสิตจะมีสิทธิเข้าสอบไล่ หรือได้รับการวัดผลในรายวิชาใดก็ต่อเมื่อมีเวลาศึกษาในรายวิชานั้นมาแล้วไม่น้อยกว่าร้อยละ 80 ของเวลาการศึกษาทั้งหมดในภาคการศึกษานั้น

3) การประเมินผลการศึกษารายวิชา แบ่งเป็น 7 ระดับ คือ A, A-, B+, B, C+, C และ F มีผลการศึกษา ระดับ ค่าระดับ และเกณฑ์คะแนน แต่ละระดับ ดังนี้

²⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 19.

²⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

²⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 20.

ตารางที่ 6 การประเมินผลการศึกษาระดับปริญญาโทบัณฑิต (มจร.)

ผลการศึกษา	ระดับ	ค่าระดับ	เกณฑ์คะแนน		เกณฑ์
			วิชาเลือก	วิชาบังคับ และวิชาเอก	
เยี่ยม (Excellent)	A	4.00	95-100	95-100	เกณฑ์ผ่านวิชา บังคับและวิชาเลือก
ดีมาก (Very Good)	A-	3.67	90-94	90-94	"
ดี (Good)	B+	3.33	85-89	85-89	"
ค่อนข้างดี (Quite Good)	B	3.00	80-84	80-84	"
ปานกลาง (Moderate)	C+	2.50	75-79	ต่ำกว่า 80	เกณฑ์ผ่านวิชาเลือก
ผ่าน (Pass)	C	2.00	70-74		"
ตก (Failed)	F	0	ต่ำกว่า 70		

4) นิสิตต้องสอบไล่ได้ระดับ A, A-, B+ และ B หรือ S ในรายวิชาที่หลักสูตรกำหนดไว้เป็นวิชาบังคับ วิชาเอก หรือวิชาเลือก นิสิตที่ได้ระดับต่ำกว่า B ในรายวิชาบังคับหรือวิชาเอก ต้องลงทะเบียนรายวิชานั้นใหม่ และต้องสอบให้ได้ระดับไม่ต่ำกว่า B หรือ S แล้วแต่กรณี เงื่อนไขอื่นๆ ให้เป็นไปตามข้อบังคับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยว่าด้วยเรื่องการศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา

5) การประเมินผลการศึกษารายวิชาที่กำหนดให้ศึกษาเพิ่มเติม โดยไม่นับหน่วยกิต ให้ได้รับผลประเมินเป็น S (Satisfactory-พอใจ) หรือ U (Unsatisfactory-ไม่น่าพอใจ)

6) ระบบการวัดผลและประเมินผลในเรื่องอื่นๆให้นำข้อบังคับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ว่าด้วยการศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา มาใช้โดยอนุโลม

3.1.2.11 การสำเร็จการศึกษา²⁹

คุณสมบัติผู้สำเร็จการศึกษาตามหลักสูตร มีดังต่อไปนี้

1) ใช้เวลาการศึกษาตลอดหลักสูตรไม่น้อยกว่า 4 ภาคการศึกษาปกติ แต่ไม่เกิน 10 ภาคการศึกษาปกติในระบบทวิภาค

2) ศึกษาและสอบผ่านรายวิชาครบถ้วนและถูกต้องตามเงื่อนไขที่กำหนดไว้มีหน่วยกิตสะสมไม่น้อยกว่าที่กำหนดไว้ในหลักสูตร และได้ค่าเฉลี่ยสะสมไม่ต่ำกว่า 3.00 จากระบบ 4 แต้ม โดยไม่ติดค้างค่าธรรมเนียมการศึกษาใดๆ

3) ผ่านการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามที่บัณฑิตวิทยาลัยกำหนด

²⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 23.

4) คุณสมบัติอื่นๆ ให้นำข้อบังคับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยว่าด้วยการศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา มาใช้โดยอนุโลม

3.1.3 ระดับปริญญาคุณศึกษบัณฑิต

3.1.3.1 วัตถุประสงค์ของหลักสูตร³⁰

หลักสูตรพุทธศาสตรคุณศึกษบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา ทั้งแบบ 1.1, แบบ 1.2, แบบ 2.1 และแบบ 2.2 มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน ดังนี้

1. เพื่อผลิตพุทธศาสตรคุณศึกษบัณฑิต ให้เป็นผู้มีความรู้ความเข้าใจในพระไตรปิฎก และคัมภีร์พระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้อง และสามารถบูรณาการเข้ากับศาสตร์สมัยใหม่ได้อย่างกลมกลืน
2. เพื่อผลิตพุทธศาสตรคุณศึกษบัณฑิตให้เป็นผู้มีศัลยาจารย์ตรงดงาม สามารถประยุกต์หลักธรรมเพื่อแก้ปัญหาชีวิตตนเองและสังคมได้อย่างเหมาะสม
3. เพื่อผลิตพุทธศาสตรคุณศึกษบัณฑิตให้มีความใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์ มีความสามารถในการศึกษาวิจัยหลักพุทธธรรมในเชิงวิชาการ เพื่อพัฒนาองค์ความรู้ใหม่ๆทางพระพุทธศาสนา

3.1.3.2 โครงสร้างของหลักสูตร

ตารางที่ 7 โครงสร้างหลักสูตรสาขาวิชาพระพุทธศาสนา ระดับปริญญาคุณศึกษบัณฑิต (มจร.)

แบบ 1.1 หลักสูตรปรับปรุง พุทธศักราช 2550 (ภาษาอังกฤษ)³¹

โครงสร้างหลักสูตร	จำนวนหน่วยกิต	รายวิชาเพิ่มเติมไม่นับหน่วยกิต
1. หมวดวิชาบังคับ	-	(3)
2. หมวดวิชาเอก	-	(6)
3. หมวดวิชาเลือก	-	-
4. วิทยานิพนธ์	54	-
รวมทั้งสิ้น	54	(9)

โครงสร้างหลักสูตร แบบ 1.2 หลักสูตรปรับปรุง พุทธศักราช 2551

เป็นหลักสูตรวิทยานิพนธ์อย่างเดียว จำนวนหน่วยกิตรวมตลอดหลักสูตร 78 หน่วยกิต

³⁰ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, คู่มือการศึกษาระดับปริญญาเอก หลักสูตรพุทธศาสตรคุณศึกษบัณฑิต (หลักสูตรปรับปรุง พ.ศ. 2551), (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2551), หน้า 13.

³¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 17.

ตารางที่ 8 โครงสร้างหลักสูตรสาขาวิชาพระพุทธศาสนา ระดับปริญญาตรีบัณฑิต (มจร.)

แบบ 2.1 หลักสูตรปรับปรุง พุทธศักราช 2550³²

โครงสร้างหลักสูตร	จำนวนหน่วยกิต	รายวิชาเพิ่มเติมไม่นับหน่วยกิต
1. หมวดวิชาบังคับ	6	(12)
2. หมวดวิชาเอก	6	(3)
3. หมวดวิชาเลือก	6	-
4. วิทยานิพนธ์	36	-
รวมทั้งสิ้น	54	(15)

ตารางที่ 9 โครงสร้างหลักสูตรสาขาวิชาพระพุทธศาสนา ระดับปริญญาตรีบัณฑิต (มจร.)

แบบ 2.2 หลักสูตรปรับปรุง พุทธศักราช 2551³³

โครงสร้างหลักสูตร	จำนวนหน่วยกิต	รายวิชาเพิ่มเติมไม่นับหน่วยกิต
1. หมวดวิชาบังคับ	9	(12)
2. หมวดวิชาเอก	12	-
3. หมวดวิชาเลือก	9	-
4. วิทยานิพนธ์	48	-
รวมทั้งสิ้น	78	(12)

3.1.3.3 เนื้อหาสาระของหลักสูตร

1) รายวิชาในหลักสูตร แบบ 1.1³⁴

1. รายวิชาในหลักสูตรที่กำหนดให้ศึกษาเพื่อสอบวัดคุณสมบัติ

ก. หมวดวิชาบังคับ

801 101 สัมมนาพระไตรปิฎก

(Seminar on the Tipitaka)

(3) (3-0-6)

³² เรื่องเดียวกัน, หน้า 31.

³³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 48.

³⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 17.

ข. หมวดวิชาเอก

801 207 ศึกษาเฉพาะเรื่องในพัฒนาการแห่งพระพุทธศาสนา
(Selected Topics In Development of Buddhism) (3) (3-0-6)

801 208 สัมมนาพระพุทธศาสนากับวิทยาการสมัยใหม่
(Seminar on Buddhism and Modern Sciences) (3) (3-0-6)

2. วิทยานิพนธ์

800 200 วิทยานิพนธ์ (Dissertation) 54 หน่วยกิต

2) รายวิชาในหลักสูตร แบบ 2.1³⁵

1. วิชาบังคับ 6 หน่วยกิต นิสิตต้องศึกษาวิชาบังคับ 6 หน่วยกิตและศึกษาวิชาที่กำหนดให้ศึกษาเพิ่มเติมอีก 4 รายวิชา

ก. วิชาบังคับแบบนับหน่วยกิต

801 101 สัมมนาพระไตรปิฎก
(Seminar on the Tipitaka) 3 (3-0-6)

801 102 พระพุทธศาสนากับศาสตร์แห่งการตีความ
(Buddhism and Hermeneutics) 3 (3-0-6)

ข. วิชาบังคับแบบไม่นับหน่วยกิต

801 203 ระเบียบวิธีวิจัยขั้นสูง
(Advanced Research Methodology) (3) (3-0-6)

801 104 งานวิชาการภาษาอังกฤษเพื่อการวิจัย
(English Academic Works for Research) (3) (3-0-6)

801 306 วิปัสสนากรรมฐาน
(Insight Meditation) (3) (3-0-6)

2. วิชาเอก 6 หน่วยกิต นิสิตต้องศึกษาวิชาเอกพระพุทธศาสนา 6 หน่วยกิต และศึกษาวิชาที่กำหนดให้เพิ่มเติมอีก 1 รายวิชา คือ

ก. วิชาเอกแบบนับหน่วยกิต

801 207 ศึกษาเฉพาะเรื่องในพัฒนาการแห่งพระพุทธศาสนา
(Selected Topics In Development of Buddhism) 3 (3-0-6)

801 208 สัมมนาพระพุทธศาสนากับวิทยาการสมัยใหม่
(Seminar on Buddhism and Modern Sciences) 3 (3-0-6)

³⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 31-33.

ข. วิชาเอกแบบไม่นับหน่วยกิต

801 309	พระพุทธศาสนากับศาสตร์แห่งการใช้เหตุผล (Buddhism and Reasoning Sciences)	(3) (3-0-6)
3. วิชาเลือก นิสิตต้องเลือกศึกษาจากรายวิชาที่กำหนดให้ไม่น้อยกว่า 6 หน่วยกิต		
801 210	ศึกษาอิสระในศาสนศึกษา (Independent Study in Religious Studies)	3 (3-0-6)
801 211	สัมมนาพุทธจริยศาสตร์ประยุกต์ (Seminar on Applied Buddhist Ethics)	3 (3-0-6)
801 212	สัมมนาพระพุทธศาสนากับการพัฒนาที่ยั่งยืน (Seminar on Buddhism and Sustainable Development)	3 (3-0-6)
801 213	สัมมนาพระพุทธศาสนากับบทบาทสตรี (Seminar on Buddhism and Women's Role)	3 (3-0-6)
801 215	พระพุทธศาสนาในวรรณคดีไทย (Buddhism in Thai Literature)	3 (3-0-6)
801 315	จิตรักษากับการปรึกษาเชิงพุทธ (Buddhist Psychotherapy & Counseling)	3 (3-0-6)
801 316	สัมมนาพระพุทธศาสนากับสันติวิธี (Seminar on Buddhism and Peaceful Means)	3 (3-0-6)
801 317	สัมมนาพระพุทธศาสนากับเศรษฐกิจพอเพียง (Seminar on Buddhism and Sufficiency Economy)	3 (3-0-6)
801 318	สัมมนาพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม (Seminar on Socially Engaged Buddhism)	3 (3-0-6)
801 319	สัมมนาพระอภิธรรมปิฎก (Seminar on Abhidhamma Pitaka)	3 (3-0-6)
4. วิทยานิพนธ์		
800 200	วิทยานิพนธ์ (Dissertation)	36 หน่วยกิต

3) รายวิชาในหลักสูตร แบบ 2.2³⁶

1. นิสิตต้องศึกษาวิชาบังคับ 9 หน่วยกิต และศึกษาวิชาที่กำหนดให้ศึกษาเพิ่มเติมอีก 4 รายวิชา

ก. วิชาบังคับแบบนับหน่วยกิต

801 101	สัมมนาพระไตรปิฎก (Seminar on the Tipitaka)	3 (3-0-6)
---------	--	-----------

³⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 48-50.

801 102	พระพุทธศาสนากับศาสตร์แห่งการตีความ (Buddhism and Hermeneutics)	3 (3-0-6)
801 203	ระเบียบวิธีวิจัยขั้นสูง (Advanced Research Methodology)	3 (3-0-6)
ข. วิชาบังคับแบบไม่นับหน่วยกิต		
801 104	งานวิชาการภาษาอังกฤษเพื่อการวิจัย (English Academic Works for Research)	(3) (3-0-6)
801 105	งานนิพนธ์ทางพระพุทธศาสนาเพื่อการวิจัย (Buddhist Literary Works for Research)	(3) (3-0-6)
801 306	วิปัสสนากรรมฐาน (Insight Meditation)	(3) (3-0-6)
801 309	พระพุทธศาสนากับศาสตร์แห่งการใช้เหตุผล (Buddhism and Reasoning Sciences)	(3) (3-0-6)
2. วิชาเอก นิสิตต้องศึกษาวิชาเอกพระพุทธศาสนา 12 หน่วยกิต		
801 207	ศึกษาเฉพาะเรื่องในพัฒนาการแห่งพระพุทธศาสนา (Selected Topics In Development of Buddhism)	3 (3-0-6)
801 208	สัมมนาพระพุทธศาสนากับวิทยาการสมัยใหม่ (Seminar on Buddhism and Modern Sciences)	3 (3-0-6)
801 120	สัมมนาพระพุทธศาสนาเถรวาทและมหายาน (Seminar on Theravada and Mahayana Buddhism)	3 (3-0-6)
801 121	สัมมนาพุทธปรัชญา (Seminar on Buddhist Philosophy)	3 (3-0-6)
3. วิชาเลือก นิสิตต้องเลือกศึกษาจากรายวิชาที่กำหนดให้ไม่น้อยกว่า 9 หน่วยกิต		
801 210	ศึกษาอิสระในศาสนศึกษา (Independent Study in Religious Studies)	3 (3-0-6)
801 211	สัมมนาพุทธจริยศาสตร์ประยุกต์ (Seminar on Applied Buddhist Ethics)	3 (3-0-6)
801 212	สัมมนาพระพุทธศาสนากับการพัฒนาที่ยั่งยืน (Seminar on Buddhism and Sustainable Development)	3 (3-0-6)
801 213	สัมมนาพระพุทธศาสนากับบทบาทสตรี (Seminar on Buddhism and Women's Role)	3 (3-0-6)
801 215	พระพุทธศาสนาในวรรณคดีไทย (Buddhism in Thai Literature)	3 (3-0-6)
801 315	จิตรศึกษากับการปรึกษาเชิงพุทธ (Buddhist Psychotherapy & Counseling)	3 (3-0-6)

801 316	สัมมนาพระพุทธศาสนากับสันติวิธี (Seminar on Buddhism and Peaceful Means)	3 (3-0-6)
801 317	สัมมนาพระพุทธศาสนากับเศรษฐกิจพอเพียง (Seminar on Buddhism and Sufficiency Economy)	3 (3-0-6)
801 318	สัมมนาพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม (Seminar on Socially Engaged Buddhism)	3 (3-0-6)
801 319	สัมมนาพระอภิธรรมปิฎก (Seminar on Abhidhamma Pitaka)	3 (3-0-6)
4. วิทยานิพนธ์		
800 200	วิทยานิพนธ์ (Dissertation)	48 หน่วยกิต

3.1.3.4 คณาจารย์ของหลักสูตร

ตารางที่ 10 คณาจารย์ประจำ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ระดับปริญญาตรีบัณฑิต (มจร.)³⁷

ที่	ตำแหน่งทางวิชาการ	รายนาม	วุฒิการศึกษา
1	ศาสตราจารย์	พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)	ป.ธ.9, พธ.บ., M.A. (Philosophy), M.phil., Ph.D. (Philosophy)
2	รองศาสตราจารย์	พระสุธีวรญาณ (ณรงค์ จิตฺตโสภโณ)	ป.ธ.8, พธ.บ., M.A., Ph.D. (Buddhist Studies)
3		พระวิสุทธวิภัทธานิ (ประสิทธิ์ พรหมบุรี)	ป.ธ.5, พธ.บ., M.A. (Philosophy), Ph.D. (Philosophy)
4	รองศาสตราจารย์	พระศรีคัมภีรญาณ (สมจินต์ สมมาปญฺโณ)	ป.ธ.9, ศษ.บ., พธ.ม. (พระพุทธศาสนา), Ph.D. (Buddhist Studies)
5		พระราชวรมนี (พล อากาศโร)	ป.ธ.9, พธ.บ., M.A. (Linguistic), M.Phil., Ph.D. (Linguistic)
6	ผู้ช่วยศาสตราจารย์	พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ สิริภาโณ)	ป.ธ.9, M.A. (Pali&Sanskrit), Ph.D. (Pali)

³⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 80-81.

ที่	ตำแหน่งทางวิชาการ	รายนาม	วุฒิการศึกษา
7		พระราชสิทธิ์มณี วิ. (บุญชิต ภาณส่วโร)	ป.ธ.9, พธ.บ., อ.ม. (ศาสนาเปรียบเทียบ)
8		พระเมธีรัตติกาล (จรรยา ชินวโส)	ป.ธ.9, พธ.บ., M.A. (Linguistics) Ph.D. (Buddhist Studies)
9	ผู้ช่วยศาสตราจารย์	พระมหากฤษณะ ตรุโณ	ป.ธ.3, พธ.บ., พธ.ม. (ปรัชญา), Ph.D. (Philosophy)
10	ผู้ช่วยศาสตราจารย์	พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส	ป.ธ.6, พธ.บ. (ปรัชญา), ศศ.ม. (พุทธศาสนศึกษา), พธ.ด. (พระพุทธศาสนา)
11	ผู้ช่วยศาสตราจารย์	พระมหาทวิ มหาปญโญ	ป.ธ.9, พธ.บ. (ปรัชญา), ศน.ม. (พุทธศาสนศึกษา) M.Phil., Ph.D. (Buddhist Studies)
12		พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร	ป.ธ.7, พธ.บ. (ปรัชญา), ศน.ม. (พุทธศาสนศึกษา), พธ.ด. (พระพุทธศาสนา)
13	ผู้ช่วยศาสตราจารย์	ดร.ชาติชาย พิทักษ์ธนาคม	ป.ธ.5, พธ.บ., M.A. (Guidance), Ph.D. (Psychology)
14	ผู้ช่วยศาสตราจารย์	ดร.สุทธิพงษ์ ศรีวิชัย	ป.ธ.3, พธ.บ., M.Ed. (Guidance), Ph.D. (Education)
15	ผู้ช่วยศาสตราจารย์	ดร.สุรพล สุษะพรหม	ป.ธ.4, พธ.บ., M.A. (Politics), Ph.D. (Politics)
16	ผู้ช่วยศาสตราจารย์	ดร.สมิทธิพล เนตรนิมิตร	ป.ธ.9, พธ.บ. (ปรัชญา), พธ.ม. (พระพุทธศาสนา) Ph.D. (Pali & Buddhist Studies)

ตารางที่ 11 คณาจารย์พิเศษ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ระดับปริญญาตรีบัณฑิต (มจร.)³⁸

ที่	ตำแหน่งทางวิชาการ	รายนาม	วุฒิการศึกษา
1	รองศาสตราจารย์	พระราชปัญญาเมธี (สมชัย กุศลจิตโต)	ป.ธ.9, พธ.บ., M.A., (Philosophy), Ph.D. (Philosophy)
2	ศาสตราจารย์พิเศษ ราชบัณฑิต	นายจ่านงค์ ทองประเสริฐ	ป.ธ.9, พธ.บ., M.A. (Asian Studies)
3	ศาสตราจารย์	ดร.จ่านงค์ อติวัฒนสิทธิ์	ป.ธ.6, พธ.บ., M.A. (Sociology), Ph.D. (Sociology)
4	ศาสตราจารย์	ดร.บุญทัน ดอกไธสง	Ph.D. (สาขาผู้นำพฤติกรรม เชี่ยวชาญบริหารการพัฒนา เมือง) (US international University)
5	รองศาสตราจารย์	ดร.สมาน งามสนิท	ป.ธ.3, B.A. (Government), M.A. (Communication Arts), พบ.ด. (พัฒนบริหาร ศาสตร์)
6	ศาสตราจารย์	ดร.สมภาร พรหมทา	ป.ธ.8, พธ.บ., อ.ม., อ.ด. (ปรัชญา)
7	รองศาสตราจารย์	ดร.วัชระ งามจิตจรเจริญ	ป.ธ.9, พธ.บ., ศษ.บ., M.A. (Philosophy), อ.ด. (ปรัชญา)
8	รองศาสตราจารย์	ดร.โสรัจ โปธิแก้ว	วท.บ. (เกียรตินิยม), ค.ม. (จิตวิทยาการศึกษาและ การแนะแนว) Ed.D. in Counselor Education (Northern Illinois University)
9	รองศาสตราจารย์ ราชบัณฑิต	นางสิวลี ศิริไล	ศศ.บ., อ.ม. (ปรัชญา)
10		ดร.วีรชาติ นิ่มอนงค์	ป.ธ.6, พธ.บ., (ปรัชญา), M.A., M.Phil., Ph.D (Philosophy)

³⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 82-83.

ที่	ตำแหน่งทางวิชาการ	รายนาม	วุฒิการศึกษา
11		ดร.อำนาจ บัวศิริ	กศ.บ. (เคมี), ค.ม. (วิจัยการศึกษา), ค.ด. (อุดมศึกษา)
12	ผู้ช่วยศาสตราจารย์	ร.ท. ดร.บรรจบ บรรณรุจิ	ป.ธ.9, พธ.บ. (การศึกษา), อ.ม. (บาลีสันสกฤต), Ph.D. (Buddhist Philosophy)
13	ผู้ช่วยศาสตราจารย์	ดร.ปาริชาติ สุวรรณบุปผา	ค.บ., อ.ม. (ศาสนาเปรียบเทียบ), M.A. (Religious Studies), Ph.D. (Theology)
14	ผู้ช่วยศาสตราจารย์	ดร.ชาญณรงค์ บุญหนุน	ป.ธ.5, พธ.บ., อ.ด. (ปรัชญา)
15	ผู้ช่วยศาสตราจารย์	ดร.ประเวศ อินทองปาน	พธ.บ. (เกียรตินิยม), M.A. (Philosophy), Ph.D. (Philosophy)
16	สมาชิก สภาผู้แทนราษฎร	ร.ท. ดร.กฤเทพ ไสภระจ่าง	พธ.บ., น.บ., ร.บ., M.A. (English Literature), บ.ปร.ด.

3.1.3.5 คุณสมบัติของผู้เข้าศึกษา

1. คุณสมบัติของผู้เข้าศึกษา

แบบ 1.1 (ภาษาอังกฤษ)³⁹

1. ต้องเป็นผู้สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาโทหรือเทียบเท่าจากมหาวิทยาลัยหรือสถาบันการศึกษาที่สภามหาวิทยาลัยรับรอง
2. ต้องได้รับค่าเฉลี่ยสะสมในระดับปริญญาโท ไม่ต่ำกว่า 3.50 จากระบบ 4 แต้ม ยกเว้นผู้มีประสบการณ์การทำงานติดต่อกันเป็นเวลาไม่น้อยกว่า 2 ปี นับแต่สำเร็จการศึกษาในระดับปริญญาโท หรือมีผลงานทางวิชาการที่คณะกรรมการประจำบัณฑิตวิทยาลัยเห็นชอบ และ
3. ไม่เคยถูกลงโทษให้พ้นสภาพการเป็นนิสิตบัณฑิตวิทยาลัย

³⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 13.

แบบ 1.2⁴⁰

1. ต้องเป็นผู้จบเปรียญธรรมเก้าประโยค หรือผู้สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีหรือเทียบเท่าจากมหาวิทยาลัยหรือสถาบันการศึกษาที่สภามหาวิทยาลัยรับรอง

1.1 พระภิกษุ ต้องเป็นพระสังฆาธิการ มีประสบการณ์การบริหารงานคณะสงฆ์ ไม่น้อยกว่า 5 ปี

1.2 คฤหัสถ์ ต้องเป็นผู้บริหารในองค์กรภาครัฐหรือภาคเอกชน มีประสบการณ์การบริหารไม่น้อยกว่า 5 ปี

2. ได้ค่าระดับเฉลี่ยสะสมในระดับปริญญาตรีไม่ต่ำกว่า 3.25 จากระบบ 4 แต้ม ยกเว้นผู้จบเปรียญธรรมเก้าประโยค

3. คณะกรรมการบริหารหลักสูตรพิจารณาเห็นสมควรให้มีสิทธิเข้าศึกษาได้ และ

4. ไม่เคยถูกลงโทษให้พ้นสภาพการเป็นนิสิตบัณฑิตวิทยาลัย

แบบ 2.1

มีคุณสมบัติเดียวกันกับแบบ 1.1

แบบ 2.2⁴¹

1. ต้องเป็นผู้จบเปรียญธรรมเก้าประโยค หรือผู้สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีหรือเทียบเท่าจากมหาวิทยาลัยหรือสถาบันการศึกษาที่สภามหาวิทยาลัยรับรอง

2. ได้ค่าระดับเฉลี่ยสะสมในระดับปริญญาตรีไม่ต่ำกว่า 3.25 จากระบบ 4 แต้ม ยกเว้นผู้จบเปรียญธรรมเก้าประโยค

3. คณะกรรมการบริหารหลักสูตรพิจารณาเห็นสมควรให้มีสิทธิเข้าศึกษาได้ และ

4. ไม่เคยถูกลงโทษให้พ้นสภาพการเป็นนิสิตบัณฑิตวิทยาลัย

2. วิธีคัดเลือกผู้เข้าศึกษา**แบบ 1.1⁴²**

บัณฑิตวิทยาลัยจะดำเนินการคัดเลือกผู้เข้าศึกษา โดยพิจารณาแต่งตั้งคณะกรรมการสอบคัดเลือกผู้สมัครเข้าศึกษา ในแต่ละปีการศึกษา โดยมีหลักเกณฑ์ดังต่อไปนี้

⁴⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 21.

⁴¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 43.

⁴² เรื่องเดียวกัน, หน้า 13-14.

1. ผู้สมัครต้องเสนอหัวข้อและโครงร่างวิทยานิพนธ์เป็นภาษาอังกฤษที่มีความเป็นไปได้ มีรายละเอียดเนื้อหาครอบคลุมประเด็น ดังต่อไปนี้

- 1.1 ชื่อหัวข้อวิทยานิพนธ์
- 1.2 รายชื่อคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ที่ตอบรับแล้ว
- 1.3 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา
- 1.4 วัตถุประสงค์ของการวิจัย
- 1.5 ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- 1.6 วิธีดำเนินการวิจัย
- 1.7 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ
- 1.8 โครงสร้างวิทยานิพนธ์(สารบัญชั้วคร่าว)
- 1.9 บรรณานุกรมและเชิงอรรถ
- 1.10 ประวัติผู้วิจัย

2. ผู้สมัครต้องผ่านการสอบข้อเขียนเกี่ยวกับความรู้ทางด้านพระพุทธศาสนาและสอบสัมภาษณ์ในเนื้อหาโครงร่างวิทยานิพนธ์และความรู้ความสามารถด้านอื่นๆตามที่บัณฑิตวิทยาลัยกำหนด

แบบ 1.2

ใช้เกณฑ์เดียวกันกับ แบบ 1.1 เพียงแต่เป็นภาษาไทย

แบบ 2.1⁴³

บัณฑิตวิทยาลัยจะดำเนินการเกี่ยวกับการรับนิสิตใหม่ โดยพิจารณาแต่งตั้งคณะกรรมการสอบคัดเลือกผู้สมัครเข้าศึกษาในระดับปริญญาเอก ในแต่ละปีการศึกษา โดยมีหลักการดังต่อไปนี้

1. ผู้สมัครต้องเสนอหัวข้อและโครงร่างวิทยานิพนธ์ที่มีความเป็นไปได้ มีรายละเอียดเนื้อหาครอบคลุม

- 1.1 ชื่อหัวข้อวิทยานิพนธ์ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ
- 1.2 รายชื่อคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ที่ตอบรับแล้ว
- 1.3 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา
- 1.4 วัตถุประสงค์ของการวิจัย
- 1.5 ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

⁴³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 26-27.

- 1.6 วิธีดำเนินการวิจัย
 - 1.7 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ
 - 1.8 โครงสร้างวิทยานิพนธ์ (สารบัญชั้วคร่าว)
 - 1.9 บรรณานุกรมและเชิงอรรถ
 - 1.10 ประวัติผู้วิจัย
2. ผู้สมัครต้องผ่านการสอบข้อเขียนวัดความรู้ตามที่บัณฑิตวิทยาลัยกำหนด
 3. ผู้สมัครต้องผ่านการสอบสัมภาษณ์ในเนื้อหาโครงร่างวิทยานิพนธ์และความรู้ความสามารถด้านอื่นๆตามที่บัณฑิตวิทยาลัยกำหนด

แบบ 2.2

ใช้เกณฑ์เดียวกันกับ แบบ 1.1 เพียงแต่เป็นภาษาไทย

3.1.3.6 วัสดุการศึกษา

โสตทัศนศึกษา คอมพิวเตอร์ และอื่นๆ

3.1.3.7 ตำราเรียน

พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา และปกรณ์พิเศษ รวมหนังสืออื่นๆที่เกี่ยวข้อง

3.1.3.8 สถานที่เรียน

วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ กรุงเทพมหานคร

3.1.3.9 การจัดและวิธีการศึกษา

แบบ 1.1

1.1 ระบบการศึกษา

(1) บัณฑิตวิทยาลัยจัดการศึกษาระบบหน่วยกิตทวิภาค โดยแบ่งเวลาการศึกษาในแต่ละปีการศึกษาออกเป็น 2 ภาคการศึกษาปกติ แต่ละภาคการศึกษามีระยะเวลาศึกษาไม่น้อยกว่า 15 สัปดาห์

(2) นิสิตต้องศึกษาในรายวิชาสำหรับสอบวัดคุณสมบัติ ดังต่อไปนี้

(2.1) วิชา 801101 สัมมนาพระไตรปิฎก

(2.2) วิชา 801207 ศึกษาเฉพาะเรื่องในพัฒนาการแห่งพระพุทธศาสนา

(2.3) วิชา 801208 สัมมนาพระพุทธศาสนากับวิทยาการสมัยใหม่

(3) นิสิตต้องทำสารนิพนธ์เป็นภาษาอังกฤษ โดยเสนอโครงร่างสารนิพนธ์ที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับรายวิชาที่กำหนดให้สอบวัดคุณสมบัติ ตามข้อ (2) เพื่อขอสอบสารนิพนธ์พร้อมความเห็นชอบของอาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์ ระเบียบปฏิบัติอื่นๆ ให้ถือปฏิบัติตามประกาศบัณฑิต

วิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรื่องการสอบวัดคุณสมบัติหลักสูตร พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต พ.ศ. 2549

(4) นิสิตต้องสอบผ่านภาษาต่างประเทศ โดยเลือกสอบ 1 ภาษา คือ ภาษาบาลี ภาษาล้านสกลฤต ภาษาญี่ปุ่น ภาษาจีน ภาษาเยอรมัน หรือ ภาษาฝรั่งเศส นิสิตชาวต่างประเทศสามารถเลือกสอบภาษาไทยเป็นภาษาต่างประเทศได้

(5) นิสิตมีสิทธิ์เสนอโครงร่างวิทยานิพนธ์เพื่อขออนุมัติลงทะเบียนทำวิทยานิพนธ์หลังจากขึ้นทะเบียนเป็นนิสิตแล้ว

(6) ระบบการศึกษาในเรื่องอื่นๆให้นำข้อบังคับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยว่าด้วยการศึกษาาระดับบัณฑิตศึกษา พ.ศ. 2541 และฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2549 มาถือปฏิบัติโดยอนุโลม

1.2 ระยะเวลาการศึกษา

(1) ให้มีระยะเวลาการศึกษาตลอดหลักสูตรไม่น้อยกว่า 6 ภาคการศึกษาปกติ และไม่เกิน 10 ภาคการศึกษาปกติในระบบทวิภาค หรือให้มีระยะเวลาไม่น้อยกว่า 6 ภาคการศึกษาปกติ และไม่เกิน 15 ภาคการศึกษาปกติในระบบไตรภาค

(2) รายวิชาที่กำหนดให้นิสิตฟังการบรรยายสัปดาห์ละ 1 ชั่วโมง และศึกษานอกเวลาอีกไม่น้อยกว่าสัปดาห์ละ 3 ชั่วโมงตลอดภาคการศึกษา ให้มีค่าเท่ากับ 1 หน่วยกิต

(3) รายวิชาที่นิสิตใช้เวลาปฏิบัติการ อภิปราย หรือสัมมนา สัปดาห์ละ 2 ถึง 3 ชั่วโมง และเมื่อรวมเวลาศึกษานอกเวลาแล้ว นิสิตใช้เวลาไม่น้อยกว่าสัปดาห์ละ 3 ชั่วโมงตลอดภาคการศึกษา ให้มีค่าเท่ากับ 1 หน่วยกิต

แบบ 1.2

2.1 ระบบการศึกษา

(1) การศึกษาในหลักสูตรเน้นทำการวิจัย การนำเสนอผลงานและการทำวิทยานิพนธ์โดยบัณฑิตวิทยาลัยจะแต่งตั้งคณะกรรมการการศึกษาประจำตัวนิสิตแต่ละท่านซึ่งประกอบด้วยอาจารย์และผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 3 ท่าน ทำหน้าที่ให้คำปรึกษาเกี่ยวกับการศึกษา การสอบวัดคุณสมบัติ การสอบความรู้ภาษา และการทำวิทยานิพนธ์

(2) บัณฑิตวิทยาลัยโดยคณะกรรมการบริหารหลักสูตร อาจพิจารณา นิสิตเป็นรายบุคคลให้ลงทะเบียนเรียนรายวิชาศึกษาเพิ่มเติมรายวิชาที่เปิดการเรียนการสอนในระดับบัณฑิตศึกษาของมหาวิทยาลัยโดยไม่ับหน่วยกิต มีผลการประเมินเป็น S หรือ U ทั้งนี้ รายวิชาที่กำหนดให้ศึกษาเพิ่มเติมนั้น ต้องมีเนื้อหาสาระเกี่ยวเนื่องกับการทำวิทยานิพนธ์ของนิสิต

(3) นิสิตต้องทำสารนิพนธ์เพื่อสอบวัดคุณสมบัติ 1 เรื่อง ที่มีเนื้อหาสอดคล้องกับเนื้อหาวิชาที่บัณฑิตวิทยาลัยกำหนด โดยขั้นตอนการเสนออนุมัติทำสารนิพนธ์ให้ปฏิบัติตามประกาศบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

(4) นิสิตผู้สอบไม่ผ่านการสอบวัดคุณสมบัติภายใน 10 ภาคการศึกษา ปกติบัณฑิตวิทยาลัยจะให้ทำวิทยานิพนธ์เพื่อรับปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิตแทน

(5) นิสิตต้องสอบผ่านภาษาต่างประเทศ โดยเลือกสอบ 1 ภาษา คือ ภาษาบาลี ภาษาสันสกฤต ภาษาญี่ปุ่น ภาษาจีน ภาษาเยอรมัน หรือ ภาษาฝรั่งเศส นิสิตชาวต่างประเทศสามารถเลือกสอบภาษาไทยเป็นภาษาต่างประเทศได้

2.2 ระยะเวลาการศึกษา

ให้มีระยะเวลาการศึกษาดลอดหลักสูตรไม่น้อยกว่า 8 ภาคการศึกษาปกติ และไม่เกิน 14 ภาคการศึกษาปกติในระบบทวิภาค หรือให้มีระยะเวลาไม่น้อยกว่า 8 ภาคการศึกษาปกติ และไม่เกิน 21 ภาคการศึกษาปกติในระบบไตรภาค

แบบ 2.1

3.1 ระบบการศึกษา

(1) บัณฑิตวิทยาลัยจัดการศึกษาทั้ง 2 ระบบ คือ ระบบหน่วยกิตทวิภาค และระบบหน่วยกิตไตรภาค โดยระบบหน่วยกิตทวิภาค แบ่งเวลาการศึกษา ในแต่ละปีการศึกษาออกเป็น 2 ภาคการศึกษาปกติ แต่ละภาคการศึกษามีระยะเวลาศึกษาไม่น้อยกว่า 15 สัปดาห์และระบบหน่วยกิตไตรภาค แบ่งเวลาการศึกษาในแต่ละปีการศึกษาออกเป็น 3 ภาคการศึกษาปกติ แต่ละภาคการศึกษามีระยะเวลาศึกษาไม่น้อยกว่า 12 สัปดาห์

(2) นิสิตต้องสอบวัดคุณสมบัติใน 3 รายวิชา ต่อไปนี้

(2.1) 801 101 สัมมนาพระไตรปิฎก

(2.2) 801 207 ศึกษาเฉพาะเรื่องในพัฒนาการแห่งพระพุทธศาสนา

(2.3) 801 208 สัมมนาพระพุทธศาสนากับวิทยาการสมัยใหม่

(3) นิสิตต้องเสนอโครงร่างสารนิพนธ์ที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับรายวิชาที่กำหนดให้สอบวัดคุณสมบัติ เพื่อขอสอบสารนิพนธ์ พร้อมความเห็นชอบของอาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์ ระเบียบปฏิบัติอื่นๆให้ถือปฏิบัติตามประกาศบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรื่องการสอบวัดคุณสมบัติหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต พ.ศ. 2549

(4) นิสิตต้องสอบผ่านภาษาอังกฤษและเลือกสอบภาษาต่างประเทศอีก 1 ภาษา คือ ภาษาบาลี ภาษาสันสกฤต ภาษาญี่ปุ่น ภาษาจีน ภาษาเยอรมัน หรือภาษาฝรั่งเศส นิสิตชาวต่างประเทศที่จบการศึกษาระดับปริญญาโทจากสถาบันการศึกษาในต่างประเทศ สามารถเลือกสอบภาษาไทยเป็นภาษาต่างประเทศได้

(5) นิสิตที่ศึกษารายวิชามาแล้วไม่น้อยกว่า 1 ภาคการศึกษาปกติ และมีหน่วยกิตสะสมไม่น้อยกว่า 6 หน่วยกิต มีสิทธิเสนอโครงร่างวิทยานิพนธ์ เพื่อขออนุมัติลงทะเบียนทำวิทยานิพนธ์

(6) ระบบการศึกษาในเรื่องอื่นๆให้นำข้อบังคับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ว่าด้วยการศึกษาาระดับบัณฑิตศึกษา พ.ศ. 2541 และฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2549 มาใช้โดยอนุโลม

3.2 ระยะเวลาการศึกษา

(1) ให้มีระยะเวลาการศึกษาตลอดหลักสูตรไม่น้อยกว่า 6 ภาคการศึกษาปกติและไม่เกิน 10 ภาคการศึกษาปกติในระบบทวิภาค หรือให้มีระยะเวลาไม่น้อยกว่า 6 ภาคการศึกษาปกติ และไม่เกิน 15 ภาคการศึกษาปกติในระบบไตรภาค

(2) รายวิชาที่กำหนดให้นิสิตฟังการบรรยายสัปดาห์ละ 1 ชั่วโมง และศึกษานอกเวลาอีกไม่น้อยกว่าสัปดาห์ละ 3 ชั่วโมงตลอดภาคการศึกษา ให้มีค่าเท่ากับ 1 หน่วยกิต

(3) รายวิชาที่นิสิตใช้เวลาปฏิบัติการ อภิปราย หรือสัมมนา สัปดาห์ละ 2 ถึง 3 ชั่วโมง และเมื่อรวมเวลาศึกษานอกเวลาแล้ว นิสิตใช้เวลาไม่น้อยกว่าสัปดาห์ละ 3 ชั่วโมงตลอดภาคการศึกษา ให้มีค่าเท่ากับ 1 หน่วยกิต

แบบ 2.2

4.1 ระบบการศึกษา

(1) บัณฑิตวิทยาลัย จัดการศึกษาระบบหน่วยกิตทวิภาค โดยแบ่งเวลาการศึกษาในแต่ละปีการศึกษาออกเป็น 2 ภาคการศึกษาปกติ แต่ละภาคการศึกษามีระยะเวลาศึกษาไม่น้อยกว่า 15 สัปดาห์

(2) นิสิตต้องสอบวัดคุณสมบัติใน 3 รายวิชา ต่อไปนี้

(2.1) 801 101 สัมมนาพระไตรปิฎก

(2.2) 801 207 ศึกษาเฉพาะเรื่องในพัฒนาการแห่งพระพุทธศาสนา

(2.3) 801 208 สัมมนาพระพุทธศาสนากับวิทยาการสมัยใหม่

(3) นิสิตต้องเสนอโครงร่างสารนิพนธ์ที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับรายวิชาที่กำหนดให้สอบวัดคุณสมบัติ เพื่อขอสอบสารนิพนธ์ พร้อมความเห็นชอบของอาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์ ระเบียบปฏิบัติอื่นๆให้ถือปฏิบัติตามประกาศบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรื่องการสอบวัดคุณสมบัติหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต พ.ศ. 2549

(4) นิสิตผู้สอบไม่ผ่านการสอบวัดคุณสมบัติภายใน 10 ภาคการศึกษาปกติ บัณฑิตวิทยาลัยจะให้ทำวิทยานิพนธ์เพื่อรับปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิตแทน ทั้งนี้ นิสิตต้องได้หน่วยกิตสะสมรายวิชาไม่น้อยกว่า 26 หน่วยกิต

(5) นิสิตต้องสอบผ่านภาษาอังกฤษและเลือกสอบภาษาต่างประเทศอีก 1 ภาษา โดยเลือกจากภาษาบาลี ภาษาสันสกฤต ภาษาญี่ปุ่น ภาษาจีน ภาษาเยอรมัน หรือภาษาฝรั่งเศส นิสิตชาวต่างประเทศที่จบการศึกษาระดับปริญญาตรีจากสถาบันการศึกษาในต่างประเทศสามารถเลือกสอบภาษาไทยเป็นภาษาต่างประเทศได้

(6) นิสิตที่ศึกษารายวิชามาแล้วไม่น้อยกว่า 1 ภาคการศึกษาปกติ และมีหน่วยกิตสะสมไม่น้อยกว่า 6 หน่วยกิต มีสิทธิเสนอโครงร่างวิทยานิพนธ์ เพื่อขออนุมัติลงทะเบียนทำวิทยานิพนธ์

(7) ระบบการศึกษาในเรื่องอื่นๆให้นำข้อบังคับมหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ว่าด้วยการศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา พ.ศ. 2541 และฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2549 มาใช้โดยอนุโลม

4.2 ระยะเวลาการศึกษา

(1) ให้มีระยะเวลาการศึกษาตลอดหลักสูตรไม่น้อยกว่า 8 ภาคการศึกษาปกติและไม่เกิน 14 ภาคการศึกษาปกติในระบบทวิภาค หรือให้มีระยะเวลาไม่น้อยกว่า 8 ภาคการศึกษาปกติ และไม่เกิน 21 ภาคการศึกษาปกติในระบบไตรภาค

(2) รายวิชาที่กำหนดให้นิสิตฟังการบรรยายสัปดาห์ละ 1 ชั่วโมง และศึกษานอกเวลาอีกไม่น้อยกว่าสัปดาห์ละ 3 ชั่วโมงตลอดภาคการศึกษา ให้มีค่าเท่ากับ 1 หน่วยกิต

(3) รายวิชาที่นิสิตใช้เวลาปฏิบัติการ อภิปราย หรือสัมมนา สัปดาห์ละ 2 ถึง 3 ชั่วโมง และเมื่อรวมเวลาศึกษานอกเวลาแล้ว นิสิตใช้เวลาไม่น้อยกว่าสัปดาห์ละ 3 ชั่วโมงตลอดภาคการศึกษา ให้มีค่าเท่ากับ 1 หน่วยกิต

3.1.3.10 การวัดผลและการประเมินผลการศึกษา

ข้อบังคับมหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยว่าด้วยการศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา พ.ศ. 2541

หมวดที่ 4

การวัดผลและประเมินผลการศึกษา⁴⁴

ข้อ 20 การวัดผลการศึกษา

20.1 ให้มีการวัดผลการศึกษาทุกรายวิชาที่นิสิตลงทะเบียนในแต่ละภาคการศึกษา โดยอาจทำการวัดผลระหว่างภาคด้วยวิธีการทดสอบ การเขียนรายงาน การมอบหมายงานให้ทำ หรือวิธีอื่นใดที่เหมาะสมกับรายวิชานั้น

เมื่อสิ้นภาคการศึกษา ให้มีการสอบไล่สำหรับแต่ละรายวิชาที่ศึกษาในภาคการศึกษานั้นหรือจะใช้วิธีการวัดผลอย่างอื่นที่เหมาะสมกับลักษณะของวิชานั้นๆก็ได้

บัณฑิตวิทยาลัยอาจกำหนดระเบียบที่ไม่ขัดข้องกับข้อบังคับนี้เพื่อใช้ในการวัดผลตามความเหมาะสมของแต่ละสาขาวิชา หรือรายวิชาก็ได้

20.2 เมื่อสิ้นภาคการศึกษาแต่ละภาค นิสิตจะมีสิทธิเข้าสอบไล่หรือได้รับการวัดผลในรายวิชาใดก็ตามเมื่อมีเวลาศึกษาในรายวิชานั้นมาแล้วไม่น้อยกว่าร้อยละ 80 ของเวลาการ

⁴⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 93-96.

ศึกษาทั้งหมดในภาคการศึกษานั้นและ/หรือมีผลการทดสอบระหว่างภาคการศึกษาหรืองานที่ได้รับมอบหมายเป็นที่พอใจของอาจารย์ประจำวิชา

ข้อ 21 การประเมินผลการศึกษา

21.1 ระบบการประเมินผลการศึกษารายวิชาของบัณฑิตวิทยาลัย ใช้เพียง 6 ระดับ มีผลการศึกษา ระดับและค่าระดับ ดังนี้

ผลการศึกษา	ระดับ	ค่าระดับ
ดีเยี่ยม (Excellent)	A	4.0
ดีมาก (Very Good)	B+	3.5
ดี (Good)	B	3.0
ค่อนข้างดี (Very Fair)	C+	2.5
พอใช้ (Fair)	C	2.0
ตก (Failed)	F	0

21.2 ในรายวิชาใดที่หลักสูตรกำหนดให้เป็นรายวิชาที่ไม่นับหน่วยกิตให้แสดงผลการศึกษาในรายวิชานั้นด้วยสัญลักษณ์ ดังนี้

สัญลักษณ์	ผลการศึกษา
S (Satisfactory)	เป็นที่น่าพอใจ
U (Unsatisfactory)	ไม่เป็นที่น่าพอใจ

21.3 ในรายวิชาใดยังไม่ได้ทำการวัดผล หรือไม่มีผลการวัดผล ให้รายงานการศึกษารายวิชานั้นด้วยสัญลักษณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง ดังต่อไปนี้

สัญลักษณ์	สภาพการศึกษา
I (Incomplete)	ไม่สมบูรณ์
SP (Satisfactory Progress)	ก้าวหน้าเป็นที่น่าพอใจ
UP (Unsatisfactory Progress)	ไม่ก้าวหน้าเป็นที่น่าพอใจ
W (Withdrawn)	ถอนรายชื่อวิชาที่ศึกษา
Au (Audit)	ศึกษาโดยไม่นับหน่วยกิต

21.4 การประเมินผลวิทยานิพนธ์

21.4.1 ให้ใช้ IP (In Progress) สำหรับวิทยานิพนธ์ที่อยู่ระหว่างการเรียบเรียง

21.4.2 การประเมินผลวิทยานิพนธ์ที่เรียบเรียงเสร็จเรียบร้อยแล้วให้กำหนดเป็น 4 ระดับ ดังนี้

ผลการศึกษา	ระดับ
ดีเยี่ยม (Excellent)	A
ดี (Good)	B+

ผ่าน (Passed) B

ตก (Failed) F

21.5 การให้ F ให้กระทำในกรณีใดกรณีหนึ่งดังต่อไปนี้

21.5.1 นิสิตขอลถอนรายวิชา เมื่อพ้นกำหนดตามข้อ 19.1.3

21.5.2 นิสิตเข้าสอบและสอบตกตามข้อ 20.1

21.5.3 นิสิตไม่มีสิทธิ์เข้าสอบตามข้อ 20.2

21.5.4 นิสิตไม่แก้ค่า I ตามข้อ 21.6.2 วรรคสุดท้าย

21.5.5 นิสิตทำผิดระเบียบการสอบไล่และได้รับผลการตัดสินให้สอบตก

21.6 การให้ I จะกระทำได้ในกรณีใดกรณีหนึ่ง ดังต่อไปนี้

21.6.1 นิสิตมีเวลาเรียนในรายวิชาไม่น้อยกว่าร้อยละ 80 แต่มิได้สอบเพราะป่วยหรือเหตุสุดวิสัย และได้รับอนุมัติจากคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

21.6.2 อาจารย์ประจำวิชาและคณบดีบัณฑิตวิทยาลัยเห็นสมควรให้หรือผลการศึกษา เพราะนิสิตยังปฏิบัติงานซึ่งเป็นส่วนประกอบการศึกษาวิชานั้นยังไม่สมบูรณ์

การแก้ค่า I นิสิตจะต้องสอบและ/หรือปฏิบัติงานที่ได้รับมอบหมายจากอาจารย์ประจำวิชาให้ครบถ้วน เพื่อให้อาจารย์ประจำวิชาวัดผลและส่งผลการศึกษานิสิตผู้นั้นแกบัณฑิตวิทยาลัยภายในภาคการศึกษาถัดไป

21.7 การให้ S จะกระทำได้ในกรณีใดกรณีหนึ่ง ดังต่อไปนี้

21.7.1 รายวิชาซึ่งมีผลการศึกษาเป็นที่พอใจ และหลักสูตรกำหนดให้วัดผลการศึกษาโดยไม่มีค่าระดับ

21.7.2 รายวิชาซึ่งนิสิตได้ลงทะเบียนศึกษาในระดับบัณฑิตวิทยาลัย และได้รับอนุมัติให้โอนหน่วยกิตตามข้อ 12

21.8 การให้ U จะกระทำเฉพาะในรายวิชาที่หลักสูตรกำหนดให้วัดผลโดยไม่มีค่าระดับและมีผลการศึกษาไม่เป็นที่พอใจ

21.9 การให้ IP จะกระทำเพื่อแสดงฐานะของวิทยานิพนธ์ที่อยู่ในระหว่างการเรียบเรียงเมื่อสิ้นภาคการศึกษาปกติทุกภาค นับแต่ภาคที่นิสิตลงทะเบียนเพื่อทำวิทยานิพนธ์

21.10 การให้ W จะกระทำเฉพาะในกรณีที่ได้ระบุไว้ในข้อ 13. ข้อ 19.1.2 และข้อ 19.1.3

21.11 การให้ Au ในรายวิชาใดจะกระทำได้ในกรณีที่นิสิตได้รับอนุมัติให้ลงทะเบียนเรียนเป็นพิเศษโดยไม่นับหน่วยกิต

21.12 การให้ SP จะให้เฉพาะกรณีที่ป็นรายวิชาต่อเนื่องกับรายวิชาในภาคการศึกษาถัดไป และผลการศึกษาเมื่อสิ้นภาคการศึกษาก้าวหน้าเป็นที่น่าพอใจแต่ยังมิได้วัดผล

การวัดผลให้กระทำเมื่อนิสิตได้ศึกษารายวิชาต่อเนื่องในภาคการศึกษาถัดไปตามหลักสูตรแล้ว แต่ถ้านิสิตไม่ศึกษารายวิชาต่อเนื่องในภาคการศึกษาถัดไปด้วยเหตุใดก็ตามให้ทำการวัดผลรายวิชาที่ได้ SP เป็นระดับและใช้ผลนั้นแทน

21.13 การให้ UP จะให้เฉพาะกรณีที่เป็นรายวิชาต่อเนื่องกับรายวิชาในภาคการศึกษาถัดไปและผลการศึกษาไม่ก้าวหน้าเป็นที่น่าพอใจแต่ยังมีได้วัดผล

การวัดผลให้กระทำเมื่อนิสิตได้ศึกษารายวิชาต่อเนื่องในภาคการศึกษาถัดไปตามหลักสูตรแล้ว แต่ถ้านิสิตไม่ศึกษารายวิชาต่อเนื่องในภาคการศึกษาถัดไปด้วยเหตุใดก็ตามให้ทำการวัดผลรายวิชาที่ได้ UP นั้น เป็นระดับและใช้ผลนั้นแทน

ข้อ 22 การนับหน่วยกิตและการลงทะเบียนรายวิชาซ้ำ

22.1 การนับหน่วยกิตให้ครบหลักสูตร ให้นับหน่วยกิตเฉพาะรายวิชาที่นิสิตสอบได้ระดับ A, B, C, หรือ S เท่านั้น เว้นแต่รายวิชาที่หลักสูตรกำหนดไว้เป็นวิชาบังคับหรือวิชาเอก ซึ่งนิสิตต้องได้ไม่ต่ำกว่า B หรือ S

22.2 นิสิตที่ได้ต่ำกว่า B หรือได้ U ในรายวิชาบังคับหรือวิชาเอก ต้องลงทะเบียนศึกษารายวิชานั้นอีกและสอบให้ได้ระดับไม่ต่ำกว่า B หรือ S แล้วแต่กรณี

22.3 ในกรณีที่นิสิตได้ต่ำกว่า B หรือได้ U ในรายวิชาเลือก นิสิตมีสิทธิลงทะเบียนรายวิชาเดิม หรืออาจลงทะเบียนรายวิชาอื่นในกลุ่มเดียวกันได้

22.4 ในกรณีที่นิสิตลงทะเบียนรายวิชาซ้ำหรือแทนตามที่หลักสูตรกำหนดการนับหน่วยกิตตามข้อ 22.1 นับจำนวนหน่วยกิตได้เพียงครั้งเดียว

ข้อ 23 ให้มีการประเมินผลการศึกษาเมื่อสิ้นภาคการศึกษาปกติทุกภาค โดยคำนวณหาค่าระดับเฉลี่ยประจำภาคของรายวิชาที่นิสิตได้ลงทะเบียนไว้ในภาคการศึกษานั้น และคำนวณหาค่าเฉลี่ยสะสมสำหรับรายวิชาทั้งหมดทุกภาคการศึกษา ตั้งแต่เริ่มเข้าศึกษาจนถึงภาคการศึกษาปัจจุบัน

ข้อ 24 การคิดค่าระดับเฉลี่ยประจำภาค ให้คำนวณโดยคูณค่าระดับของแต่ละรายวิชาด้วยหน่วยกิตของรายวิชานั้น แล้วรวมผลคูณของแต่ละรายวิชาเข้าด้วยกันแล้วหารผลรวมนั้นด้วยจำนวนหน่วยกิตทั้งหมดที่ลงทะเบียนไว้ในภาคการศึกษานั้น โดยคิดทศนิยมสองตำแหน่งไม่ปัดเศษ

ข้อ 25 รายวิชาใดที่มีรายงานผลการศึกษาเป็นสัญลักษณ์ I, S, U, W และ Au ไม่ให้นำรายวิชานั้นมาคำนวณหาค่าระดับเฉลี่ยตามข้อ 24

1. การวัดผลและประเมินผล แบบ 1.1 และ แบบ 1.2 ⁴⁵

1) ให้มีการวัดผลทุกรายวิชาที่บัณฑิตวิทยาลัยกำหนดให้นิสิตศึกษาใน 8.2 โดยวิธีการทดสอบเขียนรายงาน มอบหมายงานให้ทำ หรือวิธีอื่นใดที่เหมาะสมกับรายวิชา

⁴⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 15 และ 23.

2) นิสิตจะมีสิทธิได้รับการวัดผลในรายวิชาใด ก็ต่อเมื่อมีเวลาศึกษารายวิชานั้นมาแล้ว ไม่น้อยกว่าร้อยละ 80 ของเวลาการศึกษาทั้งหมดในภาคการศึกษานั้น

3) การประเมินผลการศึกษาวิชา แบ่งเป็น S (Satisfactory-ผ่าน) และ U (Unsatisfactory-ไม่ผ่าน)

4) การประเมินผลวิทยานิพนธ์ ให้เป็นไปตามระเบียบบัณฑิตวิทยาลัยว่าด้วยวิธีปฏิบัติเกี่ยวกับวิทยานิพนธ์ พ.ศ. 2542 และฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2550

5) ระบบการวัดผลและประเมินผลในเรื่องอื่นๆ ให้นำข้อบังคับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ว่าด้วยการศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา พ.ศ. 2541 และฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2549 มาถือปฏิบัติโดยอนุโลม

2. การวัดผลและประเมินผล แบบ 2.1 และ แบบ 2.2⁴⁶

1) ให้มีการวัดผลทุกรายวิชาที่ผลิตลงทะเบียนแต่ละภาคการศึกษาโดยวิธีการทดสอบ การเขียนรายงาน การมอบหมายงานให้ทำ หรือวิธีอื่นใดที่เหมาะสมกับรายวิชา

2) นิสิตจะมีสิทธิเข้าสอบไล่ หรือได้รับการวัดผลในรายวิชาใดก็ต่อเมื่อมีเวลาศึกษาในรายวิชานั้นมาแล้วไม่น้อยกว่าร้อยละ 80 ของเวลาการศึกษาทั้งหมดในภาคการศึกษานั้น

3) การประเมินผลการศึกษาวิชา แบ่งเป็น 7 ระดับ คือ A, A-, B+, B, C+, C และ F มีผลการศึกษา ระดับ ค่าระดับ และเกณฑ์คะแนน แต่ละระดับ ดังนี้

ตารางที่ 12 การประเมินผลการศึกษาวิชา ระดับปริญญาตรีบัณฑิต (มจร.)

ผลการศึกษา	ระดับ	ค่าระดับ	เกณฑ์คะแนน		เกณฑ์
			วิชาเลือก	วิชาบังคับ และวิชาเอก	
เยี่ยม (Excellent)	A	4.00	95-100	95-100	เกณฑ์ผ่านวิชา บังคับและวิชาเลือก
ดีมาก (Very Good)	A-	3.67	90-94	90-94	”
ดี (Good)	B+	3.33	85-89	85-89	”
ค่อนข้างดี (Quite Good)	B	3.00	80-84	80-84	”
ปานกลาง (Moderate)	C+	2.50	75-79	ต่ำกว่า 80	เกณฑ์ผ่าน วิชาเลือก
ผ่าน (Pass)	C	2.00	70-74		”
ตก (Failed)	F	0	ต่ำกว่า 70		

⁴⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 28-29 และ 45-46.

4) นิสิตต้องสอบไล่ได้ระดับ A, A-, B+ และ B หรือ S ในรายวิชาที่หลักสูตรกำหนดไว้เป็นวิชาบังคับ วิชาเอก หรือวิชาเลือก นิสิตที่ได้ระดับต่ำกว่า B ในรายวิชาบังคับหรือวิชาเอก ต้องลงทะเบียนรายวิชานั้นใหม่ และต้องสอบให้ได้ระดับไม่ต่ำกว่า B หรือ S แล้วแต่กรณี เงื่อนไขอื่นๆให้เป็นไปตามข้อบังคับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยว่าด้วยเรื่องการศึกษาาระดับบัณฑิตศึกษา พ.ศ. 2541 และฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2549

5) การประเมินผลวิทยานิพนธ์ ให้เป็นไปตามระเบียบบัณฑิตวิทยาลัยว่าด้วยวิธีปฏิบัติเกี่ยวกับวิทยานิพนธ์ พ.ศ. 2542 และฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2550

6) ระบบการวัดผลและประเมินผลในเรื่องอื่นๆ ให้นำข้อบังคับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ว่าด้วยการศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา พ.ศ. 2541 และข้อบังคับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2549 มาถือปฏิบัติโดยอนุโลม

7) การประเมินผลการศึกษารายวิชาที่กำหนดให้ศึกษาเพิ่มเติม โดยไม่นับหน่วยกิตให้ได้รับผลประเมินเป็น S (Satisfactory - ผ่าน) หรือ U (Unsatisfactory - ไม่ผ่าน)

3.1.3.11 การสำเร็จการศึกษา

ข้อบังคับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยว่าด้วยการศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา พ.ศ. 2541

หมวดที่ 6

การสำเร็จการศึกษา⁴⁷

ข้อ 30 คุณสมบัติของผู้สำเร็จการศึกษา

- 30.1 มีเวลาการศึกษาไม่น้อยกว่า หรือไม่เกินกว่าที่กำหนดไว้ในข้อ 11.1 และ ข้อ 11.2
- 30.2 ได้ศึกษารายวิชาต่างๆครบถ้วนและถูกต้องตามเงื่อนไขที่กำหนดไว้ในหลักสูตร
- 30.3 ได้หน่วยกิตสะสมไม่น้อยกว่าที่กำหนดไว้ในหลักสูตร
- 30.4 ได้ค่าระดับเฉลี่ยสะสมไม่ต่ำกว่า 3.00 จากระบบ 4 แต้ม
- 30.5 ได้ระดับไม่ต่ำกว่า B ในรายวิชาบังคับและรายวิชาเอกทุกวิชาและได้ระดับ S ในกรณีที่หลักสูตรกำหนดให้วัดผลเป็น S หรือ U

30.6 สอบผ่านการประเมินผลวิทยานิพนธ์และส่งวิทยานิพนธ์ฉบับสมบูรณ์ตามที่มหาวิทยาลัยกำหนด

ข้อ 31 คุณสมบัติของผู้มีสิทธิรับปริญญา

- 31.1 มีคุณสมบัติตามข้อ 30
- 31.2 ไม่ติดค้างธรรมเนียมใดๆ
- 31.3 ไม่อยู่ระหว่างการถูกลงโทษใดๆ

⁴⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 98.

1. การสำเร็จการศึกษาแบบ 1.1 และแบบ 2.1⁴⁸

คุณสมบัติผู้สำเร็จการศึกษาตามหลักสูตร มีดังต่อไปนี้

- 1) นิสิตมีระยะเวลาการศึกษาตลอดหลักสูตรไม่น้อยกว่า 6 ภาคการศึกษาปกติและไม่เกิน 10 ภาคการศึกษาปกติในระบบทวิภาค หรือให้มีระยะเวลาไม่น้อยกว่า 6 ภาคการศึกษาปกติและไม่เกิน 15 ภาคการศึกษาปกติในระบบไตรภาค
- 2) ศึกษารายวิชาที่กำหนดให้ศึกษาเพิ่มเติมครบถ้วนและถูกต้องตามเงื่อนไขที่กำหนดไว้ในหลักสูตร โดยไม่ติดค้างค่าธรรมเนียมใดๆ
- 3) สอบผ่านสารนิพนธ์ในเนื้อหา 3 รายวิชาที่กำหนดให้ศึกษา
- 4) สอบผ่านการวัดความรู้ภาษาต่างประเทศ 1 ภาษา
- 5) ผ่านการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามที่บัณฑิตวิทยาลัยกำหนด
- 6) ได้นำเสนอวิทยานิพนธ์ในที่ประชุมทางวิชาการหรือบางส่วนของวิทยานิพนธ์ได้รับการพิมพ์เผยแพร่ในวารสารทางวิชาการที่บัณฑิตวิทยาลัยรับรอง
- 7) สอบผ่านการประเมินผลวิทยานิพนธ์และส่งวิทยานิพนธ์ฉบับสมบูรณ์ตามที่มหาวิทยาลัยกำหนด

2. การสำเร็จการศึกษาแบบ 1.2 และแบบ 2.2⁴⁹

คุณสมบัติผู้สำเร็จการศึกษาตามหลักสูตร มีดังต่อไปนี้

- 1) นิสิตมีระยะเวลาการศึกษาตลอดหลักสูตรไม่น้อยกว่า 8 ภาคการศึกษาปกติและไม่เกิน 14 ภาคการศึกษาปกติในระบบทวิภาค หรือให้มีระยะเวลาไม่น้อยกว่า 8 ภาคการศึกษาปกติและไม่เกิน 21 ภาคการศึกษาปกติในระบบไตรภาค
- 2) ศึกษารายวิชาที่กำหนดให้ศึกษาเพิ่มเติมครบถ้วนและถูกต้องตามเงื่อนไขที่กำหนดไว้ในหลักสูตร โดยไม่ติดค้างค่าธรรมเนียมใดๆ
- 3) สอบผ่านการสอบวัดคุณสมบัติโดยทำสารนิพนธ์ 1 เรื่อง ตามเนื้อหารายวิชาที่บัณฑิตวิทยาลัยกำหนด
- 4) สอบผ่านการวัดความรู้ภาษาต่างประเทศ 1 ภาษา
- 5) ผ่านการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามที่บัณฑิตวิทยาลัยกำหนด
- 6) สอบผ่านการประเมินผลวิทยานิพนธ์และส่งวิทยานิพนธ์ฉบับสมบูรณ์ตามที่มหาวิทยาลัยกำหนด

⁴⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 16-17 และ 30-31.

⁴⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 24 และ 47.

7) นำเสนอวิทยานิพนธ์ในที่ประชุมทางวิชาการหรือบางส่วนของวิทยานิพนธ์ได้รับการพิมพ์เผยแพร่ในวารสารทางวิชาการที่บัณฑิตวิทยาลัยรับรอง

3.2 มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

3.2.1 ระดับปริญญาบัณฑิต

3.2.1.1 วัตถุประสงค์ของหลักสูตร⁵⁰

1. เพื่อให้ศึกษามีความรู้ในพระพุทธศาสนาอย่างถูกต้องตามหลักฐานระดับต่างๆ ในพระพุทธศาสนา
2. เพื่อให้ศึกษาได้รู้วิธีและฝึกปฏิบัติกรรมฐานควบคู่ไปกับการศึกษาภาคทฤษฎี และนำหลักธรรมไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างเหมาะสม
3. เพื่อให้สามารถอธิบายพระพุทธศาสนาประยุกต์กับหลักวิชาการสมัยใหม่ ได้อย่างเหมาะสมและเผยแพร่พระพุทธศาสนาแก่ชาวไทยและชาวต่างประเทศอย่างมีประสิทธิภาพ
4. เพื่อให้สามารถแก้ไขปัญหาทางศาสนา และแก้ปรับปวาทได้ถูกต้องตามหลักพุทธวิธี
5. เพื่อเป็นพื้นฐานการศึกษา ค้นคว้า และการวิจัยในระดับสูงขึ้นไป
6. เพื่อพัฒนานักศึกษาให้มีศักยภาพในการเรียนรู้ ทั้งในรูปแบบ นอกกรอบแบบ ตามอัธยาศัยและตลอดชีวิต

3.2.1.2 โครงสร้างของหลักสูตร

จำนวนหน่วยกิตตลอดหลักสูตร 132 หน่วยกิต

1. โครงสร้างหลักสูตรปกติ⁵¹

1.1 หมวดวิชาศึกษาทั่วไป หน่วยกิตรวมไม่น้อยกว่า 30 หน่วยกิต แบ่งเป็น 4 กลุ่มวิชาดังนี้

(1) กลุ่มวิชาสังคมศาสตร์	6	หน่วยกิต
(2) กลุ่มวิชามนุษยศาสตร์	6	หน่วยกิต
(3) กลุ่มวิชาภาษา	12	หน่วยกิต
(4) กลุ่มวิชาวิทยาศาสตร์กับคณิตศาสตร์	6	หน่วยกิต

⁵⁰ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, คู่มือศึกษาระดับปริญญาตรี. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, 2551), หน้า 13-14.

⁵¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 15.

1.2 หมวดวิชาเฉพาะ หน่วยกิตรวมไม่น้อยกว่า 96 หน่วยกิต แบ่งเป็น 3 กลุ่มวิชาดังนี้

(1) กลุ่มวิทยาศาสตร์	30	หน่วยกิต
(2) กลุ่มวิชาเอก	51	หน่วยกิต
(3) กลุ่มวิชาโท	15	หน่วยกิต

1.3 หมวดวิชาเสรี หน่วยกิตรวมไม่น้อยกว่า 6 หน่วยกิต

2. โครงสร้างหลักสูตร (ต่อเนื่อง)⁵²

จำนวนหน่วยกิตรวมตลอดหลักสูตร ไม่น้อยกว่า 87 หน่วยกิต

ตารางที่ 13 โครงสร้างหลักสูตรต่อเนื่อง สาขาวิชาพุทธศาสตร์ ระดับปริญญาบัณฑิต (มมร.)

รายการ	หน่วยกิต
ก. หมวดวิชาศึกษาทั่วไป 15 หน่วยกิต	
(1) กลุ่มวิชาสังคมศาสตร์	3
(2) กลุ่มวิชามนุษยศาสตร์	3
(3) กลุ่มวิชาภาษา	6
(4) กลุ่มวิชาวิทยาศาสตร์กับคณิตศาสตร์	3
รวมไม่น้อยกว่า	15
ข. หมวดวิชาเฉพาะ 66 หน่วยกิต	
(1) กลุ่มวิชาแกนพระพุทธศาสนา	15
(2) กลุ่มวิชาเอกพุทธศาสตร์	51
รวมไม่น้อยกว่า	66
ค. หมวดวิชาเลือกเสรี (ไม่น้อยกว่า)	6
รวมหน่วยกิตตลอดหลักสูตร (ไม่น้อยกว่า)	87

3.2.1.3 เนื้อหาสาระของหลักสูตร

3.2.1.3.1 เนื้อหาสาระของหลักสูตรปกติ

1. รายวิชาหมวดวิชาศึกษาทั่วไป

1.1 กลุ่มวิชาสังคมศาสตร์ 6 หน่วยกิต

ก. รายวิชาบังคับเรียน 3 หน่วยกิต

GE 1001 มนุษย์กับสังคม 3 (3-0-6)

ข. รายวิชาเลือกเรียน 3 หน่วยกิต จากรายวิชาต่อไปนี้

GE 1002 สื่อพื้นบ้านกับสุขภาพชุมชน 3 (3-0-6)

⁵² เรื่องเดียวกัน, หน้า 24.

GE 1003	มนุษย์กับเศรษฐกิจ	3 (3-0-6)
GE 1004	ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับกฎหมาย	3 (3-0-6)
GE 1005	การเมืองการปกครองไทย	3 (3-0-6)
GE 1006	สันติภาพศึกษา	3 (3-0-6)
GE 1007	การศึกษากับการพัฒนาคุณภาพชีวิต	3 (3-0-6)
GE 1008	ท้องถิ่นศึกษา	3 (3-0-6)

1.2 กลุ่มวิชามนุษยศาสตร์ 6 หน่วยกิต

ก. รายวิชาบังคับเรียน 3 หน่วยกิต

GE 2009	ไทยศึกษา	3 (3-0-6)
---------	----------	-----------

ข. รายวิชาเลือกเรียน 3 หน่วยกิต จากรายวิชาต่อไปนี้

GE 2010	จริยธรรมและทักษะการศึกษา	3 (3-0-6)
GE 2011	วิถีชีวิตและภูมิปัญญาไทย	3 (3-0-6)
GE 2012	การวางแผนชีวิตและครอบครัว	3 (3-0-6)
GE 2013	ศิลปะนิยม	3 (3-0-6)
GE 2014	สังคมนิยม	3 (3-0-6)
GE 2015	ดนตรีศึกษา	3 (2-1-6)
GE 2016	จิตวิทยาในชีวิตประจำวัน	3 (3-0-6)
GE 2017	หลักปรัชญาและตรรกศาสตร์	3 (3-0-6)
GE 2018	พลศึกษากับการศึกษาคุณภาพชีวิต	3 (2-1-6)

1.3 กลุ่มวิชาภาษา 12 หน่วยกิต

ก. รายวิชาบังคับเรียน 9 หน่วยกิต

GE 3019	ภาษาไทย	3 (3-0-6)
GE 3020	ภาษาอังกฤษพื้นฐาน1	3 (3-0-6)
GE 3021	ภาษาอังกฤษพื้นฐาน2	3 (3-0-6)

ข. รายวิชาเลือกเรียน 3 หน่วยกิต จากรายวิชาต่อไปนี้

GE 3022	ภาษาไทยสำหรับชาวต่างชาติ	3 (3-0-6)
GE 3023	ลัทธิศาสตร์อังกฤษเบื้องต้น	3 (3-0-6)
GE 3024	ไวยากรณ์อังกฤษ	3 (3-0-6)
GE 3025	การแปลอังกฤษพื้นฐาน	3 (3-0-6)
GE 3026	ภาษาอังกฤษเพื่อการสื่อสาร	3 (3-0-6)

1.4 กลุ่มวิชาวิทยาศาสตร์กับคณิตศาสตร์ 6 หน่วยกิต

ก. รายวิชาบังคับเรียน 3 หน่วยกิต

GE 4027	สถิติเบื้องต้น	3 (3-0-6)
---------	----------------	-----------

ข. รายวิชาเลือกเรียน 3 หน่วยกิต จากรายวิชาต่อไปนี้

GE 4028	คณิตศาสตร์พื้นฐาน	3 (3-0-6)
GE 4029	คอมพิวเตอร์เพื่อการทำงาน	3 (3-0-6)
GE 4030	เทคโนโลยีสารสนเทศและการศึกษาค้นคว้า	3 (3-0-6)
GE 4031	วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม	3 (3-0-6)
GE 4032	มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม	3 (3-0-6)
GE 4033	การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์	3 (3-0-6)
GE 4034	ชีวิตและสุขภาพ	3 (3-0-6)

2. หมวดวิชาเฉพาะ

2.1 กลุ่มวิชาพระพุทธศาสนา 30 หน่วยกิต

ก. บัณฑิต 24 หน่วยกิต

BU 5001	ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา	3 (3-0-6)
BU 5002	พระไตรปิฎกศึกษา1	3 (3-0-6)
BU 5003	พระไตรปิฎกศึกษา2	3 (3-0-6)
BU 5004	พระไตรปิฎกศึกษา3	3 (3-0-6)
BU 5005	พุทธวิไลไทย	3 (3-0-6)
BU 5006	ภาษาบาลีเพื่อการค้นคว้าพระพุทธศาสนา	3 (3-0-6)
BU 5007	ภาษาสันสกฤตเพื่อการค้นคว้าพระพุทธศาสนา	3 (3-0-6)
BU 5008	การปฏิบัติกรรมฐาน	3 (2-1-6)

ข. เลือก 6 หน่วยกิต จากรายวิชาต่อไปนี้

BU 5009	พระพุทธศาสนามหายาน	3 (3-0-6)
BU 5010	ศาสนศึกษา	3 (3-0-6)
BU 5011	ภาษาอังกฤษเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา	3 (3-0-6)
BU 5012	วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาของไทย	3 (3-0-6)
BU 5013	เทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา	3 (3-0-6)
BU 5014	พระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี	3 (3-0-6)
BU 5015	พระพุทธศาสนากับโลกาภิวัตน์	3 (3-0-6)
BU 5016	พระพุทธศาสนากับการพัฒนาแบบยั่งยืน	3 (3-0-6)
BU 5017	พระพุทธศาสนาในสังคมไทยร่วมสมัย	3 (3-0-6)
BU 5018	การบริหารกิจการพระพุทธศาสนา	3 (3-0-6)

2.2 วิชาเอกพุทธศาสตร์

นักศึกษาคณะศาสนาและปรัชญาที่เลือกเรียนวิชาพุทธศาสตร์เป็นวิชาเอก ต้องเรียนวิชาพุทธศาสตร์ 51 หน่วยกิต ตามกำหนดดังนี้

ก. วิชาบังคับ 33 หน่วยกิต

PH 1001	พุทธปรัชญาเถรวาท	3 (3-0-6)
PH 1002	พระพุทธศาสนamahayan	3 (3-0-6)
PH 1003	วิสุทธิมรรค	3 (3-0-6)
PH 1004	พุทธปฏิภาณ	3 (3-0-6)
PH 1005	พระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์	3 (3-0-6)
PH 1006	อรรถกถาพระวินัยปิฎก	3 (3-0-6)
PH 1007	อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก	3 (3-0-6)
PH 1008	อรรถกถาพระอภิธรรมปิฎก	3 (3-0-6)
PH 1009	ธรรมะพากย์ภาษาอังกฤษ 1	3 (3-0-6)
PH 1010	ธรรมะพากย์ภาษาอังกฤษ 2	3 (3-0-6)
PH 1030	พุทธจริยศาสตร์	3 (3-0-6)

ข. วิชาเลือก 18 หน่วยกิต จากรายวิชาต่อไปนี้

PH 1011	พระวินัยปิฎกศึกษา 1	3 (3-0-6)
PH 1012	พระวินัยปิฎกศึกษา 2	3 (3-0-6)
PH 1013	พระสุตตันตปิฎกศึกษา 1	3 (3-0-6)
PH 1014	พระสุตตันตปิฎกศึกษา 2	3 (3-0-6)
PH 1015	พระสุตตันตปิฎกศึกษา 3	3 (3-0-6)
PH 1016	พระสุตตันตปิฎกศึกษา 4	3 (3-0-6)
PH 1017	พระอภิธรรมปิฎกศึกษา 1	3 (3-0-6)
PH 1018	พระอภิธรรมปิฎกศึกษา 2	3 (3-0-6)
PH 1019	มงคลสูตรศึกษา 1	3 (3-0-6)
PH 1020	มงคลสูตรศึกษา 2	3 (3-0-6)
PH 1021	ธรรมบทศึกษา 1	3 (3-0-6)
PH 1022	ธรรมบทศึกษา 2	3 (3-0-6)
PH 1023	การพัฒนาจิต 1	3 (3-0-6)
PH 1024	การพัฒนาจิต 2	3 (3-0-6)
PH 1025	มิลินทปัญหา	3 (3-0-6)
PH 1026	ประวัติวรรณคดีบาลี	3 (3-0-6)
PH 1027	เศรษฐศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์	3 (3-0-6)
PH 1028	ศึกษาศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์	3 (3-0-6)
PH 1029	สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์	3 (3-0-6)
PH 1030	รัฐศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์	3 (3-0-6)
PH 1031	จิตวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์	3 (3-0-6)
PH 1032	พระพุทธศาสนากับโลกปัจจุบัน	3 (3-0-6)
PH 1033	หลักการเผยแพร่และวาทศิลป์	3 (3-0-6)

PH 1034	ลัทธิมโนพระพุทธานุศาสตร์	3 (3-0-6)
PH 1035	ความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธานุศาสตร์กับรัฐ	3 (3-0-6)
PH 1036	ระเบียบวิธีวิจัย	3 (3-0-6)
PH 2010	พุทธตรรกวิทยา	3 (3-0-6)

2.3 กลุ่มวิชาโทพุทธศาสตร์

ให้นักศึกษาเลือกเรียนกลุ่มวิชาโทไม่น้อยกว่า 15 หน่วยกิต ที่เปิดสอนในมหาวิทยาลัย โดยต้องไม่ซ้ำกับวิชาเอกที่เรียนมาแล้ว

นักศึกษาวิชาเอกอื่นที่เลือกเรียนวิชาพุทธศาสตร์เป็นวิชาโท ต้องเรียนกลุ่มวิชาโทพุทธศาสตร์ไม่น้อยกว่า 15 หน่วยกิต ดังนี้

ก. วิชาบังคับ 12 หน่วยกิต

PH 1001	พุทธปรัชญาเถรวาท	3 (3-0-6)
PH 1003	วิสุทธิมรรค	3 (3-0-6)
PH 1005	พระพุทธานุศาสตร์กับวิทยาศาสตร์	3 (3-0-6)
PH 1030	พุทธจริยศาสตร์	3 (3-0-6)

ข. วิชาเลือก 3 หน่วยกิต

จากรายวิชาที่ยังไม่เคยเรียนในวิชาเอก รายวิชาโท และต้องไม่ซ้ำกับรายวิชาที่ได้เรียนมาแล้ว

3. หมวดวิชาเลือกเสรี ไม่น้อยกว่า 6 หน่วยกิต

ให้นักศึกษาเลือกเรียนรายวิชาที่เปิดสอนในมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ไม่น้อยกว่า 6 หน่วยกิต โดยไม่ซ้ำกับรายวิชาที่ได้เรียนมาแล้ว ตามความเห็นชอบของอาจารย์ที่ปรึกษาและหัวหน้าภาควิชาที่รายวิชานั้นสังกัดอยู่

3.2.1.3.2 เนื้อหาสาระของหลักสูตรต่อเนื่อง

ในเนื้อหาสาระของหลักสูตรต่อเนื่องมีลักษณะเนื้อหาเดียวกันกับหลักสูตรปกติ เพียงแต่เลือกเรียนในจำนวนหน่วยกิตที่น้อยกว่า

3.2.1.4 คณาจารย์ของหลักสูตร

คณาจารย์หลักสูตรศาสนศาสตร์บัณฑิตสาขาวิชาพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ประกอบด้วย คณาจารย์ประจำ และคณาจารย์พิเศษ ดังนี้

ตารางที่ 14 คณาจารย์ประจำคณะศาสนาและปรัชญา (มมร.)⁵³

ที่	ตำแหน่งทางวิชาการ	รายนาม	วุฒิการศึกษา
1		พระเทพวิสุทธิกวี (เกษม สกนฺโต)	ป.ธ.9, ศน.บ., ศน.ม. (พุทธ ศาสนาและปรัชญา), Ph.D. (Philosophy)
2		พระศรีมงคลเมธี (วิชาญ กลุยานธโม)	ป.ธ.9, ศน.บ. (ปรัชญา), M.A. (Buddhist Studies), M.A. (Philosophy), Ph.D. (Pali&Buddhist Studies)
3	ผู้ช่วยศาสตราจารย์	พระศรีรัชมงคลบัณฑิต (อรุณ พุทธิสาร)	ป.ธ.9, ศน.ม. (พุทธศาสนศึกษา)
4		พระครูปลัดลัมพินพัฒนาวราจารย์ (สมคิด จินตามโย)	ป.ธ.4, ศน.บ. (ปรัชญา), M.A. (Buddhist Studies)
5	ผู้ช่วยศาสตราจารย์	พระครูสิริปัญญาเมธี (เชาวรา ธมมปญโย)	ป.ธ.4, ศน.บ. (ศิลปศาสตร์) M.A. (Buddhist studies) Ph.D. (Buddhist studies)
6	ผู้ช่วยศาสตราจารย์	พระมหาสมศักดิ์ ญาณโพธิ์	ป.ธ.7, ศน.บ. (สังคมวิทยา), M.A. (Sociology), Ph.D. (Philosophy)
7		พระมหาอกร อุตตมปญโย	ป.ธ.5, พธ.บ. (สังคมวิทยา) M.A. (Philosophy and Religion), Ph.D. (Philosophy and Religion)
8	รองศาสตราจารย์	ดร.สุธรรม ชูสัตย์สกุล	ป.ธ.4, ศน.บ. (ปรัชญา), M.A. (Philosophy), Ph.D. (Philosophy)
9	ผู้ช่วยศาสตราจารย์	วิรัตน์ กางทอง	ศน.บ. (ปรัชญา) M.A. (Philosophy)
10	ผู้ช่วยศาสตราจารย์	ดร.ธวัช หอมทวนลม	ป.ธ.4, ศน.บ. (ปรัชญา) M.A.,(Philosophy) Ph.D. (Philosophy)

⁵³ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, “บุคลากรประจำคณะศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย,” (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่)

ตารางที่ 15 คณาจารย์พิเศษคณะศาสนาและปรัชญา (มมร.)

ที่	ตำแหน่งทางวิชาการ	รายนาม	วุฒิการศึกษา
1	รองศาสตราจารย์	พิน ดอกบัว	ศน.บ., M.A. (Philosophy)
2	รองศาสตราจารย์	ลำเนียง ยอดคีรี	ป.ธ.3, ศน.บ. (ปรัชญา), M.A. (Philosophy)
3	ผู้ช่วยศาสตราจารย์	ดร. พรชัย พัทธินทร์ตะนกุล	วท.บ. (วิทยาศาสตร์) M.A. (วิทยาศาสตร์) Ph.D. (วิทยาศาสตร์)
4		ดร. สรณ ภู่คง	ศน.บ. (สังคมวิทยา) M.A. (Sociology) Ph.D. (Sociology)
5	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ (พิเศษ)	ดร. สุกิจ ชัยมุสิก	B.A. (Political Science) M.A. (Political Science) Ph.D. (Political Science)
6		MR. Bruce M.Strachan	B.Sc.

3.2.1.5 คุณสมบัติของผู้เข้าศึกษา

1. คุณสมบัติของผู้มีสิทธิ์เข้าศึกษา

เป็นผู้สำเร็จการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลายหรือเทียบเท่า ตามระเบียบมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยว่าด้วยการศึกษาชั้นปริญญาตรี พ.ศ. 2543 ข้อ 6

ระเบียบมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยว่าด้วยการศึกษาระดับปริญญาตรี พ.ศ. 2543

หมวด 1

คุณสมบัติผู้สมัครเป็นนักศึกษา

ข้อ 6 คุณสมบัติของผู้มีสิทธิสมัครเข้าศึกษา

6.1 คุณสมบัติของผู้มีสิทธิสมัครเข้าเป็นนักศึกษา

6.1.1 เป็นผู้สอบได้เปรียญธรรม 5 ประโยคและนักธรรมชั้นเอก หรือ

6.1.2 เป็นผู้สำเร็จการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลายหรือเทียบเท่า และก่อนรับปริญญาต้องสอบได้นักธรรมชั้นเอกหรือธรรมศึกษาชั้นเอก หรือ

6.1.3 เป็นผู้ที่สภาวิชาการพิจารณาแล้วเห็นสมควรให้รับเข้าศึกษา

6.2 ไม่เป็นผู้ที่เป็นโรคติดต่อหรือโรคร้ายแรงที่เป็นอุปสรรคต่อการศึกษา

6.3 ไม่เป็นผู้ที่มีความประพฤติเลวร้ายอย่างร้ายแรงทางศีลธรรม

6.4 ไม่เคยถูกไล่ออกจากสถาบันการศึกษาเดิม

6.5 ไม่เป็นผู้ที่วิกลจริต หรือจิตฟั่นเฟือนไม่สมประกอบหรือติดยาเสพติดให้โทษ⁵⁴

2. คุณสมบัติของผู้มีสิทธิ์เข้าศึกษา (ต่อเนื่อง)

2.1 เป็นผู้สำเร็จการศึกษาระดับอนุปริญญา หรือประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง (ปว.ส) หรือเทียบเท่า หรือ

2.2 เป็นผู้สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีและต้องการศึกษาปริญญาที่สอง หรือ

2.3 เป็นผู้สำเร็จการศึกษามหาวิทยาลัยหรือเปรียญธรรม 7 ประโยคขึ้นไป หรือ

2.4 เป็นผู้ที่มีคุณสมบัติตามระเบียบมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยว่าด้วยการศึกษาชั้นปริญญาตรี พ.ศ. 2543 ข้อ 6⁵⁵

3. วิธีคัดเลือกผู้เข้าศึกษา

รับผู้ผ่านเกณฑ์และวิธีการที่สภาวิชาการกำหนด ซึ่งจะประกาศให้ทราบในแต่ละปีการศึกษา หรือตามระเบียบมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ว่าด้วยการศึกษาชั้นปริญญาตรี พ.ศ. 2543 ข้อ 7

3.2.1.6 วัสดุการศึกษา

เครื่องโสตทัศน คอมพิวเตอร์ และอื่นๆ

3.2.1.7 ตำราเรียน

คัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา และหนังสืออื่นๆ

3.2.1.8 สถานที่เรียน

ตั้งอยู่ที่วัดบวรนิเวศวิหาร ถนนพระสุเมรุ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

3.2.1.9 การจัดและวิธีการศึกษา

ระเบียบมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยว่าด้วยการศึกษาระดับปริญญาตรี พ.ศ. 2543

หมวด 2

ระบบการศึกษา

ข้อ 8 การศึกษาระดับปริญญาตรีของมหาวิทยาลัยแบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ การศึกษาภาคปกติ การศึกษาภาคสมทบ และการศึกษาต่อเนื่อง

⁵⁴ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, คู่มือนักศึกษาในระดับปริญญาตรี. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, 2551), หน้า 328.

⁵⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 23.

8.1 การศึกษาภาคปกติใช้ระบบทวิภาค แบ่งเวลาการศึกษาในหนึ่งปีการศึกษา ออกเป็น 2 ภาคการศึกษาปกติ ได้แก่ ภาคการศึกษาที่ 1 และภาคการศึกษาที่ 2 แต่ละภาคการศึกษามี ระยะเวลาการศึกษาไม่น้อยกว่า 15 สัปดาห์ และอาจมีการศึกษาภาคฤดูร้อนต่อจากภาคการศึกษาที่ 2 ทั้งนี้ การศึกษาภาคฤดูร้อนให้เป็นไปตามระเบียบของมหาวิทยาลัย

8.2 การศึกษาภาคสมทบและการศึกษาต่อเนื่องให้เป็นไปตามที่สภาวิชาการกำหนด

ข้อ 9 “หน่วยกิต” หมายถึง หน่วยที่ใช้แสดงปริมาณการศึกษา การกำหนดหน่วยกิต แต่ละรายวิชามีหลักเกณฑ์ ดังนี้

9.1 รายวิชาที่ใช้เวลาบรรยายสัปดาห์ละ 1 ชั่วโมงตลอดภาคการศึกษามีค่าเป็น 1 หน่วยกิต ยกเว้นบางรายวิชาที่อาจกำหนดเวลาบรรยายให้เป็นไปอย่างอื่นได้ตามความเหมาะสม

9.2 รายวิชาที่ใช้เวลาปฏิบัติทดลองสัปดาห์ละ 2 ชั่วโมงตลอดภาคการศึกษามีค่า เป็น 1 หน่วยกิต ยกเว้นบางรายวิชาที่อาจกำหนดเวลาปฏิบัติทดลองให้เป็นไปอย่างอื่นได้ตามความเหมาะสม

9.3 รายวิชาที่ใช้เวลาฝึกงานสัปดาห์ละ 2-3 ชั่วโมงตลอดภาคการศึกษามีค่า เป็น 1 หน่วยกิต ยกเว้นบางรายวิชาที่อาจกำหนดเวลาฝึกงานให้เป็นไปอย่างอื่นได้ตามความเหมาะสม

ข้อ 10 ระยะเวลาการศึกษา

นักศึกษาภาคปกติมีกำหนดระยะเวลาการศึกษาไม่น้อยกว่า 3 ปีการศึกษา และอย่างมากไม่เกิน 8 ภาคการศึกษา ทั้งนี้ ต้องเรียนให้ได้หน่วยกิตครบตามที่กำหนดไว้ในหลักสูตรของคณะที่ นักศึกษาสังกัด

ในกรณีที่มีเหตุผลจำเป็นและสภาวิชาการเห็นสมควร นักศึกษาทุกหลักสูตรสามารถ ขออนุมัติขยายระยะเวลาการศึกษาต่อสภาวิชาการได้อีก 1 ปีการศึกษา

ข้อ 11 เวลาเรียน

ในแต่ละรายวิชานักศึกษาต้องมีเวลาเรียนไม่น้อยกว่าร้อยละ 80 ของเวลาเรียนทั้งหมดในหนึ่งภาคการศึกษา หรือได้ปฏิบัติงานในรายวิชานั้นจนเป็นที่เพียงพอตามที่อาจารย์ผู้สอน กำหนดจึงจะมีสิทธิเข้าสอบในรายวิชานั้น ยกเว้นคณบดีได้สอบสวนแล้วเห็นว่าการมีเวลาเรียนไม่ครบ ตามกำหนดนี้ เนื่องจากเหตุอันมิใช่ความผิดของนักศึกษา

ข้อ 12 การเทียบชั้นปีของนักศึกษา

ให้เทียบฐานะชั้นปีของนักศึกษาจากจำนวนหน่วยกิต ที่สอบได้ ตามอัตราส่วนของ หน่วยกิตรวมของหลักสูตรนั้น

ข้อ 13 การเปิดการเรียนการสอนและการระงับการเรียนการสอนรายวิชาให้อยู่ในดุล พินิจของคณบดี⁵⁶

⁵⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 328-330.

3.2.1.10 การวัดผลและการประเมินผลการศึกษา

ระเบียบมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยว่าด้วยการศึกษาระดับปริญญาตรี พ.ศ. 2543

หมวด 4

การวัดผลและการประเมินผลการศึกษา

ข้อ 21 นักศึกษาต้องเข้าสอบทุกครั้งที่มีการสอบทุกประเภทได้แก่

21.1 การสอบย่อย เป็นการทดสอบในระหว่างการศึกษาระหว่างการสอบของแต่ละรายวิชา การกำหนดเวลา จำนวนครั้ง และวิธีการสอบ ให้อยู่ในดุลพินิจของอาจารย์ประจำรายวิชา

21.2 การสอบระหว่างภาค เป็นการทดสอบในระหว่างการศึกษาระหว่างการสอบของแต่ละรายวิชาใดโดยมีการแจ้งให้นักศึกษาทราบล่วงหน้า การกำหนดเวลาและวิธีการสอบให้อยู่ในดุลพินิจของอาจารย์ประจำรายวิชา

21.3 การสอบปลายภาค เป็นการทดสอบครั้งสุดท้ายของแต่ละรายวิชาที่สอน จบหลักสูตรที่กำหนดไว้ในภาคการศึกษานั้น การกำหนดเวลาและวิธีการสอบให้เป็นไปตามประกาศของมหาวิทยาลัย

นักศึกษาที่ขาดสอบในรายวิชาใดให้ถือว่าได้ค่าระดับคะแนนศูนย์ (0) เว้นแต่ในการสอบครั้งนั้น ผู้ขาดสอบจะได้แจ้งเหตุที่ขาดสอบพร้อมแสดงหลักฐานต่อนายทะเบียนมหาวิทยาลัย ภายใน 5 วันทำการนับจากวันที่ขาดสอบ เพื่อนายทะเบียนมหาวิทยาลัยจะได้ทำรายงานเสนอคณบดีพิจารณาให้การสอบครั้งนั้นไม่สมบูรณ์

ข้อ 22 การคิดคะแนนในแต่ละภาคการศึกษาให้อยู่ในดุลพินิจของอาจารย์ประจำรายวิชาโดยความเห็นชอบของหัวหน้าภาควิชาและได้รับอนุมัติจากคณบดี

ข้อ 23 ระบบการประเมินผล

23.1 การประเมินผลการศึกษาของแต่ละรายวิชาให้กระทำเป็นระดับชั้น ซึ่งมีความหมายและค่าระดับคะแนนโดยใช้สัญลักษณ์ ดังนี้

ระดับคะแนน (เกรด)	ความหมาย	ค่าระดับคะแนน
A	ดีเยี่ยม (Excellent)	4.0
B+	ดีมาก (Very good)	3.5
B	ดี (Good)	3.0
C+	ค่อนข้างดี (Above average)	2.5
C	พอใช้ (Average)	2.0
D+	อ่อน (Below average)	1.5
D	อ่อนมาก (Poor)	1.0
F	ตก (Fail)	0

23.2 ในกรณีที่ไม่สามารถประเมินผลเป็นระดับคะแนนหรือค่าระดับคะแนนดังกล่าวข้างต้น ให้ใช้สัญลักษณ์ต่อไปนี้

23.2.1 AUD (Audit) หมายถึง การลงทะเบียนเรียนรายวิชานั้นเป็นการพิเศษและไม่นับหน่วยกิต

23.2.2 I (Incomplete) หมายถึง การวัดผลยังไม่สมบูรณ์

23.2.3 S (Satisfactory) หมายถึง การเรียนเป็นที่น่าพอใจ นักศึกษาสอบผ่านวิชานั้น

23.2.4 U (Unsatisfactory) หมายถึง การเรียนไม่เป็นที่น่าพอใจ นักศึกษาจะต้องลงทะเบียนเรียนซ้ำเพื่อเปลี่ยน U ให้เป็น S

23.2.5 W (Withdrawal) หมายถึง การขอเพิกถอนรายวิชาโดยได้รับอนุมัติ

23.3 การให้ระดับคะแนน A, B+, B, C+, C, D+, D และ F จะกระทำในกรณีที่ เป็นรายวิชาที่นักศึกษาเข้าสอบ และหรือมีผลงานที่ประเมินค่าได้ตามระดับคะแนน

23.4 นักศึกษาที่มีผลการศึกษาในระดับคะแนน D ขึ้นไปถือว่าสอบได้ในรายวิชานั้น ยกเว้นรายวิชาตามข้อ 18.2 ส่วนนักศึกษาที่มีผลการศึกษาในระดับคะแนน F จะต้องลงทะเบียนเรียนซ้ำในรายวิชานั้น

23.5 การให้ F นอกจากข้อ 23.3 จะกระทำได้ในกรณีต่อไปนี้

23.5.1 นักศึกษาเข้าสอบและสอบตก

23.5.2 นักศึกษาขาดสอบโดยไม่ได้รับอนุมัติจากคณบดี

23.5.3 นักศึกษาไม่มีสิทธิ์เข้าสอบเนื่องจากได้รับการตัดสินว่ามีเวลาเรียนไม่ถึงร้อยละ 80 ในรายวิชานั้น

23.5.4 นักศึกษาทำผิดระเบียบการสอบและได้รับการตัดสินให้สอบตก

23.6 การให้ AUD ในรายวิชาใดจะกระทำได้เฉพาะรายวิชาที่นักศึกษาลงทะเบียนเรียนโดยไม่นับหน่วยกิต

23.7 การให้ I ในรายวิชาใดจะกระทำได้ในกรณีต่อไปนี้

23.7.1 นักศึกษาที่มีเวลาเรียนครบร้อยละ 80 แต่ไม่สามารถเข้าสอบได้เพราะป่วย โดยต้องยื่นใบลาพร้อมใบรับรองแพทย์โดยความเห็นชอบของอาจารย์ประจำรายวิชาและได้รับอนุมัติจากคณบดี

23.7.2 นักศึกษาขาดสอบโดยเหตุสุดวิสัยและได้รับการอนุมัติจากคณบดี

23.7.3 นักศึกษาทำงานที่เป็นส่วนประกอบการศึกษาของรายวิชายังไม่สมบูรณ์และอาจารย์ผู้สอนเห็นสมควรให้รอผลการศึกษา

23.7.4 นักศึกษาที่ได้รับสัญลักษณ์ I ต้องดำเนินการขอประเมินผลเพื่อแก้สัญลักษณ์ I ให้เสร็จสิ้นภายในภาคการศึกษาถัดไป หากผลกำหนดดังกล่าว มหาวิทยาลัยจะเปลี่ยนสัญลักษณ์ I เป็น F โดยอัตโนมัติ

23.8 การให้ S หรือ U ในรายวิชาใดจะกระทำได้เฉพาะรายวิชาที่ไม่มีหน่วยกิตหรือมีหน่วยกิต แต่ภาควิชาเห็นว่าไม่สมควรประเมินผลการศึกษาเป็นสัญลักษณ์ที่มีค่าระดับคะแนน

23.9 การให้ W ในรายวิชาใด จะกระทำได้เฉพาะรายวิชาที่นักศึกษาลงทะเบียนเรียนไว้แล้ว โดยจะต้องเป็นไปตามหลักเกณฑ์ ดังนี้

23.9.1 นักศึกษาขอเพิกถอนรายวิชานั้น หรือลาพักการศึกษาหลังจากเวลาที่ได้กำหนดไว้และได้รับอนุมัติจากคณบดี

23.9.2 นักศึกษาถูกล้างพักการศึกษาในภาคการศึกษานั้น

ข้อ 24 การคำนวณค่าระดับคะแนน

24.1 การนับจำนวนหน่วยกิตเพื่อใช้ในการคำนวณหาค่าระดับคะแนนเฉลี่ยให้คำนวณจากรายวิชาที่นับหน่วยกิตและมีการประเมินผลเป็นสัญลักษณ์ A, B+, B, C+, C, D+, D และ F

24.2 สำหรับรายวิชาที่ได้สัญลักษณ์ F ให้บันทึกผลการศึกษาในใบรายงานผลการศึกษาและนำจำนวนหน่วยกิตของรายวิชานั้นมาคำนวณในค่าระดับคะแนนเฉลี่ยด้วย

24.3 การนับจำนวนหน่วยกิตสะสมของนักศึกษาเพื่อให้ครบหลักสูตร ให้นำเฉพาะหน่วยกิตของรายวิชาที่สอบได้เท่านั้น

24.4 ค่าระดับคะแนนเฉลี่ยมี 2 ประเภท คือ

24.4.1 ค่าระดับคะแนนเฉลี่ยประจำภาค (Semester Grade Point Average = SEM-GPA) ให้คำนวณจากผลการศึกษานักศึกษาในภาคการศึกษานั้น โดยเอาผลรวมของผลคูณของจำนวนหน่วยกิตกับค่าระดับคะแนนของทุกรายวิชาหารด้วยผลรวมของหน่วยกิตของรายวิชาที่ศึกษาในภาคการศึกษานั้นๆ

24.4.2 ค่าระดับคะแนนเฉลี่ยสะสม (Cumulative Grade Point Average = CUM-GPA) ให้คำนวณจากผลการศึกษานักศึกษาตั้งแต่เริ่มเข้าศึกษาจนถึงภาคการศึกษาสุดท้ายโดยเอาผลรวมของผลคูณของจำนวนหน่วยกิตกับค่าระดับคะแนนของแต่ละรายวิชาที่ศึกษาทั้งหมดหารด้วยผลรวมของหน่วยกิตของรายวิชาที่ศึกษาทั้งหมด⁵⁷

3.2.1.11 การสำเร็จการศึกษา

ระเบียบมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยว่าด้วยการศึกษาระดับปริญญาตรี พ.ศ. 2543

⁵⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 332-335.

หมวด 9

การสำเร็จการศึกษา

ข้อ 42 การขอจบการศึกษา

ในภาคการศึกษาสุดท้ายที่นักศึกษาได้ลงทะเบียนเรียนครบตามหลักสูตรของมหาวิทยาลัย หากมีคะแนนเฉลี่ยสะสมตั้งแต่ 2.00 ขึ้นไป มีสิทธิ์ยื่นคำร้องแสดงความจำนงขอจบการศึกษาต่อนายทะเบียนของมหาวิทยาลัย

ข้อ 43 การให้ปริญญา

43.1 นักศึกษาที่จะรับปริญญาต้องมีคุณสมบัติ ดังนี้

43.1.1 สอบได้จำนวนหน่วยกิตครบตามหลักสูตรของสาขาวิชาและได้คะแนนเฉลี่ยสะสมตั้งแต่ 2.00 ขึ้นไป

43.1.2 สอบได้นักธรรมชั้นเอกหรือธรรมศึกษาชั้นเอก

43.1.3 มีความประพฤติเรียบร้อยเหมาะสมกับปริญญาที่ได้รับ

43.1.4 ไม่มีพันธะผูกพันใดๆกับมหาวิทยาลัย

43.1.5 นักศึกษาที่เป็นชาวต่างประเทศที่มีคุณสมบัติครบถ้วนตามข้อ 43.1.1, 43.1.3 และ 43.1.4 แต่ไม่ได้นักธรรมชั้นเอกหรือธรรมศึกษาชั้นเอก ต้องเสนอวิทยานิพนธ์เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาเป็นภาษาอังกฤษ ตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่สภาวิชาการกำหนด

43.1.6 ผ่านการศึกษาภาคปฏิบัติตามระเบียบมหาวิทยาลัยว่าด้วยการปฏิบัติกรรมฐานภาคปกติ และระเบียบมหาวิทยาลัยว่าด้วยการปฏิบัติศาสนกิจสำหรับพระนักศึกษา

43.2 คนบดีโดยความเห็นชอบของคณะกรรมการประจำคณะเป็นผู้เสนอชื่อนักศึกษาผู้มีคุณสมบัติครบถ้วนตามข้อ 43.1 ให้เป็นผู้สมควรได้รับปริญญาและปริญญาเกียรตินิยม แล้วแจ้งให้นายทะเบียนมหาวิทยาลัยเสนอชื่อต่อสภาวิชาการเพื่อนำเสนอสภามหาวิทยาลัยอนุมัติ

ข้อ 44 การขอรับปริญญา

นักศึกษาที่มีคุณสมบัติครบถ้วนตามข้อ 43 จะต้องยื่นคำร้องแสดงความจำนงขอรับปริญญาต่อนายทะเบียนมหาวิทยาลัยภายในระยะเวลาที่กำหนด มิฉะนั้นจะต้องเสียค่าปรับตามประกาศของมหาวิทยาลัย และอาจไม่ได้รับการพิจารณาเสนอชื่อต่อสภามหาวิทยาลัยเพื่ออนุมัติให้ปริญญาในภาคการศึกษานั้น

ข้อ 45 การให้ปริญญาเกียรตินิยม

45.1 นักศึกษาที่มีสิทธิ์ได้รับปริญญาเกียรตินิยมอันดับหนึ่งต้องมีคุณสมบัติ ดังนี้

45.1.1 สอบได้จำนวนหน่วยกิตครบตามหลักสูตรภายใน 4 ปี

45.1.2 สอบได้คะแนนเฉลี่ยสะสมตั้งแต่ 3.50 ขึ้นไป

45.1.3 ไม่เคยสอบได้ระดับคะแนน D หรือ F และไม่เคยเรียนซ้ำในรายวิชาใด

45.2 นักศึกษาที่มีสิทธิ์ได้รับปริญญาเกียรตินิยมอันดับสองต้องมีคุณสมบัติ ดังนี้

45.2.1 สอบได้จำนวนหน่วยกิตครบตามหลักสูตรภายใน 4 ปี

45.2.2 สอบได้คะแนนเฉลี่ยสะสมตั้งแต่ 3.25 ขึ้นไป

45.2.3 ไม่เคยสอบได้ระดับคะแนน D หรือ F และไม่เคยเรียนซ้ำในรายวิชาใด

45.3 นักศึกษาที่ขอเทียบโอนไม่มีสิทธิ์ได้รับเกียรตินิยม

ข้อ 46 มหาวิทยาลัยอาจพิจารณาให้เหรียญรางวัลแก่นักศึกษาผู้มีคุณสมบัติ ดังนี้

46.1 ได้รับปริญญาเกียรตินิยมอันดับหนึ่ง และ

46.2 ได้ค่าระดับคะแนนเฉลี่ยสะสมสูงสุดในจำนวนผู้สำเร็จการศึกษาในหลักสูตรและในปีการศึกษาเดียวกัน

ข้อ 47 พิธีประสาทปริญญา

พิธีประสาทปริญญาจะจัดให้มีปีละ 1 ครั้ง ตามที่มหาวิทยาลัยกำหนด⁵⁸

3.2.2 ระดับปริญญามหาบัณฑิต

การเรียนการสอนพระพุทธศาสนาในระดับปริญญามหาบัณฑิตนั้น จัดอยู่ในหลักสูตรศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย (หลักสูตรปรับปรุง พ.ศ. 2545)

3.2.2.1 วัตถุประสงค์ของหลักสูตร

1. เพื่อผลิตมหาบัณฑิตทางพระพุทธศาสนาที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญในพระพุทธศาสนาทั้งในด้านปริยัติ (ทฤษฎี) และในด้านปฏิบัติ สามารถออกไปปฏิบัติศาสนกิจเพื่อความเจริญก้าวหน้าของพระศาสนาและสันติสุขของสังคมได้อย่างกว้างขวาง

2. เพื่อผลิตนักวิชาการทางพระพุทธศาสนาที่มีความรู้ความสามารถทั้งในด้านพระพุทธศาสนาและวิชาการสมัยใหม่เพียบพร้อมด้วยศีลธรรมคุณธรรม สามารถออกไปปฏิบัติศาสนกิจทางวิชาการเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาได้ ทั้งในเชิงทฤษฎีและในการถ่ายทอดอย่างมีประสิทธิภาพ

3. เพื่อส่งเสริมการศึกษาวิจัยทางพระพุทธศาสนา ทั้งในด้านทฤษฎีและในด้านปฏิบัติให้ก้าวหน้าและแพร่หลายยิ่งขึ้น ทั้งในฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์

4. เพื่อเป็นโอกาสและทางเลือกสำหรับผู้สนใจในการศึกษาวิจัยด้านพระพุทธศาสนา ให้กว้างขวางยิ่งขึ้นทั้งที่เป็นบรรพชิตและคฤหัสถ์⁵⁹

⁵⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 340-342.

⁵⁹ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, คู่มือการศึกษาระดับบัณฑิตศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2552), หน้า 4.

3.2.2.2 โครงสร้างของหลักสูตร

1. หลักสูตรศาสตรมหาบัณฑิตสาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา

1.2 จำนวนหน่วยกิตตลอดหลักสูตร

1.2.1 กรณีศึกษาตามแผน ก แบบ ก (1)

จำนวนหน่วยกิตวิทยานิพนธ์ 48 หน่วยกิต

1.2.2 กรณีศึกษาตามแผน ก แบบ ก (2)

จำนวนไม่น้อยกว่า 48 หน่วยกิต

จำนวนหน่วยกิตรายวิชาเรียน 36 หน่วยกิต

-จำนวนหน่วยกิตวิชาบังคับ 24 หน่วยกิต

-จำนวนหน่วยกิตวิชาเลือก 12 หน่วยกิต

จำนวนหน่วยกิตวิทยานิพนธ์ 12 หน่วยกิต

1.2.3 กรณีศึกษาตามแผน ข จำนวนไม่น้อยกว่า 48 หน่วยกิต

จำนวนหน่วยกิตรายวิชาเรียน 42 หน่วยกิต

-จำนวนหน่วยกิตวิชาบังคับ 27 หน่วยกิต

-จำนวนหน่วยกิตวิชาเลือก 15 หน่วยกิต

จำนวนหน่วยกิตสารนิพนธ์ 6 หน่วยกิต

ตารางที่ 16 โครงสร้างหลักสูตรสาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา ระดับปริญญาโทมหาบัณฑิต (มมร.)⁶⁰

รายการ	จำนวนหน่วยกิต		
	แผน ก (1)	แผน ก. (2)	แผน ข.
รายวิชาเรียน (Course Work) ไม่น้อยกว่า		36	42
-รายวิชาบังคับ (Required Courses)		24	27
-รายวิชาเลือก (Elective Courses)		12	15
วิทยานิพนธ์ (Thesis)		12	-
สารนิพนธ์ (Thematic Paper)			6
	48		
จำนวนหน่วยกิตตลอดหลักสูตร	48	48	48

⁶⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 10.

3.2.2.3 เนื้อหาสาระของหลักสูตร

1. รายวิชา⁶¹

1.1 รายวิชาบังคับพื้นฐาน

ต้องเรียนรายวิชาบังคับพื้นฐาน จำนวน 9 หน่วยกิต สำหรับแผน ก แบบ ก (2) และแผน ข ในรายวิชาต่อไปนี้

1321101	พุทธปรัชญาในพระสุตตันตปิฎก Buddhist Philosophy in Suttantapitaka	3 (3-0-6)
1321102	ทฤษฎีและการปฏิบัติกรรมฐาน Theory and Practice of Meditation	3 (2-1-6)
1321103	ระเบียบวิธีวิจัย Research Methodology	3 (3-0-6)

1.2 รายวิชาบังคับเฉพาะสาขา

ต้องเรียนรายวิชาบังคับเฉพาะสาขาตามที่มหาวิทยาลัยจัดให้ จำนวน 15 หน่วยกิต สำหรับแผน ก แบบ ก (2) หรือจำนวน 18 หน่วยกิต สำหรับแผน ข ในรายวิชาต่อไปนี้

1321606	สัมมนาประวัติและพัฒนาการของพระพุทธศาสนา Seminar in History and Development of Buddhism	3 (3-0-6)
1321605	เปรียบเทียบคำสอนพระพุทธศาสนาเถรวาทกับมหายาน Comparative Study of Theravada and Mahayana Teachings	3 (3-0-6)
1321103	พุทธปรัชญาในพระอภิธรรมปิฎก Buddhist Philosophy in Abhidhammapitaka	3 (3-0-6)
1321608	สัมมนาศาสนาเปรียบเทียบ Seminar in comparative Religions	3 (3-0-6)
1321104	พระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์ Buddhism and Science	3 (3-0-6)
1321607	สัมมนาพุทธศาสนากับปัญหาสังคม Seminar in Buddhism and Social Problems	3 (3-0-6)

1.3 รายวิชาเลือก

ต้องเรียนรายวิชาเลือกตามที่มหาวิทยาลัยจัดให้ จำนวนไม่น้อยกว่า 12 หน่วยกิต สำหรับแผน ก แบบ ก (2) หรือจำนวนไม่น้อยกว่า 15 หน่วยกิต สำหรับแผน ข ในรายวิชาต่อไปนี้

⁶¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 10-12.

หมวดพุทธศาสตร์

1321310	ภาคปฏิบัติงานพระธรรมทูต Practical Study of Dhammaduta Activities	3 (2-1-6)
1321411	ภาษาอังกฤษเพื่องานพระธรรมทูต English for Dhammaduta Works	3 (3-0-6)
1321812	วรรณกรรมพุทธศาสนาในประเทศไทย Buddhist Literary Works in Thailand	3 (3-0-6)
1321213	พุทธจิตวิทยา Buddhist Psychology	3 (3-0-6)
1321514	ความคิดทางพระพุทธศาสนาในสมัยปัจจุบัน Contemporary Buddhist Thoughts	3 (3-0-6)
1321215	พระพุทธศาสนาในโลกปัจจุบัน Buddhism in Contemporary World	3 (3-0-6)
1321216	ศึกษาศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์ Education in Buddhistic Approach	3 (3-0-6)
1321317	สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์ Sociology in Buddhistic Approach	3 (3-0-6)
1321318	รัฐศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์ Political Science in Buddhistic Approach	3 (3-0-6)
1321319	เศรษฐศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์ Economics in Buddhistic Approach	3 (3-0-6)
1321620	นิเทศศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์ Communication in Buddhistic Approach	3 (3-0-6)
1321221	พุทธจริยศาสตร์ Buddhist Ethics	3 (3-0-6)
1321722	ศิลปะและวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา Buddhist Arts and Culture	3 (3-0-6)
1321722	หลักคำสอนและนิกายสำคัญของศาสนาฮินดู คริสต์และอิสลาม Principle Doctrines and Major Sects of Hinduism, Christianity and Islam	3 (3-0-6)

หมวดปรัชญา

1331117	ทฤษฎีและปัญหาจริยศาสตร์ Theories and Problems of Ethics	3 (3-0-6)
1331101	ปรัชญาศาสนา Philosophy of Religion	3 (3-0-6)

1331102	ปรัชญาอัตถิภาวนิยม Existentialism	3 (3-0-6)
1331113	ปริทรรศน์ปรัชญาตะวันตกเชิงวิจารณ์ Critical Survey of Western Philosophy	3 (3-0-6)
1331114	ปริทรรศน์ปรัชญาตะวันออกเชิงวิจารณ์ Critical Survey of Eastern Philosophy	3 (3-0-6)

1.4 รายวิชาวิจัย

ต้องลงทะเบียนวิทยานิพนธ์ จำนวน 48 หน่วยกิต สำหรับแผน ก แบบ ก (1) หรือจำนวน 12 หน่วยกิต สำหรับแผน ก แบบ ก (2) หรือ สารนิพนธ์ จำนวน 6 หน่วยกิต สำหรับแผน ข

1321224	สารนิพนธ์ Thematic Paper	6	หน่วยกิต
1321225	วิทยานิพนธ์ Thesis	12	หน่วยกิต

3.2.2.4 คณาจารย์ของหลักสูตร

คณาจารย์หลักสูตรศาสนศาสตร์มหาบัณฑิตสาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ประกอบด้วย คณาจารย์ประจำ และคณาจารย์พิเศษ ดังนี้

ตารางที่ 17 คณาจารย์ประจำ สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา ระดับปริญญาโทมหาบัณฑิต (มมร.)⁶²

ที่	ตำแหน่งทางวิชาการ	รายนาม	วุฒิการศึกษา
1		พระเทพวิสุทธิกวี	ป.ธ.9, ศน.บ., ศน.ม., Ph.D. (ปรัชญา)
2		พระสุทธิสารโสภณ	ศน.บ., M.A., Ph.D. (บาลีและพุทธศาสนศึกษา)
3		พระศรีมงคลเมธี	ป.ธ.9, ศน.บ., M.A., Ph.D. (บาลีและพุทธศาสนศึกษา)
4	ผู้ช่วยศาสตราจารย์	พระครูปลัดลัมพิตพัฒนวิริยาจารย์	ป.ธ.4, ศน.บ., ศน.ม., M.Phil., Ph.D. (Buddhist Studies)
5		พระครูธีรสารปริยัติคุณ	Ph.D. (Educational Admin.)
6	ผู้ช่วยศาสตราจารย์	พระมหาประคุณ คุณธมโม	ป.ธ.4, Ph.D. (Linguistics)

⁶² เรื่องเดียวกัน, หน้า 5-7.

ที่	ตำแหน่งทางวิชาการ	รายนาม	วุฒิการศึกษา
7		พระมหามหาวินทร์ ปุริสุตโตโม	ป.ธ.7, M.Phil., Ph.D. (Buddhist Studies)
8	รองศาสตราจารย์	ชัยวัฒน์ อัดพัฒน	M.A. (Philosophy)
9	รองศาสตราจารย์	จำนง คันธิก	ป.ธ.9, ศน.บ., M.A
10	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ (พิเศษ)	ดร.สุกิจ ชัยมุสิก	Ph.D. (Political Sciences)
11	ผู้ช่วยศาสตราจารย์	ดร.ธวัช หอมทวนลม	ศน.บ, Ph.D. (Philosophy)
12	ผู้ช่วยศาสตราจารย์	ดร.สุวิญ รักลัตย	ป.ธ.7, M.A., Ph.D. (Buddhist Studies)
13		ดร.ธีรรัตน์ แสงแก้ว	ศน.ม., Ph.D. (Philosophy)

ตารางที่ 18 คณาจารย์พิเศษ สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา ระดับปริญญาโท (มจร.)⁶³

ที่	ตำแหน่งทางวิชาการ	รายนาม	วุฒิการศึกษา
1		พระธรรมวิสุทธิภิกขุ	ป.ธ.9, ศน.บ., M.A. (สันสกฤต)
2		พระเทพดิลก	ป.ธ.6, ศน.บ., M.A. (Pali and Sanskrit), ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ (พุทธศาสตร์)
3	ศาสตราจารย์ (พิเศษ) ราชบัณฑิต	ดร.สุนทร ณ รังสี	ศน.บ., M.A., Ph.D. (Philosophy)
4	ศาสตราจารย์เกียรติคุณ	ดร.สิทธิ์ บุตรอินทร์	ศน.บ., M.A., Ph.D., D.Litt. (Philosophy)
5	ศาสตราจารย์	ดร.เดือน คำดี	ศน.บ., M.A., Ph.D.(Philosophy)
6	ศาสตราจารย์เกียรติคุณ	ดร.อนันต์ รัศมี	M.Ed., Ph.D. (Educational Admin.)
7		อาจารย์สุจินต์ ธรรมชาติ	BSIE., ร.บ. (รัฐศาสตร์), M.A.(Development Studies)
8	รองศาสตราจารย์	สุเชาว์ พลอยชุม	ศน.บ., M.A. (Philosophy)

⁶³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 7-9.

ที่	ตำแหน่งทางวิชาการ	รายนาม	วุฒิการศึกษา
9		ดร.เสน่ห์ เดชะวงศ์	ศน.บ., M.A., Ph.D. (Linguistics)
10		อาจารย์วศิน อินทสระ	ป.ธ.7, ศน.บ., M.A. (Philosophy), คุษฎีบัณฑิต กิตติมศักดิ์ (สาขาพุทธศาสตร์)
11		Mr.Felix W.Muller	LL.B.

3.2.2.5 คุณสมบัติของผู้เข้าศึกษา

1. คุณสมบัติของผู้เข้าศึกษา

คุณสมบัติของผู้เข้าศึกษาให้เป็นไปตามระเบียบมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ว่าด้วยการศึกษาในระดับบัณฑิตศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย พ.ศ. 2541 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2545 ข้อ 11 และต้องได้เคยศึกษาวิชาพระพุทธศาสนาไม่น้อยกว่า 9 หน่วยกิต ยกเว้นผู้ที่สำเร็จปริญญาธรรม 9 ประโยค และวิชาเกี่ยวกับศาสนาอื่นอีกไม่น้อยกว่า 6 หน่วยกิต มิฉะนั้นนักศึกษาจะต้องศึกษารายวิชาดังกล่าวเพิ่มเติมตามจำนวนหน่วยกิตที่ระบุ โดยถือเป็นรายวิชาไม่นับหน่วยกิต⁶⁴

2. วิธีการคัดเลือกและเกณฑ์การคัดเลือก

วิธีการคัดเลือกและเกณฑ์การคัดเลือก ให้เป็นไปตามระเบียบมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ว่าด้วยการศึกษาใน ระดับบัณฑิตศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย พ.ศ. 2541 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2545 ข้อ 12 หรือผู้ที่ผ่านเกณฑ์และวิธีการตามที่สภาวิชาการกำหนด ซึ่งจะประกาศให้ทราบในแต่ละปีการศึกษา⁶⁵

3.2.2.6 วัสดุการศึกษา

บัณฑิตวิทยาลัยได้ใช้อุปกรณ์การสอนทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ กล่าวคือ อุปกรณ์ที่มีอยู่แล้ว เครื่องฉายภาพข้ามศีรษะ เครื่องฉายสไลด์ เครื่องโทรทัศน์ เครื่องวีดิทัศน์ เครื่องวิทยุเทป เครื่องคอมพิวเตอร์⁶⁶

3.2.2.7 ตำราเรียน

ใช้ห้องสมุดของมหามกุฏราชวิทยาลัย มีหนังสือประมาณ 50,000 เล่ม และห้องสมุดของบัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย มีหนังสือประมาณ 10,000 เล่ม ซึ่งเพียงพอต่อการศึกษาค้นคว้า⁶⁷

⁶⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 4.

⁶⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

⁶⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 9.

⁶⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

3.2.2.8 สถานที่เรียน

วัดบวรนิเวศวิหาร อาคารเรียนมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

3.2.2.9 การจัดและวิธีการศึกษา

1. ระบบการศึกษา

แนวทางจัดระบบการศึกษาให้เป็นไปตามระเบียบมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ว่าด้วยการศึกษาในระดับบัณฑิตศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย พ.ศ. 2541 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2545 ข้อ 6⁶⁸

2. ระยะเวลาการศึกษา

ศึกษาไม่น้อยกว่า 2 ภาคการศึกษา และไม่เกิน 5 ปีการศึกษานับแต่วันลงทะเบียนตามระเบียบมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยว่าด้วยการศึกษาในระดับบัณฑิตศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย พ.ศ. 2541 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2545 ข้อ 9⁶⁹

3.2.2.10 การวัดผลและการสำเร็จการศึกษา

ต้องเรียนครบจำนวนหน่วยกิตตามที่กำหนดในแต่ละหลักสูตร โดยได้ค่าระดับเฉลี่ย (Grade Point Average) ไม่ต่ำกว่าระดับ 3.00 จากระบบ 4 ค่าระดับ ตามระเบียบมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยว่าด้วยการศึกษาในระดับบัณฑิตศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย พ.ศ. 2541 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2545 ข้อ 26 และ ข้อ 30⁷⁰

3.2.3 ระดับปริญญาตรีบัณฑิต

การเรียนการสอนพระพุทธศาสนาในระดับปริญญาตรีบัณฑิตนั้น จัดอยู่ในหลักสูตรศาสนศาสตร์ตรีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา(หลักสูตรใหม่ พ.ศ. 2548) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

3.2.3.1 วัตถุประสงค์ของหลักสูตร

1. เพื่อผลิตศาสนศาสตร์ตรีบัณฑิตที่มีความรู้และความเชี่ยวชาญทางพระพุทธศาสนาสามารถถ่ายทอด และบูรณาการกับวิทยาการสมัยใหม่ได้อย่างเป็นระบบ
2. เพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่อันเกิดจากการวิจัย ค้นคว้าระดับสูงทางพระพุทธศาสนาโดยคำนึงถึงความเป็นเลิศทางปริยัติและปฏิบัติ
3. เพื่อผลิตศาสนศาสตร์ตรีบัณฑิตที่มีความสมบูรณ์ด้วยความรู้และการปฏิบัติตนตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

⁶⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 5.

⁶⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน

⁷⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

4. เพื่อผลิตศาสตรดุษฎีบัณฑิต ให้บริการและชี้นำแก่สถาบันและองค์กรต่างๆ ในสังคม⁷¹

3.2.3.2 โครงสร้างของหลักสูตร

1. โครงสร้างหลักสูตรศาสตรดุษฎีบัณฑิตสาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา

1.1 สำหรับผู้ศึกษาแบบ 1 หน่วยกิตตลอดหลักสูตร 63 หน่วยกิต

1.2 สำหรับผู้ศึกษาแบบ 2 หน่วยกิตตลอดหลักสูตร 63 หน่วยกิต

ตารางที่ 19 โครงสร้างหลักสูตรสาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา ระดับปริญญาดุษฎีบัณฑิต (มมร.)⁷²

โครงสร้างหลักสูตร	หน่วยกิต แบบ 1	หน่วยกิต แบบ 2
1. หมวดวิชาเสริมพื้นฐาน	อาจมีการเรียนเสริม โดยไม่นับหน่วยกิต	อาจมีการเรียนเสริม โดยนับหน่วยกิต
2. หมวดวิชาบังคับ	-	9
3. หมวดวิชาเอก	-	12
4. หมวดวิชาเลือก	-	6
5. วิทยานิพนธ์	63	36
รวม	63	63

3.2.3.3 เนื้อหาสาระของหลักสูตร

1. หลักสูตรการศึกษา แบบ 1

หลักสูตร แบบ 1 เป็นหลักสูตรที่เน้นการวิจัยโดยการทำวิทยานิพนธ์อย่างเดียว ไม่ต้องเรียนในรายวิชาที่ต้องนับหน่วยกิต แต่อาจเรียนรายวิชาเสริมไม่นับหน่วยกิตและต้องเข้าร่วมสัมมนาวิชาการตามที่คณะกรรมการบริหารหลักสูตรกำหนด วิทยานิพนธ์นั้นต้องมีเนื้อหาและลักษณะตามสาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา

⁷¹ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, คู่มือการศึกษาระดับปริญญาเอกหลักสูตรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2548), หน้า 5.

⁷² เรื่องเดียวกัน, หน้า 12.

2. รายวิชาในหลักสูตร แบบ 2

2.1 รายวิชาหมวดเสริมบังคับพื้นฐาน

นักศึกษาในหลักสูตรนี้จะต้องมีความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับภาษาอังกฤษและเทคโนโลยีสารสนเทศ ดังนั้นต้องเรียนวิชาเสริมพื้นฐานนี้ในปีการศึกษาแรกที่เข้าศึกษา

พ 201	ภาษาบาลีและภาษาอังกฤษสำหรับการศึกษาพระพุทธศาสนา	3 หน่วยกิต
B 201	Pali and English for Buddhist Study	
พ 202	เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารเพื่อประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนา	3 หน่วยกิต
B 202	Information Technology and Communication for Buddhist Utilization	

2.2 รายวิชาหมวดบังคับ

นักศึกษาหลักสูตรแบบ 2 ต้องเรียนรายวิชาจำนวน 9 หน่วยกิต ในรายวิชาต่อไปนี้

พ 203	สัมมนาสารัตถะพระไตรปิฎก	3 หน่วยกิต
B 203	Seminar on the Tipitaka	
พ 204	ทฤษฎีและปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน	3 หน่วยกิต
B 204	Theory and Practice of Buddhist Insight Meditation	
พ 205	ระเบียบวิธีวิจัยเชิงบูรณาการ	3 หน่วยกิต
B 205	Integrated Research Methodology	

2.3 รายวิชาหมวดวิชาเอก

นักศึกษาหลักสูตร แบบ 2 ต้องเรียนรายวิชาจำนวน 12 หน่วยกิต ในรายวิชาต่อไปนี้

พ 206	การบริหาร การจัดการองค์กรทางพระพุทธศาสนา	3 หน่วยกิต
B 206	Administrative Management of Buddhist Organization	
พ 207	ศึกษาเฉพาะเรื่องในพระพุทธศาสนา	3 หน่วยกิต
B 207	Selected Topics on Buddhism	
พ 208	สัมมนาพุทธธรรมประยุกต์	3 หน่วยกิต
B 208	Seminar on Applied Buddhadhamma	
พ 209	พระพุทธศาสนากับวิถีไทย	3 หน่วยกิต
B 209	Buddhism and Thai Way of Life	
พ 210	สัมมนาการจัดการปัญหาตามแนวพระพุทธศาสนา	3 หน่วยกิต
B 210	Seminar on Problems Resolution in Buddhist Approach	
พ 211	การพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธศาสตร์	3 หน่วยกิต
B 211	Sustainable Development in Buddhist Approach	

พ 212	การใช้เหตุผลตามแนวพุทธศาสตร์	3 หน่วยกิต
B 212	Reasoning in Buddhist Approach	
พ 213	สัมมนาพระพุทธศาสนากับโลกาภิวัตน์	3 หน่วยกิต
B 213	Seminar on Buddhist and Globalization	

2.4 รายวิชาหมวดวิชาเลือก

นักศึกษาหลักสูตร แบบ 2 ต้องเลือกเรียนรายวิชาไม่น้อยกว่า 6 หน่วยกิตในรายวิชาต่อไปนี้

พ 214	ศึกษาอิสระทางศาสนศาสตร์	3 หน่วยกิต
B 214	Independent Study in Religious Sciences	
พ 215	สัมมนาพระพุทธศาสนากับงานเผยแผ่	3 หน่วยกิต
B 215	Seminar on Buddhist Missionary Work	
พ 216	จิตวิทยาเชิงพุทธศาสตร์	3 หน่วยกิต
B 216	Buddhist Psychology	
พ 217	สัมมนาวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา	3 หน่วยกิต
B 217	Seminar on Buddhist Literature	
พ 218	สัมมนาการบริหารการคณะสงฆ์ไทย	3 หน่วยกิต
B 218	Seminar on Thai Sangha Administration	
พ 219	ศาสตร์การตีความแนวพุทธศาสน์	3 หน่วยกิต
B 219	Buddhist Hermeneutics	
พ 220	พระพุทธศาสนากับการเมือง	3 หน่วยกิต
B 220	Buddhism and Politics	
พ 221	การใช้ภาษาบาลีเพื่องานวิจัย	3 หน่วยกิต
B 221	Pali for Research	
พ 222	การใช้ภาษาอังกฤษเพื่อการวิจัย	3 หน่วยกิต
B 222	English for Research	
พ 223	พระพุทธศาสนากับสังคมเศรษฐกิจ	3 หน่วยกิต
B 223	Buddhism and Socio-Economy	
พ 224	พระพุทธศาสนากับศิลปวัฒนธรรม	3 หน่วยกิต
B 224	Buddhism Arts and Culture	

2.5 วิทยานิพนธ์

นักศึกษาต้องลงทะเบียนวิทยานิพนธ์ไม่น้อยกว่า 63 หน่วยกิตในแบบ 1 และไม่น้อยกว่า 36 หน่วยกิตในแบบ 2

พ 225	วิทยานิพนธ์ (แบบ 1)	63 หน่วยกิต
B 225	Thesis	
พ 225	วิทยานิพนธ์ (แบบ 2)	36 หน่วยกิต
B 225	Thesis	

3.2.3.4 คณาจารย์ของหลักสูตร

ตารางที่ 20 คณาจารย์ประจำ สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา ระดับปริญญาตรีบัณฑิต (มมร.)⁷³

ที่	ตำแหน่งทางวิชาการ	รายนาม	วุฒิการศึกษา
1		พระเทพวิสุทธิกวี	ป.ธ.9, ศน.ม. (พุทธศาสนา และปรัชญา), Ph.D. (Philosophy)
2		พระศรีมงคลเมธี	ป.ธ.9, ศน.บ. (ปรัชญา), M.A. (Buddhist Studies) M.A. (Philosophy) Ph.D. (Pali&Buddhist Studies)
3		พระสุทธิสารโสภณ	ศน.บ., M.A., Ph.D. (บาลีและพุทธศาสนศึกษา)
4	ผู้ช่วยศาสตราจารย์	พระครูปลัดลัมพิตพัฒนวิริยาจารย์	ป.ธ.4, ศน.บ., ศน.ม., M.Phil., Ph.D. (Buddhist Studies)
5		พระครูธีรสารปริยัติคุณ	ศน.บ., M.A., D.Ed. (Education)
6	ผู้ช่วยศาสตราจารย์	พระมหาประคุณ คุณธมโม	ป.ธ.4, ศน.บ., M.A., Ph.D. (Linguistics)
7		พระครูปลัดลัมพิตพัฒนเมธาจารย์	ศน.บ., ศน.ม., M.Phil., Ph.D. (Buddhist Studies)
8		พระดร.อนิลมาน ธมฺมสาภิโย	ศน.บ., M.A., Ph.D. (Social Anthropology)
9		ดร.วศิน อินทสระ	ป.ธ.7, ศน.บ., M.A., (Philosophy), ศน.ด. (กิตติมศักดิ์)

⁷³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 9.

ที่	ตำแหน่งทางวิชาการ	รายนาม	วุฒิการศึกษา
10	รองศาสตราจารย์	ชัยวัฒน์ อัดพัฒน	ศน.บ., M.A. (Philosophy)
11	ผู้ช่วยศาสตราจารย์พิเศษ	ดร.สุกิจ ชัยมุสิก	B.A. (Political Science) M.A. (Political Science) Ph.D. (Political Science)
12	ผู้ช่วยศาสตราจารย์	ดร.สุวิญญู รักลัตย์	ป.ธ.7, พธ.บ., M.A., Ph.D. (Buddhist Studies)

ตารางที่ 21 คณาจารย์พิเศษ สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา ระดับปริญญาตรีบัณฑิต (มมร.)⁷⁴

ที่	ตำแหน่งทางวิชาการ	รายนาม	วุฒิการศึกษา
1		พระธรรมวิสุทธิภิกขุ	ป.ธ.9, ศน.บ., M.A. (บาลี สันสกฤต), ศน.ด. (กิตติมศักดิ์)
2		พระเทพดิลก	ป.ธ.6, ศน.บ., M.A. (บาลี สันสกฤต), ศน.ด. (กิตติมศักดิ์)
3	ศาสตราจารย์	พระเทพโสภณ	ป.ธ.9, พธ.บ., M.A., M.Phil., Ph.D. (Philosophy)
4		พระศรีรัชมมงคลเมธี	ป.ธ.9, M.A., M.Phil., Ph.D. (Buddhist Studies)
5	รองศาสตราจารย์	สุเชาว์ พลอยชุม	ศน.บ., M.A. (Philosophy)
6		ดร.เสนห์ เดชะวงศ์	ศน.บ., M.A., Ph.D. (Linguistics)
7	รองศาสตราจารย์	สมหมาย เปรมจิตต์	ป.ธ.9, ศน.บ., M.A. (Buddhist studies)
8	รองศาสตราจารย์	ดร.พรเพ็ญ เพชรสุขศิริ	M.A., M.Ed., Ph.D. (Criminal Justice)
9	ผู้ช่วยศาสตราจารย์	ดร.ปาริชาติ สุวรรณบุปผา	AMRS, (Religious Studies), Ph.D. (Systematic Theology)
10	ผู้ช่วยศาสตราจารย์	ดร.วิทยา คักยาภินันท์	ศน.บ., M.A., Ph.D. (Philosophy)

⁷⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 10.

ที่	ตำแหน่งทางวิชาการ	รายนาม	วุฒิการศึกษา
11	ผู้ช่วยศาสตราจารย์	ดร.ประเวศ อินทองปาน	พธ.บ., M.A., Ph.D. (Philosophy)
12		ดร.สมบูรณ์ วัฒนะ	ศน.บ., M.A., Ph.D. (Philosophy)

ตารางที่ 22 ผู้ทรงคุณวุฒิและอาจารย์พิเศษประจำหลักสูตร (มมร.)⁷⁵

ที่	ตำแหน่งทางวิชาการ	รายนาม
1	ศาสตราจารย์เกียรติคุณ	แสง จันทร์งาม
2	ศาสตราจารย์พิเศษ	ดร.สุนทร ณ รังสี
3	ศาสตราจารย์	ดร. ลิทธิ์ บุตรอินทร์
4	ศาสตราจารย์	ดร. เตือน คำดี
5	ศาสตราจารย์พิเศษ	จำนงค์ ทองประเสริฐ
6	ศาสตราจารย์	ดร.วิษณุ เครืองาม
7	ศาสตราจารย์	ดร.บวรศักดิ์ อุวรรณโณ
8	ศาสตราจารย์	ดร.จิรัชค วีระลัย
9	ศาสตราจารย์	ดร.วิรุณ ตั้งเจริญ
10	ศาสตราจารย์	ดร.สมบูรณ์ สุขสำราญ
11	ศาสตราจารย์	ดร.อภิชัย พันธเสน
12	รองศาสตราจารย์	ดร.พนา ทองมีอาคม
13	นายแพทย์	บรรพต ต้นธีรวงศ์
14	ศาสตราจารย์	ดร.จำนงค์ อติวัฒนสิทธิ์
15	ศาสตราจารย์	ปรีชา ช้างขวัญยืน
16		ดร.สุชาติ เมืองแก้ว

ตารางที่ 23 อาจารย์พิเศษจากต่างประเทศ (มมร.)⁷⁶

ที่	ตำแหน่งทางวิชาการ	รายนาม	วุฒิการศึกษา
1		Dr.Bhikshu Satyapala	M.A., M.Phil., Ph.D. (Buddhist Studies)

⁷⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 11.

⁷⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 11.

ที่	ตำแหน่งทางวิชาการ	รายนาม	วุฒิกการศึกษา
2	Professor	K.T.S. Sarao	M.A., M.Phil., Ph.D. (Buddhist Studies)
3		Dr.Subhra Pavagadhi	M.A., M.Phil., Ph.D. (Buddhist Studies)

3.2.3.5 คุณสมบัติของผู้เข้าศึกษา

1) เป็นผู้สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาโท หรือเทียบเท่าจากมหาวิทยาลัยหรือสถาบันการศึกษาที่สภามหาวิทยาลัยรับรอง ในกรณีที่ยกการศึกษาจากต่างประเทศจะต้องเป็นมหาวิทยาลัยหรือสถาบันที่ ก.พ. รับรองหรือคณะกรรมการประจำบัณฑิตวิทยาลัยเห็นชอบ และคุณสมบัติอื่นๆ ซึ่งบัณฑิตวิทยาลัยจะประกาศให้ทราบเป็นปีๆไป

2) เป็นผู้สำเร็จการศึกษาในระดับปริญญาโท ได้แต่้มเฉลี่ยไม่ต่ำกว่า 3.50 จากระบบ 4 แต่้ม หรือเทียบเท่า ในกรณีที่ได้เกรดเฉลี่ยไม่ถึงเกณฑ์ที่กำหนด คณะกรรมการบริหารหลักสูตรอาจพิจารณารับสมัครได้โดยพิจารณาจากผลงานทางวิชาการ ประสบการณ์การทำงาน ความรู้และความสามารถ ทั้งนี้ต้องมีแต่้มเฉลี่ยไม่ต่ำกว่า 3.30

3) ผู้สมัครต้องมีความรู้ทางด้านภาษาบาลีและภาษาอังกฤษ โดยผ่านการทดสอบตามเกณฑ์ที่คณะกรรมการบริหารหลักสูตรกำหนด

4) สำหรับผู้ที่มีคุณสมบัติสามารถศึกษาในแบบ 1 ได้ ต้องเคยศึกษาในหลักสูตรที่มีการทำวิทยานิพนธ์ในระดับปริญญาโทหรือเทียบเท่า ต้องเป็นผู้ทำงานในสายวิชาการ เช่น อาจารย์ นักวิชาการ หรือนักวิจัยในมหาวิทยาลัย วิทยาลัย หรือสถาบันทางวิชาการอื่นๆ ที่ทำการสอนในระดับปริญญาตรีขึ้นไป ต้องมีประสบการณ์ในการทำงานในด้านวิชาการมาแล้วไม่น้อยกว่า 2 ปี ทั้งนี้ต้องมีคุณสมบัติตามข้อ 1- 3 ด้วย

5) สำหรับผู้ที่ไม่เคยผ่านการศึกษาด้านพระพุทธศาสนาและทางด้านปรัชญา ต้องศึกษารายวิชาปรับพื้นฐานไม่น้อยกว่า 12 หน่วยกิต

6) ต้องไม่เคยถูกลงโทษให้พ้นจากสถานภาพการเป็นนักศึกษาจากสถาบันการศึกษาหรือมีบุคลิกภาพที่ไม่เหมาะสม⁷⁷

3.2.3.6 วัสดุการศึกษา

บัณฑิตวิทยาลัยได้ใช้อุปกรณ์การสอนทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ กล่าวคือ อุปกรณ์ที่มีอยู่แล้ว เครื่องฉายภาพข้ามศีรษะ เครื่องฉายสไลด์ เครื่องโทรทัศน์ เครื่องวีดิทัศน์ เครื่องวิทยุเทป เครื่องคอมพิวเตอร์

⁷⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 5.

3.2.3.7 ตำราเรียน

คัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา และหนังสืออื่นๆ

3.2.3.8 สถานที่เรียน

อาคาร ญสส. ชั้น 2 ศูนย์การศึกษาวัดอาวุธวิกสิตาราม ถนนจรัญสนิทวงศ์ 72 แขวง บางพลัด เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

3.2.3.9 การจัดและวิธีการศึกษา

1.ระบบการจัดการศึกษา

1.1 แบบ 1

ระบบการศึกษาที่ทำวิทยานิพนธ์อย่างเดียว โดยไม่ต้องเข้าเรียนในรายวิชา แต่ต้องเข้าร่วมสัมมนาทางวิชาการตามที่บัณฑิตวิทยาลัยกำหนด ทั้งนี้ให้อยู่ภายใต้การดูแลของคณะกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

1.2 แบบ 2

ระบบศึกษารายวิชาและทำวิทยานิพนธ์ โดยนักศึกษาต้องศึกษารายวิชา ซึ่งมีหน่วยกิตไม่น้อยกว่าที่กำหนดไว้ในหลักสูตร

1.3 บัณฑิตวิทยาลัย ใช้ระบบการศึกษาแบบหน่วยกิต เป็นแบบทวิภาค ปีการศึกษาหนึ่งๆ แบ่งออกเป็น 2 ภาคการศึกษา แต่ละภาคการศึกษามีระยะเวลาไม่น้อยกว่า 16 สัปดาห์ และอาจมีภาคฤดูร้อนอีก 1 ภาคการศึกษา โดยมีระยะเวลาการศึกษาน้อยกว่า 6 สัปดาห์

2. ระยะเวลาการศึกษา

2.1 นักศึกษาที่ศึกษาแบบ 1 ต้องศึกษาให้สำเร็จการศึกษาไม่เกิน 5 ปีการศึกษา

2.2 นักศึกษาที่ศึกษา แบบ 2 ต้องสำเร็จการศึกษาไม่เกิน 5 ปีการศึกษา ทั้งนี้ต้องมีเวลาในการศึกษาในรายวิชานั้นๆ ไม่น้อยกว่าร้อยละ 80 ของเวลาการศึกษาทั้งหมดในแต่ละภาคการศึกษา

2.3 ในกรณีที่นักศึกษาไม่สามารถสำเร็จการศึกษาในหลักสูตรภายในกำหนดเวลาที่กำหนด จะหมดสภาพนักศึกษา เว้นแต่ได้รับการอนุญาตผ่อนผันต่อเวลาการศึกษาจากคณะกรรมการประจำบัณฑิตวิทยาลัย โดยพิจารณาจากความจำเป็นและความก้าวหน้าทางวิชาการ ตามความเห็นชอบของอาจารย์ที่ปรึกษา⁷⁸

3.2.3.10 การวัดผลและการประเมินผลการศึกษา

1. การวัดผลกระทำจากการทดสอบรายวิชาที่นักศึกษาลงทะเบียนในแต่ละภาคการศึกษาโดยวิธีที่เหมาะสมกับรายวิชานั้นๆ

⁷⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 6-7.

2. การประเมินผลรายวิชากระทำโดยใช้สัญลักษณ์ซึ่งมีความหมายและเต็ม
ประจำ ดังนี้

ตารางที่ 24 การประเมินผลรายวิชาโดยสัญลักษณ์ (มมร.)

ผลการศึกษา	สัญลักษณ์	ค่าระดับ	เกณฑ์
ดีเลิศ (Excellent)	A	4.00	เกณฑ์ผ่านวิชาบังคับและวิชาเอก
ดีมาก (Very Good)	B+	3.50	เกณฑ์ผ่านวิชาบังคับและวิชาเอก
ดี (Good)	B	3.00	เกณฑ์ผ่านวิชาบังคับและวิชาเอก
ค่อนข้างดี (Fairly Good)	C+	2.50	เกณฑ์ผ่านวิชาเลือก
พอใช้ (Fair)	C	2.00	เกณฑ์ผ่านวิชาเลือก
ตก (Fail)	F	0	ไม่ผ่าน

3. การประเมินผลวิทยานิพนธ์แบ่งเป็นระดับโดยใช้คำว่า ดีมาก (Very Good)
ดี (Good) ผ่าน (Pass) และไม่ผ่าน (Fail)⁷⁹

3.2.3.11 การสำเร็จการศึกษา

1. นักศึกษาผู้ศึกษาระบบการศึกษาแบบ 1 จะสำเร็จการศึกษาต้องผ่านขั้นตอนดังนี้

1.1 สอบผ่านภาษาต่างประเทศอย่างน้อย 1 ภาษา ตามที่คณะกรรมการ
บริหารหลักสูตรกำหนด

1.2 ต้องสอบผ่านการสอบวัดคุณสมบัติ (Qualifying Examination)
ภายใน 1 ปีการศึกษา จึงจะมีสิทธิ์ในการเสนอขอทำวิทยานิพนธ์

1.3 สอบผ่านการประเมินผลวิทยานิพนธ์ และส่งวิทยานิพนธ์ฉบับ
สมบูรณ์ตามที่มหาวิทยาลัยกำหนด

1.4 ผลงานวิทยานิพนธ์ หรือส่วนหนึ่งของผลงานวิทยานิพนธ์ต้องได้รับ
การตีพิมพ์ในวารสารหรือสิ่งพิมพ์ทางวิชาการที่เป็นที่ยอมรับ

2. นักศึกษาผู้ศึกษาระบบการศึกษาแบบ 2 จะสำเร็จการศึกษาต้องผ่านขั้นตอน ดังนี้

2.1 ต้องสอบผ่านภาษาต่างประเทศอย่างน้อย 1 ภาษา ตามที่คณะ
กรรมการบริหารหลักสูตรกำหนด

2.2 ต้องสอบผ่านทุกวิชาครบถ้วนตามที่กำหนดไว้ในหลักสูตร และเต็ม
ระดับคะแนนเฉลี่ยไม่ต่ำกว่า 3.00 จากระบบ 4 แต้ม

⁷⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 7.

2.3 ต้องสอบผ่านการสอบวัดคุณสมบัติ (Qualifying Examination) ภายใน 1 ปีการศึกษา จึงจะมีสิทธิในการเสนอขอทำวิทยานิพนธ์

2.4 ต้องสอบผ่านการสอบประมวลความรู้ (Comprehensive Examination) ก่อนเสนอสอบวิทยานิพนธ์

2.5 สอบผ่านการประเมินผลวิทยานิพนธ์ และส่งวิทยานิพนธ์ฉบับสมบูรณ์ตามที่มหาวิทยาลัยกำหนด

2.6 ผลงานวิทยานิพนธ์หรือส่วนหนึ่งของผลงานวิทยานิพนธ์ต้องได้รับการตีพิมพ์ในวารสารหรือสิ่งพิมพ์ทางวิชาการซึ่งเป็นที่ยอมรับหรือที่คณะกรรมการบริหารหลักสูตรให้การรับรอง⁸⁰

⁸⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 7-8.

บทที่ 4

การวิเคราะห์และประเมินผล

ในบทนี้จะทำการวิเคราะห์หาสาเหตุของปัญหาการเรียนการสอนพระพุทธศาสนาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทยทั้ง 2 แห่งว่า การที่ได้จัดการเรียนการสอนพระพุทธศาสนาที่เป็นรูปแบบสมัยใหม่และได้ผลิตบัณฑิตสาขาวิชา พระพุทธศาสนา ออกมาหลายรุ่นนั้น แต่บัณฑิตที่มีความแตกฉาน เชี่ยวชาญ หรือ ชัดเจน ชำชอง ในพระพุทธวาระแต่ละนิกายๆ หรือแต่ละปิฎก หรือว่าทั้งสามปิฎกจนเป็นที่ประจักษ์แก่สายตาชาวพุทธนั้นยังมีไม่มากนัก เมื่อเทียบกับจำนวนผู้สำเร็จการศึกษาด้านพระพุทธศาสนาออกไป

ดังนั้น จึงจะได้ทำการศึกษาวิเคราะห์ตามที่ได้ตั้งสมมติฐานไว้ทั้งหมด 4 ด้าน คือ

1. ด้านบริบท (Context) ได้แก่ วัตถุประสงค์ของหลักสูตร โครงสร้างของหลักสูตร และเนื้อหาสาระของหลักสูตร ยังไม่เอื้อต่อการผลิตบัณฑิตให้เกิดความเชี่ยวชาญอย่างแท้จริง
2. ด้านปัจจัยเบื้องต้น (Input) ได้แก่ คุณลักษณะของอาจารย์ คุณสมบัติของผู้เข้าศึกษา วัสดุการศึกษา ตำราเรียน และสถานที่เรียน ยังไม่เอื้อต่อการผลิตบัณฑิตให้เกิดความเชี่ยวชาญอย่างแท้จริง
3. ด้านกระบวนการ (Process) ได้แก่ การจัดการเรียนการสอน การวัดและการประเมินผล ยังไม่เอื้อต่อการผลิตบัณฑิตให้เกิดความเชี่ยวชาญอย่างแท้จริง
4. ด้านผลผลิต (Product) คุณลักษณะของผู้สำเร็จการศึกษา มีความเชี่ยวชาญยังไม่ได้ตามเกณฑ์มาตรฐานตามหลักพระธรรมวินัย

จากสมมติฐานดังกล่าว ผู้วิจัยจะทำการศึกษาวิเคราะห์ใน 2 ส่วนประกอบกัน ระหว่างการวิจัยภาคเอกสารและการวิจัยภาคสนาม

ในภาคเอกสารนั้น ผู้วิจัยจะนำข้อมูลในบทที่ 3 อันเป็นหลักสูตรการเรียนการสอนพระพุทธศาสนาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง 2 แห่ง มาทำการศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบกับข้อมูลในบทที่ 2 อันเป็นการเรียนการสอนตามหลักพระธรรมวินัยที่ผ่านมาแต่ละยุคสมัย โดยใช้ข้อมูลในบทที่ 2 เป็นเกณฑ์การวัดความถูกต้องและเหมาะสม

ส่วนการวิจัยภาคสนามนั้น ผู้วิจัยจะนำประเด็นปัญหาที่วิเคราะห์จากภาคเอกสารที่ยังไม่ได้คำตอบอย่างชัดเจนไปสัมภาษณ์ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงกับการเรียนการสอนพระพุทธศาสนาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทย โดยแบ่งการสัมภาษณ์เป็น 3 ส่วนโดยมีเหตุผล ดังนี้

- 1) สัมภาษณ์ผู้บริหาร เพราะมีส่วนโดยตรงในการจัดการศึกษาของมหาวิทยาลัยสงฆ์
- 2) สัมภาษณ์อาจารย์ เพราะมีฐานะเป็นอาจารย์ผู้สอนพระพุทธศาสนาในมหาวิทยาลัยสงฆ์
- 3) สัมภาษณ์นิสิต เพราะเป็นผู้เรียนพระพุทธศาสนาในมหาวิทยาลัยสงฆ์

และจะทำการศึกษาวิเคราะห์ตามหัวข้อที่ได้ตั้งสมมติฐานไว้ตามลำดับ ดังต่อไปนี้

4.1. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

4.1.1 ระดับปริญญาบัณฑิต

4.1.1.1 วิเคราะห์ด้านบริบท

4.1.1.1.1 วิเคราะห์วัตถุประสงค์ของหลักสูตร

ในระดับปริญญาบัณฑิต มีวัตถุประสงค์ของหลักสูตรทั้งหมด 3 ข้อ และได้มีการเน้นให้ผู้ศึกษามีความรอบรู้และเชี่ยวชาญในพระธรรมวินัย ดังได้ระบุไว้ในวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 อย่างชัดเจนว่า

“เพื่อผลิตบัณฑิตให้มีความรอบรู้และเชี่ยวชาญในพระพุทธศาสนา สามารถวิเคราะห์ วิพากษ์และวิจัยวิชาการด้านพระพุทธศาสนาได้อย่างแตกฉาน”¹

ดังนั้น จากการวิเคราะห์ด้านเอกสาร วัตถุประสงค์ดังกล่าวถือว่ามีสอดคล้องกับพุทธประสงค์ที่ทรงเน้นให้ผู้เรียนเกิดความเชี่ยวชาญในคำสอนอันเป็นพระพุทธพจน์

ผลการวิจัยภาคสนาม

พระชนพัชร นิติสกโก ให้ความเห็นว่าเป็นที่เห็นว่า ในระดับปริญญาตรีนี้ผู้เรียนไม่สามารถจะเชี่ยวชาญได้ตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้เพราะไม่ได้ลงลึกในเนื้อหาและไม่ได้วิเคราะห์วิพากษ์เท่าที่ควร และส่วนหนึ่งก็ขึ้นอยู่กับความเอาใจใส่ของอาจารย์ผู้สอนและความตั้งใจของผู้เรียนด้วย²

สุเทพ พรหมเลิศ ให้ความเห็นว่าเป็นที่เห็นว่า ความจริงวัตถุประสงค์ของหลักสูตร มหาจุฬา ซึ่งเป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์ กำหนดวัตถุประสงค์เพื่อให้บัณฑิตมีความเชี่ยวชาญในพระธรรมวินัย แต่บัณฑิตผู้มีความรู้ความเข้าใจเชี่ยวชาญในพระธรรมวินัยกลับมีจำนวนน้อย เนื่องจากขาดแรงจูงใจด้านอื่น เช่น การได้งานทำหลังสำเร็จการศึกษา นิสิตส่วนมากแม้จะเรียนมหาวิทยาลัยสงฆ์ แต่ยังหวังว่าหากไม่สามารถดำรงความเป็นภิกษุสามเณรได้ อาจลาสิกขาไป และอาจต้องตกงาน เพราะในสังคมไม่ค่อยมีตำแหน่งรองรับบัณฑิตที่สำเร็จการศึกษาด้านนี้ ทำให้ขาดแรงจูงใจที่จะเรียนรู้ให้บรรลุวัตถุประสงค์ของหลักสูตร การกำหนดวัตถุประสงค์ของหลักสูตรที่ไม่สอดคล้องกับความต้องการของผู้เข้าศึกษา ทำให้ขาดความตั้งใจในการศึกษา หากมีแหล่งงานรองรับบัณฑิตที่ต้องการผู้เชี่ยวชาญด้านนี้จริงๆ เช่น ตำแหน่งงานในกระทรวงศิลปและวัฒนธรรม ตำแหน่งงานวิชาการด้านพุทธศาสนาในกระทรวงศึกษาธิการ ตำแหน่งนักวิชาการศาสนาในหน่วยงานของรัฐ หรือในโรงเรียนประถม มัธยม และระดับอุดมศึกษา ที่มีการระบุคุณสมบัติเฉพาะด้านพุทธศาสนา คาดว่าจะทำให้เกิดแรงจูงใจในการศึกษา และทำให้บรรลุวัตถุประสงค์ ของหลักสูตร เหมือนในอดีตของสังคมไทยที่การศึกษามีวัดเป็นศูนย์กลาง และมีตำแหน่งงานรองรับผู้ที่สำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนวัด³

¹ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, คู่มือนิสิตระดับปริญญาตรี ปีการศึกษา 2552. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2552), หน้า 54.

² สัมภาษณ์ พระชนพัชร นิติสกโก, นิสิตสาขาวิชาเอกพระพุทธศาสนา ชั้นปีที่ 4 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 8 มีนาคม 2554.

³ สัมภาษณ์ สุเทพ พรหมเลิศ, อาจารย์ประจำภาควิชาพระพุทธศาสนา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 15 มีนาคม 2554.

พระราชวรมุณี ให้ความเห็นว่า การตั้งวัตถุประสงค์ไว้ให้ชัดเจนโดยเน้นให้ผู้เรียนมีความรอบรู้และเชี่ยวชาญนั้นเป็นสิ่งที่ถูกต้องและเหมาะสม ส่วนผู้เรียนจะเกิดความเชี่ยวชาญได้มากน้อยเพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับแต่ละคนว่าจะพัฒนาตนเองได้ตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้หรือไม่ซึ่งก็จะประกอบไปด้วยปัจจัยหลายๆ ด้าน⁴

4.1.1.1.2 วิเคราะห์โครงสร้างของหลักสูตร

ในระดับปริญญาบัณฑิตนี้ มี 2 โครงสร้างหลักสูตร ได้แก่ โครงสร้างวิชาเอก-โท และโครงสร้างวิชาเอกเดี่ยว ซึ่งทั้งสองโครงสร้างนั้นได้กำหนดให้ศึกษาเป็นหน่วยกิตรวมทั้งหมด 140 หน่วยกิต โดยแบ่งเป็นหมวดวิชาการศึกษาทั่วไป 30 หน่วยกิต นอกนั้นเป็นวิชาทางด้านพระพุทธศาสนา เมื่อคิดเป็นร้อยละ นิสิตจะต้องเรียนวิชาทั่วไป ร้อยละ 21.42 นั้นหมายถึงว่านิสิตจะได้เรียนวิชาพระพุทธศาสนาเพียงร้อยละ 78.58 เท่านั้น

เมื่อเทียบกับโครงสร้างหลักสูตรตามหลักพระธรรมวินัยที่ได้กำหนดให้ผู้ศึกษาเรียนพระพุทธศาสนาเพียงอย่างเดียวร้อยละเช่นเดิมโดยไม่มีการศึกษาวิชาทั่วไปอันไม่ใช่พระพุทธพจน์

ดังนั้น โครงสร้างหลักสูตรระดับปริญญาบัณฑิตของมหาวิทยาลัยสงฆ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยจึงไม่สอดคล้องกับโครงสร้างหลักสูตรตามหลักพระธรรมวินัยและไม่เอื้อต่อการผลิตบัณฑิตให้เกิดความเชี่ยวชาญอย่างแท้จริงเพราะต้องเสียเวลาเรียนหมวดวิชาการศึกษาทั่วไปทำให้มีเวลาเรียนวิชาพระพุทธศาสนาลดน้อยลงหรือเรียนไม่เต็มที่

ผลการวิจัยภาคสนาม

พระธรรพัชร์ นิติสกโก ให้ความเห็นว่า การที่มีหมวดวิชาทั่วไปมากเกินไปนั้นทำให้มีเวลาเรียนวิชาเฉพาะด้านน้อยลงผู้เรียนจึงมองว่าหมวดวิชาทั่วไปซึ่งส่วนใหญ่เป็นวิชาการสามัญนั้นไม่มีความจำเป็นสำหรับสาขาวิชาเอกพระพุทธศาสนาควรจะเน้นพระไตรปิฎกให้มากกว่าเพื่อผู้เรียนจะได้เกิดความเชี่ยวชาญในสาขาวิชาเอกได้

สุเทพ พรหมเลิศ ให้ความเห็นว่า โครงสร้างของหลักสูตร มีลักษณะการเน้นให้ศึกษาวิชาพื้นฐานที่กว้างเกินไป ทำให้ไม่สามารถกำหนดรายละเอียดวิชา เช่น วิชาพระวินัยปิฎก กำหนดหน่วยกิตเพียง 2 หน่วยกิต ทำให้ไม่สามารถศึกษารายละเอียดของพระวินัยได้ ศึกษาได้เพียงการจัดหมวดหมู่โครงสร้างพระวินัย และเนื้อหาย่อ ไม่มีการวิเคราะห์เหตุผลอย่างเป็นวิทยาศาสตร์ ทำให้เรียนเพื่อจำ แต่ไม่เข้าใจเนื้อหา และเหตุผลของการบัญญัติพระวินัย ทำให้หลักการทางพุทธศาสนาขาดการศึกษาอย่างละเอียด พื้นความรู้ด้านพุทธศาสนาไม่มั่นคง ขณะเดียวกัน โครงสร้างของหลักสูตรยังจัดให้ศึกษาวิชาประยุกต์ ซึ่งต้องอาศัยศาสตร์สมัยใหม่ที่นิสิตส่วนมากไม่มีความรู้พื้นฐาน ทำให้การประยุกต์ศาสตร์สมัยใหม่กลายเป็นปัญหาแก่ผู้เรียน ผู้ศึกษาจึงขาดทั้งความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านพุทธศาสนา และขาดทั้งความเชี่ยวชาญศาสตร์สมัยใหม่ ทำให้บัณฑิตผู้มีความรู้เชี่ยวชาญในพระธรรมวินัยมีจำนวนน้อย

⁴ สัมภาษณ์ พระราชวรมุณี, คณบดีคณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 7 มีนาคม 2554.

พระราชวรมุณี ให้ความเห็นว่า ตามโครงสร้างของหลักสูตรหมวดวิชาศึกษาทั่วไปมีความจำเป็นจะต้องเรียนเพื่อปรับพื้นฐานและเตรียมความพร้อมให้ผู้เรียนที่จะเรียนวิชาเอกต่อไป และเป็นการอนุเคราะห์ผู้เรียนที่ด้อยโอกาสและไม่ได้หวังจะครองเพศบรรพชิตตลอดไปให้มีความรู้พื้นฐานไปเรียนต่อในสถาบันอื่นได้

ส่วนโครงสร้างหลักสูตรนั้นเป็นกรอบที่ถูกกำหนดโดยสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ และมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยอยู่ในกำกับของรัฐจึงจำเป็นที่จะต้องดำเนินตามกรอบของกระทรวงที่กำหนดนั้น การจะตัดหมวดวิชาศึกษาทั่วไปออกและให้เรียนเฉพาะพระพุทธพจน์จึงทำไม่ได้

4.1.1.1.3 วิเคราะห์เนื้อหาสาระของหลักสูตร

ในเนื้อหาสาระของหลักสูตรซึ่งแบ่งเป็น 3 หมวด คือ 1) หมวดวิชาการศึกษาทั่วไป 30 หน่วยกิต 2) หมวดวิชาเฉพาะ 104 หน่วยกิต 3) หมวดวิชาเลือกเสรี 6 หน่วยกิต ซึ่งแยกวิเคราะห์ ได้ดังนี้

1) วิเคราะห์หมวดวิชาการศึกษาทั่วไป 30 หน่วยกิต ได้แบ่งเป็นกลุ่มวิชาสังคมศาสตร์ 8 หน่วยกิต กลุ่มวิชามนุษยศาสตร์ 8 หน่วยกิต กลุ่มวิชาภาษา 8 หน่วยกิต กลุ่มวิชาวิทยาศาสตร์และคณิตศาสตร์ 8 หน่วยกิต มีรายวิชา เช่น กฎหมายทั่วไป เศรษฐศาสตร์ในชีวิตประจำวัน เหตุการณ์โลกปัจจุบัน ตรรกศาสตร์เบื้องต้น เป็นต้น ซึ่งมีเนื้อหาวิชาที่ไม่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาโดยตรง และตามหลักพระธรรมวินัยแล้วไม่มีการจัดให้เรียนสิ่งที่ไม่ใช่พระพุทธพจน์เพราะถือว่าเป็นดิรัจฉานกถาไม่มีความจำเป็นต่อการบรรลุธรรม

ดังนั้น ในหมวดวิชาการศึกษาทั่วไป จึงมีเนื้อหาสาระที่ไม่สอดคล้องกับหลักพระธรรมวินัยแต่ประการใด

2) วิเคราะห์หมวดวิชาเฉพาะ 104 หน่วยกิต ได้แบ่งเป็นวิชาแกนพระพุทธศาสนา 30 หน่วยกิต และวิชาเฉพาะด้าน 74 หน่วยกิต แยกวิเคราะห์ได้ ดังนี้

2.1) วิเคราะห์วิชาแกนพระพุทธศาสนา 30 หน่วยกิต นั้น แบ่งเป็นกลุ่มวิชาภาษาบาลี 6 หน่วยกิต มี 3 รายวิชา ได้แก่ วิชาแต่งแปลบาลี วิชาวรรณคดีบาลี และวิชาบาลีไวยากรณ์ชั้นสูง ซึ่งรายวิชาเหล่านี้เมื่อดูคำอธิบายรายวิชา จะเห็นว่า เป็นเพียงการเตรียมความพร้อมด้านภาษาเพื่อจะนำไปใช้ในการศึกษาพระไตรปิฎก ยกตัวอย่าง เช่น วิชาแต่งแปลบาลี มีคำอธิบายรายวิชาว่า

“ศึกษาการแต่งบาลี การแปลบาลี ทั้งโดยอรรถและโดยพยัญชนะให้ถูกต้องตามหลัก ภาษา การแต่งและการแปลประโยคพิเศษและสำนวนที่ควรทราบ การแปลบาลีเป็นไทยและแปลไทยเป็นบาลีจากหนังสือที่กำหนด”⁵

⁵ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, คู่มือนิสิตระดับปริญญาตรี ปีการศึกษา 2552, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2552), หน้า 68.

จากคำอธิบายรายวิชาดังกล่าว การเรียนวิชานี้แม้จะกล่าวได้ว่า เรียนไปเพื่อให้รู้ภาษาบาลีเท่านั้น แต่โดยสาระแล้วก็จะปฏิเสธไม่ได้ว่าการเรียนวิชานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อเสริมทักษะผู้เรียนในการศึกษาพระไตรปิฎกต่อไป เพราะศัพท์ในพระไตรปิฎกบางศัพท์ก็คงศัพท์บาลีไว้ โดยไม่ได้แปลเป็นไทย การเรียนวิชาแต่งแปลบาลีนี้จึงปฏิเสธไม่ได้ว่าเพื่อเสริมการศึกษาพระไตรปิฎก แต่การเรียนในระยะเวลาที่สั้นก็ไม่อาจจะช่วยอะไรได้มากนักและอาจทำให้ไปตัดทอนวิชาที่จะศึกษาพระไตรปิฎกหลงได้ ดังนั้นวิชาแต่งแปลบาลี วิชาบาลีไวยากรณ์ชั้นสูงก็เช่นเดียวกัน ส่วนวิชาการคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาจะไปซ้ำซ้อนกับวิชาพระไตรปิฎกศึกษาในกลุ่มวิชาพระพุทธศาสนา วิชาเหล่านี้จึงควรจะอยู่ในวิชาเลือกมากกว่าจะเป็นวิชาแกน

ส่วนกลุ่มวิชาพระพุทธศาสนา 24 หน่วยกิต มี 17 รายวิชา ซึ่งใน 17 วิชา นั้น มีวิชาที่เกี่ยวกับพระพุทธพจน์โดยตรงเพียง 11 วิชา ได้แก่ วิชาพระไตรปิฎกศึกษา วิชาพระวินัยปิฎก วิชาพระสุตตันตปิฎก วิชาพระอภิธรรมปิฎก และวิชาธรรมะภาคปฏิบัติ 1-7 วิชาเหล่านี้แม้จะเป็นแกนการศึกษาพระพุทธศาสนาตรงตามพุทธประสงค์ก็ตาม แต่ในด้านเนื้อหารายวิชานั้นมีลักษณะที่กว้างเกินไปจึงยากที่จะศึกษาให้เกิดความเชี่ยวชาญได้ในเวลาอันจำกัดเพราะไม่ได้ลงรายละเอียดเพียงพอยกตัวอย่าง เช่น วิชาพระวินัยปิฎก มีคำอธิบายรายวิชาว่า

“ศึกษาประวัติ ความเป็นมา ความหมาย โครงสร้างของพระวินัยปิฎก เลือกศึกษาวิเคราะห์เนื้อหาสาระที่สำคัญในคัมภีร์มหาวิภังค์ ภิกขุณีวิภังค์ มหาวรรค จุลวรรค และปริวาร โดยอาศัยอรรถกถาและฎีกาประกอบ และประโยชน์ที่ได้รับจากการศึกษาพระวินัยปิฎก”⁶

ดังนั้น แม้จะศึกษาตัวพระไตรปิฎกแต่ก็ไม่สามารถเจาะลึกลงไปได้เพราะรายวิชามีเนื้อหาที่กว้างเกินไป เช่น วิชาพระวินัยปิฎกเพียงอย่างเดียวรวมเป็นหนังสือได้ถึง 8 เล่มใหญ่ วิชาพระสุตตันตปิฎกและวิชาพระอภิธรรมปิฎกก็เช่นเดียวกัน ดังนั้น ในคำอธิบายรายวิชาจึงระบุว่าเลือกศึกษาวิเคราะห์เนื้อหาสาระที่สำคัญเท่านั้นเพราะไม่สามารถลงในรายละเอียดได้ นี่ก็เป็นสาเหตุหนึ่งที่ไม่เอื้อให้ผู้เรียนเกิดความเชี่ยวชาญในพระธรรมวินัย

2.2) วิเคราะห์วิชาเฉพาะด้าน 74 หน่วยกิตนั้น ได้แบ่งเป็นวิชาพระพุทธศาสนาประยุกต์ 10 หน่วยกิต มีรายวิชา เช่น วิชาพระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์ วิชาพระพุทธศาสนากับสังคมศาสตร์ วิชาพระพุทธศาสนากับเศรษฐศาสตร์ เป็นต้น วิชาเอก 46 หน่วยกิต วิชาโท 18 หน่วยกิตตามโครงสร้างวิชาเอก-โท หรือแบ่งเป็นวิชาเฉพาะสาขา 64 หน่วยกิตตามโครงสร้างวิชาเอกเดี่ยวนั้น มีรายวิชา เช่น วิชาหลักพุทธธรรม วิชาพุทธปรัชญาเถรวาท วิชาวิสุทธิมรรคศึกษา วิชาพระสูตรมหายาน เป็นต้น

จากรายวิชาเฉพาะด้านแทบทั้งหมดเป็นวิชาที่เน้นด้านการประยุกต์และบูรณาการกับศาสตร์อื่นๆ ดังนั้น การที่จะได้เรียนพระไตรปิฎกจริงๆจึงได้เรียนเพียง 3 วิชาเท่านั้น คือ วิชาพระวินัยปิฎก วิชาพระสุตตันตปิฎก และวิชาพระอภิธรรมปิฎก ดังที่ได้กล่าวไว้ในข้างต้น

3) ในหมวดวิชาเลือกเสรี 6 หน่วยกิต ที่นิสิตสามารถเรียนวิชาใดก็ได้ที่เปิดสอนในมหาวิทยาลัยนั้น ก็ไม่แน่ว่านิสิตจะเลือกเรียนในวิชาที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา

⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 69.

จากที่กล่าวมา สรุปได้ว่า ในด้านเนื้อหาของสาระของหลักสูตรระดับปริญญาบัณฑิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยมีบางส่วนที่ยังไม่สอดคล้องกับตามหลักพระธรรมวินัย เช่น

1) เนื้อหาสาระในหมวดวิชาการศึกษาทั่วไปของหลักสูตรมหาวิทยาลัยในหลักพระธรรมวินัยไม่มีพุทธประสงค์ให้เรียน ดังมีพระพุทธพจน์ว่า

“อีกประการหนึ่ง...พระสูตรต่างๆ ที่ตถาคตได้ภาษิตไว้ เป็นสูตรลึกซึ้ง มีอรรถลึกซึ้ง เป็นโลกุตระไม่ประกอบด้วยสัญญาตาธรรม เมื่อพระสูตรเหล่านั้นอันบุคคลแสดงอยู่ก็จักไม่ฟังด้วยดี จักไม่เจียโลตลงสดับ จักไม่ตั้งจิตเพื่อรู้ จักไม่ใฝ่ใจในธรรมเหล่านั้นว่าควรศึกษาเล่าเรียน แต่ว่าสูตรต่างๆที่นักกวีแต่งไว้ ประพันธ์เป็นบทกวี มีอักษรสละสลวย มีพยัญชนะสละสลวย เป็นพาหิรกาถา เป็นสาวกภาษิต เมื่อพระสูตรเหล่านั้น อันบุคคลแสดงอยู่ ก็จักฟังด้วยดี จักเจียโลตลงสดับ จักตั้งจิตเพื่อรู้ จักใฝ่ใจในธรรมเหล่านั้นว่า ควรศึกษาเล่าเรียน เพราะเหตุดังนี้แล การลบล้างวินัยย่อมมีเพราะการลบล้างธรรม การลบล้างธรรมย่อมมีเพราะการลบล้างวินัย...”⁷

2) เนื้อหาสาระในหมวดวิชาเฉพาะของมหาวิทยาลัยมีการแบ่งเนื้อหาเป็นรายวิชาที่มีลักษณะเนื้อหาที่กว้างเกินไป ต่างจากหลักพระธรรมวินัยที่แบ่งเนื้อหาแคบลง เช่น ในสายพระวินัย ก็จะแบ่งเป็นเรียนเป็นวิภังค์ เป็นชั้นธกะ เป็นต้น ในสายพระสูตร ก็จะแบ่งเป็น นิกาย แบ่งเป็นวรรค เป็นต้น เพื่อให้ผู้เรียนศึกษาได้อย่างละเอียดทั่วถึง

3) เนื้อหาในหมวดวิชาเลือกเสรี ในสมัยพุทธกาลไม่มีให้เลือกเรียนแบบเสรี แต่ให้เรียนเฉพาะพระพุทธพจน์เท่านั้น

ด้วยเหตุผลดังกล่าว เนื้อหาสาระของหลักสูตรมหาวิทยาลัยจึงไม่เอื้อต่อการผลิตบัณฑิตให้เกิดความเชี่ยวชาญอย่างแท้จริง

ผลการวิจัยภาคสนาม

พระชนพัชร นิติสโกโก ให้ความเห็นว่า หากจะเน้นให้ผู้เรียนมีความเชี่ยวชาญในพระพุทธศาสนาตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ก็จำเป็นจะต้องเน้นให้เรียนพระไตรปิฎกให้มากกว่าไม่ควรจะมีวิชาอื่นเข้ามาแทรกซึ่งจะทำให้เสียเวลาทำงานส่งในรายวิชานั้นๆและควรจะต้องเน้นให้รายวิชาที่มีลักษณะที่แคบลงและต่อเนื่องคาบเกี่ยวกันตั้งแต่ปี 1 ถึง ปี 4 ก็จะทำให้ผู้เรียนเกิดความเชี่ยวชาญได้

สุเทพ พรหมเลิศ ให้ความเห็นว่า เนื้อหาสาระของหลักสูตรในมหาวิทยาลัยสงฆ์เป็นเนื้อหาสาระที่ดี เหมาะแก่ความรู้เชี่ยวชาญในพระธรรมวินัย มีการกำหนดให้ศึกษาทั้งวิชาประวัติพระพุทธศาสนา พระไตรปิฎกศึกษา พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก รวมทั้งวิชาอื่นๆ ที่มุ่งสร้างความรู้ความเชี่ยวชาญด้านศาสนา แต่เนื่องจากเนื้อหาสาระที่กำหนดให้ศึกษา

⁷ พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 36 อังคุตตรนิกาย ปิฎกนินบาต ตติยอนาคตสูตร. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2552), หน้า 192.

นั้นเป็นการกำหนดเพื่อปูพื้นฐานความรู้ ไม่เน้นการศึกษาอย่าง ละเอียดลึกซึ้ง ทำให้ผลิตไม่มีความเชี่ยวชาญในเนื้อหาของหลักสูตร

พระราชวรมณี ให้ความเห็นว่า ในระดับปริญญาตรีนั้นได้เน้นในแนวกว้างให้ผู้เรียนได้ศึกษาวิชาการต่างๆได้ทั่วถึง ส่วนจะเจาะลึกลงไปในเรื่องละเอียดเป็นเรื่องของผู้เรียนจะต้องศึกษาเพิ่มเติมในระดับที่สูงขึ้นไป คือ ปริญญาโทและเอก ส่วนรายวิชาที่มีลักษณะกว้างเกินไปก็ยอมรับว่าเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ผู้เรียนไม่สามารถจะศึกษาได้ละเอียดลงไปและนำไปสู่ปัญหาการขาดความเชี่ยวชาญนั้นซึ่งทางมหาวิทยาลัยก็จะนำไปสู่กระบวนการปรับปรุงโครงสร้างหลักสูตรต่อไป

4.1.1.2 วิเคราะห์ด้านปัจจัยเบื้องต้น

4.1.1.2.1 วิเคราะห์คณาจารย์ของหลักสูตร

คณาจารย์ของหลักสูตรซึ่งแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ 1) คณาจารย์ประจำ และ 2) คณาจารย์พิเศษ

1) คณาจารย์ประจำนั้น เป็นบรรพชิตคิดเป็นร้อยละ 53.33 เป็นคฤหัสถ์ร้อยละ 46.66 มีวุฒิการศึกษาปริญญาธรรมร้อยละ 93.33 มีวุฒิการศึกษาสามัญด้านพระพุทธศาสนาร้อยละ 60 มีตำแหน่งทางวิชาการร้อยละ 42.85

2) คณาจารย์พิเศษ มีคณาจารย์ที่เป็นบรรพชิตร้อยละ 15.15 เป็นคฤหัสถ์ร้อยละ 84.85 มีวุฒิการศึกษาด้านปริญญาธรรมร้อยละ 66.66 มีวุฒิการศึกษาสามัญด้านพระพุทธศาสนา ร้อยละ 50 มีตำแหน่งทางวิชาการร้อยละ 39.39

จากข้อมูลด้านสถิติที่กล่าวมาในเบื้องต้นนั้น สามารถแยกประเด็นวิเคราะห์ได้ ดังนี้

1) วิเคราะห์ด้านสถานภาพ

คณาจารย์ในมหาวิทยาลัยสงฆ์นั้น มีทั้งที่เป็นบรรพชิตและคฤหัสถ์ ซึ่งมีความสอดคล้องกับหลักพระธรรมวินัย กล่าวคือ ในสมัยพุทธกาลหรือหลังพุทธปรินิพพานนั้นก็มิผู้สอนพระธรรมวินัยทั้งที่เป็นบรรพชิตและคฤหัสถ์เช่นเดียวกัน

ดังนั้น ในเรื่องสถานภาพของผู้สอนจึงไม่ถือว่าขัดต่อหลักพระธรรมวินัยหรือไม่ส่งผลต่อการผลิตบัณฑิตให้เกิดความเชี่ยวชาญแต่ประการใด

2) วิเคราะห์ด้านวุฒิการศึกษา

คณาจารย์ในมหาวิทยาลัยสงฆ์ มีวุฒิการศึกษาสามัญด้านพระพุทธศาสนามีเปอร์เซ็นต์ระดับปานกลางเพราะส่วนหนึ่งจบมาทางด้านปรัชญาและศาสนา แต่ก็มีวุฒิการศึกษาด้านปริญญาธรรมในเปอร์เซ็นต์ค่อนข้างสูงเข้ามารองรับและมีตำแหน่งทางวิชาการเกือบครึ่งหนึ่งของคณาจารย์ทั้งหมดจึงให้เชื่อมั่นได้ว่า เป็นผู้มีความรู้เพียงพอที่จะผลิตบัณฑิตด้านพระพุทธศาสนาให้เกิดความเชี่ยวชาญได้ ทั้งนี้ยังมีผู้ดำรงตำแหน่งทางวิชาการอีกเกือบครึ่งซึ่งแสดงถึงทักษะและความชำนาญการ แต่หากนำไปเทียบกับคณาจารย์ในสมัยพุทธกาลหรือหลังพุทธปรินิพพานแล้ว ย่อมจะมีศักยภาพด้อยกว่าในเรื่องของการจำพระพุทธพจน์ อันเนื่องมาจากสมัยก่อนใช้ระบบมุขปาฐะซึ่ง

อาจารย์จำเป็นต้องทรงจำพระพุทธรูปให้ได้จึงจะสามารถสอนได้ แต่ปัจจุบันไม่ได้ใช้ฆุปาฐะแล้ว และพระพุทธรูปได้บันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรแล้วซึ่งสามารถเปิดอ่านศึกษาและค้นคว้านำมาอ้างอิงได้ เรื่องการทรงจำจึงไม่เป็นอุปสรรคเพียงแค่ว่าอาจารย์ในมหาวิทยาลัยสงฆ์สามารถทราบพระพุทธรูปว่าอยู่ในส่วนไหนของคัมภีร์แล้วนำมาอธิบายให้นิสิตเข้าใจได้ก็เพียงพอ

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงเห็นว่า คณาจารย์ในมหาวิทยาลัยสงฆ์มีศักยภาพพอในการที่จะนำพระธรรมวินัยที่ได้บันทึกไว้แล้วมาบอกสอนหรืออธิบายให้ผู้เรียนเข้าใจจนเกิดความแตกฉานเชี่ยวชาญได้

ผลการวิจัยภาคสนาม

พระธนพัชร นิติสกุโก ให้ความเห็นว่า อาจารย์ไม่เหมือนกันทุกท่าน บางท่านก็มีความรู้ดีสอนได้อย่างเต็มที่ บางท่านก็ไม่เต็มที่ บางทีมีงาน มีประชุม อาจารย์ก็ไม่อยู่ ทำให้มีปัญหาต่อการสอนและเรียนไม่ได้เต็มที่ หากเรียนได้เต็มที่มากกว่านี้ก็น่าจะดีขึ้น และหากอาจารย์มีกฎระเบียบมาบังคับผู้เรียนให้เข้มข้นก็จะดีมากกว่านี้ บางทีอาจารย์เจตน์มากเกินไปไม่มาเรียนก็ให้สอบได้ นี่ก็เป็นปัญหาอีกอย่างหนึ่ง

สุเทพ พรหมเลิศ ให้ความเห็นว่า คณาจารย์ของหลักสูตร โดยมากสำเร็จการศึกษาด้านพระพุทธศาสนา แต่เนื่องจากส่วนมากยังไม่มีผลงานทางวิชาการ แม้จะมีบ้างก็มีจำนวนน้อย คณาจารย์ส่วนมากมีวุฒิการศึกษาด้านพระพุทธศาสนาสูง แต่ไม่มีชื่อเสียงในระดับชาติหรือนานาชาติ ทำให้นิสิตอาจไม่เกิดศรัทธาในการศึกษาเท่าที่ควร

พระราชวรมนี ให้ความเห็นว่า คณาจารย์ในหลักสูตรมีความเหมาะสมในด้านการสอนที่จะทำให้นิสิตเกิดการเรียนรู้ได้อย่างลึกซึ้งเพียงร้อยละ 60 เท่านั้น เนื่องจากเหตุปัจจัยหลายๆ อย่าง เช่น ผู้สอนไม่มีความเชี่ยวชาญในวิชาที่สอนแม้จะจบตรงสาขามากก็ตาม การคัดบุคลากรเข้าเป็นอาจารย์ยังมีระบบอุปถัมภ์อยู่ ผู้ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญดีมีอัตราค่าจ้างที่แพง ดังนั้น จึงจำเป็นต้องสรรหาอาจารย์ที่มีคุณสมบัติที่คละกันไป

4.1.1.2.2 วิเคราะห์คุณสมบัติของผู้เข้าศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาลุพาลงกรณราชวิทยาลัยได้เปิดรับผู้สมัครเข้าศึกษาโดยกำหนดคุณสมบัติแบ่งเป็น 3 ประเภท คือ

- 1) คุณสมบัติของพระภิกษุสามเณรผู้สมัครเข้าศึกษา
- 2) คุณสมบัติของคฤหัสถ์ผู้สมัครเข้าศึกษา
- 3) คุณสมบัติสำหรับผู้สมัครเข้าศึกษาต่อเนื่อง

จากการกำหนดคุณสมบัติผู้สมัครเข้าศึกษาดังกล่าวแล้ว แยกวิเคราะห์ได้ ดังนี้

- 1) วิเคราะห์ด้านสถานภาพของผู้สมัคร

ด้านสถานภาพของผู้สมัครทางมหาวิทยาลัยได้กำหนดรับทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ให้มีสิทธิสมัครเข้าศึกษาได้ ซึ่งไม่ได้ขัดกับหลักพระธรรมวินัยแต่อย่างใด เพราะในสมัยก่อนก็มีผู้เรียนทั้งที่เป็นบรรพชิตและคฤหัสถ์เช่นเดียวกัน

2) วิเคราะห์ด้านวุฒิการศึกษาที่ใช้สมัคร

ด้านวุฒิการศึกษาที่ใช้สมัคร ทางมหาวิทยาลัยได้กำหนดไว้ทั้งวุฒิการศึกษาฝ่ายเปรียญธรรมและวุฒิการศึกษาฝ่ายสามัญ เพื่อคัดเลือกบุคลากรเข้าศึกษาให้มีประสิทธิภาพมากที่สุด เช่น การกำหนดให้ผู้สมัครเป็นผู้สอบได้เปรียญธรรม 3 ประโยคขึ้นไป หรือเป็นผู้สำเร็จการศึกษามัธยมศึกษาตอนปลายและสอบได้นักธรรมชั้นเอก สำหรับผู้สมัครเข้าหลักสูตรปกติ เป็นต้น หรือเป็นผู้สอบได้เปรียญธรรม 9 ประโยค เป็นผู้สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีหรืออนุปริญญาสำหรับผู้สมัครเข้าศึกษาหลักสูตรต่อเนื่อง เป็นต้น

ด้านการกำหนดวุฒิการศึกษาในการสมัครเข้าเรียนแม้ไม่มีในหลักพระธรรมวินัยแต่ก็ไม่ได้ขัดต่อหลักพระธรรมวินัยแต่อย่างใด อีกทั้งยังทำให้ได้บุคลากรที่มีศักยภาพด้วยซึ่งเป็นผลดีต่อการผลิตบัณฑิตให้เป็นผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญในพระธรรมวินัยได้

ดังนั้น ด้านคุณสมบัติของผู้สมัครจึงมีความสอดคล้องกับหลักพระธรรมวินัย และมีผลดีต่อการได้บุคลากรที่มีคุณภาพด้วย

ผลการวิจัยภาคสนาม

พระธรรพพัชร นิติสกุโก ให้ความเห็นว่า ผู้เรียนส่วนหนึ่งขาดความรับผิดชอบ เช่น เข้าเรียนสาย เป็นต้น แต่ก็มีผู้เรียนจำนวนหนึ่งที่ตั้งใจ เช่น ผู้เรียนที่เป็นครูสอนพระปริยัติธรรม เป็นต้น ซึ่งท่านเหล่านี้จะมีความรับผิดชอบและตั้งใจ แต่ระบบก็ไม่ได้ช่วยอะไรมาก ส่วนใหญ่จะเป็นลักษณะที่ต้องพึ่งตนเองเสียมากกว่า

สุเทพ พรหมเลิศ ให้ความเห็นว่า เนื่องจากมหาวิทยาลัยสงฆ์กำหนดคุณสมบัติของผู้เข้าศึกษาที่มีความแตกต่างกันมากทั้งด้านการศึกษา (เช่น เปรียญธรรม / มัธยม / พระสังฆาธิการซึ่งขาดวุฒิการศึกษาทั้งเปรียญและมัธยม) ด้านอายุ คือไม่มีการจำกัดอายุ ทำให้เป็นอุปสรรคต่อการศึกษา

พระราชวรมุณี ให้ความเห็นว่า การที่มหาวิทยาลัยได้กำหนดคุณสมบัติของผู้สมัครไว้ดูเหมือนจะได้เปรียบกว่าสมัยพุทธกาลที่ไม่ได้กำหนด แต่ความจริงไม่เป็นเช่นนั้น เพราะผู้สมัครส่วนใหญ่ไม่ได้จบสายตรง บางที่ใช้วุฒิเปรียญเทียบเข้า หรือ กศน.เทียบเข้า เป็นต้น และมหาวิทยาลัยไม่ได้บรรจุเข้าสอบระบบเอ็นทรานซ์ แต่เป็นการเปิดโอกาสแก่ผู้ด้อยโอกาสคือส่วนใหญ่จะรับหมด เพราะฉะนั้นจึงได้วัดจุดด้อยที่ตีจำนวนน้อยเหมือนยอดเจดีย์ ส่วนผู้ที่ไม่ค่อยเก่งก็จะมีจำนวนมากเหมือนฐานเจดีย์ หากเราจัดการศึกษาแบบเจาะลงไปเฉพาะทางก็จะมีปัญหาในเรื่องผู้เรียนที่อาจจะมีจำนวนที่ลดน้อยลงไปอีก

4.1.1.2.3 วิเคราะห์วัสดุการศึกษา

ด้านวัสดุการศึกษาของมหาวิทยาลัยสงฆ์มีทั้งเครื่องฉายโปรเจคเตอร์ คอมพิวเตอร์ และอื่นๆ ให้บริการแก่นักศึกษาซึ่งมีความพร้อมและทันสมัยมากกว่าในสมัยก่อนมาก ในสมัยพุทธกาลหรือสมัยต่อๆ มาวัสดุศึกษานั้นหาได้ตามอัตภาพและขึ้นอยู่กับความสามารถของอาจารย์ผู้สอนแต่ละท่าน

ดังนั้น ด้านวัสดุการศึกษาของมหาวิทยาลัยสงขลิ่งจึงถือได้ว่าได้เปรียบมากกว่าสมัยก่อนหลายเท่าทีเดียว

ผลการวิจัยภาคสนาม

พระธนพัชร นิติสกุโก ให้ความเห็นว่า วัสดุการศึกษา เช่น หนังสือ ตำรา ต่างๆ ในห้องสมุดก็พอให้ศึกษาค้นคว้าได้

สุเทพ พรหมเลิศ ให้ความเห็นว่า มหาวิทยาลัยสงขลิ่ง มีวัสดุศึกษาค้นคว้าค่อนข้างน้อย เช่น พระไตรปิฎกฉบับต่างๆ มิไม่ครบ ขาดการสร้างปูชนียวัตถุ ปูชนียสถานที่เป็นแหล่งเพิ่มพูนความรู้ จากประสบการณ์จริง ขาดงบประมาณในการสร้างและผลิตวัสดุการศึกษาใหม่ๆ ขาดงบประมาณในการศึกษานอกพื้นที่ ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากรัฐไม่เท่าเทียมกับมหาวิทยาลัยอื่นๆ

พระราชวรมุณี ให้ความเห็นว่า ด้านวัสดุการศึกษาเท่าที่มีอยู่ถึงแม้จะไม่พร้อมมากนักก็พอให้นิสิตศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมได้ ไม่น่าจะมีปัญหาในจุดนี้

4.1.1.2.4 วิเคราะห์ตำราเรียน

ด้านตำราเรียนในมหาวิทยาลัยสงขลิ่งมีทั้งพระไตรปิฎกฉบับบาลีและฉบับที่แปลเป็นไทยแล้ว มีทั้งอรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา และปกรณ์พิเศษอื่นๆครบถ้วน และมีหนังสือที่เป็นเรื่องพระพุทธศาสนาให้ค้นคว้าได้ในห้องสมุดอีกมากมาย

ด้านตำราเรียนเมื่อเทียบกับสมัยพุทธกาลหรือหลังพุทธปรินิพพานย่อมจะมีความแตกต่างกันเนื่องจากสมัยก่อนนั้นเรียนแบบมุขปาฐะจึงไม่ต้องอาศัยตำราเรียนที่เป็นหนังสือหรือคัมภีร์ แต่อาศัยอาจารย์เป็นตำราที่สำคัญ ต่อเมื่อคำสอนบันทึกเป็นตัวหนังสือแล้วก็ถือว่ามหาวิทยาลัยสงขลิ่งมีความพร้อมมากกว่าสมัยโบราณมาก

ดังนั้น ด้านตำราเรียนของมหาวิทยาลัยสงขลิ่งจึงถือได้ว่ามีความพร้อมในระดับดี มาก ที่นิสิตสามารถศึกษาค้นคว้าได้โดยไม่ต้องรอกการถ่ายทอดจากปากของอาจารย์เหมือนอย่างสมัยก่อน

ผลการวิจัยภาคสนาม

พระธนพัชร นิติสกุโก ให้ความเห็นว่า ในด้านตำรา คัมภีร์ต่างๆก็มีความพร้อมที่จะให้นิสิตได้ศึกษาค้นคว้า จึงขึ้นอยู่กับความสนใจของนิสิตมากกว่า

สุเทพ พรหมเลิศ ให้ความเห็นว่า มหาวิทยาลัยสงขลิ่ง มีการผลิตตำราเรียนจากอาจารย์น้อย จากการที่มหาวิทยาลัยสงขลิ่งก่อตั้งมา 70 กว่าปี เพิ่งจะเริ่มมีตำราที่ผลิตโดยคณาจารย์ของมหาวิทยาลัยและเป็นลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยมาเพียง 2-3 ปีเท่านั้น (ประมาณ ปี 2550) ตำราที่แต่งโดยคณาจารย์ก็ยังคงต้องปรับปรุง ทำให้ขาดประสิทธิภาพต่อผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษาของผู้ศึกษา

พระราชวรมุณี ให้ความเห็นด้านตำราว่า เท่าที่มีอยู่ก็เพียงพอให้นิสิตได้ศึกษาค้นคว้าและคาดว่าต่อไปจะผลิตเพิ่มขึ้น

4.1.1.2.5 วิเคราะห์สถานที่เรียน

ด้านสถานที่เรียนมหาวิทยาลัยสงฆ์กับในสมัยก่อนมีความเหมือนกันคือ ใช้วัดเป็นสถานที่เรียนหลัก จึงถือว่ามีความเหมาะสมสอดคล้องกัน ต่อมามหาวิทยาลัยสงฆ์ได้สร้างตึกและอาคารเป็นระบบมีห้องสมุด ห้องโสตทัศนฯ คอยให้บริการแก่นิสิต

ดังนั้น มหาวิทยาลัยสงฆ์จึงมีข้อดีมากกว่าในด้านอาคารสถานที่ แต่อาจจะด้อยในเรื่องบรรยากาศซึ่งสมัยก่อนคงมีบรรยากาศที่ดีกว่าเพราะธรรมชาติยังมีอยู่มาก

ผลการวิจัยภาคสนาม

พระธรรพ์ชัย นิตสกุโภ ให้ความเห็นที่เห็นว่า รุ่นนี้เรียนที่วัดมหาธาตุฯ พระจันทร์บ่าง วัดศรีสุदारามบ้าง มีความสะดวกต่อการเดินทางไม่ไกลจนเกินไปถือว่ามีความเหมาะสมและเอื้อต่อการเรียนรู้

สุเทพ พรหมเลิศ ให้ความเห็นที่เห็นว่า สถานที่เรียนของมหาวิทยาลัยสงฆ์มีขนาดเล็ก เพราะอาศัยอยู่ภายในวัด ทำให้เป็นอุปสรรคต่อการจัดการศึกษา แม้จะมีการขยายออกนอกพื้นที่ในปี พ.ศ. 2541 หลังจากที่มีมหาวิทยาลัยสงฆ์มีพระราชบัญญัติของมหาวิทยาลัยสงฆ์ แต่สถานที่เหล่านั้นก็เป็นวัดซึ่งก็มีปัจจัยที่จะสนับสนุนให้เกิดความรู้เชี่ยวชาญด้านพระพุทธศาสนา

พระราชวรมุณี ให้ความเห็นที่เห็นว่า สถานที่เรียนเดิมคือวัดมหาธาตุและวัดศรีสุदारามอาจจะคับแคบและปัจจุบันได้ขยายไปที่อำเภอวังน้อย จ.พระนครศรีอยุธยา ซึ่งมีความเหมาะสมสำหรับการศึกษามากขึ้น

4.1.1.3 วิเคราะห์ด้านกระบวนการ

4.1.1.3.1 วิเคราะห์การจัดและวิธีการศึกษา

ผลการวิจัยภาคเอกสาร

การจัดและวิธีการศึกษาของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยสามารถแยกวิเคราะห์ ได้ดังนี้

1) วิเคราะห์ด้านการแบ่งสาขาวิชา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยได้จัดการศึกษาโดยมีการจัดตั้งเป็นคณะมีทั้งหมด 4 คณะ ได้แก่ คณะพุทธศาสตร์ คณะครุศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ และคณะสังคมศาสตร์

ในคณะพุทธศาสตร์นั้น ได้แบ่งการศึกษาออกเป็น 3 ภาควิชา มี 7 สาขาวิชา คือ

1) ภาควิชาพระพุทธศาสนา ได้แก่ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, สาขาวิชาพระอภิธรรม

2) ภาควิชาศาสนาและปรัชญา ได้แก่ สาขาวิชาศาสนา, สาขาวิชาปรัชญา

3) ภาควิชาบาลีและสันสกฤต ได้แก่ สาขาวิชาบาลีพุทธศาสตร์, สาขาวิชาภาษาบาลี, สาขาวิชาภาษาสันสกฤต

สำหรับสาขาวิชาพระพุทธศาสนานั้นอยู่ในสังกัดภาควิชาพระพุทธศาสนา คณะพุทธศาสตร์

จากที่กล่าวมาในเบื้องต้นนั้น จะเห็นว่า มีการแบ่งสาขาวิชาเรียน ซึ่งมีความสอดคล้องกับหลักพระธรรมวินัยที่ได้มีการแบ่งสาขาวิชาเรียนเช่นเดียวกัน แต่จะมีความแตกต่างกันตรงที่มหาวิทยาลัยสงฆ์ได้แบ่งสาขาวิชาเรียนเป็นสาขาวิชาพระพุทธศาสนาซึ่งมีลักษณะที่กว้างกว่า การแบ่งตามหลักพระธรรมวินัยที่แบ่งเป็น สาขาวิญญู สาขาพระสูตร สาขามาคิกกา หรือในสมัยหลังพุทธปรินิพพานซึ่งแบ่งตามพระไตรปิฎก เป็นสาขาพระวินัยปิฎก สาขาพระสุตตันตปิฎก และสาขาพระอภิธรรมปิฎก

2) วิเคราะห์ด้านการแบ่งเวลาการศึกษา

มหาวิทยาลัยสงฆ์ได้แบ่งเวลาการศึกษาในระดับปริญญาบัณฑิตออกเป็น 8 ภาคการศึกษาปกติและปฏิบัติงานอีก 2 ภาคการศึกษา รวมเป็น 10 ภาคการศึกษา คิดเป็นปีรวมได้ 5 ปี ซึ่งมีความสอดคล้องกับหลักพระธรรมวินัยที่กำหนดให้ผู้เข้าบวชใหม่ต้องถือนิสสัยอยู่รับการศึกษาอบรมกับอุปัชฌาย์อาจารย์เป็นเวลาอย่างน้อย 5 ปี

3) วิเคราะห์ด้านวิธีการศึกษา

มหาวิทยาลัยสงฆ์ใช้วิธีการศึกษาแบบนับหน่วยกิต ตามรายวิชาที่ลงทะเบียนเรียนโดยมีกำหนดหน่วยกิตเป็น 140 หน่วยกิต ใช้วิธีการเรียนการสอนโดยการบรรยายเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งวิธีการศึกษานี้มีความแตกต่างจากการเรียนการสอนตามหลักพระธรรมวินัยที่ใช้วิธีมุขปาฐะ

จากที่กล่าวมา จะเห็นว่า ด้านการแบ่งสาขาวิชาและการแบ่งเวลาการศึกษานั้นมีความสอดคล้องกับหลักพระธรรมวินัย แต่การแบ่งสาขาวิชาที่มีลักษณะที่กว้างกว่า ส่วนวิธีการศึกษาใช้วิธีที่แตกต่างกันกับหลักพระธรรมวินัย

ดังนั้น การแบ่งสาขาที่กว้างเกินไป อาจมีผลทำให้การศึกษาไม่สามารถเน้นการเจาะลึกได้ในเวลาที่จำกัด จึงเป็นเหตุให้ไม่เอื้อต่อการผลิตบัณฑิตให้เกิดความเชี่ยวชาญได้ และวิธีการศึกษาที่ไม่ได้ใช้ระบบการท่องจำอาจจะทำให้ผู้เรียนมีศักยภาพในความจำน้อยกว่าสมัยก่อน แต่ผู้วิจัยเห็นว่า พระพุทธพจน์ได้บันทึกไว้ในคัมภีร์พระไตรปิฎกแล้วซึ่งผู้เรียนสามารถนำมาค้นคว้าให้เกิดความเชี่ยวชาญได้โดยไม่ต้องท่องจำ

ผลการวิจัยภาคสนาม

พระธรรพพัชร นิติสโกโก ให้ความเห็นว่า อาจารย์ผู้สอนต้องเน้นให้นิสิตไปค้นคว้า และนำเสนองานให้มากขึ้น ต้องหาจุดเด่นของผู้เรียนให้ได้ และควรมีการกระตุ้นการเรียนรู้ที่มากกว่านี้

สุเทพ พรหมเลิศ ให้ความเห็นว่า การจัดและวิธีการศึกษาส่วนมากเป็นการบรรยาย ซึ่งขัดกับประสบการณ์ของคนสมัยใหม่ ที่บริโภคสื่อมัลติมีเดียจำนวนมาก มหาวิทยาลัยสงฆ์ไม่มีสถานี

วิทยุหรือโทรทัศน์เพื่อจัดการศึกษาของมหาวิทยาลัย แม้จะมีคลื่นความถี่แต่ก็เป็นเพียงการบรรยายธรรมล้วนๆ ไม่ได้ใช้ในการจัดการศึกษา การจัดการศึกษาไม่มีการศึกษาโดยการลงพื้นที่ เช่น พื้นที่อารยธรรมพุทธศาสนาสัมัยทวารวดี พื้นที่อารยธรรมพุทธศาสนาสัมัยสุโขทัย อยุธาเป็นต้น แม้จะมีการจัดทัศนศึกษาปีละครั้งทุกชั้นปี แต่กิจกรรมเสริมหลักสูตรเหล่านี้ก็มีน้อยเกินไป ผู้ศึกษาจึงไม่สามารถเกิดความซาบซึ้งในเนื้อหาสาระที่ศึกษา วิธีการศึกษาโดยมากเน้นความจำ ขาดการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลอย่างเป็นวิทยาศาสตร์

พระราชวรมุณี ให้ความเห็นว่า ในด้านการจัดและวิธีการศึกษาเท่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบันยังไม่ได้เท่าที่ควร ยังต้องมีการรณรงค์ให้นิสิตเข้าห้องสมุด เข้าประชุมสัมมนา เพื่อให้เกิดการเรียนรู้เพิ่มขึ้น ซึ่งยังเป็นปัญหาของปัจจัยนำเข้าคือ นิสิต ที่ยังไม่ใฝ่การเรียนรู้เท่าที่ควร แม้จะมีสื่อการเรียนรู้ต่างๆ ให้ผู้เรียนแต่ผู้เรียนก็ยังไม่รับเท่าที่ควรและไม่นำไปต่อยอดจึงทำให้ไม่เก่งเหมือนสมัยโบราณที่ผู้เรียนมีความตั้งใจเมื่อเข้าหาครูอาจารย์ได้รับคำชี้แนะแล้วก็ไปพัฒนาจนเก่งได้

4.1.1.3.2 วิเคราะห์การวัดผลและการประเมินผลการศึกษา

ด้านการวัดผลและการประเมินผลการศึกษาในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สามารถแยกวิเคราะห์ ได้ดังนี้

1) วิเคราะห์ด้านการวัดผลการศึกษา

มหาวิทยาลัยสงฆ์กำหนดให้มีการวัดผลเป็นรายวิชา โดยการสอบเป็นข้อเขียนบ้าง ทำรายงานบ้าง หรือสอบปากเปล่าบ้าง ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของรายวิชาและดุลยพินิจของอาจารย์ผู้สอน เมื่อเทียบกับหลักพระธรรมวินัยซึ่งสมัยก่อนใช้การวัดผลแบบมุขปาฐะ กล่าวคือ ท่องให้อาจารย์ฟังเพียงอย่างเดียว โดยไม่มีการสอบข้อเขียน

2) วิเคราะห์ด้านการประเมินผลการศึกษา

มหาวิทยาลัยสงฆ์กำหนดให้มีการประเมินผลเป็นเกรด มีระดับตั้งแต่ ดีเยี่ยม (A) ดีมาก (B+) ดี (B) ค่อนข้างดี (C+) พอใช้ (C) ค่อนข้างพอใช้ (D+) อ่อน (D) และตก (F) เป็นต้น ซึ่งต่างจากการประเมินผลที่ปรากฏในพระธรรมวินัยที่ประเมินจากการจำเนื้อหาได้มากน้อย และการท่องได้คล่องแคล่ว เป็นต้น

ดังนั้น ด้านการวัดผลและการประเมินผลการศึกษาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ซึ่งมีความแตกต่างกันกับหลักพระธรรมวินัยก็อาจเป็นสาเหตุให้มัลผลต่อการผลิตบัณฑิตให้มีความเชี่ยวชาญได้

ผลการวิจัยภาคสนาม

พระธนพัชร์ นิตสกุโก ให้ความเห็นว่า การวัดผลและประเมินผลถือว่ามีเกณฑ์มาตรฐานที่ดีและเหมาะสม

สุเทพ พรมเลิศ ให้ความเห็นว่า การวัดและการประเมินผลการศึกษา ส่วนมากเป็นไปตามเกณฑ์มาตรฐานของระดับอุดมศึกษา แต่เกณฑ์การให้คะแนน เนื่องจากนิสิตโดยมากเป็น

ภิกษุสามเณร การวัดผลจึงกระทำด้วยหลักวิชาการประกอบกับหลักเมตตากรุณาเป็นสำคัญ โดยพิจารณาได้จากจำนวนร้อยละของผู้ที่ได้รับเกียรตินิยม ข้อนี้อาจเป็นจุดอ่อนที่จะต้องแก้ไขต่อไป

พระราชวรมุนี ให้ความเห็นว่า การวัดผลและประเมินผลที่ทางมหาวิทยาลัยใช้อยู่ถือว่ามีความเหมาะสมดีสามารถใช้เป็นเกณฑ์ประเมินนิสิตให้เป็นผู้เชี่ยวชาญได้

4.1.1.4 วิเคราะห์ด้านผลผลิต

4.1.1.4.1 วิเคราะห์การสำเร็จการศึกษา

ด้านการสำเร็จการศึกษานั้น สามารถแยกวิเคราะห์เป็นประเด็น ได้ ดังนี้

1) วิเคราะห์การสำเร็จการศึกษา

มหาวิทยาลัยสงฆ์ได้กำหนดให้ผู้ที่จะสำเร็จการศึกษาได้ต้องผ่านการวัดผลตามเกณฑ์ที่ทางมหาวิทยาลัยกำหนด เช่น เป็นผู้ไม่สอบได้คะแนนระดับ F หรือขาดสอบ เป็นต้น แล้วจึงอนุมัติให้รับปริญญาบัตร ส่วนตามหลักพระธรรมวินัยสมัยก่อนกำหนดให้ผู้ที่จะสำเร็จการศึกษาต้องผ่านการท่องจำเนื้อหาพุทธพจน์ที่อาจารย์กำหนดให้จนได้ขึ้นใจ แล้วจึงจะตั้งไว้ในตำแหน่งต่างๆ เช่น พระธรรมธร วินัยธร เป็นต้น

2) วิเคราะห์คุณสมบัติผู้สำเร็จการศึกษา

ผู้สำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยสงฆ์แล้วนั้น ถือว่าได้ผ่านการเรียนการสอนตามกติกาศึกษาของมหาวิทยาลัยมาแล้ว คุณสมบัติเป็นไปตามปริญญาบัตรที่ยืนยันว่า เป็นผู้ทรงความรู้ในสาขานั้นๆ ส่วนคุณสมบัติของผู้เรียนสมัยก่อนเป็นไปตามความรู้ความสามารถของผู้ที่ทรงจำพระพุทพจน์ได้ในสาขาที่ตนเรียนมา

ดังนั้น ด้านการสำเร็จการศึกษาในมหาวิทยาลัยสงฆ์โดยการยึดที่ปริญญาบัตร จึงไม่แน่ว่าจะเป็นผู้ทรงความรู้เชี่ยวชาญจริง ซึ่งต่างจากสมัยก่อนที่ยึดเอาตามความรู้ความสามารถของแต่ละบุคคล

ผลการวิจัยภาคสนาม

พระธรรพัชร์ นิตสกุโก ให้ความเห็นว่า เมื่อจบไปแล้วจะเชี่ยวชาญได้หรือไม่อยู่ที่การปฏิบัติตัวของผู้สำเร็จการศึกษาเองว่าจะไปศึกษาค้นคว้าต่อหรือไม่ อย่างไร

สุเทพ พรหมเลิศ ให้ความเห็นว่า บัณฑิตส่วนมากสำเร็จการศึกษาเป็นไปตามระยะเวลาที่ศึกษา นิสิตที่ศึกษาไม่จบมีจำนวนน้อย ส่วนบัณฑิตที่สำเร็จการศึกษาแล้ว มหาวิทยาลัยไม่มีการวิจัยเพื่อติดตามประเมินผลหรือสำรวจประสิทธิผลของบัณฑิต ไม่มีการเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษาของนิสิตกับมหาวิทยาลัยอื่น ไม่สามารถประเมินผลสำเร็จทางการศึกษาจากการได้งานทำเพราะไม่มีตำแหน่งงานในหน่วยงานราชการระบุไว้เป็นการเฉพาะ(เช่นตำแหน่งครูสอนพุทธศาสนาในโรงเรียน) บัณฑิตซึ่งเป็นผลผลิตทางการศึกษาไม่มีแหล่งงานรองรับ ไม่มีเป้าหมายที่ชัดเจนว่า หลังจากจบแล้ว มหาวิทยาลัยมีนโยบายสนับสนุนให้นิสิตได้ทำงานอะไร อย่างไร หรือหากมีงานให้นิสิตปฏิบัติก็มีตำแหน่งไม่มาก (เช่น นิสิตช่วยฝึกสอนในโรงเรียนวัด) นิสิตที่ฝึกสอนเผยแพร่

ความรู้ตามหลักสูตรที่ได้ศึกษามาส่วนมากทำงานในโรงเรียนหรือวัด ซึ่งไม่มีตำแหน่งตามกฎหมาย ไม่ได้รับเงินเดือนหรือเงินประจำตำแหน่งตรงกับที่กำหนดไว้ในมาตรฐานของหลักสูตร จากการสอบถามนิสิตที่สำเร็จการศึกษาแล้วพบว่าส่วนมากได้งานทำไม่ตรงกับสายการศึกษา (เพราะไม่มีตำแหน่งด้านศาสนารองรับโดยตรง) เป็นผลให้นิสิตเกิดความท้อแท้เบื่อหน่าย ขาดแรงจูงใจในการศึกษา ซึ่งเป็นปัญหาที่มหาวิทยาลัยสงฆ์จะต้องปรับปรุงต่อไป

พระราชวรมนี ให้ความเห็นว่า ผลผลิตทางการศึกษาถือว่าดี อย่างน้อยก็สามารถไปทำงานและเป็นที่ยอมรับของคนรอบข้างได้ มีความเชื่อมโยงรู้เท่าทันโลกดีพอสมควร และในอนาคตนั้นเชื่อว่าผู้สำเร็จการศึกษาไปสามารถตอบปัญหาสังคมได้ ลังเกตจากสิบปีที่ผ่านมาผู้ที่จบจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยก็สามารถทำอะไรได้ในหลายๆอย่าง แต่มหาวิทยาลัยสงฆ์ก็มีข้อจำกัดเรื่องข้อผูกพันที่เป็นมหาวิทยาลัยของรัฐที่จะต้องทำตามกรอบที่รัฐกำหนด หากจะถามว่าภาพรวมดีขึ้นหรือยัง ก็ตอบได้ว่าดีขึ้นเล็กน้อย

4.1.2 ระดับปริญญามหาบัณฑิต

4.1.2.1 วิเคราะห์ด้านบริบท

4.1.2.1.1 วิเคราะห์วัตถุประสงค์ของหลักสูตร

ในระดับปริญญามหาบัณฑิต มีวัตถุประสงค์ของหลักสูตรเน้นให้ผู้ศึกษามีความรู้รอบรู้และเชี่ยวชาญในพระธรรมวินัย ดังได้ระบุไว้อย่างชัดเจนว่า

“เพื่อผลิตพุทธศาสตรมหาบัณฑิตสาขาวิชาพระพุทธศาสนาให้มีศิลาจารย์วัดดีงาม เป็นแบบอย่างที่ดีของสังคม และให้มีความรู้ความเชี่ยวชาญในสาขาวิชาพระพุทธศาสนาสามารถวิเคราะห์และประยุกต์พุทธธรรมเพื่อประโยชน์ในการสอนและการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอย่างมีประสิทธิภาพ”⁸

ดังนั้น วัตถุประสงค์ดังกล่าวจึงมีความสอดคล้องกับพุทธประสงค์ที่ทรงเน้นให้ผู้เรียนเกิดความเชี่ยวชาญในคำสอนอันเป็นพระพุทธพจน์

ผลการวิจัยภาคสนาม

ชนิดดา ผาสุกฤทธิ์ ให้ความเห็นว่า จากวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้นั้น ผู้เรียนไม่ได้คาดหวังอะไรมาก ขึ้นอยู่กับคณาจารย์ผู้สอน แต่ผู้เรียนเห็นว่าอาจจะดีขึ้นกว่าแต่ก่อนที่ยังไม่ได้เรียน แต่ก็คงไม่ถึงกับจะเป็นผู้เชี่ยวชาญ⁹

⁸ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, คู่มือบัณฑิตศึกษา, พิมพ์ครั้งที่ 5, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2551), หน้า 60.

⁹ สัมภาษณ์ ชนิดดา ผาสุกฤทธิ์, นิสิตระดับปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 5 มีนาคม 2554.

แม่ชีกฤษณา รักษาโณม ให้ความเห็นที่เห็นว่า จากวัตถุประสงค์ไม่น่าจะมีปัญหาในจุดที่ทำให้ขาดความเชี่ยวชาญ จะต้องไปพิจารณาในด้านอื่นๆ¹⁰

4.1.2.1.2 วิเคราะห์โครงสร้างของหลักสูตร

โครงสร้างหลักของหลักสูตรในระดับมหาบัณฑิต แบ่งออกเป็น 3 แผน คือ แผน ก (1) แผน ก (2) และ แผน ข ซึ่งแยกวิเคราะห์ ได้ดังนี้

1) วิเคราะห์แผน ก (1)

ในแผน ก (1) ได้เน้นการทำวิทยานิพนธ์อย่างเดียว 38 หน่วยกิต โดยไม่นับหน่วยกิตในกระบวนการเรียนรายวิชา ดังนั้น ในแผนนี้จึงขึ้นอยู่กับการทำวิทยานิพนธ์ ว่าผู้เรียนจะเน้นไปในด้านใด

2) วิเคราะห์แผน ก (2)

ในแผน ก (2) เป็นการเรียนแบบนับหน่วยกิตซึ่งได้แบ่งจำนวนหน่วยกิตตลอดหลักสูตรเป็น 38 หน่วยกิต โดยแบ่งเป็นหมวดวิชาบังคับ 8 หน่วยกิต หมวดวิชาเอก 12 หน่วยกิต หมวดวิชาเลือกไม่น้อยกว่า 6 หน่วยกิต และวิทยานิพนธ์อีก 12 หน่วยกิต รวมเป็น 38 หน่วยกิต

ในระดับปริญญามหาบัณฑิตนี้ไม่มีหมวดวิชาทั่วไป จึงทำให้ผู้เรียนนั้นได้มีเวลาเรียนวิชาทางพระพุทธศาสนาได้อย่างเต็มที่

3) วิเคราะห์แผน ข

ในแผน ข นี้ กำหนดให้เรียนแบบนับหน่วยกิต โดยไม่ต้องทำวิทยานิพนธ์แต่ให้ทำเป็นสารนิพนธ์แทน

จากที่กล่าวมาทั้ง 3 แผน จะเห็นว่า โครงสร้างของหลักสูตรในระดับปริญญามหาบัณฑิตมีลักษณะที่เน้นการเจาะลึกมากขึ้น โดยไม่มีหมวดวิชาทั่วไปเหมือนระดับปริญญาตรี และได้ให้ผู้เรียนทำวิทยานิพนธ์ซึ่งเป็นการเปิดโอกาสให้นิสิตได้ค้นคว้าพระพุทธพจน์ในเชิงลึกอันอาจนำมาซึ่งความเป็นผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านได้

ผลการวิจัยภาคสนาม

ชนิดดา ผาสุขฤทธิ ให้ความเห็นที่เห็นว่า โครงสร้างหลักสูตรมีลักษณะที่หลากหลายและกว้างจึงเหมาะสำหรับผู้ที่ไม่ได้มีพื้นฐานทางพระพุทธศาสนาและลักษณะดังกล่าวนี้น่าจะเป็นในระดับปริญญาตรีมากกว่า

แม่ชีกฤษณา รักษาโณม ให้ความเห็นที่เห็นว่า ในโครงสร้างหลักสูตรไม่ได้มีปัญหาแต่อย่างใด

¹⁰ สัมภาษณ์ แม่ชีกฤษณา รักษาโณม, ผู้อำนวยการโครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนาและอาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 8 มีนาคม 2554.

4.1.2.1.3 วิเคราะห์เนื้อหาสาระของหลักสูตร

ในเนื้อหาสาระของหลักสูตรระดับปริญญาโทบัณฑิตนั้น ได้แบ่งเป็น 3 หมวดวิชา และวิทยานิพนธ์ ซึ่งแยกวิเคราะห์ ได้ดังนี้

1) วิเคราะห์หมวดวิชาบังคับ

ในหมวดวิชาบังคับมีทั้งหมด 6 วิชา ได้แก่ วิชาพระไตรปิฎกวิเคราะห์ วิชาพุทธปรัชญา วิชาพุทธปรัชญาเถรวาท ระเบียบวิธีวิจัยทางพระพุทธศาสนา ภาษาอังกฤษ และวิชากรรมฐาน

จากรายวิชาในหมวดบังคับที่กล่าวมา จะเห็นว่า มีลักษณะเนื้อหาของรายวิชาที่กว้าง เช่น วิชาพระไตรปิฎกวิเคราะห์ มีคำอธิบายรายวิชาว่า

“ศึกษาความเป็นมาของการรวบรวมพระธรรมวินัยเป็นพระไตรปิฎก ระบบการถ่ายทอดโครงสร้าง และสาระสังเขปของพระไตรปิฎก วิเคราะห์หลักธรรมสำคัญ เช่น อริยสัจ ปฏิจจสมุปบาท กรรม ไตรลักษณ์ ไตรสิกขา นรก สวรรค์ จิต วิญญาณ”¹¹

จากคำอธิบายรายวิชาที่ยกมา เราจะเห็นว่า เป็นเพียงการศึกษาพระไตรปิฎก พอสังเขปเท่านั้น จึงยังไม่เหมาะที่จะให้มีการวิเคราะห์หลักธรรมด้วยเหตุผลว่ายังศึกษาไม่ทั่วถึงพอจึง อาจจะเป็นเหตุทำให้ผู้เรียนเกิดความสับสนได้ ส่วนวิชาพุทธปรัชญา และวิชาพุทธปรัชญาเถรวาทก็ เป็นการเรียนในเชิงปรัชญาซึ่งไม่เหมาะสมกับสาขาวิชาพระพุทธศาสนา

ดังนั้น ในหมวดวิชาบังคับจึงมีวิชาเรียนที่ไม่เอื้อให้ผู้เรียนเกิดความเชี่ยวชาญในพระธรรมวินัยได้เท่าที่ควร

2) วิเคราะห์หมวดวิชาเอก

ในหมวดวิชาเอก มีทั้งหมด 4 วิชา ได้แก่ วิชาพระพุทธศาสนาเถรวาท วิชาพระพุทธศาสนามหายาน วิชาศึกษางานสำคัญทางพระพุทธศาสนา วิชาสัมมนาพระพุทธศาสนา

จากรายวิชาในหมวดวิชาเอกที่กล่าวมา เนื้อหารายวิชาที่มีลักษณะที่กว้างเช่นเดียวกัน เช่น วิชาพระพุทธศาสนาเถรวาท มีคำอธิบายรายวิชาว่า

“ศึกษาพระพุทธศาสนาเถรวาทในด้านประวัติศาสตร์ พัฒนาการ นิทายสำคัญ หลักคำสอนสำคัญ ภาษาที่ใช้จารึกคัมภีร์ การจัดลำดับชั้นคัมภีร์ รูปแบบการถ่ายทอดและการรักษา คำสอน อิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่มีต่อประเทศต่างๆในด้านสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง”¹²

จากคำอธิบายรายวิชาดังกล่าว แสดงให้เห็นว่า ในเนื้อหาไม่ได้เจาะลึกลงไป ในคำสอนอันเป็นพระพุทธพจน์ แต่เน้นการศึกษาในแง่มุมต่างๆ ซึ่งทำให้ผู้เรียนไม่ศึกษาพระพุทธพจน์อย่างแท้จริง

¹¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 64.

¹² เรื่องเดียวกัน, หน้า 65.

3) วิเคราะห์หมวดวิชาเลือก

ในหมวดวิชาเลือก โดยให้เลือกศึกษาจากรายวิชา จำนวน 9 รายวิชา ได้แก่ วิชาพระพุทธศาสนากับประชาสังคม วิชาพุทธจริยศาสตร์กับปัญหาสังคมร่วมสมัย วิชาขบวนการพุทธใหม่ในโลกปัจจุบัน วิชาพระพุทธศาสนานิกายเซ็น วิชาศึกษาอิสระในงานสังคมสงเคราะห์ วิชาไทยศึกษา วิชาพระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่ วิชาศาสนาเปรียบเทียบ และวิชาพระพุทธศาสนากับการศึกษา

จากรายวิชาที่ให้เลือกดังกล่าวมา รายวิชาส่วนใหญ่จะเป็นแบบประยุกต์เสียมากกว่า หรือเป็นวิชาที่นำพระพุทธศาสนาไปเกี่ยวข้องกับศาสตร์อื่น ไม่ได้เน้นที่ตัวเนื้อหาเดิมที่เป็นพุทธ

4) วิเคราะห์วิทยานิพนธ์

ในส่วนวิทยานิพนธ์นี้ เป็นโอกาสที่ผู้เรียนจะได้เจาะลึกในพระธรรมวินัย ด้านใดด้านหนึ่งได้ซึ่งสามารถทำให้ผู้ทำวิทยานิพนธ์เกิดความเชี่ยวชาญในเรื่องนั้นๆ แต่ปัญหามีอยู่ว่า รายวิชาที่ได้เรียนมาส่วนใหญ่ไม่ได้เจาะลึกในพระพุทธพจน์แต่เน้นการประยุกต์พระพุทธพจน์กับศาสตร์อื่น ซึ่งอาจทำให้นิสิตไม่เลือกทำวิทยานิพนธ์ด้านการเจาะลึกพระพุทธพจน์ก็ได้

จากที่กล่าวมา เมื่อนำไปเทียบกับเนื้อหาสาระของการเรียนสมัยก่อน จะเห็นว่าสมัยก่อนไม่ได้เน้นการเรียนแบบนำพระพุทธพจน์ไปประยุกต์กับศาสตร์อื่น แต่ได้เน้นการศึกษาพระพุทธพจน์ที่มีอยู่ให้มากขึ้นไป

จึงสรุปได้ว่า ในด้านเนื้อหาสาระของหลักสูตรระดับปริญญาโทมหาบัณฑิตนั้น มีเนื้อหาสาระในรายวิชาที่กว้างเกินกว่าจะศึกษาพระพุทธพจน์ให้ละเอียดได้และไม่ได้เน้นการศึกษาคำสอนอันเป็นพระพุทธพจน์ให้มากขึ้นไป แต่ได้เน้นการประยุกต์กับศาสตร์อื่นเป็นสำคัญ ซึ่งไม่สอดคล้องกับสมัยพุทธกาลหรือหลังพุทธปรินิพพาน จึงทำให้ผู้เรียนไม่เกิดความเชี่ยวชาญตามวัตถุประสงค์ของหลักสูตรกำหนด แต่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ด้านการประยุกต์พุทธธรรมในการสอนและการเผยแผ่

ผลการวิจัยภาคสนาม

ชนิดดา ผาสุขฤทธิ์ ให้ความเห็นว่า ในรายวิชาที่เรียนอยู่มีลักษณะที่กว้างเกินไปไม่ได้เจาะจงเฉพาะพระพุทธศาสนาเถรวาทแต่ให้ศึกษาในเรื่องต่างๆซึ่งก็ทำให้มีความรู้ที่กว้างขึ้น แต่หากจะให้เชี่ยวชาญก็ต้องเจาะเฉพาะพระไตรปิฎก เช่น เป็นวิชาพระไตรปิฎกหนึ่ง พระไตรปิฎกสอง พระไตรปิฎกสาม เป็นต้น ส่วนบางรายวิชาที่ไม่จำเป็นก็ควรตัดออกไป การที่ได้เรียนแบบกว้างๆก็เป็นสิ่งที่ดีสำหรับผู้ที่ไม่มีพื้นฐานทางพระพุทธศาสนามาก่อน แต่หากเลือกได้ผู้เรียนก็อยากจะเรียนพระพุทธศาสนาเถรวาทในเชิงลึกย่อมจะดีกว่า

แม่ชีกฤษณา รักษาโฉม ให้ความเห็นว่า เนื้อหารายวิชาที่มีลักษณะที่กว้างเกินไป เช่น พระไตรปิฎกวิเคราะห์ที่สอนกันอยู่ในปัจจุบันนี้ซึ่งต้องเลือกมาวิเคราะห์เฉพาะบางจุดเท่านั้น ก็เป็นจุดอ่อนอย่างหนึ่งที่ไมครอบค้อมและลงลึกในเนื้อหาได้ควรจะต้องกระจายเนื้อหาพระไตรปิฎกออกโดยแบ่งเรียนไปในแต่ละเทอม แต่ทั้งนี้ ก็มีข้อจำกัดในเรื่องเวลาเพราะไม่ได้เรียนพระไตรปิฎกอย่างเดียว ยังมีรายวิชาอื่นๆที่ต้องเรียนอีกซึ่งจะต้องแบ่งเวลาออกไปอีก บางรายวิชาก็ไม่ควรบรรจุในหลักสูตร เช่น พระพุทธศาสนาเถรวาท พุทธปรัชญา เป็นต้น ซึ่งควรจะเป็นหนังสืออ่านเพิ่มเติม

เต็มเพราะในเมืองไทยเราก็ไม่ได้นับถือมหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสงฆ์ก็เป็นของฝ่ายเถรวาทจึงควรจะเรียนเน้นพระพุทธศาสนาเถรวาทเพียงอย่างเดียวให้ชัดเจน

ส่วนรายวิชาที่ประยุกต์กับศาสตร์อื่นๆก็ถือว่าเป็นทางเลือกให้ผู้เรียนได้ศึกษา เพราะผู้เรียนแต่ละคนก็มีความถนัดที่ต่างกัน แต่ที่ผ่านมาไม่มีผลงานทางวิชาการเท่าที่ควรอาจเป็นเพราะนิสิตคนไทยไม่ชอบเขียนและสังคมปัจจุบันไม่เอื้อเหมือนสมัยก่อนที่ยังไม่มีศาสตร์อื่นเข้ามาแทรกและไม่ค่อยช่วยให้เลือกมากเหมือนปัจจุบันทำให้คนสมัยนั้นมุ่งหน้าไปที่พระพุทธศาสนาเพียงอย่างเดียว

4.1.2.2 วิเคราะห์ด้านปัจจัยเบื้องต้น

4.1.2.2.1 วิเคราะห์คณาจารย์ของหลักสูตร

คณาจารย์ของหลักสูตรแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ คณาจารย์ประจำ และคณาจารย์พิเศษ

1) คณาจารย์ประจำ เป็นบรรพชิตร้อยละ 92.30 เป็นคฤหัสถ์ร้อยละ 7.70 ดำรงตำแหน่งทางวิชาการร้อยละ 61.53 มีวุฒิกการศึกษาปริญญาธรรมร้อยละ 100 มีวุฒิกศึกษาสามัญด้านพระพุทธศาสนาร้อยละ 46.15

2) คณาจารย์พิเศษ เป็นบรรพชิตร้อยละ 6.25 เป็นคฤหัสถ์ร้อยละ 93.75 ดำรงตำแหน่งทางวิชาการร้อยละ 81.25 มีวุฒิกการศึกษาปริญญาธรรมร้อยละ 56.25 มีวุฒิกศึกษาสามัญด้านพระพุทธศาสนาร้อยละ 6.25

จากข้อมูลด้านสถิติที่กล่าวมาในเบื้องต้นนั้น สามารถแยกประเด็นวิเคราะห์ได้ ดังนี้

1) วิเคราะห์ด้านสถานภาพ

คณาจารย์ประจำมีบรรพชิตมากกว่าคฤหัสถ์ ส่วนคณาจารย์พิเศษ มีคฤหัสถ์มากกว่าบรรพชิต ในเรื่องสถานภาพของผู้สอนจึงไม่ถือว่าขัดต่อหลักพระธรรมวินัยหรือไม่ส่งผลกระทบต่อผลิตบัณฑิตให้เกิดความเชี่ยวชาญแต่ประการใด

2) วิเคราะห์ด้านวุฒิกการศึกษา

คณาจารย์ประจำ มีวุฒิกศึกษาสามัญด้านพระพุทธศาสนาไม่ถึงครึ่งหนึ่งของคณาจารย์ประจำทั้งหมด แต่มีวุฒิกศึกษาปริญญาธรรมเต็มร้อยละ 100 ซึ่งถือว่าทดแทนกันได้ และมีตำแหน่งทางวิชาการมีจำนวนเกินครึ่งเข้ามารับรองด้านความเป็นผู้เชี่ยวชาญ

ส่วนคณาจารย์พิเศษ มีวุฒิกศึกษาสามัญด้านพระพุทธศาสนาเพียงร้อยละ 6.25 ซึ่งถือว่าน้อยมาก แต่มีวุฒิกเป็นปริญญาธรรมเกิดครึ่ง และมีตำแหน่งทางวิชาการถึงร้อยละ 81.25 ซึ่งถือว่าอยู่ในระดับเป็นผู้เชี่ยวชาญเป็นส่วนมาก

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงเห็นว่า คณาจารย์ในมหาวิทยาลัยสงฆ์มีศักยภาพพอในการที่จะนำพระธรรมวินัยที่ได้บันทึกไว้แล้วมาบอกสอนหรืออธิบายให้ผู้เรียนเข้าใจจนเกิดความแตกฉานเชี่ยวชาญได้

ผลการวิจัยภาคสนาม

ชนิดดา ผาสุขฤทธิ ให้ความเห็นที่เห็นว่า อาจารย์ประจำหลักสูตรนั้นมีความรู้ดีและมีความเมตตาต่อนิสิตเป็นอย่างมาก มีความยินดีและพร้อมที่จะให้คำแนะนำต่อนิสิตตลอดเวลาซึ่งขึ้นอยู่กับนิสิตเองว่าจะเข้าหาอาจารย์มากน้อยเพียงใด

แม่ชีกฤษณา รักษาโฉม ให้ความเห็นที่เห็นว่า ในฐานะที่เป็นอาจารย์ก็ต้องการให้นิสิตเก่งในพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะความเชี่ยวชาญในพระไตรปิฎก ถึงแม้ว่านิสิตจะวิเคราะห์ไม่เก่งแต่ขอให้จำหลักคำสอนในพระไตรปิฎกได้ก็ถือว่าดีมากแล้ว จากประสบการณ์ที่สอนมาพระที่มีพื้นฐานทางเปรียญย่อมจะได้เปรียบกว่าคฤหัสถ์และสามารถนำไปต่อยอดได้ การที่ไม่ปรากฏว่ามีนิสิตที่จบไปแล้วเดิมนั้นอาจอยู่ที่ตัวบุคคลเพราะบางคนมาเรียนด้วยวัตถุประสงค์ที่ต่างกัน เช่น ต้องการยกระดับตัวเอง มาเรียนเพื่ออยากลองอยากรู้ เป็นต้น ซึ่งบางคนอาจจะมีความเชี่ยวชาญแต่ไม่ถึงขั้นเป็นที่รู้จักในสังคมอย่างกว้างขวาง

4.1.2.2.2 วิเคราะห์คุณสมบัติของผู้เข้าศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยได้เปิดรับผู้สมัครเข้าศึกษาระดับปริญญาโทบัณฑิตทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ ซึ่งวิเคราะห์ได้ ดังนี้

1) วิเคราะห์ด้านสถานภาพของผู้สมัคร

ด้านสถานภาพของผู้สมัครทางมหาวิทยาลัยได้กำหนดรับทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ให้มีสิทธิสมัครเข้าศึกษาได้ ซึ่งไม่ได้ขัดกับหลักพระธรรมวินัยแต่อย่างใด เพราะในสมัยก่อนก็มีผู้เรียนทั้งที่เป็นบรรพชิตและคฤหัสถ์เช่นเดียวกัน

2) วิเคราะห์ด้านวุฒิการศึกษาที่ใช้สมัคร

ด้านวุฒิการศึกษาที่ใช้สมัคร ทางมหาวิทยาลัยได้กำหนดไว้ทั้งวุฒิการศึกษาฝ่ายเปรียญธรรมและวุฒิการศึกษาฝ่ายสามัญ เพื่อคัดเลือกบุคลากรเข้าศึกษาให้มีประสิทธิภาพมากที่สุด ดังได้กำหนดไว้ว่า

“เป็นผู้สำเร็จการศึกษาปริญญาตรีหรือเทียบเท่า จากมหาวิทยาลัยหรือสถาบันการศึกษาที่สภามหาวิทยาลัยรับรอง ต้องได้ค่าระดับเฉลี่ยสะสมในระดับปริญญาตรี ไม่ต่ำกว่า 2.50 จากระบบ 4 แต้ม ยกเว้นผู้มีประสบการณ์การทำงานติดต่อกันเป็นเวลาไม่น้อยกว่า 2 ปี นับแต่สำเร็จการศึกษาและจบเปรียญธรรม 9 ประโยค และไม่เคยถูกลงโทษให้พ้นสภาพการเป็นนิสิตบัณฑิตวิทยาลัย”¹³

จากการกำหนดคุณสมบัติการสมัครเข้าศึกษาดังกล่าว แม้ไม่มีในหลักพระธรรมวินัยแต่ก็ไม่ได้ขัดต่อหลักพระธรรมวินัยแต่อย่างใด อีกทั้งยังทำให้ได้บุคลากรที่มีศักยภาพด้วยซึ่งเป็นผลดีต่อการผลิตบัณฑิตให้เป็นผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญในพระธรรมวินัยได้

¹³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 21.

ดังนั้น ด้านคุณสมบัติของผู้สมัครจึงมีความสอดคล้องกับหลักพระธรรมวินัย และมีผลดีต่อการได้บุคลากรที่มีคุณภาพด้วย

ผลการวิจัยภาคสนาม

ชนัดดา ผาสุขฤทธิ์ ให้ความเห็นว่า การเปิดกว้างให้ผู้สมัครทุกสาขาเข้ามาเรียนได้นั้นเป็นสิ่งที่ดี แต่มีผลกระทบต่อผู้เรียนที่ไม่มีพื้นฐานซึ่งตามไม่ทันผู้ที่มีพื้นฐานทางพระพุทธศาสนามาก่อนทำให้เข้ามาเรียนในตอนแรกจะรู้สึกงงและตามเพื่อนไม่ทัน จึงไม่ได้หวังที่จะเป็นผู้เชี่ยวชาญเพียงแค่อ่านตำราในเวลาที่ศึกษาอยู่ก็ถือว่าดีมากแล้ว

แม่ชีกฤษณา รักษาโฉม ให้ความเห็นว่า ผู้เรียนมีหลายระดับเหมือนบัวหลายเหล่าบางคนก็ตั้งใจใฝ่ศึกษา บางคนก็เรียนด้วยเหตุผลอื่นที่แตกต่างกันออกไป แต่โดยรวมมีความเชื่อว่าผู้เรียนที่จบการศึกษาออกไปแล้วนั้นที่มีความเชี่ยวชาญยังมีอยู่คิดเป็นปริมาณได้ร้อยละ 60 แต่ที่ไม่ได้เป็นที่รู้จักของวงสังคมอาจเกิดจากบริบททางสังคมในปัจจุบันไม่เอื้อให้ท่านเหล่านั้นมีผลงานเป็นที่รู้จัก เช่น มีภาระหน้าที่มาก การปกครองการบริหาร เทคโนโลยี กิจนิมนต์ เป็นต้น

4.1.2.2.3 วิเคราะห์วัสดุการศึกษา

ด้านวัสดุการศึกษาถือว่าทันสมัยและสะดวกเอื้อในการใช้ศึกษาค้นคว้าเป็นอย่างดี เช่น คอมพิวเตอร์ เครื่องฉายโปรเจคเตอร์ เป็นต้น

ผลการวิจัยภาคสนาม

ชนัดดา ผาสุขฤทธิ์ ให้ความเห็นว่า วัสดุการศึกษามีความพร้อมเป็นบางส่วน แต่บางส่วนก็ยังรอการพัฒนาอยู่ เช่น พระไตรปิฎกซีดีรอมฉบับมหาจุฬาฯ เป็นต้น

แม่ชีกฤษณา รักษาโฉม ให้ความเห็นว่า วัสดุการศึกษามีความสะดวกและเอื้อต่อผู้เรียนเป็นอย่างดี

4.1.2.2.4 วิเคราะห์ตำราเรียน

ด้านตำราเรียน ถือว่าปัจจุบันมีตำราเรียนหลักครบถ้วน เช่น พระไตรปิฎก อรรถกถา สฎีกา อนุสฎีกา ปกรณ์พิเศษต่างๆ เป็นต้น และตำราเสริมอีกมากซึ่งหาได้ง่ายตามร้านหนังสือ หรือห้องสมุด

ผลการวิจัยภาคสนาม

ชนัดดา ผาสุขฤทธิ์ ให้ความเห็นว่า ตำราเรียนมีความพร้อมทั้งบาลีและอรรถกถา

แม่ชีกฤษณา รักษาโฉม ให้ความเห็นว่า ด้านตำราเรียนมีความพร้อมดีที่จะให้นิสิตได้ค้นคว้า

4.1.2.2.5 วิเคราะห์สถานที่เรียน

ปัจจุบันระดับปริญญามหาบัณฑิตได้ทำการเรียนการสอนที่วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ท่าพระจันทร์ กรุงเทพมหานคร ก็ถือว่าเป็นสถานที่กว้างขวางเหมาะสำหรับการศึกษได้ดี และใกล้แหล่งหนังสือด้วย และแนวโน้มโอกาสต่อไป หากนิสิตมีจำนวนมากขึ้น ก็มีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่ อำเภอดำรงวิทยะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา รองรับได้ จึงไม่มีปัญหาในเรื่องสถานที่เรียน

ผลการวิจัยภาคสนาม

ผู้ให้สัมภาษณ์มีความเห็นร่วมกันว่ามีความเหมาะสมดี

4.1.2.3 วิเคราะห์ด้านกระบวนการ

4.1.2.3.1 วิเคราะห์การจัดและวิธีการศึกษา

การจัดและวิธีการศึกษาของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ระดับปริญญามหาบัณฑิต สามารถแยกวิเคราะห์ ได้ดังนี้

1) วิเคราะห์ด้านการแบ่งสาขาวิชา

บัณฑิตวิทยาลัย ในระดับปริญญามหาบัณฑิตได้เปิดไว้ 14 สาขาวิชา สาขาที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาประกอบไปด้วย สาขาบาลี สาขาธรรมนิเทศ สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ สาขาวิปัสสนาภาวนา สาขาวิชามหาบัณฑิตศึกษา สาขาพุทธศาสตร์และศิลปะแห่งชีวิต สาขาการจัดการเชิงพุทธ และสาขาที่เป็นพระพุทธศาสนาโดยตรง ได้แก่ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ซึ่งทำการวิจัยอยู่ขณะนี้

จากที่ยกมา จะเห็นว่า ได้มีการแบ่งสาขาวิชาในการศึกษา แต่สำหรับในสาขาวิชาพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยมองว่า มีลักษณะที่กว้างเกินไป เมื่อเทียบกับ การแบ่งสาขาในสมัยพุทธกาลหรือหลังพุทธปรินิพพาน เช่น ในสมัยหลังพุทธปรินิพพานได้แบ่งสาขาตามพระไตรปิฎก เป็นสาขาพระวินัยปิฎก สาขาพระสุตตันตปิฎก และสาขาพระอภิธรรมปิฎก เป็นต้น

ดังนั้น การที่บัณฑิตวิทยาลัยได้แบ่งสาขาที่กว้างเกินไปก็อาจทำให้ผู้เรียนไม่สามารถเรียนในเชิงลึกได้ จึงเป็นเหตุให้ขาดความเชี่ยวชาญ

2) วิเคราะห์ด้านการแบ่งเวลาการศึกษา

บัณฑิตวิทยาลัยได้แบ่งเวลาการศึกษาออกเป็นปีละ 2 ภาคการศึกษาและบังคับให้นิสิตเรียนในหลักสูตรไม่น้อยกว่า 4 ภาคการศึกษาปกติ แต่ไม่เกิน 10 ภาคการศึกษาปกติ กล่าวคือเรียนหลักสูตรปกติ 2 ปี แต่ไม่เกิน 5 ปี ต้องสำเร็จการศึกษาซึ่งมีความสอดคล้องกับหลักพระธรรมวินัยที่กำหนดให้ผู้เข้าบวชใหม่ต้องถือนิสัยอยู่รับการศึกษาอบรมกับอุปัชฌาย์อาจารย์เป็นเวลาอย่างน้อย 5 ปี หรือมากกว่านั้นจนกว่าจะมีความรู้เป็นที่น่าพอใจ

3) วิเคราะห์ด้านวิธีการศึกษา

บัณฑิตวิทยาลัยใช้วิธีการศึกษาแบบนับหน่วยกิต ตามรายวิชาที่ลงทะเบียนเรียนโดยมีกำหนดหน่วยกิตเป็น 38 หน่วยกิต ใช้วิธีการเรียนการสอนโดยการบรรยายเป็นส่วนใหญ่

ซึ่งวิธีการศึกษานี้มีความแตกต่างจากการเรียนการสอนตามหลักพระธรรมวินัยที่ใช้วิธีมุขปาฐะ และใช้วิธีอภิปราย สัมมนา ซึ่งมีความสอดคล้องกับสมัยพุทธกาลดั้งเดิมที่พระทัฬหฬลบุตรได้จัดเสนาสนะรวมภิกษุที่เรียนสาขาเดียวกันไว้ในที่แห่งเดียวกันเพื่อให้ได้มีโอกาสเสวนาซักซ้อมพระพุทพจน์ที่เรียนมาแล้วได้

จากที่กล่าวมา จะเห็นว่า ด้านการแบ่งสาขาวิชาและการแบ่งเวลาการศึกษานั้นมีความสอดคล้องกับหลักพระธรรมวินัย แต่การแบ่งสาขาวิชามีลักษณะที่กว้างกว่า ส่วนวิธีการศึกษาใช้วิธีที่แตกต่างกันและคล้ายกันกับสมัยพุทธกาล

ดังนั้น การแบ่งสาขาที่กว้างเกินไป อาจมีผลทำให้การศึกษาไม่สามารถเน้นการเจาะลึกได้ในเวลาที่จำกัด จึงเป็นเหตุให้ไม่เอื้อต่อการผลิตบัณฑิตให้เกิดความเชี่ยวชาญได้ และวิธีการศึกษาที่ไม่ได้ใช้ระบบการท่องจำอาจจะทำให้ผู้เรียนมีศักยภาพในความจำน้อยกว่าสมัยก่อน แต่ผู้วิจัยเห็นว่า พระพุทพจน์ได้บันทึกไว้ในคัมภีร์พระไตรปิฎกแล้วซึ่งผู้เรียนสามารถนำมาค้นคว้าให้เกิดความเชี่ยวชาญได้โดยไม่ต้องท่องจำ

ผลการวิจัยภาคสนาม

ชนิดดา ผาสุขฤทธิ์ ให้ความเห็นว่า การแบ่งสาขาเป็นสาขาวิชาพระพุทพศาสนาันได้เป็นไปตามที่ทางมหาวิทยาลัยเปิดรับทุกสาขาเข้ามาเรียนซึ่งก็ยอมรับว่ามีลักษณะที่กว้างและเรียนให้รู้ทุกอย่างซึ่งน่าจะเป็นลักษณะของปริญญาตรี ส่วนในระดับปริญญาโทควรจะมีการแยกออกไปเป็นสาขาย่อยและแคบลง

ด้านเวลาที่กำหนดไว้ในหลักสูตรผู้เรียนเห็นว่าเพียงพอที่จะทำให้เกิดการเรียนรู้ได้อย่างลึกซึ้งหากสิ่งที่เรียนอยู่ไม่กว้างจนเกินไปและขึ้นอยู่กับความใส่ใจของผู้เรียนด้วย

ส่วนวิธีการศึกษานั้นขึ้นอยู่กับอาจารย์ผู้สอนแต่ละท่านมีความแตกต่างกันไป มีทั้งบรรยาย ค้นคว้า ดูงาน ล้วนทำให้นิสิตเกิดการเรียนรู้มากขึ้นและเอื้อให้เกิดความเชี่ยวชาญได้

แม่ชีกฤษณา รักษาโฉม ให้ความเห็นว่า การจัดและวิธีการสอนนั้นขึ้นอยู่กับอาจารย์แต่ละท่านซึ่งเชื่อได้ว่าอาจารย์ทุกท่านก็พยายามเน้นให้ความรู้ที่ลึกซึ้งให้ได้มากที่สุด เช่น มีการจัดสัมมนาเสริมให้นิสิต เป็นต้น

4.1.2.3.2 วิเคราะห์การวัดและการประเมินผลการศึกษา

ด้านการวัดผลและการประเมินผลการศึกษาในระดับปริญญาโทบัณฑิตสามารถแยกวิเคราะห์ ได้ดังนี้

1) วิเคราะห์ด้านการวัดผลการศึกษา

บัณฑิตวิทยาลัยกำหนดให้มีการวัดผลเป็นรายวิชา โดยการสอบเป็นข้อเขียนบ้าง ทำรายงานบ้าง หรือสอบปากเปล่าบ้าง การเขียนรายงานบ้าง การมอบหมายงานให้ทำบ้าง ซึ่งขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของรายวิชาและดุลยพินิจของอาจารย์ผู้สอน เมื่อเทียบกับหลักพระธรรม

วินัยซึ่งสมัยก่อนใช้การวัดผลแบบมูขปาฐะ กล่าวคือ ท่องให้อาจารย์ฟังเพียงอย่างเดียว โดยไม่มีการสอบข้อเขียนหรือทำรายงาน

2) วิเคราะห์ด้านการประเมินผลการศึกษา

บัณฑิตวิทยาลัยกำหนดให้มีการประเมินผลเป็นเกรด มีระดับตั้งแต่ ดีเยี่ยม (A) ดีมาก (A-) ดี (B+) ค่อนข้างดี (B) ปานกลาง (C+) ผ่าน (C) และตก (F) เป็นต้น ซึ่งต่างจากการประเมินผลที่ปรากฏในพระธรรมวินัยที่ประเมินจากการจำเนื้อหาได้มากน้อย และการท่องได้คล่องแคล่วเป็นสำคัญ

ดังนั้น ด้านการวัดผลและการประเมินผลการศึกษาที่มีความแตกต่างกันกับหลักพระธรรมวินัยก็อาจเป็นสาเหตุให้มีผลต่อการผลิตบัณฑิตที่มีความเชี่ยวชาญได้

ผลการวิจัยภาคสนาม

ชนิดดา ผาสุขฤทธิ์ ให้ความเห็นว่า การวัดผลประเมินผลส่วนใหญ่ใช้การเขียนตอบซึ่งดีกว่าระบบเลือกตอบ ก. ข. ค. ง. แต่อาจจะไม่ได้ผลเท่ากับการท่องจำให้อาจารย์ฟัง และหากอาจารย์ให้ท่องก็อาจจะหนักแต่ก็น่าจะทำให้ผู้เรียนเอาใจใส่และได้ความรู้มากขึ้นกว่าเดิม

แม่ชีกฤษณา รักษาโฉม ให้ความเห็นว่า การวัดผลประเมินผลนั้นใช้วิธีการหลายอย่าง เช่น ให้งานไปทำ ทดสอบข้อเขียน ตั้งคำถามแบบมูขปาฐะในห้องเรียน เป็นต้น หากนิสิตตอบได้อย่างมีหลักการและอ้างอิงได้เป็นที่พอใจก็ให้ผ่านได้

4.1.2.4 วิเคราะห์ด้านผลผลิต

4.1.2.4.1 วิเคราะห์การสำเร็จการศึกษา

ด้านการสำเร็จการศึกษานั้น สามารถแยกวิเคราะห์เป็นประเด็น ได้ ดังนี้

1) วิเคราะห์การสำเร็จการศึกษา

การสำเร็จการศึกษาเป็นไปตามระเบียบมหาวิทยาลัยกำหนด คือ ต้องเรียนไม่น้อยกว่า 2 ปี แต่ไม่เกิน 5 ปี มีค่าระดับเฉลี่ยสะสมไม่ต่ำกว่า 3.00 ขึ้นไป และต้องผ่านการปฏิบัติการมาตรฐานที่บัณฑิตวิทยาลัยกำหนดด้วย แล้วจึงอนุมัติให้รับปริญญาบัตร ส่วนตามหลักพระธรรมวินัยสมัยก่อนกำหนดให้ผู้ที่จะสำเร็จการศึกษาต้องผ่านการท่องจำเนื้อหาพุทธพจน์ที่อาจารย์กำหนดให้จนได้ขึ้นใจ แล้วจึงจะตั้งไว้ในตำแหน่งต่างๆ เช่น พระธรรมธร วินัยธร เป็นต้น

2) วิเคราะห์คุณสมบัติผู้สำเร็จการศึกษา

ผู้สำเร็จการศึกษาในระดับปริญญาโทบัณฑิต ย่อมจะมีความเชี่ยวชาญมากกว่าระดับในระดับปริญญาบัณฑิต เนื่องจากว่า ระดับปริญญาโทบัณฑิตไม่ได้มีหมวดวิชาทั่วไปซึ่งไม่ต้องเสียเวลาและมีการทำวิทยานิพนธ์ซึ่งเป็นโอกาสให้ผู้เรียนได้ทำวิจัยด้านพระพุทธศาสนาในเชิงลึกได้ แต่ยังไม่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านเท่าผู้สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาโท โดยเฉพาะเหตุปัจจัยดังกล่าวมาแล้วในเบื้องต้น

กล่าวโดยสรุป จากการศึกษาวิเคราะห์หาสาเหตุว่าอะไรทำให้นิสิตของมหาวิทยาลัยสงฆ์ที่สำเร็จการศึกษาออกไปเป็นจำนวนมาก แต่มีผู้เชี่ยวชาญจำนวนน้อย ในระดับปริญญาโทบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พอจะสรุปสาเหตุได้ ดังต่อไปนี้

1) เนื้อหาสาระของหลักสูตรระดับปริญญาโทบัณฑิตนั้น มีเนื้อหาสาระในรายวิชาที่กว้างเกินกว่าจะศึกษาพระพุทธพจน์ให้ละเอียดได้และไม่ได้เน้นการศึกษาคำสอนอันเป็นพระพุทธพจน์ให้มากขึ้นไป แต่ได้เน้นการประยุกต์กับศาสตร์อื่นเป็นสำคัญ ซึ่งไม่สอดคล้องกับสมัยพุทธกาลหรือหลังพุทธปรินิพพาน จึงทำให้ผู้เรียนไม่เกิดความเชี่ยวชาญตามวัตถุประสงค์ของหลักสูตรกำหนด แต่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ด้านการประยุกต์พุทธธรรมในการสอนและการเผยแผ่

2) การจัดและวิธีการศึกษาที่แบ่งสาขาที่กว้างเกินไป อาจมีผลทำให้การศึกษาไม่สามารถเน้นการเจาะลึกได้ในเวลาที่จำกัด จึงเป็นเหตุให้ไม่เอื้อต่อการผลิตบัณฑิตให้เกิดความเชี่ยวชาญได้

3) การวัดผลและการประเมินผลการศึกษาที่มีความแตกต่างกันกับหลักพระธรรมวินัยก็อาจเป็นสาเหตุให้มีผลต่อการผลิตบัณฑิตให้เกิดความเชี่ยวชาญได้

ผลการวิจัยภาคสนาม

ชนิดดา ผาสุขฤทธิ์ ให้ความเห็นว่า จากที่เรียนมามีความมั่นใจในความรู้ระดับพอผ่าน สอนตนเองได้และแนะนำผู้อื่นได้บ้างเรื่อง สามารถอธิบายในเบื้องต้นและแนะนำให้ไปค้นคว้าจากหลักฐานพระไตรปิฎกได้แต่ยังไม่ถึงขั้นความเป็นผู้เชี่ยวชาญสามารถชี้ถูกชี้ผิดได้

แม่ชีกฤษณา รักษาโฉม ให้ความเห็นว่า มีความพอใจในระดับ 90 เปอร์เซ็น สำหรับคุณสมบัติผู้สำเร็จการศึกษาเพราะไม่ได้มองในด้านผลงานทางวิชาการเพียงอย่างเดียว แต่รวมถึงการบริหารและการเผยแผ่ด้วย เพราะผู้ที่สำเร็จการศึกษาออกไปส่วนใหญ่เป็นนักบริหารมากกว่านักวิชาการจึงไม่ค่อยมีผลงาน

4.1.3 ระดับปริญญาดุษฎีบัณฑิต

4.1.3.1 วิเคราะห์ด้านบริบท

4.1.3.1.1 วิเคราะห์วัตถุประสงค์ของหลักสูตร

ในระดับปริญญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ซึ่งแบ่งหลักสูตรออกเป็น 4 แบบ ได้แก่ แบบ 1.1 (ภาษาอังกฤษ), แบบ 1.2, แบบ 2.1, และ แบบ 2.2 มีวัตถุประสงค์เดียวกันรวมจำนวน 3 ข้อ ได้แก่

1) เพื่อผลิตพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต ให้เป็นผู้มีความรู้ความเข้าใจในพระไตรปิฎกและคัมภีร์พระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้อง และสามารถบูรณาการเข้ากับศาสตร์สมัยใหม่ได้อย่างกลมกลืน

2) เพื่อผลิตพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตให้เป็นผู้มีศัลยากรวัดตรงดงาม สามารถประยุกต์หลักธรรมเพื่อแก้ปัญหาชีวิตตนเองและสังคมได้อย่างเหมาะสม

3) เพื่อผลิตพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตให้มีความใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์ มีความสามารถในการศึกษาวิจัยหลักพุทธธรรมในเชิงวิชาการ เพื่อพัฒนาองค์ความรู้ใหม่ๆ ทางพระพุทธศาสนา¹⁴

ในวัตถุประสงค์ทั้ง 3 ข้อนั้นที่กล่าวมานั้น จะเห็นว่า ไม่มีข้อใดระบุถึงความเชี่ยวชาญในพระธรรมวินัยแต่อย่างใด แต่ได้มีการเน้นให้ผู้เรียนมีความรู้ความเข้าใจในพระไตรปิฎก และคัมภีร์พระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องซึ่งถือว่าเป็นเรื่องของพระธรรมวินัยโดยตรง และเน้นไปในด้านการสร้างความรู้ความเข้าใจเพื่อนำไปบูรณาการกับศาสตร์สมัยใหม่ได้

ดังนั้น วัตถุประสงค์จึงขาดความชัดเจนในการมุ่งเน้นให้ผู้เรียนมีความเชี่ยวชาญในพระธรรมวินัย

ผลการวิจัยภาคสนาม

พระปริยัติธาดา ให้ความเห็นว่า วัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้มีความครอบคลุมดีที่เน้นจะให้ได้บัณฑิตที่พึงประสงค์ดังกล่าวตามวัตถุประสงค์นั้น ส่วนผลผลิตจะออกมาตามวัตถุประสงค์หรือไม่ขึ้นอยู่กับกระบวนการจัดการเรียนการสอน¹⁵

พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร ให้ความเห็นว่า จากวัตถุประสงค์ที่เน้นทั้งทางด้านคัมภีร์พระไตรปิฎก การประยุกต์ใช้ในสังคมปัจจุบันกับศาสตร์สมัยใหม่ และการวิจัยนั้น อาจจะไม่บรรลุวัตถุประสงค์ทั้งหมดซึ่งขึ้นอยู่กับอุปนิสัยของผู้เรียนแต่ละคน¹⁶

พระสุธีธรรมานุวัตร ให้ความเห็นว่า วัตถุประสงค์เดิมของมหาวิทยาลัยนั้นต้องการให้เรียนพระไตรปิฎกและวิชาการชั้นสูง ตามการตีความได้แก่ ศาสตร์สมัยใหม่ แต่เมื่อจัดการศึกษาเข้าจริงต้องอยู่ในกรอบของรัฐกำหนดที่จะต้องมีการเรียนวิชาเสริมต่างๆจึงไม่ได้เน้นพระไตรปิฎกเพียงอย่างเดียว การจัดการศึกษาจึงไม่ได้เป็นแบบเฉพาะทาง¹⁷

4.1.3.1.2 วิเคราะห์โครงสร้างของหลักสูตร

โครงสร้างหลักของหลักสูตรในระดับดุษฎีบัณฑิต แบ่งออกเป็น 4 แบบ ได้แก่ แบบ 1.1, แบบ 1.2, แบบ 2.1 และ แบบ 2.2 ซึ่งแยกวิเคราะห์ ได้ดังนี้

¹⁴ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, คู่มือการศึกษาระดับปริญญาเอก หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (หลักสูตรปรับปรุง พ.ศ. 2551), (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2551), หน้า 13.

¹⁵ สัมภาษณ์ พระปริยัติธาดา, นิสิตปริญญาดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 5 มีนาคม 2554.

¹⁶ สัมภาษณ์ พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, รองคณบดีและอาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 5 มีนาคม 2554.

¹⁷ สัมภาษณ์ พระสุธีธรรมานุวัตร, คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 8 มีนาคม 2554.

1) วิเคราะห์แบบ 1.1 (ภาษาอังกฤษ)

โครงสร้างหลักสูตรแบบ 1.1 เรียนเป็นภาษาอังกฤษตลอดหลักสูตรและได้เน้นการทำวิทยานิพนธ์อย่างเดียว 54 หน่วยกิต โดยไม่นับหน่วยกิตในกระบวนการเรียนรายวิชา ดังนั้นในแบบ 1.1 นี้จึงขึ้นอยู่กับการทำวิทยานิพนธ์ ว่าผู้เรียนจะเน้นไปในด้านใด

2) วิเคราะห์แบบ 1.2

โครงสร้างหลักสูตรแบบ 1.2 มีจำนวน 78 หน่วยกิต เป็นหลักสูตรทำวิทยานิพนธ์อย่างเดียว จึงขึ้นอยู่กับการทำวิทยานิพนธ์ของผู้เรียนเป็นสำคัญว่าจะเน้นไปในด้านใด

3) วิเคราะห์แบบ 2.1

โครงสร้างหลักสูตรแบบ 2.1 มีจำนวน 54 หน่วยกิต แบ่งเป็นหมวดวิชาบังคับ 6 หน่วยกิต หมวดวิชาเอก 6 หน่วยกิต หมวดวิชาเลือก 6 หน่วยกิต และวิทยานิพนธ์ 36 หน่วยกิต รวมเป็น 54 หน่วยกิต ไม่มีหมวดวิชาทั่วไป

4) วิเคราะห์แบบ 2.2

โครงสร้างหลักสูตรแบบ 2.2 มีจำนวน 78 หน่วยกิต แบ่งเป็นหมวดวิชาบังคับ 9 หน่วยกิต หมวดวิชาเอก 12 หน่วยกิต หมวดวิชาเลือก 9 หน่วยกิต และวิทยานิพนธ์ 48 หน่วยกิต รวมเป็น 78 หน่วยกิต ไม่มีหมวดวิชาทั่วไป

จาก 4 โครงสร้างหลักสูตรที่ยกมา แม้มีจำนวนหน่วยกิตที่แตกต่างกันในบางโครงสร้างอันเนื่องจากคุณสมบัติของผู้สมัคร แต่ทุกโครงสร้างนั้น ไม่มีหมวดการศึกษาทั่วไป นั่นหมายถึง ไม่มีวิชาที่นอกเหนือพระพุทธศาสนา ทุกโครงสร้างเน้นให้ศึกษาวิชาพระพุทธศาสนาให้มากที่สุด มีเพียงบางวิชาที่ไม่ใช่พระพุทธศาสนาแต่จำเป็นจะต้องเรียนเพื่อนำไปใช้ในการทำวิทยานิพนธ์

ดังนั้น โครงสร้างหลักสูตรในระดับปริญญาตรีบัณฑิตจึงถือได้ว่าได้เน้นให้เรียนวิชาเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาอย่างเต็มที่

ผลการวิจัยภาคสนาม

พระปริยัติธาดา ให้ความเห็นว่า โครงสร้างหลักสูตรระดับปริญญาเอกนั้นยังไม่เอื้อต่อผู้เรียนมากนักเนื่องจากผู้เรียนมีความหลากหลายทั้งที่มีพื้นฐานพระพุทธศาสนามาดีและไม่มีพื้นฐานมาเลย เมื่อมาสู่โครงสร้างหลักสูตรอันเดียวกันโอกาสที่จะได้ผลเหมือนกันจึงเป็นเรื่องยาก

สำหรับผู้ที่มีพื้นฐานมาส่วนใหญ่ก็เป็นลักษณะของการท่องจำไม่ได้ผ่านการเรียนแบบวิเคราะห์วิจัยเพราะวัตถุประสงค์ของการเรียนพระธรรมวินัยต้องการรักษาไม่ใช่การเปลี่ยนแปลงจึงทำให้ผู้ผ่านระบบนักธรรมและบาลีมาเน้นที่ความจำแต่วิเคราะห์วิจารณ์ไม่ได้

ส่วนผู้ที่ผ่านการศึกษาดังโลกมาที่เป็นการเรียนแบบวิเคราะห์วิจารณ์แต่ขาดข้อมูลความจำในพระธรรมวินัย

เมื่อทั้งสองส่วนเข้าสู่ระบบหลักสูตรของมหาวิทยาลัทยที่เน้นวิเคราะห์วิจัยและบูรณาการกับศาสตร์ต่างๆ จึงทำให้เกิดปัญหา คือ ผู้ที่ผ่านการเรียนแบบท่องจำมาวิเคราะห์วิจารณ์ไม่ได้ส่วนผู้ที่ผ่านการเรียนแบบวิเคราะห์วิจารณ์มากกลับไม่มีข้อมูลจะวิเคราะห์จึงจับบางประเด็นมา

วิเคราะห์ตามโครงสร้างหลักสูตรกำหนดทำให้รู้ไม่ตลอดสายได้เป็นเพียงบางส่วนซึ่งพระธรรมวินัยนั้น มีความเชื่อมโยงกันมากมายและพระธรรมเทศนาในบางสูตรก็ตรัสไว้ในวัตถุประสงค์ที่ต่างกัน ดังนั้น โครงสร้างหลักสูตรที่มีการเรียนในบางส่วนจึงไม่สามารถให้ความรู้อย่างลึกซึ้งได้

พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร ให้ความเห็นว่า โครงสร้างหลักสูตรตามระบบการศึกษา นั้นไม่สามารถจะทำให้ผู้เรียนเกิดความเชี่ยวชาญได้ด้วยข้อจำกัดด้านเวลา จึงเป็นเพียงให้ผู้เรียนได้ รู้อย่างกว้างๆและลึกเป็นบางส่วนเท่านั้นหรือให้รู้โครงสร้างทั่วๆ ไปของพระไตรปิฎก แต่หากจะให้เชี่ยวชาญในพระธรรมวินัยจริงๆต้องเป็นหลักสูตรพระไตรปิฎกศึกษาโดยเฉพาะเหมือนอย่างอภิธรรม

พระสุธีธรรมมานูวัตร ให้ความเห็นว่า หากจะให้ผู้เชี่ยวชาญเกิดขึ้น หลักสูตรจะต้องจัดเป็นเฉพาะทางจริงๆ โดยรัฐจะต้องให้อิสระมหาวิทยาลัยในการจัดการศึกษาและสนับสนุนด้านงบประมาณเหมือนเดิมซึ่งทางมหาวิทยาลัยก็จะสามารถจัดหลักสูตรที่เน้นเฉพาะทางได้ แต่ปัจจุบัน หลักสูตรไม่ได้เอื้อให้ผู้เรียนเกิดความเชี่ยวชาญเป็นเพียงเรียนเพื่อสอบเท่านั้น

4.1.3.1.3 วิเคราะห์เนื้อหาสาระของหลักสูตร

ในเนื้อหาสาระของหลักสูตรระดับปริญญาตรีบัณฑิตนั้น ประกอบไปด้วย 4 ซึ่งสามารถแยกวิเคราะห์ในแต่ละแบบ ได้ดังนี้

1) วิเคราะห์เนื้อหาสาระของหลักสูตร แบบ 1.1 (ภาษาอังกฤษ)

เนื้อหาสาระของหลักสูตรแบบ 1.1 นี้ประกอบไปด้วย หมวดวิชาบังคับ มีจำนวน 1 วิชา ได้แก่ วิชาสัมมนาพระไตรปิฎก หมวดวิชาเอก มีจำนวน 2 วิชา ได้แก่ วิชาศึกษาเฉพาะเรื่องในพัฒนาการแห่งพระพุทธศาสนา วิชาสัมมนาพระพุทธศาสนากับวิทยาการสมัยใหม่ และ หมวดวิชาเลือก จำนวน 10 วิชา ได้แก่ วิชาศึกษาอิสระในศาสนศึกษา วิชาสัมมนาพุทธจริยศาสตร์ ประยุกต์ วิชาสัมมนาพระพุทธศาสนากับการพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นต้น และสุดท้ายเป็นวิทยานิพนธ์

จากการพิจารณาด้านเนื้อหาสาระของหลักสูตร แบบ 1.1 แม้ไม่นับหน่วยกิตในรายวิชาเรียน แต่ด้านเนื้อหาวิชาที่มีลักษณะที่กว้าง เช่น วิชาสัมมนาพระไตรปิฎก เพียงวิชาเดียว คิดเป็นเล่มหนังสือได้ 45 เล่มทีเดียว และรายวิชาส่วนใหญ่ได้เน้นไปในทางประยุกต์หรือบูรณาการตามโครงสร้างหลักสูตรกำหนด ดังนั้น ทุกอย่างจึงขึ้นอยู่กับวิทยานิพนธ์ที่นิสิตเลือกทำว่าจะเจาะลึกพระธรรมวินัยได้มากน้อยเพียงใด

2) วิเคราะห์เนื้อหาสาระของหลักสูตร แบบ 1.2

เป็นแบบทำวิทยานิพนธ์อย่างเดียว ทุกอย่างจึงขึ้นอยู่กับเรื่องที่จะทำวิทยานิพนธ์ของนิสิต

3) วิเคราะห์เนื้อหาสาระของหลักสูตร แบบ 2.1

ประกอบไปด้วยหมวดวิชาบังคับ 6 หน่วยกิต แบ่งเป็นวิชาบังคับแบบนับหน่วยกิต 2 วิชา ได้แก่ วิชาสัมมนาพระไตรปิฎก วิชาพระพุทธศาสนากับศาสตร์แห่งการตีความ และวิชาบังคับแบบไม่นับหน่วยกิตอีก 3 วิชา ได้แก่ วิชาระเบียบวิธีวิจัยขั้นสูง วิชางานวิชาการภาษาอังกฤษเพื่อการวิจัย วิชาวิปัสสนากรรมฐาน หมวดวิชาเอก 6 หน่วยกิต แบ่งเป็นวิชาเอกแบบนับหน่วยกิต 2 วิชา ได้แก่ วิชาศึกษาเฉพาะเรื่องในพัฒนาการแห่งพระพุทธศาสนา วิชาสัมมนาพระพุทธศาสนากับวิทยา

การสมัยใหม่ และวิชาเอกแบบไม่นับหน่วยกิต 1 วิชา ได้แก่ วิชาพระพุทธศาสนากับศาสตร์แห่งการใช้เหตุผล หมวดวิชาเลือก 6 หน่วยกิตมีจำนวน 10 วิชา มีรายวิชาเดียวกันกับแบบ 1.1 ที่กล่าวมา และวิทยานิพนธ์ 36 หน่วยกิต รวมเป็น 54 หน่วยกิต

จากที่กล่าวมา จะเห็นว่า แบบ 2.1 มีรายวิชาเรียนที่มากกว่าแบบ 1.1 แต่มีจำนวนหน่วยกิตเท่ากัน ต่างกันที่หน่วยกิตวิทยานิพนธ์เท่านั้น เนื้อหาสาระรายวิชาเรียนก็มีลักษณะเดียวกันคือ มีลักษณะที่ยังกว้างอยู่

4) วิเคราะห์เนื้อหาสาระของหลักสูตร แบบ 2.2

ประกอบไปด้วยหมวดวิชาบังคับ 9 หน่วยกิต แบ่งเป็นวิชาบังคับแบบนับหน่วยกิตจำนวน 3 วิชา ได้แก่ วิชาสัมมนาพระไตรปิฎก วิชาพระพุทธศาสนากับศาสตร์แห่งการตีความ วิชาระเบียบวิธีวิจัยขั้นสูง วิชาบังคับแบบไม่นับหน่วยกิต จำนวน 4 วิชา ได้แก่ วิชางานวิชาการภาษาอังกฤษเพื่อการวิจัย งานนิพนธ์ทางพระพุทธศาสนาเพื่อการวิจัย วิชาวิปัสสนากรรมฐาน วิชาพระพุทธศาสนากับศาสตร์แห่งการใช้เหตุผล หมวดวิชาเอก 12 หน่วยกิต มีจำนวน 4 วิชา ได้แก่ วิชาศึกษาเฉพาะเรื่องในพัฒนาการแห่งพระพุทธศาสนา หมวดวิชาเลือก 9 หน่วยกิต และวิทยานิพนธ์ 48 หน่วยกิต รวมเป็น 78 หน่วยกิต

จากที่กล่าวมา เนื้อหาสาระแบบ 2.2 ก็มีลักษณะเนื้อหาที่ไม่ต่างจากแบบอื่นๆ ซึ่งมีลักษณะที่กว้างและเน้นการประยุกต์

สรุปได้ว่า ด้านเนื้อหาสาระของหลักสูตรระดับปริญญาตรีบัณฑิตทุกแบบ มีเนื้อหาวิชาที่กว้างและเน้นการประยุกต์กับศาสตร์อื่นๆ เป็นสำคัญ เมื่อเทียบกับเนื้อหาการเรียนสมัยก่อนแล้วไม่สอดคล้องกัน ยกตัวอย่าง เช่น สมัยหลังพุทธปรินิพพาน มีการแบ่งการเรียนเป็นระดับชั้นและในแต่ละชั้นก็มีการกำหนดหลักสูตรการเรียนให้มีเนื้อหาสาระที่ละเอียดลึกซึ้งขึ้นตามลำดับโดยเน้นเรียนที่พระพุทธพจน์เป็นสำคัญ ดังที่อธิบายไว้แล้วในบทที่ 2

ผลการวิจัยภาคสนาม

พระปริยัติธาดา ให้ความเห็นว่า ในเนื้อหาวิชาที่เรียนส่วนใหญ่จะเป็นแบบกว้างๆ แต่จะเลือกมาศึกษาวิเคราะห์เจาะลึกในบางเรื่องเท่านั้นเนื่องจากข้อจำกัดด้านเวลา แต่ในฐานะของผู้เรียนที่ได้แนวทางไปแล้วจะไปเน้นทางด้านใดก็เป็นหน้าที่จะต้องศึกษาเรียนรู้เพิ่มเติมด้วยตนเอง

พระมหาสมบูรณ วฑฒิกโร ให้ความเห็นว่า ในระดับปริญญาเอกไม่ได้คาดหวังให้นิสิตรู้พระไตรปิฎกทุกเรื่องแต่จะเน้นเจาะลึกในบางเรื่องที่นำเสนอ และจะได้ไปศึกษาแบบเจาะลึกเมื่อนิสิตทำวิทยานิพนธ์ซึ่งจะทำให้เกิดความเชี่ยวชาญในเรื่องนั้นๆแต่ไม่ได้เชี่ยวชาญทุกเรื่องในพระไตรปิฎกซึ่งจะสอดคล้องกับสมัยโบราณที่ไม่ได้เชี่ยวชาญในทุกเรื่อง

แต่หากจะทำให้ นิสิตมีความเชี่ยวชาญเหมือนอย่างสมัยโบราณก็สามารถทำได้ ซึ่งขึ้นอยู่กับนโยบายของมหาวิทยาลัยและข้อบังคับด้านโครงสร้างหลักสูตรของสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา กระทรวงศึกษาธิการซึ่งเป็นผู้กำหนด

4.1.3.2 วิเคราะห์ด้านปัจจัยเบื้องต้น

4.1.3.2.1 วิเคราะห์คณาจารย์ของหลักสูตร

คณาจารย์ของหลักสูตรระดับปริญญาตรีบัณฑิต มีโครงสร้างคณาจารย์เดียวกันกับระดับปริญญาโทบัณฑิต ซึ่งแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ คณาจารย์ประจำ และคณาจารย์พิเศษ

1) 1) คณาจารย์ประจำ เป็นบรรพชิตร้อยละ 92.30 เป็นคฤหัสถ์ร้อยละ 7.70 ดำรงตำแหน่งทางวิชาการร้อยละ 61.53 มีวุฒิกการศึกษาปริญญาตรีร้อยละ 100 มีวุฒิกการศึกษาสามัญด้านพระพุทธศาสนาร้อยละ 46.15

2) คณาจารย์พิเศษ เป็นบรรพชิตร้อยละ 6.25 เป็นคฤหัสถ์ร้อยละ 93.75 ดำรงตำแหน่งทางวิชาการร้อยละ 81.25 มีวุฒิกการศึกษาปริญญาตรีร้อยละ 56.25 มีวุฒิกการศึกษาสามัญด้านพระพุทธศาสนาร้อยละ 6.25

จากข้อมูลด้านสถิติที่กล่าวมาในเบื้องต้นนั้น สามารถแยกประเด็นวิเคราะห์ได้ ดังนี้

1) วิเคราะห์ด้านสถานภาพ

คณาจารย์ประจำมีบรรพชิตมากกว่าคฤหัสถ์ ส่วนคณาจารย์พิเศษ มีคฤหัสถ์มากกว่าบรรพชิต ในเรื่องสถานภาพของผู้สอนจึงไม่ถึงว่าขัดต่อหลักพระธรรมวินัยหรือไม่ส่งผลกระทบต่อผลิตบัณฑิตให้เกิดความเชี่ยวชาญแต่ประการใด

2) วิเคราะห์ด้านวุฒิกการศึกษา

คณาจารย์ประจำ มีวุฒิกการศึกษาสามัญด้านพระพุทธศาสนาไม่ถึงครึ่งหนึ่งของคณาจารย์ประจำทั้งหมด แต่มีวุฒิกการศึกษาปริญญาตรีเต็มร้อยละร้อยเปอร์เซ็นต์ซึ่งถือว่าทดแทนกันได้ และมีตำแหน่งทางวิชาการจำนวนเกิดครึ่งของคณาจารย์ทั้งหมดเข้ามารับรองด้านความเป็นผู้เชี่ยวชาญ

ส่วนคณาจารย์พิเศษ มีวุฒิกการศึกษาสามัญด้านพระพุทธศาสนาเพียงร้อยละ 6.25 ซึ่งถือว่าน้อยมาก แต่มีวุฒิกการเป็นปริญญาตรีเกิดครึ่ง และมีตำแหน่งทางวิชาการถึงร้อยละ 81.25 ซึ่งถือว่าอยู่ในระดับเป็นผู้เชี่ยวชาญเป็นส่วนมาก

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงเห็นว่า คณาจารย์ในมหาวิทยาลัยสงฆ์มีศักยภาพพอในการที่จะนำพระธรรมวินัยที่ได้อบรมไว้แล้วมาบอกสอนหรืออธิบายให้ผู้เรียนเข้าใจจนเกิดความแตกฉานเชี่ยวชาญได้

ผลการวิจัยภาคสนาม

พระปริยัติธาดา ให้ความเห็นว่า อาจารย์ในระดับปริญญาเอกนี้ถือว่ามีความรู้ที่เหมาะสมสามารถให้คำแนะนำเพิ่มเติมในสิ่งที่นิสิตยังศึกษาไม่ครอบคลุมได้

พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร ให้ความเห็นว่า คณาจารย์ประจำสาขาวิชาพระพุทธศาสนาถือว่ามีความเหมาะสมมากที่สุดในการดาคณาจารย์ประจำหลักสูตรต่างๆเพราะมีผู้จบมาทางด้านพระพุทธศาสนามากที่สุด และโดยส่วนมากก็จะเป็นกรรมการชำระพระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาฯ ดังนั้น ความรู้ของอาจารย์จึงไม่น่าจะใช่ปัญหาแต่จะอยู่ที่เทคนิคและวิธีการสอนหรือการถ่ายทอดมากกว่า

พระสุธีธรรมานุวัตร ให้ความเห็นว่า คณาจารย์ผู้สอนในปัจจุบันที่มีความเชี่ยวชาญยังมีจำนวนน้อยไม่เพียงพอที่จะเอื้อให้นิสิตเกิดความเชี่ยวชาญได้ ทั้งนี้คุณภาพของอาจารย์ที่เก่งก็ไม่ได้เกิดจากระบบของมหาวิทยาลัยสร้างโดยตรงส่วนใหญ่เกิดจากตัวของเขาเองที่ใฝ่ใจศึกษาค้นคว้าแต่ยังมีจำนวนน้อยเมื่อเทียบกับจำนวนที่มหาวิทยาลัยผลิตออกมา และต่อเมื่อมาเป็นครูอาจารย์สอนจึงไม่เพียงพอต่อการการผลิตนิสิตให้เกิดความเชี่ยวชาญได้

4.1.3.2.2 วิเคราะห์คุณสมบัติของผู้เข้าศึกษา

บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยได้เปิดรับผู้สมัครเข้าศึกษาระดับปริญญาตรีบัณฑิตทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ ซึ่งกำหนดคุณสมบัติในแต่ละแบบที่แตกต่างกัน สามารถสรุปคุณสมบัติการเข้าสมัครทุกแบบได้เป็น 2 ด้าน ได้แก่ ด้านสถานภาพของผู้สมัครและด้านวุฒิการศึกษาที่ใช้สมัคร ซึ่งวิเคราะห์ได้ ดังนี้

1) วิเคราะห์ด้านสถานภาพของผู้สมัคร

ด้านสถานภาพของผู้สมัครทางมหาวิทยาลัยได้กำหนดรับทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ให้มีสิทธิสมัครเข้าศึกษาได้ ซึ่งไม่ได้ขัดกับหลักพระธรรมวินัยแต่อย่างใด เพราะในสมัยก่อนก็มีผู้เรียนทั้งที่เป็นบรรพชิตและคฤหัสถ์เช่นเดียวกัน

2) วิเคราะห์ด้านวุฒิการศึกษาที่ใช้สมัคร

ด้านวุฒิการศึกษาที่ใช้สมัคร ทางมหาวิทยาลัยได้กำหนดไว้ทั้งวุฒิการศึกษาฝ่ายเปรียญธรรมและวุฒิการศึกษาฝ่ายสามัญในแต่ละแบบที่แตกต่างกันตามความเหมาะสมเพื่อคัดเลือกบุคคลเข้าศึกษาให้มีประสิทธิภาพมากที่สุด

จากการกำหนดคุณสมบัติการสมัครเข้าศึกษาดังกล่าว แม้ในสมัยพุทธกาลไม่ได้กำหนดด้านวุฒิการศึกษาแต่ก็ไม่ได้ขัดต่อหลักพระธรรมวินัยแต่อย่างใด อีกทั้งยังทำให้ได้บุคคลที่มีศักยภาพด้วยซึ่งเป็นผลดีต่อการผลิตบัณฑิตให้เป็นผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญในพระธรรมวินัยได้

นอกจากนี้ ยังมีการสอบคัดเลือกเข้าศึกษาด้วยวิธีการต่างๆด้วยอันเป็นผลดีในการคัดบุคคลเข้าศึกษาเพื่อความเป็นเลิศทางวิชาการ

ดังนั้น ด้านคุณสมบัติของผู้สมัครจึงมีความสอดคล้องกับหลักพระธรรมวินัย และมีผลดีต่อการได้บุคคลที่มีคุณภาพด้วย

ผลการวิจัยภาคสนาม

พระปริยัติธาดา ให้ความเห็นว่า ในด้านคุณสมบัติผู้เข้าศึกษาสาขาวิชาพระพุทธศาสนาทางมหาวิทยาลัยควรจะมีเกณฑ์กำหนดด้านนันทกรรมบาลีประกอบการสมัครด้วยสำหรับผู้ที่ไม่มียุติการศึกษาด้านนี้เพื่อจะให้มีความรู้พื้นฐานด้านพระพุทธศาสนาบ้าง

พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร ให้ความเห็นว่า เนื่องจากคุณสมบัติของผู้เข้าศึกษานั้นมีความแตกต่างกัน ในแต่ละบุคคลก็มีความถนัดที่ไม่เหมือนกัน ดังนั้นจึงขึ้นอยู่กับแต่ละบุคคล

พระสุธีธรรมานุวัตร ให้ความเห็นว่า การกำหนดคุณสมบัติของผู้เข้าเรียนนั้นได้ลดระดับลงเรื่อยๆ จากสมัยก่อนที่กำหนดต้องเป็นผู้สอบได้เปรียญธรรมห้าประโยคขึ้นไปจึงมีสิทธิเรียนได้แต่ในปัจจุบันไม่ต้องเป็นเปรียญก็สามารถเข้าเรียนได้จึงทำให้ได้ผู้เรียนที่มีคุณภาพลดน้อยลงเรื่อยๆ และผู้สมัครเข้าเรียนส่วนใหญ่โดยเฉพาะพระภิกษุสามเณรก็ไม่ค่อยให้ความสนใจด้านพระพุทธศาสนาจึงมักจะไปเลือกเรียนในคณะอื่นๆ จึงเป็นปัญหาในด้านจำนวนผู้เรียนที่ลดน้อยลง ดังนั้น หากจะแก้ไขเราต้องหาผู้เรียนที่เก่งๆ เข้ามาเรียนและต้องแยกผู้เรียนตามสาขาที่ถนัดเมื่อเกิดปัญหาขึ้นในคณะสงฆ์หรือในพระธรรมวินัยเราก็จะสามารถหาผู้ตอบหรือชี้แจงได้

4.1.3.2.3 วิเคราะห์วัสดุการศึกษา

ด้านวัสดุการศึกษาถือว่าทันสมัยและสะดวกเอื้อในการใช้ศึกษาค้นคว้าเป็นอย่างดี

ผลการวิจัยภาคสนาม

ผู้ให้สัมภาษณ์มีความเห็นร่วมกันว่ามีความพร้อมและเอื้อต่อการศึกษาเรียนรู้ได้อย่างเหมาะสม

4.1.3.2.4 วิเคราะห์ตำราเรียน

ด้านตำราเรียน ถือว่าปัจจุบันมีตำราเรียนหลักครบถ้วน เช่น พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา ปกรณ์พิเศษต่างๆ เป็นต้น และตำราเสริมอีกมากซึ่งหาได้ง่ายตามร้านหนังสือหรือห้องสมุด

ผลการวิจัยภาคสนาม

ผู้ให้สัมภาษณ์มีความเห็นร่วมกันว่ามีความพร้อมและเอื้อต่อการศึกษาเรียนรู้ได้อย่างเหมาะสม

4.1.3.2.5 วิเคราะห์สถานที่เรียน

ปัจจุบันระดับปริญญาตรีปฏิบัติได้ทำการเรียนการสอนที่วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ท่าพระจันทร์ กรุงเทพมหานคร ก็ถือว่าเป็นสถานที่กว้างขวางเหมาะสำหรับการศึกษาค้นคว้าและใกล้แหล่งหนังสือด้วย และแนวโน้มโอกาสต่อไป หากนิสิตมีจำนวนมากขึ้น ก็มีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่ อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา รองรับได้ จึงไม่มีปัญหาในเรื่องสถานที่เรียนแต่ประการใด

ผลการวิจัยภาคสนาม

ผู้ให้สัมภาษณ์มีความเห็นร่วมกันว่ามีความพร้อมและเอื้อต่อการศึกษาเรียนรู้ได้อย่างเหมาะสม

4.1.3.3 วิเคราะห์ด้านกระบวนการ

4.1.3.3.1 วิเคราะห์การจัดและวิธีการศึกษา

การจัดและวิธีการศึกษาของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ระดับปริญญาเอก สามารถแยกวิเคราะห์ ได้ดังนี้

1) วิเคราะห์ด้านการแบ่งสาขาวิชา

การแบ่งสาขาวิชาเป็น สาขาวิชาพระพุทธศาสนานั้น ในระดับปริญญาเอก ผู้วิจัยมองว่ามีความเป็นไปได้ดีกว่าระดับปริญญาตรี และ โท แต่เพื่อให้สอดคล้องกับระดับตรีและโทและเพื่อความสะดวกในการศึกษาแบบเชิงลึกเพื่อให้เกิดความเชี่ยวชาญ ก็ควรจะแบ่งให้แคบลงตามหลักพระธรรมวินัย เป็นสาขาพระวินัยปิฎก สาขาพระสุตตันตปิฎก หรือสาขาพระอภิธรรมปิฎก เป็นต้น

ดังนั้น การที่บัณฑิตวิทยาลัยได้แบ่งสาขาที่กว้างเกินไปก็อาจทำให้ผู้เรียนไม่สามารถเรียนในเชิงลึกได้ จึงเป็นเหตุให้ขาดความเชี่ยวชาญ

2) วิเคราะห์ด้านการแบ่งเวลาการศึกษา

แบบ 1.1 และ แบบ 2.1 ได้แบ่งเวลาการศึกษาตลอดหลักสูตรไม่น้อยกว่า 6 ภาคการศึกษาปกติและไม่เกิน 10 ภาคการศึกษาปกติในระบบทวิภาค หรือให้มีระยะเวลาไม่น้อยกว่า 6 ภาคการศึกษาปกติ และไม่เกิน 15 ภาคการศึกษาปกติในระบบไตรภาค รวมเป็นเวลาได้ 5 ปี ถือว่ามีความสอดคล้องเหมาะสมตามหลักพระธรรมวินัย

แบบ 1.2 และ แบบ 2.2 ให้มีระยะเวลาการศึกษาตลอดหลักสูตรไม่น้อยกว่า 8 ภาคการศึกษาปกติ และไม่เกิน 14 ภาคการศึกษาปกติในระบบทวิภาค หรือให้มีระยะเวลาไม่น้อยกว่า 8 ภาคการศึกษาปกติ และไม่เกิน 21 ภาคการศึกษาปกติในระบบไตรภาค ในแบบ 1.2,2.2 นี้ได้ขยายเวลาการศึกษามากขึ้นจาก 5 ปี เป็น 7 ปี เพื่อให้ผู้ศึกษาที่ไม่ได้ผ่านปริญญาโทได้มีโอกาสเข้ามาศึกษาได้ และมีโอกาสที่จะจบได้ก่อน 7 ปี ซึ่งถือว่าระยะเวลาการศึกษา 7 ปีมีความสอดคล้องเหมาะสมดี

3) วิเคราะห์ด้านวิธีการศึกษา

วิธีการศึกษาใน แบบ 1.1,แบบ, 1.2, แบบ 2.1 และแบบ 2.2 ใช้วิธีเดียวกัน คือ เน้นการทำวิทยานิพนธ์ โดยการให้ทำสารนิพนธ์ที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับวิชาที่สอบวัดคุณสมบัติ ก่อน ต่างกันเพียงมีการนับหน่วยกิตรายวิชาในบางแบบเท่านั้น

ส่วนวิธีการศึกษาอื่นๆ ก็ทำนองเดียวกัน คือ การฟังบรรยาย การสัมมนา การอภิปราย เป็นต้น ซึ่งวิธีการศึกษาดังกล่าวก็มีความสอดคล้องกับหลักพระธรรมวินัยที่มีการสัมมนาและอภิปรายเช่นเดียวกัน แต่ไม่มีการเขียนวิทยานิพนธ์เพราะเป็นระบบมุขปาฐะ

ผลการวิจัยภาคสนาม

พระปริยัติธาดา ให้ความเห็นว่า เนื่องจากในระดับปริญญาเอกในปัจจุบันผู้เรียนบางคนก็คิดว่ากว้างเกินไปเลยทำให้ไม่ได้ในสิ่งที่ตนเองต้องการ การแบ่งสาขาวิชาที่ไม่ได้เป็นแบบเฉพาะทางจำเป็นต้องเรียนแบบกว้าง ก็อาจจะเป็นสาเหตุหนึ่งที่ไม่ทำให้ผลิตลงลึกในเนื้อหาไม่ได้

จึงขาดความเชี่ยวชาญ ถ้าเปิดสาขาเฉพาะทางให้เลือก เช่น สาขาพระสูตร เป็นต้นก็จะเป็นทางเลือกหนึ่งสำหรับผู้ที่ต้องการเป็นผู้เชี่ยวชาญ การมีสาขาทางเลือกเฉพาะทางก็อาจจะช่วยได้ในเรื่องนี้และเชื่อว่าจะต้องมีผู้เรียนแน่นอน เพราะในอดีตที่ทางมหาวิทยาลัยเกรงว่าจะไม่มีคนเรียนพระพุทธานุศาสตร์ปัจจุบันกลายเป็นว่าต้องใช้ระบบสอบแข่งขันกันเข้า

ส่วนระยะเวลาการศึกษาตามระเบียบมหาวิทยาลัยกำหนดนั้นก็ถือว่ามีความเหมาะสมเพียงพอที่จะเรียนรู้วิธีการหลักการทั่วไปตามสาขานั้นๆเหมือนมีแผนที่แล้วนำไปศึกษาขยายผลต่อ

ส่วนวิธีการเรียนการสอนนั้นก็ก็มีหลายอย่าง เช่น บรรยาย อภิปราย สัมมนา เป็นต้น ส่วนจะได้ผลมากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับเทคนิคและวิธีการสอนของอาจารย์แต่ละท่าน

พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร ให้ความเห็นว่า การแบ่งสาขาเป็น สาขาพระสูตร พระวินัย เป็นต้นนั้นไม่เป็นที่นิยมกันโดยทั่วไปและเกรงว่าจะไม่มีผู้เรียนเพราะหากเปิดสาขาพระวินัยก็อาจจะมีเฉพาะพระเท่านั้นที่เรียนซึ่งจะมีผลต่องบประมาณทางมหาวิทยาลัย และวัตถุประสงค์ในการศึกษาพระธรรมวินัยในปัจจุบันแตกต่างกันกับสมัยโบราณที่ต้องการสืบทอดคำสอนจึงจำเป็นต้องแบ่งเป็นสายพระสูตร พระวินัย และพระอภิธรรม แต่ปัจจุบันพระไตรปิฎกได้ถูกบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรแล้วจึงไม่จำเป็นต้องศึกษาแบบนั้น และไม่สอดคล้องกับโครงสร้างหลักสูตรที่กระทรวงกำหนด ทั้งนี้การเรียนให้เชี่ยวชาญเฉพาะทางนั้นต่างจากแพทย์หรือสายวิชาชีพอื่น ๆ ซึ่งมีตลาดแรงงานรองรับ ดังนั้นจึงไม่ควรที่จะจัดการเรียนพระพุทธานุศาสตร์แบบเฉพาะทางเพราะผู้เรียนมีวัตถุประสงค์การเรียนที่แตกต่างกัน จึงควรจัดแบบภาพรวม

ส่วนระยะเวลาการศึกษาที่มหาวิทยาลัยกำหนดนั้นก็ถือว่าเพียงพอที่จะให้นิสิตได้ศึกษาครบตามที่หลักสูตรกำหนด และวิธีการศึกษาที่ใช้คือ การอภิปราย สัมมนา เป็นต้น นั้น นับว่ามีความเหมาะสมและควรจะเป็นเช่นนั้นสำหรับระดับปริญญาเอกเพราะต้องการให้ผู้เรียนคิดเป็นมากกว่าจะให้เชี่ยวชาญหรือรู้พระไตรปิฎกมากแต่คิดไม่เป็น

พระสุธีธรรมานุวัตร ให้ความเห็นว่า หากมหาวิทยาลัยสงฆ์จะแบ่งสาขาวิชา ก็ควรเน้นพระสูตรเพราะใช้ได้ทุกฝ่ายทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์แต่ไม่ได้หมายความว่าไม่เรียนวินัยและอภิธรรมซึ่งก็ต้องเรียนเช่นเดียวกัน

4.1.3.3.2 วิเคราะห์การวัดและการประเมินผลการศึกษา

ด้านการวัดผลและการประเมินผลการศึกษาในระดับปริญญาเอก สามารถแยกวิเคราะห์ ได้ดังนี้

1) วิเคราะห์ด้านการวัดผลการศึกษา

บัณฑิตวิทยาลัยกำหนดให้มีการวัดผลเป็นรายวิชา โดยการสอบเป็นข้อเขียนบ้าง ทำรายงานบ้าง หรือสอบปากเปล่าบ้าง การเขียนรายงานบ้าง การมอบหมายงานให้ทำบ้าง ซึ่งขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของรายวิชาและดุลยพินิจของอาจารย์ผู้สอน เมื่อเทียบกับหลักพระธรรมวินัยซึ่งสมัยก่อนใช้การวัดผลแบบมุขปาฐะ กล่าวคือ ท่องให้อาจารย์ฟังเพียงอย่างเดียว โดยไม่มีการสอบข้อเขียนหรือทำรายงาน

2) วิเคราะห์ด้านการประเมินผลการศึกษา

บัณฑิตวิทยาลัยกำหนดให้มีการประเมินผลแบบผ่าน (S) และ ไม่ผ่าน (U) สำหรับแบบ 1.1 และ แบบ 1.2 และประเมินผลแบบเป็นเกรด มีระดับตั้งแต่ ดีเยี่ยม (A) ดีมาก (A-) ดี (B+) ค่อนข้างดี (B) ปานกลาง (C+) ผ่าน (C) และตก (F) เป็นต้นสำหรับ แบบ 2.1 และ 2.2

จากการประเมินผล 2 ทั้งแบบนี้ การประเมินผลแบบผ่านและไม่ผ่านมีความสอดคล้องกับการประเมินผลการเรียนแบบมขปาฐะซึ่งไม่ได้คิดเกรด แต่ต่างกันที่บัณฑิตวิทยาลัยประเมินจากการเขียนส่วนสมัยก่อนประเมินจากการพูดหรือท่อง

ดังนั้น การประเมินจึงเป็นไปตามระบบของการจัดการเรียนการสอนว่าเป็นลักษณะใด ซึ่งไม่ว่าจะเป็นระบบมขปาฐะหรือระบบการเขียนก็สามารถสร้างบัณฑิตให้เกิดความเชี่ยวชาญได้ทั้งนั้น

ผลการวิจัยภาคสนาม

พระปริยัติธาดา ให้ความเห็นว่า การวัดผลและประเมินผลในระดับปริญญาเอกนี้ใช้การวัดจากผลงานวิชาการหรืองานวิจัยของผู้เรียนเป็นหลักก็ถือว่ามีความเหมาะสมดี

พระมหาสมบุญ ฐุฑุมิโร ให้ความเห็นว่า การวัดผลเป็นไปตามระบบมาตรฐานทั่วไปแบบระบบเกรดซึ่งไม่มีปัญหาแต่อย่างใด

4.1.3.4 วิเคราะห์ด้านผลผลิต

4.1.3.4.1 วิเคราะห์การสำเร็จการศึกษา

ด้านการสำเร็จการศึกษานั้น สามารถแยกวิเคราะห์เป็นประเด็น ได้ ดังนี้

1) วิเคราะห์การสำเร็จการศึกษา

การสำเร็จการศึกษาแบบ 1.1 และ แบบ 1.2 ต้องเป็นไปตามระเบียบที่บัณฑิตวิทยาลัยกำหนด คือ ต้องเรียนตลอดหลักสูตรไม่น้อยกว่า 6 ภาคการศึกษา แต่ไม่เกิน 10 ภาคการศึกษาปกติในระบบทวิภาค หรือ ไม่น้อยกว่า 6 ภาคการศึกษา แต่ไม่เกิน 15 ภาคการศึกษาในระบบไตรภาค และทั้ง 2 ระบบ นิสิตต้องสอบผ่านตามเกณฑ์ที่บัณฑิตวิทยาลัยกำหนด

การสำเร็จการศึกษาแบบ 1.2 และ แบบ 2.2 ต้องเป็นไปตามระเบียบที่บัณฑิตวิทยาลัยกำหนด คือ ต้องเรียนตลอดหลักสูตรไม่น้อยกว่า 8 ภาคการศึกษา แต่ไม่เกิน 14 ภาคการศึกษาปกติในระบบทวิภาค หรือ ไม่น้อยกว่า 8 ภาคการศึกษา แต่ไม่เกิน 21 ภาคการศึกษาในระบบไตรภาค และทั้ง 2 ระบบ นิสิตต้องสอบผ่านตามเกณฑ์ที่บัณฑิตวิทยาลัยกำหนด

2) วิเคราะห์คุณสมบัติผู้สำเร็จการศึกษา

ผู้ที่สำเร็จการศึกษาในระดับปริญญาตรีและโท นั้น จากการศึกษาวิเคราะห์ระบบการเรียนการสอนที่มีความเข้มข้นกว่าระดับปริญญาตรีและโท จึงเชื่อได้ว่าผู้สำเร็จการศึกษามีความเชี่ยวชาญมากกว่าระดับในระดับปริญญาตรีและโท เนื่องจากว่า คุณสมบัติของผู้สมัครเรียนกำหนดไว้สูง ระบบการเรียนเข้มข้นขึ้น มีให้ทำทั้งสารนิพนธ์และวิทยานิพนธ์ เป็นต้น ซึ่งปัจจัยเหล่านี้

ได้ส่งผลให้ผู้สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาเอกมีความเชี่ยวชาญมากขึ้น แต่เนื่องจากระบบการเรียนได้เน้นการประยุกต์หลักธรรมให้เข้ากับศาสตร์อื่นๆ เป็นส่วนใหญ่จึงทำให้ผู้สำเร็จการศึกษามีความเชี่ยวชาญในเรื่องการประยุกต์มากกว่าเชี่ยวชาญในหลักพระธรรมวินัยที่มีในพระไตรปิฎก เมื่อเทียบกับการเรียนสมัยก่อนจะเห็นได้ว่า ผู้ศึกษาในระดับสูงจะมีความเชี่ยวชาญหลักธรรมในพระไตรปิฎก เช่น รู้ว่าหัวข้อธรรมอยู่ในวรรคไหน สุตระไหน และมีความเข้าใจในหลักธรรมนั้นอย่างละเอียดลึกซึ้ง เป็นต้น

ผลการวิจัยภาคสนาม

พระปริยัติธาดา ให้ความเห็นว่า ถ้าผู้สำเร็จการศึกษามาแล้วได้อยู่ในวงวิชาการก็มีโอกาสที่จะพัฒนาให้เกิดความเชี่ยวชาญได้ แต่หากไม่ได้อยู่ในวงวิชาการก็อาจจะหยุดชะงักลงได้ ดังนั้น การพัฒนาอย่างต่อเนื่องก็จะสามารถทำให้ผู้สำเร็จการศึกษาออกไปมีความเชี่ยวชาญได้

พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร ให้ความเห็นว่า การสำเร็จการศึกษาในระดับปริญญาเอกนั้นถ้าจบเกินร้อยละ 50 ก็ถือว่าเป็นที่น่าพอใจ แต่ด้วยข้อจำกัดด้านโครงสร้างหลักสูตรที่กำหนดหน่วยกิต ระยะเวลาการศึกษา พื้นฐานของผู้เรียนและจำนวนเนื้อหาในพระไตรปิฎกที่มีมากนั้นเป็นเหตุทำให้ผลิตไม่เชี่ยวชาญในพระธรรมวินัยทั้งหมด แต่เชื่อว่ามีผู้เชี่ยวชาญเฉพาะเรื่องอันเกิดจากงานวิจัยที่ได้ทำวิทยานิพนธ์และคาดหวังได้ว่าผู้สำเร็จการศึกษาไปแล้วถ้าอยู่ในสายวิชาการก็อาจจะเป็นผู้เชี่ยวชาญต่อไป ส่วนผู้ที่ไม่ได้อยู่ในวงวิชาการก็จะได้นำไปใช้ในชีวิตประจำวัน

พระสุธีธรรมานุวัตร ให้ความเห็นว่า ผู้สำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยที่มีความเชี่ยวชาญและเป็นที่รู้จักของสังคมนั้นยอมรับว่ามีจำนวนเพียงจำนวนน้อยและท่านเหล่านั้นเกิดความเชี่ยวชาญแบบปัจเจกบุคคลมากกว่าการหล่อหลอมของสถาบันหรือสถาบันไม่ได้สร้างความเชี่ยวชาญให้ท่านโดยตรง แต่เป็นอุปนิสัยและความสามารถส่วนตัวของแต่ละท่านสร้างขึ้นเองซึ่งไม่ต่างจากสถาบันคณะสงฆ์ที่ผลิตเปรียญธรรม 9 ประโยคออกมาเป็นจำนวนมากแต่ผู้เชี่ยวชาญในพระธรรมวินัยก็มีเพียงส่วนน้อยเท่านั้น

จากปัญหาที่มีผู้เชี่ยวชาญจำนวนน้อยนั้นพอจะสรุปสาเหตุได้จากหลักสูตรยังไม่เข้มข้นเฉพาะทางเพียงพอ ผู้สอนก็ยังไม่เต็มที่ และผู้เรียนก็ไม่ค่อยเอาใจใส่เท่าที่ควร ดังนั้นจึงเป็นที่มาของปัญหาผู้สำเร็จการศึกษาออกไปเป็นจำนวนมากแต่มีผู้เชี่ยวชาญเพียงจำนวนน้อยเท่านั้น

4.2 มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

4.2.1 ระดับปริญญาบัณฑิต

4.2.1.1 วิเคราะห์ด้านบริบท

4.2.1.1.1 วิเคราะห์วัตถุประสงค์ของหลักสูตร

ในระดับปริญญาบัณฑิต มีวัตถุประสงค์ของหลักสูตรทั้งหมด 6 ข้อ และมีข้อที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ตามหลักพระธรรมวินัยจำนวน 3 ข้อ ได้แก่ ข้อ 1 ข้อ 2 และ ข้อ 4 ที่ระบุว่า

1. เพื่อให้ นักศึกษามีความรู้ในพระพุทธศาสนาอย่างถูกต้องตามหลักฐานระดับต่างๆ
ในพระพุทธศาสนา

2. เพื่อให้ นักศึกษาได้รู้วิธีและฝึกปฏิบัติกรรมฐานควบคู่ไปกับการศึกษาภาคทฤษฎี
และนำหลักธรรมไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างเหมาะสม

4. เพื่อให้ นักศึกษาสามารถแก้ไขปัญหาทางศาสนา และแก้ปรับปวาทได้ถูกต้อง
ตามหลักพุทธวิธี¹⁸

จากวัตถุประสงค์ทั้ง 3 ข้อที่ยกมา จะเห็นว่ามี การสนับสนุนส่งเสริมให้ผู้เรียน
เกิดความเชี่ยวชาญในพระธรรมวินัย เช่น ให้ นักศึกษามีความรู้ในพระพุทธศาสนาอย่างถูกต้องหรือมี
ความสามารถแก้ปรับปวาทได้ เป็นต้น ซึ่งมีความสอดคล้องตามพุทธประสงค์ เพียงแต่วัตถุประสงค์
ดังกล่าวไม่ได้ระบุชัดเจนว่าให้ผู้ศึกษาเป็นผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญ แต่โดยบริบทผู้ที่จะแก้ปรับปวาท
ได้ต้องมีความเชี่ยวชาญในพระพุทธพจน์เป็นอย่างดี

ดังนั้น วัตถุประสงค์ดังกล่าวจึงถือว่ามี ความสอดคล้องกับพุทธประสงค์ที่ทรง
เน้นให้ผู้เรียนเกิดความเชี่ยวชาญในคำสอนอันเป็นพระพุทธพจน์

ผลการวิจัยภาคสนาม

พระศรีเรือง นาสีโล ให้ความเห็น ว่า ในด้านวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ นั้นมี
ความเหมาะสมดีแล้วที่จะเอื้อให้ผู้เรียนเกิดความเชี่ยวชาญในพระธรรมวินัยได้¹⁹

พระครูสิริปัญญาเมธี ให้ความเห็น ว่า ด้านวัตถุประสงค์นั้น ถือว่ามีความเหมาะสม
ดีแล้วประเด็นจึงอยู่ที่กระบวนการปฏิบัติไม่ได้ตามวัตถุประสงค์²⁰

พระมหาสมศักดิ์ ญาณโพธิ์ ให้ความเห็นด้านวัตถุประสงค์ว่ามีความเหมาะสม
ดีที่จะเอื้อให้ผู้เรียนเกิดความเชี่ยวชาญได้²¹

4.2.1.1.2 วิเคราะห์โครงสร้างของหลักสูตร

ในระดับปริญญาบัณฑิตนี้ แบ่งเป็น 2 โครงสร้างหลักสูตร ได้แก่ โครงสร้าง
หลักสูตรปกติ และโครงสร้างหลักสูตรต่อเนื่อง แยกวิเคราะห์ได้ ดังนี้

1) วิเคราะห์โครงสร้างหลักสูตรปกติ

¹⁸ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, คู่มือนักศึกษาระดับปริญญาตรี. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักงาน
พระพุทธศาสนาแห่งชาติ, 2551), หน้า 13-14.

¹⁹ สัมภาษณ์ พระศรีเรือง นาสีโล, นักศึกษาระดับปริญญาบัณฑิต ชั้นปีที่ 3 สาขาวิชาพุทธศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, 9 มีนาคม 2554.

²⁰ สัมภาษณ์ พระครูสิริปัญญาเมธี, หัวหน้าภาควิชาพุทธศาสตร์และอาจารย์ประจำ มหาวิทยาลัยมหาม
กุฏราชวิทยาลัย, 9 มีนาคม 2554.

²¹ สัมภาษณ์ พระมหาสมศักดิ์ ญาณโพธิ์, รองคณบดีคณะศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราช
วิทยาลัย, 9 มีนาคม 2554.

ในโครงสร้างหลักสูตรปกติ ได้กำหนดให้ศึกษาเป็นหน่วยกิตรวมตลอดหลักสูตร 132 หน่วยกิต โดยแบ่งเป็นหมวดวิชาศึกษาทั่วไป ไม่น้อยกว่า 30 หน่วยกิต ซึ่งประกอบไปด้วย 4 กลุ่มวิชา ได้แก่ กลุ่มวิชาสังคมศาสตร์ 6 หน่วยกิต กลุ่มวิชามนุษยศาสตร์ 6 หน่วยกิต กลุ่มวิชาภาษา 12 หน่วยกิต และกลุ่มวิชาวิทยาศาสตร์กับคณิตศาสตร์ 6 หน่วยกิต รวมเป็น 30 หน่วยกิต

หมวดวิชาเฉพาะ ไม่น้อยกว่า 96 หน่วยกิต ประกอบไปด้วย 3 กลุ่มวิชา ได้แก่ กลุ่มวิชาศาสนา 30 หน่วยกิต กลุ่มวิชาเอก 51 หน่วยกิต และกลุ่มวิชาโท 15 หน่วยกิต รวมเป็น 96 หน่วยกิต

หมวดวิชาเลือกเสรีอีกจำนวนไม่น้อยกว่า 6 หน่วยกิต

เมื่อคิดเป็นร้อยละ นักศึกษาจะต้องเรียนวิชาทั่วไป ร้อยละ 22.72 นั้นหมายถึงว่านักศึกษาจะได้เรียนวิชาทางพระพุทธศาสนาเพียงร้อยละ 77.28 แต่หากนักศึกษาเลือกเรียนวิชาเสรีที่ไม่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ก็จะเหลือเพียงร้อยละ 72.72 เท่านั้น

2) วิเคราะห์โครงสร้างหลักสูตรต่อเนื่อง

ในโครงสร้างต่อเนื่องนั้นได้กำหนดให้ศึกษาเป็นหน่วยกิตรวมทั้งหมด 87 หน่วยกิต โดยแบ่งเป็นหมวดวิชาการศึกษาทั่วไป 15 หน่วยกิต ซึ่งประกอบไปด้วย 4 กลุ่มวิชา ได้แก่ กลุ่มวิชาสังคมศาสตร์ 3 หน่วยกิต กลุ่มวิชามนุษยศาสตร์ 3 หน่วยกิต กลุ่มวิชาภาษา 6 หน่วยกิต และกลุ่มวิชาวิทยาศาสตร์กับคณิตศาสตร์ 3 หน่วยกิต รวมเป็น 15 หน่วยกิต

หมวดวิชาเฉพาะ ไม่น้อยกว่า 66 หน่วยกิต ประกอบไปด้วย 2 กลุ่มวิชา ได้แก่ กลุ่มวิชาแกนพระพุทธศาสนา 15 หน่วยกิต และกลุ่มวิชาเอกพุทธศาสตร์ 51 หน่วยกิต รวมเป็น 66 หน่วยกิต

หมวดวิชาเลือกเสรีอีกจำนวนไม่น้อยกว่า 6 หน่วยกิต รวมตลอดหลักสูตรเป็น 87 หน่วยกิต

เมื่อคิดเป็นร้อยละ นักศึกษาจะต้องเรียนวิชาทั่วไป ร้อยละ 17.24 นั้นหมายถึงว่านักศึกษาจะได้เรียนวิชาทางพระพุทธศาสนาเพียงร้อยละ 82.76 แต่หากนักศึกษาเลือกเรียนวิชาเสรีที่ไม่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ก็จะเหลือเพียงร้อยละ 75.86 เท่านั้น

เมื่อเทียบกับโครงสร้างหลักสูตรตามหลักพระธรรมวินัยที่ได้กำหนดให้ผู้ศึกษาเรียนพระพุทธศาสนาเพียงอย่างเดียวร้อยละเต็มโดยไม่มีการศึกษาวิชาทั่วไปอันไม่ใช่พระพุทธพจน์

ดังนั้น โครงสร้างหลักสูตรระดับปริญญาบัณฑิตของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยจึงไม่สอดคล้องกับโครงสร้างหลักสูตรตามหลักพระธรรมวินัยและไม่เอื้อต่อการผลิตบัณฑิตให้เกิดความเชี่ยวชาญอย่างแท้จริงเพราะต้องเสียเวลาเรียนหมวดวิชาการศึกษาทั่วไปทำให้มีเวลาเรียนวิชาพระพุทธศาสนาลดน้อยลงหรือเรียนไม่เต็มที่

ผลการวิจัยภาคสนาม

พระศรีเรือง นาถลีโล ให้ความเห็นเห็นว่า โครงสร้างหลักสูตรที่ใช้ในปัจจุบันมีความเหมาะสมดีไม่มีปัญหาต่อผู้เรียนในเรื่องของความเชี่ยวชาญแต่อย่างไร

พระครูสิริปัญญาเมธี ให้ความเห็นว่า ตามโครงสร้างหลักสูตรนั้นถือว่าหลักสูตรเก่าดีกว่าเพราะได้บรรจุวิชาทางพระพุทธศาสนาไว้เป็นจำนวนมาก แต่เมื่อใช้หลักสูตรใหม่ตามจำนวนหน่วยกิตที่กระทรวงกำหนดจึงจำเป็นต้องลดวิชาเหล่านั้นลงเพื่อความสอดคล้องตามกฎของกระทรวงศึกษาธิการ

พระมหาสมศักดิ์ ญาณโพธิ์ ให้ความเห็นว่า วิชาศึกษาทั่วไปซึ่งเป็นวิชาสามัญใหม่ก็ควรจะเรียนเพราะหากไม่จัดให้เรียนก็จะไม่ผ่านการประเมินจึงต้องเป็นไปตามกรอบที่รัฐกำหนด

4.2.1.1.3 วิเคราะห์เนื้อหาสาระของหลักสูตร

1) วิเคราะห์เนื้อหาสาระของหลักสูตรปกติ

ในเนื้อหาสาระของหลักสูตรปกติซึ่งแบ่งเป็น 3 หมวด ประกอบไปด้วย 1) หมวดวิชาการศึกษาทั่วไป 30 หน่วยกิต 2) หมวดวิชาเฉพาะ 96 หน่วยกิต 3) หมวดวิชาเลือกเสรี 6 หน่วยกิต

1.1) วิเคราะห์หมวดวิชาการศึกษาทั่วไป 30 หน่วยกิต ซึ่งได้แบ่งเป็น กลุ่มวิชาสังคมศาสตร์ 6 หน่วยกิต กลุ่มวิชามนุษยศาสตร์ 6 หน่วยกิต กลุ่มวิชาภาษา 12 หน่วยกิต กลุ่มวิชาวิทยาศาสตร์และคณิตศาสตร์ 6 หน่วยกิต ประกอบไปด้วยรายวิชาต่างๆ เช่น มนุษย์กับสังคม ไทยศึกษา ภาษาไทย ภาษาอังกฤษ สถิติเบื้องต้น เป็นต้น ซึ่งมีเนื้อหารายวิชาที่ไม่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาโดยตรง และเมื่อเทียบกับหลักพระธรรมวินัยแล้วไม่มีการจัดให้เรียนสิ่งที่ไม่ใช่พระพุทธพจน์

ดังนั้น ในหมวดวิชาการศึกษาทั่วไปจึงไม่สอดคล้องกับหลักพระธรรมวินัยและทำให้นิสิตมีเวลาเรียนวิชาเฉพาะน้อยลงหรือเรียนไม่เต็มที่

1.2) วิเคราะห์หมวดวิชาเฉพาะ 96 หน่วยกิต ซึ่งได้แบ่งเป็น 3 กลุ่มวิชา ได้แก่

กลุ่มวิชาพระพุทธศาสนา 30 หน่วยกิต ประกอบไปด้วยวิชาบังคับ 24 หน่วยกิต มี 8 รายวิชา ได้แก่ วิชาประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา วิชาพระไตรปิฎกศึกษา1 วิชาพระไตรปิฎกศึกษา2 วิชาพระไตรปิฎกศึกษา3 วิชาพุทธวิธีไทย วิชาภาษาบาลีเพื่อการค้นคว้าพระพุทธศาสนา วิชาภาษาสันสกฤตเพื่อการค้นคว้าพระพุทธศาสนาและวิชาปฏิบัติกรรมฐาน และวิชาเลือก 6 หน่วยกิต มี 10 วิชา ได้แก่ วิชาพระพุทธศาสนามหายาน วิชาศาสนศึกษา วิชาพระพุทธศาสนากับโลกาภิวัตน์ เป็นต้น

กลุ่มวิชาเอกพุทธศาสตร์ 51 หน่วยกิต ประกอบไปด้วยวิชาบังคับ 33 หน่วยกิต มี 11 วิชา ได้แก่ วิชาพุทธปรัชญาเถรวาท วิชาพระพุทธศาสนามหายาน วิชาวิสุทธิมรรค วิชาพุทธปฏิบัติ วิชาพระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์ วิชาอรรถกถาพระวินัยปิฎก วิชาอรรถกถาพระสุตตันตปิฎก วิชาอรรถกถาพระอภิธรรมปิฎก วิชาธรรมะพากย์ภาษาอังกฤษ1 วิชาธรรมะพากย์ภาษาอังกฤษ2 และวิชาพุทธจริยศาสตร์ วิชาเลือก 18 หน่วยกิต มี 27 วิชา ได้แก่ พระวินัยปิฎกศึกษา1 พระวินัยปิฎกศึกษา2 พระสุตตันตปิฎกศึกษา1 พระสุตตันตปิฎกศึกษา2 พระสุตตันตปิฎกศึกษา3 พระสุตตันตปิฎกศึกษา4 พระอภิธรรมปิฎกศึกษา1 พระอภิธรรมปิฎกศึกษา2 เป็นต้น

กลุ่มวิชาโทพุทธศาสตร์ 15 หน่วยกิต กำหนดให้นักศึกษาเลือกเรียนกลุ่มวิชาโทที่มหาวิทยาลัยเปิดสอนโดยไม่ให้ซ้ำกับวิชาเอก

จากที่กล่าวมา ในหมวดวิชาเฉพาะทั้ง 3 กลุ่มนั้น มีรายวิชาที่ศึกษาพระพุทธพจน์จริงๆ เพียง 11 วิชา กล่าวคือ ในกลุ่มวิชาพระพุทธศาสนา 3 วิชา ได้แก่ วิชาพระไตรปิฎกศึกษา1 วิชาพระไตรปิฎกศึกษา2 วิชาพระไตรปิฎกศึกษา3 และในกลุ่มวิชาเอกพุทธศาสตร์ 8 วิชา ได้แก่ พระวินัยปิฎกศึกษา1 พระวินัยปิฎกศึกษา2 พระสุตตันตปิฎกศึกษา1 พระสุตตันตปิฎกศึกษา2 พระสุตตันตปิฎกศึกษา3 พระสุตตันตปิฎกศึกษา4 พระอภิธรรมปิฎกศึกษา1 พระอภิธรรมปิฎกศึกษา2 ซึ่งรายวิชาเหล่านี้ก็มีเนื้อหาปริมาณมากเกินกว่าจะศึกษาให้ละเอียดได้ในเวลาอันจำกัด การแบ่งรายวิชาที่มีลักษณะกว้างเกินไปทำให้ผู้เรียนศึกษาไม่ทั่วถึง และอีกประการหนึ่ง วิชาที่จำเป็นต้องศึกษาพระพุทธพจน์ในกลุ่มวิชาเอกพุทธศาสตร์กลับถูกจัดให้อยู่ในวิชาเลือก

ดังนั้น เนื้อหาสาระในหมวดเฉพาะถือว่ามีความสอดคล้องกับหลักพระธรรมวินัย แต่มีการจัดรายวิชาที่กว้างเกินไปทำให้ผู้เรียนไม่สามารถศึกษาละเอียดได้ในเวลาอันจำกัด

1.3) วิเคราะห์หมวดวิชาเลือกเสรี กำหนดให้เรียนไม่น้อยกว่า 6 หน่วยกิต และนิสิตสามารถเรียนวิชาใดก็ได้ที่เปิดสอนในมหาวิทยาลัยนั้น ก็ไม่แน่ว่านิสิตจะเลือกเรียนในวิชาที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา

2) วิเคราะห์เนื้อหาสาระของหลักสูตรต่อเนื่อง

ในเนื้อหาสาระของหลักสูตรต่อเนื่องก็มีลักษณะเช่นเดียวกันกับหลักสูตรปกติ กล่าวคือ รายวิชาที่มีลักษณะกว้างเกินไปไม่เจาะลึกลงในรายละเอียด

ดังนั้น จึงสรุปว่า ด้านเนื้อหาสาระของหลักสูตรปริญญาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย มีรายวิชาที่มีลักษณะเนื้อหากว้างเกินไปทำให้ผู้เรียนไม่สามารถศึกษาละเอียดได้ในเวลาอันจำกัดจึงมีผลให้ไม่เอื้อต่อการผลิตบัณฑิตให้เกิดความเชี่ยวชาญในพระพุทธศาสนา

ผลการวิจัยภาคสนาม

พระศรีเรือง นาสีโล ให้ความเห็นว่า รายวิชาในหลักสูตรระดับปริญญาตรีแม้จะมีลักษณะที่กว้างแต่ก็มีส่วนดีที่ได้ให้ความรู้ที่กว้างขวางมากขึ้น ส่วนความเชี่ยวชาญนั้นขึ้นอยู่กับความเอาใจใส่ของผู้เรียนมากกว่าไม่เกี่ยวกับหลักสูตรซึ่งถือว่ามีความเหมาะสมดีอยู่แล้ว

พระครูสิริปัญญาเมธี ให้ความเห็นว่า ในระดับปริญญาตรีนี้ควรจะเรียนในลักษณะกว้างๆ เช่น ต้องรู้ทั้งพุทธฝ่ายเถรวาทและมหายานด้วย ในรายวิชาต่างๆทางมหาวิทยาลัยจะเป็นผู้กำหนดให้นิสิตลงทะเบียนเรียนแบบตายตัวโดยนิสิตไม่ได้เลือกเองในหมวดวิชาเลือกจึงไม่เป็นปัญหาในส่วนนี้และถือว่าในเนื้อหาของรายวิชาที่ใช้อยู่ในปัจจุบันมีความเอื้อต่อการผลิตให้เกิดความเชี่ยวชาญได้และก็ยังจะมีการปรับปรุงไปเรื่อยๆโดยเน้นพระไตรปิฎกมากขึ้น

พระมหาสมศักดิ์ ญาณโพธิ์ ให้ความเห็นว่า ในเนื้อหาของรายวิชาที่มีลักษณะกว้างนั้นมีความเหมาะสมและดีกว่ามีเนื้อหาแคบด้วยเหตุผลหลายประการ เช่น ให้อิสระแก่ผู้สอนในการลงลึกในเนื้อหาซึ่งเป็นหน้าที่ของอาจารย์ผู้สอนว่าจะเน้นอย่างไร หรือป้องกันอาจารย์สอนไม่ให้อสอนใน

เนื้อหาที่น้อยเกินไป เป็นต้น แม้กำหนดเนื้อหารายวิชาไว้อย่างกว้างๆ การสอนของอาจารย์ก็ยังคงอยู่ในความดูแลของหัวหน้าภาควิชาจึงไม่ทำให้เกิดปัญหาแต่อย่างใด การจัดหมวดวิชาต่างๆ ในหลักสูตรไม่มีปัญหาแต่อย่างใดเพราะหัวหน้าภาควิชาเป็นผู้กำหนดว่าจะต้องเรียนอะไรซึ่งนิสิตไม่ได้เป็นคนเลือกเองแม้จะเป็นวิชาเลือกก็ตาม คาดว่าในการปรับปรุงหลักสูตรต่อไปก็คงจะดีขึ้น

4.2.1.2 วิเคราะห์ด้านปัจจัยเบื้องต้น

4.2.1.2.1 วิเคราะห์คณาจารย์ของหลักสูตร

คณาจารย์ของหลักสูตรปริญญาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ 1) คณาจารย์ประจำ และ 2) คณาจารย์พิเศษ

1) คณาจารย์ประจำนั้น เป็นบรรพชิตคิดเป็นร้อยละ 70 เป็นคฤหัสถ์ร้อยละ 30 มีวุฒิการศึกษาเปรียญธรรมร้อยละ 90 มีวุฒิการศึกษาสามัญด้านพระพุทธศาสนาร้อยละ 50 มีตำแหน่งทางวิชาการร้อยละ 60

2) คณาจารย์พิเศษ มีคณาจารย์ที่เป็นบรรพชิตร้อยละ 0 เป็นคฤหัสถ์ร้อยละ 100 มีวุฒิการศึกษาด้านเปรียญธรรมร้อยละ 16.66 มีวุฒิการศึกษาสามัญด้านพระพุทธศาสนาร้อยละ 0 มีตำแหน่งทางวิชาการร้อยละ 66.66

จากข้อมูลด้านสถิติที่กล่าวมาในเบื้องต้นนั้น สามารถแยกประเด็นวิเคราะห์ได้ ดังนี้

1) วิเคราะห์ด้านสถานภาพ

คณาจารย์ในมหาวิทยาลัยสงฆ์นั้น มีทั้งที่เป็นบรรพชิตและคฤหัสถ์ ซึ่งมีความสอดคล้องกับหลักพระธรรมวินัย กล่าวคือ ในสมัยพุทธกาลหรือหลังพุทธปรินิพพานนั้นก็มิใช่สอนพระธรรมวินัยทั้งที่เป็นบรรพชิตและคฤหัสถ์เช่นเดียวกัน

ดังนั้น ในเรื่องสถานภาพของผู้สอนจึงไม่ถือว่าขัดต่อหลักพระธรรมวินัยหรือไม่ส่งผลต่อการผลิตบัณฑิตให้เกิดความเชี่ยวชาญแต่ประการใด

2) วิเคราะห์ด้านวุฒิการศึกษา

2.1) วิเคราะห์ด้านวุฒิการศึกษาคณาจารย์ประจำ

จากสถิติคณาจารย์ประจำมีวุฒิการศึกษาด้านเปรียญธรรมถึงร้อยละ 90 ซึ่งอยู่ในปริมาณที่มาก และมีวุฒิการศึกษาด้านพระพุทธศาสนาโดยตรงจำนวนครึ่งหนึ่งของคณาจารย์ประจำก็ถือว่าเหมาะสมประกอบไปด้วยมีตำแหน่งทางวิชาการเกินครึ่งที่บ่งชี้ถึงความเป็นผู้เชี่ยวชาญ

ดังนั้น ด้านวุฒิการศึกษาของคณาจารย์ประจำจึงมีความเหมาะสมและเป็นไปได้ที่จะผลิตบัณฑิตให้เกิดความเชี่ยวชาญด้านพระพุทธศาสนาได้

2.2) วิเคราะห์ด้านวุฒิการศึกษาคุณาจารย์พิเศษ

จากสถิติคุณาจารย์พิเศษมีวุฒิการศึกษาด้านเปรียญธรรมจำนวนน้อยมากและไม่ได้จบมาทางด้านพระพุทธศาสนาโดยตรง แต่มีตำแหน่งทางวิชาการซึ่งเป็นความเชี่ยวชาญด้านอื่นที่ไม่ใช่ด้านพระพุทธศาสนา

ดังนั้น จากการวิเคราะห์จึงถือว่าคุณาจารย์พิเศษไม่ได้มีผลทำให้นิสิตเกิดความเชี่ยวชาญด้านพระพุทธศาสนา

ผลการวิจัยภาคสนาม

พระศรีเรือง นาสลิโล ให้ความเห็นว่า อาจารย์ผู้สอนส่วนมากก็มีความเมตตาเอาใจใส่ผู้เรียนดีมีความสามารถในการตอบข้อซักถามของนักศึกษาให้เข้าใจได้จึงถือว่าอาจารย์มีความเหมาะสมที่จะเอื้อให้ผู้เรียนเกิดความเชี่ยวชาญได้

พระครูสิริปัญญาเมธี ให้ความเห็นว่า อาจารย์ประจำคณะศาสนาและปรัชญานั้นมากกว่าคณะอื่นและจบมาทางด้านพระพุทธศาสนาโดยตรงและมีประสบการณ์ด้านการสอนมาเป็นระยะเวลานานจึงเชื่อได้ว่ามีความเหมาะสมที่จะเอื้อให้ผู้เรียนเกิดความเชี่ยวชาญได้

พระมหาสมศักดิ์ ญาณโพธิ์ ให้ความเห็นว่า ในด้านคุณาจารย์ในคณะศาสนาและปรัชญานั้นถือว่ามีคุณาจารย์ที่จบตรงสายมากกว่าคณะอื่นๆและมีศักยภาพที่ความเหมาะสมจะเอื้อให้นิสิตเกิดความเชี่ยวชาญได้จึงไม่มีปัญหาแต่อย่างใด

4.2.1.2.2 วิเคราะห์คุณสมบัติของผู้เข้าศึกษา

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยได้เปิดรับผู้สมัครเข้าศึกษาโดยกำหนดคุณสมบัติแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ

- 1) คุณสมบัติสำหรับผู้สมัครเข้าศึกษาปกติ
- 2) คุณสมบัติสำหรับผู้สมัครเข้าศึกษาต่อเนื่อง

จากการกำหนดคุณสมบัติผู้สมัครเข้าศึกษาดังกล่าวแล้ว แยกวิเคราะห์ได้ ดังนี้

1) วิเคราะห์ด้านสถานภาพของผู้สมัคร

ด้านสถานภาพของผู้สมัครทางมหาวิทยาลัยได้กำหนดรับทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ให้มีสิทธิสมัครเข้าศึกษาได้ ซึ่งไม่ได้ขัดกับหลักพระธรรมวินัยแต่อย่างใด เพราะในสมัยก่อนก็มีผู้เรียนทั้งที่เป็นบรรพชิตและคฤหัสถ์เช่นเดียวกัน

2) วิเคราะห์ด้านวุฒิการศึกษาที่ใช้สมัคร

ด้านวุฒิการศึกษาที่ใช้สมัคร สำหรับผู้สมัครเข้าหลักสูตรปกติ ทางมหาวิทยาลัยได้กำหนดไว้ทั้งวุฒิการศึกษาฝ่ายเปรียญธรรมและวุฒิการศึกษาฝ่ายสามัญ เพื่อคัดเลือกบุคลากรเข้าศึกษาให้มีประสิทธิภาพมากที่สุด เช่น การกำหนดให้ผู้สมัครเป็นผู้สอบได้เปรียญธรรม 5

ประโยคและนักธรรมชั้นเอก หรือเป็นผู้สำเร็จการศึกษามัธยมศึกษาตอนปลายหรือเทียบเท่าและต้องสอบได้นักธรรมชั้นเอกก่อนรับปริญญา เป็นต้น สำหรับผู้สมัครเข้าหลักสูตรต่อเนื่องต้องเป็นผู้สอบได้เปรียญธรรม 7 ประโยคขึ้นไป หรือ เป็นผู้สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีหรืออนุปริญญา เป็นต้น

ด้านการกำหนดวุฒิการศึกษาในการสมัครเข้าเรียนแม้ไม่มีในหลักพระธรรมวินัยแต่ก็ไม่ได้ขัดต่อหลักพระธรรมวินัยแต่อย่างใด อีกทั้งยังทำให้ได้บุคลากรที่มีศักยภาพด้วยซึ่งเป็นผลดีต่อการผลิตบัณฑิตให้เป็นผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญในพระธรรมวินัยได้

ดังนั้น ด้านคุณสมบัติของผู้สมัครจึงมีความสอดคล้องกับหลักพระธรรมวินัยและมีผลดีต่อการได้บุคลากรที่มีคุณภาพด้วย

ผลการวิจัยภาคสนาม

พระศรีเรือง นาถลีโล ให้ความเห็นว่า ด้านคุณสมบัติของผู้เรียนนั้นไม่เท่าเทียมกันด้านศักยภาพในการเรียนรู้ซึ่งมีทั้งคนเก่งและไม่เก่ง และผู้เรียนบางคนก็มีพื้นฐานทางพระพุทธศาสนาพอสมควร เช่น ผู้ที่เป็นครูสอนพระปริยัติธรรม ครูสอนศีลธรรมในโรงเรียน เป็นต้น ซึ่งท่านเหล่านี้ก็จะมีความสามารถในการเรียนรู้ด้านพระพุทธศาสนาดีกว่านักศึกษาคนอื่น ๆ

พระครูสิริปัญญาเมธี ให้ความเห็นว่า การกำหนดคุณสมบัติของผู้เข้าเรียนได้ลดระดับที่ต่ำลงจากแต่ก่อนต้องได้เปรียญธรรมห้าประโยค ส่วนปัจจุบันเหลือเพียงนักธรรมชั้นเอกและเป็นผู้สมัครที่จบมัธยมปลายจากการศึกษานอกโรงเรียนเป็นส่วนใหญ่ การลดด้านคุณสมบัติการสมัครลงเป็นเพราะว่าหาผู้เรียนด้านพระพุทธศาสนาได้ยากขึ้นจึงทำให้ได้ผู้เข้าศึกษาไม่ค่อยมีการคุณภาพและมีปริมาณที่ลดลง อีกทั้งยังไม่ค่อยเอาใจใส่ในการศึกษาค้นคว้าเท่าที่ควรเพราะคิดว่าสาขาวิชาทางพระพุทธศาสนานั้นจะง่ายกว่าสาขาอื่น ๆ และไม่เอื้อต่อการนำไปประกอบวิชาชีพในทางโลก

พระมหาสมศักดิ์ ภาณโพธิ์ ให้ความเห็นว่า ด้านผู้เรียนนี้มีข้อจำกัดคือ ทางมหาวิทยาลัยไม่มีโอกาสเลือกนักศึกษาที่มีคุณภาพเข้ามาเรียนได้ทั้งๆ ที่มีครูอาจารย์ที่พร้อม แต่ทางคณะก็ได้สนับสนุนทุนการศึกษาเรียนฟรีตลอดหลักสูตรเฉพาะคณะนี้เท่านั้นเพื่อเป็นแรงจูงใจแก่นักศึกษาแต่มักศึกษาเพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่เลือกเรียนในสาขานี้เพราะคิดว่าไม่มีอาชีพรองรับเมื่อสำเร็จการศึกษาไปแล้ว จึงมีปัญหาสำหรับผู้เข้าศึกษาทั้งทางด้านจำนวนและคุณภาพ

4.2.1.2.3 วิเคราะห์วัสดุการศึกษา

ด้านวัสดุการศึกษาของมหาวิทยาลัยสงฆ์มีทั้งเครื่องฉายโปรเจคเตอร์ คอมพิวเตอร์ และอื่นๆ ให้บริการแก่นิสิตนักศึกษาซึ่งมีความพร้อมและทันสมัยมากกว่าในสมัยก่อนมาก ในสมัยพุทธกาลหรือสมัยต่อมาวัสดุศึกษานั้นหาได้ตามอัตภาพและขึ้นอยู่กับความสามารถของอาจารย์ผู้สอนแต่ละท่าน

ดังนั้น ด้านวัสดุการศึกษาของมหาวิทยาลัยสงฆ์จึงถือได้ว่าได้เปรียบมากกว่าสมัยก่อนหลายเท่าทีเดียว

ผลการวิจัยภาคสนาม

พระศรีเรือง นาดลีโล ให้ความเห็นว่า ด้านวัสดุการศึกษามีความพร้อมและเพียงพอต่อการศึกษเป็นอย่างดี

พระครูสิริปัญญาเมธี ให้ความเห็นว่า วัสดุการศึกษามีครบพร้อมจะเอื้อให้นักศึกษาได้ศึกษาค้นคว้าอย่างเต็มที่

พระมหาสมศักดิ์ ญาณโพธิ์ ให้ความเห็นว่า วัสดุการศึกษาค่อนข้างจะพร้อมพอสมควร

4.2.1.2.4 วิเคราะห์ตำราเรียน

ด้านตำราเรียนในมหาวิทยาลัยสงฆ์มีทั้งพระไตรปิฎกฉบับบาลีและฉบับที่แปลเป็นไทยแล้ว มีทั้งอรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา และปกรณ์พิเศษอื่นๆครบถ้วน และมีหนังสือที่เป็นเรื่องพระพุทธศาสนาให้ค้นคว้าได้ในห้องสมุดอีกมากมาย

ด้านตำราเรียนเมื่อเทียบกับสมัยพุทธกาลหรือหลังพุทธปรินิพพานย่อมจะมีความแตกต่างกันเนื่องจากสมัยก่อนนั้นเรียนแบบมุขปาฐะจึงไม่ต้องอาศัยตำราเรียนที่เป็นหนังสือหรือคัมภีร์ แต่อาศัยอาจารย์เป็นตำราที่สำคัญ ต่อเมื่อคำสอนบันทึกเป็นตัวหนังสือแล้วก็ถือว่ามหาวิทยาลัยสงฆ์มีความพร้อมมากกว่าสมัยโบราณมาก

ดังนั้น ด้านตำราเรียนของมหาวิทยาลัยสงฆ์จึงถือได้ว่ามีความพร้อมในระดับดีมากที่นิสิตสามารถศึกษาค้นคว้าได้โดยไม่ต้องรอการถ่ายทอดจากปากของอาจารย์เหมือนอย่างสมัยก่อน

ผลการวิจัยภาคสนาม

พระศรีเรือง นาดลีโล ให้ความเห็นว่า ตำราที่ใช้ในการศึกษาเล่าเรียนมีครบพร้อมที่จะให้ผู้เรียนได้ศึกษาค้นคว้าจึงขึ้นอยู่กับผู้เรียนเอง

พระครูสิริปัญญาเมธี ให้ความเห็นว่า ตำราหลักคือพระไตรปิฎก อรรถกถานั้นมีครบแล้ว ส่วนตำราเรียนในส่วนอื่นๆนั้นยังต้องหาเพิ่มเติม

พระมหาสมศักดิ์ ญาณโพธิ์ ให้ความเห็นว่า ตำราเรียนในปัจจุบันถือว่ามีเหมาะสมและพร้อมเพียงพอต่อการศึกษเป็นอย่างดี

4.2.1.2.5 วิเคราะห์สถานที่เรียน

ด้านสถานที่เรียนมหาวิทยาลัยสงฆ์กับในสมัยก่อนมีความเหมือนกันคือ ใช้วัดเป็นสถานที่เรียนหลัก จึงถือว่ามีเหมาะสมสอดคล้องกัน ต่อมามหาวิทยาลัยสงฆ์ได้สร้างตึกและอาคารเป็นระบบมีห้องสมุด ห้องโสตทัศนศึกษา คอยให้บริการแก่นิสิต

ดังนั้น มหาวิทยาลัยสงฆ์จึงมีข้อดีมากในด้านอาคารสถานที่เพื่อจะเอื้อในการจัดการศึกษาให้เกิดประสิทธิภาพได้

ผลการวิจัยภาคสนาม

พระศรีเรือง นาถลีโล ให้ความเห็นที่เห็นว่า สถานที่เรียนมีความพร้อมเป็นอย่างมาก

พระครูสิริปัญญาเมธี ให้ความเห็นที่เห็นว่า สถานที่เรียนมีความพร้อมมากขึ้นเพราะได้อาคารสถานที่ใหม่ที่ขยายกว้างขึ้น

พระมหาสมศักดิ์ ญาณโพธิ์ ให้ความเห็นที่เห็นว่า สถานที่เรียนที่ขยายขึ้นนั้นถือว่ามีความพร้อมมากทีเดียวที่จะรองรับนักศึกษาได้มากขึ้นและมีเทคโนโลยีช่วยสอนที่มีความพร้อมมากขึ้น

4.2.1.3 วิเคราะห์ด้านกระบวนการ

4.2.1.3.1 วิเคราะห์การจัดและวิธีการศึกษา

การจัดและวิธีการศึกษาของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย สามารถแยกวิเคราะห์ ได้ดังนี้

1) วิเคราะห์ด้านการแบ่งสาขาวิชา

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ระดับปริญญาบัณฑิต ได้จัดการศึกษาโดยมีการจัดตั้งเป็นคณะมีทั้งหมด 4 คณะ ได้แก่ คณะศาสนาและปรัชญา คณะมนุษยศาสตร์ คณะศึกษาศาสตร์ และคณะสังคมศาสตร์

ในคณะศาสนาและปรัชญานั้น ได้แบ่งการศึกษาออกเป็น 3 ภาควิชา มี 7 สาขาวิชา คือ

- 1) ภาควิชาพุทธศาสตร์ ได้แก่ สาขาวิชาพระพุทธศาสตร์, สาขาวิชาพุทธศาสตร์ (ต่อเนื่อง)
- 2) ภาควิชาปรัชญา ได้แก่ สาขาวิชาปรัชญา, สาขาวิชาปรัชญา (ต่อเนื่อง)
- 3) ภาควิชาศาสนศาสตร์ ได้แก่ สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ, สาขาวิชาศาสนาและปรัชญาสาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ (ต่อเนื่อง), สาขาวิชาศาสนาและปรัชญา (ต่อเนื่อง)

สำหรับสาขาวิชาพุทธศาสตร์นั้นอยู่ในสังกัดภาควิชาพุทธศาสตร์ คณะศาสนาและปรัชญา จากที่กล่าวมาในเบื้องต้นนั้น จะเห็นว่า มีการแบ่งสาขาวิชาเรียน ซึ่งมีความสอดคล้องกับหลักพระธรรมวินัยที่ได้มีการแบ่งสาขาวิชาเรียนเช่นเดียวกัน แต่จะมีความแตกต่างกันตรงที่มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยได้แบ่งสาขาวิชาเรียนเป็นสาขาวิชาพุทธศาสตร์ซึ่งมีลักษณะที่กว้างกว่าการแบ่งตามหลักพระธรรมวินัยที่แบ่งเป็น สาขาวินัย สาขาพระสูตร สาขามาคติกา หรือในสมัยหลังพุทธปรินิพพานซึ่งแบ่งตามพระไตรปิฎก เป็นสาขาพระวินัยปิฎก สาขาพระสุตตันตปิฎก และสาขาพระอภิธรรมปิฎก

2) วิเคราะห์ด้านการแบ่งเวลาการศึกษา

การศึกษาระดับปริญญาตรีของมหาวิทยาลัยแบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ การศึกษาภาคปกติ การศึกษาภาคสมทบ และการศึกษาต่อเนื่อง

การศึกษาภาคปกติใช้ระบบทวิภาค แบ่งเวลาการศึกษาในหนึ่งปีการศึกษาออกเป็น 2 ภาคการศึกษาปกติ ได้แก่ ภาคการศึกษาที่ 1 และภาคการศึกษาที่ 2 แต่ละภาคการศึกษามีระยะเวลาการศึกษาไม่น้อยกว่า 15 สัปดาห์ และอาจมีการศึกษาภาคฤดูร้อนต่อจากภาคการศึกษาที่ 2 ทั้งนี้ การศึกษาภาคฤดูร้อนให้เป็นไปตามระเบียบของมหาวิทยาลัย

การศึกษาภาคสมทบและการศึกษาต่อเนื่องให้เป็นไปตามที่สภาวิชาการกำหนด จากการแบ่งเวลาการศึกษาก็มีลักษณะทั่วไปที่จัดเป็นระบบเหมือนมหาวิทยาลัยอื่นๆ

3) วิเคราะห์ด้านวิธีการศึกษา

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ใช้วิธีการศึกษาแบบนับหน่วยกิต ตามรายวิชาที่ลงทะเบียนเรียนโดยมีกำหนดหน่วยกิตตามสาขาและประเภทการศึกษาของผู้สมัครและใช้วิธีการเรียนการสอนโดยการบรรยายเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งวิธีการศึกษานี้มีความแตกต่างจากการเรียนการสอนตามหลักพระธรรมวินัยที่ใช้วิธีมธุปาฐะ

จากที่กล่าวมา จะเห็นว่า ด้านการแบ่งสาขาวิชาและการแบ่งเวลาการศึกษานั้นมีความสอดคล้องกับหลักพระธรรมวินัย แต่การแบ่งสาขาวิชาที่มีลักษณะที่กว้างกว่า ส่วนวิธีการศึกษาใช้วิธีที่แตกต่างกันกับหลักพระธรรมวินัย

ดังนั้น การแบ่งสาขาที่กว้างเกินไป อาจมีผลทำให้การศึกษาไม่สามารถเน้นการเจาะลึกได้ในเวลาที่จำกัด จึงเป็นเหตุให้ไม่เอื้อต่อการผลิตบัณฑิตให้เกิดความเชี่ยวชาญได้ และวิธีการศึกษาที่ไม่ได้ใช้ระบบการท่องจำอาจจะทำให้ผู้เรียนมีศักยภาพในความรู้ที่น้อยกว่าสมัยก่อน แต่ผู้วิจัยเห็นว่า พระพุทธพจน์ได้บันทึกไว้ในคัมภีร์พระไตรปิฎกแล้วซึ่งผู้เรียนสามารถนำมาค้นคว้าให้เกิดความเชี่ยวชาญได้โดยไม่ต้องท่องจำ

ผลการวิจัยภาคสนาม

พระศรีเรือง นาดลีโล ให้ความเห็นที่ ด้านกระบวนการและวิธีการศึกษานอกจากการบรรยายแล้วก็ได้นำเทคโนโลยีเข้ามาช่วยเป็นสื่อการสอนซึ่งถือว่าเป็นสิ่งที่ดีและสนับสนุนให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้อย่างเหมาะสม

พระครูสิริปัญญาเมธี ให้ความเห็นที่ ด้านการจัดและวิธีการศึกษาก็ได้พัฒนาไปมากเพราะได้นำเทคโนโลยีเข้ามาช่วยในการเรียนการสอนทำให้มีประสิทธิภาพมากขึ้นกว่าสมัยก่อน แต่เนื่องจากวิชาการทางพระพุทธศาสนามีวิธีการเรียนที่จำเป็นจะต้องเน้นการท่องเป็นส่วนใหญ่จึงเป็นปัญหานักศึกษาปรับตัวยังไม่ค่อยได้

พระมหาสมศักดิ์ ภาณโพธิ์ ให้ความเห็นที่ ด้านวิธีการสอนในปัจจุบันได้ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ช่วยในการสอนจึงเพิ่มประสิทธิภาพด้านการสอนมากยิ่งขึ้น

4.2.1.3.2 วิเคราะห์การวัดและการประเมินผลการศึกษา

ด้านการวัดผลและการประเมินผลการศึกษาในมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย สามารถแยกวิเคราะห์ ได้ดังนี้

1) วิเคราะห์ด้านการวัดผลการศึกษา

มหาวิทยาลัยกำหนดให้มีการวัดผลเป็นรายวิชา โดยการสอบเป็นข้อเขียนบ้าง ทำรายงานบ้าง หรือสอบปากเปล่าบ้าง ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของรายวิชาและดุลยพินิจของอาจารย์ผู้สอน เมื่อเทียบกับหลักพระธรรมวินัยซึ่งสมัยก่อนใช้การวัดผลแบบมุขปาฐะ กล่าวคือ ท่องให้อาจารย์ฟังเพียงอย่างเดียว โดยไม่มีการสอบข้อเขียน

2) วิเคราะห์ด้านการประเมินผลการศึกษา

มหาวิทยาลัยกำหนดให้มีการประเมินผลเป็นเกรด มีระดับตั้งแต่ ดีเยี่ยม (A) ดีมาก (B+) ดี (B) ค่อนข้างดี (C+) พอใช้ (C) อ่อน (D+) อ่อนมาก (D) และตก (F) เป็นต้น ซึ่งต่างจากการประเมินผลที่ปรากฏในพระธรรมวินัยที่ประเมินจากการจำเนื้อหาได้มากน้อย และการท่องได้คล่องแคล่ว เป็นต้น

ดังนั้น ด้านการวัดผลและการประเมินผลการศึกษาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ซึ่งมีความแตกต่างกันกับหลักพระธรรมวินัยก็อาจเป็นสาเหตุให้มีผลต่อการผลิตบัณฑิตให้มีความเชี่ยวชาญได้

ผลการวิจัยภาคสนาม

พระศรีเรือง นาถสีโล ให้ความเห็นว่า การวัดผลและประเมินผลที่ใช้อยู่ในปัจจุบันนั้นมีความเหมาะสมดี

พระครูสิริปัญญาเมธี ให้ความเห็นว่า การวัดผลและประเมินผลจะใช้แบบอัตนัยเป็นส่วนมากเพราะต้องการให้นักศึกษาได้บรรยายแสดงความรู้ความคิดให้มาก

พระมหาสมศักดิ์ ญาณโพธิ์ ให้ความเห็นว่า การประเมินผลใช้หลักเกณฑ์ทั่วไปเป็นระบบเกรดและมีความเข้มข้นในระดับหนึ่ง กล่าวคือ หมวดวิชาทั่วไปต้องให้ผู้เรียนได้คะแนน 50 เปอร์เซ็นต์ขึ้นไปจึงถือว่าผ่าน ส่วนวิชาหลักทางศาสนาต้องได้คะแนน 60 เปอร์เซ็นต์จึงถือว่าผ่านการประเมิน

4.2.1.4 วิเคราะห์ด้านผลผลิต

4.2.1.4.1 วิเคราะห์การสำเร็จการศึกษา

ด้านการสำเร็จการศึกษานั้น สามารถแยกวิเคราะห์เป็นประเด็น ได้ ดังนี้

1) วิเคราะห์การสำเร็จการศึกษา

มหาวิทยาลัยสงฆ์ได้กำหนดให้ผู้ที่จะสำเร็จการศึกษาได้ต้องผ่านการวัดผลตามเกณฑ์ที่ทางมหาวิทยาลัยกำหนด เช่น เป็นผู้ไม่สอบได้คะแนนระดับ F หรือขาดสอบ เป็นต้น แล้วจึงอนุมัติให้รับปริญญาบัตร ส่วนตามหลักพระธรรมวินัยสมัยก่อนกำหนดให้ผู้ที่จะสำเร็จการศึกษาต้องผ่านการท่องจำเนื้อหาพุทธพจน์ที่อาจารย์กำหนดให้จนได้ขึ้นใจ แล้วจึงจะตั้งไว้ในตำแหน่งต่างๆ เช่น พระธรรมธร วินัยธร เป็นต้น

2) วิเคราะห์คุณสมบัติผู้สำเร็จการศึกษา

ผู้ที่สำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยสงฆ์แล้วนั้น ถือว่าได้ผ่านการเรียนการสอนตามกติกาของมหาวิทยาลัยมาแล้ว คุณสมบัติเป็นไปตามปริญญาบัตรที่ยืนยันว่า เป็นผู้ทรงความรู้ในสาขานั้นๆ ส่วนคุณสมบัติของผู้เรียนสมัยก่อนเป็นไปตามความรู้ความสามารถของผู้ที่ทรงจำพระพุทธรพจน์ได้ในสาขาที่ตนเรียนมา

ดังนั้น ด้านการสำเร็จการศึกษาในมหาวิทยาลัยสงฆ์โดยการยึดที่ปริญญาบัตร จึงไม่แน่ว่าจะเป็นผู้ทรงความรู้เชี่ยวชาญจริง ซึ่งต่างจากสมัยก่อนที่ยึดเอาตามความรู้ความสามารถของแต่ละบุคคล

ผลการวิจัยภาคสนาม

พระศรีเรือง นาสีโล ให้ความเห็นว่า จากที่ศึกษามาตามหลักสูตรตลอด 3 ปี นั้นได้มีความรู้มากขึ้นกว่าเดิมเพียงเล็กน้อย เนื่องจากศักยภาพของผู้เรียนเองไม่ได้เกี่ยวข้องกับหลักสูตรทางมหาวิทยาลัยแต่อย่างใด

พระครูสิริปัญญาเมธี ให้ความเห็นว่า ผู้ที่สำเร็จการศึกษาออกไปนั้นมีโอกาสจะพัฒนาให้เกิดความเชี่ยวชาญได้โดยการไปศึกษาค้นคว้าต่อไป

พระมหาสมศักดิ์ ญาณโพธิ์ ให้ความเห็นว่า ผู้สำเร็จการศึกษาด้านสาขานี้เป็นที่น่าพอใจเพราะส่วนใหญ่ก็ได้ไปศึกษาต่อในระดับปริญญาโทและเอก ส่วนหนึ่งก็มีงานทำตามสถานที่ต่างๆ ส่วนปริมาณการลาสิกขาคิดเป็นร้อยละ 50 ซึ่งก็ถือว่าเป็นเรื่องปกติ ส่วนเรื่องความเชี่ยวชาญนั้นทางมหาวิทยาลัยก็หวังว่าจะเป็นเช่นนั้นจึงได้มีการจัดสัมมนาประจำเดือนโดยเชิญอาจารย์ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาวิชาเรียนมาให้ความรู้แก่นักศึกษาเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพด้านการเรียนรู้ให้เกิดความเชี่ยวชาญ และในช่วงเวลาที่นักศึกษาปฏิบัติงาน 1 ปีก่อนสำเร็จการศึกษานั้นจะเป็นช่วงที่นักศึกษาจะได้ใช้ความรู้เพื่อพัฒนาให้เกิดความเชี่ยวชาญได้

4.2.2 ระดับปริญญามหาบัณฑิต

4.2.2.1 วิเคราะห์ด้านบริบท

4.2.2.1.1 วิเคราะห์วัตถุประสงค์ของหลักสูตร

ในระดับปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย มีวัตถุประสงค์ของหลักสูตรทั้งหมด 4 ข้อ และข้อที่ 1 ได้เน้นให้ผู้เรียนมีความรู้ความเชี่ยวชาญ ดังได้ระบุว่า

“เพื่อผลิตมหาบัณฑิตทางพระพุทธศาสนาที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญในพระพุทธศาสนาทั้งในด้านปริยัติ(ทฤษฎี) และในด้านปฏิบัติ สามารถออกไปปฏิบัติศาสนกิจเพื่อความเจริญก้าวหน้าของพระศาสนาและสันติสุขของสังคมได้อย่างกว้างขวาง”²²

ดังนั้น วัตถุประสงค์ดังกล่าวจึงมีความสอดคล้องกับพุทธประสงค์ที่ทรงเน้นให้ผู้เรียนเกิดความเชี่ยวชาญในคำสอนอันเป็นพระพุทธพจน์

ผลการวิจัยภาคสนาม

พระปลัดชำนาญ โสภโณ ให้ความเห็นด้านวัตถุประสงค์ว่า ให้มีความรู้ที่แน่นพอเป็นไปได้ แต่หากจะให้เชี่ยวชาญคงเป็นเรื่องยากเพราะนอกจากนักศึกษาจะต้องมีความสนใจเป็นพิเศษแล้วยังต้องไปศึกษาเพิ่มเติมอีก²³

สุวิญ รักษัตย์ ให้ความเห็นว่า วัตถุประสงค์ของหลักสูตรมีความเหมาะสมแล้วที่ระบุให้นักศึกษาเกิดความเชี่ยวชาญในพระพุทธศาสนาซึ่งไม่จำเป็นว่าต้องชัดเจนในพระไตรปิฎก เพียงแต่ชัดเจนในรายวิชาที่เรียนหรือองค์ประกอบส่วนใดส่วนหนึ่งของศาสนาก็ถือว่าเชี่ยวชาญทั้งสิ้น และบูรพาจารย์ที่ท่านได้จัดตั้งมหาวิทยาลัยนั้นไม่ได้มีจุดมุ่งหมายเฉพาะแต่มีจุดมุ่งหมายเป็นกลางๆ กล่าวคือให้มีความรู้แบบองค์รวม²⁴

พระครูปลัดลัมพิตพัฒนวิริยาจารย์ ให้ความเห็นว่า ตามวัตถุประสงค์ของหลักสูตรที่ทางมหาวิทยาลัยกำหนดให้ผู้เรียนเกิดความเชี่ยวชาญนั้นจะต้องอิงกับมาตรฐานตามระบบของมหาวิทยาลัยกำหนด ดังนั้น ความเชี่ยวชาญจึงมีได้ในระดับหนึ่งแต่ไม่ถึงกับว่าจะเชี่ยวชาญทั้งหมด²⁵

4.2.2.1.2 วิเคราะห์โครงสร้างของหลักสูตร

ในโครงสร้างหลักของหลักสูตรนั้น แบ่งออกเป็น 3 แผน คือ แผน ก (1) แผน ก (2) และ แผน ข ซึ่งแยกวิเคราะห์ ได้ดังนี้

1) วิเคราะห์แผน ก (1)

ในแผน ก (1) ได้เน้นการทำวิทยานิพนธ์อย่างเดียว 48 หน่วยกิต โดยไม่นับหน่วยกิตในกระบวนการเรียนรายวิชา ดังนั้น ในแผนนี้จึงขึ้นอยู่กับการทำวิทยานิพนธ์ ว่าผู้เรียนจะเน้นไปในด้านใด

²² มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, คู่มือการศึกษาระดับบัณฑิตศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2552), หน้า 4.

²³ สัมภาษณ์ พระปลัดชำนาญ โสภโณ, นักศึกษาระดับปริญญาโทมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, 9 มีนาคม 2554.

²⁴ สัมภาษณ์ สุวิญ รักษัตย์, อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสนศึกษาบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, 7 มีนาคม 2554.

²⁵ สัมภาษณ์ พระครูปลัดลัมพิตพัฒนวิริยาจารย์, คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, 7 มีนาคม 2554.

2) วิเคราะห์แผน ก (2)

ในแผน ก (2) เป็นการเรียนแบบนับหน่วยกิตซึ่งได้แบ่งจำนวนหน่วยกิตตลอดหลักสูตรเป็น 48 หน่วยกิต ให้นับหน่วยกิตในกระบวนวิชาเรียนด้วยโดยแบ่งเป็นหมวดวิชาบังคับ 24 หน่วยกิต หมวดวิชาเลือก 12 หน่วยกิต และวิทยานิพนธ์อีก 12 หน่วยกิต รวมเป็น 38 หน่วยกิต ในแผนนี้ได้เน้นที่รายวิชาด้วยแต่ไม่เน้นการทำวิทยานิพนธ์เหมือนแผน ก (1)

3) วิเคราะห์แผน ข

ในแผน ข นี้ กำหนดให้เรียนแบบนับหน่วยกิตซึ่งได้แบ่งจำนวนหน่วยกิตตลอดหลักสูตรเป็น 48 หน่วยกิต ให้นับหน่วยกิตในกระบวนวิชาเรียน 42 หน่วยกิต ซึ่งแบ่งเป็นหมวดวิชาบังคับ 27 หน่วยกิต หมวดวิชาเลือก 15 หน่วยกิต โดยไม่ต้องทำวิทยานิพนธ์แต่ให้ทำเป็นสารนิพนธ์แทน 6 หน่วยกิต

จากที่กล่าวมาทั้ง 3 แผน จะเห็นว่า โครงสร้างของหลักสูตรในระดับปริญญา มหาบัณฑิตมีลักษณะที่เน้นการเจาะลึกมากขึ้น โดยไม่มีหมวดวิชาทั่วไปเหมือนระดับปริญญาตรี และ ได้ให้ผู้เรียนทำวิทยานิพนธ์ซึ่งเป็นการเปิดโอกาสให้ผลิตได้ค้นคว้าพระพุทธพจน์ในเชิงลึกอันอาจนำมาซึ่งความเป็นผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านได้

ผลการวิจัยภาคสนาม

พระปลัดชำนาญ โสภโณ ให้ความเห็นว่า โครงสร้างหลักสูตรไม่ได้ช่วยให้นักศึกษาเกิดความเชี่ยวชาญในระหว่างเรียนเป็นเพียงตัวจุดประกายให้ผู้เรียนไปศึกษาค้นคว้าต่อซึ่งสามารถจะพัฒนาให้เกิดความเชี่ยวชาญได้ หลักสูตรจะช่วยเพียงเล็กน้อยในส่วนวิทยานิพนธ์ที่นักศึกษาจะต้องทำวิจัยซึ่งจะได้เจาะลึกในเนื้อหาที่อาจจะทำให้เกิดความเชี่ยวชาญในเรื่องนั้นๆ ได้เล็กน้อยเท่านั้น

สุวิญ รักษ์ตย์ ให้ความเห็นว่า โครงสร้างหลักสูตรที่ใช้อยู่ปัจจุบันนี้ถือว่ามีความเหมาะสมดีด้วยเหตุผล ดังนี้

- 1) เหมาะสมเพราะทำให้ผู้เรียนที่ไม่มีพื้นฐานทางพระพุทธศาสนาเข้ามาศึกษาแล้วเกิดความรู้ความเข้าใจได้
- 2) เหมาะเพราะเป็นโครงสร้างที่อยู่ภายใต้กรอบของมหาวิทยาลัย
- 3) เหมาะเพราะเป็นโครงสร้างที่อยู่ภายใต้กรอบของกระทรวงศึกษาธิการ

พระครูปลัดสัมพิพัฒน์วิริยาจารย์ ให้ความเห็นว่า โครงสร้างหลักสูตรไม่ได้มีเจตนาจะให้เจาะลึกเพราะตามหลักสาขาวิชาพุทธศาสนศึกษาชั้นนั้นจะต้องมีแนวการศึกษาในมุมกว้างแต่จะลึกในบางประเด็น ส่วนมุมนั้นจะไม่ได้จากการเรียนรายวิชาเพราะมีเวลาจำกัด แต่จะได้ความลุ่มลึกจากการทำวิทยานิพนธ์ ดังนั้น โครงสร้างหลักสูตรที่มีในระบบมหาวิทยาลัยจึงมีเพื่อให้ผู้เรียนที่ทำได้ตามมาตรฐานของหลักสูตรจบไม่ได้เน้นเฉพาะทาง ดังนั้น จึงเอื้อให้ผู้เรียนเกิดความเชี่ยวชาญได้ในระดับหนึ่งเท่านั้น

4.2.2.1.3 วิเคราะห์เนื้อหาสาระของหลักสูตร

ในเนื้อหาสาระของหลักสูตรระดับปริญญาโทบัณฑิตนั้น ได้แบ่งเป็น 2 หมวด รายวิชา ได้แก่ 1) หมวดวิชาบังคับ 2) หมวดวิชาเลือก และวิทยานิพนธ์ ซึ่งแยกวิเคราะห์ ได้ดังนี้

1) วิเคราะห์หมวดวิชาบังคับ

ในหมวดวิชาบังคับสำหรับแผน ก (2) และแผน ข แยกออกเป็น 2 ประเภท คือ วิชาบังคับพื้นฐาน และวิชาบังคับเฉพาะสาขา วิเคราะห์ได้ ดังนี้

1.1) วิชาบังคับพื้นฐาน มี 3 วิชา ประกอบไปด้วย วิชาพุทธปรัชญาในพระสุตตันตปิฎก วิชาทฤษฎีและการปฏิบัติกรรมฐาน และวิชาการเบียบวิธีวิจัย

จากทั้ง 3 วิชาในหมวดวิชาบังคับพื้นฐานนั้น เป็นการปูพื้นฐานให้นักศึกษาที่จะเรียนให้ลึกลงไป แต่เนื้อหาได้กำหนดให้เรียนเชิงปรัชญา เช่น วิชาพุทธปรัชญาในพระสุตตันตปิฎก ได้ระบุในคำอธิบายรายวิชาว่า

“ศึกษาความคิดที่สำคัญของพุทธปรัชญาที่ปรากฏในพระสูตรต่างๆ เช่น ความคิดเรื่องโลก มนุษย์ อนัตตา กรรม สังสารวัฏ และความหลุดพ้นจากทุกข์ ฯลฯ”²⁶

เมื่อพิจารณาเนื้อหาดังกล่าว ผู้วิจัยเห็นว่าการเรียนพุทธเชิงปรัชญานั้น ไม่เหมาะสมสำหรับสาขาพุทธศาสนศึกษาโดยประการทั้งปวง

1.2) วิชาบังคับเฉพาะสาขา มี 6 วิชา ประกอบไปด้วย วิชาสัมมนาประวัติและพัฒนาการของพระพุทธศาสนา วิชาเปรียบเทียบคำสอนพระพุทธศาสนาเถรวาทกับมหายาน วิชาพุทธปรัชญาในพระอภิธรรมปิฎก วิชาสัมมนาศาสนาเปรียบเทียบ วิชาพระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์ และวิชาสัมมนาพุทธศาสนากับปัญหาสังคม

จากทั้ง 6 วิชาที่กล่าวมา ส่วนใหญ่เป็นวิชาสัมมนาที่เน้นประยุกต์กับศาสตร์อื่น ไม่ได้เจาะไปในเรื่องของเนื้อหาในคัมภีร์พระไตรปิฎกให้ละเอียดลึกซึ้งและครอบคลุม อีกทั้งไม่มีวิชาวินยปิฎกซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของคำสอนบรรจุไว้ในหลักสูตรด้วย

ดังนั้น จึงเป็นปัญหาว่าจะให้ผู้เรียนมีความเชี่ยวชาญในพระพุทธศาสนาได้อย่างไรในเมื่อไม่ได้บรรจุคัมภีร์พระวินยอันเป็นส่วนสำคัญลงไปหลักสูตรด้วย

2) วิเคราะห์หมวดวิชาเลือก

ในหมวดวิชาเลือก สำหรับแผน ก (2) และแผน ข แยกออกเป็น 2 ประเภท คือ หมวดพุทธศาสตร์ หมวดปรัชญา ซึ่งวิเคราะห์ได้ ดังนี้

2.1) หมวดพุทธศาสตร์ มีจำนวน 14 วิชา ประกอบไปด้วย วิชาภาคปฏิบัติงานพระธรรมทูต วิชาภาษาอังกฤษเพื่องานพระธรรมทูต วิชาวรรณกรรมพุทธศาสนาในประเทศไทย วิชาพุทธจิตวิทยา วิชาความคิดทางพระพุทธศาสนาในสมัยปัจจุบัน วิชาพระพุทธศาสนา

²⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 13.

ในโลกปัจจุบัน วิชาศึกษาศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์ วิชาสังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์ วิชารัฐศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์ วิชา เศรษฐศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์ วิชา นิเทศศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์ วิชาพุทธจริยศาสตร์ วิชาศิลปะและวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา และวิชาหลักคำสอนและนิกายสำคัญของศาสนาฮินดู คริสต์และอิสลาม

จากรายวิชาที่ยกมา จะเห็นว่าไม่มีเนื้อหาวิชาใดเจาะลึกลงในคำสอนอันเป็นพระพุทธพจน์ ส่วนมากจะเน้นการประยุกต์ให้เข้ากับศาสตร์อื่นๆ

ดังนั้น เนื้อหาในหมวดวิชาเลือกพุทธศาสตร์จึงไม่สอดคล้องตามหลักพระธรรมวินัยที่ได้ทรงเน้นให้เรียนพระพุทธพจน์เป็นสำคัญ

2.2) หมวดปรัชญา มีจำนวน 5 วิชา ประกอบด้วย วิชาทฤษฎีและปัญหาจริยศาสตร์ วิชาปรัชญาศาสนา วิชาปรัชญาอัตถิภาวนิยม วิชาปริทรรศน์ปรัชญาตะวันตกเชิงวิจารณ์ และวิชาปริทรรศน์ปรัชญาตะวันออกเชิงวิจารณ์

จากรายวิชาในหมวดปรัชญา หากจะเน้นให้เกิดความเชี่ยวชาญในด้านพระพุทธศาสนานั้น ผู้วิจัยเห็นว่า ไม่จำเป็นต้องมีสำหรับสาขาพุทธศาสนศึกษาเพราะจะทำให้เป็นการเสียเวลาศึกษาแทนที่จะได้ศึกษาวิชาที่เป็นพุทธโดยตรง

3) วิเคราะห์วิทยานิพนธ์

ในส่วนวิทยานิพนธ์นี้ เป็นโอกาสที่ผู้เรียนจะได้เจาะลึกในพระธรรมวินัย ด้านใดด้านหนึ่งได้ซึ่งสามารถทำให้ผู้ทำวิทยานิพนธ์เกิดความเชี่ยวชาญในเรื่องนั้นๆ แต่ปัญหามีอยู่ว่า รายวิชาที่ได้เรียนมาส่วนใหญ่ไม่ได้เจาะลึกในพระพุทธพจน์แต่เน้นการประยุกต์พระพุทธพจน์กับศาสตร์อื่นซึ่งอาจทำให้นิสิตไม่เลือกทำวิทยานิพนธ์ด้านการเจาะลึกพระพุทธพจน์ก็ได้

จากที่กล่าวมา เมื่อนำไปเทียบกับเนื้อหาสาระของการเรียนสมัยก่อน จะเห็นว่าสมัยก่อนไม่ได้เน้นการเรียนแบบนำพระพุทธพจน์ไปประยุกต์กับศาสตร์อื่น แต่ได้เน้นการศึกษาพระพุทธพจน์ที่มีอยู่ให้มากขึ้นไป

จึงสรุปได้ว่า ในด้านเนื้อหาสาระของหลักสูตรระดับปริญญาโทฉบับนั้น มีเนื้อหาสาระในรายวิชาที่ไม่ได้เน้นการศึกษาคำสอนอันเป็นพระพุทธพจน์ให้มากขึ้นไป แต่ได้เน้นการประยุกต์กับศาสตร์อื่นเป็นสำคัญ ซึ่งไม่สอดคล้องกับสมัยพุทธกาลหรือหลังพุทธปรินิพพาน จึงทำให้ผู้เรียนไม่เกิดความเชี่ยวชาญตามวัตถุประสงค์ของหลักสูตรที่ระบุไว้ แต่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ในด้านอื่น

ผลการวิจัยภาคสนาม

พระปลัดชานาญ โสภโณ ให้ความเห็นว่า เนื้อหารายวิชาไม่ได้ลงลึกในรายละเอียดมากนักเพียงแต่เสนอหัวข้อขึ้นมาแล้วให้ศึกษาวิเคราะห์วิจารณ์กันโดยมีอาจารย์เป็นผู้คอยแนะนำชี้แจงในปัญหาที่ขัดข้อง ส่วนเนื้อหาวิชาจึงเป็นเพียงการให้แนวทางในการศึกษาค้นคว้าต่อไปเท่านั้น ในระหว่างการศึกษาก็ไม่อาจจะทำให้เกิดความเชี่ยวชาญได้

สุวิญ รักษ์สัตย์ ให้ความเห็นว่า เนื้อหารายวิชาถือว่าเหมาะสมแม้จะมีลักษณะที่กว้างก็ตามเพราะพระพุทธรูปที่พระพุทธรูปเจ้าทรงสอนนั้นแม้เพียงเรื่องเดียวก็นำไปใช้ได้ทั้งหมดจึงไม่จำเป็นต้องเรียนหมดทุกเรื่องในพระไตรปิฎก

พระครูปลัดสัมพิพัฒน์วิริยาจารย์ ให้ความเห็นว่า การจัดเนื้อหาวิชาของหลักสูตรที่มีลักษณะแบบกว้างๆ นั้นมาจากการมององค์ประกอบโดยรวมซึ่งรายวิชาแม้จะกว้างหรือลึกก็ไม่สามารถทำให้ผู้เรียนเกิดความเชี่ยวชาญได้ด้วยข้อจำกัดด้านเวลาจึงขึ้นอยู่กับอาจารย์ผู้สอนว่า ควรจะเน้นในส่วนของเนื้อหาวิชา

4.2.2.2 วิเคราะห์ด้านปัจจัยเบื้องต้น

4.2.2.2.1 วิเคราะห์คณาจารย์ของหลักสูตร

คณาจารย์ของหลักสูตรปริญญามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ 1) คณาจารย์ประจำ และ 2) คณาจารย์พิเศษ

1) คณาจารย์ประจำนั้น เป็นบรรพชิตคิดเป็นร้อยละ 53.84 เป็นคฤหัสถ์ร้อยละ 46.16 มีวุฒิการศึกษาปริญญาธรรมร้อยละ 53.84 มีวุฒิการศึกษาสามัญด้านพระพุทธศาสนาร้อยละ 38.46 มีตำแหน่งทางวิชาการร้อยละ 46.15

2) คณาจารย์พิเศษ มีคณาจารย์ที่เป็นบรรพชิตร้อยละ 18.18 เป็นคฤหัสถ์ร้อยละ 81.82 มีวุฒิการศึกษาด้านปริญญาธรรมร้อยละ 27.27 มีวุฒิการศึกษาสามัญด้านพระพุทธศาสนาร้อยละ 18.18 มีตำแหน่งทางวิชาการร้อยละ 45.45

จากข้อมูลด้านสถิติที่กล่าวมาในเบื้องต้นนั้น สามารถแยกประเด็นวิเคราะห์ได้ ดังนี้

1) วิเคราะห์ด้านสถานภาพ

คณาจารย์ในมหาวิทยาลัยสงฆ์นั้น มีทั้งที่เป็นบรรพชิตและคฤหัสถ์ ซึ่งมีความสอดคล้องกับหลักพระธรรมวินัย กล่าวคือ ในสมัยพุทธกาลหรือหลังพุทธปรินิพพานนั้นก็ผู้สอนพระธรรมวินัยทั้งที่เป็นบรรพชิตและคฤหัสถ์เช่นเดียวกัน

ดังนั้น ในเรื่องสถานภาพของผู้สอนจึงไม่ถือว่าขัดต่อหลักพระธรรมวินัยหรือไม่ส่งผลต่อการผลิตบัณฑิตให้เกิดความเชี่ยวชาญแต่ประการใด

2) วิเคราะห์ด้านวุฒิการศึกษา

2.1) วิเคราะห์ด้านวุฒิศึกษาคณาจารย์ประจำ

จากสถิติคณาจารย์ประจำมีวุฒิการศึกษาด้านปริญญาธรรมจำนวนเกิดครั้งแต่มีวุฒิการศึกษาด้านพระพุทธศาสนาโดยตรงจำนวนไม่ถึงครึ่งหนึ่งของคณาจารย์ประจำทั้งหมด ทั้งนี้แม้จะมีตำแหน่งทางวิชาการมารองรับแต่ส่วนใหญ่จะเป็นทางสาขาวิชาปรัชญา

ดังนั้น ด้านวุฒิการศึกษาของคณาจารย์ประจำจึงถือว่ามีความสอดคล้องเหมาะสมที่จะเอื้อต่อการผลิตบัณฑิตให้เกิดความเชี่ยวชาญด้านพระพุทธศาสนาได้

2.2) วิเคราะห์ด้านวุฒิการศึกษาคณาจารย์พิเศษ

จากสถิติคณาจารย์พิเศษมีวุฒิการศึกษาด้านเปรียญธรรมและวุฒิการศึกษาด้านพระพุทธศาสนาจำนวนน้อยกว่าคณาจารย์ประจำ แม้จะมีตำแหน่งทางวิชาการจำนวนมากกว่าแต่เป็นด้านสาขาอื่นที่ไม่ใช่ด้านพระพุทธศาสนา

ดังนั้น จากการวิเคราะห์จึงถือว่าคณาจารย์พิเศษมีคุณสมบัติไม่เอื้อต่อการผลิตบัณฑิตให้เกิดความเชี่ยวชาญด้านพระพุทธศาสนา

ผลการวิจัยภาคสนาม

พระปลัดชำนานู โสภโณ ให้ความเห็นว่า ด้านคณาจารย์สอนนั้นมีส่วนช่วยให้นักศึกษาเกิดการเรียนรู้ได้มาก สามารถชี้แจงข้อสงสัยและปัญหาต่างๆให้เกิดความชัดเจนได้ ถือว่ามีความเหมาะสมที่จะเอื้อให้นักศึกษาเกิดความเชี่ยวชาญได้

สุวิญ รักษัตย์ ให้ความเห็นว่า คณาจารย์ประจำหลักสูตรนั้นถือว่ามีความเหมาะสมแล้วที่จะเอื้อให้ผู้เรียนเกิดความเชี่ยวชาญได้

พระครูปลัดลัมพิตพัฒนวิริยาจารย์ ให้ความเห็นว่า ด้านวุฒิการศึกษาของคณาจารย์ต้องตรงตามสาขาที่สอนซึ่งเป็นไปตามที่สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษากำหนดและอาจารย์ส่วนใหญ่เคยเป็นบรรพชิตมาก่อนซึ่งถือว่ามีพื้นฐานความรู้ทางพระพุทธศาสนาอยู่พอสมควร จึงถือว่ามีความเหมาะสมที่จะเอื้อให้นักศึกษาเกิดความเชี่ยวชาญได้

4.2.2.2 วิเคราะห์คุณสมบัติของผู้เข้าศึกษา

ในระดับปริญญามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยได้เปิดรับผู้สมัครเข้าศึกษาทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ แยกวิเคราะห์ได้ ดังนี้

1) วิเคราะห์ด้านสถานภาพของผู้สมัคร

ด้านสถานภาพของผู้สมัครทางมหาวิทยาลัยได้กำหนดรับทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ให้มีสิทธิสมัครเข้าศึกษาได้ ซึ่งไม่ได้ขัดกับหลักพระธรรมวินัยแต่อย่างใด เพราะในสมัยก่อนก็มีผู้เรียนทั้งที่เป็นบรรพชิตและคฤหัสถ์เช่นเดียวกัน

2) วิเคราะห์ด้านวุฒิการศึกษาที่ใช้สมัคร

กำหนดให้ต้องเป็นผู้เคยศึกษาพระพุทธศาสนามาแล้วนับเป็นหน่วยกิตไม่น้อยกว่า 9 หน่วยกิตยกเว้นผู้เป็นเปรียญธรรม 9 ประโยคและวิชาเกี่ยวกับศาสนาอื่นไม่น้อยกว่า 6 หน่วยกิต หากไม่ได้ศึกษามาตามที่กำหนดต้องศึกษาเพิ่มโดยไม่นับหน่วยกิต

จากการวิเคราะห์ การกำหนดวุฒิการศึกษาในการสมัครเข้าเรียนแม้ไม่มีในหลักพระธรรมวินัยแต่ก็ไม่ได้ขัดต่อหลักพระธรรมวินัยแต่อย่างใด อีกทั้งยังทำให้ได้บุคลากรที่มีศักยภาพด้วยซึ่งเป็นผลดีต่อการผลิตบัณฑิตให้เป็นผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญในพระธรรมวินัยได้

ดังนั้น ด้านคุณสมบัติของผู้สมัครจึงมีความสอดคล้องกับหลักพระธรรมวินัย และมีผลดีต่อการได้บุคลากรที่มีคุณภาพด้วย

ผลการวิจัยภาคสนาม

พระปลัดชำนาญ โสภโณ ให้ความเห็นว่า คุณสมบัติของผู้เข้าศึกษาในปัจจุบัน ไม่มีคุณภาพเท่ากับสมัยก่อนที่มีการกำหนดด้านวุฒิการศึกษาเปรี๊ญธรรมด้วย อันเนื่องมาจากปัญหา ผู้สมัครที่มีจำนวนลดน้อยลงทางมหาวิทยาลัยเกรงว่าจะไม่มีผู้เรียนจึงได้ลดระดับด้านคุณสมบัติผู้เข้าศึกษาลงจึงทำให้ได้วัดคุณภาพไม่ค่อยดีเหมือนแต่ก่อน

สุวิญ รักลัตย์ ให้ความเห็นว่า ผู้เข้ามาเรียนสาขาวิชานี้มีความหลากหลายจาก สาขาอาชีพต่างๆ ส่วนผู้ที่จบสาขาพระพุทธศาสนาโดยตรงจะสมัครเข้าเรียนจำนวนน้อย เมื่อต่าง สาขาอาชีพเข้ามาศึกษาแล้วก็จะได้รับความรู้ไปใช้ตามหน่วยงานอาชีพนั้นๆ จึงถือว่าเป็นสิ่งที่ดีและเป็น เรื่องปกติที่ไม่มีใครจะมีความเชี่ยวชาญได้เท่าเทียมกันหมด

พระครูปลัดสัมพิพัฒน์นวิริยาจารย์ ให้ความเห็นว่า ด้านคุณสมบัติผู้เข้าศึกษาใน ปัจจุบันไม่ได้มีความได้เปรียบกว่าผู้เข้าศึกษาในสมัยก่อนเนื่องจากสังคมสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไปซึ่ง อาจจะไปในทางที่เสียได้มากกว่า ส่วนศักยภาพในด้านสมองเป็นเรื่องที่วัดยาก คนสมัยก่อนอาจ จะความจำดีแต่เรื่องมุมมองหรือวิสัยทัศน์อาจจะสู้คนสมัยปัจจุบันไม่ได้

ส่วนผู้เรียนในสมัยก่อนที่มีความเชี่ยวชาญอย่างอาจารย์สุชีพ ปุญญานุภาพนั้น ไม่ได้เกิดจากมหาวิทยาลัยเป็นผู้สร้างแต่เป็นลักษณะเฉพาะบุคคลซึ่งทางมหาวิทยาลัยก็ต้องการบุคคล ประเภทนี้เข้ามาศึกษาเล่าเรียนแต่เป็นสิ่งที่หาได้ไม่ถ้ง่ายนัก

4.2.2.2.3 วิเคราะห์วัสดุการศึกษา

บัณฑิตวิทยาลัยได้ใช้อุปกรณ์การสอนทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ ดังนี้

อุปกรณ์ที่มีอยู่แล้ว เครื่องฉายภาพข้ามศีรษะ เครื่องฉายสไลด์ เครื่องโทรทัศน์ เครื่องวีดิทัศน์ เครื่องวิทยุเทป เครื่องคอมพิวเตอร์ ซึ่งถือว่าเป็นเครื่องมือการศึกษาที่ช่วยให้ผู้เรียน เกิดความรู้ความเชี่ยวชาญในพระพุทธศาสนาได้

ผลการวิจัยภาคสนาม

พระปลัดชำนาญ โสภโณ ให้ความเห็นว่า วัสดุการศึกษามีความพร้อมขึ้นอยู่กับ ผู้ศึกษาจะมีความเอาใจใส่มากน้อยเพียงใด

สุวิญ รักลัตย์ ให้ความเห็นว่า ปัจจุบันนี้ถือว่าวัสดุการศึกษามีความพร้อม สำหรับการเรียนการสอนพอสมควร

พระครูปลัดสัมพิพัฒน์นวิริยาจารย์ ให้ความเห็นว่า ด้านวัสดุการศึกษาถือว่ามีความพร้อมไม่มีปัญหาแต่อย่างใด

4.2.2.2.4 วิเคราะห์ตำราเรียน

ใช้ห้องสมุดของมหาวิทยาลัยรามคำแหง มีหนังสือประมาณ 50,000 เล่ม และห้องสมุดของบัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยรามคำแหง มีหนังสือประมาณ 10,000 เล่ม ซึ่งเพียงพอต่อการศึกษาค้นคว้า

ผลการวิจัยภาคสนาม

พระปลัดชำนาญ โสภโณ ให้ความเห็นว่า ตำราเรียนมีความพร้อมที่จะให้นักศึกษาค้นคว้าได้อย่างเต็มที่

สุวิญ รักษ์ลัตย์ ให้ความเห็นว่า ด้านตำราเรียนมีความพร้อมที่จะให้นักศึกษาค้นคว้าวิจัยได้

พระครูปลัดสัมพิพัฒน์นวิริยาจารย์ ให้ความเห็นว่า ตำราเรียนมีความพร้อมดี เหมาะที่จะใช้สำหรับศึกษาค้นคว้าได้

4.2.2.2.5 วิเคราะห์สถานที่เรียน

วัดบวรนิเวศวิหาร อาคารเรียนมหาวิทยาลัยรามคำแหง เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร มีความเหมาะสมในการเรียนการสอน และยังได้ขยายสร้างอาคารสถานที่ใหม่ จังหวัดนครปฐมด้วย

ผลการวิจัยภาคสนาม

พระปลัดชำนาญ โสภโณ ให้ความเห็นว่า สถานที่เรียนได้ขยายใหญ่ขึ้นจึงถือว่ามีความพร้อมอย่างมากที่เอื้อให้ผู้เรียนศึกษาได้อย่างสะดวกสบาย

สุวิญ รักษ์ลัตย์ ให้ความเห็นว่า ด้านสถานที่ในสมัยก่อนนั้นไม่พร้อมแต่ปัจจุบันมีความพร้อมที่จะจัดการศึกษาให้เกิดประสิทธิภาพได้

พระครูปลัดสัมพิพัฒน์นวิริยาจารย์ ให้ความเห็นว่า สถานที่เรียนมีความเหมาะสมและเอื้อต่อผู้เรียนเป็นอย่างดี

4.2.2.3 วิเคราะห์ด้านกระบวนการ

4.2.2.3.1 วิเคราะห์การจัดและวิธีการศึกษา

การจัดและวิธีการศึกษาของ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยรามคำแหง สามารถแยกวิเคราะห์ ได้ดังนี้

1) วิเคราะห์ด้านการแบ่งสาขาวิชา

บัณฑิตวิทยาลัย ได้จัดการศึกษาโดยแบ่งเป็น 7 สาขาวิชา ได้แก่ สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา สาขาวิชารัฐศาสตร์การปกครอง สาขาวิชาสังคมวิทยา สาขาวิชาการจัดการศึกษา สาขาวิชาบาลี และสาขาวิชาบาลีและสันสกฤต

เมื่อพิจารณาสาขาดังกล่าว จะเห็นว่า สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษาได้ซ้ำกับ สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา ซึ่งอาจจะมีการเน้นทางวิชาการในเชิงปรัชญา เมื่อเป็นดังนั้น สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา จึงจำเป็นต้องศึกษาเฉพาะทางให้ลึกในพระพุทธรูปตามหลักพระธรรมวินัยจึงเหมาะสม แต่สาขาพุทธศาสนศึกษามีลักษณะที่กว้างเกินไปไม่เป็นเฉพาะทาง

จากที่กล่าวมาในเบื้องต้นนั้น จะเห็นว่า มีการแบ่งสาขาวิชาเรียน ซึ่งมีความสอดคล้องกับหลักพระธรรมวินัยที่ได้มีการแบ่งสาขาวิชาเรียนเช่นเดียวกัน แต่มีความแตกต่างกันตรงที่มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยได้แบ่งสาขาวิชาเรียนเป็นสาขาวิชาพุทธศาสนศึกษาซึ่งมีลักษณะที่กว้างกว่าการแบ่งตามหลักพระธรรมวินัยที่แบ่งเป็น สาขาวินัย สาขาพระสูตร สาขามาติกา หรือในสมัยหลังพุทธปรินิพพานซึ่งแบ่งตามพระไตรปิฎก เป็นสาขาพระวินัยปิฎก สาขาพระสุตตันตปิฎก และสาขาพระอภิธรรมปิฎก

2) วิเคราะห์ด้านการแบ่งเวลาการศึกษา

กำหนดให้ศึกษาไม่น้อยกว่า 2 ภาคการศึกษาและไม่เกิน 5 ปี ซึ่งถือว่าเป็นเวลาที่เหมาะสมจะเรียนรู้ให้เกิดความเชี่ยวชาญได้

3) วิเคราะห์ด้านวิธีการศึกษา

บัณฑิตวิทยาลัยใช้วิธีการศึกษาแบบนับหน่วยกิต ตามรายวิชาที่ลงทะเบียนเรียนโดยมีกำหนดหน่วยกิตตามสาขาและประเภทการศึกษาของผู้สมัครและใช้วิธีการเรียนการสอนโดยการบรรยายและสัมมนา ซึ่งเป็นวิธีที่สามารถสร้างความเข้าใจในเนื้อหาพระพุทธรูปได้ แต่จะต่างกับสมัยพุทธกาลตรงที่เขียนอ่านกับท่องจำ

จากที่กล่าวมา จะเห็นว่า ด้านการแบ่งสาขาวิชาและการแบ่งเวลาการศึกษานั้นมีความสอดคล้องกับหลักพระธรรมวินัย แต่การแบ่งสาขาวิชาที่มีลักษณะที่กว้างกว่า ส่วนวิธีการศึกษาใช้วิธีทั้งที่แตกต่างและเหมือนกันกับหลักพระธรรมวินัย

ดังนั้น การแบ่งสาขาที่กว้างเกินไป อาจมีผลทำให้การศึกษาไม่สามารถเน้นการเจาะลึกได้ในเวลาที่จำกัด จึงเป็นเหตุให้ไม่เอื้อต่อการผลิตบัณฑิตให้เกิดความเชี่ยวชาญได้ และวิธีการศึกษาที่ไม่ได้ใช้ระบบการท่องจำอาจจะทำให้ผู้เรียนมีศักยภาพในความจำน้อยกว่าสมัยก่อน แต่ผู้วิจัยเห็นว่า พระพุทธรูปฉบับที่กวีในคัมภีร์พระไตรปิฎกแล้วซึ่งผู้เรียนสามารถนำมาค้นคว้าให้เกิดความเชี่ยวชาญได้โดยไม่ต้องท่องจำ

ผลการวิจัยภาคสนาม

พระปลัดชำนาญ โสภโณ ให้ความเห็นว่า ด้านวิธีการศึกษานั้นขึ้นอยู่กับอาจารย์ผู้สอนแต่ละท่านว่าจะมีวิธีการสอนอย่างไรให้ผู้เรียนเกิดความสนใจใฝ่รู้ได้ มีทั้งการบรรยาย การถามตอบ การอภิปราย เป็นต้น จึงถือว่ามีความเหมาะสมดี

สุวิญ รักษัตย์ ให้ความเห็นว่า การจัดสาขาวิชาเฉพาะทางนั้นไม่เหมาะกับระบบมหาวิทยาลัยเพราะการเรียนการสอนในมหาวิทยาลัยนั้นค่านึงหลายส่วนเป็นการศึกษาแบบองค์รวม

ไม่ใช่เฉพาะด้านเพราะต้องการเปิดโอกาสให้ผู้มาเรียนที่มีความหลากหลายได้ศึกษาพระพุทธศาสนา แล้วนำไปใช้ในสังคมหรือหน่วยงาน

ส่วนด้านเวลาการศึกษาถือว่ามีความเพียงพอสำหรับผู้ที่ไม่มีความรู้พื้นฐานเข้ามาเรียนแล้วเกิดความรู้ไปใช้ในหน่วยงานได้ แต่ไม่เพียงพอจะทำให้เกิดความเชี่ยวชาญได้

วิธีการศึกษาในมหาวิทยาลัยยังติดอยู่ในบริบทของพระหรือของศาสนาซึ่งถูกล้อมด้วยหลักความเชื่อจึงไม่กล้าแสดงออกอย่างเต็มที่ จึงควรจะเรียนแบบหลักวิชามากกว่าหลักศรัทธาเพราะจะทำให้เกิดความรู้และได้มุมมองที่แตกต่าง

พระครูปลัดลัมพิตพัฒนวิริยาจารย์ ให้ความเห็นว่า ด้านการแบ่งสาขาวิชาเป็นไปตามมาตรฐานกลาง หากมีบุคคลพิเศษเกิดขึ้นก็อาจจะเปิดเป็นสาขาเฉพาะทางรองรับได้แต่ก็เกรงว่าผู้เรียนจะมีเพียงจำนวนน้อย

ส่วนระยะเวลาถือว่ามีความเหมาะสมสำหรับการเรียนในระบบมหาวิทยาลัยจึงขึ้นอยู่กับนักศึกษาว่าจะมีความเอาใจใส่มากน้อยเพียงใด

ด้านวิธีการศึกษานั้นการจะลุ่มลึกไม่ได้เกิดจากบุคคลหนึ่งบอกคนหนึ่งแต่จะต้องเกิดจากความทุ่มเทและตั้งใจฝึกฝนของผู้เรียน ผู้สอนเป็นเพียงผู้ชี้แนะให้เท่านั้น

4.2.2.3.2 วิเคราะห์การวัดและการประเมินผลการศึกษา

ด้านการวัดผลและการประเมินผลการศึกษาในมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยสามารถแยกวิเคราะห์ ได้ดังนี้

1) วิเคราะห์ด้านการวัดผลการศึกษา

มหาวิทยาลัยกำหนดให้มีการวัดผลเป็นรายวิชา โดยการสอบเป็นข้อเขียนบ้าง ทำรายงานบ้าง หรือสอบปากเปล่าบ้าง ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของรายวิชาและดุลยพินิจของอาจารย์ผู้สอน เมื่อเทียบกับหลักพระธรรมวินัยซึ่งสมัยก่อนใช้การวัดผลแบบมุขปาฐะ กล่าวคือ ท่องให้อาจารย์ฟังเพียงอย่างเดียว โดยไม่มีการสอบข้อเขียน

2) วิเคราะห์ด้านการประเมินผลการศึกษา

มหาวิทยาลัยกำหนดให้มีการประเมินผลเป็นเกรด มีระดับตั้งแต่ ดีเยี่ยม (A) ดีมาก (B+) ดี (B) ค่อนข้างดี (C+) พอใช้ (C) อ่อน (D+) อ่อนมาก (D) และตก (F) เป็นต้นและไม่ให้ต่ำกว่าระดับ 3.00 จากระบบ 4 แต้ม ซึ่งต่างจากการประเมินผลที่ปรากฏในพระธรรมวินัยที่ประเมินจากการจำเนื้อหาได้มากน้อย และการท่องได้คล่องแคล่ว เป็นต้น

ดังนั้น ด้านการวัดผลและการประเมินผลการศึกษาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ซึ่งมีความแตกต่างกันกับหลักพระธรรมวินัยก็อาจเป็นสาเหตุให้มีผลต่อการผลิตบัณฑิตที่มีความเชี่ยวชาญได้

ผลการวิจัยภาคสนาม

พระปลัดชำนาญ โสภโณ ให้ความเห็นว่าการวัดผลและประเมินผลในปัจจุบันก็เป็นเพียงวิธีหนึ่งเท่านั้นซึ่งอาจจะไม่ดีที่สุดแต่ก็มีมาตรฐานดี

สุวิทย์ รักลัตย์ ให้ความเห็นว่าการวัดและประเมินผลถือว่าเหมาะสมเฉพาะในห้องเรียนซึ่งเป็นไปตามกระบวนการ แต่ยังไม่ได้อัดตามผลสัมฤทธิ์ผู้สำเร็จการศึกษาแล้วว่าเป็นอย่างไรซึ่งถือว่ามีความสำคัญมาก

พระครูปลัดสัมพิพัฒน์นวิริยาจารย์ ให้ความเห็นว่าการวัดผลและประเมินผลมีความเหมาะสมในระดับหนึ่งแต่อาจจะไม่ถึงที่สุดซึ่งก็ขึ้นอยู่กับรายวิชาและอาจารย์ผู้สอนว่าควรจะวัดผลอย่างไร

4.2.2.4 วิเคราะห์ด้านผลผลิต

4.2.2.4.1 วิเคราะห์การสำเร็จการศึกษา

ด้านการสำเร็จการศึกษานั้น สามารถแยกวิเคราะห์เป็นประเด็น ได้ ดังนี้

1) วิเคราะห์การสำเร็จการศึกษา

มหาวิทยาลัยสงฆ์ได้กำหนดให้ผู้ที่จะสำเร็จการศึกษาได้ต้องผ่านการวัดผลตามเกณฑ์ที่ทางมหาวิทยาลัยกำหนด เช่น เป็นผู้ไม่สอบได้คะแนนระดับ F หรือขาดสอบ เป็นต้น แล้วจึงอนุมัติให้รับปริญญาบัตร ส่วนตามหลักพระธรรมวินัยสมัยก่อนกำหนดให้ผู้ที่จะสำเร็จการศึกษาต้องผ่านการท่องจำเนื้อหาพุทธพจน์ที่อาจารย์กำหนดให้จนได้ขึ้นใจ แล้วจึงจะตั้งไว้ในตำแหน่งต่างๆ เช่น พระธรรมธร พระวินัยธร เป็นต้น

2) วิเคราะห์คุณสมบัติผู้สำเร็จการศึกษา

ผู้สำเร็จการศึกษามากมหาวิทยาลัยสงฆ์แล้วนั้น ถือว่าได้ผ่านการเรียนการสอนตามกติกาของมหาวิทยาลัยมาแล้ว คุณสมบัติเป็นไปตามปริญญาบัตรที่ยืนยันว่า เป็นผู้ทรงความรู้ในสาขานั้นๆ ส่วนคุณสมบัติของผู้เรียนสมัยก่อนเป็นไปตามความรู้ความสามารถของผู้นั้นที่ทรงจำพระพุทพจน์ได้ในสาขาที่ตนเรียนมา

ดังนั้น ด้านการสำเร็จการศึกษาในมหาวิทยาลัยสงฆ์โดยการยึดที่ปริญญาบัตรจึงไม่แน่ว่าจะเป็นผู้ทรงความรู้เชี่ยวชาญจริง ซึ่งต่างจากสมัยก่อนที่ยึดเอาตามความรู้ความสามารถของแต่ละบุคคลที่มีความรู้ในสาขาพระพุทพจน์นั้นๆ

ผลการวิจัยภาคสนาม

พระปลัดชำนาญ โสภโณ ให้ความเห็นว่า ผู้สำเร็จการศึกษาในปัจจุบันนั้นไม่มีความเชี่ยวชาญเท่าที่ควรด้วยเหตุผลหลายประการ เช่น พื้นฐานของนักศึกษาไม่ดีพอ การเรียนไม่เข้มข้นเหมือนสมัยก่อน การไม่เรียนแบบเฉพาะทาง หรือ บางคนก็เรียนเพื่อต้องการปริญญาบัตรไปปรับวุฒิในการทำงานเท่านั้น เป็นต้น จึงทำให้เป็นปัญหาของการขาดความเชี่ยวชาญ

สุวิญ รักลัตย์ ให้ความเห็นว่า ผู้สำเร็จการศึกษาตามระบบมหาวิทยาลัยที่สามารถจะตอบทุกอย่างได้ในพระไตรปิฎกนั้นเป็นเพียงอุดมการณ์ไม่ควรเอาความเชี่ยวชาญแบบพระพรหมคุณาภรณ์มาใช้กับระบบมหาวิทยาลัยเพราะผู้เรียนก็มีความเชี่ยวชาญตามระดับของเขาอยู่แล้ว

ดังนั้นผู้ที่ไม่มีความรู้ด้านพระพุทธานามาก่อนเมื่อสำเร็จการศึกษาออกไปแล้วมีความรู้และได้นำความรู้ที่ได้ไปใช้ในชีวิตประจำวันและเป็นที่เชื่อถือของหน่วยงานก็ถือว่าเป็นที่น่าพอใจแล้ว และควรส่งเสริมด้วยการให้ทุนในการผลิตผลงานนอกระบบต่อไป

พระครูปลัดสัมพิพัฒน์วิริยาจารย์ ให้ความเห็นว่า ถ้าจะหวังว่าผู้สำเร็จการศึกษาจากหลักสูตรในระบบของมหาวิทยาลัยจะมีความเชี่ยวชาญนั้นคงไม่ได้ เพราะความเชี่ยวชาญน่าจะเป็นมาตรฐานที่สูงกว่าได้จากการศึกษาในหลักสูตรซึ่งหมายความว่าหลักสูตรที่เรียนผลิตคนให้มีความรู้ได้ในระดับหนึ่งเท่านั้น หากต้องการเป็นผู้เชี่ยวชาญผู้สำเร็จการศึกษาไปแล้วจะต้องไปศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมต่อไป มหาวิทยาลัยเพียงออกเอกสารรับรองให้เท่านั้น แต่หากมหาวิทยาลัยจะมีระบบสร้างคนให้มีความเชี่ยวชาญเฉพาะทางขึ้นมาเองก็เป็นสิ่งที่ดีแต่ต้องคำนึงถึงจำนวนผู้เข้าเรียนและงบประมาณด้วย

4.2.3 ระดับปริญญาคุณวุฒิบัณฑิต

4.2.3.1 วิเคราะห์ด้านบริบท

4.2.3.1.1 วิเคราะห์วัตถุประสงค์ของหลักสูตร

ในวัตถุประสงค์มีจำนวนทั้งหมด 4 ข้อ และได้เน้นให้ผู้เรียนมีความรู้ความเชี่ยวชาญอย่างชัดเจนตามที่ระบุไว้ในข้อที่ 1 ว่า

“เพื่อผลิตศาสนศาสตร์คุณวุฒิบัณฑิตที่มีความรู้และความเชี่ยวชาญทางพระพุทธานามสามารถถ่ายทอด และบูรณาการกับวิทยาการสมัยใหม่ได้อย่างเป็นระบบ”²⁷

ดังนั้น เมื่อพิจารณาจากวัตถุประสงค์ที่ยกมา แสดงถึงความสอดคล้องกับหลักการเรียนการสอนตามพระธรรมวินัยที่ได้เน้นย้ำให้ผู้เรียนมีความรู้ความเชี่ยวชาญในพระพุทธานาม

ผลการวิจัยภาคสนาม

พระมหาวิชัย ธมฺมวิชิโย ให้ความเห็นว่า จากวัตถุประสงค์ที่ระบุไว้มีความชัดเจนดีที่จะเน้นให้นิสิตเกิดความเชี่ยวชาญแต่หลักสูตรยังไม่เข้มข้นพอจะให้เกิดความเชี่ยวชาญได้²⁸

พระเทพวิสุทธิกวี ให้ความเห็นว่า วัตถุประสงค์ของหลักสูตรกับปรัชญาของมหาวิทยาลัยยังไม่สอดคล้องกันเท่าที่ควร²⁹

²⁷ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, คู่มือการศึกษาระดับปริญญาเอกหลักสูตรศาสนศาสตร์คุณวุฒิบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2548), หน้า 5.

²⁸ สัมภาษณ์ พระมหาวิชัย ธมฺมวิชิโย, นักศึกษาระดับปริญญาคุณวุฒิบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, 10 มีนาคม 2554.

²⁹ สัมภาษณ์ พระเทพวิสุทธิกวี, รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, 10 มีนาคม 2554.

4.2.3.1.2 วิเคราะห์โครงสร้างของหลักสูตร

โครงสร้างหลักสูตรแบ่งออกเป็น 2 แบบ แยกวิเคราะห์ ได้ดังนี้

1) วิเคราะห์แบบ 1

ในแบบที่ 1 นี้มีจำนวนหน่วยกิตตลอดหลักสูตร 63 หน่วยกิต แบ่งเป็น 4 หมวดวิชา ได้แก่ หมวดวิชาเสริมพื้นฐาน หมวดวิชาบังคับ หมวดวิชาเอก หมวดวิชาเลือก และวิทยานิพนธ์ โดยผู้เรียนอาจมีการเรียนเสริมในหมวดวิชาเสริมพื้นฐานโดยไม่นับหน่วยกิตแต่ให้นับหน่วยกิตที่วิทยานิพนธ์ทั้งหมด

ดังนั้น การเรียนในแบบที่ 1 นี้ความสำคัญจึงขึ้นอยู่กับวิทยานิพนธ์ที่นักศึกษาได้เลือกทำในหัวข้อนั้นๆ

2) วิเคราะห์แบบ 2

ในแบบที่ 2 มีจำนวนหน่วยกิตตลอดหลักสูตร 63 หน่วยกิตและแบ่งเป็นหมวดมีลักษณะเหมือนแบบที่ 1 เพียงแต่ทำให้หน่วยกิตในรายวิชาที่เรียนด้วยและนับหน่วยกิตในวิทยานิพนธ์ด้วย

ดังนั้น นักศึกษาจะให้ความสำคัญทั้งวิชาเรียนและวิทยานิพนธ์ไปพร้อมๆกัน

จากที่กล่าวมา โครงสร้างหลักสูตรทั้ง 2 แบบนั้น ได้เน้นเรียนวิชาพระพุทธศาสนาเป็นสำคัญ โดยไม่มีหมวดวิชาทั่วไปทำให้มีความเป็นเฉพาะทางมากขึ้นและจะนำไปสู่ความเชี่ยวชาญในพระธรรมวินัยได้

ผลการวิจัยภาคสนาม

พระมหาวิชัย ธมฺมวิชโย ให้ความเห็นว่า โครงสร้างหลักสูตรของมหาวิทยาลัยที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบันยังไม่เข้มข้นเพียงพอ ไม่ได้กำหนดให้เข้มและลึกลงไป จึงเป็นเพียงการสอนตามรายวิชาแล้วก็จะจบไปทำให้นักศึกษาไม่ได้เกิดการค้นคว้าลงในรายละเอียดมากนัก

พระเทพวิสุทธิกวี ให้ความเห็นว่า โครงสร้างของหลักสูตรถูกจำกัดกรอบโดยสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษาที่มีการกำหนดหน่วยกิตตามมาตรฐานของกระทรวงศึกษาธิการ ดังนั้นทางมหาวิทยาลัยจึงไม่สามารถจะจัดหลักสูตรได้อย่างอิสระเพราะหากหลักสูตรไม่ผ่านความเห็นชอบผู้เรียนจบไปก็จะมีปัญหา ทั้งนี้ทางมหาวิทยาลัยก็ต้องพึ่งงบประมาณจากรัฐบาลสนับสนุนอยู่แต่ก็ได้ยากับคนบดว่าควรจะทำหลักสูตรที่เข้มข้นกว่านี้แต่ก็คงเข้มข้นอยู่ในกรอบที่กำหนดเพราะทำได้เพียงเท่านั้น แต่ต้องหาคนสอนที่เข้มมาขยายในรายวิชาจะทำให้ผู้เรียนมีความเข้มแข็งในวิชาการมากขึ้น

4.2.3.1.3 วิเคราะห์เนื้อหาสาระของหลักสูตร

แยกวิเคราะห์ตามโครงสร้างหลักสูตร ได้ดังนี้

1) วิเคราะห์เนื้อหาสาระของหลักสูตรการศึกษา แบบ 1

ในหลักสูตรแบบ 1 นั้น เนื่องจากเป็นหลักสูตรที่เน้นการวิจัยโดยทำวิทยานิพนธ์
 อย่างเดียว ไม่ต้องเรียนในรายวิชาที่ต้องนับหน่วยกิต อาจเรียนเสริมในบางวิชาที่จำเป็นและไม่นับหน่วยกิต

ดังนั้น ทุกอย่างจึงขึ้นอยู่กับทำวิทยานิพนธ์ที่ทำว่าจะเน้นไปในด้านใด ตามที่คณะ
 กรรมการบริหารหลักสูตรได้กำหนดให้มีเนื้อหาและลักษณะตามสาขาพุทธศาสนศึกษา ความเชี่ยวชาญที่
 จะเกิดขึ้นจึงขึ้นอยู่กับผู้ทำวิทยานิพนธ์เป็นสำคัญ

2) วิเคราะห์เนื้อหาสาระของหลักสูตรการศึกษา แบบ 2

ในหลักสูตรแบบ 2 กำหนดให้เรียนเป็นรายวิชาซึ่งนับหน่วยกิต แยกเป็น 4 หมวด
 วิเคราะห์ได้ ดังนี้

2.1) วิเคราะห์เนื้อหาหมวดเสริมบังคับพื้นฐาน

ในหมวดนี้มี 2 วิชา ได้แก่ วิชาภาษาบาลีและภาษาอังกฤษสำหรับการ
 ศึกษาพระพุทธศาสนา และ วิชาเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารเพื่อประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนา

จากการวิเคราะห์ทั้งสองวิชานี้ เป็นเพียงเครื่องมือในการศึกษาพระพุทธ
 ศาสนาให้เกิดประสิทธิภาพเท่านั้น ซึ่งนักศึกษาบางคนอาจมีพื้นฐานอยู่แล้วก็ไม่จำเป็นต้องเรียน

ดังนั้น การที่หลักสูตรได้กำหนดให้เรียนในเฉพาะกรณีเห็นว่าจำเป็นต่อ
 นักศึกษาบางคน จึงเป็นเรื่องที่เหมาะสมสำหรับผู้ที่มีพื้นฐานจะได้ไม่ต้องเสียเวลาเรียนวิชาเหล่านี้
 และจะได้มีเวลาค้นคว้าสาระที่เป็นพระพุทธศาสนาโดยแท้

2.2) วิเคราะห์เนื้อหาหมวดบังคับ

ในหมวดนี้มี 3 วิชา ได้แก่ วิชาสัมมนาสารัตถะพระไตรปิฎกวิชาทฤษฎี
 และปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน และวิชาการเปรียบเทียบวิจัยเชิงบูรณาการ

จากการวิเคราะห์ พบว่า ในหมวดวิชาบังคับเป็นการปูพื้นฐานในการทำ
 วิจัยเท่านั้น ไม่ได้เน้นให้ผู้ศึกษาลงในรายละเอียดพระพุทธพจน์อย่างทั่วถึง

2.3) วิเคราะห์เนื้อหาหมวดวิชาเอก

ในหมวดวิชาเอกมีจำนวน 8 วิชา ประกอบไปด้วย วิชาการบริหารการจั
 ดองค์กรทางพระพุทธศาสนา วิชาศึกษาเฉพาะเรื่องในพระพุทธศาสนา วิชาสัมมนาพุทธธรรมประยุกต์
 วิชาพระพุทธศาสนากับวิถีไทย วิชาสัมมนาการจัดการปัญหาตามแนวพระพุทธศาสนา วิชาการพัฒนาที่
 ยั่งยืนตามแนวพุทธศาสตร์ วิชาการใช้เหตุผลตามแนวพุทธศาสตร์ และวิชาสัมมนาพระพุทธศาสนากับ
 โลกาภิวัตน์

จากการวิเคราะห์เนื้อหา มีเพียงวิชาเดียวที่เจาะลึกลงในพระพุทธพจน์ได้
 แก่วิชาศึกษาเฉพาะเรื่องในพระพุทธศาสนา ส่วนวิชาอื่นเน้นการประยุกต์และบูรณาการให้เข้ากับ
 ศาสตร์อื่น

ดังนั้น เมื่อพิจารณาแล้วเนื้อหาวิชาไม่ได้เน้นในเชิงลึกของพระพุทธพจน์
 แต่เน้นเชิงประยุกต์บูรณาการเป็นส่วนมาก

2.4) วิเคราะห์วิชาเลือก

ในส่วนของวิชาเลือกนั้น ส่วนมากก็เป็นวิชาที่เน้นการประยุกต์กับศาสตร์อื่นๆ เช่นเดียวกัน

3) วิเคราะห์วิทยานิพนธ์

ในส่วนวิทยานิพนธ์นั้น ทางคณะกรรมการบริหารหลักสูตรกำหนดให้ทำโดยให้มีเนื้อหาสาระและลักษณะเชิงพุทธซึ่งขึ้นอยู่กับหัวข้อที่นักศึกษาเลือก

ดังนั้น ความเชี่ยวชาญในพระพุทธพจน์อาจเกิดขึ้นได้หากผู้ทำวิทยานิพนธ์เน้นทำเกี่ยวกับพระพุทธพจน์ในเชิงลึก

ผลการวิจัยภาคสนาม

พระมหาวิชัย ธมฺมวิชัย ให้ความเห็นว่า เนื้อหารายวิชาที่ถูกกำหนดด้วยเวลา ทำให้ไม่สามารถจะศึกษาถลึงและครอบคลุมได้ และบางวิชาที่มีเนื้อหามากก็ทำให้ต้องเร่งเรียนให้จบตามกำหนดเวลาจึงไม่ค่อยได้อะไรและอาจารย์ผู้สอนส่วนใหญ่ก็ไม่ได้ให้งานเพื่อไปศึกษาเพิ่มเติมแล้วนำมาวิเคราะห์วิจารณ์แต่อย่างใด จึงทำให้ไม่เกิดการเรียนรู้ที่ลึกซึ้งเท่าที่ควร

พระเทพวิสุทธิกวี ให้ความเห็นว่า เนื้อหารายวิชาที่กว้างและถูกจำกัดด้วยกรอบของเวลานั้นก็เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ผู้เรียนขาดความเชี่ยวชาญได้ เพราะหากศักยภาพของนักศึกษาไม่ดีพอบวกกับเนื้อหาที่กว้างและผู้สอนไม่เชี่ยวชาญพอก็จะไม่สามารถสรุปประเด็นลงมาให้นักศึกษาเข้าใจได้

4.2.3.2 วิเคราะห์ด้านปัจจัยเบื้องต้น

4.2.3.2.1 วิเคราะห์คณาจารย์ของหลักสูตร

ในระดับคณะบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย คณาจารย์ของหลักสูตรแบ่งเป็น 4 ประเภท คือ 1) คณาจารย์ประจำ 2) คณาจารย์พิเศษ 3) ผู้ทรงคุณวุฒิ และ 4) อาจารย์พิเศษต่างประเทศ

1) คณาจารย์ประจำ เป็นบรรพชิตร้อยละ 66.66 เป็นคฤหัสถ์ร้อยละ 33.34 ดำรงตำแหน่งทางวิชาการร้อยละ 33.33 มีวุฒิการศึกษาปริญญาธรรมร้อยละ 50 มีวุฒิการศึกษาสามัญด้านพระพุทธศาสนาร้อยละ 50

2) คณาจารย์พิเศษ เป็นบรรพชิตร้อยละ 33.33 เป็นคฤหัสถ์ร้อยละ 66.67 ดำรงตำแหน่งทางวิชาการร้อยละ 58.33 มีวุฒิการศึกษาปริญญาธรรมร้อยละ 41.66 มีวุฒิการศึกษาสามัญด้านพระพุทธศาสนาร้อยละ 33.33

3) ผู้ทรงคุณวุฒิ ดำรงตำแหน่งทางวิชาการ ร้อยละ 93.75

4) อาจารย์ต่างประเทศ มีวุฒิการศึกษาด้านพระพุทธศาสนา ร้อยละ 100

จากข้อมูลด้านสถิติที่กล่าวมาในเบื้องต้นนั้น สามารถแยกประเด็นวิเคราะห์ได้ ดังนี้

1) วิเคราะห์ด้านสถานภาพ

คณาจารย์ประจำมีบรรพชิตมากกว่าคฤหัสถ์ ส่วนคณาจารย์พิเศษ มีคฤหัสถ์มากกว่าบรรพชิต ในเรื่องสถานภาพของผู้สอนจึงไม่ถือว่าขัดต่อหลักพระธรรมวินัยหรือไม่ส่งผลกระทบต่อผลิตบัณฑิตให้เกิดความเชี่ยวชาญแต่ประการใด

2) วิเคราะห์ด้านวุฒิการศึกษา

คณาจารย์ประจำ มีวุฒิการศึกษาสามัญด้านพระพุทธศาสนาและเป็นเปรียญธรรมจำนวนครึ่งหนึ่งของคณาจารย์ประจำทั้งหมด นอกนั้นจบมาทางด้านปรัชญาและด้านอื่นๆ และตำแหน่งทางวิชาการจำนวนไม่ถึงครึ่ง

คณาจารย์พิเศษ มีวุฒิการศึกษาสามัญด้านพระพุทธศาสนาและเปรียญธรรมจำนวนไม่ถึงครึ่ง แต่มีตำแหน่งทางวิชาการเกินครึ่ง

ผู้ทรงคุณวุฒิ ดำรงตำแหน่งทางวิชาการเกือบทั้งหมด ถือว่าสำคัญเพราะเป็นผู้เชี่ยวชาญทั้งนั้นที่จะช่วยเสริมในคณาจารย์ประจำและพิเศษ

ส่วนอาจารย์ต่างประเทศ มีตำแหน่งทางวิชาการจำนวน 1 ท่านและทุกท่านจบมาทางด้านพระพุทธศาสนาโดยตรงจึงมีส่วนช่วยส่งเสริมให้ผลิตเกิดความเชี่ยวชาญได้

จากที่อธิบายมา แม้ว่าคณาจารย์ที่จบมาทางด้านพระพุทธศาสนาจะมีจำนวนไม่มากนักแต่ส่วนหนึ่งก็ดำรงตำแหน่งทางวิชาการซึ่งถือว่ามีความเชี่ยวชาญและได้มีผู้ทรงคุณวุฒิมาช่วยดูแล ก็ถือว่า น่าจะมีศักยภาพทำให้ผู้ศึกษาเกิดความเชี่ยวชาญในพระพุทธพจน์ได้

ผลการวิจัยภาคสนาม

พระมหาวิชัย ธมฺมวิชิโย ให้ความเห็นว่า อาจารย์ผู้สอนมีความเหมาะสมด้านคุณวุฒิทางการศึกษาแต่ขาดเทคนิคและวิธีการสอน เช่น ไม่สั่งงานให้ศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมแล้วนำมาคุยกัน เป็นต้น แต่มีบางท่านที่สั่งงานแล้วนำมาวิเคราะห์วิจารณ์ซึ่งงานมีเนื้อหาจำนวนมากแต่ด้วยเวลาเรียนที่มีจำกัดทำให้นักศึกษาที่สงสัยแล้วถามได้ไม่ทั่วถึงจึงทำให้ผู้ที่ไม่มีโอกาสซักถามจึงเกิดความเบื่อหน่ายในการเรียนและบางรายวิชาที่ไม่น่าสนใจทำให้นักศึกษาเรียนแบบผ่านๆเท่านั้น และการรีบให้จบตามเนื้อหาในเวลาหลักสูตรกำหนดก็ทำให้ผู้เรียนเกิดความเบื่อหน่ายได้ จึงไม่เอื้อต่อการค้นคว้าเพื่อเรียนรู้ที่แท้จริง

พระเทพวิสุทธิกวี ให้ความเห็นว่า นอกจากหลักสูตรแล้วผู้สอนก็มีส่วนสำคัญที่จะทำให้ผู้ศึกษาเกิดความเชี่ยวชาญได้ แต่อาจารย์ส่วนหนึ่งเป็นได้เพียงผู้สอนไม่ใช่เป็นนักวิชาการจึงสอนไปตามตำราไม่ค่อยได้แสวงหามุมมองใหม่ๆในการสอนซึ่งเป็นคุณสมบัติของนักสอนที่ดี ปัจจุบันแม้จะมีคุณวุฒิที่พร้อมก็ตามแต่ด้านคุณสมบัติยังไม่ค่อยถึงและหาคนที่จะมาสอนเก่งๆค่อนข้างยาก ส่วนคนเก่งที่ไม่ได้จบถึงระดับที่กำหนดเมื่อมาสอนก็เป็นปัญหาที่ระเบียบของการประกันคุณภาพอีกซึ่งเขากำหนดต้องมีปริญญาเอกเท่านั้น ปริญญาโทเท่านั้น แล้วต้องมีตำแหน่งทางวิชาการตามกรอบที่ สกอ. และ สมส. กำหนด เมื่อเน้นอย่างนั้นบางทีผู้ที่เรียนเก่งแล้วเสนอผลงานทางวิชาการขึ้นมาได้ตำแหน่งมีความสามารถเรียบเรียงข้อมูลเก่ง แต่เวลาสอนหรือถ่ายทอดภาษาให้ดึงดูดมีแรงจูงใจให้

นักศึกษาอยากเรียนหรือเรียนแล้วได้ความรู้ไม่ค่อยมี มีแต่นักวิชาการนั่งบรรยายสนุกลงอยู่กับคนเดียว แต่นักศึกษาไม่สนุกด้วย

ส่วนผู้ที่มีตำแหน่งทางวิชาการแล้วก็เก่งในการสอนด้วยส่วนใหญ่ท่านเหล่านั้นสภาพร่างกายก็ไม่เอื้ออำนวย หากจะหาผู้เชี่ยวชาญที่อื่นมาสอนในด้านพระพุทธศาสนานี้ก็คิดว่ายังสู้ของเราไม่ได้แต่เนื่องจากว่าการผลิตของเราหาคนเก่งอยากขึ้นทุกทีผลิตไปผลิตมาปรากฏว่าคนเก่งน้อยลงแทนที่จะมากขึ้น

4.2.3.2.2 วิเคราะห์คุณสมบัติของผู้เข้าศึกษา

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยได้เปิดรับผู้สมัครเข้าศึกษาระดับปริญญา มหาบัณฑิตทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ ซึ่งวิเคราะห์ได้ ดังนี้

1) วิเคราะห์ด้านสถานภาพของผู้สมัคร

ด้านสถานภาพของผู้สมัครทางมหาวิทยาลัยได้กำหนดรับทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ให้มีสิทธิสมัครเข้าศึกษาได้ ซึ่งไม่ได้ขัดกับหลักพระธรรมวินัยแต่อย่างใด เพราะในสมัยก่อนก็มีผู้เรียนทั้งที่เป็นบรรพชิตและคฤหัสถ์เช่นเดียวกัน

2) วิเคราะห์ด้านวุฒิการศึกษาที่ใช้สมัคร

ด้านวุฒิการศึกษาที่ใช้สมัคร ทางมหาวิทยาลัยได้กำหนดไว้ไม่ต่ำกว่าระดับปริญญาโท และคุณสมบัติอื่นๆที่ได้กล่าวไว้ในบทที่ 3 ซึ่งการกำหนดคุณสมบัติเหล่านั้นก็เพื่อคัดเลือkbุคลากรเข้าศึกษาให้มีประสิทธิภาพมากที่สุด แม้การกำหนดคุณสมบัติการสมัครเข้าศึกษาดังกล่าวไม่มีในหลักพระธรรมวินัยแต่ก็ไม่ได้ขัดต่อหลักพระธรรมวินัยแต่อย่างใด อีกทั้งยังทำให้ได้บุคลากรที่มีศักยภาพด้วยซึ่งเป็นผลดีต่อการผลิตบัณฑิตให้เป็นผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญในพระธรรมวินัยได้

ผลการวิจัยภาคสนาม

พระมหาวิชัย ธมฺมวิชิโย ให้ความเห็นว่า ผู้เข้าศึกษาในระดับปริญญาเอกส่วนใหญ่มีงานทำแล้วจึงเป็นการเข้ามาศึกษาเพื่อจรรโลงจิตใจส่วนหนึ่งและส่วนหนึ่งก็เรียนไปเพื่อยกระดับหน้าที่การงานของตนเท่านั้น ส่วนด้านปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนด้วยกันก็ไม่ค่อยจะเอื้อเท่าที่ควร เช่น อายุที่ห่างกันมาก ตำแหน่งหน้าที่ส่วนตัวที่ต่างกัน สถานภาพระหว่างบรรพชิตกับคฤหัสถ์ เป็นต้น ก็มีส่วนทำให้การเรียนไม่ค่อยดีเพราะไม่มีความสนิทกันระหว่างผู้เรียนทำให้เรียนไม่ค่อยสนุก

พระเทพวิสุทธิกวี ให้ความเห็นว่า ด้านคุณสมบัติของผู้เรียนส่วนใหญ่มีคุณภาพต่ำมากซึ่งบางทีอาจจะต่ำกว่าคณะอื่นเนื่องจากไม่ค่อยได้กวัดขันเท่าที่ควรเพราะเกรงว่าจะไม่มีผู้เรียน ซึ่งต่างจากสมัยพุทธกาลที่ผู้เข้ามาศึกษานั้นมาด้วยศรัทธาและตั้งใจจริง มีเป้าหมายตรงกันคือพระนิพพาน ปัจจุบันผู้ที่คาดหวังพระนิพพานนั้นหายาก หวังแต่จะจบปริญญาเท่านั้น แม้หลักสูตรจะดีอย่างไรก็ไม่อาจจะช่วยให้ผู้เรียนเหล่านั้นเกิดความเชี่ยวชาญได้

เมื่อคุณภาพของผู้เข้าศึกษาต่ำ จึงได้มีการเปิดระดับปริญญาโทและเอกเพื่อรองรับผู้ที่มีความรู้มาบ้างซึ่งก็ต้องทำไปคู่กันกับผู้ที่ไม่ค่อยมีคุณภาพแต่ว่าสามารถเน้นหลักสูตรให้เข้ม

ขึ้นได้ แต่หากเข้มมากก็เป็นอุปสรรคต่อผู้เข้ามาเรียนที่มีงานทำด้วยทำให้ผู้เรียนไม่ไหวอีกก็เป็นปัญหาในด้านของผู้เรียน

4.2.3.2.3 วิเคราะห์วัสดุการศึกษา

ในด้านวัสดุศึกษานั้น ได้มีการใช้อุปกรณ์ที่ทันสมัยและเอื้อต่อการศึกษาค้นคว้าได้รวดเร็วและเต็มที่ จึงถือว่ามีเหมาะสมที่จะทำให้ผู้ศึกษาได้เรียนรู้สะดวกรวดเร็วและง่ายขึ้น

ผลการวิจัยภาคสนาม

พระมหาวิชัย ธมฺมวิชิโย ให้ความเห็นว่า มีความพร้อมดีเหมาะสำหรับการเรียนการสอนมาก

พระเทพวิสุทธิกวี ให้ความเห็นว่า วัสดุการศึกษามีความพร้อมที่จะพัฒนานักศึกษาให้เกิดการเรียนรู้ได้

4.2.3.2.4 วิเคราะห์ตำราเรียน

ในด้านตำราเรียนหลัก เช่น พระไตรปิฎก อรรถกถา เป็นต้น มีครบพร้อมในการศึกษาค้นคว้า ส่วนตำราเรียนอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับสาขาก็สะดวกและหาง่ายในห้องสมุดมหาวิทยาลัยและห้องสมุดอื่นๆ

ผลการวิจัยภาคสนาม

พระมหาวิชัย ธมฺมวิชิโย ให้ความเห็นว่า ด้านตำรามีความพร้อมและเพียงพอต่อการค้นคว้าดี

พระเทพวิสุทธิกวี ให้ความเห็นว่า ตำราหลักทางพระพุทธศาสนาไม่ขาดแคลนและตำรานอกก็มีให้ค้นคว้าในห้องสมุดและยังมีข้อบังคับให้ผู้สอนต้องผลิตผลงานทางวิชาการออกมาประกอบการสอนในรายวิชาด้วย จึงคิดว่าตำราด้านพระพุทธศาสนามีเพียงพอสำหรับการค้นคว้า

4.2.3.2.5 วิเคราะห์สถานที่เรียน

ด้านสถานที่เรียนมีความเหมาะสมสามารถรองรับผู้เรียนได้อย่างสะดวกสบายและมีความเหมาะสมในการใช้เป็นสถานที่ศึกษา

ผลการวิจัยภาคสนาม

พระมหาวิชัย ธมฺมวิชิโย ให้ความเห็นว่า สถานที่เรียนได้ขยายใหญ่ขึ้นทำให้เหมาะสำหรับการใช้ศึกษาเล่าเรียนเป็นอย่างดี

พระเทพวิสุทธิกวี ให้ความเห็นว่า สถานที่เรียนมีความพร้อมดี

4.2.3.3 วิเคราะห์ด้านกระบวนการ

4.2.3.3.1 วิเคราะห์การจัดและวิธีการศึกษา

การจัดและวิธีการศึกษาของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ระดับปริญญาตรีบัณฑิต สามารถแยกวิเคราะห์ ได้ดังนี้

1) วิเคราะห์ด้านการแบ่งสาขาวิชา

ในการแบ่งสาขาวิชามีความต่อเนื่องกับระดับปริญญามหาบัณฑิตซึ่งเป็นการแบ่งสาขาที่กว้าง เมื่อเทียบกับ การแบ่งสาขาในสมัยพุทธกาลหรือหลังพุทธปรินิพพาน เช่น ในสมัยหลังพุทธปรินิพพานได้แบ่งสาขาตามพระไตรปิฎก เป็นสาขาพระวินัยปิฎก สาขาพระสุตตันตปิฎก และสาขาพระอภิธรรมปิฎก เป็นต้น

ดังนั้น การที่บัณฑิตวิทยาลัยได้แบ่งสาขาที่กว้างเกินไปก็อาจทำให้ผู้เรียนไม่สามารถเรียนในเชิงลึกได้ จึงเป็นเหตุให้ขาดความเชี่ยวชาญ

2) วิเคราะห์ด้านการแบ่งเวลาการศึกษา

ในด้านการแบ่งเวลาศึกษานั้น กำหนดไว้ไม่เกิน 5 ปีแต่สามารถต่อเวลาการศึกษาได้จากการพิจารณาของคณะกรรมการประจำบัณฑิตวิทยาลัยซึ่งมีความสอดคล้องกับหลักพระธรรมวินัยที่กำหนดให้ผู้เข้าบวชใหม่ต้องถือนิสสัยอยู่รับการศึกษาอบรมกับอุปัชฌาย์อาจารย์เป็นเวลาอย่างน้อย 5 ปี หรือมากกว่านั้นจนกว่าจะมีความรู้เป็นที่น่าพอใจ

3) วิเคราะห์ด้านวิธีการศึกษา

ใช้วิธีการฟังบรรยาย การสัมมนา การเขียน การอ่าน ซึ่งวิธีการเหล่านี้มีทั้งความเหมือนและความแตกต่างกับสมัยที่ใช้การเรียนแบบมุขปาฐะ เพราะในสมัยมุขปาฐะก็ใช้การฟังบรรยายและสัมมนาเช่นเดียวกันดังกรณีที่พระทัฬหฬลบุตรได้จัดเสนาสนะรวมภิกษุที่เรียนสาขาเดียวกันไว้ในที่แห่งเดียวกันเพื่อให้ได้มีโอกาสเสวนาซักซ้อมพระพุทธรพจน์ที่เรียนมาแล้วได้ แต่ไม่ได้เขียนและอ่านเท่านั้นเอง

จากที่กล่าวมา จะเห็นว่า ด้านการแบ่งสาขาวิชาและการแบ่งเวลาศึกษานั้นมีความสอดคล้องกับหลักพระธรรมวินัย แต่การแบ่งสาขาวิชามีลักษณะที่กว้างกว่า ส่วนวิธีการศึกษาใช้วิธีที่แตกต่างกันและคล้ายกันกับสมัยพุทธกาล

ดังนั้น การแบ่งสาขาที่กว้างเกินไป อาจมีผลทำให้การศึกษาไม่สามารถเน้นการเจาะลึกได้ในเวลาที่จำกัด จึงเป็นเหตุให้ไม่เอื้อต่อการผลิตบัณฑิตให้เกิดความเชี่ยวชาญได้ และวิธีการศึกษาที่ไม่ได้ใช้ระบบการท่องจำอาจจะทำให้ผู้เรียนมีศักยภาพในความรู้ความจำน้อยกว่าสมัยก่อน แต่ผู้วิจัยเห็นว่า พระพุทธรพจน์ได้บันทึกไว้ในคัมภีร์พระไตรปิฎกแล้วซึ่งผู้เรียนสามารถนำมาค้นคว้าให้เกิดความเชี่ยวชาญได้โดยไม่ต้องท่องจำ

ผลการวิจัยภาคสนาม

พระมหาวิชัย ธมฺมวิชิโย ให้ความเห็นว่า การจัดการศึกษาในหลักสูตรนั้นใช้เวลาจำกัดจึงไม่เพียงพอจะทำให้ค้นคว้าได้อย่างลึกซึ้ง และวิธีการศึกษาส่วนใหญ่เป็นการบรรยายซึ่งน่าเบื่อไม่ค่อยได้อะไร ทางที่ดีควรจะกำหนดให้โจทย์แก่นักศึกษาไปแต่ละคนนำไปค้นคว้าแล้วนำมาคุยกันหน้าห้องให้เพื่อนถามซึ่งน่าจะเกิดการเรียนรู้ที่ได้มากกว่าการบรรยายในเวลาที่จำกัดและจะได้เป็นการกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดการค้นคว้าด้วยซึ่งจะส่งผลต่อความเชี่ยวชาญได้

พระเทพวิสุทธิกวี ให้ความเห็นว่า หากจะทำหลักสูตรแบบเจาะลึกเป็นพระสูตรพระวินัย หรือพระอภิธรรม แม้พระสูตรก็ควรจะแยกเป็นนิกายแล้วเรียนให้ทะลุปรุโปร่งไปเลยนั้นก็มีความสอดคล้องกันกับวิธีการศึกษาแบบสมัยพุทธกาลหรือหลังพุทธปรินิพพานซึ่งก็ควรจะเป็นอย่างนั้นและสามารถทำได้แต่ต้องคำนึงถึงผู้ที่จะมาเรียนซึ่งหายากขึ้นเรื่อยๆ เพราะเขาคิดว่าจบไปแล้วก็ไม่รู้จะไปทำอะไรหรือไม่มีการรองรับในสายนี้ หากมีตำแหน่งงานรองรับก็อาจจะได้รับความสนใจมากขึ้น

ด้านวิธีการศึกษานี้ระบบ มุขปาฐะ ยังเป็นที่น่าพอใจอยู่เพราะการจำมีประโยชน์มาก หากจำอะไรไม่ได้ก็จะไม่สามารถไปพูดหรืออธิบายอะไรได้ ซึ่งตามหลักของพระพุทธศาสนาก็คือการพัฒนาขั้นต้นทำ และสัญญาคือความจำก็เป็นหนึ่งในขั้นต้นทำที่จำเป็นจะต้องพัฒนาไปพร้อมๆ กันกับส่วนอื่นๆ

4.2.3.3.2 วิเคราะห์การวัดและการประเมินผลการศึกษา

ด้านการวัดผลและการประเมินผลการศึกษาในระดับปริญญามหาบัณฑิตสามารถแยกวิเคราะห์ ได้ดังนี้

1) วิเคราะห์ด้านการวัดผลการศึกษา

บัณฑิตวิทยาลัยกำหนดให้มีการวัดผลเป็นรายวิชา โดยการสอบเป็นข้อเขียนบ้าง ทำรายงานบ้าง หรือสอบปากเปล่าบ้าง การเขียนรายงานบ้าง การมอบหมายงานให้ทำบ้าง ซึ่งขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของรายวิชาและดุลยพินิจของอาจารย์ผู้สอน เมื่อเทียบกับหลักพระธรรมวินัยซึ่งสมัยก่อนใช้การวัดผลแบบมุขปาฐะ กล่าวคือ ท่องให้อาจารย์ฟังเพียงอย่างเดียว โดยไม่มีการสอบข้อเขียนหรือทำรายงาน

2) วิเคราะห์ด้านการประเมินผลการศึกษา

บัณฑิตวิทยาลัยกำหนดให้มีการประเมินผลเป็นเกรด มีระดับตั้งแต่ ดีเลิศ (A) ดีมาก (B+) ดี (B) ค่อนข้างดี (C+) พอใช้ (C) และตก (F) เป็นต้น ซึ่งต่างจากการประเมินผลที่ปรากฏในพระธรรมวินัยที่ประเมินจากการจำเนื้อหาได้มากน้อย และการท่องได้คล่องแคล่วเป็นสำคัญ

ผลการวิจัยภาคสนาม

พระมหาวิชัย ธมฺมวิชิโย ให้ความเห็นว่า การวัดผลและประเมินผลตามระบบมหาวิทยาลัยระดับปริญญาเอกนี้ยังไม่มาตรฐานเพียงพอสำหรับวัดความรู้ความสามารถของผู้เรียนหรือจะกล่าวได้ว่าไม่เข้มพอก็ได้

4.2.3.4 วิเคราะห์ด้านผลผลิต

4.2.3.4.1 วิเคราะห์การสำเร็จการศึกษา

ด้านการสำเร็จการศึกษานั้น สามารถแยกวิเคราะห์เป็นประเด็น ได้ ดังนี้

1) วิเคราะห์การสำเร็จการศึกษา

การสำเร็จการศึกษาเป็นไปตามระเบียบมหาวิทยาลัยกำหนดดังที่กล่าวไว้แล้ว ในบทที่ 3 ซึ่งถือว่าเป็นไปตามระบบการเรียนแบบหน่วยกิต

2) วิเคราะห์คุณสมบัติผู้สำเร็จการศึกษา

ผู้ที่สำเร็จการศึกษาในระดับปริญญาตรีบัณฑิต ย่อมจะมีความเชี่ยวชาญมากกว่าระดับในระดับปริญญาบัณฑิตและมหาบัณฑิต อันเนื่องจากเหตุผลหลายประการ เช่น คุณสมบัติแรกเข้าที่ได้ผ่านประการณ์การศึกษามาระดับหนึ่งแล้ว การวัดผลที่เข้มข้นกว่า เป็นต้น แต่ทั้งนี้ เมื่อจะเทียบการเรียนพระพุทธศาสนากับสมัยฆราวาสย่อมจะเทียบกันไม่ได้ เพราะสมัยก่อนต้องจำพระพุทธรูปให้ได้ทุกคำตามที่อาจารย์ได้กำหนดให้เรียนถึงจะสำเร็จการศึกษา

แต่ในระบบการศึกษาปัจจุบันเน้นการวิเคราะห์วิจัยไม่ได้เน้นการจำ ดังนั้นจึงมีความเชี่ยวชาญไปคนละรูปแบบซึ่งอาจจะตรงกับพุทธประสงค์หรือไม่ จะได้ทำการวิเคราะห์และสรุปผลต่อไป

ผลการวิจัยภาคสนาม

พระมหาวิชัย ธมฺมวิชิโย ให้ความเห็นว่า ผู้เรียนส่วนมากไม่ได้ต้องการเป็นผู้เชี่ยวชาญเพียงแต่เรียนเพื่อยกระดับตนเองขึ้นเท่านั้น มีเพียงส่วนน้อยที่ตั้งใจศึกษาเล่าเรียนเพื่อจะให้เกิดความเชี่ยวชาญจริงๆ และเมื่อสำเร็จการศึกษาไปแล้วหากไม่เกี่ยวกับสายงานที่ตนทำอยู่ก็จะไม่เกิดการค้นคว้าศึกษาต่อไปจึงทำให้ผู้สำเร็จการศึกษาไม่ค่อยมีความเชี่ยวชาญ

พระเทพวิสุทธิกวี ให้ความเห็นว่า การที่นักศึกษาจะสำเร็จการศึกษาแล้วมีความเชี่ยวชาญนั้นอยู่ที่องค์การในภาพรวมด้วย ผู้บริหารคืออธิการบดีมีส่วนสำคัญมากที่จะสอดส่องดูแลว่าอะไรเป็นอะไร อะไรทำให้บรรลุวัตถุประสงค์และไม่บรรลุวัตถุประสงค์ ปัญหาอยู่ตรงไหนที่จะต้องแก้ไขต่อไป

สรุปได้ว่า ด้วยโครงสร้างของหลักสูตรที่ถูกตีกรอบ ความสามารถของผู้สอน และศักยภาพของผู้เรียนที่ยังไม่สัมพันธ์กันเท่าที่ควร ทำให้ผู้สำเร็จการศึกษาออกไปไม่ค่อยมีความเชี่ยวชาญ และต่อไปจะหวังพึ่งความรู้ด้านพระพุทธศาสนาในระดับปริญญาตรีไม่ได้เพราะไม่มีความรู้พอจะไปให้บริการสังคมได้เพียงแค่อเอาตัวรอดได้ก็นับว่าดีแล้ว แต่จะหวังพึ่งได้ในระดับปริญญาโทและเอก

4.3 อภิปรายผลการวิจัยจากการศึกษาภาคเอกสารและภาคสนาม

4.3.1 จากสมมติฐานด้านบริบทที่ว่า วัตถุประสงค์ของหลักสูตร โครงสร้างของหลักสูตร และเนื้อหาสาระของหลักสูตรยังไม่เอื้อต่อการผลิตบัณฑิตให้เกิดความเชี่ยวชาญอย่างแท้จริงนั้น จากผลการวิจัยภาคเอกสารและภาคสนามพบว่า

ด้านวัตถุประสงค์ของหลักสูตรมหาวิทยาลัยสงขลทั้ง 2 แห่งนั้นโดยรวมมีความชัดเจนดีที่เน้นให้ผู้เรียนมีความเชี่ยวชาญในพระพุทธศาสนาและมีความสอดคล้องกับหลักพระธรรมวินัย แต่ยังไม่มีความสอดคล้องกับปรัชญาและพันธกิจของมหาวิทยาลัยเท่าที่ควรเนื่องจากพันธกิจไม่ได้เน้นด้านความเชี่ยวชาญเพียงอย่างเดียวแต่ได้เน้นด้านบูรณาการกับศาสตร์สมัยใหม่และด้านอื่นๆด้วย เมื่อจัดการเรียนการสอนจริงวัตถุประสงค์ของหลักสูตรจึงไม่มีประสิทธิภาพอย่างเต็มที่

ด้านโครงสร้างของหลักสูตรมหาวิทยาลัยสงขลทั้ง 2 แห่งนั้นถูกจำกัดกรอบจากสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา (สกอ.) และสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (สมศ.) ที่มีหลักเกณฑ์ไม่สอดคล้องกันกับหลักการเรียนพระธรรมวินัยเนื่องจากหลักพระธรรมวินัยเน้นให้เรียนพระพุทธพจน์เพียงอย่างเดียวให้ชัดเจนแต่เกณฑ์ของสกอ.และสมศ.กำหนดให้มีวิชาด้านอื่นด้วย เมื่อจัดหลักสูตรจึงไม่สามารถจัดรายวิชาที่เป็นพระพุทธพจน์โดยตรงเข้าในโครงสร้างได้อย่างเต็มที่

ด้านเนื้อหาสาระของหลักสูตรมหาวิทยาลัยสงขลทั้ง 2 แห่งนั้นต้องเป็นไปตามกรอบโครงสร้างที่กำหนดซึ่งไม่สอดคล้องกับหลักพระธรรมวินัยเนื่องจากโครงสร้างกำหนดให้มีลักษณะเนื้อหาที่กว้างเพื่อให้ครอบคลุมแต่หลักพระธรรมวินัยให้เน้นความลึกเฉพาะด้าน เมื่อนำมาใช้ในการเรียนการสอนด้วยลักษณะเนื้อหาที่กว้างแต่มีข้อจำกัดด้านเวลาจึงไม่สามารถเกิดประสิทธิภาพได้อย่างเต็มที่

4.3.2 จากสมมติฐานด้านปัจจัยเบื้องต้นที่ว่า คุณลักษณะของอาจารย์ คุณสมบัติของผู้เข้าศึกษา วัสดุการศึกษา ตำราเรียน และสถานที่เรียน ยังไม่เอื้อต่อการผลิตบัณฑิตให้เกิดความเชี่ยวชาญอย่างแท้จริงนั้น จากผลการวิจัยภาคเอกสารและภาคสนามพบว่า

ด้านคุณลักษณะของอาจารย์ในมหาวิทยาลัยสงขลทั้ง 2 แห่งนั้นโดยภาพรวมมีความพร้อมด้านวุฒิการศึกษาตามมาตรฐานที่รัฐได้กำหนดแต่ยังขาดคุณสมบัติในด้านเทคนิคและวิธีการสอนให้ผู้เรียนเกิดแรงจูงใจในการศึกษาค้นคว้าในรายวิชาที่สอนให้ลึกซึ้งกว่าหลักสูตรที่กำหนดไว้ อีกประการหนึ่งมหาวิทยาลัยสงขลยังขาดแคลนบุคลากรที่มีความเชี่ยวชาญด้านพระพุทธศาสนาทำหน้าที่ในการสอนด้วย

ด้านคุณสมบัติของผู้เข้าศึกษาในมหาวิทยาลัยสงขลทั้ง 2 แห่งนั้นมีความหลากหลายทั้งในด้านวุฒิการศึกษาที่ใช้สมัครเข้าเรียน อายุ และอาชีพ ซึ่งมีความสอดคล้องกับผู้เรียนในสมัยพุทธกาลหรือหลังพุทธปรินิพพาน แต่มีความต่างกันในเรื่องคุณภาพเนื่องจากผู้เข้าศึกษาในปัจจุบันมีคุณภาพที่ต่ำกว่าสมัยโบราณด้วยเรื่องของความศรัทธา ความตั้งใจ และเป้าหมาย เพราะในปัจจุบันผู้เข้าศึกษามีความศรัทธาและความตั้งใจน้อยกว่าสมัยโบราณและส่วนใหญ่มีเป้าหมายเรียนเพื่อนำไปใช้ประกอบอาชีพหรือเพื่อยกระดับด้านวุฒิการศึกษาในหน่วยงานซึ่งต่างจากสมัยโบราณที่มีเป้าหมายเรียนเพื่อความพ้นทุกข์ เมื่อเข้าสู่ระบบการศึกษาจึงไม่เกิดประสิทธิภาพเท่าที่ควร

ด้านวัสดุการศึกษา ตำราเรียน และสถานที่เรียนของมหาวิทยาลัยสงขลทั้ง 2 แห่งนั้นเมื่อเทียบกับสมัยโบราณถือว่ามีความพร้อมสำหรับการศึกษาค้นคว้าของผู้เรียนได้มากกว่า แต่เมื่อเทียบกับมหาวิทยาลัยทั่วไปอาจจะยังไม่เท่าเทียมแต่ก็เอื้อต่อการศึกษาอยู่นั่นเอง

4.3.3 จากสมมติฐานด้านกระบวนการที่ว่า การจัดการเรียนการสอน การวัดและการประเมินผล ยังไม่เอื้อต่อการผลิตบัณฑิตให้เกิดความเชี่ยวชาญอย่างแท้จริงนั้น จากผลการวิจัยภาคเอกสารและภาคสนามพบว่า

ด้านการจัดการเรียนการสอนของมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง 2 แห่งนั้นยังอยู่ในเงื่อนไขด้านความต้องการของตลาด ด้านงบประมาณ และกรอบของกระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งไม่สอดคล้องกับการจัดการเรียนการสอนตามหลักพระธรรมวินัย เนื่องจากมหาวิทยาลัยสงฆ์ยังต้องคำนึงถึงว่าหากเปิดสาขาที่เรียนแบบเจาะลึกเฉพาะด้านแล้วอาจจะไม่มีผู้เรียนเพราะไม่มีตลาดรองรับทางด้านนี้ซึ่งอาจจะต้องเสียงบประมาณในการจัดหลักสูตรโดยไม่จำเป็นและกรอบของสกอ.และสมศ.ยังไม่ได้ให้อิสระในการจัดหลักสูตรเป็นแบบเฉพาะทางแก่มหาวิทยาลัยจึงเกรงว่าหากจัดเป็นแบบเฉพาะทางแล้วไม่ผ่านสกอ.และสมศ.ก็จะมีปัญหาในเรื่องการสนับสนุนงบประมาณและการรับรองวุฒิการศึกษาทำให้ผู้สำเร็จการศึกษาไม่สามารถนำไปใช้ในหน่วยงานราชการได้

ส่วนการจัดการเรียนการสอนตามหลักพระธรรมวินัยนั้นไม่ได้เน้นด้านความต้องการของตลาดแต่เน้นความเจริญรุ่งเรืองของพระธรรมวินัยและการจัดการศึกษาเป็นแบบให้เปล่าจึงไม่ต้องมีเงินงบประมาณมาสนับสนุนและไม่ได้ใช้กรอบของฝ่ายรัฐแต่ใช้กรอบของพระธรรมวินัย

เมื่อการจัดการเรียนการสอนของมหาวิทยาลัยสงฆ์ในปัจจุบันไม่สอดคล้องกับหลักพระธรรมวินัย จึงทำให้การเรียนการสอนไม่มีประสิทธิภาพเท่าที่ควร

ส่วนวิธีการศึกษาในระบบมหาวิทยาลัยก็ไม่สอดคล้องกับสมัยโบราณเนื่องจากระบบมหาวิทยาลัยเป็นระบบหน่วยกิตที่จะต้องเรียนไปตามตำราโดยไม่ต้องท่องจำทำให้ความแม่นยำมีน้อยกว่าระบบมุขปาฐะที่จะต้องท่องจำให้ได้ทุกคำที่เป็นพระพุทธรพจน์ในสาขาที่เรียนนั้นๆแม้จะมีการฟังบรรยาย สนทนา ซักถามจากอาจารย์ได้เหมือนกันแต่ด้วยระบบที่ต่างกันจึงทำให้ประสิทธิภาพของผู้เรียนในระบบมหาวิทยาลัยมีน้อยกว่าและการเรียนแบบสมัยก่อนกลายเป็นเรื่องของอุดมการณ์

ด้านการวัดและการประเมินผลของมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง 2 แห่งนั้นใช้ระบบมาตรฐานเดียวกันคือวัดด้วยการให้คะแนนแบบเป็นเกรดซึ่งก็ถือว่าเหมาะสมกับระบบหน่วยกิต แต่แตกต่างจากสมัยพุทธกาลหรือหลังพุทธกาลที่วัดด้วยการท่องจำซึ่งเป็นไปตามระบบมุขปาฐะจึงทำให้ประสิทธิภาพของผู้เรียนในระบบหน่วยกิตมีความแม่นยำน้อยกว่า

4.3.4 จากสมมติฐานด้านผลผลิตที่ว่า คุณลักษณะของผู้สำเร็จการศึกษา มีความเชี่ยวชาญยังไม่ได้ตามเกณฑ์มาตรฐานตามหลักพระธรรมวินัยนั้น จากผลการวิจัยภาคเอกสารและภาคสนามพบว่า

ด้านคุณลักษณะของผู้สำเร็จการศึกษา มีความเชี่ยวชาญยังไม่ได้ตามเกณฑ์มาตรฐานตามหลักพระธรรมวินัยจริง เนื่องจากเหตุปัจจัยหลายๆด้านที่กล่าวมาในเบื้องต้นเป็นส่วนหนึ่ง และอาจจะมียุปัจจัยอื่นที่ไม่ได้อยู่ในสมมติฐานที่ทำให้มหาวิทยาลัยไม่สามารถจะผลิตผู้เชี่ยวชาญในพระธรรมวินัยได้เทียบเท่ากับสมัยก่อนๆ

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

5.1 สรุปผลการวิจัย

วิทยานิพนธ์นี้เกิดขึ้นเพราะต้องการทราบว่า อะไรคือสาเหตุที่ทำให้มหาวิทยาลัยสงฆ์ไทยซึ่งได้เปิดการเรียนการสอนพระพุทธศาสนาเป็นระยะเวลาอันยาวนานแต่บัณฑิตผู้มีความรู้อย่างเชี่ยวชาญในพระธรรมวินัยยังมีจำนวนน้อยและเมื่อได้ทำการศึกษาวิเคราะห์การเรียนการสอนด้านพระพุทธศาสนาตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ ตั้งแต่ในสมัยพุทธกาล สมัยหลังพุทธปรินิพพาน สมัยในประเทศไทย และในมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทยพร้อมการสัมภาษณ์แบบเชิงลึกเพื่อนำข้อมูลมาเปรียบเทียบหาสาเหตุของปัญหาดังกล่าวแล้ว

ผลการศึกษาสรุปได้ว่า สาเหตุที่ทำให้บัณฑิตมีความเชี่ยวชาญในพระธรรมวินัยมีเพียงจำนวนน้อยนั้นเกิดจาก

- 1) วัตถุประสงค์ของหลักสูตรเน้นให้มีความเชี่ยวชาญแต่ปรัชญาและพันธกิจของมหาวิทยาลัยไม่ได้เน้นด้านความเชี่ยวชาญเพียงอย่างเดียวแต่ได้เน้นแบบองค์รวม
- 2) โครงสร้างของหลักสูตรถูกจำกัดกรอบจากสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา (สกอ.) และสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (สมศ.)
- 3) เนื้อหาสาระของหลักสูตรมีลักษณะที่กว้างและครอบคลุมแต่ไม่เจาะลึกจึงไม่เอื้อให้เกิดความเชี่ยวชาญได้
- 4) คุณลักษณะของอาจารย์ยังขาดคุณสมบัติด้านเทคนิคและวิธีการสอนและยังขาดผู้เชี่ยวชาญที่มาทำหน้าที่ในการสอนให้เกิดประสิทธิภาพตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ได้
- 5) ผู้เข้าศึกษาแม้จะมีวุฒิการสมัครเข้าศึกษาตามมหาวิทยาลัยกำหนดแต่ส่วนใหญ่มีเป้าหมายเรียนให้จบเพื่อจะได้รับปริญญาบัตรไปประกอบอาชีพในทางโลกหรือเพื่อยกระดับวุฒิการศึกษามากกว่าจะให้เกิดความเชี่ยวชาญในคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า
- 6) การจัดการเรียนการสอนยังติดอยู่ในเงื่อนไขด้านความต้องการของตลาด งบประมาณ และกรอบของ สกอ. และ สมศ. เพราะมหาวิทยาลัยสงฆ์เกรงว่าเมื่อผลิตบัณฑิตแบบเฉพาะทางแล้วจะไม่มีตลาดรองรับและหากเปิดเป็นเฉพาะทางแล้วไม่มีผู้เรียนก็จะทำให้เสียงบประมาณ และเกรงว่าหลักสูตรจะไม่ผ่าน สกอ.และ สมศ.
- 7) การวัดและการประเมินผลเป็นไปตามระบบมาตรฐานที่หลักสูตรกำหนดแต่ครูอาจารย์ยังมีฉันทาคติเพราะเห็นแก่สถานภาพความเป็นพระภิกษุสามเณรของผู้เรียน
- 8) คุณลักษณะของผู้สำเร็จการศึกษามีความเชี่ยวชาญที่ยังไม่ได้ตามเกณฑ์มาตรฐานตามพระธรรมวินัยที่ได้กำหนดให้ผู้เรียนพระพุทธศาสนาจะต้องมีความเชี่ยวชาญ ชำชองในพระพุทธวณะ

จากข้อสรุปในเบื้องต้นนั้น ค่อนข้างจะออกมาในด้านลบเนื่องจากวัตถุประสงค์ของการวิจัย ต้องการทราบปัญหา ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้สรุปเฉพาะส่วนที่เป็นปัญหาเท่านั้น ส่วนในด้านดีที่ไม่เป็น ปัญหาจึงไม่ได้กล่าวในงานวิจัยนี้

5.2 ข้อเสนอแนะ

จากผลการศึกษาที่ผ่านมา เราพอจะประมวลสาเหตุของปัญหาแบ่งออกได้เป็น 2 ด้าน คือสาเหตุที่เกิดจากภาครัฐส่วนหนึ่งและสาเหตุที่เกิดจากมหาวิทยาลัยสงฆ์ส่วนหนึ่ง ซึ่งจะแยกกล่าวได้ดังนี้

1) สาเหตุที่เกิดจากภาครัฐ ควรจะมีวิธีการแก้ไข ดังต่อไปนี้

เนื่องจากภาครัฐมีกรอบมาตรฐานทางการจัดการศึกษาแบบเดียวกันทั่วประเทศและมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทยก็อยู่ในฐานะเป็นมหาวิทยาลัยของรัฐซึ่งจะต้องทำตามกรอบที่รัฐกำหนดและมีบางส่วนที่ทำตามกรอบของรัฐแล้วเกิดปัญหา เช่น ปัญหาการขาดความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน เป็นต้น ดังนั้น ทางมหาวิทยาลัยสงฆ์จึงควรชี้แจงให้รัฐได้รับทราบถึงความจำเป็นที่จะต้องจัดการเรียนการสอนในรูปแบบเฉพาะตามลักษณะของพระพุทธศาสนาให้มีสอดคล้องกับหลักพระธรรมวินัยเพื่อรัฐจะได้ให้อิสระในการจัดการศึกษาและสนับสนุนด้านงบประมาณเหมือนเดิม (หรือมากกว่าเดิม) ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อวงการพระพุทธศาสนามาก นี่ประการหนึ่ง

อีกประการหนึ่ง รัฐควรมีหน่วยงานหรือตำแหน่งรองรับผู้ที่จบด้านพระพุทธศาสนาเพื่อเป็นแรงจูงใจให้คนหันมาศึกษาเล่าเรียนพระพุทธศาสนามากขึ้นโดยไม่ต้องกังวลว่าพระจะลาสิกขาทั้งหมดเพราะปัจจุบันมหาวิทยาลัยสงฆ์ได้เปิดรับคฤหัสถ์เข้าเรียนได้แล้วซึ่งมีความสอดคล้องกับความประสงค์ของพระพุทธเจ้าที่ทรงเน้นย้ำให้พุทธบริษัททั้ง 4 ศึกษาเล่าเรียนพระพุทธศาสนาให้มีแตกฉานอันจะนำไปสู่ประโยชน์ทั้งต่อพระพุทธศาสนาและประเทศชาติ

2) สาเหตุที่เกิดจากมหาวิทยาลัยสงฆ์ ควรจะมีวิธีการแก้ไข ดังต่อไปนี้

เมื่อใด หากรัฐได้ให้อิสระในการจัดการศึกษาเองแล้วและได้ให้การสนับสนุนด้านงบประมาณเหมือนเดิมทางมหาวิทยาลัยก็ควรจัดการศึกษาให้เป็นแบบเฉพาะทางมากขึ้นเพื่อให้ความสอดคล้องกับหลักพระธรรมวินัยมากที่สุด จึงขอเสนอแนะเกี่ยวกับการเรียนการสอนด้านพระพุทธศาสนาไว้ ดังนี้

(1) **ชื่อหลักสูตร** ใช้พุทธศาสตรบัณฑิต/มหาบัณฑิต/ดุษฎีบัณฑิตหรือศาสนศาสตรบัณฑิต/มหาบัณฑิต/ดุษฎีบัณฑิตเช่นเดิม แต่แยกสาขาในฝ่ายคัมภีร์จะเป็น สาขาพระวินัย สาขาพระสูตร สาขาพระอภิธรรม ส่วนในฝ่ายวิปัสสนาธุระเป็น สาขาวิปัสสนาธุระ

(2) **ชื่อปริญญา** ใช้พุทธศาสตร์/ศาสนศาสตร์เช่นเดิม

(3) **หน่วยงานรับผิดชอบ** อาจเปลี่ยนจากภาควิชาพระพุทธศาสนา/ภาควิชาพุทธศาสตร์ เป็นภาควิชาคัมภีร์และวิปัสสนาธุระ คณะพุทธศาสตร์/คณะศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย/มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

(4) **ปรัชญาและ/หรือวัตถุประสงค์ของหลักสูตร** เพื่อผลิตบัณฑิตให้มีความเชี่ยวชาญแม่นยำในพระพุทธพจน์ตามพุทธประสงค์ ดังที่ตรัสว่า

“มารผู้มีบาป ภิกษุผู้เป็นสาวกของเรา...ภิกษุณีผู้เป็นสาวิกาของเรา...อุบาสกผู้เป็นสาวกของเรา...อุบาสิกาผู้เป็นสาวิกาของเรา จักเป็นผู้ฉลาด ได้รับแนะนำดี แก้วกล้า เป็นพหูสูตร ทรงธรรม ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม เป็นผู้ปฏิบัติชอบ ประพฤติตามธรรม เรียบกับอาจารย์ของตน แล้ว จักบอก แสดง บัญญัติ แต่งตั้ง เปิดเผย จำแนก กระทำให้ตื่น แสดงธรรมมีปฏิหารีย์ ช่มชี้ ปรับปรุภาพที่เกิดขึ้นให้เรียบร้อยโดยสธรรม ยังไม่ได้เพียงใด เราจักยังไม่ปรินิพพานเพียงนั้น”¹

(5) **กำหนดการเปิดสอน** เมื่อสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษาเห็นชอบหลักสูตรกวดการเรียนการสอนทันที

(6) **คุณสมบัติของผู้เข้าศึกษา** ใช้ตามที่กำหนดไว้ในหลักสูตรเดิมได้หรือเปลี่ยนแปลงตามความเหมาะสมตามสาขาวิชานั้นๆ

(7) **การคัดเลือกผู้เข้าศึกษา** ใช้ตามที่กำหนดไว้ในหลักสูตรเดิมได้หรือเปลี่ยนแปลงตามความเหมาะสมตามสาขาวิชานั้นๆ

(8) **ระบบการศึกษา** อยู่ในดุลยพินิจของคณะกรรมการมหาวิทยาลัย

(9) **ระยะเวลาการศึกษา** ใช้ตามที่กำหนดไว้ในหลักสูตรเดิมได้หรือเปลี่ยนแปลงตามความเหมาะสมตามสาขาวิชานั้นๆ

(10) **การลงทะเบียนเรียน** ใช้ตามที่กำหนดไว้ในหลักสูตรเดิมได้หรือเปลี่ยนแปลงตามความเหมาะสมตามสาขาวิชานั้นๆ

(11) **การวัดผลและการสำเร็จการศึกษา** ใช้ตามที่กำหนดไว้ในหลักสูตรเดิมได้หรือเปลี่ยนแปลงตามความเหมาะสมตามสาขาวิชานั้นๆ

(12) **อาจารย์ผู้สอน** ใช้ตามที่กำหนดไว้ในหลักสูตรเดิมได้หรือเปลี่ยนแปลงตามความเหมาะสมตามสาขาวิชานั้นๆ

(13) **จำนวนนิสิตนักศึกษา** ใช้ตามที่กำหนดไว้ในหลักสูตรเดิมได้หรือเปลี่ยนแปลงตามความเหมาะสมตามสาขาวิชานั้นๆ

(14) **สถานที่และอุปกรณ์การสอน** ใช้ตามที่กำหนดไว้ในหลักสูตรเดิมได้หรือเปลี่ยนแปลงตามความเหมาะสมตามสาขาวิชานั้นๆ

(15) **ห้องสมุด** แจ่งตามที่กำหนดไว้ในหลักสูตรเดิมได้หรือเปลี่ยนแปลงตามความเหมาะสมตามสาขาวิชานั้นๆ

(16) **งบประมาณ** อยู่ในดุลยพินิจของคณะกรรมการมหาวิทยาลัยที่จะเห็นชอบในแต่ละปีการศึกษา

¹ พระสูตรต้นตปิฎก เล่มที่ 13 ทีฆนิกาย มหาวรรค มหาปรินิพพานสูตร ข้อ 102. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาเมฆราชวิทยาลัย, 2552), หน้า 275-276.

(17) หลักสูตร ระบุรายละเอียดต่างๆ ดังต่อไปนี้

(17.1) จำนวนหน่วยกิต ใช้หน่วยกิตรวมตลอดหลักสูตรเท่าเดิม ส่วนรายวิชาที่เห็นว่าจำเป็นจะต้องเรียนก็จัดเป็นรายวิชาที่ไม่นับหน่วยกิต

(17.2) โครงสร้างหลักสูตร โครงสร้างหรือองค์ประกอบของหลักสูตร โดยแต่ก่อนแบ่งเป็นหมวดวิชาให้สอดคล้องกับที่กำหนดไว้ในเกณฑ์มาตรฐานหลักสูตรของสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา ซึ่งตรงนี้ควรเสนอต่อสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษาให้เห็นว่าเฉพาะสาขาวิชาพระพุทธศาสนา กล่าวคือ สาขาวิชาพระวินัย สาขาวิชาพระสูตร สาขาวิชาพระอภิธรรม สาขาวิชาวิปัสสนาธุระนั้น มีลักษณะเฉพาะ ดังนั้นในหมวดวิชาศึกษาทั่วไปนั้นเห็นว่าไม่มีความจำเป็นจะต้องเรียนจึงขอจัดวิชาที่เกี่ยวข้องกับสาขานั้นๆ โดยตรงลงแทนกลุ่มวิชาต่างๆ ที่ สกอ. กำหนดไว้ได้หรือไม่

ตัวอย่าง**จำนวนหน่วยกิตรวมตลอดหลักสูตร 140 หน่วยกิต****ก. หมวดวิชาศึกษาทั่วไป 30 หน่วยกิต**

- กลุ่มวิชาสังคมศาสตร์	8 หน่วยกิต
- กลุ่มวิชามนุษยศาสตร์	8 หน่วยกิต
- กลุ่มวิชาภาษา	8 หน่วยกิต
- กลุ่มวิชาวิทยาศาสตร์กับคณิตศาสตร์	6 หน่วยกิต

จากหมวดวิชาศึกษาทั่วไปนั้น ควรปรับเปลี่ยนเป็นวิชาที่เกี่ยวข้องกับสาขานั้นๆ โดยตรงลงแทนเพราะเห็นว่าจะได้มีเวลาศึกษาเป็นแบบเฉพาะทางมากขึ้น

ข. หมวดวิชาเฉพาะด้าน 74 หน่วยกิต

- วิชาแกน	10 หน่วยกิต
- วิชาเอก	46 หน่วยกิต
- วิชาโท	18 หน่วยกิต

ค. หมวดวิชาเลือกเสรี 6 หน่วยกิต

(17.3) รายวิชา ควรกำหนดขึ้นใหม่ให้มีรายวิชาที่มีชื่อในสาขานั้นๆ ให้ละเอียดและแคบลงเพื่อจะได้ให้นักศึกษาได้ละเอียดลึกซึ้ง เช่น สาขาพระสูตรตันตปิฎก อาจจะแบ่งเป็นวิชาสี่ชั้นธรรมะ วิชามหาวรรค วิชาปาฎีกาวรรค เป็นต้น

(17.4) แผนการศึกษา ให้แสดงรายวิชาที่จัดสอนตามหลักสูตรในแต่ละภาคการศึกษาจนครบ

(17.5) คำอธิบายรายวิชา ให้เขียนคำอธิบายรายวิชาเป็นภาษาไทย หรือทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ โดยให้มีรายละเอียดครอบคลุมเนื้อหาสาระสำคัญของรายวิชานั้น

(18) การประกันคุณภาพของหลักสูตร สกอ. กำหนดให้ทุกหลักสูตรกำหนดระบบการประกันคุณภาพของหลักสูตรให้ชัดเจน ซึ่งอย่างน้อยประกอบด้วยประเด็นหลัก 4 ประเด็น คือ

(18.1) การบริหารหลักสูตร

(18.2) ทรัพยากรประกอบการเรียนการสอน

(18.3) การสนับสนุนและการให้คำแนะนำนักศึกษา

(18.4) ความต้องการของตลาดแรงงาน สังคม และ/ หรือความพึงพอใจของผู้ใช้บัณฑิต

(19) การพัฒนาหลักสูตร สกอ. กำหนดให้ให้ทุกหลักสูตรมีการพัฒนาหลักสูตรให้ทันสมัย แสดงการปรับปรุงดัชนีด้านมาตรฐานและคุณภาพการศึกษาเป็นระยะๆ อย่างน้อยทุกๆ 5 ปี และมีการประเมิน เพื่อพัฒนาหลักสูตรอย่างต่อเนื่องทุก 5 ปี

(20) จำนวนเอกสาร สกอ. ให้สถาบันอุดมศึกษาจัดส่งเอกสารหลักสูตรให้สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษาจำนวน 5 ชุด พร้อมทั้งแนบมติการให้ความเห็นชอบของสภามหาวิทยาลัย/สถาบัน

จากข้อเสนอแนวทางการจัดการศึกษาแบบดังที่กล่าวมานั้น เป็นเพียงข้อสังเกตที่ควรจะปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้เหมาะสมกับการเรียนการสอนพระพุทธศาสนาเท่านั้น และไม่ได้อธิบายไว้โดยละเอียดเนื่องจากเห็นว่าจะยืดยาว

ส่วนข้อเสนอแนะในการจัดหลักสูตรใหม่นั้นประกอบด้วยเหตุผล ดังนี้

เนื่องจากในอดีตที่ผ่านมาวิทยาลัยสงฆ์มีความจำเป็นที่จะต้องจัดหลักสูตรอิงกับวิชาการทางโลกเพื่อจะรองรับพระภิกษุสามเณรที่ด้อยโอกาสทางการศึกษาจะได้นำความรู้ไปต่อที่อื่นได้ส่วนหนึ่งและภายหลังเป็นมหาวิทยาลัยของรัฐต้องยึดกรอบส่วนหนึ่ง

แต่ปัจจุบันในสถาบันต่างๆ ได้เปิดรับพระภิกษุสามเณรเข้าเรียนได้กว้างขึ้นและมีค่าใช้จ่ายที่ไม่แตกต่างกันกับมหาวิทยาลัยสงฆ์ เช่น มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมธิราช มหาวิทยาลัยรามคำแหง เป็นต้น แม้แต่ในมหาวิทยาลัยสงฆ์เองในปัจจุบันก็มีให้เลือกหลายคณะและหลายสาขาวิชาซึ่งผู้ที่มีความต้องการเรียนเพื่อนำไปประกอบอาชีพในโลกก็สามารถเลือกเข้าศึกษาในมหาวิทยาลัยที่เปิดรับหรือคณะและสาขาที่ไม่ใช่พระพุทธศาสนาได้

ดังนั้น การศึกษาด้านสาขาวิชาพระพุทธศาสนาจึงไม่มีความจำเป็นจะต้องอิงกับวิชาการทางโลกเหมือนในอดีตที่ผ่านมาด้วยเหตุผลที่กล่าวมาในข้างต้นและควรจะปรับเปลี่ยนทิศทางการผลิตเพื่อป้อนสู่ตลาดแรงงานเป็นการผลิตเพื่อจรรโลงพระพุทธศาสนาและให้เป็นเอกลักษณ์สมกับเป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทยซึ่งจะต้องโดดเด่นในด้านพระพุทธศาสนาเป็นหลัก

หากปรับเปลี่ยนหลักสูตรทางพระพุทธศาสนาให้มีความเป็นเฉพาะทางและเข้มข้นมากขึ้น และเปลี่ยนจากรองรับผู้ด้อยโอกาสเป็นรองรับผู้แสวงหาโอกาสแล้วนั้น ผู้วิจัยมีความเชื่อว่า นอกจากจะไม่ทำให้จำนวนผู้เข้าเรียนลดลงแล้ว ยังจะได้ผู้เรียนที่เพิ่มมากขึ้นทั้งจำนวน ทั้งแรงศรัทธา ทั้งแรง

จงใจ และความตั้งใจด้วย เพราะผู้ที่ต้องการเข้ามาเรียนในหลักสูตรแบบนี้จะต้องมาด้วยคุณสมบัติของผู้แสวงหาโอกาสไม่ใช่ผู้ด้อยโอกาสอย่างที่ผ่านมา

เมื่อหลักสูตรพร้อม แม้คณาจารย์ไม่พร้อมมากนัก แต่หากผู้เรียนมีคุณสมบัติที่ดี มหาวิทยาลัยสงฆ์ก็จะสามารถผลิตบัณฑิตที่มีความเชี่ยวชาญด้านพระพุทธศาสนาตามสาขาวิชาที่ตนเรียนมาอย่างแท้จริงออกไปสู่สังคมอย่างมีคุณภาพและจะนำมาซึ่งประโยชน์ด้านปัจเจกบุคคล มหาวิทยาลัย วงการพระพุทธศาสนา และสังคมประเทศชาติ

จากที่กล่าวมาในงานวิจัยนี้ จะสังเกตเห็นว่า ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาเฉพาะสาขาวิชาพระพุทธศาสนาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ตามสมมติฐานที่ตั้งไว้เท่านั้นจึงเป็นข้อจำกัดในงานวิจัยฉบับนี้

หากมหาวิทยาลัยสงฆ์ไม่อาจจะจัดการเรียนการสอนอย่างทีกล่าวมาได้ด้วยข้อจำกัดด้านต่างๆ ทั้งในส่วนภาครัฐและในส่วนมหาวิทยาลัยสงฆ์เอง

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงขอเสนอให้มีผู้ศึกษาด้านการเรียนการสอนพระพุทธศาสนาในส่วนของคณะสงฆ์ว่าจะมีความเป็นไปได้หรือไม่ที่จะจัดการเรียนการสอนอย่างที่เสนอไว้ในงานวิจัยนี้

รายการอ้างอิง

- จำนงค์ ทองประเสริฐ. ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในลังกา แปลจาก History of Buddhism in Ceylon. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, 2547.
- ชนัดดา ผาสุกฤทธิ. นิลิตระดับปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. สัมภาษณ์, 5 มีนาคม 2554.
- ชาย โพธิสิตา. มหาวิทยาลัยสงฆ์ในสังคมไทย การศึกษาบทบาทของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : หสน.สหประชาพานิชย์, 2522. (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จัดพิมพ์เนื่องในงานอนุสรณ์ครบรอบ 90 ปี แห่งการสถาปนามหาธาตุวิทยาลัย-มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 8-11 พฤศจิกายน 2522)
- พระครูปลัดสัมพิพัฒน์วิริยาจารย์. คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. สัมภาษณ์, 7 มีนาคม 2554.
- พระครูสิริปัญญาเมธี. หัวหน้าภาควิชาพุทธศาสตร์และอาจารย์ประจำ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. สัมภาษณ์, 9 มีนาคม 2554.
- พระเทพวิสุทธิกวี. รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. สัมภาษณ์, 10 มีนาคม 2554.
- พระธรรมปิฎก นิติสกุโก. นิสิตสาขาวิชาเอกพระพุทธศาสนา ชั้นปีที่ 4. สัมภาษณ์, 8 มีนาคม 2554.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ เอส.อาร์.พรีนติ้ง แมสโปรดักส์, 2546.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). พระไตรปิฎกสิ่งที่ชาวพุทธต้องรู้. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ เอส.อาร์.พรีนติ้ง แมสโปรดักส์, 2546.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). พระพุทธศาสนาในอาเซียน. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, 2543.
- พระปริยัติธาดา. นิลิตระดับปริญญาดุขฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. สัมภาษณ์, 5 มีนาคม 2554.
- พระปลัดชำนาญ โสภโณ. นักศึกษาระดับปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. สัมภาษณ์, 9 มีนาคม 2554.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2552.
- พระมหาทองดี ปญญาวิชโร. คู่มือเปิดตำราเรียนบาลี สำนักศาสนศึกษาวัดเทพศิลา แขวงหัวหมาก เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2545. (คณะศิษยานุศิษย์จัดพิมพ์ถวายเป็นธรรมวิทายาทานเนื่องในงานพิธีบำเพ็ญกุศลอายุวัฒนมงคลครบ 5 รอบ 60 ปี และฉลองตราตั้งเจ้าคณะเขตบางกะปิ พระครูอาทรสุทธิวัฒน์ (ประสาร เตชสีโล) เจ้าอาวาสวัดเทพศิลา 28 กุมภาพันธ์ 2545)

พระมหาวิชัย ธมฺมวิชัย. นักศึกษาระดับปริญญาตรีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. สัมภาษณ์, 10 มีนาคม 2554.

พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร. รองคณบดีและอาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. สัมภาษณ์, 5 มีนาคม 2554.

พระมหาสมศักดิ์ ญาณโพธิ์. รองคณบดีคณะศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. สัมภาษณ์, 9 มีนาคม 2554.

พระเมธีธรรมมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตโต). ระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ไทย. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2536

พระราชวรมนี. คณิตศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. สัมภาษณ์, 7 มีนาคม 2554.

พระราชวรมนี. ปรัชญาการศึกษาไทย. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา , 2528.

พระวินัยปิฎก เล่มที่ 1 สมันตปาสาทิกา อรรถกถาพระวินัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2552.

พระวินัยปิฎก เล่มที่ 2 มหาวิภังค์ ภาคที่ 1. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2552.

พระวินัยปิฎก เล่มที่ 3 มหาวิภังค์ ภาคที่ 1. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2552.

พระวินัยปิฎก เล่มที่ 4 มหาวิภังค์ ภาคที่ 2. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2552.

พระวินัยปิฎก เล่มที่ 6 มหาวรรค ภาค 1. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2552.

พระวินัยปิฎก เล่มที่ 7 มหาวรรค ภาค 2. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2552.

พระวินัยปิฎก เล่มที่ 9 จุลวรรค ภาค 2. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2552.

พระศรีเรือง นาสีโล. นักศึกษาระดับปริญญาบัณฑิตชั้นปีที่ 3 สาขาวิชาพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. สัมภาษณ์, 9 มีนาคม 2554.

พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 11 สุมังคลวิสาลินี อรรถกถาที่ขนิทาย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2552.

พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 13 ที่ขนิทาย มหาวรรค. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2552.

พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 13 สุมังคลวิสาลินี อรรถกถาที่ขนิทาย มหาวรรค. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2552.

พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 16 ที่ขนิทาย ปาฎิกวรรค. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2552.

พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 18 มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2552.

พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 20 มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2552.

พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 31 สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2552.

พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 32 มโนรทปฺรณี อรรถกถาอังคตฺตรนิกาย เอกกนิบาต. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2552.

พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 32 อังคตฺตรนิกาย เอกกนิบาต. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2552.

พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 33 มโนรทปฺรณี อรรถกถาอังคตฺตรนิกาย เอกกนิบาต. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2552.

พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 33 อังคตฺตรนิกาย ทุกกนิบาต. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2552.

พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 35 อังคตฺตรนิกาย จตฺกกนิบาต. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2552.

พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 36 อังคตฺตรนิกาย ปญฺจกนิบาต. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2552.

พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 37 อังคตฺตรนิกาย อัฏฐกนิบาต. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2552.

พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 38 อังคตฺตรนิกาย ทสกนิบาต. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2552.

พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 40 อัมมปทฺฐกฺกถา อรรถกถาขุทฺทกนิกาย คาถาธรรมบท. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2552.

พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 45 ขุทฺทกนิกาย อิติวุตฺตกะ จตฺกกนิบาต. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2552.

พระสุธีธรรมมานุวัตร. คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ลัมภาษณ์, 8 มีนาคม 2554.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, มหาวิทยาลัย, คณะพุทธศาสตร์. คู่มือแนะแนวการศึกษา ปีการศึกษา 2552. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2552.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, มหาวิทยาลัย, บัณฑิตวิทยาลัย. คู่มือการศึกษาระดับปริญญาเอก หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (หลักสูตรปรับปรุง พ.ศ. 2551). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2551.

มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลักษณ์, มหาวิทยาลัย, บัณฑิตวิทยาลัย. คู่มือบัณฑิตศึกษา. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลักษณ์, 2551

มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลักษณ์, มหาวิทยาลัย. คู่มือนิสิตระดับปริญญาตรี ปีการศึกษา 2552. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลักษณ์, 2552.

มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลักษณ์, มหาวิทยาลัย, บัณฑิตวิทยาลัย. คู่มือการศึกษาระดับปริญญาเอก หลักสูตร ศาสตราจารย์บัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลักษณ์, 2552.

มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลักษณ์, มหาวิทยาลัย. "บุคลากรประจำคณะศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย" (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่).

มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลักษณ์, มหาวิทยาลัย. คู่มือการศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลักษณ์, 2552.

มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลักษณ์, มหาวิทยาลัย. คู่มือนักศึกษาระดับปริญญาตรี. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, 2551.

มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลักษณ์. ประวัติมหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลักษณ์ในพระบรมราชูปถัมภ์. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลักษณ์, 2521.

แม่ชีกฤษณา รักษาโณม. ผู้อำนวยการโครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนาและอาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. สัมภาษณ์, 8 มีนาคม 2554.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์นานมีบุ๊คส์ พับลิเคชันส์, 2546.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมศัพท์ศาสนาสาทุก อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. พิมพ์ครั้งที่ 2 แก้ไขเพิ่มเติม. กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดอรุณการพิมพ์, 2548.

ศิลปากร, กรม. จารึกสมัยสุโขทัย. กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, 2526. (พิมพ์เนื่องในโอกาสฉลอง 700 ปีลายสือไทย พุทธศักราช 2526).

ศึกษาธิการ, กระทรวง. กรมการศาสนา. ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี ภาค 2. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, 2526.

สนิท ศรีลำแดง. พระพุทธศาสนากับการศึกษา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลักษณ์, 2547.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. สารานุกรมพระพุทธศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลักษณ์, 2539.

- สมเด็จพระวันรัตน์ วัดพระเชตุพน ในรัชกาลที่ 1. สังคีตยวงค์พงศาวดารเรื่องสังคายนาพระธรรมวินัย. แปลโดย พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาลอักษรณ) เปรี๊ญ. กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดศิพพร, 2521. (คณะสงฆ์วัดพระเชตุพนจัดพิมพ์ถวายเป็นธรรมบรรณาการโดยเสด็จพระราชกุศลในงานพระราชทานเพลิงศพพระอุบาลีคุณูปมาจารย์(กมลเถระ)วัดพระเชตุพน ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 1 เมษายน พุทธศักราช 2521)
- สุชีพ ปุญญานุภาพ. พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน. พิมพ์ครั้งที่ 17. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2550.
- สุเทพ พรหมเลิศ. อาจารย์ประจำภาควิชาพระพุทธศาสนา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. สัมภาษณ์, 15 มีนาคม 2554.
- สุวิทย์ รักลัตย์. อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสนศึกษาบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. สัมภาษณ์, 7 มีนาคม 2554.
- เสฐียรพงษ์ วรรณปก. พระไตรปิฎกวิเคราะห์. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชันด้า, 2546.
- เสฐียรพงษ์ วรรณปก. คำบรรยายพระไตรปิฎก. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, 2543.
- แสง จันทร์งาม. พุทธศาสนวิทยา. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เจริญกิจ, 2535.
- แสง จันทร์งาม. พระพุทธศาสนาจากพระโอษฐ์ฉบับสมบูรณ์. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร : บริษัทสร้างสรรค้บุ๊คส์, 2548.
- เอส.ดัดด์. การศึกษาในพระพุทธศาสนา. แปลโดย อมร โสภณวิเชษฐวงศ์. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543.

บรรณานุกรม

- จำนงค์ ทองประเสริฐ. มหาวิทยาลัยในอดีต. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2532.
- ชาย โปริลิตา. ศาสตร์และศิลป์แห่งการวิจัยเชิงคุณภาพ. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), 2550.
- ทศนา เขมมณี. รูปแบบการเรียนการสอน:ทางเลือกที่หลากหลาย. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). การศึกษากับการวิจัยเพื่ออนาคตของประเทศไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, 2542.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). พุทธวิธีในการสอน. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, 2547.
- พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต). บทบาทนักศึกษาในการศึกษาพุทธศาสนา. หนังสือชุด ธรรมะสำหรับคนหนุ่มสาว. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, 2540.
- พระธรรมวโรดม (บุญมา คุณสมปโน). หลักการสอนพระปริยัติธรรม. พิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศลงานพระราชทานเพลิงศพพระธรรมวโรดม (บุญมา คุณสมปโน ป.ธ.9). กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ช่อระกา, 2550.
- พระมหาสมจินต์ สมมาปญโย. แนวการเขียนหัวข้อ โครงร่าง และ วิทยานิพนธ์. กรุงเทพมหานคร : บริษัท 21 เซ็นจูรี จำกัด, 2549.
- พิสนุ พองศรี. การประเมินทางการศึกษา : แนวคิดสู่การปฏิบัติ. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพมหานคร : ด้านสุทธาการพิมพ์, 2551.
- พุทธทาสภิกขุ. การศึกษาของโลก. หนังสือชุดหมุนล้อธรรมจักรของพุทธทาสภิกขุ. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, 2549.
- วคิน อินทสระ. พุทธวิธีในการสอน. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมดา, 2548.
- ศึกษาธิการ, กระทรวง. สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. มาตรฐานการศึกษาของชาติ. กรุงเทพมหานคร : สกศ., 2548.
- ศึกษาธิการ, กระทรวง. สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. ยุทธศาสตร์การปฏิรูปการศึกษาของประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร : สกศ., 2548.
- สุดใจ เหล่าสุนทร. ความเข้าใจเกี่ยวกับการศึกษา. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : ศูนย์การพิมพ์มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2549.

สุรีย์ มีผลกิจ และ วิเชียร มีผลกิจ. พระพุทธรูป 45 พรรษา. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพมหานคร : บริษัท คอมพิวเตอร์ จำกัด, 2548.

เสฐียรพงษ์ วรรณปก. พุทธวิธีสอนจากพระไตรปิฎก. กรุงเทพมหานคร : เพชรรุ่งการพิมพ์, 2540.

เสถียร โปธินันทะ. พระพุทธรูปในราชอาณาจักรไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543.

แสง จันทร์งาม. วิธีสอนของพระพุทธเจ้า. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ บรรณาคาร, 2526.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

ประวัติมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทย

1. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ประวัติความเป็นมา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ปฏิบัติภารกิจด้านการผลิตบัณฑิต งานวิจัย งานบริการวิชาการ แก่ชุมชน และงานทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมตามพันธกิจของมหาวิทยาลัย ด้วยการถือหลัก “ผลิตบัณฑิตเพื่ออุทิศตน ร่วมพัฒนาคน พัฒนาชาติ ด้วยศาสตร์ทางพระพุทธศาสนา” เพื่อสนองตอบต่อวัตถุประสงค์และนโยบายของมหาวิทยาลัย คณะสงฆ์ และรัฐบาลมาเป็นเวลามากกว่า 5 ทศวรรษ โดยมีวิวัฒนาการตามลำดับดังนี้

ยุคพระราชปณิธาน

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 แห่งพระบรมจักรีวงศ์ ทรงสถาปนาสถาบันการศึกษาชั้นสูงขึ้น เมื่อ พ.ศ. 2430 โดยให้ย้ายการสอนพระปริยัติธรรมหน้าวัดพระศรีรัตนศาสดาราม (วัดพระแก้ว) ไปตั้งที่วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ และโปรดให้เรียกว่า “มหาธาตุวิทยาลัย” เพื่อเป็นสถานศึกษาของคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย ใน พ.ศ. 2432 โดยมีสมเด็จพระวันรัต (ทิต อุทยมหาเถร) เป็นนายกมหาธาตุวิทยาลัยรูปแรก ได้เปิดทำการสอนอย่างเป็นทางการครั้งแรกเมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน 2432 ต่อมา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดให้คิดแบบสร้างถาวรวัตถุ เรียกว่า “สังฆิกเสนาสน์ราชวิทยาลัย” ขึ้นในวัดมหาธาตุ เพื่อใช้เป็นที่บำเพ็ญพระราชกุศลอุทิศแด่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร และทรงประสงค์จะอุทิศถาวรวัตถุนี้เป็นสังฆิกเสนาสน์ สำหรับมหาธาตุวิทยาลัย โดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินไปทรงวางศิลาเก็จพระฤกษ์เมื่อวันที่ 13 กันยายน 2439 และทรงพระราชทานนามมหาธาตุวิทยาลัยใหม่ว่า “มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย”

โดยมีพระราชประสงค์ให้ใช้เป็นสถานศึกษาพระไตรปิฎกและวิชาการชั้นสูงสำหรับพระภิกษุสามเณร และคฤหัสถ์

แต่เป็นที่น่าเสียดายว่าการก่อสร้างอาคารสังฆิกเสนาสน์ราชวิทยาลัยยังไม่แล้วเสร็จ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ก็มาเสด็จสวรรคต เมื่อวันที่ 23 ตุลาคม 2453 พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล รัชกาลที่ 6 จึงโปรดให้ดำเนินการก่อสร้างอาคารสังฆิกเสนาสน์ราชวิทยาลัยต่อจนแล้วเสร็จ และเมื่อวันที่ 6 มกราคม 2459 จึงโปรดให้เป็นที่ตั้ง “หอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร” อาคารสังฆิกเสนาสน์ราชวิทยาลัย จึงถูกเรียกในชื่อใหม่ว่า “อาคารถาวรวัตถุ” ตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา

ยุคริเริ่มการจัดการศึกษา

เพื่อสืบสานพระราชปณิธานของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้านการพัฒนาบุคลากรของประเทศให้มีความรู้ ความเข้าใจ สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน มีความสามารถในการรักษาและเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้มีความมั่นคงยิ่งขึ้น พระพิมลธรรม (ช้อย จานตตมมหาเถร) อธิบดีสงฆ์วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ในสมัยนั้น จึงจัดประชุมพระเถรานุเถระฝ่ายมหานิกาย จำนวน 57 รูป เมื่อวันที่ 9 มกราคม 2490 และประกาศให้มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย ดำเนินการจัดการศึกษาพระไตรปิฎกและวิชาชั้นสูงในระดับมหาวิทยาลัย เปิดสอนระดับปริญญาตรีคณะพุทธศาสตร์เป็นคณะแรก เมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม 2490 และมีพัฒนาการตามลำดับดังนี้

พ.ศ. 2500 ปรับเปลี่ยนระบบการวัดผลมาเป็นระบบหน่วยกิต โดยกำหนดให้นิสิตต้องศึกษาอย่างน้อย 126 หน่วยกิต และปฏิบัติศาสนกิจ 1 ปี ก่อนรับปริญญาบัตร

พ.ศ. 2504 มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย ได้เปิดสอน “คณะครุศาสตร์” เป็นคณะที่ 2 เพื่อฝึกอบรมพระภิกษุ สามเณร ซึ่งมีความรู้ทางศาสนาดีอยู่แล้ว ให้เข้าใจวิธีการถ่ายทอดความรู้ให้แก่ผู้อื่น และการเผยแผ่ศาสนาให้ได้ผลดียิ่งขึ้น

พ.ศ. 2506 เปิดสอนหลักสูตรแผนกอบรมครุศาสนศึกษาในระดับประกาศนียบัตร และเปิดสอนคณะเอเชียอาคเนย์ ต่อมาเปลี่ยนเป็นคณะมนุษยสงเคราะห์ศาสตร์ เมื่อ พ.ศ. 2516

พ.ศ. 2512 ปรับหลักสูตรอบรมครุศาสนศึกษาเป็นวิทยาลัยครุศาสนศึกษา และปรับเปลี่ยนหน่วยกิตเป็น 200 หน่วยกิต

การจัดการเรียนการสอนช่วง 2 ทศวรรษแรก ยังไม่ได้รับการสนับสนุนจากคณะสงฆ์และรัฐบาลเท่าที่ควร ทำให้ประสบปัญหาด้านสถานสภาพของมหาวิทยาลัยและงบประมาณเป็นอย่างมาก แต่ก็สามารถจัดการศึกษาได้อย่างต่อเนื่อง

ยุคปรับปรุงการศึกษา

พ.ศ. 2512 คณะสงฆ์โดยมหาเถรสมาคม ได้ออกคำสั่งมหาเถรสมาคม เรื่อง “การศึกษาของมหาวิทยาลัยสงฆ์ พ.ศ. 2512” และ เรื่อง “การศึกษาของสงฆ์ พ.ศ. 2512” คำสั่งทั้ง 2 ฉบับนี้ ส่งผลให้มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยมีสถานะเป็นสถาบันการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยโดยสมบูรณ์

พ.ศ. 2521 เริ่มขยายการจัดการศึกษาระดับอุดมศึกษาไปยังส่วนภูมิภาค โดยตั้งวิทยาเขตแห่งแรกที่ จังหวัดหนองคาย และได้ขยายไปยังจังหวัดอื่นๆ ที่มีความพร้อมด้านบุคลากร งบประมาณ อาคารและสถานที่ ปัจจุบันมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีวิทยาเขตในกำกับดูแลทั่วประเทศ 10 แห่ง วิทยาลัยสงฆ์ 4 แห่ง และศูนย์การศึกษา 1 แห่ง คือ

1. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย ตั้งอยู่ที่ วัดศรีชะเกษ อำเภอมือ จังหวัดหนองคาย จัดตั้งเมื่อวันที่ 7 มิถุนายน พ.ศ. 2521

2. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ ตั้งอยู่ที่วัดสวนดอก อำเภอมือ จังหวัดเชียงใหม่ จัดตั้งเมื่อวันที่ 1 มีนาคม พ.ศ. 2527

3. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครศรีธรรมราช ตั้งอยู่ที่วัดแจ้ง อำเภอมือ จังหวัดนครศรีธรรมราช จัดตั้งเมื่อวันที่ 29 กรกฎาคม พ.ศ. 2529

4. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ตั้งอยู่ที่วัดธาตุเมืองเก่า อำเภอมือ จังหวัดขอนแก่น จัดตั้งเมื่อวันที่ 3 ตุลาคม พ.ศ. 2529

5. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา ตั้งอยู่ที่วัดพระนารายณ์มหาราช อำเภอมือ จังหวัดนครราชสีมา จัดตั้งเมื่อวันที่ 30 ตุลาคม พ.ศ. 2529

6. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี ตั้งอยู่ที่วัดมหาวันราม อำเภอมือ จังหวัดอุบลราชธานี จัดตั้งเมื่อวันที่ 30 ธันวาคม พ.ศ. 2530

7. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ ตั้งอยู่ที่วัดศาลาลอย อำเภอมือ จังหวัดสุรินทร์ จัดตั้งเมื่อวันที่ 24 มีนาคม พ.ศ. 2530

8. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่ ตั้งอยู่ที่วัดพระบาทมิ่งเมือง อำเภอมือ จังหวัดแพร่ จัดตั้งเมื่อวันที่ 30 มีนาคม พ.ศ. 2530

9. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา ตั้งอยู่ที่วัดศรีโคมคำ อำเภอมือ จังหวัดพะเยา จัดตั้งเมื่อวันที่ 20 สิงหาคม พ.ศ. 2534

10. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาศีศึกษาพุทธโฆส ตั้งอยู่ที่วัดมหาสวัสดิ์นาคพุดาราม อำเภอมือพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม จัดตั้งเมื่อวันที่ 1 กันยายน พ.ศ. 2535

เพื่อขยายโอกาสทางการศึกษาให้แก่พระภิกษุสามเณรเพิ่มมากขึ้น มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยได้ประกาศจัดตั้งวิทยาลัยสงฆ์ 4 แห่ง ได้แก่

1. วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ ตั้งอยู่ที่วัดนครสวรรค์ อำเภอมือ จังหวัดนครสวรรค์

2. วิทยาลัยสงฆ์นครพนม ตั้งอยู่ที่วัดพระธาตุพนม อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม
3. วิทยาลัยสงฆ์เลย ตั้งอยู่ที่วัดศรีวิชัยวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดเลย
4. วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน ตั้งอยู่ที่วัดพระธาตุหริภุญชัย อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน

นอกจากนี้ยังได้จัดศูนย์การศึกษาสังกัดพุทธศาสนาส่วนกลางอีก 1 แห่ง คือ ศูนย์การศึกษา วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ วรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก

พ.ศ. 2526 มหาวิทยาลัยได้ปรับปรุงโครงสร้างหลักสูตรระดับปริญญาตรีใหม่ โดยลดจำนวนหน่วยกิตจาก 200 หน่วยกิต ให้เหลือเพียง 150 หน่วยกิต และปรับปรุงระบบการบริหารวิชาการใหม่โดยแบ่งออกเป็น 4 คณะ คือ คณะพุทธศาสตร์ คณะครุศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ และคณะสังคมศาสตร์

ยุครับรองปริญญาบัตรและสถานะของมหาวิทยาลัย

พ.ศ. 2527 รัฐบาล โดยการนำของ ฯพณฯ พลเอก เปรม ติณสูลานนท์ ได้ดำเนินการเสนอร่างพระราชบัญญัติกำหนดวิถีสถาณะผู้สำเร็จวิชาการพระพุทธศาสนา โดยรัฐสภาได้ให้ความเห็นชอบ และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงลงพระปรมาภิไธยแล้วประกาศใช้เป็นกฎหมายตั้งแต่วันที่ 27 กันยายน 2527 เป็นมาต้น มีผลทำให้ผู้สำเร็จการศึกษาจากมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยมีศักดิ์และสิทธิ์แห่งปริญญาเช่นเดียวกับผู้สำเร็จการศึกษาในระดับเดียวกับจากสถาบันการศึกษาอื่นๆ ที่รัฐให้การรับรอง

พ.ศ. 2534 มหาวิทยาลัยได้จัดตั้งศูนย์การศึกษาที่วัดศรีสุदारาม เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร เรียกว่า “ศูนย์วัดศรีสุदारาม” ซึ่งปัจจุบันใช้เป็นสถานที่ศึกษาของนิสิต คณะครุศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ ทุกชั้นทุกปี และคณะพุทธศาสตร์ ชั้นปีที่ 1

พ.ศ. 2535 คณะกรรมการศึกษาของสงฆ์ ซึ่งมีสมเด็จพระสังฆราชทรงเป็นประธาน ได้ออกระเบียบคณะกรรมการการศึกษาของสงฆ์ว่าด้วยการจัดการศึกษา มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. 2535 โดยมหาวิทยาลัยสามารถจัดการศึกษาและการบริหารให้เป็นไปตามระบบสากล แม้มหาวิทยาลัยจะมี พ.ร.บ. กำหนดวิถีสถาณะของผู้สำเร็จวิชาการพระพุทธศาสนา พ.ศ. 2527 แล้วก็ตาม แต่ยังไม่มีการรับรองสถานภาพความเป็นนิติบุคคลของมหาวิทยาลัยเหมือนมหาวิทยาลัยทั่วไป จึงทำให้ไม่สามารถขยายการจัดการศึกษาในระดับปริญญาโท และปริญญาเอก ตามวัตถุประสงค์และนโยบายของมหาวิทยาลัยได้

ดังนั้น จึงมีความพยายามในการผลักดันให้มีการดำเนินการตรากฎหมายหรือพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยเป็นการเฉพาะ โดยใช้เวลาในการดำเนินการเป็นเวลานานถึง 50 ปี จนกระทั่ง พ.ศ. 2540 รัฐบาล โดยการนำของ ฯพณฯ พลเอก ชวลิต ยงใจยุทธ ได้เสนอให้รัฐสภาตราพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช มหาราช ได้ทรงลงพระปรมาภิไธยเมื่อวันที่ 21 กันยายน พ.ศ. 2540 และประกาศในราชกิจจานุเบกษา เมื่อวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2540 ส่งผลให้มหาวิทยาลัยมีพระราชบัญญัติรับรองสถานภาพเป็นมหาวิทยาลัยของรัฐ ในกำกับของรัฐบาล เป็นนิติบุคคลที่ไม่เป็นส่วนราชการและไม่เป็นรัฐวิสาหกิจ เน้นการจัดการศึกษาวิชาการด้านพระพุทธศาสนา ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา ซึ่งมีชื่อปรากฏตามกฎหมายว่า “มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย”

ปณิธาน

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นมหาวิทยาลัยแห่งคณะสงฆ์ไทยที่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงสถาปนาขึ้นเพื่อเป็นสถาบันการศึกษาพระไตรปิฎกและวิชาชั้นสูงสำหรับพระภิกษุสามเณรและประชาชนทั่วไป

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีจุดมุ่งหมาย 2 ประการ คือ

ประการที่หนึ่ง เพื่อเป็นการพัฒนาและส่งเสริมบุคลากร นิสิตและนักศึกษาให้มีการศึกษาค้นคว้าวิจัยและแสวงหาความรู้เกี่ยวกับวิชาการทางพระพุทธศาสนาและประยุกต์เข้ากับศาสตร์ต่างๆ อันจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนามหาวิทยาลัยและพระพุทธศาสนา

ประการที่สอง เพื่อการบริการความรู้เกี่ยวกับวิชาการทางพระพุทธศาสนาทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ อันจะก่อให้เกิดการพัฒนาบุคลากร สังคม และสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน

พันธกิจ

พันธกิจของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย คือ การเป็นสถาบันให้การศึกษาพระไตรปิฎกและวิชาชั้นสูงที่มุ่งผลิต สร้างความเป็นเลิศทางวิชาการด้านพระพุทธศาสนา ส่งเสริมการค้นคว้าวิจัย ให้การบริการวิชาการแก่สังคม ส่งเสริมพระพุทธศาสนา ทะนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

วัตถุประสงค์

1. มุ่งพัฒนามหาวิทยาลัยให้สามารถปฏิบัติภารกิจหลักทั้งในด้านการผลิตบัณฑิต การพัฒนาวิชาการ การวิจัย การบริการทางวิชาการแก่สังคม และการส่งเสริมพระพุทธศาสนาทะนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เพื่อนำสถาบันพระพุทธศาสนา สังคมและประเทศชาติไปสู่ทิศทางที่พึงประสงค์
2. มุ่งพัฒนาศักยภาพของมหาวิทยาลัย ให้เป็นศูนย์กลางการศึกษาค้นคว้าวิจัยให้เกิดความเป็นเลิศทางวิชาการด้านพระพุทธศาสนา และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้เป็นประโยชน์ และสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และเทคโนโลยี
3. มุ่งพัฒนาสถานภาพปรับปรุงโครงสร้างและระบบการบริหารของมหาวิทยาลัย ให้กระตือรือร้นทั้งเร่งระดมทรัพยากรจากทุกแหล่ง เพื่อให้สามารถปฏิบัติงานได้บรรลุเป้าหมายตามแผนพัฒนาของมหาวิทยาลัย
4. มุ่งพัฒนาคุณภาพของนิสิตและบุคลากรในมหาวิทยาลัย ให้เป็นผู้มีความรู้ความสามารถ มีคุณธรรม จริยธรรม และมีความรับผิดชอบต่อนตนเอง มหาวิทยาลัย พระพุทธศาสนา และสังคมโดยรวม
5. มุ่งพัฒนามหาวิทยาลัยให้เป็นผู้ให้บริการทางวิชาการพระพุทธศาสนาและศิลปวัฒนธรรม

ภารกิจหลักของหน่วยงาน

1. **สำนักงานอธิการบดี** มีภารกิจหลักด้านการประสานงานนโยบายของมหาวิทยาลัยทุกๆ ด้าน รวมทั้งภารกิจในด้านการบริหาร ด้านการดำเนินงานบำรุงศิลปวัฒนธรรมและงานธุรการ โดยประสานงานกับส่วนงานบริหารในคณะ สถาบัน สำนัก วิทยาเขต และวิทยาลัยสงฆ์

2. **คณะ** มีภารกิจหลักด้านการจัดการเรียนการสอน การวิจัย การบริการวิชาการ รวมทั้งงานบริหารการศึกษา งานส่งเสริมทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

3. **สถาบัน** มีภารกิจหลักด้านการดำเนินการและประสานงานกิจกรรมของการวิจัยและพัฒนาของมหาวิทยาลัย ทั้งที่เป็นโครงการวิจัยของสถาบันเองและเป็นโครงการวิจัยของสถาบันวิจัยในแต่ละคณะ ตลอดจนเป็นสื่อกลางในการประสานงานกิจกรรมวิจัยและพัฒนาระหว่างหน่วยงานภายในและภายนอกมหาวิทยาลัย และให้ความร่วมมือในงานบริหารงานวิชาการ

4. **สำนัก** มีภารกิจหลักด้านการให้บริการวิชาการทางด้านพระพุทธศาสนาและด้านอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง ทั้งทางด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ ในการให้การฝึกอบรมทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติของคณาจารย์ในมหาวิทยาลัยให้เป็นผู้มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน รวมทั้งการ ส่งเสริมทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

5. **วิทยาเขต** มีภารกิจหลักด้านการสนองงานด้านนโยบายของมหาวิทยาลัยทุกๆ ด้าน รวมทั้งภารกิจในด้านวิชาการในการจัดการเรียนการสอน ด้านการบริหาร ด้านการส่งเสริมทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และงานธุรการ โดยการประสานงานกับส่วนงานบริหารในวิทยาลัยสงฆ์ สำนักวิชาการ สำนักวิทยาเขต

6. **วิทยาลัยสงฆ์** มีภารกิจหลักด้านการจัดการเรียนการสอน การวิจัย การบริการวิชาการ รวมทั้งงานบริหารการศึกษา งานส่งเสริมทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม และอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

การจัดการศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้จัดการศึกษาแก่พระภิกษุ สามเณร ในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลาย ระดับประกาศนียบัตร ระดับปริญญาตรีและปริญญาโท โดยมีโรงเรียนและคณะที่รับผิดชอบในการให้การศึกษาคือ 4 คณะ มีบัณฑิตวิทยาลัยและมีการให้การศึกษาคณะพิเศษแก่เยาวชนและประชาชนทั่วไป

ระดับมัธยมศึกษา

พ.ศ. 2490 มหาวิทยาลัยเริ่มจัดการศึกษาในระดับต่ำกว่าอุดมศึกษา เพื่อเตรียมความรู้แก่พระภิกษุ สามเณร ก่อนที่จะเข้าศึกษาในระดับอุดมศึกษา ปัจจุบันมหาวิทยาลัยจัดการศึกษาระดับมัธยมศึกษา เฉพาะส่วนกลาง มี 3 แห่ง ดังนี้

1. **โรงเรียนบาลีสาธิตศึกษา** ตั้งอยู่ที่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร จัดการศึกษาตามหลักสูตรโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา

ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ รับพระภิกษุ สามเณร ที่สอบได้ชั้น ประถมศึกษาปีที่ 6 และนักธรรมชั้นตรี เพื่อเข้าศึกษาตามหลักสูตรพระปริยัติธรรมและวิชาสามัญ เมื่อจบการศึกษาแล้ว สามารถเข้าศึกษาต่อในโรงเรียนพระ-ปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา ของ กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ ระดับมัธยมศึกษาตอนปลายทุกแห่ง และศึกษาต่อในโรงเรียน บาลีอบรมศึกษาหรือโรงเรียนบาลีเตรียมอุดมศึกษา ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มีวัตถุประสงค์ เพื่อให้ให้นักเรียนมีความรู้พื้นฐาน และศึกษาต่อในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย เพื่ออบรมส่งเสริมพระภิกษุสามเณรให้ได้ศึกษาพระธรรมวินัยและวิชาสามัญควบคู่กันไป เป็นการ สนองความต้องการของพระภิกษุสามเณร ผู้ใฝ่ต่อการศึกษาไม่มีโอกาสเข้าเรียนในสายสามัญโดยตรง และเพื่อยกระดับความรู้วิชาสามัญและพระธรรมวินัยของพระภิกษุสามเณร ให้สูงยิ่งขึ้น

2. โรงเรียนบาลีอบรมศึกษา ตั้งอยู่ที่วัดสระเกศ ราชวรมหาวิหาร เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย กรุงเทพมหานคร จัดการศึกษาตามหลักสูตรโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา กรมการ ศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ รับพระภิกษุ สามเณร ผู้ที่สอบได้เปรียญธรรม 3 ประโยค และนักธรรม ชั้นเอก โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้พระภิกษุสามเณรได้ศึกษาวิชาสามัญพื้นฐาน ในระดับมัธยมศึกษา ตอนปลายก่อนเข้าศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษา

3. โรงเรียนบาลีเตรียมอุดมศึกษา ตั้งอยู่ที่วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ราชวรมหาวิหาร เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร จัดการศึกษาตามหลักสูตรโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญ ศึกษา กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ รับพระภิกษุสามเณรที่จบจากโรงเรียนบาลีสาธิตศึกษา (ม.3) หรือจบจากโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา (ม.3) ทุกแห่ง และหรือผู้จบการศึกษา ผู้ใหญ่ระดับ 4 (ม.3) และสอบได้เปรียญธรรม 3 ประโยค โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเปิดโอกาสให้พระ ภิกษุสามเณรที่จบการศึกษาในระดับมัธยมต้น และเพื่อสนองความต้องการของพระภิกษุสามเณรที่ใฝ่ ศึกษาความรู้วิชาสามัญและพระปริยัติธรรมควบคู่กันไปในระดับสูงขึ้น

ระดับอุดมศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้เปิดดำเนินการจัดการศึกษาระดับปริญญาตรี เรียกว่า “บาลีอุดมศึกษา” หลักสูตร 4 ปี อนุมัติปริญญา “พุทธศาสตรบัณฑิต” (พธ.บ.) โดยมี หน่วยงานรับผิดชอบจัดการศึกษาระดับอุดมศึกษา 4 คณะ ตามลำดับดังนี้

1. คณะพุทธศาสตร์ คณะพุทธศาสตร์เป็นคณะแรกที่เปิดดำเนินการศึกษาตั้งแต่ พ.ศ. 2493 เป็นต้นมา เพื่อจัดการศึกษาเน้นในด้านวิชาการทางภาษาบาลี พระพุทธศาสนา ศาสนาและปรัชญา ศาสนา ปัจจุบันแบ่งการศึกษาออกเป็น 3 ภาควิชา มี 7 สาขาวิชาเอก และ 1 สาขาวิชาโท ดังนี้

1. ภาควิชาพระพุทธศาสนา
 1. สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
 2. สาขาวิชาพระอภิธรรม
 3. สาขาวิชาพระพุทธศาสนา (หลักสูตรนานาชาติ)
 4. สาขาวิชาโทโบราณคดี

2. ภาควิชาบาลีและสันสกฤต
 1. สาขาวิชาสันสกฤต
 2. สาขาวิชาบาลีพุทธศาสตร์
 3. สาขาวิชาภาษาบาลี
3. ภาควิชาศาสนาและปรัชญา
 1. สาขาวิชาศาสนา
 2. สาขาวิชาปรัชญา

2. คณะครุศาสตร์ จัดตั้งขึ้น เมื่อปีการศึกษา 2504 และเปิดการศึกษาเมื่อวันที่ 1 กรกฎาคม พ.ศ. 2504 เพื่อจัดการศึกษาด้านวิชาการศึกษา ปัจจุบันแบ่งการศึกษาเป็น 3 ภาควิชา มี 9 สาขาวิชาเอก 1 หลักสูตรประกาศนียบัตร ดังนี้

1. ภาควิชาบริหารการศึกษาและกิจการคณะสงฆ์
 1. สาขาวิชาการบริหารการศึกษา
 2. สาขาวิชาการศึกษานอกโรงเรียน
 3. หลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาชีพครู
2. ภาควิชาปริยัติธรรมและจริยศึกษา
 1. สาขาวิชาจริยศึกษา
 2. สาขาวิชาจิตวิทยาการปรึกษาและการแนะแนว
 3. สาขาวิชาการสอนพระปริยัติธรรม
3. ภาควิชาหลักสูตรและการสอน
 1. สาขาวิชาสังคมศึกษา
 2. สาขาวิชาการสอนภาษาไทย
 3. สาขาวิชาการสอนภาษาอังกฤษ
 4. สาขาวิชาคณิตศาสตร์-วิทยาศาสตร์

3. คณะมนุษยศาสตร์ จัดตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2506 เดิมเรียกว่า **คณะเอเชียอาคเนย์** ต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2507 ได้เปลี่ยนชื่อเป็น **คณะมนุษยสงเคราะห์ศาสตร์** เปิดดำเนินการศึกษาเรื่อยมา จนถึงปีการศึกษา พ.ศ. 2526 จึงได้แยกคณะมนุษยสงเคราะห์ศาสตร์ เป็นคณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ เพื่อจัดการศึกษาเน้นหนักในด้านภาษาศาสตร์ ประวัติศาสตร์และจิตวิทยา ปัจจุบันแบ่งการศึกษาออกเป็น 3 ภาควิชา คือ

1. ภาควิชาภาษาไทย
 1. สาขาวิชาภาษาไทย
 2. สาขาวิชาวรรณคดีไทย
 3. สาขาวิชาโทภาษาลาว
 4. สาขาวิชาโทภาษาเขมร
2. ภาควิชาภาษาต่างประเทศ
 1. สาขาวิชาภาษาอังกฤษ

2. สาขาวิชาภาษาญี่ปุ่น
3. สาขาวิชาภาษาจีน
3. ภาควิชาจิตวิทยา
 1. สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา
 2. สาขาวิชาประวัติศาสตร์

4. คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยได้แยกวิชาสายสังคมศาสตร์ ออกจากคณะมนุษยศาสตร์ มาตั้งเป็นคณะสังคมศาสตร์ เมื่อ พ.ศ. 2526 เพื่อจัดการศึกษาด้านวิชาทางสังคมศาสตร์ ปัจจุบัน ได้เปิดการศึกษา 3 ภาควิชา คือ

1. ภาควิชารัฐศาสตร์
 1. สาขาวิชารัฐศาสตร์ (บริหารรัฐกิจ)
2. ภาควิชาเศรษฐศาสตร์
 1. สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์
3. ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา
 1. สาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา

2. มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

พระมหามงกุฏ และ อุณาโลม	หมายถึง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 พระผู้ทรงเป็นที่มาแห่งนาม “มหามกุฏราชวิทยาลัย”
พระเกียรติประดิษฐานบนหมอนรอง	หมายถึง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 พระผู้พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้จัดตั้ง “มหามกุฏราชวิทยาลัย”
หนังสือ	หมายถึง คัมภีร์และตำราทางพระพุทธศาสนา เพื่อการศึกษาค้นคว้า และเผยแผ่พระพุทธศาสนา
ปากกาปากไก่อ่ ดินสอ และม้วนกระดาษ	หมายถึง อุปกรณ์ในการศึกษาเล่าเรียน การพิมพ์เผยแพร่ คัมภีร์และการผลิตตำราทางพระพุทธศาสนา เพราะมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยทำหน้าที่เป็นทั้งสถาบันศึกษา และแหล่งผลิตตำรับตำราทางพระพุทธศาสนา
ช่อดอกไม้แย้มกลีบ	หมายถึง ความเบ่งบานแห่งสติปัญญา และวิทยาการในทางพระพุทธศาสนา และหมายถึง กิตติศัพท์กิตติคุณที่ฟุ้งขจรไป ดุจกลิ่นหอมแห่งดอกไม้
ธงชาติไทย	หมายถึง อุทิศภารกิจของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ที่มุ่งพิทักษ์สถาบันหลักทั้ง 3 คือ ชาติไทย พระพุทธศาสนา และพระมหากษัตริย์
พานรองรับหนังสือหรือคัมภีร์	หมายความว่า มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยเป็นสถาบันเพื่อความมั่นคง และแพร่หลายของพระพุทธศาสนา
วงรัศมี	หมายถึง แสงสว่างแห่งปัญญา วิสุทธิ สันติ และกรุณา ที่มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยมุ่งสาดส่องไปทั่วโลก
มหามกุฏราชวิทยาลัย	หมายถึง มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย อันเป็นสถาบันการศึกษาทางพระพุทธศาสนาระดับอุดมศึกษา

ประวัติความเป็นมา

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย มีพันธกิจด้านการผลิตบัณฑิต งานวิจัย งานบริการ วิชาการแก่ชุมชน และงานทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมตามพันธกิจของมหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ 1 ตุลาคม พุทธศักราช 2436 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ตั้งวิทยาลัยขึ้นในบริเวณวัดบวรนิเวศวิหาร พระราชทานนามว่า “มหามกุฏราชวิทยาลัย” โดยมีพระราชประสงค์เพื่อเป็นที่ศึกษาเล่าเรียนของพระภิกษุสามเณร ทรงอุทิศพระราชทรัพย์บำรุงประจำปีและก่อสร้างสถานศึกษาวิทยาลัยแห่งนี้ขึ้น ครั้นเมื่อวันที่ 26 ตุลาคม พุทธศักราช 2439 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จมาเปิดมหามกุฏราชวิทยาลัย พระองค์ทรงรับมหามกุฏราชวิทยาลัยอยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์และพระราชทานพระราช ทรัพย์ส่วนพระองค์บำรุงประจำปี อาศัยพระราชประสงค์ดังกล่าว สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส จึงทรงตั้งวัตถุประสงค์ เพื่อดำเนินกิจการของ มหามกุฏราชวิทยาลัยขึ้น 3 ประการ คือ

1. เพื่อเป็นสถานศึกษาของพระภิกษุสามเณร
2. เพื่อเป็นสถานศึกษาวิทยาการอันเป็นของชาติภูมิและของต่างประเทศ
3. เพื่อเป็นสถานที่เผยแผ่พระพุทธศาสนา

เมื่อกิจการของมหามกุฏราชวิทยาลัยได้เปิดดำเนินการแล้ว ปรากฏว่าพระวัตถุประสงค์เหล่านั้นได้รับผลเป็นที่น่าพอใจตลอดมา เพื่อให้พระวัตถุประสงค์เหล่านั้นได้ผลดียิ่งขึ้น ดังนั้น ในวันที่ 30 ธันวาคม พ.ศ. 2488 สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ในฐานะที่ทรงเป็นนายก กรรมการ มหามกุฏราชวิทยาลัยพร้อมด้วยพระเถระนุเถระ จึงได้ทรงประกาศตั้งสถาบันการศึกษาชั้นสูงในรูปมหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาขึ้น โดยอาศัยนามว่า สภากาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย โดยมีจุดมุ่งหมายดังนี้

1. เพื่อให้เป็นสถานศึกษาพระปริยัติธรรม
2. เพื่อให้เป็นสถานศึกษาวิทยาการอันเป็นของชาติภูมิและต่างประเทศ
3. เพื่อให้เป็นสถานเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้งในและนอกประเทศ
4. เพื่อให้ภิกษุสามเณรมีความรู้และความสามารถในการบำเพ็ญประโยชน์แก่ประชาชน
5. เพื่อให้ภิกษุสามเณรมีความรู้ และความสามารถในการค้นคว้า โต้ตอบ หรืออภิปรายธรรมได้อย่างกว้างขวางแก่ชาวไทยและชาวต่างประเทศ
6. เพื่อให้ภิกษุสามเณรได้เป็นกำลังสำคัญในการจรรโลงพระพุทธศาสนา และเป็นศาสนทายาทที่เหมาะสมแก่กาลสมัย
7. เพื่อความเจริญก้าวหน้า และคงอยู่ตลอดกาลนานของพระพุทธศาสนา ทั้งนี้

ภายใต้การบริหารของคณะกรรมการคณะหนึ่ง เรียกว่า กรรมการสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย สถาบันการศึกษาแห่งนี้ ได้เริ่มเปิดให้การอบรมศึกษาแก่ภิกษุสามเณร ตั้งแต่วันที่ 16 กันยายน พ.ศ. 2489 จนถึงปัจจุบัน

(หนังสือลงพระปรมาภิไธย รัชกาลที่ 5 ที่ 8/161 พระ ดร.อนิลมาน ธมมสากิโย มอบให้เมื่อ 25 ก.ย. 50)

เหตุผลที่ทำให้สมเด็จพระมหาสมณเจ้า ฯ ทรงพระดำริจัดตั้งมหามกุฏราชวิทยาลัย ฯ นั้น ปรากฏในรายงานประจำปีของมหามกุฏราชวิทยาลัย ว่าพระเถรานุเถระทั้งหลาย มีความประสงค์ในการจัดตั้งวิทยาลัยเป็นที่ฝึกสอนพระปริยัติธรรมแลอักขระสมัยของภิกษุสามเณรแลศิษย์วัดนั้น ด้วยเห็นว่าธรรมเนียมในประเทศนี้ วัดทั้งหลายเป็นโรงเรียนที่ศึกษาวิชาความรู้ของราษฎรพลเมือง ตั้งต้นแต่เรียนอักขระฝึกกิริยามารยาทตลอดจนถึงเรียนพระปริยัติธรรม บรรดาราษฎรมิบุตรหลานก็นำเข้ามาฝากเป็นศิษย์วัด ให้เรียนวิชาความรู้ จนถึงเติบโตใหญ่อุปสมบทเป็นภิกษุ บางพวกก็ได้เข้าไปจนเป็นคณาจารย์ปกครองกันต่อ ๆ ไป บางพวกอยู่สมควรแก่ศรัทธาแล้ว ก็ลาสิกขาบทสึกไปประกอบการหาเลี้ยงชีพของตนในทางฆราวาส มีธรรมเนียมเป็นพื้นเมืองมาดังนี้

วิธีการปกครองของวัดนั้น ไม่ได้จัดเป็นชั้นตามสถานที่ ว่าสถานที่นั้นสอนชั้นสูง สถานที่นั้นสอนชั้นต่ำ ดูที่วัดที่เหมือนในวัดหนึ่งจะมีทั้งชั้นสูงชั้นต่ำ คือราษฎรนำบุตรหลานเข้ามาฝากภิกษุสามเณร ให้เรียนอักขระแลฝึกกิริยามารยาทเป็นต้น การฝึกสอนชั้นนี้จัดว่าเป็นชั้นต่ำ การฝึกสอนภิกษุสามเณรให้เล่าเรียนมคธภาษาก็ดี ให้เล่าเรียนพระปริยัติธรรมก็ดี การศึกษาชั้นนี้จัดว่าเป็นชั้นสูง แต่การหาดำเนินไปโดยเรียบร้อยดังวิธีที่จัดไม่ เพราะข้อขัดขวางดังต่อไปนี้

ราษฎรผู้จะนำบุตรหลานมาฝากต่อภิกษุสามเณรในวัดนั้น ๆ ก็ฝากในสำนักที่ตนรู้จักคุ้นเคย ภิกษุสามเณรผู้เป็นอาจารย์นั้น บางรูปก็มีความรู้มาก บางรูปก็มีความรู้น้อย ทั้งไม่มีหลักสูตรแห่งการเล่าเรียนว่าถึงไหนจัดเป็นใช้ได้ ความรู้ของศิษย์จึงไม่เสมอกัน ตั้งแต่กรมศึกษาธิการจัดหลักสูตรสำหรับสอนความรู้ขึ้นแล้ว การเล่าเรียนจึงมีกำหนด แต่เพราะความรู้ของภิกษุสามเณรผู้เป็นอาจารย์ไม่เสมอกัน ทั้งความนิยมของเด็กผู้เล่าเรียนก็ดี ของผู้ใหญ่ของเด็กก็ดี เป็นแต่เพียงอ่านได้เขียนได้เท่านั้นก็พอประสงค์ ความรู้ของนักเรียนที่ออกจากวัดจึงยังจัดว่าถึงกำหนดแต่ไม่ได้

ส่วนการเล่าเรียนมคธภาษานั้นแต่เดิมไม่บังคับ แล้วแต่ใครสมัครจะเรียน ในทุกวันนี้ความนิยมในการเล่าเรียนมคธภาษาน้อยลง ด้วยผู้ที่มาบวชเป็นภิกษุสามเณรจะหาผู้ที่มีศรัทธาแท้เป็นอันยาก ทั้งพื้นเดิมก็เป็นคนขัดสน ต้องการแต่ความรู้ที่จะให้ผลเป็นเครื่องเลี้ยงชีพได้โดยประจักษ์ตา ไม่ต้องการความรู้ที่เป็นอารมณ์ของบุรุษ หรือความรู้ที่เป็นเครื่องเจริญผล โดยเพิ่มสติปัญญาสามารถแลวิธีฝึกสอนเด็กก็เป็นการเน้นซ้ำ หากจะมีผู้อุตสาหะเรียนบ้าง จะหาอาจารย์ผู้บอกให้รู้จริงเห็นจริงก็ได้ยาก ทั้งผู้เรียนจะชำนาญในภาษาของตนมาก่อนก็ได้โดยยาก หลักสูตรก็มากขึ้น แลการสอบความรู้ก็ห่าง ต่อล่วงหลายปีจึงสอบครั้งหนึ่ง ด้วยอาศัยเหตุเหล่านี้ จึงมีอาจารย์สอนให้รู้จริงเห็นจริงได้น้อยตัว เรียนไม่ทันรู้ละทิ้งไปเสียก็มี บางทีเรียนรู้พอจะสอบความรู้ได้ อยู่ไม่ถึงกาลสอบก็มี เข้าสอบจนเป็นบาเรียนแล้วก็มี แต่จะหาผู้สอบได้จนจบหลักสูตรได้น้อยถึงนับตัวถ้วน เพราะหลักสูตรที่ตั้งไว้มากเกินไป เมื่อความเล่าเรียนเสื่อมทรามไป ผู้เป็นบาเรียนเพียง 4 ประโยค 5 ประโยค ก็กว้างขวางมีผู้นับหน้าถือตาแสวงหาลาภผลเลี้ยงตัว พอตั้งตัวได้แล้ว ก็ไม่คิดที่จะเป็นนักเรียนต่อไป บางรูปก็รับตำแหน่งพระราชาคณะปกครองหมู่คณะเสีย ในระหว่างยังไม่ทันได้แปลจบหลักสูตร อาศัยเหตุนี้ การเรียนมคธภาษาจึงไม่เจริญทันเวลาที่เป็นอย่างนี้

ส่วนการเรียนพระปริยัติธรรมนั้นเป็น 2 ชั้น คือชั้นต่ำ 1 ชั้นสูง 1 การให้โอวาทสั่งสอน แลให้ศึกษาในตำรับภาษาไทยจัดเป็นชั้นต่ำ สำหรับภิกษุสามเณรวัยใหม่ ตลอดไปจนถึงผู้ไม่ได้เรียนมคธ

ภาษา การอ่านการทรงภาษาบาลีไตรปิฎกจัดเป็นชั้นสูง สำหรับผู้รู้ภาษามคธ การฝึกสอนชั้นต่ำไม่เจริญได้ เพราะผู้ที่เข้ามาบวชไม่ชำนาญในภาษาของตนทั่วทุกคน ฟังคำสอนก็จำไม่ได้ อ่านหนังสือก็ไม่ค่อยเข้าใจ แลการฝึกสอนชั้นสูงไม่เจริญได้ โดยเหตุที่หลักสูตรสำหรับมคธภาษาเป็นอย่างหนึ่ง พระปริยัติธรรมที่จำเป็นจะต้องรู้เป็นอย่างหนึ่ง ผู้เล่าเรียนฯ มคธภาษาสอบความรู้ได้แล้ว ยังต้องวกมาดูบาลีไตรปิฎกอีกเป็นสองซ้ำอยู่ จะหาผู้สมัครเรียนแต่ภาษามคธก็ได้โดยยากแล้ว จะหาผู้รู้ภาษามคธแล้วศึกษาพระปริยัติธรรมต่อไป ก็ต้องได้โดยยากเป็นธรรมดา

ถ้าจะคิดบำรุงวิทยาความรู้ให้สมควรกับประเพณีที่เป็นมาแต่เดิมแลให้เจริญทัน เวลา จำเป็นที่จะต้องคิดจัดการแก้ไขตามสมควรแก่เวลา ในการศึกษาของศิษย์วัด จะต้องจัดให้เด็กมีที่เรียนได้ตลอดหลักสูตรของกรมศึกษาธิการทั่วทุกคน แลจะต้องฝึกฝนให้ประพฤติภิริยามารยาทให้เรียบร้อย การเรียนมคธภาษาจะต้องจัดหลักสูตรให้น้อยชั้นลง แต่ย่นความรู้ให้ลงในชั้นนั้นๆ ให้เป็นคลองเดียวกันกับการเรียนพระปริยัติธรรมชั้นสูงด้วย ต้องบังคับบรรดาภิกษุสามเณรที่มีอายุควรแก่การเล่าเรียนให้เล่าเรียนถ้วนทั่วทุกรูป คิดแก้ไขวิธีสอนให้เรียนง่ายขึ้นให้รู้ได้จริง ให้จบหลักสูตรได้ก่อนที่นักเรียนจะเป็นคนกว้างขวางจนตั้งตัวได้ จะต้องจัดการสอบความรู้ทุกปี เปลี่ยนแปลงวิธีสอบให้เป็นไปโดยสะดวก มีใช้เขียนแทนแปลด้วยปากเป็นต้น

การฝึกสอนพระปริยัติธรรมทั้งสองชั้น เมื่อการฝึกสอนภาษาไทยแลมคธภาษาเจริญแล้ว ก็คงเจริญตามกัน เมื่อสมเด็จพระมหาราชสมภารเจ้า ทรงพระราชศรัทธาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งมหามกุฏราชวิทยาลัยขึ้นไว้เป็นที่เล่าเรียนของพระสงฆ์ในคณะธรรมยุติกนิกาย พระเถรานุเถระทั้งหลายได้ชองอันดี จึงได้จัดการเปลี่ยนแปลงวิธีเล่าเรียนในคณะตั้งแต่วันที่ 1 ตุลาคม ร.ศ. 112 จนถึงบัดนี้

เหตุผลที่ทำให้สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ทรงพระดำริจัดตั้งมหามกุฏราชวิทยาลัยฯ นั้นปรากฏในรายงานประจำปีของมหามกุฏราชวิทยาลัย ว่า

พระเถรานุเถระทั้งหลาย มีความประสงค์ในการจัดตั้งวิทยาลัยเป็นที่ฝึกสอนพระปริยัติธรรมแลอักษรสมัย ของภิกษุสามเณรแลศิษย์วัดนั้น ด้วยเห็นว่าธรรมเนียมในประเทศนี้ วัดทั้งหลายเป็นโรงเรียนที่ศึกษาวิชาความรู้ของราษฎรพลเมือง ตั้งต้นแต่เรียนอักขระฝึกภิริยามารยาทตลอดจนถึงเรียนพระปริยัติธรรม บรรดาราชภูมิมบุตรหลานก็นำเข้ามาฝากเป็นศิษย์วัด ให้เรียนวิชาความรู้ จนถึงเติบโตใหญ่อุปสมบทเป็นภิกษุ บางพวกก็ได้ออกไปจนเป็นคณาจารย์ปกครองกัน ต่อๆ ไป บางพวกอยู่สมควรแก่ศรัทธาแล้ว ก็ลาสิกขาบทสึกไปประกอบการหาเลี้ยงชีพของตนในทางฆราวาส มีธรรมเนียมเป็นพื้นเมืองมาดังนี้

ในการจัดตั้งมหามกุฏราชวิทยาลัยนั้นสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ได้ทรงวางวัตถุประสงค์ไว้ 3 ประการ คือ

1. เพื่อเป็นสถานที่ศึกษาพระปริยัติธรรมของพระสงฆ์ธรรมยุติกนิกาย
2. เพื่อเป็นสถานที่ศึกษาวิชา ซึ่งเป็นของชาติภูมิและต่างประเทศแห่งกุลบุตร
3. เพื่อเป็นสถานที่จัดการสั่งสอนพระพุทธศาสนา

และพระองค์ได้ทรงอธิบายขยายความของวัตถุประสงค์ทั้ง 3 ประการ ไว้ดังนี้

1. การเล่าเรียนของภิกษุสามเณรนั้นประเพณีเดิมเคยเรียนมูลปรกรณ์ก่อน แล้วจึงเรียนอรรถกถาธรรมบท มังคลัตถปิณี สารัตถสังคหเป็นต้น ถึงกำหนด 3 ปี มีการสอบปริยัติธรรม ครั้งหนึ่ง บางคราวถ้าขัดข้องก็เลื่อนออกไป ถึง 6 ปีครั้งหนึ่ง หนังสือสำหรับสอบนั้นมี 2 อย่าง สำหรับฝ่ายไทยอย่าง 1 สำหรับฝ่ายรามัญอย่าง 1 สำหรับฝ่ายไทยนั้นจัดเป็น 9 ชั้น อรรถกถาธรรมบทแบ่งเป็น 3 ชั้น คือ ชั้นที่ 1 ชั้นที่ 2 ชั้นที่ 3 มังคลัตถปิณีนับต้นชั้นที่ 4 สารัตถสังคหชั้นที่ 5 สารัตถปิณีฎีกาพระวินัยชั้นที่ 9 ภิกษุสามเณรผู้จะสอบความรู้ จับประโยคแล้ว รับหนังสือตามประโยคมาดูเสร็จแล้ว เข้าไปแปลในที่ประชุมพระราชาคณะด้วยปาก ตามเวลาที่กำหนดให้ ถ้าแปลได้ตลอดประโยคในเวลาที่กำหนดไว้นั้น จัดเป็นได้ ถ้าครบกำหนดเวลาแล้วยังแปลไม่ตลอดประโยค จัดเป็นตก ผู้ที่สอบได้ตั้งแต่ชั้นที่ 3 ขึ้นไป จึงนับว่าเป็นเปรียญ แม้สอบชั้นที่ 1 ชั้นที่ 2 ได้แล้ว ถ้าตกชั้นที่ 3 ก็นับว่าตก ถึงคราวหน้าจะเข้าแปลใหม่ต้องแปลตั้งแต่ชั้นที่ 1 ขึ้นไปอีก ฝ่ายรามัญนั้นจัดเป็น 4 ชั้น บาลิมหาวิภังค์คืออาทิกัณฑ์ หรือปาจิตติยอย่างใดอย่างหนึ่งตามแต่จะเลือก เป็นชั้นที่ 1 บาลิมหาวิภังค์หรือจุลลวักค์อย่างใดอย่างหนึ่งตามแต่จะเลือก เป็นชั้นที่ 2 บาลิมุตตกวินัยวินิจฉัยเป็นชั้นที่ 3 ปฐมสมันตปาสาทิกากอรรตถกถาพระวินัย เป็นชั้นที่ 4 แปลเป็นภาษารามัญ แต่ต้องบอกสัมพันธด้วย ถ้าแปลได้ตั้งแต่ชั้นที่ 2 ขึ้นไป จึงนับว่าเป็นเปรียญ เปรียญเหล่านี้ถ้ายังไม่ได้แปลถึงชั้นที่สุด หรือยังไม่ได้รับตำแหน่งยศเป็นพระราชาคณะ แม้ถึงจะมีพรรษาชุกกาลมากก็ยังนับว่ามีหน้าที่จะต้องแปลชั้นสูงขึ้นไปอีก ต่อเมื่อใดแปลถึงชั้นที่สุดแล้วก็ดี ได้รับตำแหน่งยศเป็นพระราชาคณะ ในระหว่างนั้นก็ดี จึงนับว่าสิ้นเขตที่จะแปลหนังสืออีก

ภิกษุ สามเณรผู้เริ่มเรียน กว่าเรียนจบมูลปรกรณ์ก็ช้านาน มักเป็นที่ระอาเบื่อหน่ายแล้วละทิ้งเสีย แม้ถึงเรียนตลอดบ้างก็ไม่เข้าใจตลอดไปได้ เพราะธรรมดาคณเรียนใหม่ ไม่อาจเข้าใจฉบับเรียนที่พิสดารให้ตลอดไปได้ จะกำหนดจำได้แต่เพียงพอแก่สติปัญญา เหมือนเด็กน้อยที่ผู้ใหญ่ป้อนอาหารคำโตกว่าปากขึ้นไปรับบริโภคได้พอประมาณ ปากของตนฉะนั้น ท่านผู้ชำนาญในวิธีสอนบางท่านจึงได้คิดแต่งวิธีสอนผู้เริ่มเรียนใหม่ เรียกชื่อว่าบทมาลา ย่อบ้าง พิสดารบ้าง ตามความประสงค์ของท่านสำหรับสอนแทนมูลปรกรณ์ เพื่อให้เวลาเรียนเร็วขึ้น ส่วนการเรียนนั้น สถานที่หนึ่งก็มีครูคนหนึ่งสอนนักเรียนทุกชั้นไม่ได้ป็นเป็นแผนก จึงหาครูที่มีความรู้พอจะสอนได้ตลอดเป็นอันยาก ทั้งเป็นที่ลำบากของครูผู้สอนจะสอนนั้นด้วย ส่วนกำหนดเวลาสอบความรู้ 3 ปีครั้งหนึ่ง หรือ 6 ปีครั้งหนึ่งนั้น เป็นการนาน ผู้ที่เรียนมีความรู้พอจะสอบได้ แต่ยังไม่ถึงสมัยที่จะสอบ หรือผู้ที่สอบตกแล้ว มักสิ้นหวังที่จะรอคอยคราวสอบครั้งหน้า แลนักเรียนคนหนึ่งสอบคราวหนึ่งก็ได้ไม่กี่ชั้นนัก จึงไม่มีใครจะมีเปรียญประโยคสูง จะหาครูที่สอนหนังสือชั้นสูงๆ ได้ก็ยากเข้าทุกที ถึงจะมีผู้สอบชั้นสูงได้บ้าง ก็คงต้องรับตำแหน่งยศพระราชาคณะเสียในระหว่างยังไม่ทันสอบชั้นสูงด้วยเหตุจำเป็น มิจะต้องเป็นเจ้าอาวาสเป็นต้น เมื่อเป็นฉะนี้ก็ไม่ค่อยมีนักเรียนที่สอบได้ถึงชั้นที่สุดตามแบบที่ตั้งไว้ ส่วนการแปลด้วยปากนั้น สอบวันหนึ่งไม่ได้ก็รูป กว่าจบการสอบคราวหนึ่งถึง 3 เดือน เมื่อเป็นเช่นนี้ จะกำหนดการสอบให้เร็วเข้ามาก็ไม่ได้อยู่เอง แลเปรียญที่สอบความรู้ได้ถึงชั้นนั้นๆ แล้ว ก็มีความรู้พออ่านหนังสือเข้าใจได้เท่านั้น ผู้สอบยังทราบไม่ได้ว่าเป็นผู้ทรงธรรมวินัย สมควรจะปกครองหมู่คณะแล้วหรือไม่ อาศัยเหตุผลที่กล่าวมานี้ การเรียนพระปริยัติธรรมของภิกษุสามเณร จึงนับว่าเจริญดีแล้วยังไม่ได้

เพื่อ จะคิดแก้ไขให้การเล่าเรียนพระปริยัติธรรมของภิกษุสามเณรเจริญดีขึ้นทันเวลา ที่เป็นอยู่บัดนี้ วิทยาลัยจึงได้จัดวิธีสอนแลสอบความรู้ดังนี้ ในเบื้องต้น ให้เรียนบาลีไวยากรณ์ ซึ่งเป็นหนังสือชนิดเดียวกับบทพาลา แล้วจึงขึ้นคัมภีร์ต่อไป แบบที่สำหรับสอบความรู้นั้น บาลีไวยากรณ์เป็นชั้นนักเรียนที่ 3 อรรถกถาธรรมบท ความนิทาน เป็นชั้นนักเรียนที่ 2 แกกถาธรรมบทบั้นปลาย เป็นนักเรียนชั้นที่ 1 แกกถาธรรมบทบั้นต้น เป็นชั้นเปรียญที่ 3 (ต่อไปถ้ามีกำลังจะพิมพ์มังคัลลตทปิณีได้ จะใช้เป็นแบบสำหรับสอบชั้นเปรียญที่ 3) พระบาลีพระวินัยมหาวัคค์และจุลลวงค์ กับบาลีพระอภิธรรมบางเล่ม เป็นชั้นเปรียญที่ 1 กำหนดสอบไล่ทุกปี วิธีสอบไล่ นั้นใช้เขียน แต่ยอมให้ผิดได้ไม่เกินกำหนด ถ้าได้ชั้นไหนแล้วก็ป็นอันได้ วิทยาลัยได้รับพระบรมราชานุญาตให้สอบไล่ได้โดยวิธีที่จัดนี้เป็นส่วนพิเศษ

2. การที่ประชุมชนจะเข้าใจในพระพุทธศาสนาได้ชัดเจนมีอยู่ 3 ทาง คือ ด้วยได้ฟังธรรมเทศนา ด้วยได้สนทนาธรรม ด้วยได้อ่านหนังสือที่เป็นคำสั่งสอน การเทศนานั้นมีที่วัดตามกำหนดวันพระบ้าง มีที่โรงธรรมในที่อื่นๆ บ้าง มีด้วยกิจนิมนต์ในมัจฉาวันคลมัยบ้าง เทศที่จัดตามกำหนดวันพระนั้น จะได้ฟังก็แค่คนที่เข้าวัดเท่านั้น ส่วนเทศนาในโรงธรรมนั้นตั้งขึ้นที่ไหนก็มีแต่คนในจังหวัดนั้น และมักจะเทศนาแต่เรื่องนิทานนิยายอะไรต่างๆ ไม่เป็นทางที่จะให้เข้าใจในพระพุทธศาสนาดีขึ้น การเทศนาด้วยกิจนิมนต์ในมัจฉาวันคลมัยนั้นก็มักมีแบบไว้สำหรับพิธีนั้นๆ ใครเคยฟังเรื่องใดก็ฟังเรื่องนั้นซ้ำๆ อยู่ย่น ไม่ค่อยจะได้ฟังเรื่องที่แปลกจากนั้น ส่วนการสนทนาธรรมนั้น เป็นทางที่จะเข้าใจในพระพุทธศาสนาได้ชัดเจน เพราะผู้ฟังถามข้อที่ตัวไม่เข้าใจหรือสงสัยอยู่ได้ แต่จะหาผู้ที่เข้าใจในการสนทนาที่ยากยิ่งนัก ส่วนการอ่านหนังสือที่เป็นคำสั่งสอนนั้น เป็นที่เข้าใจในพระพุทธศาสนาได้ดีกว่าฟังเทศนา เพราะอ่านเองมีเวลาที่จะกำหนดตรึกตรองได้ตามชอบใจ และถ้าจำได้แล้วลืมเสียกลับดูอีกก็ได้ แต่หนังสือที่สำหรับจะอ่านเช่นนั้นยังไม่มีแพร่หลายพอที่ประชุมชนจะแสวงหา ไว้อ่านได้ หนังสือที่มีอยู่แล้วก็ยังไม่ได้แสดงคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนาให้สิ้นเชิง เป็นแต่แสดงบางข้อความตามประสงค์ของผู้แต่งหนังสือเหล่านั้นๆ ความยินดีในธรรมของคนก็ต่างกัน บางคนยินดีในธรรมที่ลึกซึ้ง บางคนยินดีในธรรมที่ไม่ลึกซึ้ง ถ้าถูกอภัยอาศัยก็พอใจอ่าน ถ้าไม่ถูกอภัยอาศัยก็ไม่พอใจอ่าน หนังสือสำหรับสั่งสอนประชุมชนควรจะมีหลายอย่างตามอภัยอาศัยของคนต่างๆ กัน

ใน การที่จะแนะนำให้ประชุมชนเข้าใจในพระพุทธศาสนาชัดเจนดังนี้ เป็นกิจที่วิทยาลัยควรจุด 2 อย่าง คือ มีธรรมเทศนาที่วัดตามกำหนดวันพระอย่างหนึ่ง จัดพิมพ์หนังสือแสดงคำสั่งสอนอย่างหนึ่ง ส่วนการมีเทศนาตามกำหนดวันพระนั้น ได้เคยมีเป็นประเพณีของวัดมาแล้ว ส่วนการพิมพ์หนังสือแสดงคำสั่งสอนนั้นวิทยาลัยจะจัดขึ้นตามกำลังที่จะจัดได้

3. การฝึกสอนเด็กชาวเมืองนั้น วิทยาลัยจะจัดให้มีโรงเรียนสำหรับสอนหนังสือไทยแลเลขแลฝึกกิริยาเด็กให้เรียบร้อย สอนให้รู้จักดีชั่วตามสมควร

ใน 3 ข้อที่กล่าวแล้วนี้ การเล่าเรียนของภิกษุสามเณร วิทยาลัยได้จัดแล้ว ส่วนอีก 2 ข้อนั้น อาจจัดได้เมื่อใด ก็จัดเมื่อนั้นตามลำดับ จากพระอธิบายข้างต้นนี้ สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ได้ทรงชี้ให้เห็นว่า การศึกษาของพระสงฆ์เก่าที่ผ่านมาไม่เจริญก้าวหน้า เพราะสาเหตุหลายประการ กล่าวคือ

(1) ตำราเรียนบางส่วนไม่เหมาะสม ทำให้ผู้เรียนต้องใช้เวลาเรียนนานเกินจำเป็น จนผู้เรียนเกิดความเบื่อหน่ายเรียนไปไม่ค่อยตลอด

(2) เนื่องจากตำราเรียนยากเกินความจำเป็น แม้ผู้ที่เรียนผ่านไปได้อาจจะไม่มีความรู้ความเข้าใจอย่างชัดเจน

(3) การเรียนไม่มีการจัดเป็นชั้นอย่างเป็นระบบ ครูคนเดียวสอนหมดทุกอย่าง เป็นเหตุให้หาครูที่สอนได้อย่างสมบูรณ์ตามหลักสูตรยาก

(4) การสอบไม่มีกำหนดที่แน่นอนและทิ้งระยะนานเกินไป คือ 3 ปีครั้งบ้าง 6 ปีครั้งบ้าง

(5) วิธีการสอบยังล้าหลัง คือสอบด้วยวิธีแปลด้วยปาก ซึ่งการสอบแต่ละครั้งต้องใช้เวลามาก แต่สอบนักเรียนได้จำนวนน้อยคน

เนื่อง จากสาเหตุต่างๆ ดังกล่าวนี้นั่นเอง ที่ทำให้ผู้ที่ผ่านการสอบได้แล้วก็มั่นใจไม่ได้ว่าเป็นผู้รู้พระธรรมวินัยดี เพราะส่วนใหญ่ไม่ค่อยเข้าใจในสิ่งที่ตนเรียน และเรื่องที่เรียนในชั้นนั้น ๆ บางทีก็ไม่ใช่เรื่องที่จำเป็นจะต้องรู้ ปัญหาต่างๆ เหล่านี้ หากกล่าวโดยสรุปก็คือ เป็นปัญหาเกี่ยวกับวิธีสอนและวิธีสอบนั่นเอง

วิธีที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ทรงพระดำริขึ้นเพื่อแก้ไขการศึกษาของภิกษุสามเณรให้เจริญทันกาลสมัย ดังที่ได้จัดขึ้นในมหามกุฏราชวิทยาลัย ก็คือในด้านการสอนนั้นจัดหลักสูตรให้มีน้อยชั้นสามารถเรียนให้จบได้ในเวลาอันสั้น เรียนได้ง่ายขึ้น แต่ได้ความรู้พอเพียงแก่ความต้องการ ส่วนการสอบนั้น ให้มีการสอบทุกปีและสอบด้วยวิธีเขียน กล่าวโดยสรุปก็คือจัดหลักสูตรให้เหมาะสม ใช้เวลาเรียนสั้น เรียนง่ายได้ความรู้มาก และวัดผลได้แม่นยำ

พ.ศ. 2436 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ได้พระราชทานพระราชทรัพย์ให้สร้างวิทยาลัยขึ้น โดยพระราชทานนามว่า มหามกุฏราชวิทยาลัย เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ผู้เป็นที่มาแห่งนาม มหามกุฏราชวิทยาลัย

พ.ศ. 2488 เรียกนามมหามกุฏราชวิทยาลัยว่า สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์

พ.ศ. 2489 สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ นายกรรมการ มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ทรงประกาศใช้ระเบียบและหลักสูตรของสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย และเปิดการอบรมการศึกษาแก่ภิกษุสามเณรโดยจัดเป็นหลักสูตรปริญญาศาสนศาสตร์บัณฑิตไว้ 4 ปี และเปิดเรียนในปีนี้เป็นรุ่นแรก

พ.ศ. 2490 เปลี่ยนแปลงหลักสูตรใหม่ คือกำหนดไว้ว่าผู้ศึกษาจะต้องผ่านการศึกษาระดับเตรียม ศาสนศาสตร์ ปีที่ 1 - 2 ก่อนแล้วจึงเข้าศึกษาในชั้นปริญญาศาสนศาสตร์บัณฑิต ปีที่ 1 ได้

- พ.ศ. 2493 เปลี่ยนแปลงหลักสูตรใหม่ คือ กำหนดไว้ว่าผู้ศึกษาจะต้องผ่านชั้นบูรพศึกษา (สมัยนั้นเรียกว่าชั้นมูล) 1 ปี ก่อน จากนั้นก็เข้าศึกษาชั้นเตรียมศาสนศาสตร์ 2 ปี แล้วจึงเข้าศึกษาในชั้นปริญญาศาสนศาสตร์บัณฑิต ปีที่ 1 ใช้เวลาศึกษาภาควิชาการรวม 7 ปี ก็จะต้องรับการอบรมพิเศษและค้นคว้าอีก 1 ปี รวมทั้งสิ้น 8 ปี จึงจะมีสิทธิรับปริญญาศาสนศาสตร์บัณฑิต (ศ.บ.)
- พ.ศ. 2498 สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ เสด็จทรงวางศิลาฤกษ์ อาคารเรียนสหการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย ซึ่งใช้เป็นอาคารเรียนในปัจจุบัน
- พ.ศ. 2501 ย้าย สำนักงานบริหารสหการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ จากตึกหอสมุดมหามกุฏราชวิทยาลัย หน้าวัดบวรนิเวศวิหาร มาที่ อาคารเรียนตึกสหการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัยในปัจจุบัน
- พ.ศ. 2504 ปรับปรุงโครงสร้างสหการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัยและโครงสร้างหลักสูตรใหม่เพื่อให้เข้ากับสภาพสังคมปัจจุบัน
- พ.ศ. 2505 เปลี่ยนแปลงหลักสูตรใหม่ แบ่งชั้นเรียนออกเป็น 7 ชั้น คือ บูรพศึกษา 1 ชั้น เตรียมศาสนศาสตร์ 2 ชั้น ปริญญาศาสนศาสตร์-บัณฑิต 4 ชั้น ตั้งแต่ปีที่ 1-5 เรียนเต็มทุกวิชา ในชั้นปีที่ 6-7 แยกเรียนเป็น 2 สาขา คือ สาขาปรัชญา และสาขาจิตวิทยา เพื่อปรับสภาพให้เข้ากับมาตรฐานของมหาวิทยาลัยทั่วไป
- พ.ศ. 2506 เปลี่ยนแปลงหลักสูตรอีกในชั้นปีที่ 6-7 แยกออกเป็น 3 สาขา คือ สาขาปรัชญา สาขาจิตวิทยา และสาขาสังคมศาสตร์
- พ.ศ. 2507 ได้ เปลี่ยนแปลงหลักสูตรอีก คือในชั้นปีที่ 6-7 แยกเรียนเป็น 7 สาขา คือ สาขาปรัชญา สาขาจิตวิทยา สาขาสังคมศาสตร์ สาขาบาลี-สันสกฤต สาขาโบราณคดี สาขาภาษาศาสตร์ สาขาวิชาการศึกษา แต่สามารถเปิดสอนได้เพียง 3 สาขา คือ สาขาปรัชญา สาขาจิตวิทยา สาขาสังคมศาสตร์
- พ.ศ. 2511 ได้เปลี่ยนแปลงหลักสูตรปริญญาศาสนศาสตร์บัณฑิต 4 ปี เป็นระบบหน่วยกิตรวมเป็น 240 หน่วยกิต เป็นครั้งแรก
- พ.ศ. 2512 มีคำสั่งมหาเถรสมาคม เรื่องการศึกษาของมหาวิทยาลัยสงฆ์ ให้เป็นการศึกษาของคณะสงฆ์ สหการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย
- พ.ศ. 2513 ได้เปิดการศึกษาครบ 4 คณะ คือคณะศาสนาและปรัชญา คณะสังคมศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ และคณะศึกษาศาสตร์
- พ.ศ. 2517 ได้เปลี่ยนแปลงหลักสูตรปริญญาศาสนศาสตร์บัณฑิต 4 ปี ตามระบบหน่วยกิตลดลงเหลือเพียง 200 หน่วยกิต
- พ.ศ. 2518 ได้เปลี่ยนแปลงหลักสูตรปริญญาศาสนศาสตร์บัณฑิต 4 ปี ตามระบบหน่วยกิต คือ ต้องศึกษาให้ได้หน่วยกิตรวมอย่างน้อย 144 หน่วยกิต เพื่อปรับหลักสูตรให้

เข้ากับมาตรฐานการศึกษาชั้นปริญญาตรี ของทบวงมหาวิทยาลัย เพื่อเสนอหลักสูตรให้สภาผู้แทนราษฎรใช้ประกอบการพิจารณาตามพระราชบัญญัติจัดตั้งมหาวิทยาลัยสงฆ์ พ.ศ. 2512

- พ.ศ. 2525 ได้เปลี่ยนชื่อคณะศิลปศาสตร์ เป็น คณะมนุษยศาสตร์
- พ.ศ. 2526 ได้เปลี่ยนแปลงหลักสูตรปริญญาศาสนศาสตร์บัณฑิต 4 ปี เฉพาะบางรายวิชาให้เหมาะสม และมีโครงสร้างของหลักสูตรทั้งสิ้นไม่น้อยกว่า 144 หน่วยกิต แบ่งออกเป็น 4 คณะ คือ คณะศาสนาและปรัชญา คณะสังคมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ และคณะศึกษาศาสตร์ ส่วนชั้นบูรพศึกษา ใช้เวลาเรียน 1 ปี ชั้นเตรียมศาสนศาสตร์ ใช้เวลาเรียน 2 ปี ชั้นปริญญาศาสนศาสตร์บัณฑิต ใช้เวลาเรียน 4 ปี รวมการศึกษาภาควิชาการเป็น 7 ปี และต้องปฏิบัติศาสนกิจตามที่สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัยมอบหมายอีก 1 ปี รวมเป็น 8 ปี
- พ.ศ. 2527 สภา นิติบัญญัติแห่งชาติได้ตราพระราชบัญญัติกำหนดวิทยฐานะผู้สำเร็จวิชาการพระ พุทธศาสนา พ.ศ. 2527 ให้ผู้สำเร็จวิชาการพระพุทธศาสนา ตามหลักสูตรปริญญาศาสนศาสตร์บัณฑิต จากสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ มีวิทยฐานะชั้นปริญญาตรี เรียกว่า ศาสนศาสตร์บัณฑิต ใช้อักษรย่อว่า ศน.บ. พระราชบัญญัตินี้มีผลบังคับใช้สำหรับผู้สำเร็จก่อนวันที่ประกาศใช้พระราช บัญญัตินี้ด้วย
- พ.ศ. 2530 เปิดการศึกษาชั้นปริญญาโท เรียกว่า บัณฑิตวิทยาลัย ขึ้นเมื่อวันที่ 24 ธันวาคม พ.ศ.2530 มี 2 คณะ คือ คณะพุทธศาสนาและปรัชญา และคณะพุทธศาสนนิเทศ ได้เปิดทำการสอน ในวันที่ 1 มิถุนายน พ.ศ.2531 ผู้สำเร็จการศึกษามีสิทธิรับปริญญาศาสนศาสตรมหาบัณฑิตใช้อักษรย่อว่า ศน.ม. (สาขาพุทธศาสนาและปรัชญา), (สาขาพุทธศาสนนิเทศ)
- พ.ศ. 2534 ได้ปรับปรุงโครงสร้างหลักสูตรใหม่และมีสาขาวิชาเอกในแต่ละคณะเพิ่มขึ้นอีก ดังนี้
1. คณะศาสนาและปรัชญา วิชาเอก พุทธศาสตร์, ปรัชญา, ศาสนาเปรียบเทียบ, ศาสนาและปรัชญา
 2. คณะมนุษยศาสตร์ วิชาเอก ภาษาไทย, ภาษาบาลีและสันสกฤต, ภาษาบาลี, ภาษาอังกฤษ, ภาษาฝรั่งเศส, ภาษาศาสตร์วรรณคดีอังกฤษ, หลักสูตรภาษาบาลีพิเศษ
 3. คณะสังคมศาสตร์ วิชาเอก สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา, จิต วิทยา, ประวัติศาสตร์, โบราณคดี
 4. คณะศึกษาศาสตร์ วิชาเอก การศึกษา, การบริหารการศึกษา, การให้คำปรึกษาและการแนะแนว, การศึกษานอกระบบ, สังคมศึกษา, ภาษาอังกฤษ, ภาษาไทย

- พ.ศ. 2535 สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ประธานคณะกรรมการการศึกษาของคณะสงฆ์ ว่าด้วยการจัดการศึกษาของสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย พ.ศ. 2535 และสภามหาวิทยาลัย อนุมัติให้จัดตั้งวิทยาเขตศรีธรรมมาโคกราช จังหวัดนครศรีธรรมราช
- พ.ศ. 2536 คณะมนุษยศาสตร์ เปิดสอนภาควิชา ภาษาบาลีและสันสกฤต
- พ.ศ. 2537 สภามหาวิทยาลัย อนุมัติให้จัดตั้งวิทยาเขตร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด
- พ.ศ. 2538 สภามหาวิทยาลัย อนุมัติให้จัดตั้งวิทยาเขตศรีล้านช้าง จังหวัดเลย
- พ.ศ. 2539
- คณะศาสนาและปรัชญา เปิดสอนภาควิชา พุทธศาสตร์
 - สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย ตั้งศูนย์คอมพิวเตอร์
 - สภา การศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย เสนอ พ.ร.บ. มหาวิทยาลัยสงฆ์ และ พ.ร.บ. กำหนดวิทยฐานะผู้สำเร็จวิชาการพระพุทธศาสนา เข้าสู่สภาผู้แทนราษฎรและผ่านคณะกรรมการวิสามัญวาระแรก กำลังเสนอเข้าสู่วาระที่สอง
- พ.ศ. 2540 รัฐสภา ได้ผ่านร่างพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยที่คณะกรรมการ พิจารณาเสร็จสิ้นแล้ว 3 วาระ
- พ.ร.บ. มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยว่าด้วยการจัดตั้งส่วนงาน วันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2540
 - สภามหาวิทยาลัยออกข้อกำหนดของมหาวิทยาลัยว่าด้วยการจัดตั้งส่วนงาน พ.ศ. 2540
 - ประกาศมหาวิทยาลัยว่าด้วยการแบ่งส่วนงาน พ.ศ. 2540
 - สภามหาวิทยาลัยออกข้อบังคับว่าด้วยการประชุมมหาวิทยาลัย
 - สภามหาวิทยาลัยออกข้อบังคับว่าด้วยการให้ปริญญาเกิตติมศักดิ์
 - สภามหาวิทยาลัยออกข้อบังคับว่าด้วยกองทุนสวัสดิการบุคลากร พ.ศ. 2540
- พ.ศ. 2541 สภามหาวิทยาลัยออกข้อบังคับระเบียบข้อกำหนด และประกาศมหาวิทยาลัยไว้ดังนี้
- ข้อบังคับมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ว่าด้วยหลักเกณฑ์การเลือกสรรกรรมการสภาวิชาการ ซึ่งเลือกจากอาจารย์ประจำคณะ พ.ศ. 2541
 - ข้อบังคับมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ว่าด้วยการดำเนินการแต่งตั้งบุคคลให้ดำรงตำแหน่งบริหารในมหาวิทยาลัย พ.ศ. 2541
 - ข้อบังคับมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ว่าด้วยการสรรหากรรมการ สภามหาวิทยาลัยจากผู้ทรงคุณวุฒิ พ.ศ. 2541

- ข้อบังคับมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ว่าด้วยการสรรหากรรมการสภามหาวิทยาลัยจากผู้บริหาร พ.ศ. 2541
 - ข้อบังคับมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ว่าด้วยการบริหารงานบุคคล พ.ศ. 2541
 - ข้อบังคับมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ว่าด้วยเงินประจำตำแหน่ง พ.ศ. 2541
 - ระเบียบมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ว่าด้วยการให้สวัสดิการการรักษาพยาบาลแก่บุคลากรและลูกจ้าง
- พ.ศ. 2541
- ระเบียบมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ว่าด้วยบัตรประจำตัวบุคลากร พ.ศ. 2541
 - ระเบียบมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ว่าด้วยเครื่องแบบบุคลากรมหาวิทยาลัย พ.ศ. 2541
 - ระเบียบมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ว่าด้วยการเงินและทรัพย์สินของมหาวิทยาลัย พ.ศ. 2541
 - ระเบียบมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ว่าด้วยรหัสของหน่วยงานตามระบบสารบรรณ พ.ศ. 2541
 - ประกาศมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ว่าด้วยภารกิจและหน้าที่ของส่วนงานในมหาวิทยาลัย พ.ศ. 2541
 - ประกาศมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ว่าด้วย การพัสดุ พ.ศ. 2541
 - ประกาศมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ว่าด้วย งานสารบรรณ พ.ศ. 2541
 - ข้อกำหนดมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ว่าด้วยวัน เวลาทำงาน วันหยุด การลา และเกณฑ์การลา พ.ศ. 2541
- พ.ศ. 2542
- สภามหาวิทยาลัยออกข้อบังคับระเบียบข้อกำหนด และประกาศมหาวิทยาลัยไว้ดังนี้
- ข้อบังคับมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย แก้ไขเพิ่มเติม ข้อบังคับสภามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ว่าด้วยการศึกษาชั้นปริญญาตรี พุทธศักราช 2526 (แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2534)
 - ข้อบังคับมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ว่าด้วยการเบิกจ่ายค่าตอบแทนของบัณฑิตวิทยาลัย พ.ศ. 2542
 - ข้อบังคับมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ว่าด้วยคุณสมบัติ หลักเกณฑ์ และวิธีการแต่งตั้งอาจารย์พิเศษ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์พิเศษ รองศาสตราจารย์ และศาสตราจารย์พิเศษ พ.ศ. 2542

- ระเบียบมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ว่าด้วยการประเมินผลการปฏิบัติงานของบุคลากร พ.ศ. 2542
- ข้อบังคับมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ว่าด้วยหลักเกณฑ์การเลื่อนขั้นเงินเดือนของบุคลากรของมหาวิทยาลัย พ.ศ. 2542
- ข้อบังคับมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ว่าด้วยหลักเกณฑ์และวิธีการจ้างผู้เชี่ยวชาญปฏิบัติงานในมหาวิทยาลัย พ.ศ. 2542
- สัญญาจ้างการปฏิบัติงาน มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
- ระเบียบมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ว่าด้วยการให้ทุนบุคลากรศึกษาต่อและฝึกอบรม พ.ศ. 2542
- สัญญารับทุนโครงการพัฒนาบุคลากร มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
- สัญญาค้ำประกันผู้รับทุนการศึกษาโครงการพัฒนาบุคลากรมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
- ระเบียบมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ว่าด้วยการลาศึกษาต่อของบุคลากร พ.ศ. 2542
- ระเบียบมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ว่าด้วยการใช้ห้องสมุด พ.ศ. 2542
- ระเบียบมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ว่าด้วยการส่งเสริมการวิจัย พ.ศ. 2542
- สัญญารับเงินอุดหนุนการวิจัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
- ระเบียบมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ว่าด้วยการให้ทุนการศึกษาแก่นักศึกษา พ.ศ. 2542
- ข้อบังคับมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ว่าด้วยการเบิกจ่ายค่าตอบแทนการบรรยายพิเศษ พ.ศ. 2542

พ.ศ. 2543

- สภามหาวิทยาลัยออกข้อบังคับระเบียบข้อกำหนด และประกาศมหาวิทยาลัยไว้ดังนี้
- ข้อบังคับมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย แก้ไขเพิ่มเติม ข้อบังคับมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ว่าด้วยการดำเนินการแต่งตั้งบุคลากรให้ดำรงตำแหน่งบริหารงานในมหาวิทยาลัย (พ.ศ. 2541) พ.ศ. 2543
 - ระเบียบมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ว่าด้วยการศึกษาภาคฤดูร้อน พ.ศ. 2543
 - ระเบียบมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ว่าด้วยการอบรมกรรมฐานภาคปกติ พ.ศ. 2543

- ระเบียบมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ว่าด้วยการปฏิบัติศาสนกิจสำหรับพระนักศึกษ พ.ศ. 2543
 - ระเบียบมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ว่าด้วยการประชุมสภาวิชาการ พ.ศ. 2543
 - ข้อบังคับมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ว่าด้วยคณะกรรมการประจำบัณฑิตวิทยาลัย และคณะกรรมการประจำคณะ พ.ศ. 2543
 - ข้อบังคับมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ว่าด้วยการเบิกจ่ายเบี้ยประชุม พ.ศ. 2543 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2543
 - ระเบียบมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ว่าด้วยการจัดการศึกษาศุนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ พ.ศ. 2543
 - คณะสังคมศาสตร์ เปิดสอนภาควิชารัฐศาสตร์การปกครอง
- พ.ศ. 2544 สภามหาวิทยาลัยออกข้อบังคับระเบียบข้อกำหนด และประกาศมหาวิทยาลัยไว้ดังนี้
- ระเบียบมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ว่าด้วยการพัสดุของมหาวิทยาลัย พ.ศ. 2544
 - ข้อบังคับมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ว่าด้วยกองทุนเงินสะสมของบุคลากร พ.ศ. 2544
 - ข้อบังคับมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ว่าด้วยเงินบำเหน็จของบุคลากร พ.ศ. 2544
 - ข้อบังคับมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ว่าด้วยเครื่องแบบนักศึกษา คฤหัสถ์ พ.ศ. 2544
 - ข้อบังคับมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ว่าด้วยเงินสวัสดิการเกี่ยวกับการศึกษานูตร พ.ศ. 2544
 - ระเบียบมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ว่าด้วยการรับจ่ายเก็บรักษาเงิน และการบัญชี พ.ศ. 2544
 - หลักสูตรศาสนตรบัณฑิต หลักสูตรปรับปรุง 2543 จำนวน 14 สาขาวิชา
 - มติสภามหาวิทยาลัยครั้งที่ 4/2544 เรื่องขอแก้ไขสาขาวิชาภาษาอังกฤษ คณะศึกษาศาสตร์
 - ระเบียบมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ว่าด้วยใช้ชื่อเต็มและย่อมหาวิทยาลัยและวิทยาเขตภาคภาษาไทยและภาษาอังกฤษ พ.ศ. 2544

- ระเบียบมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ว่าด้วยค่าใช้จ่ายในโครงการฝึกอบรมและการประชุมของมหาวิทยาลัย พ.ศ. 2544
 - ข้อบังคับมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ว่าด้วยการเบิกจ่ายค่าใช้จ่ายในการเดินทางไปปฏิบัติงาน พ.ศ. 2544
 - ระเบียบมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ว่าด้วยการรับบริจาค พ.ศ. 2544
 - ระเบียบมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ว่าด้วยการปฏิบัติงานสำหรับคฤหัสถ์ พ.ศ. 2544
 - ระเบียบมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ว่าด้วยการตรวจสอบภายใน พ.ศ. 2544
- พ.ศ. 2544
- ระเบียบมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ว่าด้วยการพัสดุของมหาวิทยาลัย พ.ศ. 2544
 - ข้อบังคับมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ว่าด้วยกองทุนเงินสะสมของบุคลากร พ.ศ. 2544
 - ข้อบังคับมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ว่าด้วยเงินบำเหน็จของบุคลากร พ.ศ. 2544
 - ข้อบังคับมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ว่าด้วยเครื่องแบบนักศึกษา คฤหัสถ์ พ.ศ. 2544
 - ข้อบังคับมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ว่าด้วยเงินสวัสดิการเกี่ยวกับการศึกษาบุตร พ.ศ. 2544
 - ระเบียบมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ว่าด้วยการรับจ่ายเก็บรักษาเงินและการบัญชี พ.ศ. 2544
 - หลักสูตรศาสนตรบัณฑิต หลักสูตรปรับปรุง 2543 จำนวน 14 สาขาวิชา
 - มติสภามหาวิทยาลัยครั้งที่ 4/2544 เรื่องขอแก้ไขสาขาวิชาภาษาอังกฤษ คณะศึกษาศาสตร์
 - ระเบียบมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ว่าด้วยใช้ชื่อเต็มและย่อมหาวิทยาลัยและวิทยาเขตภาคภาษาไทยและภาษาอังกฤษ พ.ศ. 2544
 - ระเบียบมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ว่าด้วยค่าใช้จ่ายในโครงการฝึกอบรมและการประชุมของมหาวิทยาลัย พ.ศ. 2544
 - ข้อบังคับมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ว่าด้วยการเบิกจ่ายค่าใช้จ่ายในการเดินทางไปปฏิบัติงาน พ.ศ. 2544

- ระเบียบมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ว่าด้วยการรับบริจาค พ.ศ. 2544
 - ระเบียบมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ว่าด้วยการปฏิบัติงานสำหรับคฤหัสถ์ พ.ศ. 2544
 - ระเบียบมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ว่าด้วยการตรวจสอบภายใน พ.ศ. 2544
- พ.ศ. 2545
- สภามหาวิทยาลัยออกข้อบังคับระเบียบข้อกำหนด และประกาศมหาวิทยาลัยไว้ดังนี้
- ข้อบังคับมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ว่าด้วยเงินบำเหน็จของบุคลากร พ.ศ. 2544 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545
 - ระเบียบมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ว่าด้วยการส่งเสริมการวิจัย พ.ศ. 2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545
 - ระเบียบมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ว่าด้วยคณะกรรมการตรวจสอบ พ.ศ. 2545
 - ข้อบังคับมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ว่าด้วยการยกเลิกข้อบังคับมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ว่าด้วยเงินบำเหน็จของบุคลากร พ.ศ. 2544 และข้อบังคับมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ว่าด้วยเงินบำเหน็จของบุคลากร พ.ศ. 2544 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 พ.ศ. 2545
 - ระเบียบมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ว่าด้วยการส่งเสริมการผลิตตำราและเอกสารทางวิชาการ พ.ศ. 2545
 - ระเบียบมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ว่าด้วยยานพาหนะ พ.ศ. 2545
 - ข้อบังคับมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ว่าด้วยการให้ปริญญา กิตติมศักดิ์ พ.ศ. 2545

ภาคผนวก ข

ที่ พิเศษ/2554

หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา
คณะอักษรศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
กรุงเทพฯ 10330

กุมภาพันธ์ 2554

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์ขอเก็บข้อมูลในการสัมภาษณ์

เรียน

ด้วย พระมหาปฏิจจรรวม เพิ่มพิทยางกูร นิสิตระดับปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาพุทธศาสนศึกษา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กำลังทำวิทยานิพนธ์เรื่อง การเรียนการสอนพระพุทธศาสนาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทย โดยมี ศาสตราจารย์ ดร.สมภาร พรมทา เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

ในการนี้ นิสิตมีความประสงค์ใคร่ขอความอนุเคราะห์ขอเก็บข้อมูลจากท่าน โดยใช้แบบสัมภาษณ์ ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับวิทยานิพนธ์ดังกล่าว และขออนุญาตบันทึกเทป และบันทึกภาพในช่วงเวลาที่ขอเข้าเก็บข้อมูล ระหว่างเดือนกุมภาพันธ์ - มีนาคม 2554 เพื่อนำข้อมูลที่ได้นำไปประกอบการทำวิทยานิพนธ์ต่อไป

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ในการดังกล่าวด้วย จักขอบคุณยิ่ง

ขอแสดงความนับถือ

(ศาสตราจารย์ ดร.สมภาร พรมทา)

ประธานคณะกรรมการบริหารหลักสูตรพุทธศาสนศึกษา

ภาคผนวก ค

ประวัติผู้ให้สัมภาษณ์

ชื่อ/ฉายา	พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ สิริธมาโณ) (สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 8 มีนาคม 2554)
วัน/เดือน/ปีเกิด	2 เมษายน 2504
สถานที่เกิด	จังหวัดสุพรรณบุรี
การศึกษา	เปรียญธรรม 9 ประโยค M.A. (Pali & Sanskrit), Ph.D. (Pali)
ประวัติการทำงาน	พ.ศ. 2540 เป็นเจ้าหน้าที่ประจำกองวิชาการ พ.ศ. 2541 ผู้อำนวยการกองวิชาการ พ.ศ. 2542 อาจารย์ประจำคณะพุทธศาสตร์ พ.ศ. 2542 รักษาการรองคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย พ.ศ. 2544 รองคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
ตำแหน่งทางคณะสงฆ์	ผู้ช่วยเจ้าอาวาสพระอารามหลวง
ตำแหน่งทางวิชาการ	ผู้ช่วยศาสตราจารย์
ผลงานทางวิชาการ	1. วยาสสุภาษิต 2. ประชุมสุภาษิตสันสกฤต 200 โศลก 3. สัทธัมโมปายนะ 4. KACCAYANA-VYAKARANA ; A CRITICAL STUDY
สถานที่ทำงาน	บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อาคารมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ชั้น 3 วัดมัทธาตุดู เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร
ที่อยู่	วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร แขวงพระบรมมหาราชวัง เขตพระนคร กรุงเทพฯ 10200
ปัจจุบันดำรงตำแหน่ง	คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ชื่อ/ฉายา	พระราชวรมนี (พล อากาศโร) (ล้มภษาณเมื่อวันที่ 7 มีนาคม 2554)
วัน/เดือน/ปีเกิด	1 กันยายน 2506
สถานที่เกิด	จังหวัดน่าน
การศึกษา	เปรียญธรรม 9 ประโยค ศึกษาศาสตรบัณฑิต จากมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช พุทธศาสตรบัณฑิต (ปรัชญา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปริญญาโท (อักษรศาสตร์) มหาวิทยาลัยเดลี ประเทศอินเดีย ปริญญาโท (ปรัชญา) มหาวิทยาลัยเดลี ประเทศอินเดีย ปริญญาเอก (อักษรศาสตร์) มหาวิทยาลัยเดลี ประเทศอินเดีย
ประวัติการทำงาน	2542 รักษาการผู้อำนวยการกองวิชาการ สำนักงานอธิการบดี 2545 เป็นอาจารย์ประจำคณะครุศาสตร์ ม.มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2544-2547 เป็นผู้อำนวยการกองวิชาการ สำนักงานอธิการบดี 2549 เป็นคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
ตำแหน่งทางคณะสงฆ์	ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดสังเวชวิศยาราม
สถานที่ทำงาน	บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อาคารมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ชั้น 3 วัดมหาธาตุ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร
ที่อยู่	วัดสังเวชวิศยาราม เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร 10200
ปัจจุบันดำรงตำแหน่ง	คณบดีคณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ชื่อ/ฉายา	พระมหาสมบุรณ์ ฉายา วุฑฒิภโร นามสกุล พรรณา (สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 5 มีนาคม พ.ศ. 2554)
วัน/เดือน/ปีเกิด	วันที่ 20 พฤศจิกายน 2512
สถานที่เกิด	บ้านป่าไผ่ ต.ทุ่งสว่าง อ.วังหิน จ.ศรีสะเกษ
การศึกษา	<ul style="list-style-type: none"> - เปรียญธรรม 7 ประโยค , นักรธรรมชั้นเอก - พุทธศาสตรบัณฑิต สาขาภาษาอังกฤษ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย - ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพุทธศาสนศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ - พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ประวัติการทำงาน	<ul style="list-style-type: none"> - ครูสอนพระปริยัติธรรมสำนักเรียนวัดศรีสุदारาม - อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย - ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา - รองคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ผลงานทางวิชาการ	<ul style="list-style-type: none"> - พุทธธรรมกับการให้เสรีภาพทางด้านความเชื่อ (ศรัทธา): ศึกษาเฉพาะกรณีพระไตรปิฎกและอรรถกถา, วารสาร พ.ส.ล. ปีที่ 31 ฉบับที่ 209 (มกราคม-กุมภาพันธ์ 2541) - วรณกรรมพระพุทธศาสนาในสังคมยุคใหม่, วารสารดุษฎีบัณฑิต อันดับที่ 2 บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (2546) - แนวคิดเรื่อง “จิตเท่านั้นที่อยู่” ของพระพุทธศาสนานิกายโยคอาจารย์, วารสารพุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีที่ 11 ฉบับที่ 6 (มกราคม-เมษายน 2547)

- ภาษากับการตีความในพระพุทธศาสนา, วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 (ตุลาคม-ธันวาคม 2548)
- ทฤษฎีการตีความของท่านจันทรกิริติ : กรณีศึกษาคัมภีร์มัธยมกาวตาร,วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 (เมษายน-มิถุนายน 2549)
- ประเด็นโต้แย้งว่าด้วยพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม, วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 (ตุลาคม-ธันวาคม 2549)
- ผลกระทบเชิงวัฒนธรรมและวิถีชีวิตจากการเปิดชายแดนประเทศไทยและประเทศกัมพูชาประชาธิปไตย,วารสารสมาคมนักวิจัยในความอุปถัมภ์ของสภาวิจัยแห่งชาติ ปีที่ 12 ฉบับที่1 (มกราคม-เมษายน 2550)
- จิตบริสุทธิ์โดยธรรมชาติ : ทศนะของเถรวาทกับมหายาน,มหาจุฬาริชาการ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2550)

สถานที่ทำงาน

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ราชวรมหาวิหาร ถนนหน้าพระธาตุ
 แขวงพระบรมมหาราชวัง เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร 10200

ปัจจุบันดำรงตำแหน่ง

รองคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ชื่อ/นามสกุล	แม่ชีกฤษณา รักษาโฉม (ล้มภาษณ์เมื่อวันที่ 8 มีนาคม 2554)
การศึกษา	อภิศรรมบัณฑิต บศ. 9 (บาลีศึกษา 9) ศศ.บ. (ภาษาอังกฤษ) ศศ.บ. (ภาษาไทย) พธ.ม. (พระพุทธศาสนา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พธ.ด. (พระพุทธศาสนา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ประวัติการทำงาน	ผู้อำนวยการโครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
สถานที่ทำงาน	บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อาคารมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ชั้น 3 วัดมหาธาตุ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร
ปัจจุบันดำรงตำแหน่ง	อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ชื่อ/นามสกุล	ยศ.สุเทพ พรหมเลิศ (ล้มภาษณ์เมื่อวันที่ 17 มีนาคม 2554)
วัน/เดือน/ปีเกิด	7 สิงหาคม 2514
การศึกษา	- เปรียญธรรม 9 ประโยค, นักรวมชั้นเอก - พุทธศาสตรบัณฑิต (การสอนสังคมศึกษา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย - ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (จารึกภาษาไทย) มหาวิทยาลัยศิลปากร
ประวัติการทำงาน	อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ตำแหน่งทางวิชาการ	ผู้ช่วยศาสตราจารย์
สถานที่ทำงาน	สังกัดภาควิชาพระพุทธศาสนา คณะพุทธศาสตร์ มจร. ท่าพระจันทร์ กรุงเทพฯ
ที่อยู่	36-557 ม. จันทิมาธานี ต. บางรักพัฒนา อ. บางบัวทอง นนทบุรี
ปัจจุบันดำรงตำแหน่ง	อาจารย์ประจำภาควิชาพระพุทธศาสนา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ชื่อ/ฉายา	พระปริยัติธาดา (สมนึก ฐิตเมโธ/หอมรีน) (ล้มภาษณ์เมื่อวันที่ 5 มีนาคม 2554)
วัน/เดือน/ปีเกิด	10 ธันวาคม 2512
สถานที่เกิด	73/2 หมู่ 4 ตำบลตาขัน อำเภอบ้านค่าย จังหวัดระยอง
การศึกษา	- เปรียญธรรม 7 ประโยค, นักรธรรมชั้นเอก - พุทธศาสตรบัณฑิต สาขาปรัชญา (เกียรตินิยมอันดับ 1) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย - ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพุทธศาสนศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ประวัติการทำงาน	พ.ศ. 2548 ผู้ช่วยเจ้าอาวาสพระอารามหลวง พ.ศ. 2548 อาจารย์ใหญ่สำนักเรียนวัดกัลยาณมิตร พ.ศ. 2549 ได้รับสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะ พ.ศ. 2554 เป็นเลขานุการเจ้าคณะภาค 13
ที่อยู่	วัดกัลยาณมิตร 371/5 แขวงวัดกัลยาณ์ เขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร 10600
ปัจจุบัน	กำลังศึกษาอยู่ในระดับปริญญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ชื่อ/นามสกุล นางสาวนัตดา ผาสุขฤทธิ์
(สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 5 มีนาคม 2554)

วัน/เดือน/ปีเกิด วันที่ 10 มิถุนายน 2518

สถานที่เกิด กรุงเทพมหานคร

การศึกษา ปริญญาตรี สาขา การจัดการ(ตลาด) มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

ประวัติการทำงาน ประกอบธุรกิจส่วนตัว

ปัจจุบัน กำลังศึกษาในระดับปริญญาโท สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ชื่อ/ฉายา	พระธนพัชร์ นิตฺสกุโก (คຸ້ມສົມບັດ) (สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 8 มีนาคม 2554)
วัน/เดือน/ปีเกิด	14 กันยายน 2506
สถานที่เกิด	ตำบลหนองโพ อำเภอตากลี จังหวัดนครสวรรค์
การศึกษา	นักธรรมชั้นเอก ปว.ส
ประวัติการทำงาน	เป็นครูสอนพระปริยัติธรรม พระวิปัสสนาจารย์วัดบุญศรีมุนีกรรม์
ที่อยู่	วัดใหม่พิเรนทร์ แขวงวัดอรุณ เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร
ปัจจุบัน	กำลังศึกษาในระดับปริญญาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ชื่อ/ฉายา	พระเทพวิสุทธิกวี (เกษม ลักษณะวิลาศ) (ล้มภาษณเมื่อวันที่ 10 มีนาคม 2554)
วัน/เดือน/ปีเกิด	11 กุมภาพันธ์ 2498
สถานที่เกิด	จังหวัดนครศรีธรรมราช
การศึกษา	- เปรียญธรรม 9 ประโยค,นักธรรมชั้นเอก - ศาสนศาสตร์บัณฑิต สาขาวิชาศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย - ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย - Ph.D. (Philosophy) India
ประวัติการทำงาน	พ.ศ. 2534 เป็นอาจารย์ประจำ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย พ.ศ. 2539 เป็นผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายวิชาการ พ.ศ. 2541 เป็นรองอธิการบดีฝ่ายวิชาการและวางแผน พ.ศ. 2550 เป็นรองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ
เกียรติคุณ	นักจัดการศึกษาดีเด่น ในสมเด็จพระญาณสังวรสมเด็จพระสังฆราช เสมาธรรมจักร ในสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาสยามบรมราชกุมารี รางวัลเทพทอง สมาคมนักจัดรายการวิทยุโทรทัศน์ในพระบรมราชูปถัมภ์
สถานที่ทำงาน	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย เลขที่ 248 หมู่ 1 บ้านวัดสุวรรณ ถนนศาลายา-นครชัยศรี ตำบลศาลายา อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม 73170
ที่อยู่	วัดราชาธิวาสวิหาร ถนนสามเสน9 แขวงวชิระฯ เขตดุสิต กทม. 10300
ปัจจุบัน	ดำรงตำแหน่งรองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

- ชื่อ/ฉายา** พระครูปลัดลัมพิตพัฒนวิริยาจารย์ (สุเทพ ปลิวโก)
(ล้มภษาณเมื่อวันที่ 7 มีนาคม พ.ศ. 2554)
- สถานที่เกิด** ตำบลคังกระถิ่น อำเภอมือง จังหวัดราชบุรี
- การศึกษา**
- เปรียญธรรม 4 ประโยค,นักธรรมชั้นเอก
 - ประกาศนียบัตรพิเศษมัธยม (พ.ม.) วิชาสังคมศาสตร์ กรมการฝึกหัดครู กระทรวงศึกษาธิการ
 - ปริญญาตรีศาสนศาสตร์บัณฑิต (ศน.บ) สาขาวิชาศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
 - ปริญญาโทศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต (ศน.ม) สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
 - Master of Philosophy (M.Phil.) in Buddhist Studies From University of Delhi,India.
 - Doctor of Philosophy (Ph.D.) in Buddhist Studies From University of Delhi,India.
- ประวัติการทำงาน** พ.ศ. 2533 เป็นเจ้าหน้าที่กองกิจการนักศึกษา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
พ.ศ. 2535 เป็นเจ้าหน้าที่ประจำบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
พ.ศ. 2537 เป็นเลขานุการบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
พ.ศ. 2545 เป็นคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
- สถานที่ทำงาน** สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
เลขที่ 248 หมู่ 1 บ้านวัดสุวรรณ ถนนศาลายา-นครชัยศรี ตำบลศาลายา อำเภอกุฑมณฑล จังหวัดนครปฐม 73170 โทรศัพท์ : 0 2444 6000 ต่อ 1058
โทรสาร : 0 2482 4504
- ที่อยู่** วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม แขวงพระบรมมหาราชวัง เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร 10200
- ปัจจุบันดำรงตำแหน่ง** คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ชื่อ/ฉายา	พระมหาสมศักดิ์ ญาณโพธิ์ (โพธิ์ด่าง) (สัมภรณ์เมื่อวันที่ 9 มีนาคม 2554)
วัน/เดือน/ปีเกิด	20 กันยายน 2503
สถานที่เกิด	จังหวัดสุพรรณบุรี
การศึกษา	เปรียญธรรม 7 ประโยค, นักรธรรมชั้นเอก ศน.บ. (สังคมวิทยา) มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย M.A. (Philosophy and Religion) India Ph.D. (Philosophy and Religion) India
ประวัติการทำงาน	เลขานุการคณะศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย หัวหน้าภาควิชาศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย รองคณบดีคณะศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
ตำแหน่งทางวิชาการ	ผู้ช่วยศาสตราจารย์
สถานที่ทำงาน	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย เลขที่ 248 หมู่ 1 บ้านวัดสุวรรณ ถนนศาลายา-นครชัยศรี ตำบลศาลายา อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม 73170
ที่อยู่	วัดชนะสงคราม บางลำภู กรุงเทพมหานคร
ปัจจุบันดำรงตำแหน่ง	รองคณบดีคณะศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ชื่อ/ฉายา	พระครูสิริปัญญาเมธี (ล้มภาษณเมื่อวันที่ 9 มีนาคม 2554)
วัน/เดือน/ปีเกิด	9 ธันวาคม 2493
สถานที่เกิด	จังหวัดอุดรธานี
การศึกษา	เปรียญธรรม 4 ประโยค,นักธรรมชั้นเอก พกศ. ศน.บ. (อังกฤษ) มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย M.A. (Buddhist Studies From University of Delhi,India) Ph.D. (Buddhist Studies From University of Magath,India)
ประวัติการทำงาน	พ.ศ. 2536 เป็นอาจารย์ประจำคณะศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัย มหามกุฏราชวิทยาลัย พ.ศ. 2539 เป็นผู้อำนวยการศูนย์คอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2543 เป็นหัวหน้าศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ มหาวิทยาลัย มหามกุฏราชวิทยาลัย พ.ศ. 2547 เป็นหัวหน้าภาควิชาพุทธศาสตร์
ตำแหน่งทางวิชาการ	ผู้ช่วยศาสตราจารย์
สถานที่ทำงาน	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย เลขที่ 248 หมู่ 1 บ้านวัดสุวรรณ ถนนศาลายา-นครชัยศรี ตำบลศาลายา อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม 73170
ที่อยู่	วัดลัมพินธวงศ์ กรุงเทพมหานคร
ปัจจุบันดำรงตำแหน่ง	รองหัวหน้าภาควิชาพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ชื่อ/นามสกุล	ผศ.ดร. สุวิญ รักษ์สัตย์ (ล้มชีพเมื่อวันที่ 7 มีนาคม 2554)
การศึกษา	เปรียญธรรม 7 ประโยค ,นักธรรมชั้นเอก พ.ศ. 2537 สำเร็จการศึกษาพุทธศาสตรบัณฑิต (ครุศาสตร์) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. 2539 Master of Buddhist Studies From University of Delhi,India. พ.ศ. 2542 Doctor of Buddhist Studies From University of Delhi,India.
ประวัติการทำงาน	- สอนในระดับปริญญาตรี มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, วิทยาลัยศาสนศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม, สถาบันธรรมชัย วัดพระธรรมกาย - สอนในระดับปริญญาโท มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, สถาบันธรรมชัย วัดพระธรรมกาย - สอนในระดับปริญญาเอก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
ผลงานทางวิชาการ	พ.ศ. 2550 เอกสารประกอบการสอนวิชาเปรียบเทียบคำสอนเถรวาทและมหายาน,เอกสารประกอบการสอนวิชาพุทธปรัชญามหายาน,คู่มือการสอนวิชาภาษาอังกฤษเพื่องานพระธรรมทูต พ.ศ. 2552 ศิลปวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา พ.ศ. 2553 พุทธศาสนามหายาน,สารัตถะวิชาการพระพุทธศาสนา
ตำแหน่งทางวิชาการ	ผู้ช่วยศาสตราจารย์
สถานที่ทำงาน	สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย เลขที่ 248 หมู่ 1 บ้านวัดสุวรรณ ถนนศาลายา-นครชัยศรี ตำบลศาลายา อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม 73170
ปัจจุบันดำรงตำแหน่ง	อาจารย์ประจำระดับ 7 บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

- ชื่อ/ฉายา** พระมหาวิชัย ธรรมวิชัย (แสนทวีสุข)
(ล้มภษาณณ์เมื่อวันที่ 10 มีนาคม 2554)
- วัน/เดือน/ปีเกิด** 1 มกราคม 2515
- สถานที่เกิด** จังหวัดอุบลราชธานี
- การศึกษา** เปรียญธรรม 5 ประโยค ,นักธรรมชั้นเอก
ปริญญาตรี สาขาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา
ปริญญาโท สาขาบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยอีสเทิร์นเอเซีย
- ประวัติการทำงาน** พ.ศ. 2530-2534 เป็นครูสอนพระปริยัติธรรม
พ.ศ. 2534-2540 เป็นนักวิเคราะห์ระบบ
พ.ศ. 2540-2545 เป็นผู้จัดการสายเทคโนโลยีสารสนเทศ
พ.ศ. 2545-2550 เป็นผู้จัดการฝ่ายทรัพยากรบุคคล
พ.ศ. 2550-2554 เป็นหัวหน้าฝ่ายกิจกรรม
- เกียรติคุณ** นักจัดกิจกรรมดีเด่น
- ที่อยู่** วัดอาวุธวิกสิตาราม กรุงเทพมหานคร
- ปัจจุบัน** กำลังศึกษาในระดับปริญญาดุษฎีบัณฑิต สาขา พุทธศาสนศึกษา
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ชื่อ/ฉายา พระปลัดชำนาญ โสภโณ
(สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 9 มีนาคม 2554)

วัน/เดือน/ปีเกิด 3 มีนาคม 2515

สถานที่เกิด จังหวัดนครราชสีมา

การศึกษา นักธรรมชั้นเอก
ศาสนศาสตร์บัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ประวัติการทำงาน -เป็นพระธรรมวิทยากร
-ครูสอนศีลธรรม
-เจ้าหน้าที่ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
-วิทยากรค่ายอบรมพุทธบุตร

สถานที่ทำงาน ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
วัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพมหานคร

ปัจจุบัน กำลังศึกษาในระดับปริญญาโท สาขาวิชา พุทธศาสนศึกษา
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ชื่อ/ฉายา พระศรีเรือง นาสีโล
(สัมภรณ์เมื่อวันที่ 9 มีนาคม 2554)

วัน/เดือน/ปีเกิด 25 มกราคม 2512

สถานที่เกิด จังหวัดตราด

การศึกษา นักธรรมชั้นเอก

ประวัติการทำงาน เป็นประธานนักศึกษา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ปัจจุบัน กำลังศึกษาในระดับปริญญาบัณฑิต สาขาวิชา พุทธศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

ชื่อ-นามสกุล	พระมหาปฏิจจธรรม เพิ่มพิทยางกูร
วัน/เดือน/ปีเกิด	วันจันทร์ ที่ 31 มกราคม พ.ศ. 2526
สถานที่เกิด	ณ หมู่บ้านนาดี ตำบลหนองเข็ง อำเภอบึงกาฬ จังหวัดหนองคาย
วุฒิการศึกษา	เปรียญธรรม 4 ประโยค,นักธรรมชั้นเอก พ.ศ. 2549 สำเร็จการศึกษาปริญญา รัฐศาสตรบัณฑิต สาขาทฤษฎีและ เทคนิคทางรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช พ.ศ. 2550 สำเร็จการศึกษาปริญญา พุทธศาสตรบัณฑิต (เกียรตินิยม อันดับ 2) สาขาปรัชญา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย พ.ศ. 2552 สำเร็จการศึกษาปริญญา ศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาภาษา ไทย มหาวิทยาลัยรามคำแหง
ทุนสนับสนุนการวิจัย	มูลนิธิวัดไร่ขิง
อีเมล	Paticcadham@gmail.com